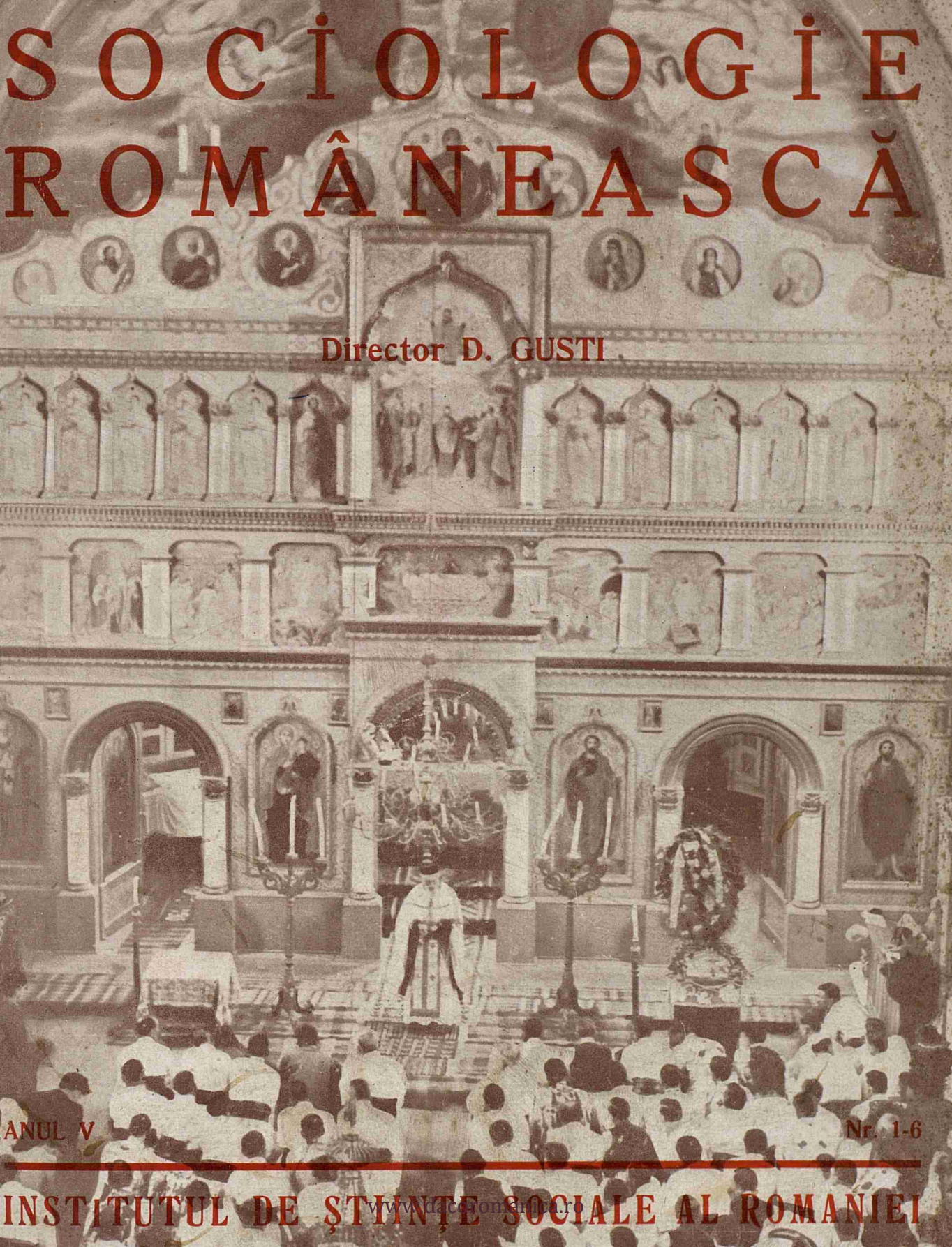

SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ

The background of the cover is a sepia-toned photograph of a church interior. A priest in white vestments stands at the altar, which is adorned with a large, ornate candelabra. A congregation of people, mostly seen from the back, is seated in the foreground, facing the altar. The church walls are covered in frescoes and religious paintings, including several circular medallions at the top.

Director D. GUSTI

ANUL V

Nr. 1-6

INSTITUTUL DE ȘTIINȚE SOCIALE AL ROMÂNIEI

www.dacoromania.ro

C U P R I N S U L

STUDII

<i>Prof. D. Gusti</i>	LEGILE UNITAȚILOR SOCIALE	1— 12
<i>N. Iorga</i>	SAT ȘI ORAȘ	13— 22
<i>H. H. Stahl</i>	IPOTEZA SOCIOLOGICĂ GREȘITA A „EROULUI EPONIM, FUNDATOR DE SATE”	23— 43
<i>Gh. Focșa</i>	ASPECTELE SPIRITUALE ALE CIVILIZAȚIEI ȚĂRANEȘTI	44— 62

CERCETĂRI

<i>Stanciu Stoian</i>	PROCESUL EDUCATIV ÎN SATUL ȘANȚ DIN JUD. NASAUD	63—108
<i>Gh. Paveșescu</i>	ASPECTE DIN SPIRITUALITATEA ROMÂNILOR TRANSNISTRIENI	108—149
<i>Lucia Apolzan</i>	SATE-CRINGURI DIN MUNȚII APUSENI	149—159
<i>Vasile V. Caramelea</i>	COMPOSESORATELE DE FOȘTI IOBAGI DIN ȚARA ȚOLTULUI	160—171

DOCUMENTE

<i>Gh. Focșa</i>	MUZEUL SATULUI VĂZUT DE ROMÂNI	172—178
<i>Ion Apostol</i>	CRĂCIUNUL ȘI ANUL-NOU LA ROMÂNII DELA EST DE BUG	178—189
<i>Ion Apostol</i>	NUME DE FAMILIE DIN 25 SATE ROMÂNEȘTI DELA EST DE BUG	189—197
<i>P. Chitulea</i>	CITITUL LUI ARSÂN DIN CETEA (ALBA)	198—206
<i>Gh. Paveșescu</i>	UN CAZ DE EREDITATE ARTISTICĂ ÎN MEDIUL RURAL	206—210

MIȘCAREA IDEILOR

<i>Dr. Maria I. Negreanu</i>	N. IORGA PREAMĂRIT DE CONTEMPORANI, DUPĂ MOARTEA SA	211—219
<i>Ștefan Popescu</i>	ION SIMIONESCU, DARE DE SEAMĂ COMEMORATIVĂ	220—231
<i>Dumitru Muster</i>	PEDAGOGIE ȘI SOCIOLOGIE	232—238
<i>Leon Țopa</i>	CÂTEVA IPOTEZE DESPRE GENEZA ORAȘELOR	239—256

CRONICI

<i>D. Gusti</i>	RAPORT PENTRU CHEMAREA D-LUI TRAIAN HERSENI LA CATEDRA DE SOCIOLOGIE NAȚIONALĂ, VACANȚA LA FACULTATEA DE DREPT DIN CLUJ-SIBIU	257—261
<i>D. Gusti</i>	RAPORT ASUPRA ACTIVITĂȚII ȘTIINȚIFICE, DIDACTICE ȘI ORGANIZATOARE A D-LUI H. H. STAHL	261—270
<i>D. Papadopol</i>	CAMPANIA MONOGRAFICĂ DIN ANUL 1943 ÎN SATUL FÂNTÂNA DOMNEASCĂ (MEHEDINȚI)	270—275
<i>Stanciu Stoian</i>	ASOCIAȚIA PENTRU STUDIUL MONOGRAFIC AL JUD. ILFOV	275—278
<i>Aurelian Popescu</i>	LUCRARE MONOGRAFICĂ LA MÂNAȘTIREA SECUI	278—281
<i>P. Chitulea</i>	CERCETĂRI MONOGRAFICE ÎN COMUNA CETEA (ALBA)	282—284

*Imprimă J. B. Blaharu
de la mas. alcaru*

SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ

DIRECTOR D. GUSTI

ANUL V (1943) Nr. 1—6

Arma *Whigala*
J. Gusti

LEGILE UNITĂȚILOR SOCIALE*)

2. VI. 4

*Motto: «Le présent est gros
de l'avenir et chargé du passé».
(Leibniz)*

CUPRINSUL: 1. Problema Întregului, comună științei contemporane. — 2. Problema Întregului Social — 3. Doctrina Aristotelică. — 4. Întregul Social ca Unitate socială. — 5. Problematica «Legii». — 6. Termenul de Lege împrumutat din Științele Sociale — 7. Legile Unităților Sociale: Prima Lege a Cauzalității Sociologice — 8. A doua Lege a Paralelismului Sociologic. — 9. A treia Lege a Idealului Etic. — 10. A patra Lege a Dreptății Politice. — 11. Problema Determinismului și a Libertății. — 12. Problema Hazardului. — 13. Fapt istoric și fapt al trecutului. — 14. A priori social. — 15. Trei momente ale procesului de devenire a Realului social: trecut, prezent și viitor, — patru științe: Istoria, Sociologia, Etica și Politica, ce formează o singură știință socială. — 16. A cincea Lege a Circuitului între Realuri Sociale. — 17. Legile Unităților Sociale formează un Întreg — 18. Legile Unităților Sociale și structura Statului. — 19. Legile Unităților Sociale și organizarea viitoare între Națiuni — 20. Legile Unităților Sociale creează un nou sentiment de viață și un nou optimism al Acțiunii bazate pe Adevăr și Voința socială în proces de realizare.

1. Congresul internațional de filosofie, care s'a întrunit cu prilejul Expoziției internaționale, în 1937, în Paris, a discutat, ca o problemă importantă: Unificarea și Unitatea Științelor și Metodelor.

Desbaterile și comunicările congresului în această privință au fost însă de o uimitoare insuficiență.

Problema a rămas astfel deschisă și gravă.

Căci situația științelor zilelor noastre ar putea să-și ia drept motto faimoasele cuvinte ale lui Tertulian:

*Credibile est, quia ineptum est,
Certum est, quia impossibile est,
Credo, quia absurdum.*

Intr'adevăr, este greu să găsim un fir conducător și să întrezărim care este criteriul Adevărului în haosul de astăzi al concepțiilor contradictorii asupra lumii, care sunt când relativiste și fizical quantiste, ori mecanice și electrodinamice, vitaliste și holistice ș. a. m. d.; substratul lumii fiind când spirit ori materie, ori energie liberă de materie, când corpuscul ori undă, ori corpuscul și undă; iar concepția despre lume

*) Comunicare făcută în ședința publică a Academiei Române din 14 Mai 1943.

apărând când ca un sever determinism ori ca incertitudine și simplă probabilitate, când ca aplicare a legii cauzalității ori ca înlăturare a ei, când ca metrism ori ca holism, când ca evoluționism ori ca disoluționism, ș. a. m. d.

Totuși, observatorul atent al desvoltării științelor în ultimele decenii găsește cu ușurință, cu tot pluralismul gândirii științifice contemporane, o problemă fundamentală, comună tuturor științelor, ce ar putea fi luată ca punct de plecare pentru unitatea lor.

Este problema întregului și totalului, ca un foc central alimentat de toate științele și de forțele spirituale ale timpului și care la rândul lui luminează pe toate.

Problema aceasta, la început, în jurul anului 1900, s'a înfiripat mai întâi în cercuri mici, cu o rezonanță foarte redusă, de matematicieni, fizicieni, biologi și psihologi, ca teorie quantică a lui *Plank*, ca relativismul einsteinian, mecanică ondulatorie a lui *Louls de Broglie* și *Schroedinger*, ca „Gestaltqualitäten“ ale lui *v. Ehrenfels* ori ca holism biologic, pentru a lua în ultimul timp proporția unui adevărat curent la modă și a unei chemări ce răsună, din ce în ce mai tare, nu numai în lumea științifică, dar și în vieța publică, dela discuții în ziare, broșuri și cărți, până la organizații de state.

2. În comunicarea mea de astăzi doresc să vă informez, ca o completare necesară comunicărilor mele anterioare, în număr de 4, ce le-am făcut în fața d-voastre, având ca subiect: „Problema Sociologiei“ și „Știința și Pedagogia Națiunii“, despre rezultatele la care am ajuns asupra întregului și Totalului social, care a fost și pentru mine, tot în jurul anului 1900, când făceam studiile mele de doctorat la Lipsca și a rămas până astăzi o preocupare fundamentală.

Despre această comunicare, ca și despre celelalte, pot spune: Mihi ipsi scripsi, fiind rezultatul unor experiențe științifice personale, pe teren, de câteva decenii și care-mi este deosebit de scumpă.

3. Problema întregului și a Totalului nu este o descoperire a timpului nostru, căci ea, deși, astăzi la ordinea zilei, este foarte veche, fiind actualizarea clasicei doctrine a lui *Aristoteles*. Pentru a fi în spiritul timpului, am putea spune că lozinka științei contemporane ar fi o „întoarcere la *Aristoteles*“.

Nouă sunt în această problemă doar exagerările, degenerările și oportunitatea aplicării lor la vieța politică.

Să ne reamintim în câteva cuvinte doctrina aristotelică, așa cum se resfrânse și în filosofia tomistică; ea are următoarele părți esențiale:

1. Mai întâi, faimoasa și nepieritoarea formulare a Totului, înaintea părților (a Statului înaintea Individului), din cartea I capitol 2 al „Politicii“: τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαστικὸν εἶναι τοῦ μέρους.

O altă variantă tomistă proclamă prioritatea perfecțiunii Totului: Bonum commune est majus et divinius quam bonum unius.

2. Totul și Părțile sunt noțiuni corelative, adică se condiționează reciproc: Totum dicitur esse in partibus non est praeter partes, ori: Totum (dicitur) per relationem ad partes.

Dar nici părțile nu pot fi gândite fără Totul supraordonat:

Partes non habent proprium esse, sed sunt per esse totius.

3. În sfârșit în Metafizica sa (cartea V, cap. 23, 1023 b) *Aristoteles* formulează necesitatea integrității părților (care deci trebuie să fie complete) și necesitatea unității lor.

„Tot înseamnă ceva, căruia nu-i lipsește niciuna din părți, pe baza cărora este numit Tot, și ceea ce cuprinde este una“.

De aceea întregul este Unum perfectum, Unum ens indivisum.

În jurul acestor elemente ale întregului, descoperite cu viziunea caracteristică geniului unic al lui *Aristoteles*, roiesc toate teoriile mai vechi și mai nouă, din toate disciplinele ce alcătuiesc știința contemporană.

4. În cursul cercetărilor făcute la teren, și ca rezultat al acestor experiențe științifice, am întâlnit totdeauna diferite și variate forme ale realității sociale, care, toate,

erau părți ori întreguri, ce reprezentau o multiplicitate unificată și pe care noi le-am numit unități sociale, un termen care și-a dobândit o deosebită consacrare prin întrebuințarea lui în formularea problemei centrale a Congresului al 14-lea internațional de Sociologie din București, care este tocmai „Unitatea socială” ilustrată prin sat și oraș.

În decursul procesului de cunoaștere a realității sociale am putut constata apoi că unitatea socială pe lângă elementele aristotelice, mai cuprinde și alte însușiri esențiale, specifice ei, și care se desvăluie în mod impresionant de clar în timpul cercetărilor pe teren.

Unitatea socială este un sfârșit devenit și un început în devenire; un produs al trecutului și al mediului și un producător al viitorului; un sistem închis de valori sociale prezente și un sistem deschis pentru valorile ce se vor crea; o existență fenomenală, o fotografie și o existență în mișcare, un film, adică un scop, o țință, o valoare, ce transformă voința în acțiune.

La aceste constatări se mai adaugă una, foarte prețioasă, și care dă naștere la consecințe incalculabile, după cum vom vedea, anume că unitățile sociale mai mici sunt absorbite și formează unități sociale din ce în ce mai mari, fără a-și pierde totuși specificitatea lor. Iar unitatea mai mare nu este o simplă cantitate, o mărime ori o sumă a unităților mai mici, ci este o unitate calitativ nouă, necuprinsă în unitățile componente și cu o semnificație deosebită de acestea.

În unitatea socială, ce pare atât de modestă și superficială, și în realitate este atât de profundă și bogată, ca satul românesc, există, bunăoară, atâtea și atâtea unități sociale mai mici ca: neamul, familia, gospodăria, biserica, școala, primăria, cârciuma, vecinătatea, cooperativa, ceata de feciori, ceata de copii, ceata de fete, hora, șezătoarea, ș. a. m. d., care fac parte integrantă din întregul satului, deși fiecare, ca parte, este un întreg de sine stătător.

Iată minunea pe care o prezintă Unitatea Socială, întrunind la un loc elemente și aspecte, care par, îndeobște, atât de opuse și contradictorii.

5. Există o explicație a acestui fapt? Și anume cum se poate dobândi această explicație? Răspunsul, am văzut prin ce mijloace metodologice în comunicările mele precedente, ni-l dau, cu toată evidența, cercetările monografice pe teren. În comunicarea de astăzi vom trage toate consecințele logice ale acestor rezultate, formulând legile ce cârmuesc Unitățile Sociale.

Recunosc că această operație ar părea multor oameni de știință, ca foarte îndrăzneală și ar putea produce chiar uimire în unele cercuri din câmpul științelor așa zise exacte, de unde însă tocmai, odată cu noțiunea de Lege, și exactitatea este înălțurată printr-o „încertitudine” ridicată la rang de supremă științificitate și care-și poate găsi expresia în răsturnarea faimoasei formule: natura non facit saltus, prin formula contrară: natura facit saltus.

Spectacolul ce ni-l oferă astăzi concepția de Lege este într'adevăr dezolant, căci nu asistăm la un haos de idei clare, cum a fost definit de Voltaire, ci la un haos de idei confuze.

Pentru unii oameni de știință puterea Legii este absolută, nelimitată și nediscutabilă, așa că o simplă încercare a analizei ei ar însemna o lipsă elementară de condescendență față de maiestatea unui idol.

În timp ce, pentru alții, Lege înseamnă, cu un termen poetic, fum și scrum, ori cu termeni și mai plastici: o fantomă, un strigoiu stabilit în spațiul universal, o apă sărată pentru înșetații de adevăr, iar cu termenii ce provin din partea unor autorități științifice, o lege este o convenție, o aproximație, o formulă și abreviată subiectivă, ce construiește o lume nouă, dar nu explică pe cea ce există, o enigmă pusă în formule, un mister infinit, un fetișism, o metaforă, o etichetă.

Nu împărtășim nici respectul superstițios al unora pentru Legile eterne, dar nici conceptul Legii, ca o simplă mistificare ori categorie arbitrară, subiectivă, căci și aici se poate spune: „ce superflu, chose très nécessaire”.

Legea rămâne o problemă permanentă, ca o aspirație la o cunoaștere completă, integrală, care se indentifică cu ființa.

Poincaré, unul dintre cei care strălucesc printre revizionistii noțiunii clasice de Lege, a formulat aceasta magistral într-una din maximele sale: *La pensée n'est qu'un éclair au milieu d'une longue nuit; mais c'est cet éclair qui est Tout.*

Legile sunt făcliile, ce ne luminează calea în întunerecul greu de pătruns al enigmelor, sunt ferestrele prin care ochiul cu mijlocul binocului privește realitatea. Iar dacă realitatea rămâne neînțeleasă, firește, de vină sunt ochiul ori binoclul, dar nu realitatea.

Nu există Legi în sine, dictate naturii de intelect, după formula kantiană, ci numai Legi după formula veche: *adequatio rei et intellectus.*

Dacă *Wilhelm Wundt* a spus că în veacul al XVII-lea, Dumnezeu a stabilit legile naturii, în veacul al XVIII-lea, Natura însăși și în veacul al XIX-lea, Savantul, pentru științele sociale legislatorul realității sociale nu poate fi decât această realitate împreună cu cercetătorul ei.

În acest spirit am pășit, după o expresie cunoscută, din camera de așteptare a Adevărului, în însuși cabinetul de lucru al realității sociale.

6. Să încercăm deci a preciza în ce constă gândirea care împreună cu realitatea socială ne impune anumite formulări de Legi ale Unităților Sociale.

Se oferă astfel o experiență, ce poate folosi și științelor așa zise exacte, care cel puțin din punctul de vedere al vechimii întrebuintării noțiunii de Lege, nu-și pot etala, ca de obicei, blazonul de nobleță științifică față de științele sociale.

Noțiunea de Lege a fost luată în știința naturii din domeniul științelor sociale și spirituale, ceea ce nu se știe de toata lumea. Metoda de măsurare a psihofizicei a avut de model lucrarea, apărută în 1738, „*Mensa sorte*“ de *Jacob Bernouilli*; însăși noțiunea de Lege a fost luată din lucrarea lui *Süssmilch*, „*Göttliche Ordnung*“; formularea diviziunii muncii fiziologice s'a inspirat din opera lui *Adam Smith*; expresia cea mai simplă și economică a faptelor, care formează Legea „*Denkökonomik*“ a lui *Ernst Mach* a fost împrumutată prin analogie cu principiul formulat mai întâi de Economia Politică; și, în sfârșit, pentru a încheia aceste câteva exemple, teoria selecțiunii a lui *Darwin* n'ar fi fost posibilă fără teoria economică și socială a lui *Malthus*, după cum a declarat însuși *Darwin*, că a scris „*Essais-urile asupra modificării ființelor organice*“, baza întregii sale doctrine, sub influența lecturii operelor lui *Malthus*, ceea ce *Darwin* de altfel declară expres și în opera sa capitală „*Originea Speciilor*“.

7. Care sunt Legile Unității Sociale?

O unitate socială nu poate fi „*causa sui ori ens a se*“, adică ea nu poartă în sine producerea existenței ei.

O unitate socială, ori cât ar fi de mică, reprezintă un microcosm, o complexitate, care nu-i lipsită de o impresionantă compoziție, fiindcă cuprinde o surprinzătoare bogăție de probleme, la care nu se poate aplica maxima parafrazată după dictonul juridic, că „*cercetarea cauzalității este interzisă*“.

Căci prima problemă ce se impune atenției cercetătorului pe teren este tocmai această cauzalitate a Unității, „*le pourquoi du pourquoi*“, care formează Legea producerii ei. După natura însăși a unității sociale, noțiunea de cauză dobândește un sens diferit de cel obișnuit, căci se formează o nouă noțiune de eficiență, de putere de producție, cu alte cuvinte, se plămădește o nouă concepție a cauzalității.

O analiză minuțioasă a unității sociale ne indică două condiții indispensabile ale existenței ei: așa zisul „*mediu*“ și apoi imboldul de socializare a lui, care este voința socială.

Fiecare din aceste condiții sunt, la rândul lor, mari complexe și mari unități, pentru că amândouă la un loc să ne dea unitatea socială ce le cuprinde.

Astfel, în adevărata gândire sociologică, noțiunea mediului dobândește un nou cuprins și de aceea este numit de noi cadre.

Prin cadre se înțeleg la un loc, strâns unite, patru elemente ; de obicei se crede că numai unul din ele ar ținea locul celorlalte și deci al tuturor cadrelor.

Aceste patru elemente formează două categorii precise : 1) o categorie naturală, permanentă, compusă din două elemente : întâi din cadrul cosmic, în înțelesul sintetic al cuvintelor : fizic, geografic, organic, natural și apoi cadrul biologic, în înțelesul sintetic al tuturor problemelor : populaționiste, demografice, rasiste și de darwinism social (ereditate, selecție, adaptate la mediu) ; 2) pe lângă categoria naturală, o categorie socială alcătuită din cadrul istoric și cel psihic.

A doua condiție a existenței sociale, „voința socială“, în noua accepție a cuvântului, nu este un instinct orb, nici un principiu alogic, ci un sistem de energii, ca forme categoriale ale conștiinței de sine. Omul nu trebuie considerat în sine, ci pentru sine, fiindcă el ia cunoștință de el însuși și de lumea înconjurătoare, naturală și socială.

Analiza voinței sociale cuprinde adevărata antropologie socială, adică analiza omului ; voința socială fiind ideea centrală, capabilă de a integra toate elementele pozitive ale doctrinelor diverse asupra omului. Omul a fost și a rămas totdeauna o ființă enigmatică, ceea ce a provocat interesul meu, încă dela începutul carierei de cercetător, în anii 1900—1904 și ceea ce de abia, în ultimul timp, la sfârșit de carieră științifică, a făcut obiectul preocupărilor speciale, pentru a da numai două pilde, ale marilor sociologi contemporani : *L. v. Wiese*, în lucrarea sa „Homo sum“ și a mult regretatului *W. Sombart*, în scrierea sa „Vom Menschen“

Fără îndoială că una dintre marile lacune ale Sociologiei este desconsiderarea omului în studiul Societății. Fie că omul este considerat ca Homo-Sapiens, ca Homo-Sentiens, ca Homo-Agens, ca Homo-Faber, ori ca Homo Civitate Senior, ca Homo Homini Lupus ori ca Homo Homini Amicus, adevărata lui înțelegere se dobândește numai prin analiza constituției voinței sociale, în cele două categorii isvorite din activitatea conștiinței de sine și anume : 1) dintr'o categorie afectivă, alcătuită din sentimentele : iubirea de sine, simpatia și religiozitatea și 2) dintr'o categorie rațională, alcătuită din acele trei raporturi posibile dintre mijloace și scopuri : a) lipsa de conștiință a scopurilor și mijloacelor ; b) conștiința numai a mijloacelor, fără aceea a scopurilor și c) conștiința scopurilor și conștiința mijloacelor.

Aceste două condiții : unitatea cadrelor și unitatea voinței sociale, formează împreună cauza unității sociale. Așa dar nici numai cadrele și nici numai voința nu pot forma, fiecare în parte, cauzalitatea socială, ci numai ele împreună.

Este cea mai impozantă unitate, pe care o poate înregistra Știința : colaborarea Omului și a Societății cu forțele Cosmosului natural și ale Cosmosului istoric.

Dintre aceste două condiții : voință și cadre, voința socială prin constituția ei intimă, este condiția principală, cauza causans, pentru că ea declanșează cauzalitatea socială.

Voința socială, determinată de condițiile cadrului, urmărește realizări de valori nouă, pune scopuri nouă, postulează norme și creează alte cadre nouă, peste și deasupra cadrelor existente, ce au determinat-o.

Dacă cadrele formează putința, voința socială formează puterea socială.

Aci stă caracteristica nouă a cauzalității sociale : în societate se cunoaște cauzal și se voințește teleologic. Căci într'adevăr reprezentarea scopului realizat, intră ca un moment în lanțul cauzal, iar scopul anticipat, de realizat în viitor, devine motiv cauzal pentru o realizare efectivă. Cu alte cuvinte, în acest fel, un efect produs de cauze, devine cauză. Se întâmplă adică acest fenomen, ce ar părea un exemplu tipic de cerc vișios și care constituie totuși un fapt social elementar, anume că în viața socială același fenomen, bunăoară scopul anticipat și cel realizat poate fi cauză și efect.

8. După ce, în foarte scurte cuvinte, s'a văzut cum se produce Unitatea Socială, se pune a doua mare întrebare : ce este, în definitiv, ea, astfel produsă și cum se

comportă în lăuntrul ei categoriile ce o compun. Aceste categorii nu pot fi inventate de vreun spirit filosofic, oricât de ingenios ar fi el, ci sunt descoperite direct din sânul realității sociale de cercetătorul atent și conștiincios al ei.

Ele sunt categorii spirituale și economice, categoriile constitutive ale Unității Sociale și categorii juridice și politice, categoriile ei regulative.

Aceste categorii și elemente categoriale constituie împreună o ordine funcțională în sânul Unității Sociale, formând, mai mult decât o simplă și rece corelație ori interdependență, o solidaritate inițială și vie între ele. Atât categoriile spirituale și economice între ele, ca și categoriile juridice și politice între ele, pe de o parte, apoi grupurile de categorii constitutive și regulative, între ele, pe de altă parte, depun o activitate de unificare a lor, în funcție intimă de sistemul social al Unității din care fac parte.

În unitatea socială categoriile ei componente se leagă între ele trăind în, prin și pentru Totul, ce le dă viață și sens.

De aceea adevăratul Real este Intregul social, categoriile lui componente, economice și spirituale, juridice și politice fiind simple abstracții, neavând adecă ființă decât, toate împreună, în funcție de Intreg.

Aceasta este Legea paralelismului social.

9. Omul este cetățeanul a două lumi sociale, al unei lumi reale, existențiale, în care se încadrează, cauzal și funcțional, prin unități sociale și al unei lumi suprareale, valorificate, de scopuri și valori, adecă al unei lumi, nu cum este ea, ci cum ar trebui să fie. Omul participă astfel la realul prezent, dar și la realizarea unui nou real. De aceea cunoștința este mai mult decât o recepție și o copie pasivă a realității, ea este un act de viață, o aspirație de a ieși din real și a trece frontierele realului vechiu, pentru a clădi din nou real. Cunoștința este proiectivă, o penetrare a subiectului în obiect și în același timp activă, o formare nouă a obiectelor. Cunoștința are adică un caracter de cucerire, nu numai deschizând vederi nouă asupra existenței, ci indicând crearea unei existențe nouă.

A cunoaște existența înseamnă a asigura direcția ei de viață, a o ilumina, regenera și îmbogăți. O unitate socială nu înseamnă deci numai o simplă existență, ci o ascensiune, o înnobilare, o depășire, o perfecție, un act de creație, un proces de salvare și de emancipare.

Se pune acum întrebarea, care a frământat și chinue încă atâtea spirite superioare: dacă lumea realului social este cărmuită de legea cauzalității și a paralelismului, lumea realizării acestui real, lumea valorilor și scopurilor, să fie oare lăsată pradă celei mai arbitrare și grave anarhii, neputându-se introduce nicio ordine, fiecare om și fiecare unitate socială urmărind, în mod suveran, după placul lor, scopuri personale, înfinit de deosebite, contrarii și contradictorii?

Nu se pot stabili oare, și în domeniul acesta atât de variat și variabil al realizării scopurilor și valorilor, după cum s'a întâmplat în domeniul realului, Legi, adică raporturi constante, necesare, cauzale ori funcționale, de valabilitate universală?

Și, totuși, problema este clară. Am văzut că omul trăiește mai mult în viitor decât în prezent, căci prin fiecare act al său se anticipează prin reprezentarea unui scop o înfăptuire, adică realizarea scopului în viitor, care poate fi săvârșită la o dată cât mai apropiată ori cât mai îndepărtată, după natura scopului și a mijloacelor întreprinse.

De aceea se vorbește de o lungime a voinței, ca lungimea unei cauzalități finale, adică a lanțului cauzal de mijloace pentru producerea, mai apropiată ori mai îndepărtată, a scopului.

Există oare un scop final, un scop diriguitor al tuturor scopurilor și către care trebuie să năzuiască, pretutindeni și totdeauna, fiecare din scopurile sociale posibile?

Acest scop suprem, menit a dirigui viitorul, punând o ordine desăvârșită în procesul de realizare a realului, stabilind la fiecare pas raporturi constante și necesare

între scopurile principale și raporturi cauzale și funcționale între scopurile secundare, care sunt mijloacele, este Idealul. Idealul are astfel caracterul unei Legi a viitorului, căci el fiind unicul scop final al vieții este și unica regulă a ei. Există deci o necesitate a viitorului.

Cum se poate construi Idealul și care este el? Iată problema capitală a unei științe, nu îndeajuns de cunoscută în adevărata ei ființă și menire, care este Etica.

Aici ne mărginim a enunța, ceea ce am făcut-o altădată cu demonstrațiile necesare, că Idealul etic nu se poate despărți de Realul social, ci îl desăvârșește, ca o încoronare a lui, formând o treaptă maximală de perfecțiune a voinței sociale, în toate elementele ei componente, ca personalitate socială, și o treaptă maximală de perfecțiune a realității sociale, prin creațiunile culturale, dobândite prin activitatea personalității sociale.

10. În procesul de realizare, pe lângă greutatea formulării scopului suprem, care este Legea Idealului, tot atât de grea este găsirea și întrebuințarea celor mai potrivite mijloace, adică a scopurilor secundare, necesare împlinirii scopului principal.

Știința, ce se consacră cercetării acestor mijloace-scopuri, ce urmăresc producerea cauzală a unităților sociale și sunt în funcție permanentă de Idealul etic, este Politica; o știință, care după cum vedem, și în deosebire de accepțiunea greșită, comodă și curentă a noțiunii, este una dintre cele mai dificile de construit, având o fundamentare sociologică și o normativă etică.

Știința Politică, pe temeiul unităților sociale tipice, reușește să introducă, la rândul ei, ca și Etica, o rânduială cauzală și funcțională de sistematizare a nespuse de numeroaselor și variatelor mijloace-scopuri, grupate în jurul unui scop central, ce este Națiunea. Încă din 1744 *Herder* a scris că „Fiecare Națiune are centrul fericirii în sânul ei, ca orice bilă punctul ei de gravitate“. Națiunea este unitatea socială tip; ea se poate satisface pe ea însăși.

Utilizând o experiență universală se consideră ca necesare raporturile stabilite între scopurile individuale și sociale din lăuntrul Națiunii și scopurile umanitare din afara ei.

S'a constatat și se poate verifica oricând experimental, că scopurile unităților sociale formează, cauzal și funcțional, o unitate indestructibilă și că deci scopul individual nu trebuie să contrazică scopul social, scopul social pe cel național, și cel național, scopul umanitar. Și nici invers.

Trebuie să existe deci pentru o bună organizare și funcționare a unităților sociale o desăvârșită armonie între aceste patru scopuri.

Aceasta este necesitatea politică.

Legea armoniei necesare acestor mijloace și scopuri este ceea ce se numește Dreptatea, Legea politică.

La Legea Cauzalității și a Paralelismului ce reprezintă explicarea necesității realului social, se adaugă acum Legea Idealului și a Dreptății, explicarea necesității normative și cârmuitoare a realizării de realuri nouă.

11. Legile Realului și ale Realizării rezolvă și pun într-o lumină adevărată importante și vechi probleme, ce formează încă și astăzi mărunții discordiei între cei mai iluștri specialiști. Iată, începem cu ceea ce *Leibniz* a numit „la grande question“, adică faimoasa problemă a determinismului și a indeterminismului.

Din analiza cauzalității sociologice am văzut că nu poate fi vorba în câmpul necesității sociale de un determinism mecanic, de o dogmă fatalistă ori predestinată.

Căci orice act social conține întotdeauna un element de libertate, erupția unei forțe voluntare, care depășește situația dată, și devine forță motrice a creației, în toată gama ei de manifestare, dela cea mai inferioară până la cea mai superioară treaptă.

Suntem liberi în sensul că participăm la ritmul vieții, la mișcarea creatoare neconținută, că suntem stăpâni a construi aparate și unelte de muncă, având o ordonanță

ce ne este proprie. Suntem liberi, pentru că nu ne mărginim a cunoaște lumea, ci de a crea alta nouă. Această libertate de multe ori se plătește scump și crud, pentru că este considerată ca un îndrăzneț sacrilegiu de violare a ordinii stabilite. Este destinul tragic al omului Prometeu, care pentru faptul ne mai auzit de a-și fi însușit focul, a fost aruncat de Jupiter pe o stâncă a Caucazului, unde vulturul feroce venea fără a obosi pentru a-i sfâșia inima.

Dacă libertatea, sub formă de creație, inovație, invenție, descoperire, este o condiție a experienței vieții umane, nu înseamnă că este liberă de cauzalitate, căci ea este liberă de a produce și a alege mijloace și scopuri, dar numai în cadrul determinat.

Acțiunea oamenilor mari face Istoria, sună un vechiu și, după unii, învechit adagiul; se uită însă că și Istoria face pe oamenii mari.

Căci forța creatoare în devenire permanentă își găsește resortul ei imediat și necesar atât în voința socială, cât și în condițiile cadrelor, despre care am vorbit, și care reprezintă materia ce o limitează prin rezistența ei și o alimentează prin suportul și imboldul ce îi oferă.

12. Acest adevăr se uită. Dimpotrivă se crede, că dacă o epocă socială nu este un timp înghețat, ci, cum se spune, „imaginea mobilă a imobilei eternități“, dacă ea nu este închisă, ci continuu deschisă Noului, unui Nou alcătuit dintr-o frenezie de creații, atunci aceasta ar implica renunțarea la orice încercare de explicare cauzală și deci la abdicarea de a gândi, reducând mersul vieții sociale la întâmplări fără cauze.

În acest fel în loc de continuitate avem discontinuitate; în loc de constanță, distanță; în loc de teleologie, disteleologie.

Istoria n'ar fi decât o înlănțuire de hazarduri; ea devine astfel o știință divinatorie, o construcție mitologică, un repertoriu de cauze ascunse, derivate din actele divinității.

Firește, în acest fel s'a simplificat baza logică a istoriografiei, explicația istorică reducându-se la misteriosul Hazard. Regele Hazard, conducătorul lumii, titanul ce sfărâmă inelul de oțel al cauzalității, este de fapt o acoperire a ignoranței de a explica lucrurile.

Să ne înțelegem însă, hazardul este bazat pe această ignoranță de acum a cauzelor, însă nu de totdeauna. Întrebuințând o celebră formulă, suntem îndrituiți a spune: „Ignoramus“, nimic însă nu justifică a proclama: „Ignorabimus“. Încă *Democrit* a afirmat că „nimic nu se întâmplă la întâmplare, ci totul decurge dintr'un motiv și din necesitate“. Într'adevăr încă din vremuri atât de îndepărtate știm că omul merge către Logos și Ethos și nu către Fatum.

13. Științele istorice au parvenit în cursul veacului al XIX-lea, numit veacul istoriei, să ajungă la o mare perfecție în tehnica cercetărilor, adică în abilitatea exploatarea celor mai diferite surse ale trecutului prin alcătuirea unor uriașe colecții de documente, o operă de sigur necesară, dar numai premergătoare și pregătitoare și care nici pe departe nu este destul știința istoriei.

Sombart și-a arătat surprinderea, că profesorii își intitulează catedrele de istorie și nu de științe istorice. Reflecția lui *Sombart* a fost la locul ei, căci nu poate fi o catedră de obiectul unei științe, ci de știința acestui obiect.

Imi amintesc totdeauna cu emoție de sbuciumul titanic al lui *Karl Lamprecht*, în anii tot din preajma anului 1900, la care am luat parte vie și eu în Lipsca, ca elev și admirator al său, de a da Istoriei un caracter științific, în a sa „*Kulturge-schichte*“, și de voiciunea polemică neobișnuită din partea istoricilor din Berlin dusă cu o vehemență neuzitată în cercurile universitare germane, în jurul ultimelor trei volume, apărute atunci, din impozanta sa „*Deutsche Geschichte*“.

Însăși noțiunea de fapt istoric nu este destul de clară, căci nu toate faptele trecutului îmbracă noțiunea istoricului.

Caracterul obiectiv al fenomenului istoric, adică diferența specifică între fapte istorice și simple fapte ale trecutului, este socialul.

Evenimentul istoric este un element social, chiar dacă este exprimat printr'un singur individ, căci pentru a fi istoric el trebuie să se răspândească într'un cerc din ce în ce mai larg de indivizi, și să-și asume astfel un caracter de conștiință colectivă, sub aspectele: de limbă, obicei, tradiție, instituții. Evenimentul istoric nu rămâne deci o piesă în muzeul întâmplărilor, ci este simțit de conștiința istorică, care se modifică în cursul continuei deveniri a faptelor.

De sigur că această concepție va provoca contradicție, în special din partea acelor istorici și filosofi, cari sunt convinși că în procesul istoric este imposibil a înlanțui faptele, totdeauna individuale și unice, în ordine cauzală, cum sunt *Windelband* și *Rickert*, și adepții numeroși ai lor, ori, cel mult pot fi înlanțuite într'o ordine cauzală dela individual la individual, cum sună formula seriilor a ilustrului nostru fost coleg A. D. Xenopol.

Există o seamă de termeni tehnici, în limba uzuală, ca și în acea a tehnicienilor filosofiei, cari, fiind accesibile tuturor, prezintă primejdia unor mari confuzii. Așa sunt termenii de: general și universal, de individual și singular, ca și cum acești termeni ar echivala doi prin doi, sau s'ar opune doi la doi.

S'a oscilat astfel dela o pretinsă știință a generalului ori universalului, științele Naturii ori Sociale, la o pretinsă știință a individualului și singularului, științele Istoriei ori de Cultură, ca științe rivale ori inimice ce se opun unele împotriva altora.

Când de fapt nu există, pentru a vorbi riguros, nicio știință reală a generalului și nicio știință adevărată a individualului, ci numai o știință a concretului, unde se întâlnesc individualul cu generalul. Acest concret înseamnă deodată și unitate expresivă și distinctă și multiplicitate efectivă și sintetică. Pentru că concretul este și social și individual în același timp.

Am văzut în schița noastră de antropologie socială că Societatea este o proiecție spontană, multiplă și continuă a indivizilor, considerați în activitatea lor, motivată social.

14. Potențialul indivizilor și al societății are o rădăcină unică în natura omului, după cum s'a văzut prin analiza voinței sociale.

Se poate vorbi deci de un Apriori social.

Nu există nici indivizi înafară de societate și nici societate fără indivizi. Există însă un Social înafară de orice experiență.

Individul participă la viața sa, dar nu ar putea exista și nici nu s'ar putea desvolta înafara societății.

Aceasta se numește concret, unitate socială concretă. În concretul social se unește individualul și generalul, ca și individul și societatea.

Acest concret social se realizează însă în timp, el este un proces, creatorul propriei sale experiențe, o succesiune de experiențe în trecut și o orientare a lor către viitor.

15. Un întreg total, o unitate socială concretă în timp, ce au deci rădăcini în trecut, se raportează, prin manifestările lor existențiale, nu numai la prezentul de acum, ci întotdeauna și în același timp, și la viitor.

Nu există pentru realitatea concretă numai Aici și Acum, ci și Ieri și Măine, adică desfășurarea ei în timp, care cuprinde într'o unitate: prezentul, trecutul și viitorul.

O epocă nu se încheie cu termenele calendarului.

Procesul de devenire a realității sociale concrete are trei momente de desfășurare inerente ei: se proiectează în viitor, tinde a deveni prezent și se pierde în trecut.

Plecând dela prezent, adică dela realitatea ce formează experiența curentă, căutăm în trecut explicarea formării și dezvoltării ei și încercăm a fixa pentru viitor elementul ideal, cum ar trebui să fie.

Trecutul este momentul cauzalității, viitorul este momentul finalității și prezentul, ca existență reală concretă, este de fapt o succesiune continuă de prezenturi.

Aceste trei momente, inseparabile în procesul neconținut al realității sociale con-

crete, ne dau conștiința realității proprii, a cauzalității care ne face să existăm și a finalității care ne face să activăm.

Astfel se înnoadă Trecutul și Prezentul în Viitor.

Realitatea socială concretă se află în toate aceste trei momente ale procesului social.

De aceea orice realitate socială concretă este istorie, și orice istorie este realitate socială concretă.

Sociologia, Istoria, Etica și Politica sunt feluri deosebite de a seiza aceeași realitate socială concretă, sub forma unui proces de devenire.

În această nouă concepție, Istoria este o sociologie regresivă, Sociologia o istorie progresivă, Etica și Politica o Istorie și o Sociologie în curs de realizare.

Principiul unificator al realității sociale concrete este și al științelor ce se ocupă cu studiul ei.

Sociologia, Istoria, Etica și Politica formează astfel un întreg necesar și indestructibil ideologic, o singură știință-socială corespunzătoare întregului real social concret.

Istoria se face și se reface neconținut, materialul ei este elaborat și reconstituit fără încetare și veșnic confruntat din nou cu realitatea existentă, obiect de cercetare a Sociologiei și a finalității ideale, formulată de Etică și îndeplinită de Politică, pentru a regăsi realitatea intimă și veșnic aceeași a procesului ei.

Prezentul apare ca o prelungire a trecutului, dar și ca un salt în viitor.

Cu intuiția lui genială, *Wolfgang Goethe*, cel mai mare înțelept al tuturor timpurilor, a scris, spre bătrânețea lui plină de vigoare tinerească, aceste profunde versuri :

Dann ist Vergangenheit beständig,
Das Künftige vorauslehendig,
Der Augenblick ist Ewigkeit.

16. Dacă fiecare unitate socială formează obiectul de cercetare a științelor istorice, sociologice, etice și politice, procesul social, oricât s'ar prezenta prin mișcări de opoziții, este continuu, și nu discontinuu.

Așa zisa mișcare în spirală înseamnă numai aparent o discontinuitate : on recule pour mieux sauter.

La capătul sicriului lui *Leibniz* elevul său *Eckardt* a pus să se imprime acele două cuvinte, ce rezumă întreaga filosofie a istoriei leibniziane : Înclinata resurget.

Această continuitate se întărește prin sentimentul de încredere, prin credința în fidelitatea lumii, care reiese din constanța obiectivizării, stratificării și structurizării creațiilor în realități, ce urmează regulat una alteia, astfel că în devenirea realității nu întâlnim distanțe, ci numai constanțe.

Iar această devenire este teleologică, și nu disteleologică, adică ea este calificată și valorificată prin tendința necesară și permanentă spre realizarea idealului etic, realizare ce se face prin cauzalitatea mijloacelor politice, cărmuite de Legea dreptății.

În acest fel legile realului social : Legea Cauzalității și a Paralelismului, ca și legile realizării sociale : Legea Idealului și a Dreptății, se întregesc într-o unitate cuprinzătoare prin Legea Circuitului între realuri și valori, a cincea lege a unităților sociale.

17. Legile unităților sociale formează astfel un întreg. Mediul cosmic, biologic, istoric și psihic, la un loc, există ca o indisolubilă unitate ; voința socială, în constituția ei afectivă și rațională, la rândul ei, este o altă indestructibilă unitate.

Iar amândouă aceste unități dau naștere cauzal unității sociale propriu zise.

O unitate socială cuprinde, ca părți indispensabile, inerente și existent paralele, categorii constitutive : spirituale și economice și categorii regulative : juridice și politice.

Unitățile sociale formează apoi împreună un sistem de viață socială, în care unitățile mai mici sunt cuprinse în mod logic și firesc de unități din ce în ce mai mari, ajungând astfel la unitatea sintetică a tuturor unităților, care este Națiunea.

În sfârșit unitățile sociale sunt și nu sunt, în sensul că în momentul când o uni-

fate este, ea cuprinde sămburele devenirii unei unități, ce va fi și, prin aceasta, a tost. Devenirea unităților sociale este călăuzită de valoarea supremă etică, Idealul, care se realizează prin mijloace politice drepte.

Nimeni nu poate să tăgăduiască caracterul de impozantă monumentalitate arhitectonică a acestui întreg și nici imensa greutate de cercetare, ca și greutatea de transformare a lui, prin cunoaștere aprofundată integrală și prin acțiune însuflețită integrală.

Aceste considerații impun obligații serioase și responsabilități grave tuturor acelor ce au ambiția să cunoască Națiunea română în unitatea ei fundamentală și să o conducă către rosturile ei firești și mărețe.

Nec momentum sine linea, se citește pe vechile cadrane solare. Nicio cunoaștere ori o acțiune a unităților sociale nu se poate sustrage legilor lor. Iar nerespectarea lor alcătuește domeniul favorit al greșelilor teoretice, al iluziilor sfărâmate și al exagerărilor tragice, de care din nefericire este bogat timpul în care trăim.

În lumina acestor legi este nevoie de o temeinică revizuire, ceea ce voi face cu altă ocazie, și se recomandă cea mai mare prudență în întrebuintarea termenilor de: perioade și tipuri de evoluție, de tendință, progres, prognoză, previzie, profeție, utopie, de care este invadată știința socială contemporană.

Îmi amintesc, pentru a da un exemplu, de o propunere făcută pe vremuri de *Maurice Charny* pentru crearea unei catedre de utopie, ca reacție împotriva învățământului istoriei, ce n'ar fi, după el, decât „arta birocratică de a crea precedente”.

Profesorii de istorie ar trebui cel puțin dublați, crede *Maurice Charny*, dacă nu chiar înlocuiți, cu profesori de utopie ori de profeție, ce situează utopia în viitor. Acești profesori, stăruie *Maurice Charny*, în loc de a plimba elevii în necropole și a-i face să descifreze sub praful pietrelor de mormânt inscripții grave ale morților pentru morți, îi va învăța să viseze. Căci a ști a visa, echivalează cu puterea de a-și crea un univers personal sau cel puțin un refugiu inviolabil.

Iată o propunere fantezistă din înțelegerea complet greșită a acestei triologii: trecut, prezent și viitor.

18. Reorganizarea științei unităților sociale, prin fundamentele spirituale, ce le dă, indică liniile de directivă pentru reorganizarea Societății și ne apără de primejdia soluțiilor artificiale, arbitrarie și greșite.

Un exemplu instructiv și elocvent ni-l oferă lupta, ce se dă în jurul noii structuri a Statului.

Atomismului politic, mecanic, libertar, corespunzător atomismului științific, sociologic, de preamărire exclusivă a individului, i s'a opus un colectivism mecanic, centralist, tot atât de exagerat, în care se preamărește exclusiv colectivitatea, cu eliminarea indivizilor.

Mecanismul individualist și cel centralist au sărbătorit, și în unele părți ale lumii, sub diferite forme, sărbătorește încă adevărate orgii.

Adevărata structură a Statului nu poate fi însă nici numai individualistă ori numai centralistă, ci potrivită Legilor unităților sociale.

De aceea într-o unitate socială nu există întrebarea cine are o valoare exclusivă, individul ori societatea, pentru că individul este încadrat organic în întregul social, așa că o unitate socială este o pluralitate vie, iar pluralitatea de indivizi este o unitate vie. Unitas multiplex. Fiecare unitate are viața ei proprie și este cuprinsă în viața superioară tuturor unităților, care este Națiunea.

În acest fel Statul, ca o categorie regulativă și organizatoare a Națiunii, sub forma Statului național, trebuie să creeze o ordine conformă unităților sociale, ce alcătuiesc Națiunea.

Un exemplu fericit în această direcție din viața publică contemporană ni-l oferă constituția portugheză, aprobată prin plebiscitul național din 19 Martie 1934. Constituția portugheză prevede adaptarea organizației politice și sociale la realitatea națională

portugheză, la tradiția și la trebuințele ei sociale. O constituție pentru a fi durabilă și a funcționa normal și eficace, trebuie să fie conformă cu geniul, caracterul și experiența vieții naționale.

O altă însușire a constituției portugheze constă în recunoasterea adevărului, că viața socială este o imensă înlanțuire de drepturi și datorii ale indivizilor și ale tuturor unităților sociale cuprinse în Națiune.

Persoana ori Unitatea socială sunt ființe autonome în Societate și Națiune. Libertatea nu are nimic comun cu anarhia. Adevărata libertate este o voință a persoanei ori a unității sociale supuse voluntar intereselor superioare ale Națiunii. De aceea problema fundamentală a organizației sociale este a asigura cât mai bine posibil echilibrul stabil între tendințele individuale și cele sociale, prin fluxul și refluxul acestor două forțe: autoritatea și libertatea. Scopul ordinii constituționale portugheze este tocmai menținerea și perfecționarea acestui echilibru.

19. Dar legile unităților sociale ne dau soluții tot atât de clare și în ce privește organizarea politică viitoare a lumii, pe baze federative, cum am arătat în lucrarea mea „Statele Unite ale Europei“. Un program de acțiune valorează în măsura în care se realizează. În materie de experiențe federative întâlnim o pildă, nespuse de edificatoare, în vechea organizație și bogata practică constituțională a Elveției.

Principiul politic al echilibrului puterilor, care în mod necesar nu poate fi stabil și se schimbă după constelația împrejurărilor istorice, ca și principiul egemoniei centraliste a uneia ori mai multor puteri, tot atât de nestabil, după modelul „pax romana“, sunt etape de tranziție ale afirmării principiului federalist, potrivit căruia fiecare națiune își are garantată sub forma unei constituții internaționale autonomia vieții ei proprii și totuși toate națiunile la un loc formează cu consimțământul lor o unitate superioară, pentru o colaborare luminată în soluționarea problemelor internaționale.

20. Legile unităților sociale ne dau un nou sentiment de viață, o nouă bucurie a credinței în viitor, un nou optimism robust al acțiunii creatoare și constructive de viață nouă, un optimism ce înlătură pesimismul, care privește numai defectele și viciile prezentului și dorește anularea viitorului.

Este vorba de un optimism întemeiat pe Adevăr și pe Voința de Ideal și Dreptate, care sunt mai tari în unirea oamenilor, de tot ce-i separă, oricât împrejurările de față ar părea că vorbesc o altă limbă.

Un optimism ce chiamă puterile regeneratoare la o acțiune, ce nu este decât Voința și Adevărul înfrățiți în proces de realizare; un optimism care ocupă un plan superior în circuitul etern al valorilor realizate; o credință înviorătoare în veșnicia unităților sociale, admirabil exprimată în cuvintele poetului :

Ce-i născut întreg, moartea nu-l sfarmă.

DIMITRIE GUSTI

S A T Ş I O R A Ş *)

Trebuie să încep cu două constatări cari privesc pe colegul şi amicul meu d-l Gusti.

Dumnealui, sociolog cu adevărat modern, a crezut că trebuie să se adreseze şi la cele câteva cunoştinţe pe care le poate avea în acest domeniu, ca şi în altele, un istoric. Ei bine, după cum nici o serie de conferinţe nu se poate alcătui fără să se strecoare şi câte un diletant, iarăşi nu se poate alcătui nici un fel de conferinţe fără să se strecoare şi câte un istoric. Pentru partea a doua, mulţumesc colegului şi amicului meu d-l Gusti. Şi, al doilea, dumnealui a avut bunul gust de a alege pentru conferinţa mea Dumineca Tomei, adică a lui Toma necredinciosul.

Istoricii sunt obișnuiți să fie necredincioși în ce privește ideile generale, idei foarte strălucitoare care se pot arunca și visuri foarte frumoase care se pot înjgheba. Așa oricine pornește dela studii istorice sau cunoaște viața este absolut necredincios față de ideea că s'ar putea crea un oraș din nou printr'un consorțiu american. Evident consorțiul acesta american ar da în acelaș timp și monumentele istorice ale orașului viitor. El ar crea, alături de alei, străzi, pieți, clădiri oficiale și neoficiale, și elementele acelea de trecut fără de care un oraș este lipsit cu desăvîrșire de orice adevărat sens. Astfel consorțiul american ar trebui neapărat să întemeieze și monumente din secolul al XIV-a și biserici, firește dela sfârșitul evului mediu, și alte lucruri pe care Americanul nu le are acasă la dînsul. De oare ce însă un American nu poate să creeze o nouă capitală, un nou oraș, un nou port decît în condițiuni cu desăvîrșire americane, care în America merg, dar la noi, fără tradițională nu merg de loc, absolut de loc, și eu sunt un necredincios ca Toma, serbătorit probabil pentru necredință astăzi. Sunt necredincios ca Toma, în ce privește problema orașelor, cum de altminteri veți vedea în desvoltarea conferinței că, sunt necredincios și în alte privințe.

Eu nu cred că orașele noastre se pot moderniza în sensul obișnuit, ci cred că este cea mai mare nenorocire ca un oraș românesc să se modernizeze așa cum înțeleg foarte mulți, cari știu numai ceia ce au văzut în țările pe care le-au vizitat în Apus sau ce găsesc în cărțile pe cari le citesc, dar cari n'au nicio idee despre țara lor și despre ce se cuprinde întrînsa. Frumuseța și farmecul orașelor noastre este că nu se pot și nu trebuie să se modernizeze, adică să se banalizeze, în acel sens ca, dela un capăt al suburbiilor și pînă la Piața Teatrului tot orașul să aibă exact același caracter.

*) Conferință ținută de Nicolae Iorga, la Institutul Social Român, în ciclul „Sat și Oraș“ la 2 Mai (Dumineca Tomei) 1927. Se publică aici pentru întâia oară cu textul după stenograma luată de H. Stahl și cu modificările făcute de autor.

Dacă orașele din Apus au unul și același caracter, acest caracter este ieșit dintr'o dezvoltare istorică ce este un lucru de acolo, format prin decursul secolelor, prin munca solidară a oamenilor de acolo. Și fiecare loc de pe lume trebuie să fie potrivit cu ce a fost înainte, fiecare generațiune de oameni trebuie să continue, iar nu să strice fără a putea pune la loc opera pe care au făcut-o aceea cari au stat înaintea lor. Acesta este marele și nerăsturnabilul adevăr și în materie de orașe ca și în materie de alte domenii, a căror soartă ne preocupă în momentul de față.

Intr'un cuvânt, prefer să fiu necredincios alături de Toma, dar să avem orașe vii, decît să fiu alături de cine vroiți d-v. și să avem orașe frumoase, dar moarte. Lucrul esențial pentru un oraș este să fie viu, să fie frumos, să fie original, interesant.

După aceste explicații, dați-mi voie să intru în însăși expunerea subiectului, cerînd iertare dacă, pe alocuri, cărările, cam cotite, ale studiilor istorice nu vor corespunde dorinței de marea ale dreaptă și luminoasă care domnește de obicei într'o epocă preocupată de abstracții, cum este epoca noastră.

Suntem cu toții săteni, chiar aceia, foarte mulți, cari nu purtăm haina de sătean, așa de frumoasă și care își are locul atîta vreme cît omul face rostul săteanului. Evident că, pe cît de urît i-ar sta unui sătean, care s'ar îmbrăca în momentul cînd ară, cu redingota și cu oribila pălărie tare care i-ar putea servi la multe usagii, și pe care sexul masculin începe să o poarte, pe atît este de ciudat un om om care nici nu ară, nici nu sapă, nici nu culege și care poartă costumul țărănesc, bun, în locul de unde a pornit, dar mult mai puțin bun la locul unde a ajuns.

Da, noi suntem cu toții săteni, chiar dacă purtăm lîngeria noastră în felul în care o poartă totalitatea masculină din această sală.

Suntem, ca origine, ca spirit, ca gust, săteni. Baza țării noastre, ca și a țărilor vecine, a tuturor țărilor din Peninsula Balcanică, a unei bune părți din partea occidentală a Rusiei, a unei părți tot așa de întinse din Ungaria estică, este satul. Nu trebuie să ne înșelăm în această privință. Avem toate calitățile și toate defectele satului. Putem să ne îmbrăcăm cum vom vroi, și de sigur trebuie să ne îmbrăcăm altfel odată ce am trecut dintr'un mediu în altul, cu toate acestea, felul nostru de a simți, de a cugeta, de a ne orîndui, este sătesc. Sunt civilizații organizate pe orașe, cum sunt și civilizații organizate pe sate, și în aceasta nu este nici o rușine. Orașul nu este o formă superioară a satului, este numai o altă formă de a trăi a oamenilor. Dacă oamenii stau mai mult la un loc, mai strînși, dacă-și pot acorda anumite petreceri care nu se întîlnesc la sate — și dacă s'ar practica acolo, acei cele ar practica, ar fi ridicoli — nu urmează cituși de puțin că orașul este superior satului.

Nu știu ce sentiment aveți Dv. dar eu, de câte ori am condus un prieten al meu străin afară din București, răsufla. Imi aduc aminte de întrebarea, fără intenție rea, pe care mi-o punea un bizantinolog, acum trei ani, cînd a văzut Dîmbovița. A întregat: ce este acest șanț? I-am dat explicațiunea pe care i-am putut-o da, dar evident că Dîmbovița este un șanț. Aceiași impresie rea o avea străinul pe care-l conduceam la Cameră. Evident că drumul care duce la Cameră ar putea fi ceva mai larg. Nu văd de ce nu s'ar prelungi aleia pînă la grădina Mitropoliei de o parte și pînă la casele care închid perspectiva de cealaltă parte din stînga, iar grădina ar avea un gard de 6 metri înălțime. Nu văd motivul pentru ce se păstrează arhaicele și preistoricele coloane, de pe vremea lui Cuza, de pe care încep să cadă deocamdată vulturii, în așteptare să cadă și boii, cari cad mai greu.

De cîte ori însă ieșiam din oraș cu un călător străin și ajungeam la țară, tre-cînd mahalalele, vedeam că ochii visitorului priviau cu totul altfel această țară decît înainte. Cu toate mijloacele mele de a încunjura și de a acoperi, totuși oameni cu experiență își dădeau sama de anumite realități.

Nu, nu este inferior satul orașului; nici în principiu și nici în alcătuirea sa.

Trebuie să spun că numele de *sat* nu vine dela cei mai vechi săteni din aceste părți, cari nu sunt Romanii. Peste populația primitivă a acestei țări — populație care

nu era de loc lipsită de ideile pe care noi le numim civilizație — s'a așternut alta, aceasta de infiltrare, de colonizare, de răpede prefacere trecătoare : populația romană. Noi, numele satului nu-l avem dela strămoșii așa — numiți barbari, dela Iliri-Traci — Iliri pentru partea Adriatică, Traci (Daci și Geți) pentru regiunile noastre, — ci numele îl avem dela Romani. Satul nu este de origine romană, dar numele da.

S'au propus două etimologii pentru cuvîntul „sat“ — o spun în treacăt — una care l-ar aduce de la „satum“, sămăntură. Foneticeste poate să iasă. Cealaltă etimologie, este ceva mai grea de admis la prima vedere, dar are pentru dînsa argumente foarte puternice: „fosatum“, „loc încunjurat cu un șanț“. În cutare text vechiu românesc, găsim cuvîntul sat cu această semnificare, și de asemenea, îl găsim în albaneză care cuprinde un număr atît de mare de cuvinte de origine latină, căci Albanezii sunt pe jumătate latini, dacă nu de origine, cel puțin de influență și civilizație.

În aparență, între *tîrg*, *oraș* și *cetate* este o deosebire, dar se va vedea că la început această deosebire nu exista și că „tîrg“ se putea zice și unui oraș și nimic nu împiedeca, dacă avea și un zid, cetate. Numai tîrziu s'a făcut o deosebire între oraș și tîrg: orașul, care are caracterul general de dezvoltare istorică, tîrgul, de creațiune moldovenească, pe vremea lui Mihai Sturdza, un oraș cu străini.

La început orașul sau cetatea, tîrgul cum vreți să-i spuneți, ni-a venit de-odată, gata făcut; el nu este satul cel vechiu. De lucrul acesta trebuie să se convingă fiecare ca să înțeleagă de ce orașul nu dăinuește dela început. El ni vine din două părți. Relativ frumos de la o bucată de vreme, chiar impunător, el este de importație; l-am primit, l-am adoptat. Nu se poate zice că strămoșii s'au mîndrit cu dînsul, pentru că știau că nu e al lor. Între acest oraș și între mediul în care s'a așezat orașul a fost o oarecare opoziție.

Și poate servi de învățătură tuturor reformatoilor de azi și de mine, tuturor fabricanților de constituții făcute pentru alte locui, tuturor acelor cari vin la guvern cu buzunarele pline de proiecte de legi, care se votează dar nu se aplică, căci biata națiune trăiește din obiceiurile ei mult mai bine decît din toate legile; traduce mai bine o lege bună în obicei, iar pe cele rele le lasă frumușel de-o parte dar poate fi învățătură următorul lucru: nu poți să introduci într'un mediu ceva cu totul deosebit de acest mediu și care nu e în stare să îl transforme; nu poți să introduci ceva neorganic, desarmonic; sau, dacă îl introduci, nu este pentru acel la care se introduce, ci pentru acel care l-a introdus.

Orașe de exploatare și de stăpînire, strămoșii noștri au avut din vremea cea mai veche. Au avut pe malul Mării Negre orașe grecești foarte frumoase, cu mult înaintea Romanilor și cu mult superioare orașelor romane. Un foarte distins și harnic arheolog, care acum în urmă a reunit o parte din studiile sale, Pirvan a făcut săpături foarte importante la Histria; nu se pot asemăna cetățile din Dobrogea cu Sarmisagetuza; se văd acolo lucrări de marmoră, urme ale unei civilizații foarte înaintate, lucru care datează dintr'o antichitate depărtată și s'a format încet: încet și de aceea și trainic.

Există pe tot acest mal al Mării Negre foarte importante fundațiuni grecești, unele dela Dorieni și altele dela Ionieni, în legătură cu dezvoltarea comerțului în Marea Neagră, acolo unde sunt astăzi Constanța — Tomis, Mangalia — Callatis, fără să mai vorbim de orașele, odinioară foarte înfloritoare, în continuarea spre Sud a acestei coaste a Mării Negre, din partea Dobrogi pe care am anexat-o la 1913 și care era toată sămănată cu orașe grecești prospere. Însă între Geto-Scitul din interior și între Grecul de pe coastă nu erau decît legături de negoț. Getul venia la oraș întocmai cum țeranul din Ardeal venia și vine și pînă acum la oraș, care, în ce privește comerțul, este superior satului. Cînd Ovidiu a fost în părțile acestea, el fixează foarte neted deosebirile între barbarul, care venia la oraș în căruța lui cu boi, vorbind altă limbă, cîntînd alt cîntec, gîndind și simțind cu totul altfel și între Grecii aceștia foarte înaintați. E aceeași deosebire care există și astăzi între Englesul din Gibraltar și populația

din Andalusia. Englezul, un om deprins cu tot confortul vieții, cetește cărțile cele mai noi, primește ultimele reviste apărute la Londra, pe cînd Andalusul trăiește și astăzi în cea mai mare parte ca acum cîteva secole în urmă.

Tot așa a existat un timp cînd tovarășii s'au creat între orașele grecești de pe coasta de Nord a Mării Negre și Sciții din interior: Sciții veniau în orașele grecești și orașele găcești cumpărau grîul și lîna Sciților din interior. Se alcătuiă un comerț, de sigur folositor Scitului, dar mai ales Grecului. Ca rezultat de civilizație a ieșit numai un lucru, așa numita arta scito—elenică, care multă vreme a fost socotită gotică. Am crezut și noi că tesaurul dela Pietroasa, din cauza unei inscripțiuni gotice, represintă desvoltarea unei arte germanice, gotice ; pecînd dela prima vedere se impune că ne aflăm în fața unui stil scito—elenic. Ornamentele, motive din Orientul departat, nu sînt potrivite concepției artistice a Grecilor.

Am avut acest rînd de orașe, și ele, o bucată de vreme, au trăit bine, dar, imediat ce s'au schimbat împrejurările, au dispărut.

În Evul Mediu în portulane—hărți care nu coprind decît însemnarea localităților unde se poate opri corăbierul fără a menționa interiorul — putem vedea orașe însemnate. Atunci ele jucau un rol foarte mic, pentru că negoțul cel mare italian nu se mai făcea atunci pe coasta Mării Negre, ci la Dunărea-de-jos, la Licostomo — Chilia sau, mai departe, la Moncastro — Cetatea Albă. Mai tîrziu din cauza caracterului nenatural al acestor așezări de pe coastă, din cauză că ele nu erau susținute de oamenii din interior, ele înseși nefiînd un produs al solului, îndată ce vitalitatea centrelor de unde au plecat a dispărut, a orașelor grecești și vitalitatea comerțului italian scăzînd, și aceste orașe și-au pierdut absolut tot rostul. Biata populație din aceste orașe de pe coastă a trecut prin nenumărate schimbări ; rămiînd creștină, și-a pierdut limba, iar astăzi, urmașii bogaților locuitori din Istria, Tomis, Callatis se chiamă Găgăuși. Fără îndoială, aceștia nu sînt Cumani și nici Bulgari, cum au voit unii să afirme, ci urmașii vechilor locuitori de pe coastele pontice.

După aceasta a venit altă colonizare, tot gata făcută, colonizarea romană.

Orașele romane s'au creat în două locuri cu caracter deosebit. Întîiu acolo unde sînt și astăzi oameni de ai noștri, pe cari i-am văzut și acum cîtăva vreme, dela un capăt al Serbiei la altul. Oriunde este un oraș mai important ei se află acolo și ocupă locurile cele mai importante din bazar. La Scoplje sînt 300 cari stăpînesc tot târgul. Primarul însuși vorbește și acum romînește. Aici a fost o colonizare naturală, căci un ținut al Adriaticeii hotărește pe celalt : pe tot țărmul de Răsărit al Mării s'au creat orașe corespunzînd celor de pe coasta apuseană al aceleiași mări. Un paralelism între cele două ținuturi, pe care nu-l poate schimba decît trecător istoria ; și apoi este tendința de a egala viața de pe cele două maluri, oricare ar fi regimul politic. Orașele acestea trăiesc și pînă azi. Au venit Slayii peste dinsele și li-au schimbat caracterul național. S'a interpus apoi dominațiunea Veneției, care a dispărut și ea, și acumă Iugoslavia este pe această coastă. Dar orașele și-au păstrat caracterul cel vechiu, pentru că aici nu este o colonizare artificială. Si, cînd ia cineva această admirabilă coastă — cum au luat-o, de curînd cîțiva Romîni cari au participat la congresul de bizantologie din Belgrad, — dela Fiume pînă la Cattaro și în Albania, pretutindeni vede și astăzi, oricare ar fi limba, în atîrnare de Statul dominant, vede forma orașului roman. Și, cît vor fi oameni din aceste părți, ei vor păstra, fără îndoială, această tradițiune indelebilă a romanității colonizatoare pe cale naturală.

Altfel a fost în părțile noastre. Colonizarea romană s'a făcut la noi în mai multe feluri. Întîiu pe malul Dunării, în anumite puncte, de exemplu, la Drobeta, lîngă Severin, înainte de Traian. Barbarii veniau de obicei pe malul celalt, nordic, ocupat de multă vreme. Acolo era un „emporium“, adică un oraș de graniță (cf în Spania localitatea Ampurias, care reproduce termenul vechiu, greco-roman de emporium). Într'un anume moment s'a făcut la capătul de pod—prin urmare pe malul stîng al Dunării,—unele așezări romane. Aceste așezări puteau să se întindă pînă la gurile Dunării, dar

n'a fost casul. Tot așa o influență romană s'a exercitat asupra orașelor grecești, care cît au trăit, s'au păstrat pline de viață cu caracterul lor original.

În afară de aceasta, Romanii, așezându-se în aceste regiuni dacice, au avut nevoie de un drum militar, care era în același timp și un drum de comerț. Astfel, pe linia care străbate o parte din Ardeal, acolo unde e Clujul, Turda, peste multe văi, pînă în Maramureș. Ar fi inutil să enumăr aceste orașe: Napoca, Potaissa, etc.

Și natural, unde fusese capitala Dacilor, Sarmisagetuza, s'a întemeiat Ulpia Traiană.

Care era rostul acestor orașe? Erau centre militare, popasuri pentru negustori, reședințele unei diviziuni administrative. Nu numai că satul dacic trăia alături, dar el trăia în înseși aceste orașe. S'au făcut săpături la Sarmisagetuza, în publicațiunea recentă a lui Pirvan, Dacia, se pot vedea rezultatele. Săpăturile n'au adus nici pedeparte rezultatele care se așteptau: pentru a săpa toată Sarmisagetuza, oamenii spun că ar trebui să distrugă patru-cinci sate, atât de mult se întinde orașul supt pămînt. Niciodată n'a fost un oraș adevărat, ci o colecție de sate dacice. În jurul teatrului, pretoriului, a oficiilor, ceva corespunzător cu ce au fost și sînt în cea mai mare parte orașele noastre. Aș putea face o comparație impie între Sarmisagetuza și Vălenii de Munte.

Ce este Vălenii de Munte? O stradă de negustori cu câteva case de boieri sau cari se cred boieri. În afară de acestea, cinci sate, fiecare cu bisericile lor. La fel a a fost de altfel și chiar cu Bucureștii.

Prin urmare, cînd a dispărut administrația și a perit centrul administrativ, cînd a plecat legiunea, a dispărut și necesitatea orașului care găzduia garnisoana, iar, cînd comerțul a devenit mai slab, s'au mulțumit negustorii și cu popasuri rurale. Îndată ce puterea de din afară a plecat, ceia ce crease ea s'a stins.

Acum, după epoca aceasta de colonizare romană, după încercarea aceasta de a înrădăcina orașe, a venit a treia încercare de colonizare din afară.

E colonizarea occidentală. Nu vorbesc de aceia foarte recentă, făcută, în timp de o sută și ceva de ani, în Bucovina, unde anumite sate, anumite trecători — cum au fost Cernăuții — au fost prefăcute deo-dată în orașe, prin colonisări de tot felu de elemente străine, creștine și necreștine. Aceste orașe duc, în momentul de față, o viață foarte amară. Sînt făcute în legătură cu Viena și cu politica austriacă, deci cum legătura cu Viena a dispărut și cum principiile politice austriace nu se aplică, aceste orașe se zbat de moarte. Trec dela fasa — n'aș zice productivă ci dela aceia în care era măcar o vitalitate reală, la fasa pur parasitară. Nu mă gândesc deci la ce s'a întîmplat mai târziu în Bucovina, unde a fost o copiere administrativă a celorlalte provincii ale monarhiei. Beamterul venia cu amintirile lui, cu regulamentele lui și le transpunea pe pămîntul acesta moldovenesc al Bucovinei: din câteva sate de odinioară s'au făcut o mulțime de orașe fără rost.

N'o să vorbesc de ceia ce s'a întîmplat în Basarabia, unde Rușii au creat, alături de mahalalele moldovenești din Chișinău, un oraș după sistemul lor: „plecăm de aici și trebuie să ajungem dincolo, iar tot ce ne stă în cale tăiem“. Odată veniau Cazaci călări cari aveau atîrnate la șea vase cu păcură, și, de câte ori ajungeau la o casă de desființat, o însemnau cu negru; casele se dărîmau și se făcea o aleie mare. Iată ce înseamnă un lucru de importăție, care nu transformă și neinteresant; interesul e tot în străzile strîmbe cu case care nu se asemănă.

N'o să vorbesc de orașele fără locuitori și fără case din Sudul Basarabiei, cu o stradă enormă, pe care o trasau, fără a se gîndi dacă se va clădi la dreapta și la stînga ei, sau dacă se va așeza acolo numărul de locuitori trebuitori.

Nu e foarte simpatic să vezi nici un oraș aglomerat cum este Bucureștiul, aglomerat pentru că sunt aici o mulțime de indezirabili, cari, dacă ar fi o administrație cum trebuie ar pleca toți în două săptămîni căci ei sunt aceia cari, în mare parte, întrețin luxul ce ne desonorează. Dar un oraș aglomerat este totuși un oraș viu, pe

cînd un oraș creat spre a fi locuit și nu poate, evident că este unul din cele mai deplorabile lucruri trezind mai multă compătimire pentru o idee prea mare, executată cu prost gust.

Nu va fi vorba de Bucovina, nici de Basarabia, ci de Ardeal.

La un moment dat, regii Ungariei, aveau nevoie de locuitori mulți, cari să dea venituri importante vistieriei lor. N'a fost vorba de o tendință națională, cum ni închipuim prea ușor; așa ceva nu intra pe vremea aceea în mintea nimănui. Regele Ungariei vroia bani; țăranul, risipit ici și colo nu-i avea. Să aibă oameni dela cari să poată strînge bani, acesta a fost scopul colonisărilor în Ardeal. *

O mare greșală și foarte răspîndită este aceea de a crede că Sașii au venit ca orașeni. Nu, au venit ca săteni, dar dintr'o lume unde satul este un fel de oraș. Satul nostru înseamnă casa, grădina, livada, apoi începe altă livadă, altă grădină, altă casă. Cine vrea să-și vadă vecinul sau vecina, o vede; cine nu, nu. Sau une ori îi vede sau nu-i vede, după cum este și vecinul ori vecina. În Apus e altfel. În Apus casele sunt lipite împreună, ocupînd mult mai puțin loc decît la noi. Lucru foarte curios, s'ar crede că, dacă locuințele sunt unele lîngă altele, oamenii se cunosc mai bine. Nu e absolut fals. Cine a locuit în Apus — și eu stau cîte două, trei luni pe an acolo, adus de îndatoririle uneia din funcțiunile mele, — știe foarte bine că un locuitor al unei case nu cunoaște, nu numai pe cei din casa vecină, dar nici măcar pe cel din rîndul de de-asupra lui. Locatarii se ignorează și se închid ca într'o cetate. Așa încît este greșită părerea că noi ar trebui să transformăm satul pentru a ajunge la o formă superioară de solidaritate omenească. Nu este adevărat. Solidaritatea omenească nu vine din zid, ci din suflet; dacă ai sufletul solidar, poți avea legături și la sat, iar, dacă nu, nu le vei avea nici în aglomerațiile cele mai strînse.

Au venit, prin urmare, Sașii ca niște săteni, din locul unde satul este strîns și unde trecerea la forma de oraș apusean se poate face în oricare moment. Pentru a face așezările, au cerut privilegii.

Ca să se facă orașe, trebuia să fie însă și un drum de comerț. Era unul între Bizanț și Orient, la Sud, și între Germania, cu Flandra, Boemia, Silesia, la Nord. Cînd este un drum de comerț, nu trebuie mare efort pentru ca satul să se prefacă în oraș. De oare ce satele aveau principiul orașelor în ele, trecerea la oraș a fost imediată. Și, fiindcă pentru orașe trecerea a fost naturală, ele au resistat și după ce drumul de comerț a dispărut sau și-a pierdut însemnătatea.

Am tipărit pe vremuri socotelile orașelor săsești. Din ele se vede foarte bine creșterea și scăderea lor. În secolul al XVI-lea sunt foarte bogate socoteli; cele din al XVII-lea încep să fie neglijate; în al XVIII-lea nu mai au nicio importanță și nici nu le mai tipărește cineva. A venit apoi regimul austriac și el a stricat autonomia săsească și, odată cu autonomia, s'a dus și această manifestare a autonomiei care este bogăția și varietatea cheltuielilor, cum și grija de a le însemna.

Dar, pentru că erau creațiuni naturale, orașele săsești au rămas.

S'a vorbit în presă, și acum în urmă la Cămeră, de un anume termen, pînă la care noi vom romanisa orașele din Ardeal, orașele săsești, țărgurile secuști și orașele care, cum este cazul Clujului, au fost transformate în centre mai mult administrative ungurești.

Marea greșală pe care am făcut-o cînd am intrat în Ardeal, a fost cînd am voit să transformăm de sus, ceea ce s'a format încet de jos, cu alți oameni, în loc de a fi făcut din Blaj, din Făgăraș, din Rășinari, din Săliște, din Săcele, unde eram noi, centre nouă de viață românească.

Se mai adaugă și altceva în ce privește colonizarea Ardealului; aici nu e vorba numai de Sași. Au fost și așezări ungurești, de la început și Ungurii au reluat drumurile romane pentru ca pe locurile vechilor orașe de pe vremuri să se alcătuiască,

încet încet, centrele lor orășenești, cu locuitori cari n'au nici situațiunea, nici solidaritatea, nici sentimentul cetățenesc al elementelor săsești, admirabile supt acest raport. Pe de altă parte, tot în Ardeal, regii Ungariei au căutat, natural, să facă și centre militare pentru apărarea graniței răsăritene. Așa încît o parte a orașelor din Ardeal se datoresc unor necesități militare. Anume, s'au întemeiat două cordoane de orașe, în primul cordon, cel dinaintea Ardealului sînt: Oradea Mare, Satul Mare, Aradul și Timișoara. După ce Ungurii au intrat în Ardeal, ei au căutat să facă un al doilea cordon, de apărare în potruva Pecenegilor și altor barbari răsăriteni de lingă Carpați. În felul acesta stăpînirea ungurească a ajuns să creeze un alt grup de orașe, pe cele din Secuime: Miercurea Ciuc, Sf. Gheorghe, Odorheiul, Tîrgul Secuiesc și în regiunea săsească Bistrița, iar în Maramureș Hustul, Sighetul și Cîmpulungul. Dar, cînd Sașii au fost așezați, ei au luat-o pe ape; așa pe Tîrnave, unde s'a format un alt grup de orașe: Dicio Sin Martin, Sighișoara, Tîrgul Murășului. În sfîrșit acolo unde erau ocnele de exploatat sarea — foarte importantă pe vremea aceia, foarte căutată, căci nu se găsea pretutindeni, — în locurile acelea ca: Dejul, Ocna Sibiului, s'au întemeiat alte centre.

După ce am terminat cu explicarea acestor colonisări, să venim la ce am făcut noi, în epoca naturală, normală, organică, apoi în epoca în care nu mai avem simț pentru natural și organic și după aceia la iluziile și greșelile noastre din momentul de față.

În epoca de creațiune proprie a noastră, ce am făcut?

S'o luăm tot pe regiuni.

Am refăcut capetele de pod romane, de odinioară, și atunci avem un șir întreg de orașe înșirate pe malul stîng al Dunării. Avem în felul acesta: Orșova — Rușova, cum i se zicea odinioară, — Severinul, — care n'are nimic aface cu Sever, ci cu Sfîntul Severin al Bisericii catolice, — Calafatul, Turnul — care se chema Nicopoia Mică, opusă celei de dincolo de Dunăre. Căci noi am păstrat numirea veche de Nicopolis, prefăcînd-o în Nicopoie — Giurgiu — care nu are nimic a face cu Genovesii, ci amintește pe Gheorghe, Giurgiu forma naturală fonetică (î s'ar fi putut zice și Giurgești). Genovesii niciodată n'au înaintat pe Dunăre în jos. Apoi Oltenița, al cărei nume este de sigur în legătură cu un vechiu nume tracic de rîu; Brăila care vine de la un strămoș Brăilă, Galați, Ismailul, — căruia noi îi ziceam Smil, — Ismail fiind o vorbă turcească stricată (v. și apa Smilei, în altă parte) —, Chilia, Cetatea Albă și pe dreapta Dunării: Tulcea, Sulina.

Astfel o parte din creațiunile noastre firești sînt sprijinite pe vaduri și sate de pescari. Lucruri făcuie de noi, acestea sînt.

Un al doilea grup de orașe a fost întemeiat din cauza trecătorilor în Ardeal și dincoace. În Ardeal am întemeiat astfel de orașe de pasuri, de exemplu la Săliște — i se zice sat; cu toate acestea este oraș și prin întinderea lui, și prin sentimentul strîns de solidaritate și prin tendințele intelectuale ale locuitorilor; n'au vrut Sașii să i se zică oraș, dar este oraș, — Săliștea, Rășinari, Săcelele toate acestea sunt formațiuni ale noastre de pasuri la Nordul Carpaților.

Și am putea să cităm acel admirabil orașel curat, menținut de Romîni, părăsit de Statul romîn, care e Făgărașul, și în care nu trebuie să strămutăm capitala, ci mai degrabă ceva din spiritul gospodăresc al Făgărașului în mahalalele Bucureștilor.

La Sudul Carpaților, dela un capăt la altul avem o altă linie de orașe făcute de noi: Tîrgul Jiului, Rîmnicul Vîlcii, Curtea de Argeș, Cîmpulungul, Vălenii de Munte, Troțușul, Piatra — căreia i se zicea Piatra lui Crăciun, și „Piatra“ însemnează stîncă, adică Stîncă lui Crăciun.

Alături de linia dunăreană și de linia trecătorilor, este o alta, pe care aș numi-o a orașelor patriarhale.

Și atunci, ca și astăzi, s'a simțit nevoia de a se întemeia tîrguri.

Numele de ȋrg este de o origine slavă. De cînd datează ? Cred că nu se poate explica numele mare de localități cu nume slavone în Ardeal, numele mare de riuri cu nume slavone pretutindeni, prin trecerea Slavilor în secolul al VI-lea. Aici a fost o conlocuire mai veche. Ce știm noi cine erau colaboratorii Dacilor ! Este extrem de probabil că Sarmatii de odinioară cuprindeau elemente slave, și aceasta ar putea explica vechea dăinuire a numelor slave, de la Slavii cari n'au fost înghițiți dela 600 înainte, ci în momentul cînd s'a plămădit chiar baza barbară a poporului nostru. Ași crede că și necesitatea ȋrgului ca și numele sînt mult mai vechi decît epoca din evul mediu cînd am suferit o influență venită dela Slavii cari treceau pe aici ca să se așeze pe malul drept.

Avem, prin urmare, o linie de sate prefăcute în orașe : Piteștii, Țirgoviștea, Ploieștii, Buzăul, Mizilul, Bacăul, Romanul, Fălticeni, Rădăuții.

Afară de aceasta avem orașele șesului. Șesul însuși are nevoie de anume puncte de schimb pe lîngă schimbul podgoreanului și omul de șes are nevoie de schimb. E prea larg șesul ca să n'aibă nevoie de un ȋrg la mijloc. Aici, s'a întemeiat : Craiova — care n'are nimic a face cu „Imperiul romîno-bulgar“ al lui Ioniță și cu toate năzbitiile care trec din carte în carte și împuiază cu idei false mentalitatea oamenilor, făcîndu-i ambițioși pe nimic, înloc de a-i face modești pe ceva. Slatina, Caracalul, Bucureștii, Slobozia și mergem pînă la Piuă Petrei, în legătură cu Vadul Dunării, către Dobrogea.

Pe lîngă acestea sînt orașele drumului de comerț. Nu orașele fac un drum, ci drumul face un oraș, în special în Moldova, mult mai comercială decît Muntenia. Acolo în Moldova s'au creat două drumuri de comerț, unul : Cernăuți, Hotin, Dorohoiu, — cari nu înseamnă decît popas de drum — ; Botoșani, Iași, Chișinău, Vaslui, Bîrlad, Tecuci. Mizilul muntean — de la *menzil* —, e popas al poștei. Dedesupt orașul în podgrad, în subcetate : Romanul, Chilia, Cetatea Albă.

Cu aceste trei linii de apărare, Moldova era o țară cu lacăt și care de aceia a putut să apere atîtea secole și celelalte ȋnuturi romînești și toată creștinătatea răsăriteană și restul Europei, grație sistemului de clădiri de cetăți ale lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare.

În afară de aceasta, s'ar mai putea găsi ca origine a orașelor la noi hramurile sfinților la cari se vine în anumite momente din an. De sigur că Țirgul Neamțului a fost întemeiat în legătură cu hramul mănăstirii.

Pe lîngă aceasta, Moldova a fost, în deosebire de Muntenia, o țară militară, cu cetăți. La Munteni cetăți n'au fost ; căci ce a fost palanda lui Sinan dela Radu-Vodă ; niște împletituri de vergele bătute cu lut ! Pe cînd în Moldova erau cetăți de piatră, cu doi pîrcălabi în frunte. Avem mai multe linii de cetăți ; linia Siretiului defensivă, cu cetatea Roman în legătură cu un afluent al Siretiului. O altă linie este a Prutului, cu Ștefăneștii, Tuțoza, Fălcium și Cahulul. Pe lîngă acestea linia Nistrului, cu : Orheiul, Hotinul, Soroca, Tighinea, Cetatea Albă.

Afară de acestea sînt orașele la vadurile de odinioară. O parte din Moldoveni s'au chemat Brodnici ; cuvîntul „brod“ înseamnă vad.

Un întreg șir de localități mai noi sînt în legătură cu minele : mine bănățene de pildă Reșița, care ar trebui să se citească Recița cu foste saline ca Slatinele Slănicurile, cu puțurile de petrol, ca la Doftana, Buștenari, Moreni, Moinești și așa mai departe.

Și, pe lîngă acestea toate—și aici nu mai e vorba de origină, ci de caracterul orașelor — sînt sate prefăcute în oraș. În anume casuri un singur sat a dat un oraș. Astfel Piteștii, satul lui Pitul ; Ploieștii satul lui Ploe, Bucureștii, satul lui Bucur—nu al ciobanului legendar, ci al unui moș sătean, iar biserica Bucur este biserica cimitirului Radu Vodă ; nu e nimic altdecît gropnița călugărilor de acolo. Folticeni satul lui Foltea, lui Folticiu (acela care mănîncă mult).

Altele nu sînt compuse numai dintr'un sat ci din mai multe, sau chiar dintr'o

vale întreagă : Cîmpulungul Bucovinei, Cîmpulungul Maramureşului, Cîmpulungul Munteniei. Sînt atîtea sate vechi cîte biserici şi oamenii păstrează obiceiul de a merge la biserica lor, iar străzile poartă numele satelor de odinioară. De pildă la Vălenii de Munte eu sunt vecin cu Berivoeşti : în faţa tipografiei mele este strada Berivoeşti, adecă a fostului sat Berivoiu, şi aşa şi alte străzi poartă numele vechilor sate, reunite prin linia ţîrgului. Ici colo pică şi vre un boier.

Toate aceste forme de aglomeraţiune, toate aceste ţîrguri şi oraşe le-am moştenit. Cuvîntul *ţîrg* l-am lămurit. Cuvîntul *oraş* vine de la Unguri, dar nu direct ci prin Slavi, la cari a trecut sub forma „város“, de la „vár“ cetate. Ungurii n'au inventat lucrul : „vár“ este *burgul* carolingian, cetatea lui Carol cel Mare şi a urmaşilor lui, pe cari Ungurii i-au imitat. Cum sînt atîtea oraşe germane terminate în „burg“ (Marienburg, etc.) sînt şi oraşe ungureşti terminate în „vár“.

„Cetate“ este termenul vechiu latin, pe care-l întrebuiţăm înăsa mai rar, afară de casul cînd ne adresăm „cetăţenilor“, şi atunci nu li zicem „oraşeni“, sau „ţirgoveţi“, ci „cetăţeni“ : Cetăţeni ai Capitalei, Cetăţeni Rimniceni Săraţi, etc.

Ce am făcut în secolul al XIX-a ?

Înfiu, Regulamentul organic a creat un alt regim al oraşelor.

Regulamentul Organic nu merită să fie înfierat cum se face de obicei. Nu l-au făcut Ruşii ; ei l-au primit doar, l-au schimbat puţin, l-au pecetluit, dar l-au făcut boieri de ai noştrii, un Conachi, un Ştirbei. Este una din cele mai bine alcătuite legi ce s'au făcut vre-odată pe pămîntul românesc, indiferent de tendinţa pe care o urmăria. Desigur că boierii aceştia, francisaţi în mare parte, occidentalizaţi, n'aveau cunoştiinţă de istoria Romînilor, care nu se preda şi nici nu se scria pe atunci ; ei trăiau ori în ideile de la Constantinopole ori în ideile din Apus.

Ce înţelegem prin idei din Constantinopol ?

Să nu credem că ar fi o fabricaţie musulmană, turcească, Turcii n'au creat, ei au păstrat. Constantinopolul turcesc este cel bizantin, şi a zice „bizantin“ înseamnă a zice „roman“. Turcii au schimbat numai religia, alfabetul şi limba dominantă. Încolo, esenţa a rămas cea bizantină.

Ce este însă un oraş bizantin ? Unul care se sprijină pe un text scris de lege. Nu este un oraş de datini. Şi este o deosebire mare între oraşele noastre, aşa cum sînt alcătuite, dintr'un sat sau mai multe, din oamenii unei văi, şi cele romane sau bizantino-turceşti. Deosebirea este că la noi viaţa este tradiţională, nescrisă. Oraşele noastre se cîrmuesc de jos, prin şoltuzi, pîrgari, oameni buni şi bătrîni. Avem atîtea acte ale vechilor noastre oraşe fără să fie un text de privilegiu scris. Erau şi catastifele ţîrgului dar n'aveau mare importanţă. Nici Domnul nu dădea privilegii, nici oamenii nu le cereau de la Domn. Noi avem legea în noi, şi de aceea n'o cătăm în afară. Sîntem oameni capabili de autoguvernare, de *self government*, cum spun Englezii ; l-am avut în moravurile noastre. Guvernările mai mult sau mai puţin ni sînt indiferente : se ţine ţara prin ea însăşi. Stăm pe picioarele noastre şi nici n'avem nevoie să ţinem discursuri şi să votăm legi.

Da, aveam o tradiţie. Peste tradiţie au venit Fanarioţii. Ei au făcut mult bine, dar şi acest rău : că au prefăcut o societate plină de iniţiativă într'o societate paraliţică. Ideia Statului, de la care pleacă totul şi care se amestecă în toate, a venit întâiu, nu dela Paris, ci dela Constantinopolul Turcilor. Atunci a început fiecare ţîrg să capete cîte un act scris. Resultatul a fost că pentru Botoşani s'au dat privilegii foarte bune. Oraşul a fost multă vreme quasi-autonom, cîrmuit de represintanţii negustorilor. Mă mîndresc că tatăl bunicului meu a fost eforul negustorilor pămînteni. Avea un şfert din pecete care era împărţită în patru şi trebuiau reunite cele patru şferturi pentru ca să aibă putere întreagă. Era şfertul al boierilor, al negustorilor armeni, al negustorilor indigeni şi al Evreilor. Dar au fost alte casuri cînd, cercetîndu-se de unde vine oraşul, vatra ţîrgului, Domnii au zis : dacă nu este privilegiu, ţîrgul nu mai este

al oraşului ci al Domniei. Din această cauză au luat vetrele oraşelor, şi au luat une ori şi oraşe întregi, de le-au dat unor anumiţi membri din familia domnitoare şi chiar la femei.

După aceia a venit regimul Regulamentului Organic care a introdus protecţionismul de Stat, care şi acela, nesprişnit de tradiţie, aceiaşi la origine, înţelege să creeze din nou, să supravegheze la fiecare moment, să transforme realitatea care-i stă înaintea. Este ideea Statului vrednic de idolatrie, şi nu a Statului cum se încearcă în Italia, care să inspire şi să dea viaţă naţională a statului pasiv care ţine pe loc şi împiedecă.

Atunci, Domnii şi-au atribuit dreptul de a crea ei oraşe. Moldova e plină astăzi de târguri, nenaturale, de cârciumari pe cari i-a creat epoca lui Mihai Sturdza. Sturdza a fost cel mai inteligent Moldovean din vremea lui, dar el a vîndut unor anume boieri, cari aveau sate, dreptul de a întemeia un târg şi ei înşii vindeau Galiţienilor dreptul de a se aşeza. Am tipărit multe acte de acestea, absolut asemănătoare unele cu altele. S'a creat astfel în cea mai mare parte nenorocirea economică şi morală a unei mari părţi din ţărănimea moldovenească, cea mai admirabilă ţărănime luptătoare pe care am avut-o vreodată.

După aceia a venit legislaţia, a distrus satul ca să creeze comuna. Satul este o realitate, iar comuna o închipuire, ceva scris pe hîrtie. Reforma mare este să cauţi ce este viu şi să-l ajuţi a trăi, iar nu să încerci prin tot felul de pase mincinoase, fără magie, să crezi unde nu este sămînţa însăşi a vieţii. Atunci, în epoca nouă, foarte recentă, de la Constituţie încoace, am uitat satul ca să ne gîndim la comună, în loc să ne gîndim la problema oraşului care rămîne întreagă, neatînsă şi nu numai în proi vinciile noi. Dacă ar fi fost rezolvită, aci am fi ştiut ce să facem în ţerile alipite dar, pentru că n'a fost rezolvită aici ne oprim cu un semn de întrebare înaintea problemei de dincolo pe care nu ştim de unde s'o apucăm.

Şi dacă mă întrebaţi, la sfârşitul conferinţei, ce trebuie făcut pe drumul pe care-l arătăm, a recunoaşterii realităţilor cari sînt posibile răspund: Nu cu forme, ci cu realităţi se face o societate. Să ni dăm seama din ce sînt compuse oraşele româneşti de pretutîndeni: strada negustorilor, castelele, să zicem, ale boierilor şi mahalalele sătenilor. Trei lucruri deosebite la care trebuesc trei sisteme deosebite. Învie pe negustor, scapă-l de toate legăturile nenaturale, nu-l măcina în piuliţa politice stupide; lasă-l să înţeleagă interesele lui şi apoi dă în sama blocului negustoresc oraşul. Păstrează primăriile, cîte-or fi, dar dă putinţă negustorilor să colaboreze. Învăţă-l pe boier să nu se ducă în străinătate, fie şi cu valuta proastă pe care o avem, lăsînd casa goală, cu obloanele închise, cum sînt astăzi: ţine-l în casa lui ori dacă nu-l poţi ţinea ca gospodăru în casa lui, fă să fie locuite casele de oameni în stare să gospodărească cum nu poate el. Învie cartierul boeresc, unde de zece ani nu s'a mai clădit o singură casă frumoasă, pe drumul la Sosea afară de două-trei case, una mai ciudată decît cealaltă, în stil Versailles din veacul al XVIII-lea azi în „stil florentin“. În ce priveşte mahalalele, nu le trata ca anexa unui centru, ci ca nişte celule vii, fiecare avîndu-şi rostul în jurul aceluia centru al bisericii care nu este numai bisericesc şi care poate fi şi un centru de caritate, de iubire de oameni, de lumină în loc de a lăsa tot felul de aventurieri să-şi clădească imense palate de speculă în jurul bisericilor strivite, strînse de toate părţile de vecini cari în cea mare parte n'au, n'aş zice iubire credincioasă, fiindcă nu aparţin neamului nostru, dar pietatea omului cult pentru orice formă religioasă. În loc ca aceste centre naturale să fie asfixiate, înăbuşite, pîngărite în chipul cel mai sălbatec de toate scursorile materiale şi morale, strînge satul în jurul bisericii, prefă mahalaua într'un organism viu care a fost şi atunci şi de acolo va veni atunci viaţa care trebuie pentru ca să romanisăm centrul.

N. IORGA.

IPOTEZA SOCIOLOGICA GREȘITA A „EROULUI EPONIM, FUNDATOR DE SATE“.

În repetate rânduri, am avut prilejul să afirm că teoria potrivit căreia satele noastre, în special cele răzășești, sunt născute prin activitatea unui „fundator” al lor, este falsă.

Această teorie se bucură totuși de o mare răspândire, atât printre istorici, economiști, juriști și sociologi cât și în opinia noastră publică. La prima aparență ea pare a fi complet justificată, sprijinită fiind de o serie de circumstanțe, printre care enumerăm următoarele:

- a) documentele istorice par a o confirma.
- b) părerea cercetătorilor este într-o totală asemănătoare părerii pe care o au sătenii înșiși despre originea satelor lor.
- c) organizarea juridică a satelor „genealogice” se întemeiază de asemeni pe teoria eroului eponim.
- d) toponimia onomastică poate să fie explicată ușor prin aceeași teorie.
- e) ea corespunde și cu anume concepții sociologice foarte răspândite pe vremuri.

Cu toate acestea, continuăm a susține că această teorie este falsă.

Ridicăm împotriva ei următoarele obiecții:

- a) în primul rând, este vorba de o simplă ipoteză, care nu a fost și nici nu va putea fi vreodată dovedită prin documente.
- b) această ipoteză nu este construită logic.
- c) ea nu dă seama de toate faptele cunoscute.
- d) ea este în contradicție cu unele fapte cunoscute.
- e) în sfârșit ea este stearpă, deoarece presupune ca fiind lamurite, definitiv și simplu, o serie de probleme care sunt dimpotrivă, abea deschise și extrem de complicate.

Ne propunem, în paginile care urmează, să expunem mai întâi această teorie și, în urmă să o supunem unei critici amănunțite.

I. EXPUNEREA TEORIEI EROULUI EPONIM, FUNDATOR DE SATE

Cercetătorii problemei vechii noastre structuri sociale nu au căzut, până acuma cel puțin, de acord asupra tuturilor problemelor. Sunt încă rămase în controversă până și câteva atât de importante cât este de pildă aceea de a se ști dacă anume clase sociale au existat sau nu la noi în țară.

Cu toate acestea, o quasi unanimitate poate fi întâlnită cu privire la problema genezii satului nostru.

Și anume: cercetătorii noștri par a fi cu toții de acord că satul românesc se naște în felul următor: un om oarecare ia în stăpânire, fie printr'un act de primă posesie, fie prin efectul unei donații făcute de către Domnie, un anume „hotar”. Pe acest hotar el se instalează cu familia sa. Această familie, cu vremea sporește și dă naștere unui sat, care deseori îi poartă numele. Cu alte cuvinte, un fondator de sate, creează o familie și familia, crescând, creează un sat.

Forma de stăpânire genealogică, deseori întâlnită în satele noastre, se explică și ea prin efectul moștenirii exercitate în sânul acelei familii.

Adoptând acest fel de a vedea, simplificăm și o altă problemă: aceea a claselor noastre sociale, căci singura problemă ce rămâne a se clarifica este de a ști care este calitatea acestui cel dintâi fondator: dacă va fi un țăran liber, satele ce se vor naște din el vor fi sate de țărani liberi; dacă, dimpotrivă, va fi un boier, satele ce se vor naște din el, vor fi sate de boieri. Situația juridică a populațiilor acestor sate, în sistemul de clase al vechii Românie, ar atârna, așadar, exclusiv de calitatea „fondatorului” lor.

Nu ne interesează deocamdată acest aspect al problemei și nici nu vom insista asupra faptului că soluțiile înfățișate sunt, aci, în controversă. Vom rămâne doar la constatarea acordului care există asupra afirmației că satele noastre au o origină propriu zis familială.

În textele pe care le vom înfățișa în capitolul de față, rugăm așadar pe cititor să nu desprindă decât acele informații care sunt în legătură cu această teorie, a eroului eponim, rămânând ca altă dată să revenim asupra celeilalte laturi a problemei, în legătură cu structura noastră socială.

Începem cu teoria lui Nicolae Iorga, cea mai pregnant expusă din toate. După concepția acestui istoric, pământul întreg al țării, „larga câmpie românească” fiind liberă oricărei apropiiațiuni individuale, fondatorul de sat este și el un țăran liber, lucrând „în pustie”.

„Ceiace izbește mai întâi în dreptul de proprietate la toți românii, nu este o reminiscență a stăpânirii în comun, ci simțul unei solidarități rurale, derivând din descendența comună a tuturilor locuitorilor satului, din existența unui sau a mai multor creatori ai pământului în pustiu: lăzuitori și strămoși în acelaș timp, acei numiți „bătrâni” (veterani) sau „moși” 1).

1) N. Iorga: *Anciens documents de droit roumain*. Vol. I, pag. 3.

Acest simț al solidarității rurale de neam și această origină istorică a satelor românești, constituie de altfel după părerea aceluiași autor, elementul deosebitor dintre satele românești și toate celelalte sate de caracter primitiv.

„Aceste întocmiri, numai când le privim pe deasupra și în treacăt, au o asemănare cu zadruga și cu mirul. O deosebire fundamentală domnește însă între întocmirile românești care, precum arată cuvintele întrebunțate, ajung până în perioada dinainte de slavi, și între cele sârbești și rusești. Acolo, se poate reduce totul la „democrația primitivă” la viața sub cărmuirea tatălui de familie; pe când aici, raporturile vin numai din dreptul de proprietate veșnic și exclusiv al strămoșului. (N. Iorga. *Istoria poporului românesc*, traducere românească. Vol. I, pag. 272).

„Satele noastre se numesc după strămoșul care le-a întemeiat și toți cari locuiesc înăuntru, sânt rude. Când zicem „satul Negrești”, aceasta înseamnă că toți se coboară din moșul Negrea, iar, dacă sunt straini, apoi aceia nu pot să fie decât elemente adoptate prin căsătorie. De aci „tata socru”, „mama soacra”, fiindcă în adevăr aceștia devin tatăl și mama celui adoptat prin căsătorie, intrat în comunitatea aceasta a moșiei, care „moșie” înseamnă și descendența de la moș și înseamnă și stăpânirea de pământ în devălmășie, la început fiecare lucrând atât cât putea lucra și culegând atâta cât îi trebuia”... „noi n'am avut deplin zadruga, etc.”. (N. Iorga: *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*. Vol. I, pag. 25).

Mecanismul de naștere al unui asemenea sat, ne este arătat astfel:

„Fiecare din acești locuitori aveau drept la pământ, ceace erea firesc, pentru că pământul fusese, pentru a spune astfel, creat de strămoșul comun, care se așezase în mijlocul pădurii sau într-o regiune mlăștinoasă, secase apele și mai ales lăzuise pământul, ca să-l transforme în pământ arabil. De fapt, el, strămoșul, era proprietar. Creațiunea sa agrară devenea astfel o formație politică, autonomă sub multe raporturi, dănuind definitiv cristalizată, în fața altor formațiuni analoage, datorite altor strămoși. Părea să fie viu și împărțea pământul comun între descendenții săi, după necesitățile fiecărui șef, cap de familie și alor săi; principiul contrariu fiind, așa după cum am arătat, de o creațiune mai mult recentă, fiecare dintre copiii și nepoții sai neavând decât dreptul care le revenea după gradul lor de descendență. Aveau deci drept să cultive ceiace le revenea, pe baza arborelui genealogic și acest sistem s'a pas-trat încă în comunitățile de moștenitori, căci acesta este sensul cuvântului românesc „moșneni” — coproprietarii moșii, ai moștenirii bătrânești — și cari aveau până în ultima vreme când au fost lăsate să decadă complect spre folosul unor aventurieri stră-
ini și unor exploatare bătănași, proprietatea munților locuiți mai din vechime” 2).

Teoria aceasta a luat, la Nicolae Iorga, o foarte mare amploare și a dus la crearea unei terminologii speciale: satele moșnenești ar fi după părerea lui Iorga „sate genealogice” propriu zise, adică sate crescute biologic dintr'un singur autor, cu un sistem de proprietate pe cote părți hereditare, având același autor-juridic comun.

Afirmațiile de detaliu care arată cum un anume sat sau oraș este creația unui asemenea erou eponim, sunt foarte numeroase la Iorga.

Alți cercetători, deși pornesc de la ideea că fondatorul de sate este un boier iar nu un țaran liber, adoptă aceeași teorie a eroului eponim, pe care însă o formulează mai puțin clar decât Iorga.

În primul rând trebuie citat Constantin Giurăscu, ca unul care a avut o deosebit de mare influență. Este drept că acest autor nu expune sistematic teoria eroului eponim, în nici una din lucrările sale. Dar, cu toate acestea, ea există, ca o presuposiție sociologică, la baza tuturilor construcțiilor sale. El ne arată de pildă, ca boierii sunt „proprietari în devălmășie pe părți de ocină din diferite sate”. „Ei formează cete ai căror membri sunt grupați laolaltă prin originea comună a drepturilor lor de stă-pânire asupra moșiei”.

Sau, încă mai clar: „megiașii dintr'un hotar aparțin mai totdeauna aceluiaș neam sau unor neamuri înrudite”. „Armonia dintre dâșii are la bază sentimentul comu-nității de sânge”.

În desvoltarea teoriei sale, Giurăscu afirmă că din această devălmășie înteme-iată pe comunitatea de sânge, s'au desprins la un moment dat boierii cei mari, adică stăpânitorii unor proprietăți autonome, scăpate din devălmășie prin „alegerea părți-lor” lor, restul boierilor ramași în indiviziune trăind în sate de „moșneni” 3).

Giurăscu, prin amploarea viziunii și noutatea argumentației sale, merită sa fie analizat cu mult mai pe larg. Am folosit aci, doar câteva fragmente din gânde-rea sa, mai mult ca puncte de trecere spre alți autori, care având o atitudine asema-nată cu a sa, expun teoria eroului eponim cu mai multă claritate.

Astfel d-l I. C. Filitti, reluând teza lui Giurăscu, o expune astfel: „Nu a exis-tat în trecutul nostru decât un singur drept de proprietate, acel în indivizie al fami-liilor simple, scoboritoare dintr'un strămoș comun. A ieșit din indivizie cine a putut și ieșirea din indivizie, din proprietatea moșnenească sau răzășească, spre a creia o proprietate hotărnicită, boierească, a fost totdeauna posibilă în drept. Cei defavori-zați de împrejurări au rămas în indivizie pe vechiul lor hotar și s'au înmulțit pe el, de-alungul generațiilor” 4).

2) Traducere din N. Iorga: *Développement de la question rurale en Roumanie*: Iași, 1917.

3) C. Giurăscu: *Despre boieri*.

4) I. C. Filitti: *Proprietatea solului în Principatele Române*. Prefață, pag. XI.

D-l George Fotino, adoptând de asemenea o teză asemuitoare, afirmă: „Cea mai veche clasă de proprietari de pământ au fost moșnenii și răzeșii... coboritori ai unui moș care făcuse cândva lumină în pădure și desțelenise pământul, punând stăpânire pe un hotar întreg”. Și mai departe: „Nu a existat în trecutul nostru decât un singur drept de proprietate, a celor în devălmășie, dreptul coboritorilor din acelaș moș” 5).

O teză asemănător formulată, exprimase mai de mult G. Panu: „Răzeșii sunt fii, nepoți și strănepoți de mari proprietari, dacă voiți, boieri, care au avut meritul și lăria, în cursul veacurilor, ca să-și păstreze partea lor de moștenire împreună cu comoștenitorii lor, formând sate acolo unde a fost odată un boier stăpânind o vastă moșie” 6).

Schema genealogică rămâne aceeași până și la Radu Rosetti, care totuși pornește de la o poziție care s’ar părea că îi va interzice adoptarea acestei teorii. Aname, Radu Rosetti afirma ca satele românești, dintru începutul lor, au fost sate în care conlocuiau boierii cu țaranii, boierii fiind knezii propriilor lor săteni. Așadar, la originea satelor românești nu exista un fondator, deoarece sătenii nu pot fi socotiți descendenții kneazului fondator. Cu toate acestea, în ciuda oricărei logici, Radu Rosetti explică satele de moșneni tot pe calea eroului eponim. Și anume, el presupune că kneazul respectiv alungă din satul său pe sătenii lui, și rămâne astfel singur. Odată rămas singur, schema eroului eponim funcționează normal: kneazul are familie, familia crește și satul se naște. În speță se naște satul de răzeși.

„Moșnenii... ca și răzeșii din Moldova... se trag dintr’un singur strămoș... care singur stăpânea locul și judeca pe sătenii supuși lui”. „Ei se trag dintr’un moș comun, sau din doi, trei sau mai mulți frați sau veri, cari la început stăpâneau satul întreg. **Excepție la această regulă nu există.** (sublinierea atât de categorică și atât de greșita de altfel, este a lui Rosetti)” 7).

Impotriva lui Radu Rosetti se ridică, printre alții, glasul lui A. D. Xenopol, care ne spune:

„Luăm aminte însă că denumirea satului după boierul, knezul, judele sau chiar țăranul înalțat din rânduri, nu înseamnă că locuitorii lui se trăgeau din stirpea lui, cu alte cuvinte nu arata că avem de a face cu niște oameni ce-și trăgeau numele din acel al unui întemeietor al său. Locuitorii satului nu trebuie numai decât să fie rudeniile sau coboritorii fruntașului care dăduse satului numele său. Nici Albotenii nu se țineau prin înrudire cu boierul Albotă, nici Buciumenii cu Bucium, nici Sendreștii cu Sendrea”. Și, adăogă Xenopol în notă: „Observația noastră răstoarnă din rădăcină părerea lui R. Rosetti că toate satele răzăsești s’ar trage din câte un boier”.

Cu alte cuvinte, Xenopol neaga valoarea biologică a eroului eponim. Dar el primește în schimb existența fondatorului, cu sens de creator social al satului.

„Orișice așezare omenească trebuie să aibă un început, trebuie să fi fost întemeiată de cineva. Trebuie să fi fost un om care să fi pus întâi toporul la curățitul unei păduri sau hârlețul la săpatul gropilor în care se înșiraseră bărnele unei case. Acel om, care la început alcătuia el singur și cu familia lui, locuitorii satului, îi dădu numele” 8).

În sfârșit aceeași teorie a fondatorului de sat poate fi întâlnită în alte variante și la alți autori. Dam câteva citate diverse:

„Intemeietorul satului a fost desigur în timpuri străvechi un țăran inimos și harnic cu numele Drag sau Drăguș care s’a așezat în mijlocul câmpului, între munte și râul cel mare din Țara Oltului. Cu familia lui, din ce în ce mai numeroasă și ra-

5) George Fotino: *Ce este vechiul drept românesc*. „Analele Facultății de Drept din București”, anul I, nr. 1, pag. 174.

6) G. Panu: *Cercetări asupra stării țaranilor în veacurile trecute*. Vol. I, partea I-a, pag. 141.

7) Radu Rosetti: *Pământul, stăpânii și sătenii*. Pag. 31.

8) A. D. Xenopol: *Istoria Românilor din Dacia Traiană*. Ed. II-a, vol. III, pag. 194 și 197.

misficată, a început să scormonească pământul, să lăzuiască pădurile, să întindă pășunile pentru turmele tot mai bogate ale obștei ce s'a înjghebat în jurul moșiei strămoșului Drăguș, de la începutul de multe sute de ani al satului" 9).

„Satele de moșneni sau răzăși, formați din coproprietari, descendenți dintr'un strămoș comun" 10).

„Cetele de moșneni cuprind pe toți coboritorii unui căpitan oarecare căruia i s'a dat de vre-un Domn, o moșie pe care o stăpânesc indiviz urmașii săi" 11).

„Moșnenii și răzășii își au originea lor din un bătrân care a fost proprietar și a cărui urmași n'au împărțit nici înstrăinat pământul" 12).

„Moșnenii ca și răzășii sunt urmașii unui moș comun; moș fiind autorul primitiv al unui sat. Copiii unui moș care aveau drept egal de moștenire și părți din dreptul de stăpânire într'un sat, ereau numiți bătrâni" 13).

„Ceata de răzăși fiind o colectivitate de persoane coboritoare dintr'un moș comun..." 14).

După cum se vede, această părere despre originea satelor noastre este împărțită de către istorici, juriști, oameni politici, deopotrivă.

Seria citatelor ar putea de altfel să fie mult sporită. Nu socotim însă ca ar fi de folos.

Un argument deseori invocat în sprijinul acestui fel de a vedea, este cel al toponimiei onomastice. În adevăr multe sate românești au nume care deriva din nume de oameni. N. Iorga a putut de aceea afirma ca „Dicționarul geografic al României va prezenta cea mai mare parte din nume în legătură cu „moșul" care a colonizat satul și a organizat familia: sate care se termină în „ești" și „eni" 15).

Mai ales satele coboritoare din același stramoș „poartă numele stramoșului cu finala -ești. Iar în alte părți, cei din nou așezați, se leagă cu finala -eni, cu satul de origină sau cu aspectul locului" 16).

Pe baza acestei păreri, N. Iorga a folosit deseori acest argument toponimic pentru a ghici originea satului. Astfel, ca pilda a acestui fel de a vedea, dam doua cazuri:

„Odinioară un sat de păstori și plugari, al moșului Bucur, de unde vine moșia lui și coboritorii lui, Bucureștii, localitatea însăși nefiind decât moșia Bucureștilor, a oamenilor coboritori din acest moș care este Bucur" 17), dupa cum și „Ploeshtii... înainte de Mihai Viteazul, care l-a făcut târg, nu era decât un sat, al urmașilor lui Ploie" 18).

Tot astfel G. Ionescu Gion, în a sa „Istoria Bucureștilor" afirma ca a existat „un Bucur, boier puternic sau umil păstor, care a avut întinse sau restrânse proprietăți pe malurile Dâmboviței". „După numele acestui păstor sau boier, s'au numit Bucureștii, după cum un mare boier Botaș a numit Botoșanii; un Mogoș, satul Mogoșesci; un Crețul, satul Crețulesci; un Baldovin, satul Baldovinești; un Căndea, satul Căndești; un Filip, satul Filipesci și un Cristea satul Cristesci".

După cum se vede, Gion ezită doar asupra identificării acestui moș Bucur. Nu

9) Ștefan Meteș: Cadrul Istoric al satului Drăguș.

10) C. C. Giurăscu: Istoria Românilor. Vol. IV, partea II-a, pag. 461.

11) Th. Rosetti, în debaterile parlamentare la art. 151 procedura civila.

12) Chebaczi: Procedura civilă. Vol. I, pag. 334-336. Cf. și pag. 325.

13) G. Nedici și C. Zotta: Tratat de drept silvic român, pag. 81.

14) Tribunalul Falcu cu nr. 39/1899. Apud. Giorapciu. Enciclopedia juridică, vol. II, pag. 753.

15) N. Iorga: Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria. Partea I-a, pag. 26.

16) N. Iorga: Istoria Românilor. Vol. II, pag. 150 (dealtfel întreg capitolul este deosebit de interesant).

17) N. Iorga: Istoria Bucureștilor, pag. 8.

18) N. Iorga: Drumuri și orașe din România. Ed. II-a, pag. 74.

știe dacă era un „Duce al Daciei australe” numit Hilarius pe latinește, cum credea A. Treboniu Laurian (Coup d'oeil sur l'histoire des roumains, 1846) sau era un fiu al lui Laiot Vodă, cum credea Cesar Boliac (in Précis sur l'histoire des roumains) sau era un armean Buckor cum afirmase Stanislas Bellanger (La Kéroutsa, Paris 1846, II, pag. 37). In schimb este absolut sigur că „un Bucur a fundat Bucureștii. Iată tot ce se știe” 19).

Procedeu acest de ghicire a originii localităților, se transformă de altfel într'un adevărat „tour de main”, un meșteșug de descifrare a toponimiei onomastice. Iată de pilda o listă extrasă din volumul I din Documentele Moldovenești ale lui N. Costăchescu: 20)

Ciorsăceuții: numele îi vine de la „moșul” întemeietor de sat.

Vladimirăuții: numele îi vine de la un Vladimir.

Bucureștii: numele îi vine de la strămoșul Bucur.

Marășeștii: de la moșul, întemeietor Mareș.

Serbeștii: de la Serb.

Brățila: numele îi vine de la întemeietorul Brat.

Tăban și Tăbăneștii: de la Tăban.

Popeștii: acest popă este întemeietorul satului Popești.

Bereștii: Actul din 1400 dă un „sat al lui Berea”. Berea, întemeietorul satului donat, e necunoscut altfel.

Timișeștii: de la Timiș (observăm însă că satul e tătărăsc. Nota noastră).

Scorțeștii: numele îi vine de la un străvechiu Scorțea sau Scoarță.

Pănțeștii: de la Pancu.

Lencușeni: de la Lencuș.

Dragomireștii: de la un Dragomir.

Proceștii: își are numele de la „moșul” Proca.

Sperleștii: numele îi vine de la un Sperlea.

Ungurenii: de la un Ungureanu.

Negrileștii: își avea numele de la „moșul” Negrilă.

Neagul: de la Neagăș.

Coman: de la Coman.

Delean: de la Delea.

Stănișoreștii: numele îi vine poate de la un Stănișor.

Mitiucăuți: de la Mitco.

Plotoneștii: boierul Plotun e poate întemeietorul tuturilor satelor Plotunești.

După cum se vede, e vorba de un gest devenit aproape automat și care tocmai din această pricină își pierde valoarea.

Nu numai istoricii folosesc această metodă filologică. Iată câteva citate și dintr'un geograf: 21)

Blănoiu: derivat din numele de persoană Blanea.

Brezoiu: din numele de persoană Breazu, nu din slav: brez-mesteacăn cum afirmă de obicei filologii. Sufixul -oiu este un sufix în onomastica românească, la fel cu -escu. Cârstoii: urmașii lui Cârstea.

Oromeștii: probabil urmașii lui Oromu, — nume ciudat.

Robeștii: Obștea moșnenilor robești are în stăpânire, între alții și un munte Robu. La originea ambelor stă, desigur, numele moșului întemeietor al satului și posesor al muntelui.

Surdoiu: singularizare din Surdoii, urmașii unuia Surdu.

19) G. Ionescu Gion: *Istoria Bucureștilor*, pag. 19-20.

20) N. Costăchescu: *Documente moldovenești* Vol. I, pag. 9, 10, 12, 21, 25, 36, 43, 55, 59, 63, 64, 68, 79, 80, 90, etc.

21) Ion Conea: *Țara Loviștei*. Cap. VI.

Titeștii: are în posesiune muntele Titeșcu. Așadar numele unui moș Titu e la origina amândurora.

Fără îndoială că în dosul acestor afirmații, se ascunde un adevăr, pe care noi nu îl negăm, și anume faptul că multe sate românești au o toponimie onomastică. Negăm însă explicația acestei toponimii prin existența unui erou eponim. În realitate avem de aface cu numiri ale unor grupuri umane, deci cu o onomastică propriu zisă de natură colectivă, iar nu cu numiri de localități, adică cu o toponimie propriu zisă. Numele este așa dar al grupului de oameni, al cetei care alcătuiește satul, iar numai ulterior al locului pe care se afla așezat grupul. Care este origina acestor nume colective, mecanismul de formare și circumstanțele care le provoacă, este însă altă întrebare. Explicarea prin „moș” nu explică de fapt nimic, căci nu explică cum și în ce împrejurări un grup social ajunge a purta numele unui erou eponim. În această privință vor trebui de aci înainte făcute studii: fenomenul de care vorbim nu este general românesc, ci are anume arii de răspândire în care el se manifestă cu predilecție. D-l Ion Donat a scris în această privință, pagini excepțional de clare, cu care suntem de perfect acord și la care trimetem²²⁾.

Oprim aci înșirarea citatelor. Și cât am arătat până acum, este, cred, suficient pentru a dovedi că teoria eroului eponim este în adevăr quasi unanim acceptată. Desigur, o aflăm înfățișată în felurite chipuri: de la teorii coerente, exprimate clar, la teorii latente, existând doar ca presuposiție sociologică și până la naivul joc al „calamburului filologic” de genul Bucur-București.

Dar, în mod constant, același fond revine: afirmația că satul e opera unui singur individ, cu familia sa, dublată de cele mai multe ori și de afirmația că populația satului este ea însăși opera biologică a aceluiași fondator.

b) *Baza legendară a teoriei eroului eponim.* Subliniem faptul că această teorie a eroului eponim reprezintă o elaborare cultă, mai mult sau mai puțin savantă, a unei legende populare.

Într'adevăr sătenii dau deseori această explicație, gata făcută, acelor cercetători cari îi întreabă despre origina satului lor. Deseori ei afirmă a se trage dintr'unul sau mai mulți fondatori.

Este vorba de o temă legendară populară, care ar merita să fie cândva studiată ca atare, atât în variantele ei cât și în răspândirea ei teritorială, în opoziție cu tema creerii satului-slobozie prin activitatea unui boier sau a unei mănăstiri.

Această legendă afirmă uneori că „bătrânul” fondator de sat e un tânăr care fuge cu nevastă-sa, de lume, gonit fiind de Turci sau nu; alteori, e un haiduc care se ascunde din calea puterilor, sau un oștean retras din luptă, miluit sau nu de domnie; alteori e un sătean aflat în pribegie din alte locuri sau un cioban colindător cu oile.

Odată instalat, el „bate parul” în semn de luare în stăpânire, sau trage hotarele, își face bordeiu și familia lui începe a crește.

Până la apariția unui studiu pe care îl am în pregătire cu privire la această temă sociologică populară, iată câteva texte culese de diverși cercetători:

„Turcii năvălesc și măcelăresc pe toți locuitorii. Un băiat și o fată văzând din marginea pădurii cele petrecute, o iau la fugă. Un turc îi zărește și se ia după ei. Într'un pisc, însă se rupe chinga calului și turcul cade jos. Acel pisc se zice „Piscu cu șeaua”. A mai gonit turcul, dar în zadar. Văzând că nu-i poate prinde, s'a așezat să se odihnească; locul acela se numește „Colnicul Turcului”. Din acel băiat și fată se trag locuitorii satelor Schela și Horezu”²³⁾.

22) Ion Donat: *Revelații toponimice cu privire la istoria românilor*, care sunt foarte judicioase comentarii la memoriul postum al lui N. Iorga, cu același titlu, memoriu de o extraordinară clar viziune a acestui neasemuit istoric.

23) Al. Stefulescu: *Gorjul istoric și pitoresc*, pag. 2.

„Bărzeștii ce-și trag numele de la niște ciobani din Țara Bârsei cari s'au stabilit aci mai întâi cu oile”.

„Mihăeștii, care, după tradiție, își trage numele de la Mihai Șoimul” 24).

„Satul Ploești, se trăgea, cum arată numele, dintr'un strămoș pe care îl chema Ploaie, cel dintâi moșnean, care placând locul, bătuse țarul și-și făcuse casă de adăpost singuratec în pădure. Copiilor și nepoților lui, care se înmulțiseră dintr'însul, făcându-și case lângă a lui, le zicea lumea Ploești, cum se zice Sorești copiilor dintr'un părinte pe care îl chema Soare” 25).

„Câmpul lui Neag a fost un loc străin, o pustietate. Și aicea a venit un om cu numele Neagu și apoi pentru aia se cheamă Câmpul lui Neag. Am auzit că a fost hai-duc și a venit nu se știe de unde. A fost pui de hoț întâi”.

„Se povestește din bătrâni că aici au fost 5 oameni și apoi de acolo s'a înmulțit până la o mie. Se mustrează că ar fi venit de peste munte, de la Jina, poate să fie de atunci 200 de ani”.

„Numele satului se trage de la unul Radu. Om bătrân ca și mine. El a miruit pământul. Auzeam și eu vorbe că a venit de la Jii. El a făcut trei ficioiri și s'a împărțit pe ei: unul la Cărpiniș, altul la Radoși și altul la Aniniși. Poate să fie trei sute de ani de atunci”.

„Au venit aici trei frați: doi oameni, Ion și Iordache și o fată Maria, Căndeștii. Au venit de la Dâmboviță. Frații ăștia au avut și un frate Mihu și a fost hoț vestit. Stăpânirea a pus potera pe frații ăștia ca să-l arate pe Mihu, că ei știe de el. Și ei a luat pe soru-sa și a fugit aici și a găsit moșia pustie și a făcut bordeie”.

„Am auzit că a fost unul Bucur, cioban burlac. El a făcut o târlă de oi în mijlocul câmpului. Și după aia, după ce a târlit acolo, a făcut o bisericuță și împrejurul ei s'a prăsit unul și altul și din el se trage Bucureștiul”.

„Numele satului se trage din Căndea, care a venit împreună cu frații lui Voinea și Gheorghe. Căndea a ocolit o zi cu măgarul hotarul căndesc. Voinea a ocolit și el, iar o zi, hotarul voinesc. Nu știu de unde ori fi venit. Locul căndeștilor e cam adâncat. Când a venit Căndea, a împărțit pe moși dealurile” 26).

„Glăvănești, jud. Tecuci. Tradiția locală spune că satul și-a luat numele de la primul locuitor, numit Glăvan, fiul lui Frumușel”.

„Chiojdul din Bâșca, jud. Buzău. Comuna e formată din cătunele Bâșca, Bogrieni, Cățiașul, Chiojdul, Plescioara, Poenișele de Sus și de Jos. Circulă următoarea tradiție printre locuitori: în timpul de demult s'a stabilit aci un tătar cu doi fii ai sai cuprinzând o mare întindere de pământ, pe care a împărțit-o în urmă între dânsul și feciorii săi. În locul unde a rămas tatăl, s'a fondat comuna Bătrâna. Unde s'a stabilit feciorul mai mare, s'a fondat Stari Chiojdul (Chiojdul Mare) iar feciorul cel mic a fondat comuna Chiojdul Mic sau Chiojdul din Bâșca”.

„Satul Cudalbi, jud. Covurlui. Versiunea cea mai răspândită arată că numirea acestui sat ar veni de la un oarecare Manolache Cudalb, oștean în timpul lui Ștefan cel Mare căruia i s'ar fi hărăzit pentru vitejia lui, loc de sălășluire și de hrană în această parte a țării”.

„Cuibul, sat din comuna Cornetul, Parhova, se crede a fi înființat cam pe la anul 1690 când primii trei fondatori, fugiți de frica Turcilor, cum spune tradiția, s'ar fi stabilit prin pădurile seculare din aceste locuri”.

„Satul Deleni, jud. Fălciu, după povestirea bătrânilor se zice că ei se trag din

24) C. Rădulescu Codin: Muscelul nostru, pag. 31 și 36.

25) Gh. Zagoriș: Târguri și orașe între Buzău, Târgoviște și București, pag. 27.

26) Candrea și Densușianu, Speranța: Graiul nostru. Citatele sunt traduceri literare din textele publicate aci.

trei văduve și anume Mala, Malina și Mărușca, ale căror bărbați muriseră într'un război de al lui Ștefan cel Mare" 27).

„Zice că s'o găsit un drăguț și c'o drăguță și o înlântat amândoi un par, să rămâie satu și să-l cheme Drăguș, că ici o fost drăguți amândoi" 28).

Ceiace face însă ca aceste legende să fie uneori deosebit de interesante este faptul că ele au de gând să lămurească și altceva decât origina satului și anume ele sunt *legende etiologice juridice*.

Intr'adevăr, satele folosesc de multe ori un sistem de devalmășie pe cote părți proporționale genealogice, potrivit căruia grupul social al satului e împărțit în subgrupe mari, purtând numele de „bătrâni", fiecare bătrân la rândul lui fiind subîmpărțit în alte subgrupe, toate determinate cu ajutorul unei spițe generale de neam, valabilă pentru întreg satul 29).

Legenda descălecătorului care fundează satul, folosește în același timp, drept început pentru spița respectiva de neam, adică pentru unealta juridică reglementatoare a devălmășiei proporționale.

Este, fără îndoială, un fenomen social tulburător, care ridică mari și grele probleme, care nu pot fi socotite cu nici-un chip limpezite prin explicația simplă pe care ne-o oferă legenda populară.

II. CRITICA TEORIEI EROULUI EPONIM.

a) *Este vorba de o ipoteză ce nu poate fi dovedită „documentar”.*

Documentele istorice nu ne permit să facem observații directe decât numai asupra opiniilor exprimate în ele. Materialul de informație al istoriei este așa dar, exclusiv cel al *opiniilor*, adică al gândurilor omenești exprimate în cuvinte și înregistrate în scris. Evident, fac excepție arheologia și preistoria a căror sursă de informație este observația directă a unor obiecte.

Trecerea de la observația directă a unor opinii, la reconstituirea, adică la observația indirectă, a unui fapt, este cât se poate de grea. Intreaga metodologie istorică s'a construit, în bună parte, ca o elaborare de metode critice care să îngăduie această trecere.

Ceea ce rămâne însă interzis pentru totdeauna metodei istorice pure, adică exegezei stricte documentare, este trecerea dela observarea directă a unei opinii la observarea indirectă a unor structuri și procese sociale.

Fenomenele de morfologie socială nu sunt fapte concrete. Cei care participă la ele, nu își dau seama, critic, de complexul în care se află. Ca să înțelegi care e structura socială a unui anume grup social, este zadarnic să te mărginești a cerceta opiniile oamenilor, care își duc vieța lor socială fără conștiința teoretică a participării la ea, ci trebuie să apuci calea analizei științifice potrivit regulilor sociologiei, atât de anevoioase.

Mai mult decât atâta, când este vorba nu numai să constatăm o structură socială ci să o și explicăm genetic, adică să-i găsim condițiile care au dus la nașterea ei și să stabilim însăși mecanismul ei de formare, operațiunea este încă mai grea. Sociologia pretinde strângerea prealabilă a unei serii întregi de informații: studiul tuturilor cadrelor și a tuturilor manifestărilor respectivului grup social este absolut necesar.

27) Extrase din Dicționarul Geografic al României.

28) Fișă. Ștefania Golopenția, *campania monografică 1929*. Informatoarea Sofia Sitca, analf. de 46 de ani, născută în Viștea, adaugă urmatorul detaliu: când a venit ea în Drăguș, la mănăstire, spunea: „blestemat să fie ăl de o batut par în Drăguș”. La care i se răspundea: „taci, c'o fost un drăguț și c'o drăguță”.

29) *Nerej, un village d'une région archaïque. II. II. Stahl*. Cap. introductiv.

Afirmăm deci, că greșește cu desăvârșire acela care caută explicarea genetică a unui fenomen, în opiniile participanților la acel fenomen. Oamenii își fac desigur o „păreră” despre fenomenul la care participă. Dar acea părere, este întotdeauna eronată. Funcțiunea ei socială nu este înțelegerea teoretică, ci puțința de participare efectivă. Oamenii își cunosc *motivele* psihologice care i-au îndemnat pe ei să aibă anume atitudine. Dar motivele psihologice individuale nu sunt „cauzele” propriu zise ale fenomenului social. Dimpotrivă, aceste motivări fac parte din fenomenul social. Departe de a ne putea explica ceva, ele trebuiesc abea să fie explicate. Același lucru se întâmplă cu explicările quasi teoretice pe care le accepta o masă umană pentru a da seama de o stare socială. Avem de aface și de data aceasta, cu creațiunile colective, cu legende etiologice propriu zise, care nu explică nimic, ci fac parte din fenomenul ce trebuie explicat.

De aceea ni se pare cu totul curios faptul că atâția cercetători științifici au putut să accepte teoria eroului eponim care nu este altceva decât consemnarea în scris, de către oamenii veacurilor trecute, a unor legende etiologice care astăzi încă pot fi constatate în satele noastre, jucându-și încă rolul lor social.

Explicația o găsim, fără îndoială, în prestigiul cu totul deosebit de care s'a bucurat la un moment dat, istoricismul pur, adică punerea în lucrare a „prejudecății adevărului istoric documentar”. Există un miraj al documentului autentic, peste care au trecut veacurile și care, prin însuși acest fapt, conține „adevărul istoric”. Dar este oare destul ca o opinie publică, la un anume moment, să-și apropie o legendă etiologică oarecare, și s'o consemneze în acte scrise, pentru ca această legendă să-și schimbe caracterul și să devie o explicație științifică propriu zisă? Dacă un țăran de azi îți spune opinia sa despre felul cum s'a născut satul, dacă satul întreg de astăzi îl confirmă, critica atentă a informațiilor obligă pe orice cercetător să bage de seamă că acest testimoniu este dubios prin însuși faptul că este unanim recunoscut, ceea ce arată clar că e vorba de o legendă etiologică. Dar dacă aceeași opinie publică a recunoscut unanim aceeași legendă, veacuri de-arândul, și dacă o găsim la un moment dat exprimată, cu semnăturile autentice necesare, într'un document din veacul al 14-lea, aceasta pare multora suficient pentru a socoti, că lucrurile s'au schimbat esențial și că de data aceasta „documentul” a vorbit și ne-a arătat, nu numai care era opinia publică din acea vreme, ci și care este „adevărul istoric”.

Este astfel netăgăduit că numeroase documente constituind adevărate dosare, pledoarii juridice ale unei anume teze interesate — și mai ales Radu Rosetti își face o plăcere din a le enumera — afirmă răspicat că satul cutare se trage din bătrânul cutare. Rând pe rând, alte documente, ale generațiilor succesive confirmă acest punct de vedere și fiecare în parte leagă pe oamenii contemporani lor, de „funia” bătrânului originar. Mai mult decât atât: acești oameni își împart averile potrivit acestei „funii” adică acestui arbore genealogic, cu alte cuvinte, iau în serios legenda lor etiologică pe care o folosesc ca normă juridică practică.

Atâta nu este însă de ajuns pentru a trage concluzia că, în adevăr, legenda etiologică acceptată de opinia redactorilor actelor este adevărată și că satul s'a născut dintr'un erou eponim.

Pentru ca faptele pe care se sprijină această teorie să poată fi într'adevăr dovedite documentar, ar trebui să avem ceva mai mult decât ne pot da documentele. Și anume, ne-ar trebui:

- 1) Dovada faptului că un om izolat, se instalează cu de la sine putere sau este instalat de către o autoritate socială oarecare, cu drept de proprietate individuală și absolută, asupra unui anumit teren.

- 2) Dovada faptului că acest „autor” are o anume familie, enumerată persoană de persoană.

- 3) Un act de fundare care să ne arate regulile juridice precise în baza cărora se face instalarea.

4) Dovada lipsei altor persoane străine, pe teritoriul luat în proprietate, în momentul luării în proprietate.

5) Registre de stare civilă, de morți, nașteri și căsătorii, care să ne permită să stabilim, pe bază de spițe de neam elaborate științific, creșterea naturală a populației.

6) Registrele unui birou de populație, ținute la zi, care să ne permită să urmărim creșterea reală a populației, prin emigrări și imigrări.

7) Recensăminte periodice care să ne permită să verificăm mișcarea populației.

8) Un cadastru care să ne permită urmărirea, generație de generație a mersului proprietății.

Fără de toate aceste dovezi, nu vom putea accepta ca dovedite „istoric”, faptele principale pe care se sprijină teoria eroului eponim, adică creșterea biologică a satului, exclusiv din familia străbunului fondator și devălmășia pe cote părți genealogice, derivând din dreptul original de proprietate individuală.

Este însă de la sine înțeles că aceste dovezi nu se vor putea aduce niciodată. În cel mai bun caz, actele ne vor duce la stabilirea unor anume fapte care ne vor permite să bănuim ceea ce s'a întâmplat, să socotim deci ca foarte probabile anume stări și fapte. Dar odată intrați în domeniul probabilului și al bănuirii, tehnica de lucru nu mai este aceea a istoriei pure, care nu trebuie să depășească cu o iotă litera documentului, ci este aceea a sociologiei, care își îngăduie, cu multă prudență și de aceea cu multă modestie, să ghicească trecutul cu ajutorul cunoștințelor pe care le are despre ceea ce de obicei se întâmplă în societățile umane.

Deci, oricâte documente s'ar acumula, toate concurând la întărirea tezei eroului eponim, vom fi în drept a le refuza dacă ele ne vor fi prezentate cu pretenția de a se întemeia pe ele „adevărul istoric” absolut, în fața căruia oricare fel de controverse trebuie să înceteze. Suntem și rămânem în domeniul banuelii, deci al ipotezelor.

Dar să presupunem că am avea toate documentele de care vorbim și am ști, documentar și istoric, că într'adevăr la începutul unui sat nu a fost decât un singur locuitor al satului și că din familia lui și exclusiv din familia lui, se trag locuitorii de azi ai satului: încă aceasta nu ar fi de ajuns pentru a ne sili să acceptăm *teoria* eroului eponim. Am ști în adevăr *cum* s'au desfășurat faptele în satul respectiv, dar nu am ști încă *de ce* s'au desfășurat așa și nu altfel.

Ca atare, teoria eroului eponim, întrucât se înfățișează ca o teorie explicatoare a genezei satelor noastre, nu este și nu poate fi decât o simplă ipoteza de lucru.

Să vedem dacă această ipoteza este justificată, prin logica sa internă și prin fecunditatea ei.

b) *Teoria este insuficientă din punctul de vedere al logicii sale interne.*

În primul rând trebuie să spunem că nu putem avea decât îndoeli față de această ipoteză, deoarece ea intră în cadrul așa numitelor „explicații prin robinsonadă” care nu pot fi acceptate într'o sociologie științifică.

Ce însemnează o demonstrație prin robinsonadă? Când vrei să demonstrezi un anumit lucru, presupui existența unui singur om, a cărui purtare o analizezi. Procedul este greșit pentrucă presupunerea unui singur om izolat constituie o eroare sociologică. Nicăieri și nici când, sociologia nu întâlnește un asemenea „om”, creator de viață socială. Dimpotrivă, întotdeauna și peste tot, oricât de departe ne-am duce pe scara timpului sau în dimensiuni spațiale, fenomenul de bază de care ne vom izbi este acela al unui *grup social*. Acest grup social este pentru noi, nu un fenomen ce trebuie dovedit, ci dimpotrivă un fenomen, pe care, cel puțin până la proba contrarie, suntem în drept a-l socoti original și a-l admite la baza oricărei explicații a fenomenelor sociale. Ca atare, de la început, orice încercare de a explica nașterea satului românesc, printr'un Robinson lăzuitor în pădure, sau un Robinson boierit într'un loc pustiu, ni se pare extrem de improbabilă.

Dar să trecem peste această aprehensiune a noastră și să încercăm a analiza ipoteza aceeași, în forma în care ea se afla elaborată. Să presupunem ca, în mod excepțional, vom găsi la originea satelor noastre, fundatori izolați. Să presupunem că am avea și explicația acestui ciudat fenomen al omului izolat, ca fenomen social generalizat, acceptând ca în anume împrejurări economice, juridice și de organizare socială, oamenii, cu anumită psihologie, doreau să se izoleze și să ia în stăpânire o vastă întindere de teren absolut goală. Nu știm încă ce l-ar fi putut face pe fondator să dorească acest pământ gol, nu știm ce l-ar fi putut face să dorească izolarea sa de semenii și nici nu ne dăm seama în ce consta atunci organizarea socială și de stat a țării în acea vreme. Dar, cum am spus, că admitem această absurditate. Ne vom izbi însă îndată de alte greutăți. Teoria afirmă că fondatorul are o familie, care, pentru că este o familie, trăiește în comun și crește mereu până la a fonda un sat. Populația acestui sat continuă a trăi laolaltă, tot pentru că este o familie și stăpânește laolaltă teritoriul pentru că descinde dintr'un autor comun.

Descendența este deci invocată ca un factor cauzal al fenomenului sătesc. Dar aceasta descendența biologică este un fenomen general uman. Fiecare din noi avem sute și mii de rude, și extrem de mulți „autori comuni”. Deci toată omenirea ar trebui, în buna logică, să trăiască în formele sociale ale satului românesc. La o cauză comună, trebuie să corespundă efecte comune. La cauza „descendentă”, permanentă și invariabilă pentru întreaga specie umană, ar trebui să urmeze „satul genealogic” ca forma unică de conviețuire. În realitate oamenii trăiesc în forme sociale variate, nișuri și nici unde, nerepetându-se până la identitate o formă de viață socială.

Dar poate că această descendență nu este un fenomen pur biologic, ci este un fenomen social. Aceasta schimbă înfățișarea problemei. Satul genealogic s'ar naște deci nu pentru că fondatorul are copii, ci pentru că fondatorul trăiește laolaltă cu copiii lui în anumite forme de viață familială. În acest caz, nu fenomenul biologic, ci fenomenul social al sistemului de relații sociale ale acestei familii ar urma să explice formarea satului genealogic.

Să urmărim ipoteza și sub acest aspect al ei. Să vedem cum este închipuită, în teoriile arătate, această familie a fondatorului. Evident, nici de această dată nu poate fi vorba de o cunoaștere documentară certă. Niciun document nu ne arată lămurit care este sistemul de relații sociale existând în această familie. Ipoteza afirmă doar că fondatorul se declară, sau este declarat, drept un „proprietar” individual și absolut pe o bucată de pământ, adică pe teritoriul pe care se va forma ulterior satul. Dar de ocazional, el este singur cu familia lui. Loc are destul. Totuși el simte necesitatea de a se socoti „proprietar”. Iată o afirmație gratuită. Nicăieri și nici o singură dată, actele nu ne spun acest lucru. Ele ne vorbesc, în cazul când există, adică în cazul când e vorba de o donație sau întărire domnească, de „stăpânire”, de sate care urmează să fie „ale lui” cutare, sau folosesc alte formule, vagi prin excelență și cari doar prin abuz pot fi talmăcite ca dovada unui drept individual de proprietate, cu jus utendi, fruendi et abutendi, cum pretinde dreptul roman în epoca sa clasică.

Dar să admitem că fondatorul este un astfel de proprietar. Să admitem deci că proprietatea individuală în stil roman este un drept natural sau divin și că ea trebuie acceptată ca ceva de la sine înțeles, pentru orice formă de viață socială, din preistorie până în veacul al 20-lea.

Proprietatea aceasta trece însă, la moartea lui „de cuius” ca să vorbim tot în stil juridic roman, în stăpânirea urmașilor. Potrivit caror reguli însă? Să acceptăm și de data aceasta teoria regulilor de moștenire romane, ca fiind și ele de drept natural? Ipoteza în cauză s'ar părea că acceptă această soluție: copiii lui de cuius, fiindcă sunt copiii lui, moștenesc în părți egale. Regretăm că nu ni se spune dacă moștenesc numai copiii bărbați, sau și fetele. De fapt s'ar părea că filiațiunea agnatică, tot în bun stil roman, este avută în vedere.

Aci intervine un punct de certă confuzie: această moștenire nu duce la fărâmi-

țarea proprietății originare, ci dimpotriva duce la formarea unui sat devalmaș. După cum ei moștenesc în părți egale pentru ca sunt copii, pentru același motiv ei nu fac uz de dreptul lor de moștenire în cote părți proporționale, ei continuă a trai nedivizați, în familie. Cu o generație în urma, necesitate de proprietate absolută individuală era așa de mare încât fondatorul satului se socotea proprietar. Imediat după el însă, urmașii lui renunță la proprietatea individuală și traiesc în devalmașie, mulțumindu-se cu o calculare abstractă și absolut inutilă a cotei lor de moștenire. Peste câteva generații, familiile sporesc. Și pentru că sunt totuși o familie, pentru că îi leagă „simțământul unei solidarități de sânge”, continuă a trai în devalmașie și continuă a calcula abstract și inutil părțile de moștenire ce le-ar fi revenit dacă de la început ar fi ieșit, generație de generație, din indiviziunea succesorală.

Așa dar, tatăl cu soția, copiii și nepoții lui, trăind laolaltă, în aceeași gospodărie, sub același acoperământ și „mâncând dintr-o aceeași pita”, constituie o familie devalmașă. Iar satul — și insistam că e vorba de un sat, iar nu de o „familie mare de stil zadrugal” — continuă a trai tot în devălmășie pentru că este... o familie!

Cuvântul „familie” servește aci pentru o fraudă logică: el omologhează două realități sociale total diferite și trece, abuziv, un argument de la un caz la altul.

Nu ne putem deci explica felul în care proprietarul absolut inițial poate da naștere unei „familii” atât de mari și atât de devalmașe. O singură soluție ar fi cu puțința: forma noastră de viață socială familială țăranească a fost, după cum este și astăzi încă, profund devălmășă. Fondatorul acesta este pur și simplu șeful unei familii devălmășe. Iar forma de viață socială a satului nostru, a fost și este încă în bună parte, deasemenea profund devalmașă. Dar să nu anticipăm.

Să revenim asupra faptului că membrii acestei familii și acestui sat, în ciuda faptului că trăiesc în devălmășie, calculează dreptul lor abstract de moștenire, timp de multe generații. Ia șir, astfel încât autorul „pare a fi viu” și a distribui fiecăruia după dreptul ce îi revine conform spiței de neam.

În realitate el nu distribuie însă nimic, ci numai „pare”, căci oamenii traiesc în devălmășie.

După câte se știe însă, oamenii nu se încarcă cu operațiuni mentale, atât de complicate și de subtile cum sunt cele ale socotelilor de descendență pe un sat întreg, dacă aceste operațiuni nu le sunt de un efectiv folos.

La ce folosește însă aceasta socotire abstractă genealogică pentru membrii unei familii și unui sat care nu au de gând să iasă din devalmașie? Și cari atunci când ies din devălmășie, prin acest fapt însuși, sparg satul? Mai mult decât atât: așa cum afirmă Giurascu și adepții lui, sparg însași structura socială în care traseră până atunci, scindând clasa lor socială originară, în două: de o parte boierii propriu ziși cari au ieșit din devalmașie și de alta razeșii, ramași în devalmașie? Este fără îndoială, o argumentație care presupune din nou, ceea ce numesc francezii „une psychologie invraisemblable”.

În altă parte va trebui să fie cautată soluția.

c) Ipoteza ne duce la o teorie a așezărilor umane inadmisibilă.

Pentru cel care urmărește trupele de moșie pe o hartă, apare clar că țara întreagă este brăzdată de hotare juridice, despartitoare ale satelor, care nu sunt opera hazardului și a inițiativelor individuale, ci aparțin unor tipuri precise. Unele regiuni, în special cele răzașești genealogice, au o formă geometrică regulată. Satul are un teritoriu de formă patrulateră alungită, și face parte dintr-un complex de „moșii înșururate”, de egală lungime. Alte regiuni sunt împărțite în hotare care nu constituiesc laolaltă desene geometrice, așa numitele complexe de moșii „rotunde”. Aceste hotare de sate sunt străvechi. Nenumarate dovezi vin în sprijinul acestei afirmații, dovezi pe care le vom expune pe larg în studiul pe care îl pregătim asupra „structurilor teritoriale românești”.

Așa dar eroii eponimi, pe cari i-am presupus până acum lucrând izolat, nu numai ca au luat pamânt „în pustie”, arogându-și sau primind un teritoriu care depășea cu mult necesităților lor practice, dar ei au trebuit să își constituie simultan, trupul lor de moșie, ținând seama de hotarele satelor vecine, ca și când, acești diverși eroi eponimi ar fi fost contemporani, s'ar fi înțeles între ei și ar fi procedat la o vastă operațiune de agrimensură.

Din nou trebuie să semnalăm faptul că oamenii nu se încarcă cu munci grele, decât dacă acestea sunt strict necesare. Ce i-a silit pe acești eroi eponimi să-și croiască, în bună înțelegere, complexe de moșii înșurărite?

Cum putem accepta ca la un moment dat, țara să fi fost populată doar de către eroii eponimi ai satelor, iar aceștia să se răspândească pe teritoriul țării, la mari intervale unii de alții, potrivit unei tehnici agrimensurale extrem de complicate și de savante?

Nu e mai firesc să credem că hotarele satelor au fost trasate nu de niște ipotetici eroi eponimi, ci de satele ele înșile, ajunse la saturație demografică și la o dezvoltare socială deosebit de mare, confederate fiind în organizații quasi-statale? Numai în asemenea condiții se poate explica cum operația de agrimensură pe vaste teritorii a fost nu numai necesară ci și posibilă.

d) *Teoria nu ne permite a fixa epoca fundării satelor.*

Dacă luăm drept bune afirmațiile legendelor populare cu privire la nașterea satelor, dacă încercăm să fixăm, în timp, pe moșul fundator al satului, constatăm că spița de neam ce ni se propune se ridică la cel mult 10 generații. Memoria grupurilor sociale este extrem de scurtă: zece generații, aceasta înseamnă cel mult 300 de ani. După părerea acestor legende, țara românească ar fi început să se populeze cu satele respective abea pe la 1600.

Amintirile documentare, desigur, vor trece câțiva dincolo de această limită. Dar nici ele nu vor ajunge la o dată acceptabilă. Radu Rosetti ne afirmă că a „cercetat actele a mai bine de o sută de moșii răzășești din toate părțile Moldovei: din toate rezultă că fiecare obștie răzășească atât cele care mai există astăzi cât și cele care și-au vândut moșiile în veacurile trecute, se trage dintr'un moș care, când trăia, avea judecia asupra întregului hotar ce îl vedem mai pe urmă stăpânit de obștie” (op. cit. pag. 169). Dar dacă încercăm, din actele pe care le prezintă, să deducem epoca în care acești „fundatori” traiau, vom ajunge la vremuri foarte apropiate de noi. Cea mai mare parte din presupușii fundatori sunt din veacurile 18, 17 și 16, câțiva numai putând fi socotiți a trai pe vremea lui Alexandru cel Bun. Și este firesc să fie așa: actele noastre scrise sunt toate posterioare descălecării. Ele nu ne indică, nici într'un singur caz, „fundatori” de sate care sa fi existat înainte de descălecări. Dimpotrivă, ceea ce arată aceste acte, în mod constant, este existența unor sate străvechi, atât de bine constituite încât hotarele lor nici nu se mai arată pe unde merg, ci se face doar apel la memoria și cunoștințele contemporanilor, spunându-se „iar hotarul aceluia sat sa fie pe unde a fost de nepomenit veac”.

Aceasta înseamnă însă, dacă credem în descendența dintr'un singur strămoș, că actele ne vor sili să afirmăm că țările românești au fost create după descălecare. Teza ce nu poate fi primită fiind în flagrantă contradicție cu tot ceea ce știm despre țările noastre în timpul formării celor dintâi organizații de stat.

Este drept că pentru a ieși din încurcatură, Radu Rosetti nu afirmă că nu toate satele au această origină, ci numai satele răzășești. Dar despre această latură a problemei vom vorbi în alt studiu.

Lasând deoparte documentele care ne obligă să rămânem cu eroii fundatori de sate în cercul atât de strâmt al epocii de la care ne-au rămas documente, să luăm în considerare puțină ca aceste sate să fi fost create cu mult înainte de descălecare, tot de către niște „fundatori”.

Aceasta deplasează numai problema. Țara românească ar fi fost populată de către eroii eponimi, nu la descălecarea ei cu mult înainte. Când însă? Sa ne ridicăm până în epoca năvălirilor barbare? Până în vremea Romanilor? Sau poate până la Daci și dincolo de ei? Ar fi să intrăm în plină fantezie. Pe de altă parte, cu cât îndepartăm epoca de trăire a acestor eroi fondatori, cu atât mai mult complicăm problema, căci presupunem că descendenții lor au operat calculele mintale de care vorbeam, timp de încă mai multe veacuri. Să nu uităm că dovezile de existență ale unei folosiri a spițelor de neam nu ne permit să datăm acest fenomen decât abea din secolul al 16-lea. Până în acea epocă nu ne apar „alegerile de pați”, „ieșirile din indiviziune” și deci actele nu ne pomenesc de niciun fel de aplicare a spițelor de neam în ceea ce privește stăpânirea satelor. Ca atare, dacă ne este greu a crede că populațiile sătești își vor fi ținut minte spița de neam timp de mai mult de zece generații, cu atât mai greu va fi să admitem că au făcut această operație inutilă, timp de milenii.

e) *Teoria nu explică existența satelor devălmășe absolute.*

După cum am văzut, teoria eroului eponim se potrivește de minune cu situația satelor care cunosc o devălmășie proporțională genealogică, așa numitele sate „umblătoare pe bătrâni”. Dar nu toate satele aparțin acestui tip. Cercetările de teren au arătat, în mod cu totul concludent, că mase mari de țărani traiesc în sate care au la bază o devălmășie absolută.

Cum explică teoreticienii eroului eponim acest fenomen? Mai întâi încercând să afirme despre acești țărani că ei formează o problemă „excepțională”, cum spune d-l I. C. Filitti, sau dimpotrivă că acești săteni nu sunt „vechi”. Astfel Radu Rosetti, nu integrează în schema sa pe moșnenii dragoslăveni și rucăreni pe motiv că aceștia nu ar fi „vechi”. Dar, vechi sau noi, normali sau excepționali, aceste sate pe bază de devălmășie absolută există. Nu numai atât, ele există ca fenomen de masă și ca atare ar fi fost necesar ca teoria eroului eponim să-i cuprindă, dacă aceasta teorie dorește să fie o schemă general valabilă pentru explicarea genezii satelor românești.

O ipoteză ingenioasă pentru a scăpa din încurcătura este aceea a d-lui Aurel Sava. Pentru acest autor nu există niciun fel de îndoială că toate satele Vrancei sunt opera biologică și socială a unor „bătrâni”. Cum se poate atunci explica faptul că niciunul din satele vrâncene nu folosește și nu cunoaște spița de neam? Adaog, din parte-mi și faptul că niciunul din sătenii Vrancei nu cunosc nici măcar înțelesul tehnic al cuvântului „bătrân”. D-l Sava crede că explicația este următoarea: aceste sate și-au cunoscut cândva bătrânii și genealogiile, dar cum satele sunt foarte vechi, *ele au uitat-o între timp*, trecând la o devălmășie absolută.

Ba mai mult decât atât, devălmășia absolută este un semn al vechimei satelor: satele recente își cunosc genealogia, și practică deci devalmașia proporțională hereditară. Satele vechi au uitat această genealogie, și practică devalmașia absolută³⁰.

În această nouă înfățișare a teoriei eroului eponim, găsim agravate defectele de care aminteam. Ținerea minte a spiței, de către sat poate fi socotită numai în două feluri: ori este utilă sătenilor, ca bază pentru o stăpânire genealogică, adică pentru un anume sistem juridic și economic, — și în cazul acesta ajungem la afirmația că fenomenele juridice și economice apar și dispar în legătura cu un fenomen de memorie socială, fiind în funcție de ținerea de minte sau de uitarea oamenilor, ceea ce nu poate fi admis; sau dimpotrivă, memorarea spiței nu are niciun fel de consecință practică, și atunci se pune întrebarea pentru ce satele țin totuși minte, uneori, această spiță?

Avem aci față în față, două feluri de probleme: de o parte o organizare economică și juridică, aceea a stăpânirii numite „locurești” de tip vrâncan care e nege-

30) Aurel Sava: *Documente putnene*. Vol. I, Prefața, pag. XXI.

nealogica și de alta parte o stăpânire „pe sumă de stânjani” care este genealogică.

Ni se pare cu totul hazardată afirmația că principiul cauzal al manifestărilor economice și juridice este factorul mental al memoriei. Dimpotrivă, ne vedem aplicați mult mai mult a crede că memoria socială trebuie să fie explicată prin condițiile sociale în care trăiesc oamenii.

În tot cazul, problema depășește cu mult orizontul restrâns pe care ni-l deschide în față teoria eroului eponim.

f) Nelămuriri cu privire la familia creatoare de viață socială.

Încercarea de a stabili o relație cauzală între rudenie și organizare socială, nu apare numai în literatura noastră, ci ea a fost, pe vremuri, comună tuturilor cercetătorilor societăților primitive.

În imensa literatură a sociologiei familiei, am putea deci găsi nenumărate teorii care ar putea fi folosite în sprijinul tezei eroului eponim.

Este de aceea necesar să arătăm, macar în linii foarte sumare, că toată gândirea sociologică despre problema relațiilor ce pot exista între fenomenele biologice ale descendenței și cele ale organizării sociale, a suferit o schimbare, astfel încât și din acest punct de vedere, teoria eroului eponim ne apare astăzi ca fiind de mult depășită,

Pentru a putea urmări cu folos problema aceasta, sub aspectul ei strict sociologic, este necesar să desprindem de la început două elemente analitice care ne vor servi drept jaloane de orientare în drumul nostru.

Anume, trebuie să deosebim, în așa numita problemă a familiei, două ordine de fenomene:

a) De o parte un fenomen biologic, al înrudirii de sânge, al descendenței care este un fapt natural, comun oamenilor și animalelor. Din relația sexuală a două ființe de sex complementar se nasc alte ființe vii care la rândul lor, prin relații sexuale, duc mai departe viața biologică a speciei. Aceste ființe sunt legate între ele printr-o legătură biologică de natură a-i face să participe la aceeași masă hereditară. Știința care se ocupă cu acest fenomen nu este sociologia, ci biologia.

b) De alta parte este fenomenul social al conviețuirii unor oameni în relații conjugale precum și laolaltă cu alți membri ai aceleiași unități sociale numită „familie”. Studiul acestei unități sociale aparține domeniului propriu al sociologiei.

Între fenomenul biologic al descendenței și cel social al familiei nu poate exista o relație de natură cauzală, căci fenomenul biologic fiind unic și permanent, ar urma ca și efectul ei presupus, adică familia să fie o formă de viață socială fără de istorie și unanim răspândită la toate ființele viețuitoare de pe glob.

În realitate, fenomenul social este însă infinit divers și variabil.

Totuși o relație între aceste două ordine de fenomene trebuie să existe. Dar această relație trebuie să fie cu mult mai complexă decât lasă să o presupună teoria familiei naturale, că fenomen derivat direct din biologic, pe care se întemeiază și teza eroului eponim.

Deosebirea, atât de simplă în fond, între biologic și social, nu a fost însă făcută de către cei dintâi cercetători ai problemei. Astfel Lewis Morgan, întemeietorul cercetărilor directe asupra formelor de familie primitivă, studiind viața Irokezilor, a stabilit o distincție între „înrudirea efectivă de sânge” și fenomenul spiritual al unor „sisteme de rudenie”, ceea ce este desigur just, în fond, dar a dat naștere unor confuzii grave ulterioare. Morgan a afirmat astfel că, o bună bucată de vreme, cele două ordine de fenomene se acoperă perfect. Dar dezvoltarea lor nu merge pari pasu; ci relațiile efective de rudenie se schimbă în decursul timpului, un decalaj ivindu-se între ele și fenomenele paralele al sistemelor de rudenie. Acest fapt ar permițe cercetătorului să reconstituie relațiile efective de rudenie biologică de mult dispărute, prin studiul supraviețuirilor lor în sistemele de rudenie.

Astfel Morgan întâlnește o societate în care masa mare a oamenilor era struc-

turată în trei mari grupe de vârstă: așa numita societate pe generații. Sistemul de rudenie practicat, consista în socotirea tuturor persoanelor din generația întâia, bătrână, drept părinți ai celor din generația doua, matura, și drept bunici ai celor din generația a treia, a celor tineri. Un om din generația treia, spunea „tata și mama” tutulor bărbaiilor și tutulor femeilor din generația doua; și „bunic și bunica” tutulor celor din generația întâia. De aci Morgan trage următoarea concluzie: din moment ce există acest sistem de rudenie, au trebuit să existe cândva și relațiile de rudenie biologică efectivă corespunzătoare. A trebuit deci să existe cândva o organizare în care grupul întreg al barbaților dintr'o generație traia efectiv în casatorie colectivă cu femeile din aceeași generație: așa numita forma a casatoriei colective pe generație.

Cum a apărut și cum a dispărut această formă de casatorie? Morgan elaborează o teorie materialistă biologică parțială, de caracter pronunțat darwinist social. Omenirea trebuie să fi trăit într'o „promiscuitate absolută”. Dar la un moment dat, printr'o „mutație fericită”, un grup social a prohibit incestul în linie directă, adică între ascendenți și descendenți. Copii născuți din acest grup social, au fost biologice mai sănătoși decât copiii grupurilor care continuau să trăiască în promiscuitate absolută. Așa dar, în lupta pentru viață dintre grupele sociale, au învins cei care prohibiseră într'o anumită măsură, incestul. Forma căsătoriei pe generație a rămas singura în viață, printr'o selecțiune naturală, adică prin supraviețuirea grupelor sociale care o practicau.

Evoluția a continuat. Printr'o nouă „mutație fericită” se prohiba incestul și între frații și surorile născute din aceeași mamă. Se naște familia așa numita punalua. Oprează din nou lupta pentru viață, selecția naturală și așa mai departe, până când, prin prohibirea în etape succesive a incestului, se ajunge la familia de azi.

Această teorie, atât de stranie, a avut un deosebit succes și a fost larg răspândită, mai ales datorită faptului că școala marxista a adoptat-o. Engels, în baza unor însemnări rămase de la Marx, a afirmat că legea fundamentală a materialismului istoric, care este determinarea societății umane prin procesul de producție al celor necesare traiului, este înlocuită, pentru epocile primitive, prin fenomenul „producției a înșăși oamenilor”.

Credința în această teorie a mers așa de departe, încât apariția unor lucrări care voiau să arate că și pentru epoca primitivă este valoroasă legea fundamentală din doctrina materialismului istoric, a ridicat violente protestări și printre marxiștii oficiali. Astfel împotriva lui Karl Grosse, cu a sa „Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft”, care voia să arate că familia evoluiază în paralel cu baza sa economică, s'a ridicat Roza Luxemburg care l-a acuzat de a fi „mai catolic decât Papa”, adică mai marxist decât marxiștii³¹⁾.

Engels în cartea sa de extrem de mare răspândire „Originea familiei, proprietății și a statului” a legat de teoria lui Morgan și o a doua teză cu privire la formele primitive ale proprietății. După credința lui, aceste forme primitive de proprietate colectivă se explică prin forma colectivă de viață a familiei. Din moment ce avem o familie mare comunistă, este firesc, afirmă el, să avem și o proprietate mare co-

31) Roza Luxemburg: *Einführung in die Nationalökonomie*. Totuși școala marxista nu a rămas la acest punct de vedere. Este destul să cităm, din bogata bibliografie a acestei școli, următoarele lucrări de căpetenie în care problema familiei este lamurită pe baze cu totul noi: H. Cunow: *Die Verwandtschaftsorganisationen der Australnegern*; *Les bases économiques du matriarcat* în *Le Devenir social*, anul 4), *Zur Urgeschichte der Ehe und Familie* (în *Neue Zeit* 1912, nr. 14), precum și monumentală *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte*, în 4 volume.

De asemeni K. Kautsky, în a sa *Materialistische Geschichtsauffassung*, în 2 volume.

O poziție încă mai netedă o are H. Eildermann: *Urkomunismus und Urreligion* care crede că până și afirmațiile lui Cunow, pentru a fi înțelese, trebuiesc „traduse” în limbaj economic.

lectiva. Ceca ce credea el ca este un fenomen biologic al rudeniei de sânge, ar atrage așa dar după sine și fenomenul economic-juridic al comunismului primitiv.

Oricât s'ar parea paradoxal, poziția aceasta a fost primita, măcar că sub forme atenuate și uneori cu o schimbare totală de înțeles politic, de un foarte mare număr de cercetători aparținând taberei dușmane socialismului. Fustel de Coulanges de pilda, a scris o carte ajunsă clasică, „La cité antique” pentru a dovedi că proprietatea primitivă nu exista. Dar argumentarea lui este de pur stil Engels. Pentru el, faptul că familia romana este așa cum este, e dovada de temei a existenței proprietății private. Macar ca această familie cuprindea în sânul ei și în același atelier economic, nu numai soția și copiii, ci și clienții și robii, proprietatea bunurilor folosite în comun de toți aceștia, era totuși o proprietate absolută individuală pentru ca șeful acestui vast organism social care era familia romană, era un Pater familias autocrat. Deci, și după parerea lui, de felul cum este organizată familia, atârnă și organizarea proprietății.

Impotriva afirmației ca familia este un fenomen care se explică de sine, sau este cel mult determinată de fenomene naturale biologice, s'au ridicat însă nenumărați alți gânditori.

În primul rând s'a negat însăși faptele pe care se baza argumentarea: După Abrikosoff sau Westermarck însăși sistemele de rudenie invocate de Morgan nu sunt altceva decât efectul unei politeti convenționale, care ne face și astăzi să spunem „frate” sau „sora” unor persoane față de care vrem să arătăm respect sau simpatie, fara ca din acest fapt să se poată trage vreo concluzie.

De asemeni, școala lui Pater Schmidt, din jurul revistei Anthropos, a negat cu înverșunare existența unor relații conjugale altele decât cele actuale, faptele invocate de cercetătorii adepți ai felului de a vedea al lui Morgan, înscriindu-se în istoria prostituției iar nu în aceea a familiei propriu zise.

În ce ne privește, trebuie să remarcăm că toate aceste argumentări ale lui Morgan și ale lui Engels se întemeiază pe o confuzie esențială. Afirmația ca „modul de producere al oamenilor” este un fenomen biologic, e cu totul greșită. Fenomenul biologic este permanent același și trebuie distins de fenomenul regulamentării sociale a relațiilor sexuale.

În căsătoria pe grupe afirmată de Morgan, oricât de mare ar fi libertatea de însoțire a perechilor, fenomenul biologic al concepției rămâne același ca și în cea mai stricta familie monogamică, indiferent de faptul că oamenii cunosc sau nu, mecanismul biologic pus în funcțiune: tot un singur tată și o singură mamă sunt părinții noului nascut.

Regulamentarea căsătoriilor este însă un fenomen social. Cine cu cine se poate însoți, când și în ce forme, este o preocupare de organizare socială care poate avea efecte biologice, dar care nu poate fi cauzat de biologice. Legea „mutațiilor biologice” fericite sau nefericite, în sens darwinist, valabile pentru domeniul biologic, este cu totul fals invocată în această chestiune a organizării sociale a relațiilor conjugale care nu are nimic de a face cu biologia. Modul de producere a oamenilor nu este așa dar câtuși de puțin un fenomen biologic, ci este un fenomen social și anume fenomenul social al organizării familiei.

Sunt cât se poate de interesante concluziile la care ajung cercetătorii recenți ai problemei. În mentalitatea noastră modernă, noi ne închipuim că familia este în primul rând o reglementare a relațiilor conjugale dintre doi oameni și noi știm ca, din aceste relații conjugale nasc copii. Ni se pare deci firesc să credem că familia și sistemele de rudenie se întemeiază pe această idee a descendenței. Dar cercetarile lui Malinovsky ne arata dimpotrivă că anume sălbateci nu cred că există o relație între legăturile conjugale și nașterea copiilor. Femeile nasc copii, așa cum face marul mere, când le-a venit vârsta. Relația conjugală de o parte, iar de alta sistemele de rudenie, au deci o reglementare a lor, extrem de complicată în care se amestecă

considerații mistice, economice și chiar politice, de organizare de stat. Familia este așa dar o organizație socială care se naște și crește cu mult dincolo de fenomenul biologic al relațiilor conjugale și al procreerii copiilor 32).

Școala lui Durkheim merge atât de departe pe aceasta cale încât ajunge la o negare completă a oricărei origini biologice a familiei primitive.

Ceea ce numim „familie” este de fapt o organizare socială de vastă proporție, cuprinzând în formele sale tribale și clanale, masse mari de populație care nu au drept cheag descendența.

Familia, după Durkheim nu este deci o grupare „naturală”, biologică, ci o „grupare socială”, produsă de multiple cauze sociale. Societatea nu poate fi așa dar recunoscută ca născându-se dintr’o pereche, prin descendență. Ci dimpotrivă, „familia” primitivă este o organizare socială vastă „grup foarte mare și întemeiat pe alte legături decât cele ale consanguinității, grup care nu e altceva decât clanul el însuși”.

Din această organizare politică, se desprinde abea, ulterior și cu greu, familia propriu zisă, printr’un lung proces social de „contractiune”. „In această organizație clanală, deseori de bază totemică, ideea de înrudire de sânge este cu totul secundară, așa că este foarte natural ca sistemul de rudenie să exprime cu totul altceva decât relații genealogice”.

„In tipurile sale esențiale: familia totemică, uterină sau masculină, familie agnatică indiviză, familie patriarhală sau paternă, familia se prezintă ca un grup care se adună fie în jurul unui personaj fabulos, fie în jurul unui patrimoniu, fie a unei personalități considerabile, adică întotdeauna în jurul unei puteri superioare indivizilor”.

Departa ca acest grup să fie determinat de fenomenul descendenței biologice, dimpotrivă „rudenia variază după felul în care e organizată familia” 33).

Foarte clar apare acest lucru în organizațiile totemice. Aci, prin faptul ca descendența invocată de participanții la societatea totemică este întemeiată pe existența presupusă a unui personaj legendar fabulos, se poate vedea mai clar ca nu e vorba de o descendență biologică propriu zisă. Totemul, adică eroul eponim poate fi un animal sau un obiect sau un duh. Este lesne de văzut ca atunci când un asemenea erou eponim este invocat, e vorba de altceva decât de o descendență efectivă 34).

Fără îndoială, sociologia durkheimiană este, și de aceasta dată, credincioasă cu principiile sale, conform cărora nu se poate ajunge la explicarea fenomenului social al rudeniei decât tot prin cunoașterea cauzalității sale sociale. Socialul nu se poate explica prin biologic.

Totuși o obiecție i se poate aduce și anume că ea greșește printr’o greșeală paralelă inversă celei a lui Morgan. Acesta afirma că biologicul este cauza unică a formelor de viață familială, Durkheim dimpotrivă ca nicio legătură nu poate fi gasită între familie și biologic.

Dar de data aceasta, cuvântul „familie” are doua sensuri care trebuiesc neaparat

32) B. Malinowski: *Mœurs et coutumes des mélanésien*s. Cf. încercarea lui de a „pune capăt mitului comunismului de rudenie”. Cf. și *La vie sexuelle des peuples primitifs*.

Vezi încercările de sinteză a problemei în Robert Lowie: *Manuel d’anthropologie culturelle* și A. M. Hocart: *Les progrès de l’homme*, mai ales în critica pe care o face lui Morgan și altor asemenea teorii „care au încercat să explice sistemul clasificator pe temeiul aceluiași supoziții cronate, anume că sistemul are drept scop sa exprime relații de consanguinitate”.

Expunerea în românește a teoriei lui Morgan poate fi gasită în Sofia Nadejde: *Evoluția familiei* (revista Literatură și Știință nr. 2, pag. 133) și C. Dobrogeanu Gherea: *Concepția materialista a istoriei*.

33) Vezi un bun rezumat al problemei în Georges Davy: *Sociologues d’hier et d’aujourd’hui*, 1931.

34) Cf. A. van Gennep: *L’état actuel du problème totémique*. 1920.

distinse. Știința e datoare a găsi un termen pentru fiecare fenomen deosebit, iar nu a strânge sub același termen realități disparate.

Este netagaduit ca exista grupuri familiale propriu zise, adică unități sociale a caror caracteristica este aceea a consanguinității: familia se deosebește de alte unități sociale prin faptul ca este singura care asigura procrearea și creșterea copiilor. Orișice alt fenomen social care nu e caracterizat prin aceasta funcție socială nu are dreptul de a purta numele de familie. Astfel tribul și clanul, precum de asemenea și satul nostru genealogic, nu sunt un fenomen familial. Cu toate acestea, ele împrumută forma de organizare a familiei. Urmează deci să le numim fenomene sociale de forme familiale, sau fenomene sociale parafamiliale sau pseudofamiliale.

În satul românesc avem deci de distins, din conceptul vag al „familiei” o serie de probleme și de noțiuni:

a) Mai întâi ideea de familie propriu zisă, adică de grup restrâns de rude, asigurând procrearea și creșterea copiilor. Această familie este organizată pe temeiul unei vieți economice, „gospodăria” și a unei vieți spirituale în care „conștiința de rudenie” are un deosebit rol.

b) În al doilea rând, o viața socială sătească, al cărui temeiu este folosirea devalmașă a unui trup de moșie comun.

c) În al treilea rând, o conștiință de rudenie a satului întreg, adică o „rudenie de ceată” propriu zisă, fenomen parafamilial prin excelență.

d) În al patrulea rând, aplicarea acestei conștiințe de rudenie de ceată la regulamentul juridic a vieții sătești devălmașă.

Subliniem faptul ca nu vom regăsi toate aceste caracteristici în toate satele românești, ci numai în cele genealogice, adică folosind devălmașia pe cote părți proporționale genealogice. În majoritatea satelor, nu vom găsi însă nici „rudenia de ceată” și mai ales nu vom regăsi aplicarea ei la folosirea devălmașiei pe cote părți proporționale.

Problema care ni se pune este deci aceea de a vedea și a cerceta pentru ce regulile de viață, sistemele juridice elaborate în sânul grupului restrâns familial, care exista în toate satele românești, a putut căpăta uneori o întrebuintare parafamilială în legătura cu un alt sistem economic și juridic, acela al devalmașiei sătești pe cote părți proporționale.

Avem doua cai de urmat: sa cercetăm dacă nu cumva în însăși viața de familie a satelor de tipul al doilea, nu s’a petrecut vre-o schimbare față de satele de tipul întâi, grație careea „conștiința de rudenie” din sânul familiei a putut căpăta o virulență atât de mare încât sa sparga cercul strâmt al familiei și să invadeze, ca normă de drept obligatorie, întreg satul.

Lucrul nu mi se pare probabil, pentru că până acuma nicio deosebire nu a putut fi semnalată între viața de familie a unor sate față de celelalte. Și mai ales, teoretic ni se pare cu totul improbabil sa se poata dovedi că un fenomen de conștiință socială sa aiba rolul de factor determinant al vieții sociale.

A doua cale este aceea de a vedea dacă viața socială a satelor de felul doi nu este alta decât a celor de felul întâi. Dacă de pilda ar fi dovedit că trecerea de la devalmașie absolută la devalmașia pe cote părți proporționale a fost făcută sub înrăurirea unor serii de factori variați, demografici, tehnici, economici și de relații sociale interne și externe, atunci va fi lesne de înțeles cum această nouă devălmașie născută avea nevoie de o regulamentare juridică și deci a putut accepta, regulile gata facute ale vieții familiale. Nașterea formelor parafamiliale ale satului genealogic, ar capata astfel o explicare.

Am cautat, cu alt prilej sa aducem câteva dovezi în sprijinul acestui fel de a vedea. Putem adăuga, de pe acuma, ca între timp, noi studii facute mai ales asupra satelor clacășești, m’au dus la convingerea ca la aceasta schema de naștere a de-

vălmășiei pe cote părți proporționale, mai sunt de adaogat și altele. Deocamdata cred în existența unei „duble origini a fenomenului umblării pe batrâni”.

Dar nu este locul să întârziem asupra acestei chestiuni. În studiul de față nu am vrut să facem altceva decât să arătăm ca teoria eroului eponim este uneori simplista și absolut nesatisfăcătoare. Am vrut să arătăm ca ea trebuie să fie pusă la îndoială, astfel că atenția cercetătorilor să se îndrepte de aci înainte spre miezul problemei. care este cercetarea condițiilor de ivire a acelui moment critic în care regulele de viață familială se extind asupra grupului social întreg, adică mecanismul trecerii de la fenomenul familial la cel parafamilial.

Odată gasite condițiile care fac necesar ca satul să se organizeze în forme parafamiliale, nu va mai fi pentru noi o mirare să aflăm ca satul în acest moment își poate fauri o spiță de neam fantezistă sau cârpita din fragmentele ravașite ale tradițiilor familiale razlețe. Și mai mult decât atât: nu ne va putea apare ca ceva de la sine înțeles faptul că uneori, — ceea ce nu negăm — aceasta spiță de neam a satului corespunde și unui fond real biologic. Pentru că în acel moment, vom fi înțeles ceea ce este temeiul însuși al cercetărilor de sociologie româncască: satul nostru românesc este o unitate socială atât de extraordinar de complexă, încât deocamdata el rămâne pentru noi o enigmă.

H. H. STAHL.

ASPECTELE SPIRITUALE ALE CIVILIZAȚIEI ȚĂRANEȘTI

I. „ȚĂRILE“ CA UNITĂȚI DE VIAȚĂ LOCALĂ ÎN CIVILIZAȚIA ȚĂRĂNEASCĂ.

Istoria legăturilor poporului român cu pământul său și, în deosebi, fixarea și creșterea elementului uman pe aceste plaiuri, n'au fost în trecut și nu sunt încă nici astăzi uniforme și nici întâmplătoare. Infinita varietate a peisagiului, nevoile muncii și ale vieții, au determinat la începuturi alegerea unor regiuni preferate, a unor locuri privilegiate, provocând aglomerarea poporului român în anumite „regiuni naturale“, pe văile râurilor, în depresiunile marginale sau intracarpatică, pe plaiurile munților... În cetățile naturale carpatice, poporul român a găsit — în nenumăratele lui clipe de răstriașe — adăpost contra vremurilor și apărarea contra oamenilor...

Cine a străbătut pământul românesc și a izbutit să-și deprindă privirea cu varietatea formelor de teren, a reușit să deosebească, în configurația de amănunt a acestuia, anumite regiuni bine individualizate, uneori un fel de coveți imense care „se lărgesc în adevăratele basinuri vaste chiar în mijlocul părților celor mai masive carpatice“, ca unități naturale bine caracterizate. Acestea au jucat un rol important în istoria poporului român, căci aci s'au născut și au crescut cele dintâi și cele mai importante așezări românești.

Unitatea lor geografică și geologică, adică relieful, structura și compoziția pământului, starea hidrografică și aspectul vegetativ deosebit, au influențat viața omului, contribuind la accentuarea și structurarea unor specifice forme de așezări omenești originare, determinând aceeași economie rurală, întărind caracterele etnice regionale și trezind conștiința unei lumi aparte, ca o „țară“ sau un „ținut“ cu manifestări spirituale și organizații politico-sociale spontane, deosebite.

Numeroase sunt în cuprinsul României, aceste unități geografice și etnice distincte, care trăesc încă vii în conștiința socială locală: Țara Bârsei, Țara Oltului, Țara Vrancei, Țara Moșilor, Țara Crișurilor, Țara Maramureșului, Țara Câmpulungului Moldovenesc și a celui Muntenesc sau Ținutul Vasluiului, al Bârladului, etc., unde, de cele mai multe ori, regiunea și râul poartă același nume.

Cu aceleași caracteristici individualizante se prezintă de ex. basinul sedimentar Titești-Brezoiu, care izolează 40 de sate în mijlocul masei cristaline car-

patice nelocuite, în „Țara Loviștei“¹⁾ sau cetatea naturală perfectă care se întinde de la Subcetate — prin Sarmisegetuza — la Porțile de Fier, în „Țara Hațegului“, pe care n'o poți străbate fără să te copleșească emoția profundă a duhului strămoșilor noștri Daci, cari au știut s'o aleagă între toate, cu o rară înțelepciune, ca pe cea mai potrivită așezare pentru inima statului lor.

Cu aceleași însușiri se prezintă în sfârșit, golful cel mai nordic al românismului, care se întinde dela Orașul Nou la Moșeni, în „Țara Oașului“, regiune pitorească atât ca înfățișare geografică cât și ca viață socială omenească, cu trăsături care o arată ca pe una dintre cele mai deosebite și mai ciudate „țări“ răspândite pe întregul teritoriu românesc. Pe lângă unitatea geografică precis conturată, ca o insulă întinsă între înălțimile împădurite care o străjuesc de jur împrejur, „Țara Oașului“ cuprinde elemente cosmice identice care hotărăsc structura vieții economice a întregii regiuni, trăsături etnice deosebite, cu tipuri umane asemănătoare, în același port și cu manifestări psihice și sociale identice de la un sat la altul. Ea are deci o viață regională distinctă, ceea ce face ca, după neamul și satul propriu, fiecare „oașan“ să simtă legătura sa imediată, directă și vie cu pământul părinților săi, și să țină cu tot sufletul său la această a doua realitate socială regională, care este „țara“ lui, „Țara Oașului“.

Săteanul din întreaga regiune înțelege „oașenia“ și o cultivă ca pe un stil de viață proprie, pe care o prețuiește în chip deosebit, cântând-o în „horile“ cu care își întovărășește cadența dansului:

— „De m'ar ține cu ovăz
Oașenia nu o lăs!
De m'ar ține cu săcară
Oașenia-i a mea țară!“...

Aceeași conștiință de legătură cu lumea sub forma concretă a legăturilor imediate cu satul natal și cu regiunea, se manifestă peste întregul cuprins al României

Diviziunile teritoriale regionale naturale, în care au născut cele dintâi și cele mai dense nuclee de populație românească, ca unități deosebite de viață socială, în care „una nu seamănă cu alta în privința tipurilor, a portului ori a dialectului“²⁾, au făcut pe Români să trăiască în autonomia unor „Țări“ sau „Rumânii“ autohtone, izvorite din calitățile pământului și din țesătura împrejurărilor istorice proprii neamului nostru. Acestea au fost organizări de străveche viață românească, care au păstrat încă până astăzi urmele vii ale celei mai vechi și mai curate vieți patriarhale, cu destul de puternice diferențieri regionale.

În realitatea străveche a „Țărilor Românești“ s'au adâncit rădăcinile vieții noastre autentice, s'au menținut neîntrerupte legăturile cu trecutul neamului nostru, s'au acumulat roadele muncii și simțirii generațiilor anterioare...

În aceste „țări“ s'au păstrat: tehnica și uneltele de muncă, portul, tradițiile, obiceiurile și credințele locale, în ele se găsesc încă și astăzi cele mai autentice și mai variate înfățișări ale bogatei noastre civilizații țărănești. Acolo s'au exprimat în realizări diferite și originale, năzuințele românești cele mai esențiale... Și acolo trebuiesc ele cercetate.

„Țările“, ca regiuni naturale distincte, vor prezenta prin înfățișările lor deosebite, unele diferențieri sensibile în aspectele originare ale civilizației noastre țărănești, și tot ele vor fi cele dintâi temeiuri în etapele dezvoltării conștiinței naționale, care, dela comunitatea socială regională, sa va lărgi până la ideea apartenenței tuturor la țara cea mare a Românilor de pretutindeni, unde stăruie din

1) Vezi I. Conea — „Țara Loviștei“...

2) I. Simionescu „Țara Oașului“.

timperi imemoriale, ilustrate tocmai prin micile diferențieri regionale, caracteristicile unui singur neam autohton: identitatea de sânge, de limbă, de port, de așezări gospodărești, de credințe și deprinderi, de muncă și de năzuințe... Granițele naturale ale țării românești, sunt acolo unde stăruie laolaltă toate aceste însușiri proprii neamului nostru.

II. URMELE MATERIALE ALE SPIRITUALITĂȚII ȚĂRĂNEȘTI

a) Munca săteanului — și deci, civilizația materială ca produs necesar și ca instrument al acestei munci — în strânsă legătură cu variatele calități ale pământului pe care s'a născut poporul român și cu firea acestuia, este expresiunea imediată și urmarea firească a raporturilor dintre natura în mijlocul căreia a crescut acest popor și forța lui creatoare. Pământul a oferit oamenilor multe și variate bogății, dar și unele lipsuri. Prin valorificarea calităților pământului sub acțiunea creatoare omenească s'a realizat, dealungul veacurilor, civilizația populară românească.

Pentru noi, civilizația țărănească — produs și urmă a muncii românești pe pământul care ne-a fost lăsat moștenire din străbuni — este constituită din totalitatea obiectelor materiale: adăpost, unelte de muncă, port, găteala și amenajarea locuinței, etc., pe care viața românească istorică le-a putut crea până astăzi.

Este vorba, așa dar, de o civilizație ieșită în chip spontan din munca Românilor — și prin aceasta tocmai, de o civilizație originală și autohtonă.

b) Civilizația românească nu este însă numai „decorul material” al vieții satești care a produs-o, ci și oglinda unei anumite structuri specifice și a unui întreg și original stil de viață socială, după care s'a organizat în trecut și se manifestă încă și astăzi, viața poporului nostru.

Purtând urma tehnicii simple și a uneltelor elementare născocite de satean în scopul de a-și ușura munca, ea mărturisește puterea lui de invențiune, arată cât de pătrunzătoare i-a fost mintea și cât de ascuțită inteligența sa practică, cât de mare a fost îndemânarea mâinilor sale, de subtil gustul și simțul său pentru artă...

Din ea deducem care i-a fost felul de viață și care năzuințe și gânduri i-au condus energia, în nevoia de a-și făuri — exclusiv cu mâinile sale — toate obiectele și unelte de care s'a simțit lipsită viața sa de toate zilele și sub toate formele.

c) Anumite aspecte și calități ale pământului, un ritm deosebit și o specială organizare a muncii și, cu deosebire, o încheagare arhaică a vieții satești, cu structurări și deprinderi care determină, cu necesitate imperioasă, unele manifestări sociale, cu obiceiuri și datini tradiționale riguros respectate — au făcut ca viața satelor să se desfășoare ca o străduință milenară de a păstra și însuma câștigurile forțelor creatoare anonime, fie în manifestările vieții sufletești, religioase și morale, sau în încercările de a deslega tainele din lumea înconjurătoare, fie în formele de organizare ale vieții satești, în port sau în obiceiuri, fie în născocirea uneltelor și în tehnica muncii manuale. Toate aceste acumulări se înlănțuie într'o încheagare unitară, ca într'un tot indestructibil și constituiesc astăzi o mare și prea puțin cunoscută bogăție națională. Dela ea ar fi trebuit să pornească eforturile creatoare de cultură, ale fiilor aleși ai acestui neam...

În viața satelor toate înfățișările și însușirile pământului, toate nevoile vieții zilnice omenești și toate aspectele muncii lui, cu toate obiectele și unelte materiale menite să îlesnească această muncă și să acopere aceste nevoi, toate credințele și deprinderile din bătrâni, toate misterele lumii înconjurătoare și tot ce simte, înțelege și știe omul despre ele, tot ce gândește sau făptuiește el în viața aceasta și în cea de dincolo — tot atât de reală pentru el — toate se împletesc laolaltă într'o atmosferă spirituală originală, și într'o structură socială caracteristică.

De aceea interpenetrarea formelor civilizației materiale cu structurările vieții spirituale și determinarea lor reciprocă, într'un complex unitar și o trăsătură specifică, permanentă, a vieții sociale sătești — rămâne un câmp de cercetare rodnic și o continuă preocupare pentru noi.

Multe manifestări spirituale sătești nu pot fi cercetate și descrise, înțelese și explicate, decât pornind dela ilustrarea lor concretă prin obiectele materiale care intră, cu rol activ, în desfășurarea acestor manifestări. De cele mai multe ori ele sunt singurele puncte de plecare, pentru necesitățile cercetării științifice care urmărește lămurirea vieții sociale sătești, dându-ne puțința obiectivă și rațională de a descoperi și adânci aspecte nebănuite ale acestei vieți.

Iată un exemplu luat la întâmplare dela Dioști-Romanași, unde un obiect material vine să participe la viața oamenilor și să simbolizeze anumite relații dintre ei.

Plosca cu vin este așezată jos, în mijlocul casei, de către rudele tânărului venit la pețit. Discuțiile, serioase, sau — mai adesea — în simboluri și glume, poartă de cele mai multe ori foarte pe departe, asupra proiectului de căsătorie, și a „târgului“ care premerge săvârșirii actului.

Fata ascultă discuțiile din camera vecină, apoi este chemată și dacă proiectul îi este pe plac, vine fără vorbe, ridică plosca din mijlocul casei, închină și bea ea mai întâi, după care o trece musafirilor prezenți. Înțelegerea devine prin aceasta contract cu valoare de lege.

Faptul dovedește în primul rând libertatea — destul de mare — care se lasă tinerei fete să-și adauge hotărârea personală și propriul său imbold la închegarea vieții sale de familie.

El ilustrează, în al doilea rând, rolul simbolic îndeplinit de un obiect material în acest moment important din viața omului. Plosca indică scopul vizitei, chiar dacă discuțiile nu-l amintesc, și tot ea trebuie să servească gestului de încheiere a înțelegerii. Aducerea și așezarea „ploștii“ în mijlocul casei gospodarului, înseamnă cerere în căsătorie, ridicarea ei de către fata din casă, pecetluiește primirea propunerilor și determină structura viitoarei familii.

Un alt exemplu din același sat ilustrează în chip cu totul plastic legătura strânsă între spiritualitatea satului în diferitele ei faze, referitor la cultul morților și obiectele materiale menite să simbolizeze și să exprime acest cult. Se observă în cimitirul dela Dioști patru categorii de semne distincte cari marchează locul înhumării.

a) Stâlp din lemn: b) stâlp și cruce din lemn: c) cruce din piatră sau marmoră: d) cavou.

„Fiecare are un stâlp pus în ziua înmormântării“. „Se pune un stâlp făcut din lemn de stejar și se scrie pe el I. H. când îl bagă în pământ...“. „Dafinul (salcâmul) e contra Mântuitorului căci are spini. Nu se arde lemn de salcâm la colaci, la țest, la înmormântare“. Este exclusă folosirea lemnului de salcâm ai cărui spini ar reaminti cununa care a însângerat fruntea Mântuitorului.

„Crucea se cumpără și se pune la șease săptămâni, la jumătate de an, sau chiar la un an întreg“.

— „Acum cincizeci, șeasezeci de ani, la o sută, unu pune cruce. Care n'a putuț, nu pune cruce! Se întâmplă și rămâne numai stâlpul, care n'are putere!..“³⁾

În momentul înhumării, se pune dar, pentru fiecare, stâlpul cioplit în lemn de stejar și confecționat de către rudele celui decedat. El este semnul originar, anterior chiar creștinismului. Același stâlp a fost mai târziu încrestat prin tăieturi în părțile laterale, într'o foarte vagă formă de cruce. Veacuri de-a rândul, stâlpul a fost semnul comun, unic, și nelipsit dela căpătâiul tuturor...

3) Preot Nic. Deliu — Dioști-Romanași.

De 50-60 ani încoace, o tot mai numeroasă parte dintre gospodari au cum-părat din târg și au introdus un al doilea semn—Crucea—adăugată alături de stâlpul original, la șease săptămâni, la jumătate de an sau chiar la un an, cu prilejul ofi-cierii slujbelor prescrise de canoanele creștine, pentru decedat. Un al doilea exemplar din aceeași cruce se așează, în amintirea aceleași persoane, lângă fân-tână. Crucea este o troiță originală, specifică regiunii. Lucrată în lemn de stejar în diferite sate de pădure din nordul regiunii ca de ex. în satul Pietriș, unde lo-cuitorii se pricep la asemenea lucrări pe cari le execută cu artă, crucea a coborît apoi prin târguri spre șes și s'a generalizat. Două manifestări de artă plastică au conlucrat pentru realizarea acestui obiect. În contururi schițate în sculptură pe scândură din lemn de stejar și în pete de culoare, arta populară reprezintă scene și imagini biblice săpate cu dalta și colorate, uneori prea vii, dar întotdeauna exprimate cu farmecul specific al artei populare.

Crucea a venit să se adauge stâlpului original, ca o podoabă și o lucrare de artă, menită să satisfacă mai mult grija și cultul arătat înaintașilor.

Deci un motiv estetic și unul pur religios — crucea fiind cel mai important simbol al creștinismului — au determinat această introducere.

„Cei fără putere“, adică cei mai săraci dintre gospodari, — o mică minori-tate la Dioști — nu mai pot face acest adaos, rămânând ca întregul oficiu să-l îndeplinească mai departe stâlpul strămoșilor.

Neamurile bogate au introdus însă, în locul celor două semne din lemn — și cu deosebire pentru intelectualii decedați—*crucea funerară din piatră de marmoră, sau au construit cavoul...* Ei au ilustrat astfel pătrunderea civilizației urbane care vine să înlocuiască elementele unei vechi tradiții, ceea ce se va remarca și pentru alte aspecte ale vieții sociale din acest sat: pentru construirea locuințelor, în care se amestecă în chip cu totul hibrid, 30 de genuri arhitectonice distincte, pen-tru gâteala interioarelor sau pentru portul oamenilor, pentru obiceiuri, pentru graiu și pentru toată mentalitatea satului.

Astfel dacă am reprezenta grafic statistica structurii economice a gospodă-riilor, cu ușurință am putea observa că această curbă repetă exact profilul grafi-cului care și-ar propune să arăte valoarea materială a acestor semne simbolice din cimitir.

Cu alte cuvinte starea economică a gospodarilor, nivelul lor cultural și le-gătura oamenilor cu orașul, se oglindesc în această simplă reprezentare simbolică a spiritualității creștine, exprimată în crucile din cimitir... Câteva obiecte materiale ilustrează astfel toată legătura indistructibilă a diferitelor aspecte din viața socială sătească, înlesnind observatorului cunoașterea rațională a acestei vieți.

Astfel legătura de ordin spiritual între viața omului și așezarea lui gospodă-rească are, în mentalitatea satului, o motivație complexă și multiple înfățișări. Nu există obiect într-o gospodărie sătească de care să nu se lege o întreagă lume de necesități practice, raționale, ca și de gânduri, idei, sentimente, credințe, care să determine existența, locul, valoarea specială și rolul său precis în cadrul general al gospodăriei, al muncii și în genere, al vieții omenești care o alcătuiește.

Inercarea de a determina precis acest loc, de a cerceta toate raporturile dintre fiecare obiect și viața omului care l-a creat și ale cărei nevoi le satisface, adică de a explica toate împrejurările din viața individuală și cea colectivă în care obiectul apare cu o funcțiune precisă, va lămuri, credem, o serie întreagă dintre aspectele vieții sociale sătești. O asemenea cercetare, sub acest unghiu de vedere, nu s'a făcut încă la noi, cu toate că ea este o cale sigură pentru desco-perirea unor nevăzute aspecte ale vieții spirituale și cu deosebire pentru lămu-rirea trăsăturilor de complex unitar, caracteristice structurii vieții sociale sătești.

Adeseori chiar, fără perspectiva semnificației spirituale pe care obiectul poate s'o aibă, existența lui ar rămâne pentru noi cu desăvârșire neînțeleasă.

Dacă sub grinda casei din Moişeni (Satu-Mare) atârnă 17 „oluri“ din pământ ars, elegant stilizate şi frumos colorate, şi nu 7, nu este o simplă întâmplare. Este evident că aceste obiecte au o întrebuinţare raţională în nevoile gospodăriei, ca şi un rol deosebit în găteala interiorului, însă nu acestea sunt rolurile lor cele mai importante. Unul, şi poate cel mai esenţial între aceste roluri, rămâne ascuns cercetătorului care-şi mărgineşte informaţiile la simpla imagine vizuală a celor ce i se prezintă înaintea ochilor. În săptămâna Paştilor numărul acestor „oluri“ este egal cu numărul finilor gospodarului în casa căruia ne aflăm şi care le primeşte, în dar, dela aceştia, a treia zi de Paşti.

Deci în acest interval de timp, simpla cifră statistică a „olurilor“ sau urcioarelor din grindă, este revelatorie pentru relaţiile de naşie dintre gospodarii satului. *Numărătoarea unor obiecte materiale este astfel un indiciu sigur pentru înţelegerea anumitor relaţii spirituale.* Aceleaşi „oluri“ apar apoi, în număr precis predeterminat, după regulile stricte ale datinelor imemorabile, cu funcţiuni magico-religioase definite, în ceremoniile dela naştere, botez, nuntă şi înmormântare...

Numai sub această perspectivă a semnificaţiei spirituale, sumedenie de obiecte materiale capătă înţelegere şi sens în gospodăria ţărănească. Numai aşa existenţa cununiilor de sâmbziene pe acoperişurile din „Ţara Oaşului“, sau ramurilor de spini în uşa grajdurilor din „Ţara Oltului“, pot fi explicate prin funcţiunea magică, proteguitoare, ce li se atribue. Pe aceeaşi cale va putea fi cercetat şi explicat rostul capătului de lumânare de 1 cm. lungime, învelit în frunza de mentă şi păstrat cu sfinţenie, după înmormântare, în crăpătura grinzii casei din Drăguş (Făgăraş). Capătul din „strajă“, sau din „lumina sufletului“, păstrează cu sine forţa magică prin care norocul la porci al decedatului rămâne înăuntrul gospodăriei sale, pentru ca descendenţii adăpostiţi în aceeaşi casă să poată beneficia de el. Gospodăriile săteşti sunt pline de nenumărate asemenea ciudate exemple...

III. GOSPODARIA CA EXPRESIE A CIVILIZAŢIEI ŢĂRĂNEŞTI-(MOIŞENI)

Civilizaţia satească se concretizează, luând forme materiale, într-o gospodărie. Structura gospodăriei, rezultând dintr'un strâns raport de determinare reciprocă între elementele cadrului cosmic — ale mediului geografic pe de o parte — nevoile şi forţele creatoare ale omului, pe de altă parte, cea mai sumară cercetare a unei aşezări omeneşti, ca atare, trebuie să pună în lumină cele două feţe ale acestei realizări umane, adică înfăţişarea sa fizică şi cea spirituală cu îmbinarea lor permanentă.

a) Vom mărgini această descriere la indicarea sumară a câtorva aspecte dintr'o singură aşezare omenească, luând ca exemplu gospodăria lui Moiş Văsai a lui Ion Cobuţ din Moişeni (jud. Satu Mare), adusă de noi în Muzeul Statului Românesc, din ciudata „ţară“ de pădure a Oaşului, una dintre cele mai interesante unităţi de viaţă locală, care a păstrat în această insulă de şasesprezece comune, înconjurată de dealuri împădurite, la marginile nordice ale românismului, trăsăturile specifice şi caracteristice ale caracterului nostru etnic, încheat într-o structură de viaţă socială regională rămasă acolo nealterată, dincolo de toate influenţele exterioare, conştiinţe sau inconştiinţe.

b) Gospodăria aceasta, ca oricare aşezare omenească în genere, păstrează în structura şi în forma sa, în împărţirea curţii, în construcţie, în dispoziţia şi găteala interiorului, pe de o parte urmele determinante ale mediului geografic şi ocupaţiei locuitorilor, pe de altă parte, dovada concepţiilor şi obiceiurilor după care viaţa acestor oameni se desfăşoară.

c) Este un exemplar dintr'un sat de tip intermediar între tipul resfirat din regiunea dealurilor şi cel împrăştiat din regiunea munţilor. Unele case sunt aşe-

zate de-a lungul ulițelor strâmte, altele împrăștiate printre livezile de pomi, micile loturi agricole sau fânețele întinse, peste cărări întortochiate, care duc la gospodăria situată în mijlocul proprietății căreia îi aparține, ca o unitate economică aparte... Un sat cu multe cărări și fără drumuri...

d) Moșenii au luat naștere într-o veche poiană de pădure de stejar. Sub acest raport întreagă gospodăria este un rar exemplar, un adevărat obiect de muzeu. Pătrunzi în ocolul pătrat, înconjurat cu gard de nule împletite frumos, în mănunchiuri de câte trei care închide, pe cele patru laturi, casa și acareturile, prin deosebit de originala și masiva poartă oășenească. Un trunchiu de stejar, în dimensiuni extraordinare, sculptat, se rotește cu ușurință, făcându-și singur echilibru, în jurul axului vertical, masiv, al stâlpului. „Vranița cu boc” se rotește, ca o pârghie orizontală, în jurul „puricelui”, putând fi pusă cu ușurință în mișcare și de copii.

e) Casa („târnaț”, „cămară”, „tindă”, „sobă”, sau cameră de locuit), de peste 150 ani vechime, pe temelia înaltă din „piatra de mal” — piatră naturală —, este în întregime construită din blăni masive de stejar, încrestate și încheiate la capete în „căței”. Dimensiunile acestora sunt fără pereche. Toți pereții cuprind doar 25 bucăți, variind în greutate dela 500 la 1000 kgr. — La dreapta ușii de intrare întreg peretele este format numai din 2 bucăți. Toată casa a fost cioplită cu toporul în trunchiuri de stejar secular. Acoperișul înalt, în pantă repede, pe patru fețe înclinate, două trapeze și două triunghiuri egale, două câte două, acoperit cu șindrilă, „draniță”, de fag. Geamurile mici, lumină insuficientă.

Același material, în aceleași dimensiuni, aceeași grijă pentru durabilitatea maximă, aceeași frumoasă linie arhitectonică, aceeași nevoie estetică manifestată în tăietura și sculptura pe lemn, revin la cămară, la grajd, la cotețul de porci. În toate se arată îndemânarea arhitectonică și gustul bărbătesc pentru artă.

f) Pretutindeni „împchistririle” — tăieturile de proporții mari, dar frumoase, — la poartă, la uși, la ferestre —, constituiesc podoaba cu care sculptura populară îmbogățește gospodăria prin jocul de umbre și lumini al formelor sale geometrice. Iată, spre exemplu, grajdul mic și întunecos, lipsit de ferestre și lumină, nepotrivit deci în deajuns, scopului pentru care a fost creat, — adăpost comod și igienic animalelor din gospodărie —, este nelipsit de această podoabă. Frumusețea sculpturii ușorilor — „șeșilor” — dela ușa din 1863, este remarcabilă.

Aproape nu există obiect în gospodărie, dela furcă, greblă, coadă de sapă, până la coarnele plugului și jugul boilor, dela „sălăriță” și coada de lingură, la cuiere, „podîșoare”, crucea de pe mormânt și cea din răscruce, care să nu poarte urma vizibilă a acestei manifestări de artă plastică. Săteanul găsește întotdeauna un colț și un prilej pentru ea...

g) În interior, pe jos, pământ. Cămara rece și întunecoasă, depozit de alimente și unelte: tindă cu războiul de țesut, „sobă” sau cameră de locuit —, unde bucatele se pregătesc pe tăpșanul — vatră lată și joasă — din fața cuptorului, situată în colțul peretelui despărțitor, deasupra căruia se ridică un coș prismatic. „Știolul” conduce fumul prin tindă către podul deschis. El este susținut pe un prag din „piatră de mal” — piatră naturală sculptată —, un unghiu drept format dintr-o singură bucată masivă, ca două piramide dreptunghiulare unite laolaltă. „Pragul”, sau gura cuptorului, este făcut din trei piese de piatră naturală sculptată.

Casa este deci o mică deviație dela tipul specific al casei vechi românești, care era compusă din două încăperi, unde cuptorul a venit să se adauge vetrei libere, originare.

h) Bogăția deosebită a găteii interioare o formează cele câteva obiecte caracteristice de mobilier, țesăturile, icoanele, ceramica, toate într-o atmosferă specifică, absolut originală.

Lădoiul, în care se păstrează îmbrăcămintea și în care nașa închide câteva secunde, imediat după întoarcerea dela botez, pruncul nou născut, introdus une-

ori prin fereastră, supus unui rit al cărui forță magică este menită să-l apere de „ciumă”, adică de moarte.

Masa, în lemn de paltin masiv și laița dintr'o singură bucată, croită după dimensiunile și orientarea specială a casei respective, pe care gospodarii dorm și care, în ceremonia nunții, satisface cinstea deosebită acordată personagiilor principale, de a-și întovărăși veselie exuberantă a dansului cu ritmul loviturilor de pîteni, după cadența ciocăniturilor muzicale, în lemnul sonor de paltin... Nuntașii principali dansează „roata”, vechiul dans voinicesc local, pe laiță...

i) În grindă și pe „cuierele” sculptate în tot lungul pereților din față, prinre „ștergurile” colorate, „talgerile”, „olurile” și „chichineauale” în lut smălțuit, în forme, deseme și colori care dovedesc un simț artistic deosebit, constituiesc laolaltă unul dintre principalele obiecte ale găteii interioare. Pe lângă utilizarea practică și rolul lor estetic, ele au funcțiuni speciale magico-religioase, în diferite momente din viața sătenilor. În cuiere patru blide „se întoarnă în patru cornuri ale casei cu fața către perete” pentru ca prin forța magică declanșată „să îndeparte boala de către” gospodarii în suferință. „Olurile” se dau în dar la naștere, la botez, la nuntă sau se trec peste „copârșeu” la înmormântare. Ele se duc de fini (cu colaci), în dar, nașilor, a doua și a treia zi de Paști, când poți descoperi câți fini are un gospodar, după numărul „olurilor”, sau urcioarelor atârinate în grindă sa. Acestea îți dau puțința să descoperi relațiile de nașie, adică înrudiri spirituale, pe calea statistice urcioarelor...

j) Costumul original și pitoresc, în întregime lucrat de gospodină din cânepă, bumbac și lână, identic în elementele componente dela copii până la bătrâni, prezintă diferențe în complicația și coloritul motivelor. Pe fondul alb, motivele în colori sobre la bătrâni, unde predomină cele închise și negrul, viu colorate în roșu, galben, albastru, la tineri.

La bărbați, vara „gaci” (pantaloni) de cânepă, foarte largi, ca poalele femeilor, fustanele, cu „roituri” și „ciucuri” împlețiți cu „iglița”, curea lată dantelată, cu înflorituri, cămașă scurtă cu mânecă largă, închisă la gât cu șnur colorat, „cosală”, bogată la umăr; „clop” (pălărie), opinci sau ciobote ferecate cu ținte și pîteni din aramă, „straiță”. Iarna, „gubă” scurtă de lână mițoasă pe umeri, „cioareci” strâmți, „cușmă” rotundă cu fundul lat peste părul retezat la spate... Oamenii din „Țara Scamarilor”...

La femei „zaghit” largi și cămăși „înbrăduite” la umeri și la gât cu „cosală” în „umnișori”, în colori vii. „Gubă” mițoasă, albă la tinere, neagră la bătrâne, la gât „sgardă” și „fodra” lată din mărgelă măruntă, în colorile curcubeului...

În aceleași elemente componente, cu o croială și un stil propriu, identic pentru toată regiunea, costumul prezintă și multe diferențieri în piesele alcătuitoare, în culori și motive, după sate, după starea economică și matrimonială a gospodariilor, după vârstă, sex, împrejurările sociale și starea sufletească personală în care se poartă.

Căsătoria, reuniunile de veselie (hora, nunta, cumetria), sărbătoarea, ziua de lucru, doliul, rugăciunea, postul, etc., sunt indicate prin variațiile costumului cari respectă anumite canoane tradiționale într'un limbaj original, îndeplind astfel o deosebit de importantă și complexă funcțiune socială, spirituală și morală.

k) În costum și țesăturile interiorului se arată ingeniozitatea și gustul estetic femeesc. Cele 12 „lepedeauă” sau cearceafuri în cânepă, cu „perți” de bumbac, frumos colorate, care împodobesc „ruda”, acoperind în întregime peretele din fundul casei, cele 10 „șterguri” mari și 20 mici din cânepă și bumbac, cu bogate cusături în care roșul aprins — ca firea oașănească — predomină, amestecându-se armonios cu roșul și albastrul potolit al numeroaselor icoane zugrăvite pe sticlă, dau o atmosferă de interior bogat și cald primitiv... Țesăturile constituiesc zestrea de nuntă a fetei sau darurile de înmormântare ale gospodariilor. „Ștergurile” se leagă în coarnele boilor la procesiune și de toarta „olurilor” pe „copârșeu” (sicriu).

durerele oamenilor cari se adăpostesc în ea. Soarta omului este în multiple chipuri legată de adăpostul sub care a văzut lumina zilei. Părinții săi au grijă să-i însemneze întotdeauna nașterea acolo printr'un semn oarecare.

— *„Fără când fă femeia on cocon (copil), atunci pune un cui de potcoavă c'un ciup roșu... La tot coconu bate un cuiu, la mijlocu' pragului, unde calcă cu picioru'!”*⁴⁾

Momentul nașterii este astfel însemnat în pragul casei care rămâne să mărturisească mereu câte ființe au apărut sub același acoperiș.

Existența acelorași ființe este apoi asigurată prin rituri magice menite să asocieze și protecțiunea locuinței asupra noilor născuți. Timp de 6 săptămâni femeia poartă la iie trei boabe de tămâie, trei de piper și trei de sare, pentru ca după trecerea la biserică, să le îngroape sub pragul casei:

— *„Uite aicea su'podine, faci o țâr de gaură cu vârfu' cuțatului și când le scoți de ica și le'ngropchi la pragu' ușii, apoi atuncea zici: „Când oi mai scoate eu boanele de aici, atunci să-mi pchierd tăta!”*⁵⁾

Îngropate astfel sub prag, aceste elemente magice, menite să asigure hrana noului născut, își exercită mereu forța misterioasă de îndepărtarea puterilor mitice, care ar putea seca izvorul laptelui cu care mama își poate crește pruncul. Fără aceste precauțiuni, existența lui ar fi primejduită. Această existență rămâne veșnic dependentă de forțele magice și religioase protegiuitoare, fiind permanent legată de casa sub pragul căreia se adăpostesc o parte dintre elementele menite să îndepărteze forțele răufăcătoare.

b) Când locuința este clădită cu munca și puterea brațelor gospodarului, constituind, în genere, fapta constructivă cea mai de seamă din existența sa, prețuirea acestei fapte este pentru el, o manifestare normală. În genere, ca oameni, suntem puternic legați sufletește de rezultatele propriilor noastre înfăptuiri.

Pentru sătean însă casa, gospodăria și pământul se confundă cu întreg sensul existenței sale. Când a contribuit la înghiebară gospodăriei sale cu prețul unor eforturi și privațiuni considerabile, a legat de ea amintirea tuturor necazurilor peste care a trecut. Aceasta rămâne pentru el însuși și pentru alți, ca singura dovadă concretă a umilei sale vrednicii și a propriilor sale forțe creatoare.

Pentru ca viața să-i fie ferită de necazuri într'o nouă locuință, la voința și puterile personale de înfăptuire, omul asociază întotdeauna forțe supranaturale. Când își croiește și clădește acest adăpost el săvârșește o întreagă serie de rituri și ceremonii prin care invocă puteri spirituale destinate să-i ferească locuința de apropierea duhurilor răufăcătoare, de sărăcie și de neînțelegeri, întrucât chiar firea și manifestările omului sunt, în mentalitatea sa, sub imperiul voințelor acestora. În acest scop el pune:

*„Argint, tămâie și sare... în toate patru cornuri ale cășii... Gios la padiment, când se'ncepe a se zidi se pune într'o ulică... Cum nu se poate lega de argint, așa să nu se lege sărăcia de casă, tot așa cum fuge dracu de tămâie tot așa să fugă sărăcia dela casă, cum îndulcește sarea mâncarea, așa să îndulcească Dumnezeu, viața. Cât îi de curat auru', atâta de curată să-i fie locuința... Spune rugăciunile și face câte trei mătânii la fiecare ulică!”*⁶⁾

Știind aceste elemente zidite în cele patru colțuri sub temelia casei sale, omul capătă liniștea și siguranța necesară vieții zilnice. Conformându-se întru totul regulelor lăsate lui moștenire din strămoși, el se consideră pus la adăpost și ferit de multe necazuri. Asupra lui veghează puteri mitice și divinitatea însăși, punând în siguranță existența sa.

4) Zaharia Griguță, 47 ani — Cuhea-Maramureș

5) Rafira Fogoroș (Hira Cuții Tukului), Drăguș-Făgăraș.

6) Bufta Dumitru — Cuhea-Maramureș.

c) Cu deosebire în viața morală din sat găsim împletindu-se laolaltă soarta omului și existența gospodăriei sale. În manifestările vieții morale, în diferite chipuri, omul apare mai adânc legat de această gospodărie. În general bucuriile și necazurile îi sunt înfățișate de elementele gospodăriei care progresează și prosperează prin hărnicia și forța lui creatoare, sau sufăr efectele deficiențelor sale morale.

Dacă vreo neplăcere deosebită se abate asupra lui, izvorită din răutatea oamenilor, dacă lipsa morală a unui semen îi cauzează o pagubă importantă, dacă un răufăcător oarecare fură ceva din avutul său, omul simte ca tovarăș la necazurile sale și la gesturile menite să identifice făptuitorul, întreaga sa gospodărie — obiecte materiale ca și viețuitoare — toate fiind, prin voința sa, mobilizate într'un singur scop:

— «Apoi când îi fură dela casă, apoi atunci se desbracă și nu știu ce fă! Un bou, un cal, ori bani, ori oi, ori pune foc... ori dacă fură... Atunci agiună 9 Marți, cu pchelea goală și despletită — femeia cea mai bătrână — acolo după cuptoriu și pă dranițe uscate dipă coperișu' cășai,, Nu mănă, nu bè, nu vorbește cu nime!

„Și găinile le bagă toate în cuptoriu s'agiune și ele. Și vitele în grajd, marhăile, încă agiună 9 Marți... Incuie tot, nu lasă pe nime, nici la fântână nu lasă să ieie apă nici pe vecini, ca să nu vină să ieie nimeni niciun fel dela casă, c'apoi nu-i în samă, nu-i bună, făcătura aceea. De Luni sara le 'nchide pe marhăile (vitele) și găinile și porcii. Li închide și nu le dă nici apă, nici mâncare, nici copîilor. Numai la copiii mici le dau vecinii de mâncare. Spune înainte: „ia mâni la noi acasă nu se mănă! Tu să dai la copilu' nost' ceva de mâncare!... Toate cele le răstoarnă cu gura în gios și cămeșile le întoarce pe dos, tăte hainele!... Și clopotu' îl trage la mezu' nopții omu păgubaș, numai de trei ori, într'o doagă. Tare, s'aude în tot satu'. Nu știe nime' cine l-o tras!“.

„Apoi la 9 Marți, ori îl despăgubè, ori moare omu' care o furat! Li dă prin cineva (lucrul furat). Iară dacă-i cal ori marhă, o năpoastă. Apoi dacă nu dă până'n 9 zăle, se'nbolnăvește și moare, gată!... Tot moartea dint'aceea i-o stat"... ')

Cu alte cuvinte om și vietate, casă și obiecte materiale, viețuitoare și lucruri neînsuflețite, toate într'o desăvârșită tovărășie și ciudată sau chiar stranie însuflețire magică, sunt determinate de om să contribuie la aceeași năzuință.

Solidarizarea întregii gospodării la săvârșirea aceluiași act magic destinat să readucă acolo obiectul sau ființa răpită, silnica participare a tuturor viețuitoarelor la îndelungatul post negru pe care omul și-l impune sieși, ca și tuturor ființelor din lăuntrul gospodăriei sale, îngrădirea riguroasă a tuturor putințelor și excluderea atentă a tuturor motivelor, care ar fi cauzat sau înlesnit o îndepărtare, chiar temporară și provizorie, a celui mai neînsemnat obiect din această gospodărie, toate aceste manifestări procură cel mai straniu exemplu și ilustrează în chip impresionant, până unde poate să meargă, pe unele planuri de mentalitate sătească, legătura între om și propria lui așezare gospodărească.

d) În cadrul mentalității magice și religioase, faptele morale au consecințe imediate asupra gospodăriei. În această înțelegere greșalele și păcatele îndeosebi, au, pentru aceasta, consecințe nefaste. Pe gospodărie apasă toate păcatele, din generație în generație, până ce pustiirea și buruienele năpădesc băătăura și pragul casei.....

Cine va putea descrie emoția profundă, mistico-religioasă, pe care săteanul o resimte când trece prin fața gospodăriei pustiită din cauza nevredniciei și a păcatului?!

— „Că nu-i vorbă că ș'atuncea-i destul de trist când îi heiu pustiu, când crește urzica în pragu' cășii! Să zic di-o pildă dintr'un cârd de frați și la urmă să

se vadă heiu pustiu! Mie la inima mea, ferește mă Doamne, să nu văz așa, da nu mi-ar hi haznă!

— „Mă, dintr'un cârd de frați iote că pe curtea asta nu s'o ales nimica, de rămă porcii! Cum o fost la Aureliu, din jos de noi!“⁸⁾

— „Române păcatu zice că pe curte, pe copii lui! Se trage dela părinți păcat vechiu! Cade pe ăl de pe curte!“⁹⁾

Neamul întreg, cu deosebire prin descendenții rămași în gospodăria străbună, este astfel condamnat să dea socoteala, în eternitate, de faptele necugetate ale înaintașilor — fiind primejduit și amenințat el însuși cu totală dispariție.

Vrednicia morală și pietatea unui membru oarecare dintre urmași, pot constitui un prilej de mântuire și salvare personală individuală, dar nu reușesc să ridice niciodată apăsarea greutății păcatului care rămâne ca o veșnică amenințare asupra gospodăriei respective, subminând fără încetare viața celor ce se adăpostesc în ea.

Acolo nici munca nu dă roade: „To'muncești în zadar și n'agonisești!“ Acolo boala, vițiile și sărăcia împărătesc până la distrugerea neamului angajat întreg în această înlanțuire ereditară a păcatelor... O cărare spre mântuire rămâne totuși:

— „Dumnezeu pe ăla-l scapă, dacă se roagă și cinstește pe Dumnezeu și pe oameni... Pe ăla-l scapă, până ce vine altu' de săvârșește păcatu' la toți!“¹⁰⁾

Este dar o fatalitate inexorabilă, prestabilită prin legea morală divină, ca cineva să ispășească cu prisosință, prin necazurile și suferințele sale din această lume, orice greșală săvârșită de înaintașii săi.

e) Această puternică legătură psihică se vedește mai cu deosebire în ultimele clipe ale vieții omului, în chip deosebit influențate de dorul de casă și de gospodăria proprie.

— „Eu nici nu pociu muri până nu mă duce acasă!

— „Uite o murit după ce-o venit la casa ei. O murit minteni.

— „Apoi ea a dorit să vie că uite ce dragă de casă... la hodina ei, unde-o ostenit, să moară!... Zice: „Stai să văd șura!“¹¹⁾

Astfel viața zilnică, munca sub toate aspectele, și chiar ultimele clipe ale vieții omului, sunt determinate de această strânsă și indestructibilă legătură.

În aceste momente și la această revedere de ultimă clipă, toată gospodăria, ca o ființă însuflețită și conștientă, își vedește participarea efectivă la viața omului printr'o serie întreagă de manifestări concludente...

Bocetele invoacă această împărțășire în durere, ca pe o datorie normală și elementară a obiectelor neînsuflețite:

— „Da plângi casă, da plângi masă

Că și mama că vă lasă,

Și plângeți și voi păreți

Că de mama rămâneți“...

— „Da plângeți și cheotori

V'o făcut cu asudori;

Rămâi casă și odor

De-a me' maică hi-va dor!“¹²⁾

Gospodăria se arată astfel asemeni unei ființe vii cu manifestări de solicitare față de om. Ea vine spre el să-l îmbrățișeze nu numai într'un cadru material în care trăesc munca, amintirea și spiritul permanent al strămoșilor, dar și într'un ansamblu complex și tainic de sentimente, emoții și norme morale tradiționale.

8) Dumitru Sofonea — Drăguș-Făgăraș.

9) Dumitru Jurcovan — Drăguș-Făgăraș.

10) Dumitru Sofonea — Drăguș-Făgăraș.

11) Despre Maria Găbrean — Drăguș-Făgăraș. (În prețuia morții a cerut să fie adusă dela fiica ei, din același sat, în gospodăria proprie).

12) Moiş Florea-Moişeni — Satu-Mare.

Gospodăria și viața omenească țărănească sunt două existențe înlăunțuite laolaltă într-o legătură cu fire multiple și cu influențe reciproce, permanente. Opera mâinilor înaintașilor săi și a propriei sale răvne, gospodăria este la rândul său cadrul material și moral totdeauna, care îndrumază într'un anumit sens, nu numai munca, ci întreaga viață a fiecărui gospodăru.

Împietindu-și astfel existența în această influență permanentă, omul și așezarea sa gospodărească, apar, în această ipostază, într'o puternică legătură sufletească, izvorită din sentimente de iubire și solidaritate reciprocă. În afara acestui cadru și dincolo de această înlănțuire înlăuntrul unei așezări tradiționale, viața omului rămâne lipsită de rost și de înțeles. Înlăuntrul gospodăriei ea se întregeste în cadrul unei munci ale cărei norme sunt predeterminate de însușirile naturale ale mediului în care s'a născut, de gradul perfecțiunii tehnice a uneltelor pe care le-a moștenit, le-a născocit sau le-a adoptat, de puterea fizică de care dispune și de năzuințele sufletești și concepțiile care îndrumază toată existența sa. *Pământul, unelta, puterea fizică, manifestările spirituale și stările psihice omenești, se înlănțuie aci într'un tot indestructibil, care singur este dătător de seamă pentru organizarea întreagă a acestei vieți.*

V. INSUȘIRILE GENERALE ALE CIVILIZAȚIEI ȚĂRĂNEȘTI

Procesul creațiunii originale și al transmiterii directe și continue a tuturor elementelor civilizației satești autohtone dela o generație la alta, determină prin el însuși trăsăturile caracteristice generale ale acestei civilizații, adică *varietatea înfinită a formelor sale, unitatea generală bine definită a structurii sale și neconținutul sa prefacere și perfecționare tehnică și estetică*, toate aceste însușiri decurgând în chip natural din faptul elementar că această civilizație este în întregime — obiect de obiect și sub toate aspectele — produsul puterii inventive și al muncii manuale satești.

În continuă frământare și prefacere, civilizație satească, ca și viața spirituală de almintrelea, este expresia unei lente dar neobosite năzuințe creatoare, de îmbogățire și diferențiere. La condiționările mediului cosmic și viața istorică locală se adaugă diferențierile spirituale și morale, explicând uimitorul varietate de forme nouă, unele impunătoare, altele mai fine, unele aspre, altele elegant stilizate. Trecând din gospodărie în gospodărie, din sat în sat și din regiune în regiune, cercetătorul va urmări asemănări și deosebiri care vor constitui laolaltă imaginea generală a bogatei civilizații țărănești de pretutindeni.

a) Se vor remarca mai întâi obiectele și aspectele caracteristice, specifice fiecărei gospodării ca tip unic reprezentativ pentru viața socială locală și regională, adică acele elemente care, deși constituiesc structura individuală și absolut originală a fiecărei gospodării satești, păstrează totuși liniile structurii unitare a civilizației regionale.

Unele gospodării sunt expresia vieții pastorale cu obiectele și uneltele caracteristice (Traișteni-Prahova), altele grăesc despre viața pur agricolă (Rușetu-Brăila), pe când în cele din baltă aflăm obiectele de pescuit (Pecineaga-Caliacra). Nimic nu pune mai mult în evidență influențele diferențiale ale mediului natural decât materialul utilizat în construirea acestor gospodării. Lemnul masiv în regiunile de pădure, chirpicii din pământ în regiunile de câmpie, stuful și papura pe malul apelor sau în balta Dunării. Linia arhitectonică este determinată de materialul pe care omul îl are la îndemână. Dela dimensiunile impunătoare, în forme geometrice perfecte, ale casei spațioase din Șanț-Năsăud — o așezare care înlesnește respirația liberă și odihnește, într'un spațiu larg, omul înalt și voinic din „graniță“, pe măsura bradului folosit în construcții, la cochetăria elegantă a „culei“

de stejar din Curtișoara-Gorj, în care se adăpostește gorjanul scund și vioiu, lemnul permite meșterului sătean, exprimarea gustului său estetic în croiala arhitectonică precum și în podoaba sculpturii... Pe chirpicii din lut sau pe mortarul zidului, se imprimă formele în relief sau colorile în alb, albastru și roșu, în care săteanul își exprimă gustul pentru ornamentația în reliefuri și decorația în culori, adeseori cu motive inspirate de flora și fauna locală.

Dacă cineva urmărește inventivitatea tehnică în născocirea incuietorilor din lemn de exemplu (Moșișeni, Sălciua, Nerej), sau compară construcția vetrelor, cuptoarelor, coșurilor, dispoziția focului și drumul fumului dela o casă la alta în regiuni diferite (Sanț, Rușetu, Gorban) *constatată aceeași accentuată polimorfie* care se adâncește încă în găteala și dispoziția interioarelor (Drăguș, Goicea Mare, Stoicani) sau în croiala, motivele și coloritul costumelor.

Câtă distanță este de pildă dela „guba” mișoasă și scurtă prinsă cu șnur pe spatulele oșanului din Moșișeni, a cărei croială este de o simplitate și eleganță uimitoare — la „țundra” albă, cu cline, a moșului din Sălciua, sau la „sarica Olteanului” din „Tara Făgărașului”, dela cusătura grea, care constituie „cosala” cămășii femeiești din Moșișeni, la bogăția luxoasă a cusăturilor din fire de aur și la finețea măiestrită a motivelor „opregelor” din Sârbova Banatului! Pentru a intui această infinită diferență dela un sat la altul, care rezultă din unicitatea absolută a fiecărui obiect, să se compare de exemplu cântarul tăiat grosolan în lemn la Moșișeni, cu eleganța liniei și precizia celui din Sanț, sau să se pună alături cupa și solnița pentru sarea de bucătărie, sculptată cu atâta artă în lemnul și scoarța de paltin la Fundul Moldovei, față de „curcubata” scobită la Pecineaga și aservită aceluiași scop. Aceeași diferență sub raport estetic. Ici frumusețea primară, nestilizată, brutală tăietură de secure în lemnul de stejar masiv (poarta, târnațul, fereastra din Moșișeni), dincolo broderia fină, încrustătura cizelată cu vârful briceagului, de o eleganță extremă, pe furca de tors din Tilișca-Sibiului. Această diferențiere merge adâncindu-se dela o gospodărie la alta în lăuntru aceluiași sat, dela un sat la altul în cuprinsul aceleași regiuni și dela o regiune la alta pe întinderea țării întregi, constituind infinita polimorfie a tuturor obiectelor materiale, rezultând din unicitatea lor absolută, care exclude identitatea înfățișării mai multor exemplare, asigurând tocmai prin această mare varietate, originalitatea civilizației țărănești.

Acestor diferențe din lumea formelor materiale, le corespund diferențe spirituale și morale tot atât de apreciabile.

b) Cu toate aceste variațiuni și deosebiri provocate de cauze cosmice, istorico-sociale și psihice diferite, toate elementele se topesc într-o structură unitară din care se poate desprinde un alt caracter esențial al întregii noastre civilizații țărănești, *ale cărei prefaceri neîncetate păstrează cea mai încheșată unitate stilistică.*

Dela un colț de țară la altul descoperi obiecte cu utilizare identică, cu înfățișare generală asemănătoare și adeseori cu aceeași denumire, elemente comune care revin dela o gospodărie la alta, ca însușiri reprezentative pentru o întreagă și originală civilizație sătească.

Porțile din Gorjul Olteniei și cele din Ferești și Vadul Maramureșului, par făcute de o singură și aceeași mână. Aceeași croială masivă în stejar, aceleași proporții, aceeași îmbinare echilibrată a stâlpilor, tot aceleași motive sculpturale — fără să meargă cu toate acestea la identitatea absolută.

Tot așa aceeași cheie de lemn la Sălciua și la Pecineaga, aceeași cergă de lână în Caliacra ca și în Maramureș, aceeași ciucuri legați în romburi cu arniciu colorat la șervetele din Chiojdul Buzăului și Caluiapa-Neamț, identici cu „dronții ștergurilor” din Moșișeni. Același busuioc sub grinda casei din Moșișeni sau cea din Borlova, cu rol identic....

Pretutindeni obiecte cu întrebuințare magico-religioasă printre cele de întrebuințare pur rațională. La Stoicani lopata de pâine și mătura de după ușă, sunt

aruncate din prag afară ca să formeze în cădere, o cruce, menită să potolească vijelia la vremuri de primejdie. Omul săvârșește același act în Maramureș :

— „Stâlpari de salcă încă se pune în cruciș cu lopata și cociorba... Ca să stee ploaia scoate, cociorba și lopata și la tocmă în cruciș... „Doamne, rășchiră Doamne, șogrină și greutatea pe munți pustii pă unde nu se face roadă!“¹³⁾

Același simț arhitectonic, aceeași ingeniozitate tehnică, același spirit creștin, al cărui simbol — crucea — apare pretutindeni. Pe smalțul talgerilor, pe covoare, pe podișor (dulăpior) sau în vârful casei din Jeud, Maramureș; pe „păpușele“ din caș, ofrande pentru biserică, în care s'au imprimat motive de sculptură religioasă cu imagini biblice, la Trăisteni în Prahova, pe cuierul metalic terminat în întreită cruce, amintind Sfânta Treime, la Pecineaga. Pretutindeni, concepția și evlavlia creștină au imprimat pecetea lor în toată înfățișarea fizică a acestei civilizații...

In general deci civilizația noastră satească se caracterizează printr'o structură cu totul unitară și precis conturată, care rezultă dintr'o infinită varietate de obiecte individuale deosebite, alcătuind cu toate acestea laolaltă, o accentuată unitate în varietate. Aceste obiecte constituiesc rezultatul muncii și priceperii elementare tehnice a sătenilor, al spiritului lor inventiv și al simțului artistic popular tradițional, ilustrând totdeodată numeroase aspecte ale spiritualității țărănești.

c) Elementele componente ale civilizației țărănești să trec ca moștenire, dela o generație la alta. Prin această trecere civilizația satească implică o permanentă colaborare din generație în generație, înlesnind desvoltarea unora dintre trăsăturile fundamentale ale spiritului popular și cu deosebire o tranșantă atitudine conservatoare imbinată, totdeodată, cu o deosebită prețuire a spiritului inventiv și a dibăciei manuale, ca puteri prin care sătenii izbutesc să perfecționeze sau să depășească aceea ce au dobândit din trecut. Aceste două atitudini sunt, în sufletul lor, armonios echilibrate. Stricta respectare a datinelor și orânduiriilor strămoșești este o condiție inexorabilă pentru normala desfășurare a vieții satești. Cel ce s'ar abate dela normele prestabilite riscă o turburare dăunătoare în această desfășurare în ritm și ciclu închis. Tot asemenea obiectele materiale, încadrate organic în această viață, întregesc și întăresc legătura poporului cu generațiile anterioare. Obiectul făurit de gospodari sau de înaintașii săi, păstrează cu sine o întreagă lume de amintiri și înțelesuri peste care nu se poate trece cu ușurință. Adeseori colecționarul întâmpină greutăți insurmontabile.

Spiritul conservator se arată deopotrivă de activ și de puternic pe plan spiritual ca și în domeniul civilizației materiale.

— „Așa ni-i legea, așa ni cunoaștem din bătrâni. Eu și cunosc din părinții mei, să stee acolo, pân' ce-oi muri! Nu le ducă nimeni de câtă olaltă!“¹⁴⁾

Când organe administrative sau măsuri de stat impun lucrări cari ating această atitudine conservatoare, durerea cuprinde sufletele oamenilor:

— „Eu aștept ca să mor aicea, tot în casă la mine!

Ies până colo și parcă mă prinde jalea să mă scoată din casa pe care am muncit-o eu!“

Pentru a înlesni această deslegare, nici ofertele și tentațiile cu una mai bună, nu sunt eficace:

— „Tot nu m'gni-i îndemână!“.

Intenția celor cari vin să turbure ritmul natural și normal al vieții sociale locale, în ciuda lucrului început deja și împotriva tuturor aparențelor, nu are, după localnici, șanse să fie dusă la capăt și, în orice caz, gospodarii prezenți nu vor putea ajunge într'o asemenea dureroasă împrejurare:

13) Zaharia Grigută — 47 ani,

Mareș Grigore Nașcu — 38 ani. — Cuhea-Maramureș.

14) Moiş Ion — 70 ani — Moişeni, Satu Mare.

— „N'ajungem noi până atunci, c'avem mulți ani după cap!...

Când o hi v'odată, cine știe ce boală ne-o păli!?...¹⁵⁾

O forță supra-naturală chiar, ar putea interveni să le înlăture neșansa de a trăi asemenea momente de întristare.

d) După cum calitățile de omenie și vrednicie, de bunătate și moralitate ireproșabilă sunt apreciate în chip deosebit în viața satelor, tot asemenea, în această muncă medestă de creațiune continuă — cu toate că manifestată sub vălul anonimatului — cel care reușește să se remarce printr'o mai ingeninasă invențiune spirituală sau o mai accentuată abilitate și îndemănare manuală, este — în sat — obiectul unei considerațiuni deosebite.

Perfecțiunea caracterului moral ca și forța creatoare în muncă și artă, fac ca să nască în mentalitatea satului ideea îndreptățirii unei vieți fără sfârșit de care ar trebui să se bucure oamenii înzestrați cu asemenea calități:

— „Păcatu-i să putrezești
După cât de bună ești“...

— „Lăsa-ți mănurile-acasă
Că-i păcat să putrezească“...¹⁶⁾

Cu alte cuvinte tăria și bunătatea caracterului uman ca și hărnicia și îndemnarea sa manuală, calități din care izvorăsc faptele creatoare în viața socială în genere, apreciate în esența lor intrinsecă, sunt considerate ca singurele însușiri care justifică temeiul existenței umane și îndreptătesc sensul năzuințelor sale către eternitate. O asemenea idee și o atare considerație și manifestare, măresc încă durerea despărțirii din urmă, punând în evidență totdeodată adâncă prețuire a acestor alese și rare însușiri omenești. În asemenea manifestări satul se arată a fi conștient de funcțiunile creatoare pe care le îndeplinește.

e) În toate manifestările civilizației țărănești, nevoia de înfrumusețare rămâne ca o preocupare constantă... În serviciul imediat și direct al vieții din care ră sare, această civilizație dovedește un continuu efort de a îmbina utilul cu frumosul într'o armonie deplină, printr'o repetată și susținută năzuință de artă... *Arta este aci o funcțiune directă a vieții.*

În general fiecare obiect păstrează—cel puțin într'un mic detaliu de formă sau culoare — urma năzuințelor, a spiritului artistic, a ambiției, dacă nu chiar a orgoliului individual. Fiecare obiect apare într'un proces creator complex, care exclude cu desăvârșire imitarea fidelă și identitatea în repetiție... Sătenii împrumută dela un sat la altul „modele“ și „forme“ pe care le servesc ca puncte de plecare în lucrările lor, dar nu le imită identic niciodată... Sub nenumărata varietate de forme, fiecare sat păstrează însă linii și culori preferate, care, cu toate că nu se repetă în obiecte identice, constituiesc totuși elemente distinctive și originale, dela un sat la altul.

Dar asupra sensului acestor manifestări de artă țărănească, trebuie să amintim faptul că nu există o preocupare pentru frumosul în sine ca esență estetică pură, exprimată într'o operă de artă unică. Arta este, în viața satului, o manifestare generală și difuză, înglobată în întregul ansamblu al vieții sociale, ca un element indispensabil dintr'un tot complex de manifestări simultane. Nu există o năzuință și o faptă creatoare urmărind exprimarea frumuseții pure în lucrări concrete de artă, ci întotdeauna preocupări și fapte multiple care urmăresc producerea unor obiecte cu funcțiuni diferite, cerute de nevoile imediate ale vieții individuale și colective.

Rare sunt în viața satului obiectele al căror scop esențial ar fi numai func-

15) Anica Ion Zaiț, 53 ani, Cârnu-Podîșeni, Jud. Neamț (Valea Bistriței), 4 Decembrie 1943

16) Baltă Floarea — a lui Moiş Gh. a Mușteșii — Moişeni — Satu-Mare.

țiunea estetică pură, cum ar putea fi considerate, de exemplu, puținele elemente de găteală și de podoabă...

În general săteanul făurește cu mâinile sale proprii obiectele care răspund necesităților imperioase și imediate ale vieții sale zilnice, adică obiecte cu rost practic utilitar și multiple întrebuințări raționale sau de altă natură, asupra cărora el aplică dorința sa de înfrumusețare, făcând din multe dintre acestea, obiecte de artă reală...

Urmează de aci că acțiunea creatoare susținută de un elementar, dar accentuat gust artistic, ca preocupare constantă și unanimă în viața satului, aplicându-se deopotrivă asupra tuturor genurilor de obiecte materiale aflătoare într-o gospodărie țărănească, nu este exclusiv un privilegiu al câtorva talente, ci o năzuință generală și perpetuă, așa precum unanimă este colaborarea sătenilor în creațiunile pur spirituale: cântec, basm, strigături, hocete, proverbe, etc.

Prin această participare generală la același unic proces creator se asigură colaborarea forțelor reale, înzestrate cu talente deosebite, și deci realizarea unor obiecte care să satisfacă întru totul și deodată, corințele vieții practice ca și canoanele artei adevărate.

Vieța tradițională a satelor cunoaște o atmosferă socială proprie pentru stimularea, manifestarea spontană și selecționarea normală a talentelor.

Deși încheat, ca unitate socială, într-o structură tradițională care ar putea trezi ideea falsă a închistării în forme-ancestrale-imuabile, satul apreciază talentele și înclină spre forțele individuale ale imaginației creatoare care provoacă transformări în formele tradiționale ale civilizației locale.

În evoluția normală și autonomă a vieții sociale sătești, tradiția, care aduce întreaga zestre de realizări colective, istorice, atât materiale cât și spirituale și inovația, care stă mai ales sub imperiul forței creatoare și al talentului individual, se împletesc laolaltă într'un echilibru armonios, din care rezultă o tendință lentă, dar evidentă, spre perfecțiune.

Este o perfecționare care se realizează în limitele viziunii și tendințelor colective ale vieții sociale locale. Aceasta dictează canoanele și normele unei evoluții corespunzătoare idealurilor sale proprii. *Vieța satului este conservatoare și progresistă în aceeași măsură.*

De cele mai multe ori însă și cu deosebire în ultima vreme, „*evoluția normală și autonomă*”, caracterizată prin acest armonios echilibru între tendințele conservatoare și cele progresiste, este tot mai mult turburată de intervenția unor forțe exterioare, lipsite de întemeierea rațională și obiectivă a cunoașterii legilor sociale, specifice vieții țărănești tradiționale.

f) *Civilizația țărănească presupune o îmbinare armonioasă între forțele creatoare ale sufletului individual și aspirațiile unei vieți sociale care se desfășoară într-o comuniune spirituală caracteristică.* Această civilizație este în întregime realizată prin participarea obștească a tuturor indivizilor și a tuturor generațiilor succesive.

Manifestările colective constituiesc cadrul permanent în care se desfășoară acțiunea individuală. Ele provoacă, stimulează și întrețin forța creatoare personală, exercitând totdeauna o forță coercitivă asupra voințelor cari ar nesocoti obligația de a se comporta conform regulilor prestabilite. Toate reuniunile sociale, foarte frecvente în viața tradițională a satului, la naștere, la botez, la horă, la nuntă, la biserică, la sâmbra oilor, la muncă, la sărbătorile de peste an, la târg și la alte împrejurări sociale, implică încadrarea fiecăruia în anumite norme de comportare, de îmbrăcăminte, etc..

Opinia publică dirijează, prin judecata ei severă, manifestările, individuale și cele colective după regulile sociale tradiționale. Fata care, la Drăguș, n'ar izbuti să se prezinte cu toate elementele costumului reglementar prevăzut pentru solemnitatea deosebită a inițierii în dansul public, a doua zi de Crăciun, ar risca să

fie exclusă dela această solemnitate și să se facă de rușine în fața satului, ea și întreaga ei familie.

Dar cadrul social cu reuniunile lui colective, imprimă nu numai atmosfera specifică a acestei civilizații și totalitatea elementelor ei componente, ci provoacă, susține, stimulează și întreține torța individuală care le realizează.

Pentru a putea lucra cu mâinile lor tot seace îmbracă întreaga familie, tot ceace constituie găteala interioară a casei, toată zestrea fetei și a feciorului la căsătorie, tot inventarul de lucruri necesare după datina străbună la înmormântare, fetele și femeile din Țara Oltului ca și cele din alte regiuni, se adună în fiecare seară în șezători de lucru, cari încep îndată după strânsul recoltei și durează până la reînceperea muncii pe ogor. Șase luni din an, seară de seară, cu excepția ajunului de sărbătoare, care pentru Duminică, se compensează cu lucrul care se face Vineri noaptea dela ora 2 până Sâmbătă dimineața, toate fetele și femeile din Drăguș, tinere și bătrâne fără excepție, sunt adunate în grupe de câte 15-25 persoane la cele douăsprezece gazde permanente din sat, două pentru fete și zece pentru „borese”. Șezătoarea este un cadru și o unitate socială complexă, cu scopuri, manifestări și funcțiuni multiple; economice, spirituale, morale, estetice, psihice, sociale, etc., cari răspund unor variate necesități imperioase ale vieții umane locale.

Am amintit-o însă pentru ambianța de comuniune sufletească în care se desfășoară și care are drept consecință imediată amplificarea forțelor fizice și psihice individuale. De aceea participarea absolut unanimă a femeilor, chiar împotriva unora dintre adversitățile tot unei manifeste ale bărbaților, este literă de lege. Stimulate de atmosfera generală, în care lucrul este susținut prin cântec, basm, proverb, snoavă, ghicitoare, comentarea evenimentelor sociale și a întâmplărilor personale, femeile își prelungesc munca cu 5-6 ore din noapte, ceace ar fi mai greu și adeseori chiar imposibil în casa proprie, unde lipsesc amintirile stimulente și „patul e mai aproape”, cum declară una dintre ele.

Această ambianță socială mai are și o altă consecință importantă: ea determină opoziția femeilor față de unealta tehnică perfecționată. Torcătoarea, cu care ar fi realizat într'o oră de lucru cât în zece cu furca milenară, am găsit-o aruncată în pod :

— „Dacă ne-am duce trii cu torcătoarea în șezătoare ne mai putem înțelege ?”.

Răspunsul subluniază rostul social complex al acestor reuniuni, cari nu au numai un simplu scop practic.

g) Cea mai importantă caracteristică generală a civilizației țărănești stă în complexitatea semnificației și funcțiunilor sale, în care se remarcă o împletire permanentă și o interpătrundere indestructibilă între cele două aspecte ale acestei realități sociale: materială și spirituală, ea fiind deodată și în aceeași măsură, imaginea mediului natural înconjurător, a puterii creatoare individuale și colective și a multiplelor structurări spirituale tradiționale, în care s'a încheșat viața milenară a acestor unități sociale, cari sunt satele românești.

Civilizația țărănească are un sens complex și îndeplinește deodată diferite funcțiuni: *economice*, practice, raționale, fiind temeiul existenței materiale a vieții umane; *spirituale*, servind acțiunilor religioase, magice și morale; *estetice*, întreținând spiritul inventiv și gustul pentru artă; *sociale și naționale*, stimulând manifestările colective în comuniune socială, determinând legătura cu pământul natal și cu regiunea, adâncind coeziunea socială și solidaritatea generațiilor prezente și întărind lanțul legăturilor puternice cu generațiile trecute.

Pentru a ilustra această complexă funcțiune socială, spirituală și morală, a civilizației țărănești, pe care cercetătorul o poate urmări peste tot cuprinsul pământului românesc, dăm un exemplu de curând însemnat sub poalele Ceahlăului și privind costumul tradițional :

La Cârnă-Podișeni gospodina are „catrință de post cu poale albe“...
„Nu pui tir, nu pui flori! Culori mai întunecate! Altele pui la sărbători...
După căsătorie feciorul nu mai poartă cămașe cu flori!
Se fac tăte după inimă și după cum te afli!“¹⁷⁾

Gama întreagă a sentimentelor omenești și toate aspectele, evenimentele și împrejurările vieții sociale, au un corespondent distinctiv și caracteristic în elementele componente, în formele și motivele ornamentale ale costumului, în nuanțele culorilor lui.

Toate seriile de obiecte materiale din gospodăriile țărănești îndeplinesc funcțiuni sociale, spirituale și morale, cari stau în natura lor însăși, tot atât cât și rosturile lor practice.

GH. FOCȘA

17) Anica Ion Zait, 53 ani, Cârnă-Podișeni, Jud. Neamț (Valea Bistriței), 4 Decembrie, 1943.

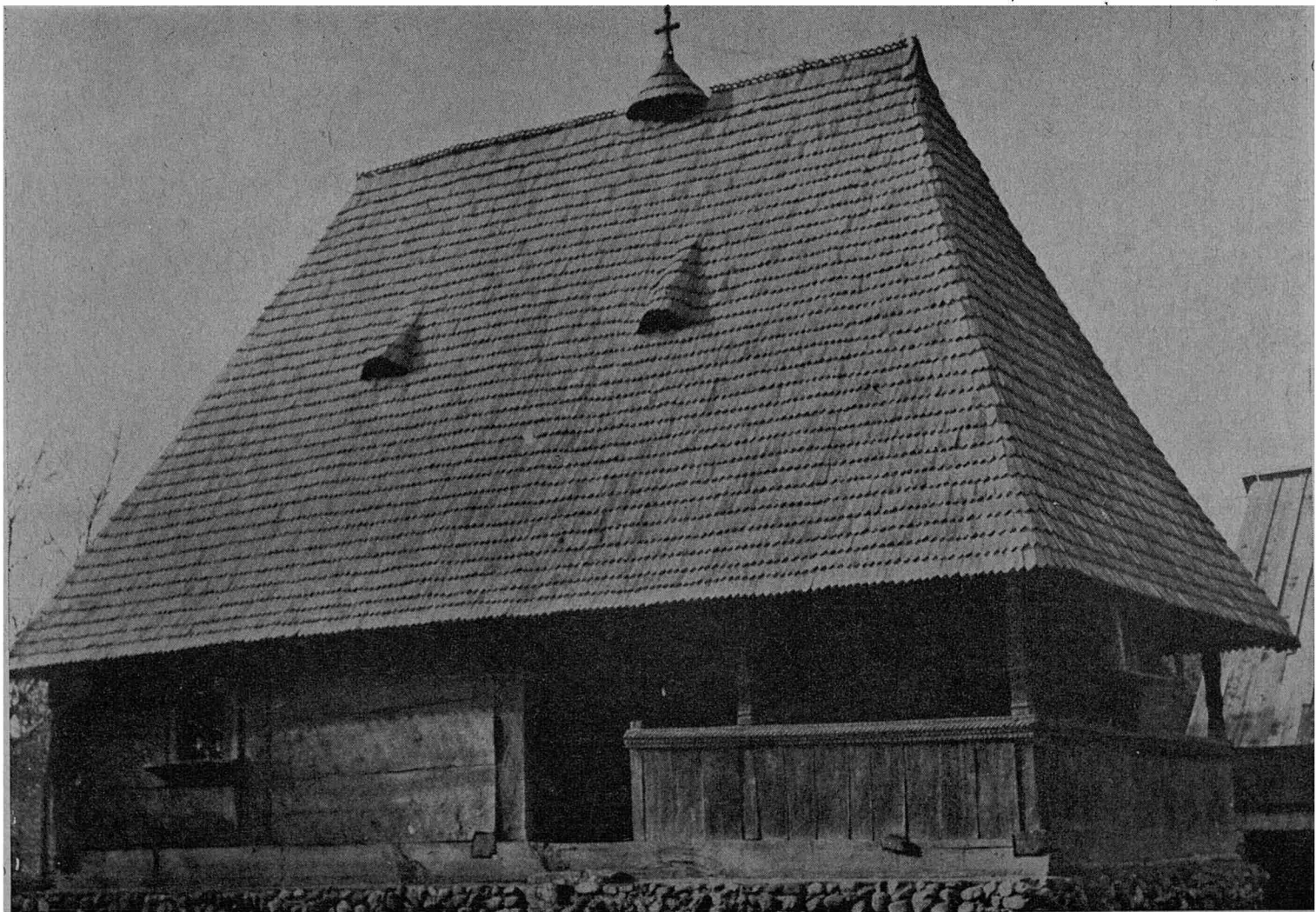

Fig. 1. — Casa lui Moiş Vătăi a lui Ion Cobuț din Muzeul Satului. — Moişeni-Țara Oașului.

Fig. 2. — Sub pomii înfloriți. — Moişeni-Ţara Oaşului.

Fig. 3. — Tineri însurăței. — Moişeni-Ţara Oaşului.

Fig. 4. — Găteala capului cu podorbă de flori. — Certeze-Țara Oașului.

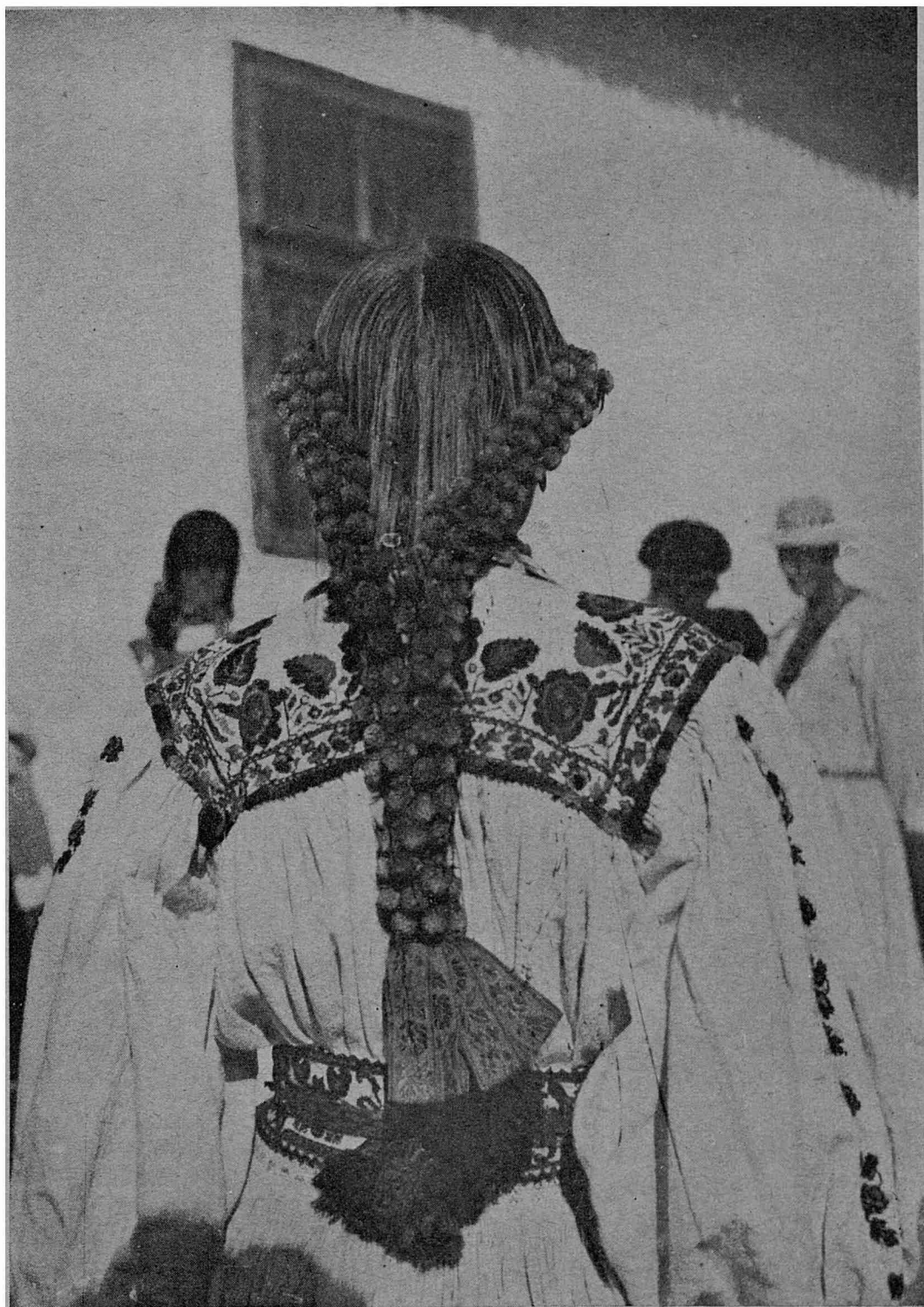

Fig. 5. — Țoadele împodobite cu florile câmpului, — Certeze-Țara_Oașului.

Fig. 6. — Gătea capului mireasă. — Părul ca o plasă migălos și măestrit lucrată. — Moșeni-Țara Oașului.

Fig. 7. — Cu „Coconul” în brațe. — Moişeni-Ţara Oaşului.

Fig. 8. — Tip de femeie. — Moșeni-Tara Oașului.

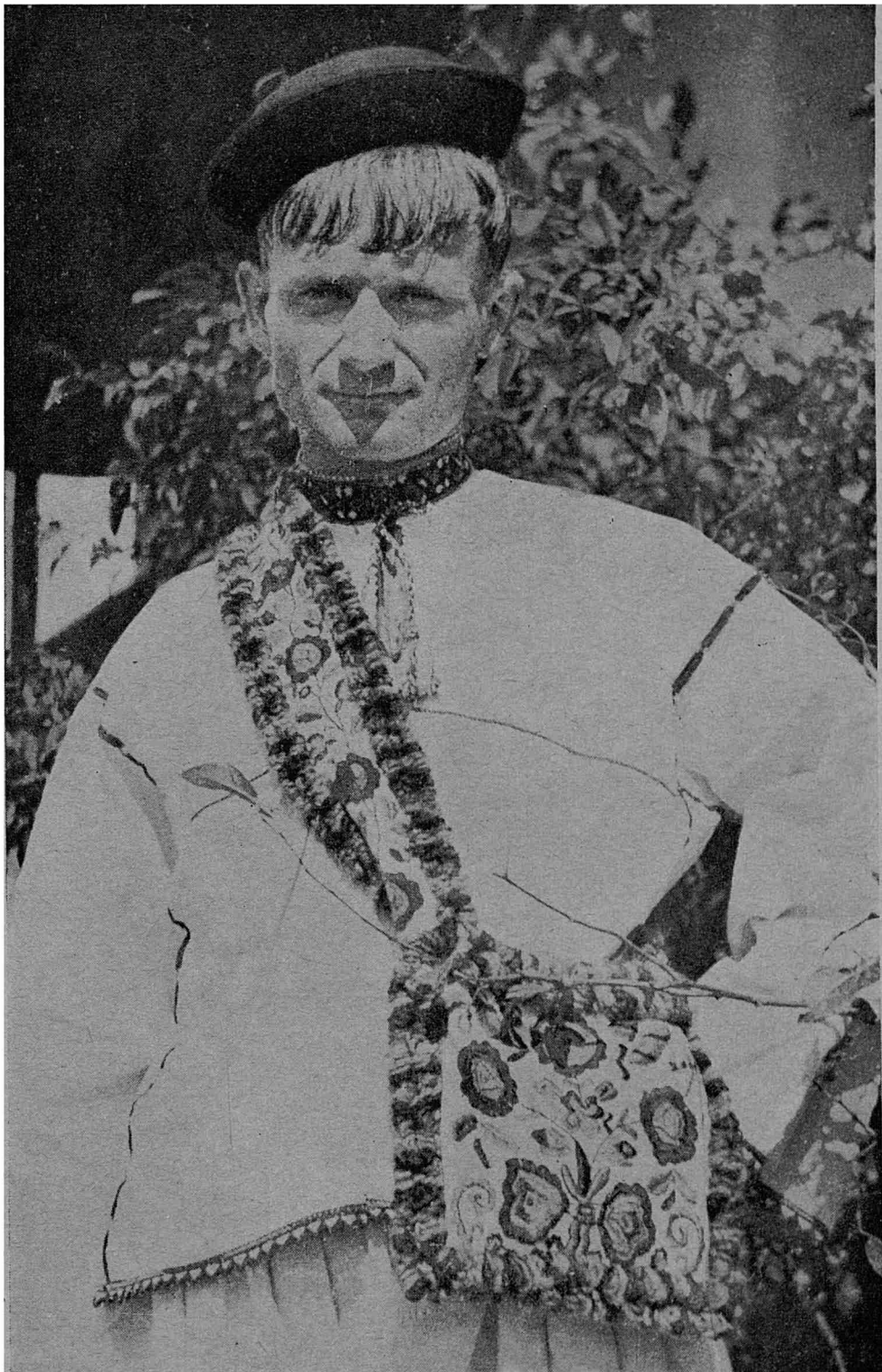

Fig. 9. — Tânăr gospodar. — Moişeni-Ţara Oaşului.

Fig. 10. — Mare Ion al Păraei gospodăru, fruntaș. — Moșteni-Țara Oașului.

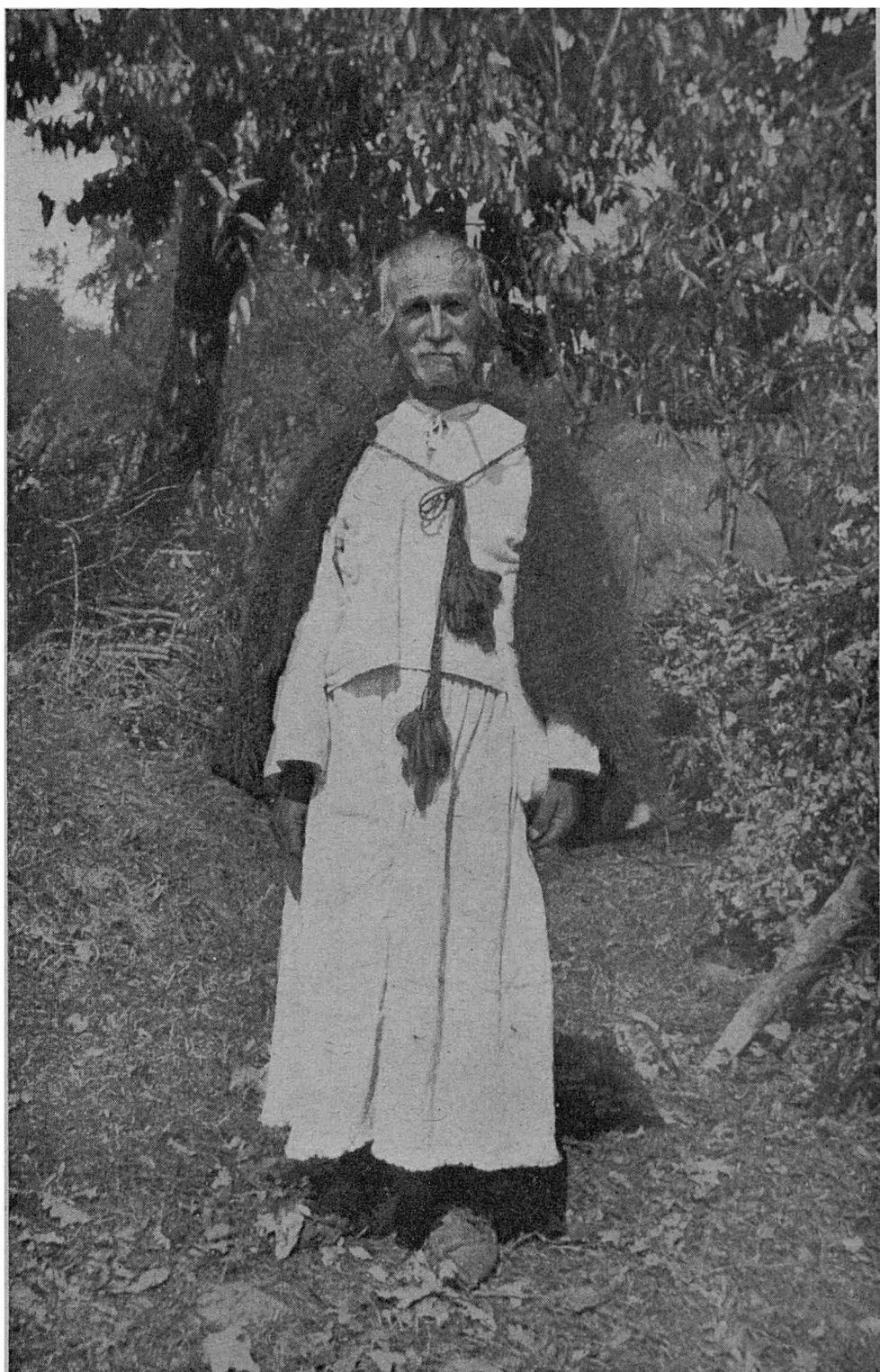

Fig. 11. — Bătrân cu „guba“ pe umeri. — Moieeni-Țara Oașului.

Fig. 12. — Chemare la adunare obștească prin „tulnic” de cireș. — Moșteni-Țara Oașului.

Fig 13. — Joc la nuntă. — Moişeni-Tara Oaşului.

Fig. 14. — Spectatori la nuntă. Fotografie făcută de dl. Philip E. Mosely, prof. la Universitatea. — Moişeni-Ţara Oaşului.

Fig. 15. — Prohodul de înmormântare. Olurile și colacii pe „Copârșeni”.—Moșteni-Țara Oașului.

Fig. 16. — Oile cu clopot și colaci la gât se tres peste „copârșen“ și se dau de pomană. — Moişeni-Tara Oaşului.
www.dacoromanica.ro

Fig. 17. — În pacea eternă. Sub crucile sculptate cu artă. — Moişeni-Satu Mare.

PROCESUL EDUCATIV ÎN SATUL ȘANȚ DIN JUDEȚUL NĂSĂUD

1. — În studiul de față vom încerca să dăm ceva mai mult de cât prezentarea unei școli primare de sat, cu rezultatele pe care legile și regulamentele oficiale le cer dela o astfel de instituție. Vom căuta din contră să urmărim, așa cum se desfășoară într'un sat, procesul educativ, în sensul cel larg și social al cuvântului. Astfel de studii nu s'au făcut de loc la noi, deși ele sunt extrem de necesare și pentru știința pedagogiei și pentru practica ei. Este adevărat că asemenea studii nu sunt nici ușoare și de acest lucru ne-am dat seama și noi, în încercarea ce-am făcut aci. Dar socotim că începutul trebuie totuși făcut. Se poate învăța, la urma urmei, și din greșeli—dacă vor fi—nu numai din ceea ce se realizează efectiv ca bun.

Satul de care ne ocupăm este satul Șanț — altă dată Rodna Nouă — din ținutul Năsăudului. Geograficește el se găsește așezat într'o regiune muntoasă. Așezarea aceasta determină felul de viață al locuitorilor, — o viață aspră de contact direct cu greutatea puse în cale de natură, în primul rând.

De altfel, locul pe care stau astăzi așezați Șanțenii nici nu are o vechime prea mare de așezări omenești. Satul este un sat de graniță, înființat abia în 1773, la numai zece ani după înființarea graniței însăși de către stăpânirea austriacă. El s'a desprins ca o „roire” din Rodna, — care pentru acest motiv s'a numit Rodna Veche, el luând numele de Rodna Nouă. Șanț i s'a spus mult mai târziu.

În 1851, după cum se știe, s'a desființat regimul militar, cu pronunțat caracter comunitar, al graniței. Dela această dată, viața satului Șanț intră într'o nouă fază.

Am putea împărți evoluția satului Șanț în trei faze mai importante: a) faza grănicerească (1773-1851), închisă, comunitară și militară, când populația crește rapid, numai cu excedentul firesc local; b) faza de imigrare post grănicerească (1851-1900 aproximativ), când populația crește repede și prin imigrările pe care condiții economice favorabile le provoacă, odată cu ridicarea opreliștei, existente anterior; c) faza de emigrare post-grănicerească, care se prelungește până azi, când s'a ajuns la un fel de saturație demografică și de aceea încep emigrările.

În 1800, Șanțul are numai 170 de locuitori. Numărul lor se ridică în 1850 la 451, iar în 1900 la 1831. După această dată creșterea se face într'un ritm mai scăzut. În 1935 avem 2352 locuitori și o pronunțată tendință spre emigrare. Este probabil, așa dar — după cum se remarcă într'un studiu demografic asupra satului — că numărul de 2000 de locuitori constituie limita populației, ce poate găsi condiții favorabile de viață, în situația actuală economică a satului 1).

Acest lucru iese și din compoziția actuală a satului. Distribuția pe vârste a populației din Șanț, precum și mișcarea comparativă a populației din acest sat, față de județ, ținut și țara întreagă duc la această concluzie 2).

0 — 20 ani . .	39,5%
21 — 40 „ . .	34,8%
41 — 60 „ . .	17%
60 + „ . .	8,7

	Șanț	Năsăud	Transilvania	Muntenia și Moldova	România
Natalitate	31,7%	30,4%	30,4%	42,2%	36,3%
Mortalitate	17,4%	19,0%	19,1%	22,2%	21,1%

1. Roman Cresin. Monografia comunei Șanț. (Sociologie Românească Nr. 5 din 1936).

2. Ibidem.

Cifrele arată o vigoare biologică deosebită a elementului uman, dar și pornirea spre o înfrânare a dezvoltării vieții. Cauza nu poate să fie așa dar de natură biologică. Ea stă în condițiile economice tot mai grele. Un semn, în acest sens, îl formează tendința spre emigrare, precum și numărul mai mare al femeilor de cât al bărbaților (1178 față cu 1153); alt semn este practicarea avortului pe o scară destul de ridicată. Faptul acesta, denumit în sat „secretul” satului, nu este, în realitate de loc un secret. Despre el săteanul Nestor Cotul spune: „Secretul din comuna Șanț, care se pornește și se lățește zilnic din cauza lipsiților de pământ, s’a născut că mai multe familii au încetat de a-și mări familia de câte un copil. Așa avem peste 20-30 familii numai cu un copil. Sunt familii care au câte doi și care n’au de loc. Am urmărit cauza și am întrebat: cum de aveți numai un copil? Mi-au răspuns: nouă ne este d’ajuns, căci să avem mai mulți și să-i vedem necăjiți, mai bine să nu-i avem” 3).

Toate acestea concordă și cu evoluția vieții economice din satul Șanț. În 1851 erau în Șanț 109 familii, având fiecare în medie câte 15 jugăre. În 1896 sunt 400 de gospodării și, cu toate că suprafața proprietății totale se mărește, revine fiecăreia numai câte 7,7 jugăre. În 1937 situația este și mai rea. Sunt acum în comună 730 de familii, stăpânind câte 4,8 jugăre fiecare 4). Această stare a adus și un lucru bun: eforturile locuitorilor de a folosi fiecare petec de pământ, muncindu-l cu tot mai mare grijă și, după puteri, și cu mai multă știință. Dar eforturi și mai mari se cer.

Trei mari îndeletniciri au Șanțenii: cultura plantelor, creșterea vitelor, tăiatul și căratul lemnului din pădure. Și aci, ca în multe sate, exploatarea țărănească n’au însă prea pronunțat caracter comercial. Nu se muncește atât pentru câștig, cât pentru îndestulare; cheltuielile făcute cu exploatarea nu reprezintă de cât 35,46%, față cu 64,54% cât reprezintă cheltuielile făcute cu menajul și întreținerea familiei. Important este apoi faptul că îndeletnicirile principale, agricultura și creșterea vitelor, satisfac nevoi casnice, pe câtă vreme, pentru a avea

bani de cheltueală, gospodarul — aici se zice „economul” — recurge la vânzare de vite sau la muncă lăaturalnică 5).

Acestea sunt temeiurile de viață ale Șanțenilor. Pe ele este așezată viața lor sufletească. Un fapt fundamental în viața sufletească a satului Șanț este acela că el a debutat în existența sa ca sat de graniță. Faptul acesta a imprimat colectivității sătești o anumită disciplină și fiecărui șențean o dârzenie de caracter remarcabilă. Buna stare relativă a locuitorilor, față cu țărani din împrejurimi, ajută și ea la întărirea acestei trăsături de caracter. Stăpânirea ținea și ea la acest lucru și-i dădea sprinjinul său. Acestei stări de lucruri i se datorește mentalitatea de un nivel mai ridicat a satului. Satul Șanț are printre locuitorii lui cel puțin o duzină de țărani curați, cu care pați discuta probleme de ordin general, de la înălțimea la care o poți face cu intelectualii obișnuiți ai satelor. Satul are, de pildă, în mijlocul lui, figura de patriarh a lui George Olaru, care are bibliotecă personală de 516 volume, în afară de manualele didactice, — toate cetite și răsctite, și ținute într’o ordine perfectă. Este adevărat că George Olaru este o excepție. El are și câteva clase secundare, iar în viața satului a ocupat diferite demnități, între care mai ales pe acelea de delegat și de „casar”. Dar chiar ca excepție, Gheorghe Olaru este o excepție a satului lui.

Restul satului nu este ca George Olaru, dar este, în orice caz de-asupra mediei satelor românești, din acest punct de vedere. Cincizeci și doi de locuitori, luați la întâmplare, s’au prezentat, în această privință, astfel: din totalul lor — toți știutori de carte — numai trei spun că nu cetesc nimic. Dintre ei, apoi, 20 au și cărți personale, iar ceilalți cetesc de împrumut.

Comparând cărțile posedate cu cele cetite, vedem o mare asemănare în distribuția lor, dar și unele deosebiri. Țăranul ține în biblioteca lui ceea ce socotește că îi este de permanentă trebuință. Astfel el poate să aibă — donată sau cumpărată — o carte, pe care, după ce a citit-o, o aruncă sau o rupe. „De care n’am lipsă nu ții”, zice locuitorul Iacob Pomohaci.

3. Nistor Cotul Despre «secretul» din com. Șanț. („Sociologia Românească” Nr. 7-9 din 1938).

4. Iosif Jivan Evoluția proprietăților din com. Șanț. (Sociologie Românească Nr. 7-9 din 1937)

5. D. Țiculescu. Câteva date despre exploatarea agricolă din Șanț. (Sociologie Românească Nr. 10 din 1936).

Felul cărților posedate sau cetite de 52 de locuitori din Șanț	Cărți posedate		Cărți cetite	
	Nr.	%,	Nr.	%,
Literatură religioasă . . .	46	24,8	59	25,2
Literatură cultă, laică . . .	33	17,7	69	29,4
Literatură populară, laică . . .	30	16,1	42	17,9
Conținut variat . . .	26	13,9	12	5,1
Calendare . . .	25	13,5	15	6,4
Știință de popularizare . . .	13	7,0	21	8,9
Istorie . . .	6	3,2	7	2,9
Despre graniță . . .	4	2,2	4	1,7
Legi . . .	2	1,1	2	0,8
Higienă . . .	1	0,5	4	1,7
TOTAL	186	100,0	235	100,0

Și nu numai sătenii fac așa. Așa se explică marele procent de cărți religioase, pe care sătenii le țin în casa lor. „Scriptura, — cu aceea m'am ocupat mai mult, zice Iacob Domide, fruntaș șanțean, în vârstă de 49 ani. Când (omul) o are în casă, e ea și cum are notarul legea lui. Nu trebuie să spună popa ce sa fac". Este în mărturisirea acestui creștin greco-catolic și o nuanță de protestantism, firească în acest colț de nord al Ardealului.

În repartitia cărților cetite găsim mai mult influența momentului și a diferitelor întâmplări exterioare: crearea unei biblioteci sătești, propaganda cărțurilor, trecerea unui colporator de cărți prin sat sau o modă pur sătească. Sunt de remarcat aici procente mari arătate pentru literatura cultă, pentru știință și pentru igienă. Ele denotă un spirit progresist remarcabil. Deocamdata spiritul de înnoire își face cumpăna cu cel de conservare, dar e de presupus că ideea de progres se va încretașeni tot mai mult.

Cetim evoluția lentă a spiritului șențean în această direcție și în alte manifestări ale satului. O pilda vie, între altele, o ofera construirea caselor. Găsim în Șanț două tipuri fundamentale de locuințe omenești, pe care le-am putea numi tipul vechi și tipul nou. Tipul nou este o formă de evoluție a celui vechi, prin deslipirea anexelor, de corpul locuit de oameni. Evoluția s'a făcut deci după indicațiile stilului existent și în cadrul specificului regiunii. Im-

presia aceasta este întărită și de tipurile de tranziție, care însumează un număr destul de important de locuințe 6). În general, 95,2% din locuințe se încadrează în aceste tipuri, în care stă spiritul conservator al satului, cu tendințele de transformare pe linia lui proprie. Un procent de 4,8% însă, de un tip cu totul nedeterminat, manifesta și tendințe de neconformare sau de înnoire mai radicală. Conformismul este deci destul de puternic în Șanț; dar breșa în el e făcută.

Sufletul șanțean acesta este: satul ca sat este încheșat și conformist, dar este destul de deschis și spre lucruri noi. Cei ce vin de se așază în el i se asimilează destul de repede, așa cum s'a întâmplat cu cei câțiva Italiani, Sași sau Unguri și cum, în mare masura, s'a întâmplat și cu cele câteva familii țiganești; dar sunt și excepții. Exista în Șanț doi „americani”, — șențeni care au trăit în America: Timoftei Filipoi și Vasile Martin. Primul, după întoarcerea în sat, i s'a integrat complet din nou; cel de al doilea a ramas cu sufletul pentru viața din America, pentru mașina și pentru sport 7).

Am putea caracteriza, în general, Șanțul și viața lui socială ca fiind poate în ajunul unei crize. Din punct de vedere demografic și economic el se gasește la o limita. Dincolo de aceasta nu se poate trece, cu actuala sa structură socială și culturală. Perzistența în aceasta stare poate să ducă sau la emigrări în masă sau la mizerie și decadență. Ieșirea din impas n'o poa-

6. I. Petrescu-Burloiu. Tipurile de casă din Șanț. (S. R. Nr. 7-9, 1938).

7. Vezi: Aurel Boia. Integrarea Țiganilor din Șanț. (S. R. Nr. 7-9, 1938); Philip E. Mosely. Lumea psihologică a unui american din Șanț. (S. R. Nr. 7-9, 1936).

te aduce de cât o schimbare deosebită în viața și structura lui. Se înțelege că nu stă numai în puterea satului Șanț să facă acest lucru, — dar în necesitățile unui sat putem surprinde multe din nevoile satului în genere sau cel puțin a satului românesc. Una din laturile importante ale transformării necesare, în acest sens, este schimbarea de ordin cultural, care e menită să dea satului o altă mentalitate, cu alte orizonturi. Școala și educația își au aici rostul lor prețios. Prin ele se pot învinge, cel puțin, o parte din dificultățile care alcătuiesc criza despre care am pomenit.

Prin educație nu trebuie să înțelegem însă numai acțiunea obișnuită a școlii, ci întregul proces de formare a omului. Funcția educativă nu așteaptă organizarea școlii pentru a se manifesta. Școala este numai una din formele ei de manifestare. În sat, și înainte și după apariția școlii, au existat și există încă și alte instituții educative tradiționale. Acestea, cu voia sau fără voia noastră, au o mare influență asupra a ceea ce am putea numi pedagogie cultă.

Trei laturi trebuiesc luate în considerare, când ne ocupăm de educație în sensul arătat aici: latura biologică, latura economică și cea culturală în sensul restrâns al cuvântului, — sănătatea, gospodăria și viața spirituală.

Cum se prezintă ele în Șanțul Născutului?

Educația tradițională a satului Șanț

2. — Formarea omului în concepția populară începe, cum e și firesc, cu grija pentru creșterea trupei. Observația empirică și credințele, pe care omul simplu și le face despre viață, determină practica pedagogiei tradiționale și aici.

Vom începe cu nașterea. În satul Șanț, ca pretutindeni aproape la țară, lumea crede în uritoare, care determină dela naștere destinul omului.

„Despre uritoare se spune din bătrâni că, în ceasul când se naște copilul, stă la fereastră și urzește viitorul. Omul din casă nu poate nimic... Noi cele mai tinere nu credem. Azi a pierit această credință. Ca apoi numai Dumnezeu poate să sorocească ursita omului”.

Cornelia Ilieși, informatoarea noastră, în sufletul careia, după cum vedem credințe mai noi, se luptă cu altele mai vechi, nu este totuși mai puțin superstițioasă.

„La noi, zice ea, e așa că, dacă s'a sculat din

pat după naștere, mama să nu meargă prima la foc, că atunci băutul dela are val cu focul și poate să i se tragă mai târziu rău din el. Dacă mere la cofa cu apă are să aibă val, — se poate și îneca. Prima dată când te scoli e bine să mergi la masă. Și dacă ai fată, să iei ceva de lucru; dacă ai fecior iei după a lui lucru: cartea, or scrii ceva. Ca de astea să aibă noroc în viață”.

Toate îngrijirile, pe care mama le dă copilului, pornesc, și ele, din același fond de credințe vii încă în popor.

„Pentru copii până la șase săptămâni, dacă o femeie intră în casă și e cu rândurile (menstruațiile n. r.) și n'o spus, or doară ți-e rușine s'o întrebi. Ți bine să legi o canură roșie de lână și cu o bucată de fus părăsit la ușa, la țâțâni; iar pe prag o potcoavă dela cismă. Și le bați. Și când le bați, le bați cu gândul dela că cum s'o părăsit fusul, așa să se parăsească și dela copil, să nu se lege rândurile dela femeie și să facă roși. Și așa copilul scapă. Nu capătă roși”. (Informatoare Cornelia Ilieși).

Alteori, după cum am mai văzut deja, o credință religioasă este pusă în locul uneia magice. Aci se vede influența bisericii, care, mai ales în trecut, a dus luptă câncenă cu magia. Un obicei, între altele, arată bine această mentalitate: este obiceiul răscumpărării copiilor, după botez. Prin botez, spune aci credința populară, copilul nu mai este al părinților, ci al nașilor. De aceea trebuie răscumpărat.

„Copilul trebuie răscumpărat că altfel nu e al mamei, — e al nănașei. Și dacă se întâmplă de moare nerăscumpărat, nu se roagă pentru mamă, se roagă pentru nanașe. Ca să-l răscumperi, duci doi colaci mari, un ștergar frumos sau altceva, o cupă de vinars. O sama mai duc și plăcinte, — cei bogăți. Nanașii încă mai fac o țără de masă ca să pitreacă. Și dacă mere la nanașe, pune colacii pe masă și spune: sa fie cu voe bună, cu aiasta vreau sa răscumpăr copilul”. (Inf. C. I.).

În alte cazuri, credințele religioase sau cele magice se împletesc cu măsuri ieșite din observarea lucrurilor. Măsurile privitoare la hrana și băutura copilului sunt în această categorie.

„La început dam copilului țâță. Dacă mama e lăptoasă, îi dă și pâna la doi ani. Eu n'am dat atât: numai un an și trei luni până la un an jumate. Când se înțarcă i se dă numai lapte, apoi și deștelante mâncări. La început copiii se lasă cu greu. Da' se nvață. Sunt unele femei necăjite care se duc la lucru. Lasă acasă pe câte un copil mai marișor. Aista îi dă să mănânce și ce nu-i bine. Sau vine mama de la câmp cu țâța stătută. Atunci vine că baetul se îmbolnăvește. Da' femeile știu să

mulgă țâță pe o cârpă. Credința noastră este că atunci când mulge țâță, femeia să stea pe un fier rece. Altfel se pierde țâța. Da' femeile din grabă dau și așa țâță și atunci copilul capătă boală de pânțec: mere afară numai verde. Credința noastră este ca, dacă un copil suge mai mult timp, e mai greu la cap. Da' cu toate astea femeile noastre, ca să nu cada însărcinate, dau și câte doi ani țâță. Far' până la un an e bine să dai țâță. Ca și mărhaile: dacă vițelul mănâncă iarbă înainte de vreme, capătă burtă mare și nu e bine". (C. I.).

Întărcatul copilului e un eveniment și pentru el și pentru mamă.

„Femeia își pune în gând să întarce copilul, să zicem azi dimineață. Și de cum, a pus în gând să facă, nu-i iertat să-i mai deie. Apoi se face strigoi. Omul care o căpătat țâța așa, când o fost mic, geoache (deoache n. r.) la tot ce se uită, că e om ca e marha. Are ochi rău. Întărcatul se face în tot felul, după cum poți ieși la creanga verde, adică la binc. Care are putere cumpără întărcătoare dela potică. Acea e amară și se pune pe țâță. Și băiatul când o prinde în gură e amara. Apoi îi mai facem și așa din gură, ca să se scârbească. Altele ung țâța cu miere și presară pipér ca să piște la limba. O seamă o ung cu funingine. Atunci trebuie să stai tot în picioare pe lângă copii, că atunci nu-i nimic bun la ei. Nice afara, nice în casă. Nu se simt bine. Ii fierbântă. Destui la 2-3 săptămâni capata fierbințeală. Atunci le dăm apă cu țucăr și cu lămăc. Se înfierbântă și femeile de țâța care o stat. Da' ele o mai mulg. O seamă se ung cu ai pe spate, în forma de cruce, ca să se întoarne". (C. I.).

După ce copilul a fost întărcat, trebuie deprins treptat să mănânce, ceeace nu-i treabă prea ușoară.

„Până la 4-5 ani, luam pe copil în poală la masă. Il hrănim cu lingura cu care mănâncă și mama din blidul ei. Se mai și mestecă în gură, mai ales la început. Dacă sunt mai mari, le dai și-și mestecă ei. Peste zi mai cer câte o bucată de pâine și sburda la joaca. Masa cata să fie tot gata pentru ei. Că toată ziua mănâncă. Eu nu i-am oprit dela mâncare, că nu mănâncă mai mult de cât le trebuie. Da' numa sub pază. Altfel mai mult pradă. Trebuie să fii tot dascăl lângă ei, până-s mari. Altfel o seamă apucă și cu mâna stângă și se învață așa. Le arăți cum să apuce și cum să facă toate cele". (C. I.).

Copilul trebuie învățat apoi și să bea.

„Până-s micuți sug țâță, nu le dăm copiilor apă. Apa nu poate să le facă bine. Mai târziu le dam. Da' iarna nu le dăm să sugă, ghiață și nici vară apă prea rece. Vin nu le dam la copii. Încă ginars (rachiu dulce n. r.) le mai dăm. Tare se bat ei pentru el. Le dau din femei să mai doarma. Da'

nu e bine să le dai mult, că se îmbată. Le dă o seama și cu lingurița. Da' nu e regula, far' numai când ai în casa. Uneori se da ginars și pentru diaree. Da' tare puțin". (C. I.).

O altă grije: baia copilului și deprinderea cu curățenia.

„De cum se nase, copiilor li se face scaldă de două ori pe zi, până la jumătate an. După aceea și numai odată. Scaldă se face pentru curățenie și pentru a doarme copilul liniștit. Se simte ușor, gândești că s'o dus ceva greutate de pe el. Scaldă se face cu apă. Până-s micuți, punem și burceni: romaniță, mărar, muguri de arini. Mararul și mugurii de arini sunt buni ca să se ducă „cel perit" (broboane roșii n. r.). La cap, spalăm cu sapun. Numai grijim sa nu mearga la oci. Se spala așa sa nu faca aschii, — un fel de scoarța de mătreață. Și untul de oi este bun: îl ungi pe copil după ce l-ai scos din scaldă. Cărc nu-i grijesc, puțesc bugate cu ei: scoarța le strânge capul și-i doare. Și din durere de cap prinde să le cure și oci. Și-i tot slab și de oci și de ureci. Când e să-l scalzi, copilul e luat din răze (scutece n. r.) pe mâna stângă și cu dreapta îl uzi puțin pe spate și pe cap. Apoi îl rastorni cu fața în sus. Ii ții mâinile și-i pui apa. Apa o încerci de-i caldă cu mâna și mai mult cu cotul, ca acolo o simți mai bine. După ce l-ai spalat, îl scoți afara. Dacă e cu grumazul scurt, îl iei de cap, de la urechi, și-l scuturi o leaca. Așa se lungeste la gât și nu mai are înecaciune. Nu fluera în gât când doarme. Când s'a gatit, îl înfașem. Apoi îl apasăm cu degetul pe buza de sus și cu doua degete dela radacina nasului spre vârf, sa se așeze nasul frumos. Zicem pțiu!... și-i facem cruce pe cept. Mai târziu nu mai facem scaldă așa de des: odata pe zi, apoi la două zile sau odată pe săptămână. Când încep sa mearga mai mult vara îi speli, că se murdaresc. Eu le-am făcut în toata săptămâna odata, până o fost de 3-4 ani. Și omul mare e bine să se scalde așa, da' pela noi e greu. Când sunt de 4-5 ani se spală ei. Apoi se due de se scaldă și la rău. Da' tot le mai facem iarna, batar la o luna. — In fice dimineață, copilul trebuie să se spele pe față. După aceea se șterge cu un ștergar și apoi la rugaciune. Fiecare copil face singur. Cei mai micuți fac cu cei mai mari, iar de nu, cu parinți". (C. I.).

O adevărată problemă pentru mame este udul copiilor.

„Până la doi-trei ani e greu. Ar trebui sa se priceapa ei, sa se scoale. Și asta atârna dela mame. D'aci n'ar mai fi iertat sa se ude. Și eu am pațit-o odata și n'am știut ce să fac. S'a vindecat copilul singur. Spun femeile că e buna funie dela om spânzurat sau, de nu, și funie de gasit, cu noduri. Se arde, se face cenușă, se fierbe în apă și faci așa un fel de tei (ceai) și se dă câteva picături de mai multe ori. Se mai pune și pită uitată în cup-tior, ca se usca tare. O farămi și o pui în ceva supă sau lapte. Și când o farămi zici:

Cum s'o uitat pâinea 'n cuptior,
Aşa sa se uite (cutare) de a mai uda în pat.
Dacă-i înveţi se deda. Far' dacă-i boala n'ai cum".
(C. I.).

Sa vedem acum îmbrăcamintea copiilor şi modul cum ei sunt deprinşi să o poarte. E şi aceasta o mare grijă.

„Cât sunt micuţi, copiii se înfaşă. Se înfaşă de cum se nasc, pâna la un an. Mănuşcele le laşi afara dela şase săptămâni, să se mai dedee. Chicioarele le înfeşi mai bine: să nu dea din chicioare că se trezesc din somn. Se înfaşă copilul să fie drept, că şi aşa mulţi sunt cu chicioarele strâmbe. De la o luna îi lasam şi desfaşaţi câte un ceas. Se mai joaca. La botez unii îi duc în feşi cumparate şi înveşi în camaşa tatci, ca sa fie barbatoşi. Până prinzi a-i lasa mâinile afară nu-i dai camaşe. Ciorapi li se da cam de când încep sa fie lăsaţi desfaşaţi. In cap li se pune naframă, care se lasă pe sub braţ şi se leagă. Când s'au mai marit, li se da ca cum e portul nostru. La copii nu se face ceva care nu e la oamenii mari; numai că mai mic şi mai subţire, ca sa nu-i roadă. La copil atâta-i deoşchirca: nadraguţii se fac fara fund, pâna la 4-5 ani, pâna-i el în stare să se poarte. Ei se mai murdăresc. D'apoi noi îi mai amăgim ca să nu le mai dam, dacă se murdăresc". (C. I.).

În ce priveşte locuinţa, copiii la ţară n'au camera separată. Cât sunt mici dorm într'o copae, iar copiii celor mai înstăriţi, într'un leagan rudimentar. Mai târziu dorm toţi cum pot, în paturi comune sau pe unde apucă.

„Noi, zice Cornelia Ilieşi, avem şase căşi (camere n. r.): două căşi mari, două tinzi şi două camari. Iarna stam toţi laolaltă — opt şi cu o slugă în casa cea mare. Când dă căldura ne mai rarim".

Dar grija cea mare a părinţilor şi în special a mamei este ferirea copiilor de boale şi, în caz de îmbolnavire, vindecarea lor. Mamele sunt nevoite să cunoască, adesea destul de bine, o mulţime de boale şi tot atâtea leacuri.

„Mai grea boala pentru copii e tot boala de pântec. Care-s micuţi sunt opriţi dela ţăţă. Li se da ceai cu ţucar şi durezi aşa o zi doua. Care-s mai mari, le dai tot ceai. Dacă e mai rau, te duci la doftor. Femeile se mai duc şi pe la moaşe. Moaşa îi unge cu unt şi cu făină de malai cald, sus la buric. Mai dam şi cu spirt de vinars. In el punem ou erud şi se pune la buric. Alte ori copilul răceşte, capata gutunar. Atunci faci spirtul în două, în trei sau în patru, dupa cum e etatea şi îl freci pe tot trupul repede, ca să se înfierbânte. La urmă îl pui în pat şi-i dai un ceai fierbinte. Eu am învăţat şi dela doftor şi dela femei batrâne. Una dela alta.

Le învaţam şi dela mame, — le vedem tot mereu şi facem şi noi. Câte odată copiii mai capata şi fapt sau blânda. Se ia din vânt sau că-i lua o camăşe de pe rudă (prăjină n. r.) de-afară şi n'ai ţinut-o un pic în casă. Poţi s'o îmbraci şi mintenaşi, da' atunci s'o scuturi de trei ori de-asupra focului şi sa zici: ie-ţi focule focul! Dacă o ajuns de are fapt, prima prabaluşte femeia cu aghiasmă şi da tot în jos. In sus nu-i iertat. Şi iar spui: ie-ţi focule focul! Apoi şi cu sacul cu care duci la moară dai, tot de trei şi de nouă ori. Femeile mai fac şi cu şorţul pe care-l poartă şi cu traista, în care dau cailor ovăz şi cu gunoac dela porci, de unde dorm ei. Le înnozi şi faci nouă şi cu ficcare dai în jos şi zici: ie-ţi focule focul! Şi le svârli în foc. Şorţul şi traista şi tăte cele se svârle în pod, ca să se duca faptul. Dacă la caz nu se ascunde faptul, merem la moară şi aducem într'un vas apa de pe roata morii, dimineaţa tare, pâna nu răsare soarele. E bine sa nu te vază morariul. S'o furi. Si de unde o ici pui puţină pită cu sare. E bine să fie morariul căsătorit de prima dată. Cu aceea apă te duci la baba şi-ţi descântă şi te spală. Apoi apa aceea o ţipi pe apa". (C. I.).

O boală obișnuită copiilor la țară sunt petele roșii pe obraz. În Șanț sunt numite scurt „roși”. Cauza?

„Pâna la şase săptămâni noi zicem așa: să nu între o femeie în casa dacă are rândurile. Sau dacă intră, să spue şi să atingă copilul cu poalele cămeşii şi sa spună: eu sunt hădă, copilul să fie frumos. Femeile de regulă spun. Da's a dracului multe şi nu spun. Atunci copilul capătă, ca la jumătate de an roşi. Şi astea pot sa-i rămână pe viaţa. Destui şi mor din ele. Fac femeile, da' nu prea se vindecă. Uncori e mai ușor. Numai atunci nu-i din rândurile femeilor. E din focurile bărbăţilor. Ca pleaca cu țigarea aprinsă din casă şi nu e bine așa. Unele femei se duc la faur în trei zile şi-i atinge faurul cu focul şi-i vindecă. Da' asta numai când e din focul barbaţilor". (C. I.).

O altă boală populară, care, în fond, acopere alte boale necunoscute poporului, este deochiul.

„Pentru geoci ca să fereşti copilul, cumperi dela burcaşi (negustori ambulanţi n. r.) un fel de os ce se numeşte geoc. Mai poţi sa cumperi cruciuliţe mici sau un ban de argint. Care n'are putere înşira nişte mărgeluţe şi se pun toate astea la mână. Sunt bune pentru geoci. La feciori şi la fete mai mari se face altfel. Iei un vas cu care dai mâncare la porc, c'acela-i spureat. Şi d'acolo iei apă sau ceva hâlbe (laturi n. r.) şi stropeşti pe om şi tot zici:

Când s'a geoccea vasul porcului,
Atunci să se geocce şi (cutare)".

În sfârşit, o mare problemă pentru mame este somnul copiilor. Ele ştiu că un somn sbu-

ciumat și plânsetul sunt semnele rele pentru sănătate.

„Copiii pot să plângă și din rautate, din bețeșug. Când sunt mici la țâța și se cântă noaptea sau plâng, te temi. Poate se apropie ceva să-i fure somnul. Atunci e bine să aprinzi un pic de tămâc. Dacă plânge, poate l-o sagetat cu ceas rau. Atunci probaluește cu tămâc sfințită. Afumi răzele, leaganul, tot jur împrejur, și copilul. După aceea rupi din răze câte o bucată, le aprinzi, deschizi fereastră și stai aplecata spre răsărit, cu răzele afara. Apoi ții ochii la un copac, care-a fi mai mare și spui:

O, vâlfa padurii, cu am un fecior;
Tu ai o fată (sau întors), —
Hai să ne cuserim laolaltă.
Tu să dai somn la feciorul meu,
Să doarma să se hodiească;
Fata ta să sbiere și să chiotească.

Și spui așa de nouă ori și răzele să tot arză. După ce ai terminat, răzele le lași peste fereastră. Și cu somnul e așa. Când copilul tresare în somn, se întâmplă uneori de e rau. Poate să și moara. Se zice atunci că-l săgata moartea, chiar dacă nu moare. Când copilul râde prin somn, credința bătrânească e că i se arată îngerul sau îi arată îngerul ceva frumos și el e bucuros”. (C. I.).

— Materialul înfățișat aci, privind creșterea și sănătatea copilului, așa cum sunt ele practicate în satul Șanț, ilustrează concepția educativă sanitară a acestui sat, chiar și pentru vârste mai înaintate. Vedem mai întâiu că în acest sat, ca, de altfel, în atâtea altele, viața omului este privită ca împlinirea unei ursite. Negreșit, ideea este concepută destul de elastic, dacă ne gândim că ea îngăduie omului intervenția lui. E, am putea spune, prescrierea unei vicți, în anumite condițiuni. Omul, după ea, își are un loc al lui, dar are și puțința să colaboreze la faurirea propriului lui destin. De aci răsare o consecință: omul trebuie să fie veghetor ca toate condițiile unei împliniri juste a destinului să se facă. Orice destin este, se pare, mai mult sau mai puțin bun. Numai neglijența omului, în împlinirea unor datorii, în parte firești, în parte magice, duc la deranjarea liniilor lui ideale.

Ori cât de mistic ar fi conceput acest destin, el nu este total deosebit de ideea determinismului natural, preconizat de știința modernă. Numai modul de a fi explicate diferă. Poporul concepe această idee tot ca o înlanțuire de cauze și efecte, dar, în lanțul acestora, cauzele de natură mistică se împletesc cu cele de natură religioasă și cu cele naturale. Este icoana mentalității însăși a satului. Deosebirea dela sat la sat stă numai în proporția fiecăruia din a-

ceste elemente. Poate că va trebui imaginată odată o metodă care să masoare mai cu precizie aceste proporții.

La data când a fost cules materialul de mai sus (1935), Cornelia Ilieși, informatoarea noastră, era o femeie de 42 de ani, cu știința de carte, căsătorită a doua oară. Ea face parte dintr-o familie fruntașă a satului Șanț; deci a avut în viață ocazii destule de a lua contact și cu altfel de lume de cât aceea a satului tradițional. Totuși, în afara de oarecare umbră de îndoială, ea este adânc înradăcinată în mentalitatea și tradițiile satului, pe care le și practică.

Și este explicabil să fie așa. Mintea ei, destul de deschisă teoretic spre orice învățatură, nu poate fi deschisă de cât spre realitățile care sunt: satul Șanț și viața lui. Satul, el însuși, nu este nici el deschis, în totalitatea lui, decât tot spre sat (alte sate), în primul rând, numai în al doilea rând spre viața culturală modernă, deținută de alte categorii sociale. În acest mediu trăesc educatorii parinții, în el și prin el cresc copiii, moștenind aceeași concepție despre sănătate. Nu vom putea schimba mare lucru, în această concepție educativă, câtă vreme satul nu va fi eliberat sufletește spre o altă mentalitate.

Și încă o observație: rolul aproape exclusiv al mamei în educația sanitară tradițională a satului, mai cu seama în primii ani ai copilăriei. Dacă expresia „cei șapte ani de acasă” are vr’un sens, — în această direcție îl are în primul rând. Mama e medicul-pedagog al familiei, iar femeia, în genere, medicul satului. Meseria aceasta o învață satencele una dela alta și, când pot, și dela medicii calificați. Medicina cultă n’a patruns prea mult în sat și aceasta, după cum vom vedea, nu întotdeauna din vina satului.

3. — A doua latură importantă a educației, în viața satului, este educația gospodărească. Descriem două faze mai de seama, în procesul de inițiere al țăranului la viața practică a parinților sai: faza educației gospodărești indirecte (faza jocurilor) și faza inițierii directe.

Cea dintâiu e faza copilăriei. Rostul acestei faze pare să fie destul de bine înțeles de sateni chiar.

„Copiii cât is mici îi vezi că le place a juca. De regula le atârnam de grinzi o sfoară și de ea ceva care suna. Ei dau cu mâna și se bucura.

Dacă-s ceva mai mărișori se joacă și singuri. Iși fac staule sau colibe, acolo pun ceva fasole sau surcele și zic că-s oi sau marhai. *Fiecare trage de ce-i e breasla*". (C. I.).

În aceasta din urmă propozițiune este arătat tot rostul educativ al jocului, pe care mama pare sa-l înțeleagă mai bine de cât tatal. Și femeile sunt și conștiente de aceasta înțelegere deosebită a lor.

„Care copil e mai mic îți place par'că mai mult, ca tot faci madărele (jucării n. r.) cu el. Tata e altfel. El nu are așa timp cu copiii. Sunt unii, dar puțini. Lor mai mult le plac copiii când sunt mari de-i ajută". (C. I.).

Jocurile copiilor au avut o sumă de interpretari și teorii. Una dintre ele, teoria lui Stanley Hall, le socotește ca repetând prescurtat evoluția culturală a omnirii. Dacă e să admitem, cât de cât, ca valabila această teorie, atunci așa trebuie să explicăm și unele jocuri ale copiilor din Șanț, ca de pildă „de-a săgețile”. În ocupațiile locuitorilor din Șanț nu mai exista vânătoarea cu arcul, așa că jocul poate fi socotit, în adevăr, ca rămășița unei ocupații de mult părăsite, dar nu uitată. Copiii, cel puțin, n'au uitat-o.

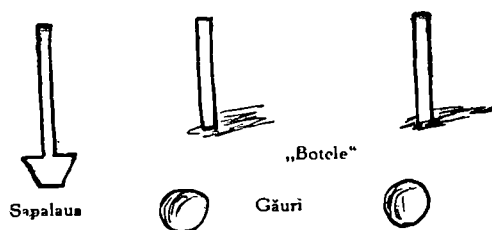
Cele mai multe jocuri și jucării se referă însă la ocupațiile actuale ale locuitorilor. La fete, și aci ca pretutindeni, găsim jocul păpușei, la băieți jucării și jocuri în legătură cu ocupațiile barbatești. Alte ori fetele și băieții se joacă împreună. Câteva exemple, din jocurile cele mai des întâlnite în Șanț o vor dovedi.

De-a oile. „Îl joacă copiii mici de 4-5 ani, până la 8-9 ani. Fac un gard cu crengi subțiri și cu porțița. Îi fac și strungă și colibă pentru păcurariu. Asta e târla. Copiii iau apoi cucuruz de molid: câțiva din ei sunt câini și ceilalți berbeci și mici. Copiii le duc la pascut, le baga pe strungă, se fac ca le mulg. Apoi se culcă, pentru că e noapte, se scoala și iar pleacă la pășune. Ca și păcurariul cu oile lui”. (Inf. Simion Câmpan, 13 ani, 6 clase primare).

De-a lupul cu mielul. „E pentru ai mai mari până la 15 ani. Aci batăr să fim 5-6. Unu' e păcurariu, 2-3 lupi, 3-4 câini. Țipăm de pe noi haine, curele, palarii, pieptare și le împrăștiem ca și niște oi. Păcurariu se așează în mijlocul lor, cu câinii și se face ca doarme. Lupii atunci încearcă să fure oi. Câinii bat la lupi și toți aleargă. Și jucăm așa până lupii fură toate oile. Atunci se strică jocul”. (S. C.).

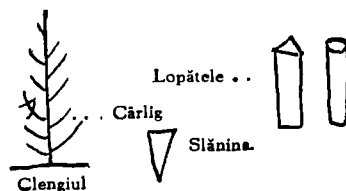
De-a untu 'n gaură. „Ne strângem doi, da' se poate și mai mulți. Și facem două gauri în pământ, ca două calimari. Fiecare are câte o sapa-

lauă ca de o juma' de metru, din lemn și la vârf lata și ascuțită. La zece pași punem câte o botă

băta, ciomag n. r.), înfiptă în pământ. Apoi dam pe rând fiecare cu o altă botă. Care lovește ia unt din gaura celui alt. Iau adică nisip și-l pun lângă gaura mea. Ne jucăm așa până facem pământ destul. Apoi astupăm găurile cu untul luat. Și a cui gaură nu se umple e trântit cu fundul în gaura lui”. (S. C.).

De-a slănina. „Luăm un clengi de mesteacăn și-i taem cepurile să rămăna cam de un deget și mai scurt. Clengiul se înfige în pământ. Joacă 3-4 copii

și fiecare are câte un cârlig. Se mai ia un lemn ca de o palmă de lung și gros ca degetul, care se ascute la un cap și se bagă în pământ. Asta e slănina. Mai luăm un lemn ca degetul de gros și despica în două, pe lung. La astea zicem lopățele. Jucăm așa. Frecăm lopățelele și le dam drumul jos. Dacă amândouă cad cu tăetura în sus, ridic cârligul meu cu două clengiuri în sus; dacă una cade în jos și alta în sus, ridic cu un clengi; dacă amândouă cad în jos, nu ridic nimic. Dacă amândouă lopățelele cad în cruci, cu tăetura în sus, ridic cu patru; dacă e în cruci cu tăetura în jos, cobor cu patru. Cine ajunge mai întâiu sus a câștigat și iese din joc. Se joacă până rămăne unu'. El trebuie să scoată cu dinții slănina din pământ”. (S. C.).

În afară de aceste jocuri, cu sens gospodăresc și practic, mai sunt, de sigur și altele — numeroase — în satul Șanț. Dar cele mai frecvent jucate sunt ele, cele care au mai multe referințe la viața locală. Uneori, cum e cazul cu ultimul sau chiar penultimul joc, avem a face cu jocuri care se găsesc și în alte părți, cu alte denumiri însă. Viața locală le-a îm-

prumutat, în cazurile date, ceva din elementele ei. Ici un băț se numește slănină, colo puțin nisip ține loc de unt etc. Pe această cale copiii din Șanț sunt înlănțuiți cu jocurile lor, în preocupări care sunt aceleași cu acelea ale părinților lor. Ei își creează o lume de preocupări gratuite, în care se frământă gândurile colectivității. Am văzut că ocupația principală a Șențenilor este creșterea vitelor. Simbolica ocupație ludică a copiilor are aceeași direcție.

Găsim însă, se înțelege, și jocuri cu alte teme. Dar acestea sunt mai puține în Șanț sau mai puțin jucate, ceea ce înseamnă același lucru. Astfel, într-o zi, am surprins trei copii jucându-se „de-a bolta” (prăvălia n. r.).

„De-a bolta” se joacă așa. Cei trei copii au adunat bețișoare, boabe și pietricele, pe care le-au făcut grămejoare într'un pătrat, însemnat pe pământ cu vârful unui bețișor. Aceea era „bolta”. Partenie Octavian Grapa, de trei ani, este „domnu”, adică negustorul; Viorica, sora lui, de doi ani, este „doamna”. Ei vând. Silvia Motrescu, de trei ani și ea, verișoara lor, este cumpărătoarea: dă bani, adică pietricele și i se vând lucruri. Jocul se poartă cu multă seriozitate. Când îi fac atenți că acelea nu-s lucruri adevărate și nu sunt bani, râd și ei. Știu bine că e așa.

Aci e cazul să punem o problemă. S'a vorbit adesea de lumea copiilor ca de o lume aparte. Lucrul acesta nu se poate contesta, dar trebuie înțeles cum trebuie, fără teoretizări romantice. Lumea copiilor este alta nu atât din cauza psihologiei copilului, care ar fi cu totul și esențial deosebită de a adultului. Din contră, psihologia aceasta este determinată, ca de prezența a două lumi care stau față în față. Dacă n'ar fi cu puține puteri, copilul ar fi pus de părinții lui la treabă adevărată. Iar el ar face-o. Pentru că nu se găsește în această situație, el își canalizează energia într-o activitate gratuită. Odată acest gen de ocupații creiat, încurajat și de părinți, el își capătă o structură proprie, cu legi proprii de evoluție, instituționalizându-se. Nu e de mirare apoi că jocurile intră în tradiție și unele dintre ele supraviețuiesc instituțiilor adulte pe care le-au imitat. Deși acestea din urmă vor fi veșnic sursa lor. Între jocurile tradiționaliste și tendința vieții reale adulte, de a-și impune preocupările ei lumii jocurilor, se dă o luptă. Este educativ desigur, cu adevărat, jocul care, fără a se pierde dela o generație la alta, păstrează totuși contactul viu cu realitatea, dându-se după ea. Jocurile

străvechi, fără nici o legătură cu realitatea, nu pot ocupa locul întâiu ca frecvență. N'ar fi nici firesc și nici bine, ori cât de interesante ar fi ele, din alte puncte de vedere.

— La țară însă părinții nu lasă multă vreme pe copii să-și cheltuiască energia în surrogate de activitate practică. Din lumca jocurilor, copilul țaranului este smuls de timpuriu și dat muncii, efortului util, — mai întâiu muncii de învățătură, apoi muncii propriu zise. Cu aceasta intrăm în faza inițierii directe a educației gospodărești.

Metoda este, în adevăr, foarte directă. De cum pot să facă o treaba, copiii mici sunt mai cruțați, ceea ce nu se întâmplă cu familiile mai sărmene.

„Fata curăța ca dela 7-8 ani. De la zece face cum se cade. Măncare face dela doisprezece. Numa' tot le mai cruțam pe bietele fete cât sunt mici. — Baietii mai alearga pe afară. Fac ce e mai ușor pentru partea bărbatească, din ce prind dela tata”. (C. I.).

În deprinderea vieții de muncă a părinților, copiii sunt introduși treptat. Muncile la care sunt folosiți sunt cele ale regiunii și anume, cele mai ușoare.

„De când sunt mici, copiii învața cunoașterea lucrurilor de pe lângă casă. La primul copil învața mama. Da' d'aci încolo mai învața și unul dela dela altul. Mai cu seamă băieții. Aști mici se tot dau pe lângă ai mari. Dacă ai mari învață dela școala, ei caută să prindă dela ei. Se joacă uneori și de-a 'nvățatul copii. Apoi se mai și ceartă câte odata, că vine vremea de aplică învățatorul pe-depe. Da' numai cât se împacă. La ei nu ține mult. Copilele imitează ce văd la mame. Vede pe mama torcând, face și ea; vede pe mama la sucală, încearcă și ea. Când nu poate mai și strica. Când is mai mărișoare le pun chiar mamele. Tot așa și baietii, — imitează lucrul tatalui. Tata nu se ocupă de ei, cum se îmbracă și altele. Asta face și mama. Da' când is mari îi mai ia pe lângă el: întâiu din distracție, apoi mai și din lipsă. Ocupațiile oamenilor noștri sunt creșterea de vite, paduritul și mai puțin agricultura. Copiii sunt folosiți cam din anii când merg la școală, mai ales la vite. Depinde de construcția corporală a copilului cât de tineri sau cât de bătrâni sunt a se da la diferite lucrări. La început păzesc vite: și vite mari cornute și mai mici. În munte trimetem pe cei mai marișori de 10-12 ani. La munca câmpului încep și mai de mici: ca dela 10 ani, — da' numa' la muncii mai ușoare. Mână boii pe brazdă, aduc apă, strâng lemne pentru foc. Plugul nu-l țin ei, până la 15 ani. Tot atunci încep să învețe a cosi. La lucru cu grebla sau furca, sau la căpăluit (prașit n. r.), se începe ca dela 13-14 ani. La căpăluit chiar sunt mai mult

femei și copii. Barbații se ocupă de regula cu păduritul”. Inf. Gheorghe Olaru, 71 ani, 2 clase gimnaziale).

Dupa cum vedem, ocupațiile principale — paduraritul, pașunatul în munți și cositul — sunt socotite și cele mai grele. Plugaria — afara de arat — este lasată femeilor și copiilor.

Importante pentru educația gospodărească, în deosebi, sunt doua probleme: rolul tot mai accentuat al tatălui, precum și împletirea tot mai accentuată a educației tradiționale cu cea școlară.

„Copiii învață și dela părinți, dar multe învață și dela școală. Părinții care știu carte îi mai controlează dacă facutu-și-au lecțiile. Cata să vada mai ales dacă au învățat socotelile. Cu economia (gospodăria n. r. și cu tarifa cubica a lemnului, — apoi lucrurile acestea mai mult dela părinții lor de cât dela școală. Când îi vorba de masurat suprafețele, la școală învață în masura metrică, acasa ei lucra în jugare, ca și azi sunt cărțile funduare așa. De multe ori copiii se pricep anu mai bine ca părinții lor”. (G. O.).

Împletirea școlarității cu educația tradițională se face mai întâiu prin jocurile care se fac la școală și se răspândesc apoi și la copiii ce nu vin la școală. În genere însă jocurile învățate la școală sunt fără mare aderență cu viața locală și de aceea întâmpină și oarecare rezistență. Cât despre învățătura propriu zisă și directă, nici aceasta nu trece prea ușor dincolo de pragul școlii, în educația economică, la țară, e mai eficace de cât pe latura sanitară.

O alta caracteristică a educației tradiționale gospodărești este ocazionalitatea ei. Copilul învață din exemple, nesistematic, la întâmplare. Ea este de asemenea globală și nediferențiată, copilul trebuind să învețe, aproape fără specializare, toate meseriile vieții de țăran. De la aceasta fac excepție, la țară, numai cei câțiva meșteșugari ai satului, care capătă o educație profesională deosebită, după o cu totul altă metodă. Compararea acestuia cu metoda pur țărănească este, de altfel, lucru ușor de făcut și instructiv.

„Eu, zice un rotar din sat, am învățat meseria la Șkei Rudolf, în Bistrița. Acum el e mort. Aveam 15 ani, când m’am angajat ca ucenic, cu contract pe trei ani, cu hainele și rufe mele de pat, și plata taxei către casa cercuala de asigurări. Când m’am angajat întâiu faceam zavoazde pene n. r.) și învățeam la strung. Ca nu poți sa pui pe

ucenic deodată la lucru, pe care nu l-a mai văzut. Mai aduceam apa, catam de vacă, — ca până înveci trebuie sa faci și d’astea. De trei ori pe săptămână mergeam la școală de ucenici. Era în 1920. La școală desernam mult. De dormit, dormeam acasa la patron. Eram cinci și toți dormeam în atelier, unde aveam paturi, pe care ziua le desfaceam. Dimineața mâncam zama de secarea (chimien n. r. cu pită, — uneori și cafea cu lapte. De prânz mâncam la masa cu dânsul. Porția lui era, de buna seamă, mai mare, dar nu mânca altceva. Seara la fel. Maistorul nostru era cam bețiv de felul lui. Câte odată nu bea luni întregi, dar când apuca ținea câte șase-șapte săptămâni, până-l scuturau frigurile. Atunci cu noi se purta bine, ne povestea multe din tinerețe. Dar cu nevasta n’o ducea bine atunci. Se certau. O mai și alunga. Da’ a fost maistor bun, Dumnezeu sa-l ierte. Prima dată când ne punea la lucru ne spunea: uite ai să faci așa și așa. Ne și arăta, ne și spunea. Când mai greșeam ne mai lua de urechi. Ca la noi dacă iei numai o țară de lemn cu barda de unde n’o trebuit, apoi s’o stricat lemnul. La șase luni făceam spițe și obede. După un an lucram la coșuri de trasuri, după doi lucram ca și maistorul. Apoi lucram și mai tare ca dânsul. La început am fost ucenic proaspăt; al doilea și-al treilea, bătrân. Dacă venea unul proaspăt, era scapat cel vechi de vacă și de apa și de foc. Când maistorul nu era în atelier, cei mai bătrâni aveau dreptul să comande și să împarta lucrul. După trei ani am capatat carte de lucrător. O mers maistorul la prefectura. Dar eu am mai stat la el v’o cinci luni. Apoi am mers în Fundul Bărgaului, la un maistor rus, unde am stat șase luni. De acolo am venit aici la bătrânul Iosif. Aici am stat un an și am plecat în armata. În 1929 am luat brevet de patron”. (Inf. Leonțe Gavrilă 30 ani, casatorit, șase clase primare, rotar).

Viața de familie, strânsă, apropie întrucâtva ucenicia meseriașilor de învățătura care se dă în familia plugărească; încolo deosebirea e evidentă. Meșteșugul se învață mult mai sistematic, după anumite reguli stabilite. Meșterul învățător este conștient de rolul său. Pe lângă aceasta treaba se face cu îndeplinirea unor forme legale, în prealabil. Se face un contract, în care se arată taxa legală care se plătește, iar ucenicul își cumpără hainele. Pentru munca de ucenicie nu numai că nu i se plătește nimic, dar sunt cazuri când tot el mai dă. E pus apoi să facă o serie de lucrări pentru patron și casa lui, intrate în tradiție. Pentru meseriile mai bune, mai cu seamă la orașe, părinții trebuie să aibă oarecare stare pentru a putea susține ucenicia copiilor, — iar în toate cazurile trebuie să fie în situația de a se putea lipsi de munca lor.

Ca metoda de învățatură, ucenicia nu mai este un învățământ ocazional. Câteva principii sunt respectate cu sfințenie aci: trecerea dela

lucrările simple și ușoare, la cele complexe și mai grele; aratarea modului cum trebuie lucrat, cu intenția de explicare; precum și procedul analitico-sintetic. Lucrările se descompun în lucrări mai simple și se învață fiecare separat. După aceea lucrul întreg se reconstitue.

Tânărul învățăcel trece în sfârșit prin câteva trepte, până să ajungă el însuși meșteșugar întreg: e mai întâiu ucenic proaspăt, apoi ucenic batrân, caldă, lucrător, maestru. Nu lipsește nici trecerea, pentru desăvârșire, pe la mai mulți maeștri, după ce a ieșit lucrător, ceva asemănător vestitului „tours de France”, din apus. E o adevărată școală, cristalizată într-o instituție, care depășește cu mult modul cum se exercită funcția educației profesionale în viața țărănească.

Ocupațiile țărănești n'au în genere o instituție educativă comparabilă uceniciei meșteșugărești. Funcția educativă gospodărească este numai vag concretizată în persoana tatălui, căci în fond ea este exercitată la întâmplare de toată familia și chiar de tot satul.

În țări mai avansate există un început de diferențiere a funcției educative gospodărești, la țară. Pentru învățatura, țărani din aceste țări merg la țărani cu rosturi gospodărești mai întinse sau la mari proprietari și lucrează o vreme la ei ca ucenici-argați. Alte ori țărani mai înstăriți merg chiar la școli de agricultură, cum e cazul cu țărani din Danemarca, Finlanda sau Cehoslovacia, — prin aceasta sarind peste ucenicia propriu zisă la o instituție educativă superioară și acesteia.

Se pare că ocupațiile țărănești, ca de altfel viața țărănească în genere, sunt sortite unei evoluții proprii și din punct de vedere educativ. În mod normal ar trebui să se treacă de la învățatura empirică și difuză sau ocazională, de tip țărănesc, la ucenicia propriu zisă și apoi la școală. Se pare că ritmul presant al evoluției sociale va face ca învățatura țărănească, în multe părți, să sară la tipul școală direct.

În ce privește educația gospodărească în Șanț, ea este departe de a fi în această situație. Ea s'a bucurat totuși și de unele împrejurări care i-au fost de un ajutor deosebit, în comparație cu alte sate. Cea mai de seamă dintre aceste împrejurări este faptul că satul Șanț a fost un sat supus regimului de graniță în fosta monarhie Austro-Ungară. În acest regim,

munca țărănească a fost supusă unei discipline și supravegheri deosebite. Locuitorilor li se dădeau îndrumări gospodărești cu mare grijă, iar faptul că se gasca la răsucire de țări, făcea ca satul să mai priindă câte ceva și din alto parți. Pe lângă aceasta, se pare că aici locuitorii se bucurau mai mult de rodul muncii lor de cât în alte părți. Astfel Șanțenii au putut să devină buni gospodari și buni dascăli ai copiilor lor. Granița a fost o școală severă pentru ei, dar o școală. Pacat numai că în perioada graniței ocupația lor aproape exclusivă era creșterea vitelor. Plugăria s'a dezvoltat mai mult după aceea. De aceea, poate, între altele, și sunt ei mai meșteri crescători de vite, de cât buni lucrători ai pământului.

4. — Educația sanitară și cea gospodărească sunt întregite de educația spirituală. Pentru cele două dintâiu, am văzut că, în viața satului, familia are un mare rost. Rostul familiei este destul de mare și pe aceasta din urmă latură.

Satul Șanț avea, în 1936 un număr de 494 familii și anume:

Concubinaje	8	adică	1,600
Familii netipice cazuri speciale	16	„	3,200
Familii tipice fără copii	56	„	11,300
Familii tipice cu copii	367	„	74,300
Fam. cu copii plecați sau casat.	47	„	9,600

După cum vedem, procentul familiilor netipice, acelea prin urmare care n'ar putea să dea o educație în spirit tipic, tradițional este foarte restrâns. Să nu uităm apoi că la țara concubinajele n'au semnificația morală pe care le-o da morală filistină mic burgheză. Este destul de însemnat în schimb procentul familiilor fără copii (11,300), ceea ce se explică de sigur prin fenomenul de saturație demografică de care am vorbit. Acest fapt nu se poate să nu aibă repercursiuni și din punct de vedere educativ. Trebuie să mai notăm apoi că familia șanțeană nu prea are un aspect patriarhal. Din cele 494 familii numai 34 (6,900) au la un loc bunicii, părinții și copii, ceea ce, se înțelege, nu poate fi o garanție prea mare pentru o educație excesiv tradiționalistă 8).

„La noi când și mai trase bunicii, nu prea stau la un loc cu copiii și nepoții lor. Dacă pa-

rinții au 4-5 copii, cei căsătoriți vor să se despartă, ca sa înainteze. D'ăia rar de se mai găsesc bunicii și nepoții lor la un loc. Altcum mai traesc și singuri. Nu doar că nu s'ar înțelege, dar valorile îi mai împiedecă sa se ocupe de părinții lor". (G.O.).

Din punct de vedere sufleteșc, educația spirituală a familiei satești este dominată de religie. În majoritatea satelor aceasta influență este împletită cu multe elemente mistice, extrareligioase, în altele ea este mai pură, pe linia religiei oficiale. Cazul acesta din urmă pare să fie într-o oarecare măsură și cazul satului Șanț.

„Copiii noștri, de cum încep a vorbi, în prima linie învață rugăciunile. De regula dela mame. Ii amagește ba cu o țara de zahar, ba cu lapte dulce. Ii învață sa-și facă cruce ca de la patru ani. Dimineața, când se scoală copilul cere mâncare. — Da, puiul mamei, d'apoi întâiu să zici rugăciunea... Și zice „Doamne din somn ma trezesc”. Ō știe jumătate din copiii satului. Stă scrisă și în catehism. Dupa mâncare copilul e mai dispus. Atunci spune rugăciunea de mulțumită. Seara încă este o rugăciune: „Când merg să mă odihnesc”. Cel dintâi copil învața dela mama. Apoi mai învață și unii dela alții. Proctul nostru a fost tare scrupulos în treaba asta. De regula se ducea prin căși. Nici nu știai de unde a rasarit și se interesa de cum se cresc copiii și tineretul”. (G. O.).

La începutul creștinismului și multă vreme

după aceea, între sat și biserică a fost luptă. Satul și-a aparat vechile lui credințe bătrânești, biserica a luptat pentru răspândirea evangheliei. Lupta aceasta s'a soldat cu multe compromisuri și de o parte și de alta. Familia a fost aceea care a pastrat credințele vechiului sat. În cazul satului Șanț, lupta aceasta a fost dusă cu destulă vigoare și în timpul din urmă, în numele religiei oficiale a satului — confesiunea greco-catolica — de energicul preot Pamfil Grapini, azi în vârstă de 81 de ani.

„In alte părți, zice el, parohul satului nu bagă toate în seamă. D'ăia sunt trecute multe credințe pagâne dela frații noștri Romani. Aici eu i-am deprins sa nu ție de cât ce este în carte. La noi, de pildă, nu se umblă cu Lazărul” (P. G.).

Credința religioasă este destul de puternică în Șanț. Se vede acest lucru, după frecvența la biserică în zi de sărbătoare. Cum e și de așteptat de altfel vârstele mai înaintate sunt mai bisericose, dar și tinerii sunt destul de numeroși, față de frecvența din alte sate. Dam ca pildă frecvența la biserică din cursul lunii Iulie 1935.

V Â R S T A	Nr. celor ce au frecventat biserica	Distribuția procentuală	Distribuția procentuală a întregii populație
Dela 0 — 20 ani	. . . 106	. . . 25,2%	. . . 39,5%
Dela 21 — 40 ani	. . . 159	. . . 37,9%	. . . 38,8%
Dela 41 — 60 ani	. . . 101	. . . 24,0%	. . . 17,0%
Peste 60 de ani	. . . 54	. . . 12,9%	. . . 8,7%

Pentru educația religioasă a Șențenilor, exista în acest sat, cum există și în alte sate din regiune, diferite societăți religioase, în cadrul dispozițiilor generale diecezene. Astfel, pentru bărbați, există „Reuniunea Sf. Anton”, iar pentru femei „Societatea Sf. Maria”, supranumita și cununa anului. Prima are 72 de membrii, cea de a doua 49. Membrii acestor societăți se obligă a duce o viața moral religioasă exemplară și a promova interesele creștinești locale, stând în ajutorul bisericii. Societatea Sf. Maria e cu deosebire vie.

Taria unei biserici se vede și din situația ei față de alte confesiuni, cu care ar veni în atingere. În Șanț, în afara de greco-catolici, mai

sunt: 4 greco-orientali, 3 romano-catolici și câțiva mozaici. Trei dintre ortodocși sunt veniți ca servitori din alte sate, iar unul a trecut la ortodoxie ca student teolog. Romano-catolicii sunt germani veniți și ei din altă parte. Cât despre mozaici aceștia sunt negustori Evrei, cum se găsesc prin multe sate din nordul Ardealului. Interesant este însă faptul că dintre aceștia o femeie Raluca Reiter Schmil a trecut la creștinism, prin căsătoria cu un țaran român, Cosma Jugan. Azi (1936) este femeie de 90 de ani, se numește Palagia și a avut cu Cosma Jugan doi copii. „S'a făcut creștină, zice preotul Grapini, de dragul lui Cosma, că era fecior tare mândru. Dar și ea încă era tare frumoasă”.

„Când m'am născut, zice însă Palagia, întâiu am fost jidancă. M'am botezat că așa mi-a fost drag. Ședeam la lucru cu fete de Român și m'am dat. Într'aceea cred c'am fost făcută pe lume ca, să mă botez". Și Palagia mai spune: „Și rugăciunile și tăte cele le-am învățat cu tineretul înainte de botez". — Despre religiozitatea și stăruința ei în creștinism satul nu are de cât cuvinte de laudă. „Mai credincioasă ca ea apoi, în religia noastră, alta n'a fost", zice preotul Grapini. Iar săteanul Maxim Mosil zice și el: „Cum venea ea la biserică nici o Româncă nu venea. Se împărțăsea de 2-3 ori pe an, și era frumoasă, și umbla numai cu haine românești îmbrăcată".

Cazul Palagiei Cosma Jugan este interesant pentru că arată satul Șanț, care având această putere de asimilare religioasă. În genere poporul evreu, cu o mentalitate urbană evoluată, nu se asimilează. Când lucrul acesta se întâmplă, este o dovadă că nivelul asimilanților nu e prea scăzut. Acest nivel, împreună cu volumul demografic pot fi cauze determinante suficiente.

În cazul de față mai poate fi încă luat în considerare și alt lucru: spiritul destul de tolerant al Șanțenilor, care dă puțină apropiere. E ceea ce mărturisesc evreii înșiși.

„Eu, spune unul dintre ei, am făcut școala în sat, la bătrânul Cotu. A fost învățător bun și respectat. La școală nu făcea nici o deosebire între noi și Români. În sat și la biserică mai agita el pe Români contra noastră, însă lumea nu-l asculta. Mulți dintre Români veneau după aceea și ne spuneau. Ca noi ne ajutam între noi; și noi pe Români și Români pe noi. Cosma Cotul, directorul de acum, încă agita. Într-o vreme zicea că el e Hitler și o să dea pe toți jidovii afară din țară. Primarul s'a luat și el după el. Cu Leonte Gavrilă, șeful la Goga, n'am avut nici un baiu. Cu șeful cuziștilor, iar, sunt destul de prieten. Eu știu românește mai bine de cât nemțește și chiar de cât jidovește și sunt sergent în armată". (Leib Goldstein, 27 ani, clasele primare, negustor).

Despre Evrei, preotul Grapini spune însă: „Noi am vrea pe jidovi să-i ștergem de pe fața pământului. Dară ei îs umiliți. Se poartă bine ca să le între Români în prăvălie".

După cum vedem, în Șanț, ca în multe părți la sate, antisemitismul este o treabă mai mult de intelectuali, identificați cu interesele burgheziei naționale. S'ar părea că satul are, din contră, mai mult tendințe de asimilare, când poate, — de chemare la normele lui de viață —, nu de excludere. Sau poate, pentru sat, Evreul e în primul rând negustorul, burghezul, altă stare socială și, pentru el, între burghezul e-

vreu și cel român nu este deosebirea pe care aceștia o fac între ei.

Toleranța religioasă a sătenilor nu înseamnă însă lipsă de religiozitate. Poate să însemne, cel mult, în cazul de față, ca Șențenii nu vad nici un pericol pentru credința lor în toleranța ce o arată față de alte religii și confesiuni. Biserica, de asemenea, are mare influența asupra sătenilor, deși între ei și preot pot fi uneori frecături. Și acesta e cazul cu preotul din Șanț, pe care unii dintre săteni îl găsesc prea bătrân. „Noi, zice unul, nu zicem că nu e bun, dar e bătrân amu. E de lipsă unul cu mâna de fier, cum a fost și el când era mai tânăr". Alții îndrăsnesc chiar acuzații mai grave. „Mai religioși o fost oamenii mai înainte, zice altul. Credința-i răcita mult, d'a mai mult din partea preotului de cât din a poporului. Că dacă-l chemi la o slujbă îi trebuie doua-trei săptămâni. Nu mere. Că n'are plată, că-i batrân, — nu știu".

După toate marturiile, preotul Pamfil Grapini a fost un om energic și autoritar. Astăzi (1936) are 81 de ani și se luptă aprig să-și păstreze stăpânirea spirituală de alta dată. Iată ce spunea, de pilda, în predica pe care a ținut-o în ziua de 22 Septembrie 1935: „Casa Tatalui meu e casă de rugăciuni și n'oi permite să fie loc de șezătoare... Or am drept de poruncit, or atunci vă las pe voi. Când gaseșc pe treptele bisericii capete de țigari, am dreptul să fiu mahnit în sufletul meu. Eu nu dojenesc pentru mine, fără tot pentru voi. Predica e o dojana mântuitoare pentru suflet... O spus cineva ca or aduce alt popă. Apoi dacă e așa, dragilor mei, sunteți liberi dela mine. Dar acum sunt eu și n'am să las, până'oiu pune mâinile pe piept. După acelea faceți ce vreți. Atunci puteți spune: bine că l-oi luat dracu pe popa acela".

Rolul pe care total îl are în fiecare familie primitiva, unde e șef religios, este confiscat în satul creștin de preot. În sat el este „parinte" și „tata" prin excelență. Între părinte și fiii sai sufletești pot interveni neînțelegeri, dar fiecare rămâne mai departe cu rolul lui.

— Dar ori cât de mare ar fi rolul preotului și al bisericii în sat, ele nu-s singurele realități care contează în viața spirituală și educativă a satului. În cuprinsul vieții sătești mai sunt și alte realități sociale, unele chiar mult mai vechi și care, din punct de vedere educativ,

au rol cu atât mai mare, cu cât el se exercita neobservat aproape. Între acestea, cele mai de seamă sunt diferitele însoțiri de copii și tineret și, pentru adulți, șezatoarea.

Cetele de copii sunt, fără îndoială, unul dintre cele mai interesante fenomene social-pedagogice, care însă a fost atât de puțin studiat ca atare.

După terminologia școlii sociologice dela București, cetele de copii sunt grupuri: n'au o structură de sine statatoare și permanentă, ci una cu scop în afară și întâmplătoare, ocazională. Copiii se întovărășesc pentru colindă, pentru joc, pentru pazitul vitelor sau chiar pentru furt. Cetele pentru colindă sau cele pentru joc au o mai mare importanță, pentru că ele impun întovărășirilor, pentru scopul urmărit momentan, o anumită structură. Numărul și distribuția membrilor din cete sunt determinate de acest scop. Celelalte, deși și ele importante, nu prezintă o structură tot așa de interesantă pentru studiu.

„Noi când ne ducem cârlanii la pascut, zice un copil cu care am mai vorbit, ne întovărășim câte doi sau trei și din două trei turme facem una mai mare. Eu mă întovărășesc cu Gavrilă Sas. Îmi place cu el, pentru că păzește bine cârlanii. Nu-i bate. Nu-i furios. Noi mergem înapoia cârlanilor și ne jucăm. Atuncea vin și alții, dela alte tovărășii, și cu toții ne jucăm. Când ne adunăm nu e nici unul mai mare. Toți una. Numai numaram și cine cade”. (Simion Cămpănu).

Dacă ceata de copii nu e aproape de loc structurată, în schimb însă jocurile sunt. Și ori de câte ori o ceată schimbă de joc, tot de atâtă ori se absoarbe în structura acesteia.

Am văzut, în capitoul precedent, jocuri cu sens pentru educația gospodărească. În afară de acestea, mai sunt altele cu altă semnificație, — jocuri cu referințe la viața socială și cetățenească și educative tocmai din acest punct de vedere. Dam aci două exemple.

De-a tâlharii cu jandarii. „Ne jucăm mai mulți bieiți. Numai acasă, nu la imăși. Ne strângem seara după ce venim cu vitele. Și ne împărțim în două. La unii le zicem tâlharii și la unii jandarii. Și fiecare și-alege câte un cap. La capul jandarilor îi zicem șef, la capul tâlharilor după cum o fost pe vremuri: Nicolă. Nicolă a fost înainte de război un tâlhar pe Rotunda. La tâlharii ceilalți le zicem tabara lui Nicolă. Tâlharii fug, s'ascund și jandarii după ei, îi caută. Ei tot eată până-i prind pe toți. Atunci dau cu cureau pe spate la tâlharii. După

aceia schimbam jocul. Care o fost jandari se fac tâlharii și aliații jandarii” (S. C.).

De-a rasboul cu sașeile. „Aicea alegem doi comandanți. Apoi se aleg și taberele, — ca fiecare se duce unde-i place de comandant. Se trage apoi cu un leu și unul e Român și altul e Turc sau Tatar. Se bat apoi cu sașeile cu arc. Ne luptăm așa până spune o tabară că e batută. Ne batem și cu pietre puse într-o botă cu crapatură. Da' acu s'a mai pierdut jocul asta”. (S. C.).

Gasim, după cum vedem, în fiecare din jocurile acestea autentice, atmosferă de legendă locală, cu urme chiar din istoria națională, care cu siguranță, au o eficacitate educativă mult mai mare, din punct de vedere cetățenesc, decât cele câteva ore pe care copiii le au, cu acelaș scop, în programele școlare.

Acestea sunt cetele de copii și jocurile copiilor. Cu cetele de tineri mai în vârstă — cetele de feciori cum se spune în partea locului — lucrurile stau altfel. Cetele de feciori sunt mai structurate, mai instituționalizate. În schimb activitatea lor e mai primitoare de înnoiri. Actualitatea, ocazionalul chiar și viața locală își fac loc aci.

Cea mai de seamă ceată de feciori din Șanț, este ceata „berei”.

Ce este berea? „La noi e un obicei. Se strâng doi-trei până în patru feciori, care-s mai deștepti — anul trecut eu, Onisim Grăpini și Iosif Sângheorșan, toți ca de 25 ani. Noi am băgat patru muzicanți. Le-am dat o arună de 300 lei și a rămas să le mai dam o mic pe opt seri. În ziua de Crăciun ne-am adunat la casa „berei”, la Maștei Sângheorșan. Am cumpărat 3 kg. de gîinars, le-am fiert, și le-am pus la masă. Erau adunați 22 de feciori și la toți le-am dat. Și i-am întrebat: învoiți is să le fim noi bîjirai? S'a aprobat. Tot în seara ceia am luat „arunc” (a plătit fiecare jumătate din cât s'a înscris să dea). Unui din noi, Onisim Grăpini, a numit feciori cari să umble câte doi să cheme fetele la bere, să le ceară la parinți. E așa: intră în casă și zice buna seara. Se așază pe scaune, iau pălăriile din cap, apoi amândoi deodată: Băde Ioane și lele Ioana (cum îi numele), se roagă ceea bereni și ne rugăm și noi, faceți bine și ne lăsați fata la bere. De nu va fi cu greu să veniți și Dumneavoastră. Parintele fetei, dacă vrea să facă o glumă, spune: cu placere, da nu vrea să vie. Mă noi spunem: ia și d-ta o joardă și dă după ea, c'atunci o vini. Da buna seara și pleacă. Asta e funcția unui bîjirau. Acum vine al doilea. Acela am fost eu. Eu am trimis muzicanții la parinții fetelor să le dea să mănânce. Alegi cele mai văzute fete din sat și de toată seara altele. Al treilea bîjirau are funcție: aranjează lămpile, pune naft, curăță salile și sta în așteptare. El mai ajută și gazda cășii. — Seara se joacă întâiu dansul „de-a mîna”, apoi „de-a învîrtitul”, alunelul, — apoi vine sîrba. Se

mai și mestecă jocurile. Intre jocuri se mai strâng câte 5-6 feciori și cumpara gîinars și da și la fete. Cu fetele mai vin și parinții și frații însurați și privesc. La dans se și striga. La bere sunt altele strigaturi, la nuntă altele. La jumatea berei se platește la muzicanți jumate și la urma restul. Pe la Anul Nou, berenii se strâng toți la casa berii. Bjiraii iau plugul și berenii sbici de fuior. Întai descântă la casa berei și descântecul e așa: pune plugul pe fereastră — că e mic, de lemn, și plugul și boii și calul și om și teleguța. Tate-s facute de mine. Eu om purtat plugul și Onisim Grapini o descântat. El o strigat la feciorii care-s afara cu sgîrbacele:

Vă tocmiți și bine stați,
Boii bine sa mînați?

Și ci zic:

Ne tocmim și bine stam,
Boii bine sa mînam.

Și iar bjiraul:

Măine anul se 'nnoește,
Plugșorul se pornește...

Și tot așa mai departe. Onisim Grapini o știe toata. Apoi pornim. Merem întai la parintele, apoi la notar, apoi la dascal, apoi la țărani, la cei frunțași. Catre ziua împarțim banii și facem petrecere. Am uitat să spun ca, înainte de bere, toți bjiraii dela toate bercele — că mai sunt și altele — merem la primarie să facem concesiune de joc între primar, gazda berii și bjirai. Iscalește și pretorul și jandarmaria. In cela an când o murit Duca om mers la Bistrița pentru iscalit. Merem și la parintele. A doua zi de Crăciun, după biserica, bjirail, câte unul de fiecare bere — mare, mijlocie și mică — dau parintelui lista pentru toți feciorii din bere: câți is de fiecare. Preotul ne binecuvîntă și ne da drumul. Ca mai este și bere mijlocie și bere mica. Berea mijlocie o fac feciorii ca dela 20 la 23 ani; cea mica feciorii sub 20 de ani. Ca nu încep toți într'un loc. Eu daca vreau sa ma duc la berea mijlocie sau mica, am voe. Cei mici n'au voe nici la mijlocie nici la mare. Fetele — e așa: sub 15 ani la mică, dela 15 la 18 ani la mijlocie, peste 18 la mare. Mai 'nainte nu știu bine că cum o fost. Bere mica nu era. Nu-i lăsa ai mari și popa. Da' amu o mai îmbatrănit popa ăst' al nost'. — Altă data berea se facea altcum, da' eu n'am apucat. Fara cunosc berea dela Magura. Acolo nu e ca la noi și ține trei seri". (Savir Scripeț, 25 ani, patru clase primare).

Lămuriri asupra berii am luat și dela preotul Pamfil Grapini, în sepecial asupra denumirii de „bere”.

„Mai 'nainte vreme, feciorii dela 18 ani se adunau la un econom. Și fiindcă mai mult nu le placea vinarsul ca sa petreacă în cășlegi, ei aduceau boabe de orz, le puneau într'un butoiu mare, turnau apă și tinerii pe rând mergeau toată ziua, învărtea și mesteca orzul în apa aceea. Apa capata un gust amar. Acea apă o strecurau în vase curate, o pastrau și, începând de a doua zi de Nașterea

Domului petreceau. Și fiindcă bautura avea gust și miros de bere, o dat numele de „bere” și la petrecerea întreaga. Merem la bere, nui! Facem bere, mai! Pentru conducerea petrecerii, tineretul își alegea un conducator, caruia-i ziceau primar sau birau. El avea doi aghiotanți. Ei erau raspunzatori pentru pacea și ordinea față de primărie, de priot și de parinți. Întai se judecau între ei, apoi ajungeau la noi. Care se simțea nedreptățit, fata care era disprețuita sau ofensata, veneau la priot sau la primarie și se jeluia. Cu ocazia aistor conveniri, de regula, era invitata toata „diligința” satului și parinți. Copiii nu erau admiși. Obiceiul se ține și acuma, dar numai iarna, — și s'a mai schimbat. Varu, după vecernie, își fac între ei înțelegere și joaca pîna la apus de soare. Dar nu la cărciuma. Priotul mai controleaza care o fost la sf. biserica și-i mai oprește. Acu mai nu se mai alege birau. E unu, mai batrîn care conduce”. (Pr. Pamfil Grapini).

După cum vedem, „berea” e de fapt instituția cea mai de seama din viața tineretului din partea locului, cu mare influența educativă. Și este în adevăr o instituție: funcția de berean, ea și funcțiile de conducere, sunt în adevăr funcțiuni, nu-s legate de anumite persoane. Funcția sa educativă este și ea evidentă. Petrecând, tineretul se inițiază de fapt la viața spirituală a satului, — mai ales la cea cetățenească. Organizația berei seamăna, în orice caz, cu organizația cetățenească a satului, — cu a satului din trecutul imediat însa. In adevăr, conducătorii ei se numesc birai, deși astazi (1936) acestea sunt denumiri care n'au corespondent în sat. Pe unele din aspectele ei instituția are înca un aer de primitivitate și mai pronunțat. Așa e de pilda în alegerea birailor. Ei nu sunt aleși, ci se propun ei înșiși și cer doar conșimțământul alegătorilor feciori.

In ceea ce privește activitatea desfășurată — ceea ce am putea numi programul berei — nimic prea precizat. Obiceiurile cu caracter mistice practicate cu prilejul ei sunt fixate cu precizie destul de mare; dansurile sunt și ele tradiționalele dansuri locale, în cea mai mare parte; dar o ordine a desfășurării lor nu este strictă. In plus, multe lucruri noi se introduc cu destulă ușurință. Chiar în organizare, dela o generație la alta, se introduce reforme.

Conducerea spirituală supremă a berei, în sat, pare s'o aiba înca preotul. Adiministrația comunei vegheaza numai sa nu se contravina la vr'o masura luata de autoritațile superioare. Incolo, spiritual, ca ajută mai mult pe preot. Cât despre școală și învățător, dupa cum se vede din descrierea „bjiraului” Savir Scripeț,

ei sunt, pare-se, cu totul absenți din treaba asta.

Dacă „berea” este a tineretului, șezătoarea e a satului, — în orice caz în mare măsură a satului întreg.

Șezatoarea nu-i o instituție cu structură precisă. Singurul caracter instituțional al ei este, am putea spune, permanența ei ca idee. Altfel e o grupare ocazională, cu mari posibilități de adaptare la împrejurări. Așa e și în Șanț,

„La șezătoare se mai întâlnesc feciorii cu fetele. Da vin și alții. Fetele se adună în de ele; feciorii umbla și de la o șezătoare la alta. Stă mai mult unde place la fiecare”. (Savir Scripeț).

„Când eram eu tânăr, șezătorile erau par’că mai dese, dar și mai sever supravegheate. Se aduna mult tineret, dar nici odată singur. Vorbesc de fete, — tinerii erau slobozi. Pe atunci preotul le frecventa foarte des și pe neașteptate. Unde nu te așteptai era. Mai venea și învățătorul dar el n’avea atâta autoritate. La șezători preotul nu ținea cuvântari. Sta doar de vorbă cu lumea, da un sfat sau se informa. De multe ori sărbătoarea la biserică, el vorbea apoi de ceea ce auzea că se întâmplă pe la șezători și nu cruța. În șezători se spuneau povești, glume, ghicitori. Uneori se și ceta. Circula prin șezători: Libertatea dela Orăștie, Românul dela Arad, Tribuna și Gazeta Transilvaniei, precum și cărți. Șezătorile erau și ele un fel de școală de naționalism. Acum nu știu cum vor mai fi șezătorile în Șanț, dar par’că s’a mai schimbat ceva”. (Dr. Frederic Popu, fiu al satului).

La șezătorile organizate de echipa monografică, silindu-se să respecte cât mai mult specificul locului, s’a putut vedea că șezătorile sunt încă vii în obiceiul satului Șanț. S’a încercat aci și o sistematizare a lor, cu un mai pronunțat rost didactic. Subiectele aduse de locuitori în discuție au fost pășunatul și pădurea, cele mai actuale în sat. Același lucru se discută probabil mai mult și în șezătorile obișnuite.

Din informațiile culese mai iese însă un lucru. Șezătorile mai mari — cele de toamnă de pilda, dela culesul păpușoiului — adună la un loc toate vârstele. Cele de iarnă, când se adună femeile și fetele cu lucrul, sunt mai puțin populate și tineretul se adună oarecum separat. Și atunci, se înțelege că și atmosfera șezătorilor diferă. În orice caz între rostul șezătorilor și acela al cetelor de copii și de tineret este o deosebire: acestea din urmă sunt exclusiv ale tinerilor, pe câtă vreme șezătoarea e a tuturor vârstelor. Ea face, am putea zice, legătura între vârste, în domeniul vie-

ții spirituale, ceea ce e foarte important din punct de vedere educativ.

5. — Să aruncăm acum o privire generală asupra caracterelor mai însemnate ale educației tradiționale, așa cum se desprind ele din înfățișarea acestui proces în Șanț.

Ceea ce domină, după cum am văzut, în concepția Șențeanului, este încrederea sa în puterea educației. Pentru el omul este împlinirea unui destin, — un destin bun în general, pentru toată lumea. Împlinirea lui depinde însă de păstrarea unor reguli, care trebuiesc cunoscute. Omul se împlinește decă le cunoaște și le respectă; ratează dacă le ignorează. Între concepția aceasta și unele teorii culte (Rousseau) nu este nici o deosebire aproape. Deosebirea stă numai în mijloacele pe care le are săteanul la îndemână pentru fructificarea ideii pe teren practic. El vine aci cu practici empirice și magice, pe câtă vreme omul cult cu învățăturile științei moderne. Ceea ce trebuie reținut însă este robustul optimism educativ al Șanțenilor, ceea ce e o garanție pentru ieșirea din criza de creștere, prin care pare că trece acum satul lor.

În ce privește mentalitatea mistico-empirică a satului Șanț, — și aci sunt de făcut unele distincțiuni. Ea nu este chiar atât de închisă. Bărbații mai mult, femeile mai puțin schițează tendințe de ieșire din ea. O ușoară umbră de îndoială față de practicile magice pregătește decăderea acestora la ragnul de superstiții. S’ar părea chiar că numai lipsa altor deprinderi îngăduie perzistența celor vechi, căci locul nu poate rămâne gol. Altfel fructul este destul de copt.

Deosebirea dintre femeie și bărbat, din acest punct de vedere, are repercursiuni însemnate pentru educație. Tot ce se leagă de îndatoririle educative ale femeii — cum e în mare măsură educația sanitară, — se face în spirit mai tradiționalist și mai primitiv; tot ce ține de datoriile educative ale tatălui — în primul rând educația gospodărească — se face cu o înțelegere mai rațională a lucrurilor. Bărbații au o atitudine mai liberă, chiar față de autoritatea supremă a satului, — preotul. Consecința logică pe care trebuie s’o tragă de aci școala este evidentă. Ea trebuie să aibă o atenție deosebită pentru formarea mentalității feminine, cu atât mai mult, cu cât de acest lucru sunt legate viața și educația micilor săteni în primii ani de existență, care sunt, după cum se știe,

atât de periclitată

O caracteristică a educației tradiționale a satului sunt apoi metodele educative întrebuințate. Ele au un caracter nediferențiat și nesistematic. Învățătura în sat nu se face specializat și metodic, ci global și ocazional. Copiii învață trăind pe lângă părinții lor tot ce știu și ei — toată meseria vieții de țăran din localitate —, observând și făcând ca ei. În această privință ucenicia pe care o face meseriașul — chiar la țară — este o formă avansată de învățatură.

În unele sate — la popoare mai înaintate — găsim un început de ucenicie diferențiată chiar la țară. La noi, aproape de loc. Dar ceea ce găsim uneori la noi — ceea ce am găsit în Șanț — este tendința de a păși peste ucenicia propriu zisă la școală. Evoluția firească a metodelor educative, dela integralismul empiric și ocazionalism, la ucenicia specializată și apoi la școală, pare să nu se facă la fel ca pentru meserii, în trecut. Aici este tendința să se sară direct dela prima la ultima treaptă evolutivă. Faptul nu poate fi fără consecințe. În educația profesională a meșteșugarilor, ucenicia este o instituție intrată în tradiție, cu structura, viața și legile ei. Aceasta face că școala — școala de meserii sau profesională — apare meseriașilor ca ceva străin. Mai multă încredere inspiră așa zisele școli de ucenici, care sunt o fuziune a uceniciei cu școala. Și o împăcare.

Școala necesară pregătirii țăranului, pentru complexul ocupațiilor lui, are o altă situație. Ea trebuie altoită direct pe școala nediferențiată a familiei și a celorlalte instituții populare de educație. De aci o sumă de greutăți, de sigur, — dar altele.

Instituțiile de educație ale satului nu au așa de evidentă funcțiunea educativă, cum o găsim fie la ucenicie, fie la școală. Și biserica și familia și cetele de copii, și cetele de tineri, și șezătoarea — ca să nu le pomenim de cât pe acestea — au și alte rosturi în viața socială, uneori tot așa de importante ca și cel educativ. De aceea, poate, cea mai mare greutate pentru țăran este să se obișnuiască a concepe o instituție, care să nu aibă altă funcțiune, de cât pe aceea a învățaturii.

Aproape toate instituțiile educative sătești au apărut chiar în sat. Numai biserica a apărut în afară. Ea s'a impus satului împotriva străvechiului cult familial și a așa ziselor credințe păgânești. Religia creștină a venit în sat, la

început, ca dușmană a păgânismului, care era satul însuși. Astăzi ea este încadrată în viața satului și este o forță educativă încă vie.

Familia satească, și ea, este o instituție destul de încheagată. Tipul de familie cel mai răspândit în Șanț este, am văzut, cel al familiei conjugale simple. De cum se căsătoresc, tinerii doresc să se despartă de părinți. Aceasta este, probabil, în legătură și cu saturația demografică a satului. Fiecare tovărășie conjugală vrea s'o ia cât mai de vreme. Dacă rămân în gospodăria veche li se pare că-și pierde timpul, muncind pentru alții: pentru frați sau chiar pentru părinți, care lasa apoi moștenire averea muncită de ei și altora. Familia aceasta, interesantă și nu prea respectuoasă față de bătrâni, este proprie unei vieți care lasă tradițiile să moară. Nu putem spune ca este cazul întocmai pentru familia șanțeană, dar condițiile create duc în această direcție.

Căci tradițiile mai au și alte forțe de susținere. Ele se transformă complet numai odata cu transformarea totului. Educativ familia, din faza celei din Șanț, nu mai are condițiile unui sat în ascensiune, dar nu are încă nici lămurite condiții noi de viață. S'ar putea ca o astfel de familie, dacă nu găsește multa vreme puțința ieșirii din criză, să facă drum întors spre forme degenerate, cu dezaastroase efecte educative, din toate punctele de vedere: și sanitar și gospodăresc și spiritual. Aci și școala va trebui să aibă un cuvânt de spus, dar cheea stă într'un complex de alte condiții.

Alături de familie un rol educativ de seamă, în sat, am văzut că-l au cetele de copii și tineret, precum și șezătoarea. Acestea sunt dincolo de cadrul restrâns al familiei. Ele au funcțiuni, care trebuie să fi fost mult mai importante în trecut, fără să le fi pierdut complet nici azi. Atmosfera de legendă sau basm, care le însoțește adesea, rămășițe de magie și primitivism patriarhal, mărturisesc de vechimea și importanța lor în vremurile apuse. Perzistența lor în sat este temelia misticismului din viața satească.

Școala încearcă să vină cu influența ei aci, dar destul de nepriecut. De fapt, problema rămâne să fie lămurită de-abia de acum încolo. Deocamdată singura influență dirijată asupra lor a avut-o, până acum numai biserica. Lucrul acesta este foarte vadit în Șanț. Aci biserica a exercitat un control dintre cele mai severe, în ultima jumătate de veac, asupra în-

tregei vieți spirituale și educative a satului. Ea a supravegheat în primul rând familia, dar s'a amestecat și în viața instituțiilor populare cu totul particulare, cum sunt cetele de tineri și șezatorile. Ea a cautat să facă, prin ele, atât educație religioasă, în spirit tradițional, cât și educație națională. Astăzi încă, biserica este o forță vie în sat, deși cu o autoritate ceva mai scăzută. Diminuarea acestei autorități ține de multe cauze, dar și de slăbirea forțelor celui ce o încarnă: bătrânul preot Pamfil Grăpini.

Ființa agenției unei funcțiuni atârână greu în modul cum aceasta se va manifesta. Ei nu creează funcțiunea, dar îi pot da viață sau o pot suspenda parțial.

Agenții funcțiunii educative sunt: părinții, șefii firești, ocazionali sau permanenți, ai cetelor și șezatorilor, și preotul.

Mama, dintre părinți, are rolul educativ cel mai de seamă. Sateanca mamă este, în genere, mai superstițioasă de cât barbatul, fiind legată de cercul mai strâns al familiei. În vremuri patriarhale rolul ei educativ era mai mic. Bărbatul era mult mai important prin faptul că deținea și puterea religioasă, al cărei șef era. Azi rolul femeii e covârșitor. Ea se îngrijește, cu exclusivitate aproape, din primii ani ai copilăriei, atât de trupul cât și de sufletul copiilor.

Tatăl are un rol educativ mai mic azi și intra în acțiune, în viața copilului mult mai târziu pentru a-i face educația gospodărească. În general, bărbații călătoresc mai mult și din aceasta învață mai mult. Ocupațiile lor, militară și faptul că ei merg la școală în procent mai ridicat, îi face mai primitivi pentru lucruri noi, mai puțin legați de superstiții, pe care le și numesc adesea „credințe femeiești”. De aceea se și observă că progresul la țară este mai descătușat pe linia pe care barbatul are un rol educativ: adică pe plan practic.

Șefii ocazionali sau permanenți, ai cetelor de copii, de tineret și ai șezătorilor își au și ei partea lor în procesul educativ al satului. Ei sunt, în fond cei ce conduc o lume, de care sunt legați, prin toate fibrele ființei lor. Educația oficială nu le da nici o considerație deosebită, dar acest lucru e cu atât mai periculos, pentru că ei continuă să fie ceea ce sunt, pe linii nesupravegheate, pline de pericole de tot felul. Biserica a înțeles mai mult acest lucru și a năzuit să le canalizeze manifestările pe dru-

mul său.

Preotul, în adevăr, a fost autoritatea educativă supremă în satul tradițional, — și în Șanț în mod deosebit. Prin mame el a controlat educația tradițională familială, corectându-i pe cât a putut fondul de superstiții necreștine; prin amestecul său în funcționarea cetelor de feciori și a șezătorilor el a controlat și restul vieții spirituale a satului, cu rost educativ. Singurul domeniu unde el a avut o influență mai mică a fost acela al activității gospodărești. Aci agentul educativ cel mai însemnat a rămas tot tatăl. Aceștia încearcă să se substituie, pentru același rost, școala, — dar, până acum, cu rezultate destul de slabe încă.

Educația cultă a satului Șanț.

Școala.

6. — Școala este cea mai nouă instituție educativă a satului. Propriu zis, așa cum este ea astăzi, nici nu este a satului, ci a Statului, în sat. În alte țări ea este intrată ceva mai mult în tradiția satului. La noi această tradiție este de făurit.

Spre deosebire de celelalte instituții educative, despre care am vorbit în studiul nostru, școala are un caracter net diferențiat și modern. Funcția ei educativă este evidentă. Fără această funcție școala n'ar putea exista. Căci nu este cazul cu nici una din instituțiile educative cu caracter popular, — nici cu familia, nici cu cetele de copii și tineret, nici cu șezătoarea, nici cu biserica. În structura acestora aspectul educativ este implicat, dar nu e nici prea evident și nici, întotdeauna, cel mai însemnat. S'ar putea chiar concepe, fiecare dintre ele, și fără rosturi de acest fel.

Noutatea relativă a școlii în sat este un lucru care se vede repede, mai ales în satele noastre, chiar și după semne exterioare. Stilul clădirilor școlare, în primul rând, este vorbitor. Dar noutatea aceasta se vede mai ales în atitudinea pe care sătenii o au față de școală și rosturile ei. Și este extrem de prețios ca acest lucru să fie cunoscut, pentru că greutățile pot fi înlăturate atunci mai cu succes.

Atitudinea sătenilor față de școală se poate măsura și cu metode precise, — cu testul de atitudine. E o metodă care ne poate da formula matematică, expresia cantitativă a problemei. Pentru satul de care ne ocupăm, satul Șanț, n'am avut posibilitatea să aplicăm această me-

todă. Ne-am mulțumit cu metoda anchetelor, sub formă de convorbiri cu sătenii. Pe această cale se obțin rezultate mai puțin precise, dar nu fără valoare. Metoda anchetelor este chiar necesară, ca o completare a metodei testelor. Ea poate să aducă un aport de adâncime și culoare locală, pe care testul numai cu greu îl poate da.

Din convorbirile noastre cu sătenii din Șanț, am cules destule mărturii care să ne dea o idee despre modul cum privesc ei școala. Vom da câteva dintre ele.

„Mi-am dat băiețelul la școală ca să învețe carte, sa-i folosească pentru când o fi mare”. (Nicolae Ioan, mijlociu ca avere și cu știință de carte. Într-un mod asemănător se pronunța și alții: Leontin Pop, Macidon Grapini și Octavian Filipoiu, — aceștia oameni saraci). Alții par și mai convingși: „Eu îmi dau copilul la carte, ca să învețe, să-i folosească în viața. Că azi nu se mai poate fără carte”. (Andrei Nacu). Sau: „Dacă învață copilul, pentru el învață. Eu îl dau la școală să fie spre folosul lui”. (Macidon Domide). Alte răspunsuri i-au forme aforistice, cecare e un semn să ele sunt oarecum cristalizate în subconștient, semnul intrării în tradiție. „Omul fără carte e prost. Eu mi-am dat copiii la școală — și fata și băiatul — ca să nu fie proști”. (Iosif Ilieșu). „Cartea e ca o călăuză. Cine știe ccti află mai multe și vede mai bine că pe ce lume-i. Am dat copilul la școală pentru a avea în viață o călăuză”. (Pantelimon Olariu). „La orice om cartea prinde bine în viață. Eu am dat la școală și fata și băiatul tocmai pentru aceea: să le prinda bine”. (Onisim Sângiorsan).

Ca și în multe alte părți din România, Șanțenii păstrează ideea că școala e făcută mai mult pentru băieți. Ideea contrarie își face totuși drum, tot mai mult.

„Eu am dat copila la școală să învețe carte. Cartea e de folos și pentru fete”. (Precup Filipoiu). „Eu am dat și fetele la școală, că și ele trebuie să știe carte; le e și lor de folos să știe”. (Pavel Pațșcanu).

Din câteva convorbiri, date mai pe larg, ne vom putea însuși da seama mai bine de complexitatea gândurilor unui șanțean privitor la școală și știința de carte.

„Pe copii, zice Dănilă Cămpan, i-am dat la școală ca să se deștepte. Cine are carte, are parte. M'am lasat de ale mele și i-am dat. E deosebite mare între cel ce învață și cel ce nu învață. Poți să-l mări ori unde. Chiar lucrător dacă e știe ce face. Apoi cine învață e mai supus. Știe de ascultare, știe de Dumnezeu, învață rugăciunile, știe că e un stăpân în cer. Când o mai și răsădela școala,

o rămasă că n'o avut încălțări, ori ceva cumva. Numai Simion mergea oricum. Nu se lasa. Așa i-a fost de drag. Apoi tot mereu l-am luat și eu la întrebare. Lui Simion i-a plăcut să meargă la mișic. L-am dus și la muzică, — numai e tare slabuț. Acum urmează la fabrică și aduce bani. Nu suntem în stare să ținem copiii la școală. Da' și meseria e bună, numai s'o învețe. Și dacă nu trece la meserie, vrem ca dascalul să-i învețe de-ale economice. Și să fie și el om. După a mea părere, învățatura multă la învățător nu face atât cât purtarea bună. Ce folos că o hodorigi la vorbe multe, dacă nu se știe purta. Cu purtarea bună poți ocoli lumea. Și mai e ceva. Ar trebui să ne lase copiii o luna mai târziu toamna și o luna mai de vreme primăvara, ca altfel trebuie să pui om mare după vite. Eu pe cel mic îl mai trimet cu cărlani”. (Danila Cămpan, 49 ani, 6 clase primare).

„Școala, spune alt șanțean, a fi de folos să fie cât de multa. Eu am avut un băiat: o făcut cinci clase aci și două la liceu. Nu l-am putut duce mai departe. Acum îl folosesc la economie. L-am dus la liceu când n'aveam femece, ca nu puteam sa-i am grije. Carte, fetele sa aiba câtă le trebuie. N'au să se duca sa conducă țara. Da' cumiști și învățate în școala trebuie să fie și fetele și feciorii. Și eu zic așa: să aiba copilul și carte, da' praxa e înainte de toate cele. Și din economie (gospodarie n. r.) și din comerț și din meserie să învețe. Copilul sa meargă la școală ca să se facă om la loc, să știe că pe ce lume se afla. Când și nu merg copiii la școală, sunt mai multe motive: alții fie ca nu-i de atâta lipsa sa-l dea la școală, alții din sărăcie sau din departare. Eu de-ași avea puțină și acum l-aș mai da. Numai dascalul sa-și facă și el al lui. Dascalul, când eram eu la școală, nu-i era iertat să fie absent. Se ocupa cum trebuie. Era mereu cu noi. Azi mult îngaduite tare sunt absențele, — nu știu de ce. Un dascal eu îl consider lumina sa lumineze tineretul. Sa facă toate câte plac și lui Dumnezeu. Sa nu-l vada lumea bat sau că nu se duce la biserică. Cum vrea sa fie copilul așa să fie și el. Dascalul Grigore Româneș, când eram eu la școală, o suduit de Dumnezeu. Sunt patruzeci de ani și n'am uitat nici acum. Nu trebuia sa facă asta. Școala noastră din Șanț nu-i destul de încapătoare. Ar trebui alta. Și apoi cred ca ar mai trebui o școală. Partea cea mai departată și mai grea este Cârțibav”. (Simion Filipoiu, 53 ani, 6 clase primare și trei ani cursuri de repetiție, mijlociu ca avere).

Și o altă convorbire, deopotrivă de interesantă. „Eu am două băiete: una trece în clasa a cincă și alta mere amu întâiu. Mai am unul care o făcut un an la școală normală, și-o venit de-o urmat din nou în sat. Mi-am dat copiii să învețe carte și alte lucruri, că eu n'am timp. La fete nu le lipsește atâta învățatura. Partea bărbatească trebuie să învețe, ca se lovește mai mult de viață. — După a mea părere bine ar fi să se ocupe școala întâiu de religie. Capăta așa copilul un fel de omenie. Știe sa asculte. Apoi e bine sa învețe și economie. Da' întâiu omenie. Da' și dacă n'o are de-acasa, nu face nici dascalul nimic. Toate de câte va sa se pălăsească în viață îi poți arata la școală. Școala cum e acum nu-mi place ca nu se ocupă de tot. Nu învață băieții tot ce învațam noi. Și noi învațam

în limba străină, — ce știu eu? Și-am fost mai mijlociu și tate le-am învățat. De-s tate ca la noi, apoi îmi pare bucat de rau. Cel puțin sa știu ca e numai la noi așa. Copiii mai și lipsesc dela școală. Uneori nu-i dau la școală ca ma strânge o lipsă. Ma doare de școală, dar ma doare mai mult de economia mea. Ca trebuie musai sa-i dau dupa mar-hai uncori. Eu sunt om cu cuprins mare și nu pot sa fac tot singur. Da' și la școală copilul să nu mearga de geaba. Să fie dascalul dascal. Sa fie și popular, ca tragețe cu noi. Să facă bine sa ma asculte, că nu-i fiu de general. Aceea-i una. Apoi sa știe sa învețe. Sa aibă el mai întâiu în cap omenia și s'o pilduiască și pentru copii. Sa fie pilda cu casa lui. Ca daca dascalul își țipa femece pot s'o țip și eu. Or de bautură, — nu pot să ma duc cu sa-i spun ce sa facă. — Eu vad că școală nu produce. Or ca nu sta de copil, or ca nu știe ce să-i învețe. N'aud baiieții ca să învețe ceva. E atâta tot odihnit. Eu când umblam la școală stam ca pe foc. — Școala noastră din Șanț nu-i cum ar trebui. Edificiul nu-i bun de fel. Trebuie prăvălit până în fundament. N'au toți copiii unde sta. Pe urmă trebuie ca toți învățătorii sa aiba fartir, sa nu cerșească. Și apoi și gradina. Aia-i gradina? De-acolo n'au a învăța copiii nimic. Ceapa lor nu e cum era a mea de-o săptămâna. — Școala a avut și cooperativă, da' amu nu știu. Știi ce n'scamna cooperativă în școală? E un fel de altoi să facă și ei mai târziu. E o deprindere. Învață să conducă, să controleze, sa nu mai fure casarul sau președintele. Toate sa treacă în inima lui. Ce-ar mai trebui școlii? Sa aibă creștere de vite, vacă, gaini, — sa arate cum se îngrijesc. Să aibă stupi și gradina pomala. Da' numai sa aibă cine să arate. Sa arate și cum iese cu munca bună și cu munca rea. Să faci doua darabe și sa vadă copiii că e mai bine sa lucre așa. Da sa pun și rau ca sa vada. Acea numai elinuese pamântul, — nu știu ce să facă cu el. Pe Cârțibav cred ca ar trebui școală nouă".

Ioachim Domide, 49 ani, 6 clase și trei de recpetiție, om cu avere multa).

Ceca ce e de remarcat din capul locului, în aceste converbiri este varietatea subiectelor abordate de sateni. Nu există problema școlară, care sa nu fie atinsă într'un fel, iar părerile exprimate sunt de cel mai mare interes și pentru noi.

O prima concluzie, de tras din tot, este în legătura cu valoarea pe care Șanțenii o acordă școlii. Pentru ei e clar că școală este folositoare. Altfel nu și-ar da copiii la școală. Școala trebuie sa vie în ajutor acolo unde parinții n'au timp sau n'au pricepere. Tocmai de aceea ea-i mai de preț pentru baiieți. Fetele pot căpăta învățătura, de care au nevoie, în familie. Băiatul trebuie să știe însă lucruri pe care nu le poate învăța dela părinți.

Ce trebuie să învețe copiii la școală? Păreca exprimată aci ne surprinde oarecum. Toți

sătenii spun: la școală copiii trebuie să învețe carte, — carte în primul rând. Când copiii sunt prea mult purtați prin grădini și ateliere satenii sunt nedumeriți. Li se pare că elevii sunt sustrași atunci dela însăși esența ocupațiilor școlarești. Nu doară că ei ar da o importanță greșită cărții. Din contră. Pantelimon Olariu spune: „cartea-i o călăuză. Cine știe ceti află multe și vede mai bine că pe ce lume-i". Și acesta e adevărul. Aceasta înscamna însă și altceva. Țăranul vede că în atelierele și grădinile școlilor primare copiii nu învață mult prea mult față de ceea ce știe el. Uneori nici atât. Din contră, învățătura scrisului, cetitului și socotitului ajută unora dintre ei să evadeze din sat sau cel puțin dela ocupațiile țărănești.

Ce trebuie să învețe copilul cu ajutorul cărții? Cel dintâi lucru pe care-l recomandă sătenii chestionați este religia, — adică întărirea tocmai a spiritului dominant deja în sat. „Capătă așa copilul un fel de omenic. Știe sa asculte". Întâiu deci educație morală în spirit religios. „Apoi e bine să învețe și economic, da' mai întâiu omenie". În fond, aci iese în evidență trăsătura sufletească de temelie a țăranului: practicismul în înțelesul larg al cuvântului, — practic din punct de vedere psihic (încălnare moralizatoare, omenic, supunere); practic pe planul preocupărilor de viață (formarea deprinderilor gospodărești).

Idealul acesta de educație, așa cum îl desprind țăranii, în rostul pe care ei îl atribue școlii, nu se acoperă cu acela pe care programele oficiale îl acorda acesteia. Programele oficiale pun în centru educația națională, sătenii pun pe cea religioasă; cartea e văzută cu alți ochi de programele oficiale, și cu alți ochi de sateni; cât despre practicismul din școlile noastre, țăranul n'are nici o încredere deosebită în modul cum este înțeles și aplicat el astazi.

— Și totuși școală, în satul Șanț, pare mult mai înradăcinată în spiritul sătenilor ca în alte părți. Acest lucru se poate observa și din modul cum cel puțin o parte dintre locuitori o discută, — ceea ce înscamnă că-i preocupă, — precum și după frecvența școlară care, dacă nu-i ideală, e în orice caz mai bună ca în alte sate. Se datorește aceasta și faptului că școală are în Șanț un trecut, care explică această relativă împământenire a ei în viața satului.

Școala din Șanț datează, după spusele locuitorilor — în special ale bătrânului dascăl pen-

sionar Mihail Cotu — încă din anul 1820. Date certe de funcționarea ei avem însă din 1827. I se zicea atunci, pe vremea graniței, „gemeinde Schule” și era sub supravegherea administrației militare și sub cea spirituală a bisericii. Din punct de vedere material ea se susținea din „lada satului”, — adică de către comună. Aceasta dădea: localul, cheltuelile cu întreținerea localului, plata învățătorului și cărțile școlare. Deci tot sau aproape. Când sumele pe care le putea da ea nu erau suficiente se instituea un „arunc” (dare). pe cap de locuitor. Cei ce puteau plăti se achitau de această datorie în bani, ceilalți presta muncă specială, pentru „fondul scolastic”.

Începând din anul 1836, prin stăruința vicarului Ion Marian, s'a făcut o coordonare și reglementare în întrebuințarea acestor fonduri, pentru toată granița. S'a hotărât atunci ca fiecare comună să rezerve un fond pentru școală și anume: comunele mari 4000 de florini, cele mijlocii 2500 și cele mici 2000. Șanțul — sau, cum i se zicea atunci, Rodna Nouă — făcea parte din această din urmă categorie. Fondurile acestea se administrau, la început, de fiecare comună în parte. Mai târziu ele s'au adunat la un loc și s'au dat în grija unui consiliu districtual. Administrația aceasta a continuat și după desființarea graniței, în 1851. Numai în 1868 s'a instituit un regim nou. Începând cu acest an, în urma legii Eötvös, școlile „sătești” — cum începuse să li se zică — își schimbă titulatura, devenind școli „confesionale”. Biserica își afirmă acum o autoritate și mai mare asupra lor. — În adevăr, după această dată, școala începe să fie condusă de un senat școlar, ales de popor pe trei ani. În fruntea senatului stă însă preotul și tot el este de drept și de fapt directorul școalei. Senatul avea să se ocupe de găsirea mijloacelor materiale de susținere a școalei, precum și de angajarea corpului didactic. Preotul, ca director, avea în plus și efectiv în mână atât instrucția cât și educația copiilor 9).

Curând după instituirea acestei noi organizări, Ungurii deslănțuie o serie de măsuri de maghiarizare tot mai aspre. Astfel, în 1878, introduc ca obligatorie limba maghiară între

obiectele de învățământ. În 1893 se măresc salariile învățătorilor și se pun obligații școlilor confesionale să plătească pe învățătorii lor la fel. Pe lângă acestea, Ungurii pun o sumă de alte obligații, a căror neîndeplinire ducea la închiderea școalei. În felul acesta locul putea să rămână liber pentru o școală de stat 10). Presiunea devine și mai mare din 1907, odată cu legea Appony. Prin aceasta se extind drepturile limbei maghiare, iar învățătorii școalelor confesionale sunt asimilați cu funcționarii statului. Despre aceste timpuri, batrânul dascăl Mihai Cotu spune: „Luând Statul maghiar școalele confesionale sub control mai sever, inspectorii școlari de atunci făceau inspecții cu o severitate de nedescris. La o inspecție nu-i convenea cum vine lumina în școală, la alta nu erau cărțile corespunzătoare, alte ori nu răspundea învățătorul; iar cu progresul în școală nu erau mulțumiți niciodată. Făceau obiecțiuni și amenințări mereu cu închiderea școalei și destituirea învățătorilor, — numai ca să poată statifica școala. Senatul nostru a știut înfrunța toate acestea și a susținut caracterul greco-catolic al școalei”.

Ascultând pe batrânul Cotu, gândul ne poartă, fără să vrem, la Herdelea din romanul „Ion” al lui Rebreanu. De altfel Rebreanu este de fel tot din partea locului, dela Maieru.

Cu toate greutățile prin care a trecut, școala din Șanț a putut să le înfrunte, să le supraviețuiască și să-și facă datoria pe linia impusa de condițiile sociale ale satului. A început modest și n'a avut niciodată prea multe mijloace de susținere, dar cu eforturi și chibzuință, a putut să iasă din nevoi.

Dela 1827 la 1855, școala a funcționat cu o singură sală de clasă. Pe atunci se învața numai scrisul, cetitul, calculul și religiunea. Din 1855 s'au adăugat alte clase, până au ajuns patru. În 1884 s'au adăugat clasele a cincea și a șasea; iar după unire, a intrat sub regimul școalelor din România. De Stat, școala a devenit însă numai din 1923.

Până la unire, au funcționat în total în Șanț 22 de învățători, unii mai mult, alții mai puțin. Învățătorii din primii ani de existență a școlii nu aveau vreo calificare deosebită. Erau

9. Panfilu Grapini. Monografia comunei Radna Nouă Bistrița 1903 p. 123-127.

10. Gr. Tăbăcaru și Moscu. Istoria ped. rom. Bacău 1929. Vezi și S. R. Farmac. Învățământul normal din România, Buc. 1927. Dr. O. Ghibu. Viața și organizația școlară și bisericească din Transilvania și Ungaria 1915.

cantorii bisericii locale. Primul învățător cu pregătire specială este Cosma Cotu, numit în 1855. El a funcționat cu mici întreruperi până în 1884, lăsând reputația unui bun învățător și a unui luptător pentru ai lui. După ieșirea la pensie a fost primar al comunei. În plus el a pus oarecum bazele unci dinastiei învățătoresci în comună. căci fiul lui, Mihail Cotu, a fost și el aci învățător și apoi director, timp de 33 de ani, iar nepotul lui, fiul lui Mihai, pe nume tot Cosma, este acum (1935) învățător și director al școlii.

Dintre ceilalți învățători, pe care i-a avut școala, au mai rămas în amintirea locuitorilor: Ioan Boroș prețuit ca priceput pomicultor, Alexandru Pop și mai ales Dariu Pop, dibaci organizatori și conducători de coruri bisericesti.

În anul 1890 se institue în localitate și școala de repetiție. Cursurile acestea țineau, după cum se știe, trei ani și aveau loc Sâmbăta și sârbătorile. De aceea i se mai și zicea școala de Dumineca. Se făceau aci lecții de completare a cunoștințelor, precum și cursuri pentru analfabeți. Ele erau făcute tot de învățătorii școlii, pentru care muncă nu primeau nici un salariu în plus. Cursurile de repetiție s'au ținut regulat până în 1914.

Acest scurt istoric, al școlii din Șanț, scoate în evidență și explică tot odată unele caractere ale sale. Este de reținut mai întâi legătura permanentă care a existat, dela început, între sat și școală directă și prin intermediul bisericii. Organizarea confesională a școlii, concretizată în senatul școlar, dă acesteia o temelie populară solidă. Felul cum acest senat se străduia să asigure școlii sprijinul material necesar, — oglindind în așa numitele „preliminarii de venite și speze” — precum și felul cum se țineau ședințele senatului, consemnate în „Protocolul preste ședințele senatului bisericesc și scolastic”, sunt mărturie vie. Astfel, în ședința dela 21 Martie 1886, se discuta hotărârea comitetului suprem dela Bistrița, de a deschide școala la 1 Septembrie și a o închide la 31 Maiu. Senatul „decide cu unanimitate a judeca dispozițiunile superioare, cum că conform uzului și împrejurărilor între care trăim aci, s'a practicat strictu a se ține cursulu de opt luni cu strictete, dar cu începutulu Noembrie și până la finea Iunie”. — Alte ori senatul se ocupă și cu probleme mai speciale de educație. Citam din protocolul dela 5 Iunie 1902: „După deschiderea ședinței se comunică

prin președinte că e timpul de a se lua seama de progresul școlarilor repetitori și trebuie a se statori ziua, car în legătură cu aceasta de a se statori întregii tinerimi ca să se poarte cuviincios, să cerce sf. biserică, să cânte regulat și să arate o purtare morală socială demnă”. Și protocolul conchide: „Cel ce ar neglija, ori ar fi remetent, ori ar avea o purtare socială nedemnă, se va dojeni aspru și se va lipsi de a fi permis a intra în sânul celor demni”.

Senatul se face, după cum vedem, instrumentul educativ al obștei, destul de înțelegător pentru lucrurile noi care i se cer înfăptuite prin școală, dar opunându-le acestora adesea spiritul tradițional și nevoile locale. Este un lucru care deosebește senatul școlar de atunci, de comitetele școlare de azi.

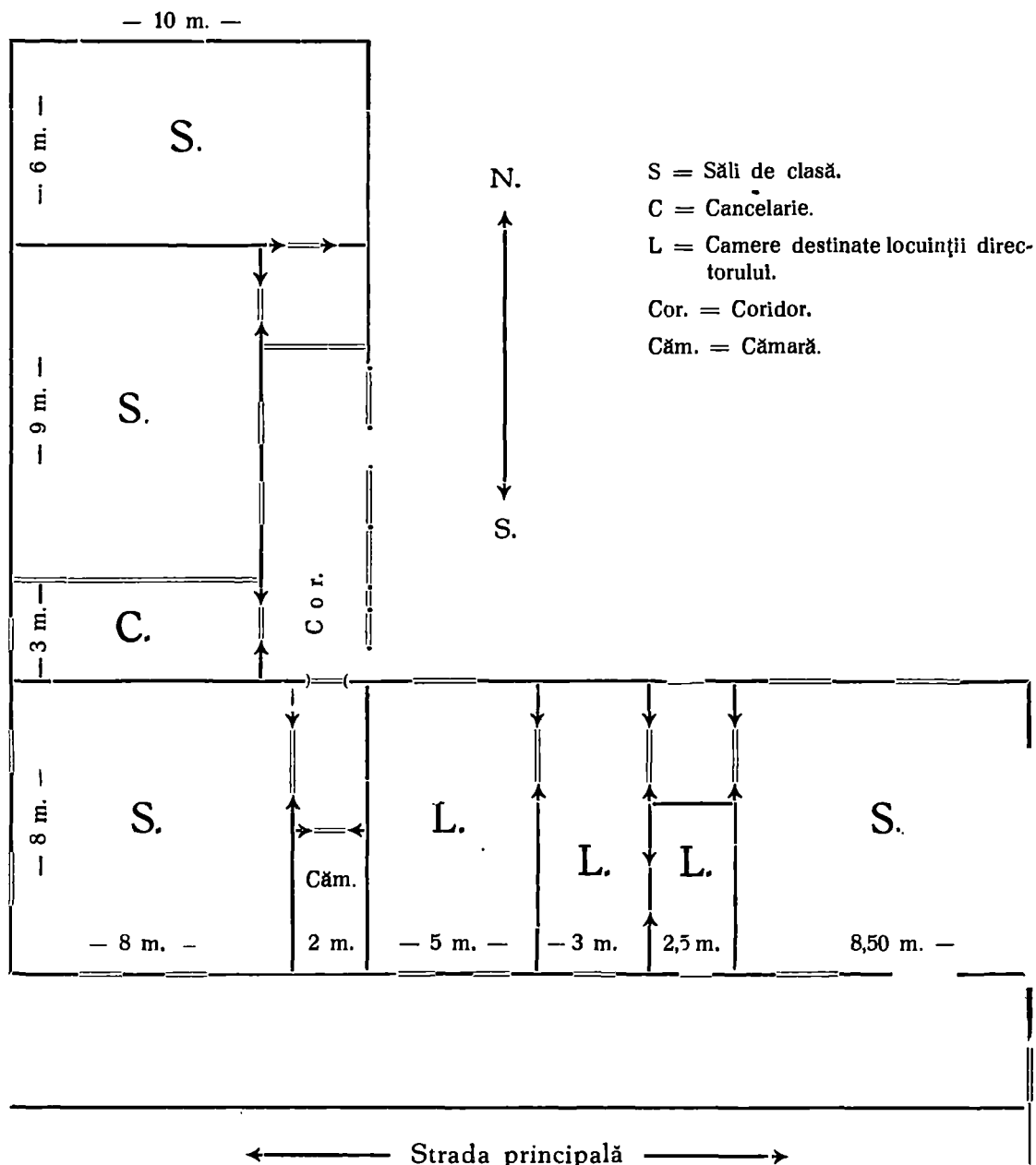
Un alt caracter demn de reținut, al acestei școlii, este spiritul ei combativ, născut din situația sa față de Statul maghiar. Această situație îi creea stări de spirit sau, și mai bine, o anumită temperatură spirituală, în care se lucra cu entuziasm. Față de școala de Stat, ea se prezenta, de sigur, cu mai puțin lustru; dar ea are avantajul, față de școala oficială, de a fi silită să fie veșnic trează. Înfășurând — ascunzând am putea spune — ideea rezistenței naționale, în prapuri confesionale, în strânsă legătură și cu nevoile satului, școala aceasta avea și oarecare aer de nediferențiat și prea rustic, dar tocmai acest lucru îi îngăduia să se apropie mai mult de sat.

7. — După ce am văzut care este atitudinea Șanțenilor față de școală și cum se explică și istoricește această atitudine, putem să ne ocupăm și de școală în ea însăși. Trebuie negreșit să ne amintim în prealabil de mediul în care se găsește ea și de mediul educativ al satului. Lucrul acesta l-am făcut deja la începutul studiului nostru, precum și partea aceea a lui, în care am studiat pedagogia tradițională a satului.

Vom începe cu mijloacele de care are nevoie școala, — orice școală, — pentru a putea exista și funcționa. Ele sunt de două feluri: mijloace materiale și mijloace omenești, spirituale, — ambele deopotrivă de indispensabile.

Mijloacele materiale nu constituiesc școala, dar creează condiții de bună funcționare și chiar de existență pur și simplă. Sătenii, ei înșiși, își dau seama de aceasta, deși ei reduc totul, în această privință, la local și combustibil.

LOCALUL ȘCOALEI DIN SATUL ȘANȚ, JUD. NESAUD

Sub regimul unguresc, de aceasta se ocupă senatul bisericesc și scolastic. Pentru a ne putea mai bine da seama de modul cum se achita acesta de datoriile sale, dăm aci un extras din

„protocoalele preste ședințele senatului bisericesc și scolastic”, pentru o perioadă de peste treizeci de ani.

Anul	Fond școlar	Arunc. școlar	Din absență	Ajutor comunal	Ajutor de Stat	Din chirii	Diverse	Total venit	Total spese
1885	—	—	—	265,62	—	—	283,95	648,57	648,57
1890	414,62	102,07	15.—	260,—	—	—	—	791,98	791,98
1895	478,45	249,—	10.—	200,—	—	38,—	—	975,45	975,45
1900	1253,—	168,89	40.—	1600,—	—	60,—	—	3217,89	3217,89
1905	1476,—	600,—	60.—	1600,—	—	—	—	3736,—	3736,—
1910	1548,—	2000,—	50.—	—	1900,—	—	590,—	6088,—	6088,—
1915	1633,23	500,—	10.—	2000,—	3300,—	15,—	217,88	7676,11	7676,—
1918	1744,—	1147,20	10.—	2000,—	—	—	217,—	5118,20	5118,20

Aceste cifre, scoase din „preliminariile de venit și spese” ale senatului, se remarcă, după câte se poate observa, prin câteva „venite” cu sens care trece dincolo de cel simplu material. Este în primul rând așa zisul „arunc școlar”. El este destul de mare, ridicându-se în unii ani până la o treime din venitul total al școalei. Dacă la acesta mai adăugăm și ajutorul comunal și veniturile „diverse”, procentul veniturilor, pe care senatul le strânge cu autoritatea sa, crește încă mai mult. Căci nu trebuie să confundăm ajutorul comunal cu ceea ce comuna dă în mod obișnuit din veniturile ei și care formează „fondul scolastic”. Acesta formează abia 37,5% din totalul sumelor din tabloul nostru.

Ajutorul Statului intervine în 1909-10. El este destul de important, ridicându-se în unii ani la aproape jumătate din suma totală a veniturilor. Se înțelege că acest ajutor al Statului atragea după el obligații în plus, față de cel ce dădea banii.

Totuși, cele mai însemnate nevoi și le-a împilinit senatul tocmai în epoca de lipsă a ajutorului din partea Statului. Atunci a fost ridicată clădirea actuală, cu cea mai mare parte din încăperile ei. Chiar mai târziu, continuarea clădirii nu s’ar fi putut face fără participarea

din plin a satului, sub conducerea senatului scolastic. — Clădirea școlară a fost ridicată în 1888, — partea dinspre șosea. Celelalte două săli de clase și coridorul, perpendiculare pe primul corp al clădirii, au fost ridicate în 1912. Temelia este de piatră, iar restul este din lemn. „În 1888, spune Mihai Cotu, au făcut oamenii cu puterile lor. În 1912 piatra și lemnul le-au prestat poporul. Restul s’a făcut din fondul școalei. S’au cumpărat: geamurile, ferestrele, ușile, acoperișul de tinichea și tot ce n’aveau oamenii. Dar tot ei le-au cărat. De toate s’a îngrijit senatul”.

După unire locul senatului l-a luat comitetul școlar, cu atribuții numai de administrarea părții materiale și în fond condus de directorul școalei. — Un factor nou intervine încă acum: criteriile politice ale alegerii comitetului, ceea ce înseamnă intervenții mai mari din afara satului, în viața sa. La aceste alegeri se pun acum liste cu semnele partidelor politice (+ — 0) și se aleg liste întregi, nu persoane.

Sub această nouă formă de administrare, era natural ca să se schimbe ceva și în fondul lucrurilor. Dovada o avem în extrasele din bugetele comitetului, pe care le dăm aci.

	Prevederi bugetare			I n c a s ă r i			Cheltuieli	Excedent
	Ordinare	Extra-ordine	T o t a l	Ordinare	Extra-ordine	T o t a l		
1926	83.536.16	12.900.—	96.436.16	70 025.12	8 720 —	78.745.12	71.806.—	6 939.—
1927	43.373.—	22.803.—	66.176.—	43 373.—	22 803.—	66.176.—	30.367.—	35.809.—
1928	87.823.—	2.000.—	89.823.—	87.823.—	1.900.—	87.723.—	87.703.—	20 —
1929	80.775.—	2.400.—	83 175.—	80.775.—	1.450.—	82.225.—	82.205.—	20 —
1930	161.237.—	2.000.—	163.237.—	25.542.—	12.812.—	38.354.—	38.354.—	—
1931	150.107.—	2.000.—	152.107.—	52 100 —	—	52.100.—	52.080.—	20.—
1932	123.275.—	—	123.275.—	8 410.—	500.—	8 910 —	8 800.—	110.—
1935 36	37.480.—	6.100.—	43.580.—	19 313 —	4 708.—	24 021.—	24.021.—	—

Suntem departe de bugetele senatului scolastic de altădată. Veniturile extraordinare ale comitetului școlar de acum, reprezintă abia 11,7% din totalul veniturilor, față de 37,5% dinainte. Și încă, până în 1926, ele se mențin ceva mai ridicate. Lucrul acesta ține, credem noi, de structura însăși a comitetului școlar. În primii ani de după unire, în virtutea unei inerții explicabile, el lucrează în parte tot ca vechiul senat. Acum se ocupă activ nu numai de latura materială, ci și de cea culturală a școlii: se interesează de serbările școlare (Procesul verbal Nr. 7 din 1924), încuviințează și ajută alcătuirea unui teatru popular, cu studenții din sat (Proc. verb. Nr. 8 din 1924), se discută chiar legea învățământului primar din 1924 (același Proc. verb.), se ajută copiii cu cărți (Pr. verb. Nr. 2 din 1925) și tot în 1925 se ia în discuție înființarea în localitate a unui Cămin Cultural.*

După 1926-27 comitetul școlar din Șanț se preocupă tot mai puțin de astfel de lucruri și, ceea ce e de observat, este că tocmai acum, odată cu restrângerea preocupărilor lui la latura materială, suferă tocmai latura materială, și ea. Comitetul, izolat oarecum de sat, se mulțumește să-și încaseze subvenția obișnuită, fără a se mai strădui să strângă și el ceva pe de-a-supra.

Cum să ne explicăm această schimbare, adusă de organizația Comitetului Școlar și mai ales de intrarea acestuia în spiritul legii care-i da ființă? În parte cauza am arătat-o deja: caracterul politic pe care-l ia constituirea comitetului școlar. Prin aceasta el nu mai este o instituție a satului, ci, în orice caz și a Statului, depinzând de politica generală a acestuia. Caracterul acesta se întărește și mai mult prin împrejurarea că, din 1923 școala din Șanț se etatizează. Etatizarea școlii nu e un rău în orice împrejurare, dar în cea de față ea a însemnat o înstrăinare a școlii de sufletul satului. Lucrul îl credem cu atât mai adevărat, cu cât fenomenul este de înregistrat chiar din era maghiară, odată cu etatizarea parțială a școlii. Odată cu anul 1911, de pildă, „aruncul” pus pe locuitori și consimțit de ei, scade în mod vertiginos.

Cu vremea lucrurile se mai agravează încă. În ultimul timp, comitetul școlar simte ceeace nu pricepuse din litera legii: simte că, propriu zis, el n'are nici un rol adevărat în conducerea școlii, nici chiar din punct de vedere material.

Banii comitetului nu se cheltuesc după indicațiile lui. În cel mai bun caz se lucrează după instrucțiuni încorsetate venite dela comitetul județean, prefectură sau chiar dela Minister. Or, de când lumea, cine dă bani, vrea să controleze întrebuințarea lor. Când săteanul simte că nu mai poate controla și chiar dispune, își închide punga.

Adevărul, exprimat de noi aci, se mai verifică și altfel, pe toată țara. Acolo unde Statul n'a putut să facă totul pentru școlile sătești, el, în genere, n'a recurs la comitetele școlare. A trebuit să găsească altceva, care să atragă contribuția satului. Pentru aceasta au luat naștere așa zisele „comitetele de construcție”, de pildă, deosebite de comitetele școlare.

În ce privește satul Șanț, însă, mai este și o cauză de ordin mai local. Prin înlocuirea senatului bisericesc și scolastic, prin comitetul școlar și prin instituirea unei direcții laice a școlii, preotul a fost izolat și biserica n'a mai dat concursul ei școlii, ca altă dată. În unele privințe chiar a împiedecat opera comitetului. Ceva mai mult, senatul bisericesc și scolastic nici nu s'a lăsat să dispară decât în aparență. În fond, sub o altă formă, el a existat întotdeauna, după cum reiese din înseși protocoalele bisericii.

În adevăr, după unire și mai ales după înființarea comitetelor școlare, școala a cerut să i se dea în primire, ceea ce urma să constituie patrimoniul său, defalcat din patrimoniul indiviz al senatului bisericesc și scolastic. Senatul a dat în primire localul, mobilierul și curtea școlii, însă numai în folosire nu în posesie deplină și cu obligația de a le întreține și de a plăti taxele de asigurare. Ceva mai mult, din vechiul „fond bisericesc și scolastic” a rămas în administrarea bisericii și un „fond scolastic” special, depus la două bănci. În 1929 ambele sume s'au adunat la o singură bancă, ridicându-se la 26.334 lei. Până în 1932, fondul acesta n'a fost întrebuințat în nici un fel. În 1932 s'au cumpărat 105 catehisme, 12 biblii mici și 2 calendare, care s'au dat școlarilor. Valoarea acestor cărți a fost de 2144 lei. În 1934, prin legea conversiunii, fondul a suferit o pierdere de 20.074 lei, la care s'a mai adăugat o pierdere de 1023,31 lei, valoarea unor împrumuturi de stat ungurești. În 1936, fondul cu dobinzile acumulate reprezintă 21502 lei și e rămas tot în administrarea bisericii.

Toate acestea dovedesc șubrezenia poziției

pe care se află comitetul școlar local, organul de susținere materială a școlii. În alte părți ale Ardealului poate că lucrurile vor fi evoluat altfel, dând puțința școlii să aibă condiții mai independente și mai sigure de existență. În orice caz, satul a fost antrenat din ce în ce mai puțin, în ultima vreme, la opera de susținere a școlii sale, cecace înseamnă cel puțin un motiv de îngrijorare pentru el. Mai sunt apoi de tras, poate, și alte concluzii, de ordin mai general, depășind simplul interes local.

— Dupa ce am văzut forța materială a școlii din Șanț — temelia ei economică — sa vedem și pe cea spirituală. Ea constă din atmosfera culturală a satului, despre care am vorbit în altă parte a studiului de față, precum și din corpul didactic al ei. Aci vom vorbi numai despre acest din urmă element, cu atât mai mult cu cât acesta aparține mai mult școlii, propriu zise. El este elementul viu, care concretizează și da glas programci și intențiilor educative ale școlii oficiale.

În anul 1934-35, anul dinaintea cercetării noastre, au funcționat în Șanț patru învățători: Cosma Cotu, Octavia Cotu (născută Pioraș), Aurel Baltărețu și Lucreția Filipoiu. În 1935-36, în locul d-nei Octavia Cotu a funcționat ca detașat Alexe Văsieșu.

Vorbitoare, într'un fel, pentru forța morală pe care o prezintă corpul didactic din acest sat, este situația morală a familiei de dascăli, Cotu. Trei generații de învățători sunt întrupați în bunicul, tatăl și fiul, care pe rând au servit școala din localitate.

Primul este Cosma Cotu, despre care am mai vorbit. Activitatea lui se plasează în epoca de lupte dârze a inteligenții ardelenice, pentru pastrarea ființei românești a satelor din Ardeal. Și calitățile personale, dar de sigur și împrejurările au ridicat pe Cosma Cotu la înălțimea timpului său. El s'a format în vâltoarea luptelor, care au culminat prin vestitul Memorandum din 1892. Temperamentul lui de luptător, precum și ușurința exprimării, l-au ajutat și ele în acest sens.

„Tatal meu a fost urmarit de Unguri tare mult. A fost mare român. Pe vremea aceea nu era limba maghiara în școala. Se cântau cântece naționale și se învățau istoria și limba română. Cu memorandumul încă o umblat mult. El se purta țărănește, fie ca era domn. Mai purta câte odată vesta și capută, — da încolo cu camașc, cu pieptar și șcrpar. Îi pla-

cea foarte mult să umble și cu opinci. Mi se pare că se ducea și la comitet cu opinci. Dintre învățătorii de pe atunci era prieten cu Silvestru Mureșan. La alegerile de deputați ei erau întotdeauna urmăriți, pentrucă au fost mari naționaliști”. (Mihail Cotu).

Mihai, fiul lui Cosma, deși cu pregătire școlară — vechea preparandie — bună, n'a mai fost ca tatăl său, după propria lui mărturisire. Era și el altă fire, erau și alte vremi.

„În era maghiară, pe vremea mea, nu era ier-tat sa cântăm cântece naționale românești. Cine o făcea era dus cine știe unde. Mai în tinerețile mele mai cântam și eu; d'apoi am luat frică, pentruca simplamente te da afară din post. Dacă mai și cântam, ne tot uitam pe la ferești sa nu ne auda sau să nu treaca inspectorul. Băieții mai cântau pe acasă. Când mă uit în urma, progresul e mai mare azi, pentrucă studiul se face numai într'o limbă. Sub era maghiara facem și eu ce puteam. Pentru că eram beteag, dela o vreme, am cautat să lucrez sa intru în voe la toți, ca și o fata mare. Dar toate s'au schimbat. Dupa rasboiu apoi cine a fost mai mândru și mai lotru ca mine că învățam pe copii numai limba română”. (M. C.).

Trebue să recunoaștem lui Mihai Cotu circumstanțe atenuante. El a trăit epoca de zel maghearizator a Statului Unguresc. Starea de lucruri de atunci a născut acest tip de învățător, multiplicat în multe exemplare în Ardeal și care a fost fixat de Liviu Rebreanu în Herdelea al său.

Cosma Cotu formează a treia generație în familia dascălească de care ne ocupăm. El are opt clase de preparandie și-și începe activitatea în 1922. Familia lui e mândră cu situația lui în sat, dar satul — elevi și săteni — nu sunt întru totul de aceeași părere. O elevă din clasa a III-a poate să spună despre el: „D-l Director Cosma e rău. Bate pe băieții furtunatici”; iar un sătean spune de asemenea: „Pe Cosma Cotu, dascălul nost', nu dă lumea mai nimic, fie că-i domn. Că domnul, după ce se face de minune și nu ține la cinste, nici lumii nu-i cade bine”. I se reproșează și lucruri în legătură cu meseria lui de învățător, dar și altele de ordin moral și familiar, incompatibile cu situația lui de educator al satului. La toate aceste cusururi un tânăr intelectual îi mai adaugă un altul: „Nu e omul care trebue în Șanț. Aci oamenii judecă pe învățător. Ei vor activitate culturală, vor șezători, vor cor. Cosma nu-i satisface. Ar face dacă e împins dela spate. — Și mai are un păcat: în politică o fost

întotdeauna cu guvernul și caută să lucreze pe cei pe care are necaz”. Preotul, în sfârșit, îi găsește în plus încă un cusur: „Eu, zice el, am fost ani mulți și paroh și prezident al senatului ecleziastic și director de școală. Că așa era legea veche. Dar nu mi-a zis nimeni pe atunci „Domnule Director”. Acum însă, cei care sunt, tot Domnule Director le place să le zică”.

Cosma Cotu își dă și el seama de sentimentele pe care i le poartă o parte a satului, dar pare să se fi obișnuit cu aceasta. Cât despre preot, la rândul lui îi poartă aceleași sentimente. „Preotul, zice el, era pe vremuri și director al școlii. Acum școala e condusă de comitetul școlar, pentru partea materială. Dar preotul tot se consideră în drept să se folosească de grădina școlii și paște vitele în ea. Noi ne gândim că e om bătrân și înu vrem să ne mai stricăm pentru asta. Dar n’o să mai meargă mult așa.

Dintre ceilalți învățători, Octavia Cotu, născută Pioraș, este privită cu multă stimă, — o stimă care înseamnă însă și oarecare distanță sufletească. Deși e de fel din sat, unde funcționează ca învățătoare din 1924, și deși e căsătorită cu un localnic (Sabin Cotu), și ea și soțul păstrează relații corecte cu satul și relații mai apropiate numai cu burghezia satului. Ca pregătire are opt clase normale de tip ardelean.

Lucreția Filipoiu este de fel tot din comună. Ca învățătoare aci este din 1927. Despre ea, în sat, se vorbește mai mult și nu întotdeauna bine. Sătenii sunt împărțiți în opiniile lor, dar intelectualii satului, în genere n’o văd cu ochi buni. Unul dintre ei spune răspicat: „Lucreția Filipoiu n’are purtări bune și nu se cade pentru o învățătoare să aibă astfel de purtări. Și ceeace este mai rău este că Lucreția Filipoiu nu este învățătoarea care ne trebuie. Ce-o fi făcând ea în clasă nu știu, dar în viața satului, pentru cultura lui, nu face nimic. E o simplă funcționară”.

Totuși copiii dela școală o iubesc pe Lucreția Filipoiu, — ceeace ar fi o indicație de „ce-o fi făcând ea în clasă”. „Domnișoara Filipoiu încă e bună”, îmi spune elevele ei din clasa a II-a, în marea lor majoritate. În această privință e interesant să ascultăm și pe Lucreția Filipoiu, despre ea și despre alții. „Eu sunt o fată săracă, zice ea. Mama a murit, iar tata s’a recăsătorit. Trăesc acum cu un frate mai mic și cu o soră. Ei sunt țărani. Pentru

aceasta poate sunt dușmănită de d-l Director și de ceilalți domni din sat. Ei toți sunt de neam. Când am venit transferată întâiu aici, ei mi-au spus: cum a venit așa va pleca. Mă acuză că n’am purtări bune. Dar oricine vine la noi e bănuțit așa și sunt bănuțită și eu. Dar vezi că eu n’am avut nici un copil, pe câtă vreme alții au avut copii, cu altă femeie decât cu nevasta lor. Vă spun drept că nu mai pot să rabd”.

Ceilalți doi învățători cari au servit în ultimul timp în Șanț, nu sunt din localitate și sunt amândoi tineri. Ei sunt Aurel Băltărețu și Alexe Văsieșu. Au ca pregătire școala normală de tip nou. În general ei sunt bine văzuți de către Șanțeni. Iată o opinie despre ei:

„Învățătorii mai vechi din Șanț îi cunoașteți d-v. Cei doi mai noi sunt foarte buni. D-l Văsieșu e un adevărat pedagog. Copiii îl iubesc atât de mult, încât fug de acasă ca să meargă la școală. El face și străjerie și cu asta i-a atras mai mult. — Și d-l Băltărețu e bun. El face și cooperatie. Cu asta face bine satului, dar de școală nu se ocupă cât Văsieșu. Amândoi sunt respectați mult în sat, pentru că se poartă bine”.

Despre Băltărețu mai putem adăuga și această opinie a elevilor, pentru a se vedea că nu era mai puțin iubit de către ei.

„Noi am învățat cu d-l Băltărețu. E om tare bun. Nu ne bătea de loc. Ne-a părut rău, când am auzit că n’o să mai vină la noi. Da’ o vinit. Când a terminat școala anul trecut și a plecat la Rodna l-am petrecut cu toții pe drum și am dat mâna cu el”.

După cum vedem, cea mai bună opinie o au Șanțenii, despre acești doi învățători, care nu sunt de fel din satul lor. S’ar putea crede că aceasta e o întâmplare și că s’ar fi putut să fie și astfel. Fără a fi cu totul categorici, noi credem însă că nu e numai întâmplarea care a creiat această situație. Din toate aceste mărturii, care au în bună măsură aerul unor bârfeli de provinciali, se pot scoate și unele concluzii de ordin mai general, cu consecințe pedagogice destul de însemnate. De altfel ele și sunt în parte brâfeli, — adică opinii interesate —, ceea ce înseamnă că, pornind pe pista acestor interese, putem da de cauze care pot fi considerate cu un ochi mai obiectiv, științific. Vom încerca această operație de desprindere din păienjenishul unor opinii așa de încărcate cu patimă personală.

a) La prima vedere, ceea ce fixează pe un învățător în structura morală a satului, sunt calitățile lui personale. Lucrul acesta este, evident, just în mare măsură, dar nu total. Dacă suntem atenți la ceea ce se colportează, pe drept sau pe nedrept, despre un învățător, din rețeaua de nedescurcat a intrigilor, ies la iveală trei cauze care pot fi determinante: persoana celui despre care se colportează, interesul personal al celui ce colportează și interesul mai puțin personal al categoriilor sociale din care fac parte atât cel ce exprimă o opinie, cât și cel despre care se exprimă. Sunt interese care fac ca toate calitățile cuiva să nu fie văzute sau luate în seamă. („Ce-o fi făcând ea în clasă nu știu, dar...” și din contră să fie văzute defectele, care servesc ca suport unei opinii, comună unei pătri a satului. Trebuie ca un învățător să fie în afara de linia conflictelor firești ale satului pentru a fi scutit cu totul de astfel de critici. Aceasta este una din cauzele pentru care învățătorii care nu-s de fel din localitate, atâta vreme cât nu sunt încă înrădăcinați în localitate, se pot bucura de o opinie excelentă din partea locuitorilor, și mai ales a chiaburimii satului.

b) În orice sat, opiniile cele mai cu autoritate sunt acelea ale fruntașilor. Aceștia se pot detesta reciproc, dar, în fața cuiva, din afara eercului lor, ei iau de obicei atitudine comună. Pentru ei așa zisele „neamuri proaste” sunt proaste în afara oricărei discuții, aprioric. Faptul că, dintr’un astfel de neam, cineva poate să ajungă învățător, nu-l absolvă de cât cu mare greutate și uneori de loc, de pecetia ce i-a fost pusă pe frunte. Lucreția Filipoiu pare să fie în această situație. Ea însăși simte că nu mai poate suporta și că, o altă situație morală ea n’ar putea avea de cât undeva unde origina ei mai modestă să nu-i fie cunoscută.

c) Poziția morală a unui învățător, în sat, mai este determinată și de timpul când s’a format ca atare și care i-a fixat un fel de a fi social. În acest sens calitățile lui pot fi puse în evidență sau din contră estompate de spiritul și atmosfera vremii. Și tot așa și defectele.

În această lumină putem judeca, de pildă, pe învățătorul Cosma Cotu, într’un fel, — pe Băl-

tărețu și Văsieșu altfel 11). Cosma Cotu este învățătorul generației de imediat de după războiu. Atunci, după împlinirea idealului național, societatea românească, sub raportul școlar ca sub atâtea alte raporturi, și-a proiectat amestecat, drept idealuri, o sumă de visuri eterate, care, mai apoi, s’au anulat pe rând unele pe altele. Efectele acestei stări de lucruri s’au simțit până în cel mai umil sat și învățătorii au căutat să se identifice, după împrejurări, cu ele. Unii dintre ei au perzistat, cu toate riscurile, în prima atitudine adoptabilă; alții le-au adoptat și le-au abandonat pe rând pe toate. Astfel unii au riscat să devină mai mult sau mai puțin anacronici, în ochii satului, iar alții drept ușuratici. Riscul acesta din urmă l-a încercat Cosma, deși în trecutul lui noi am găsit și stăruința de a se face util satului, în tovarășia culturală a altor tineri din sat, de pe vremuri, ca și a satului însuși.

Învățătorii mai tineri, Băltărețu și Văsieșu se găsesc din contra într’o situație cu totul favorabilă. Ei sunt în actual și în prima lor atitudine. Ei s’au identificat — mai ales Văsieșu — cu tendințele de moment ale satului și Statului. De aceea speranțele sau poate numai capriciile de moment ale satului sunt concretizate în ei. Viitorul poate să le ceară și lor eforturi pentru a-și menaja o opinie favorabilă din partea celor din jur.

d) În sfârșit și o concluzie cu caracter mai local. Este o situație isvorită din terșiunea dintre vechea conducere a școlii din sat, — religioasă — și cea nouă, independentă de biserică. Câtă vreme, după războiu, școala a fost condusă de bătrânul Mihai Cotu, acesta s’a păstrat într’o poziție de compremis, față de vechiul lui director, preotul. După pensionarea lui (1931), direcția luând-o fiul său, se manifestă în conducerea școlii un aer mai pronunțat de opoziție față de biserică. În această luptă, satul pare să fie, deocamdată, mai mult de partea bisericii, ceea ce se soldează cu o diminuare a prestigiului școlii și explică, în parte, și dificultățile de ordin moral pe care le întâmpină noul director. Din această luptă, învățătorii cei noi, — mai ales Băltărețu, care e din Vechiul Regat — nu prea înțeleg mare lucru.

Astfel forțele morale ale școlii — ca și cele

11) De altfel, personal, despre Cosma Cotu noi avem o părere, care nu este aceea pe care o au despre el consătenii lui citați. Pe lângă aceasta, atitudinea din ultimul timp a lui îl așează într’o lumină cu totul favorabilă din punct de vedere patriotic.

materiale — se găesc în anul 1935-36 într-o adevărată carență. Din punct de vedere moral, de altfel, lucrul acesta se mai vede și altfel. Până la unire au funcționat în Șanț, după cum am văzut, 22 de învățători, școala având între 1827-1885 un post, între 1885-1902 două, iar dela această dată trei. — După unire ea se reface cu un post în 1919-20; între 1920-22 cu două posturi; 1923-25 cu trei, iar dela 1925 are patru. Din 1919 până în 1935 însă funcționează nu mai puțin de 16 învățători. Dintre aceștia numai cei de fel din localitate funcționează mai mult: Mihai Cotu 12 ani (plus 21 înainte de unire), Cosma Cotu 12 ani, Octavia Cotu (Pioraș) 10, Lucreția Filipoiu 5. Doi dintre ceilalți funcționează câte 3 ani, unul doi, iar ceilalți câte un an sau mai puțin. Pe deoparte, deci, satul nu poate fixa pe învățătorii veniți de aiurea, pe de alta, pe cei din sat îi consumă moralmente sau îi izolează de preocupările lui vitale. Starea aceasta este, de sigur, în legătură cu situația geografică a satului, dar și cu criza prin care trecem și de care am mai vorbit. Este aici însă un cerc vicios. Mijloacele morale, ca și cele materiale ale satului, sunt o consecință a stării generale a satului, dar pentru ca satul să iasă din această stare generală, care nu-i excelentă, e nevoie de alte mijloace morale și materiale.

8. — Înainte de a ne gândi la remedii să vedem însă școala însăși, — organizarea, structura și activitatea ei în sat.

Înainte de războiu, școala din Șanț a fost organizată după legile maghiare, treptat. Din 1884 are șase clase, iar din 1890 și școala de repetiție. — După unire ea a adoptat repede regimul școlar românesc. În 1918-19 școala funcționează numai cu patru clase; în 1920-21 cu cinci, în 1921-23 cu șase — după vechiul sistem maghiar, pentru ca după 1923 să se revină la cinci clase după sistemul românesc. Odată cu noua lege de organizare a învățământului primar, din 1924, și programa din 1925, tot Ardealul adoptă regimul cel nou. Astfel în anii 1926-27 și 1927-28 școala din Șanț își adaugă și ea clasele a VI-a și a VII-a.

Oscilarea aceasta, în adaptarea școlii la noile condiții create de unire, a fost generală, pentru tot Ardealul. Ea poate fi însă înțeleasă altfel, în semnificația ei mai adâncă, dacă se analizează procesul în desfășurarea lui locală.

Ceeace a rămas în mintea sătenilor, din spi-

ritul de altădată al școlii, sunt: educația religioasă, pusă sub autoritatea directă a bisericii, strictete în desfășurarea programului, disciplina severă, de care părinții par a fi fost mulțumiți, și puțința pentru sat de a controla rezultatele școlii, cu ocazia examenelor publice de fine de an. Câteva mărturii, în această privință, ne vor putea lămuri asupra acestor lucruri.

„Școala cum e acum nouă nu ne place. Nu se ocupă de tot. Nu învață băieții tot ce învățăm noi în limbă străină. Și apoi, altă dată școala era mai strictă și mai aproape de biserică. Ar fi bine dacă ar fi și azi așa”. (Ioachim Domide).

„Școala pe vremea mea era tare strictă, — și învățătorul. Oamenii vedeau ce face el. Era frumos și la examene, că vedeam și noi”. (Gherasim Popărtag).

„Era bine pe vremuri, când examenele de finea anului erau publice. Veneau părinții și vedeau că ce au învățat copiii lor. Dascalul se simțea și el îndemnat. Amu nimeni nu știe; că se fac examenele în zi de lucru, pe neștiute. Poporul e tare nemulțumit de aista treabă”. (George Olaru).

După unire, prin scoaterea școlii de sub tutela bisericii, învățătorul și școala capătă preocupări mai proprii. Rezultatul a fost o pedagogizare mai accentuată a școlii. În centrul preocupărilor școlare este școala însăși cu metodele ei și nevoile ei profesionale. Metodele de predare în învățământ, individualizarea învățământului, practicizarea lui, precum și mijloacele de disciplină școlară și de educație morală și națională sunt probleme care frământă mințile învățătorilor, — pe ale celor din Ardeal puțin mai altfel de cât pe ale regășenilor.

Școala de după primul războiu mondial, în adevăr, atât în Ardeal, cât și în Vechiul Regat, de altfel, s'a văzut oarecum, dintr'odată, fără idealurile care stătuseră în centrul muncii educative. În Vechiul Regat, ideea educativă dominantă fusese ideea de întregire națională. În Ardeal, mai acoperit, aceeași idee, învăluită în confesionalism, tindea la întărirea rezistenței naționale, împotriva operii de desnaționalizare a Statului maghiar. Acum aceste idei nu mai aveau aceeași rezonanță. Intr'un fel ele apăreau chiar fără conținut. Din această cauză, până să-și poată fixa un nou centru, școala a băjbăit un moment. Ar fi putut porni pe linia unei adânciri a culturii populare; dar n'a făcut-o sau a făcut în prea slabă măsură și cu măsuri de suprafață. S'a încercat traducerea și adaptarea idealului vechi la noile stări de

lucruri întregirea națională, pe plan sufletească. Strădania depusă în acest sens a întâmpinat însă dificultăți de alt ordin și, într-o mare măsură era și inutilă.

Toate aceste împrejurări au favorizat o coborîre treptată a interesului dascălesc, dela probleme de ordin general, la probleme mai marunte de tehnica pedagogică. Pe primul plan apare tot mai mult preocuparea de metode, în locul preocupării pentru scop. Lucrul acesta nu este în sine un rău, când scopul este bine precizat; dar în cazul de față el nu era și de aceea ea apare destul de nefirească.

Pentru Ardeal, este drept, preocuparea de metoda este mai puțin nefirească. Preocuparea de metoda aci fusese mai puțin independentă și îndrumată altfel. De aceea tendința de pedagogizare a școlii se manifestă aci prin străduințe depuse pentru deprinderea predării lecțiilor după metoda herbartiană, așa cum era înțeleasă în Vechiul Regat. Strădania aceasta o găsim și în Șanț, unde bătrânul Mihail Cotu pare să-i acorde o atenție și un interes aproape tineresc. El organizează cu acest scop lecții de proba și lecții model cu învățătorii școlii, precum și discuții critice, pe care le consemnează apoi în procese verbale anumite. — Dar entuziasmul scade dela un timp și în Șanț, după cum scade și în Ardeal. El rămâne pentru toată țara un obicei practicat de formă, fără caldura, numai la cercurile culturale.

Problema individualizării învățământului a stârnit mai mult interesul învățătorilor, deși ea n'a fost niciodată abordată cum trebuie. Individualizarea învățământului, prin utilizarea fișelor individuale psiho-pedagogice, ale elevilor, a fost la noi, mai întâiu o preocupare pentru cercurile universitare și în publicistica de specialitate. Discuția, pentru popularizare și aplicare, a trecut apoi în revistele învățătorești și la cercurile culturale, pentruca, după 1930 abia sa se încerce și trecerea la faptă. — În Ardeal, centrul de unde pleacă toate îndemnurile și toate îndrumările, este institutul de psihologie dela Cluj. Aci se fac și fișele individuale care s'au aplicat mai mult în această parte a țării.

În Șanț ideea fișelor individuale trebuie să fi ajuns vag odată cu punerea ei de către oficialitate. Poate că ajunsese ceva pe la urechile învățătorilor de aci și din revistele învățătorești sau poate de pe la congresele profesionale. În fapt însă fișele se introduc în școala

de aci abia în 1935-36, — adică atunci când lucrul s'a făcut cu oarecare presiune oficială. Care a fost eficacitatea lor: se poate vedea din părerile pe care învățătorii le au despre ele

„Anul acesta am vrut să aplicăm fișele individuale de la Cluj, dar n'am făcut mare lucru”. (Lucrarea Filipoiu).

„Am avut pentru completare anul acesta fișele individuale ale laboratorului de pedagogie și pedagogie experimentală dela Cluj. Cred că sunt cam complicate. Abia am început să le completăm. Anul acesta e vorba să avem un catalog sau matricolă cu date psihologice mai puține. Cred că e mai bine așa”. (Aurel Băltărețu).

Școala nu s'a resimțit de loc de preocupările acestea, nici în Șanț, după cum ele n'au dat nici un rezultat mai apreciabil nici în restul țării. Cât despre locuitorii din Șanț, ei nici n'au avut habar de ele. De altfel ele și au venit la țară într-o vreme când punctul de vedere individualist în pedagogie era depășit; și într'un mediu, ca mediul rural, nediferențiat sufletește.

Dacă metodele de predare și individualizarea învățământului sunt probleme care interesează mai mult pe membrii corpului didactic, problema practicizării învățământului este o problemă de interes mai general. Pe lângă aceasta, ea este legată mai mult de idealul sau scopul educației, încât e firesc să vedem pe săteni interesându-se de ea.

Practicizarea învățământului a fost, în fond, un gând destul de vechi al școlii, dar nu întotdeauna la fel conceput. Înainte de unire, stăruința cea mai laudabilă în Șanț, în acest sens, a fost depusă pentru cultivarea pomilor roditori. S'au străduit în această direcție mai cu seamă învățătorii Ion Boroș și Mihai Cotu, iar satul a folosit destul de mult de pe urma activității lor. După unire, ideea învățământului practic a avut un caracter mai școlastic. S'a pornit de la concepția idealistă că activitatea practică în școală trebuie să urmărească un scop strict educativ și nu profesional și pe această cale s'au impus școlii o sumă de lucrări fără legătură cu viața reală. Școala din Șanț a căpătat astfel un atelier cu două tejișe, două fierăștrăe și alte instrumente, dar ceace se lucrează în atelier, — destul de puțin și destul prost — nu este apreciat de sat. Lucrările executate aci, sătenii le socotesc jucării fără valoare. Un oarecare interes, din punct de vedere al educației practice, a stârnit lucrul în

grădina școlară, condus de învățătorul Baltărețu, precum și încercarea lui de a încadra această muncă, organizată cu elevii claselor a VI-a și a VII-a, în cooperativă școlară.

O altă problemă pedagogică, pe care și-a pus-o și școala din Șanț, a fost aceea a disciplinei școlare. Să vedem în ce mod s'a pus ea aci, mai ales în ultimul timp.

„Disciplina în școala noastră se menține și cu metode vechi: la palmă și în genunchi. Dar nu pe boabe ca alta dată și nu batare rea. Mai încercăm apoi uneori și metode mai blânde. Odata cu am vrut să aplic ceva nou. Cineva furase un creion. Atunci am luat o bucată de hârtie, am taiat-o în mai multe părți egale și am împărțit-o la toată clasa, spunând: Să păstrați hârtia până mâine. Celui care e hoțul îi va crește hârtia și nu va mai fi cât celelalte. A doua zi am găsit trei copii cu hârtiile micșorate de ei, de frică să nu le crească. Am găsit că hoțul e dintre ei și anume o fată. Cred că și ceilalți doi mai furaseră câte ceva, altă dată. Hoțului i-am aplicat o pedeapsă, dar a venit mama ei și mi-a cerut socoteală; iar d-l Director mi-a spus că n'am făcut bine că am pedepsit-o, că poate nu era vinovată”. (L. F.).

Experiența făcută de Lucreția Filipoiu este adese ori citată în literatura pedagogică. Faptul că ea a aplicat-o, arată, din partea sa interes pentru astfel de lucruri; după cum semnificativă este și atitudinea directorului.

În școala din Șanț s'a mai aplicat, de altfel, și sistemul conducerii autonome a claselor. Și aci, de asemenea, nu toți învățătorii s'au arătat deopotrivă de înțeleghători. Cei mai înțeleghători s'au arătat a fi cei mai tineri:

„Anul acesta am aplicat la școală conducerea autonomă a clasei, sau conducerea de sine. Am făcut lucrul acesta toți învățătorii, dar nu toți la fel. Poate mai sistematic am aplicat-o d-nii Baltărețu și Văsieșu. D-l Văsieșu a făcut-o în legătura cu strajeria. Șeful păcului era și șeful clasei. Șeful era ales de elevi, dar propunea și învățătorul. Așa am făcut eu. Nu-i vorba că și elevii cam cautau să ghicească pe învățător. La mine ei au ales mai întâi ca șef al clasei pe cel ce învăța mai bine. Dar acesta era moale și am cerut eu să-l schimb. Era altul mai energic. Au ales și un ajutor, iar clasa toată și cu mine eram judecători. Despre conducerea autonomă eu am făcut anul acesta și o lucrare pentru cereul cultural. Am folosit pentru aceasta cartea d-lui Radu Petre” (L. F.).

Aurelian Baltărețu și Alexe Văsieșu au procedat, în adevăr, deosebit. Fiecare însă altfel.

„Eu, zice Baltărețu, am aplicat conducerea autonomă la clasele mele, a III-a și a patra. Comi-

tetul de conducere era făcut din cinci copii: trei din clasa a patra și doi din clasa a treia. Între cei din clasa a patra era și o fată. Comitetul era ales. Repartizarea atribuțiilor: un președinte, un secretar, doi membrii și un judecător. Am stabilit cu ei lege de modul cum se vor pedepsi abaterile. Dacă cineva avea o plângere de făcut, înainta o petiție și aceasta se judeca Sâmbata. Într'un timp se înmulțiseră procesele și am început să judecăm și Joi. Conducerea astfel organizată și-a dat roade. Elevii aveau mai multă frică de șefii lor, de cât de pedepsele date de noi. Erau baiieți foarte turbulenți, care s'au făcut cuminiți. Le era ciuda rău când li se dădea pedeapsa privării dela joc, — ca ceilalți nu se mai bagau atunci cu ei”.

Alexe Văsieșu n'a aplicat propriu zis sistemul democratic, pe care-l vedem aplicat de Baltărețu, ci unul combinat cu sistemul strajeresc. Noutatea lui, precum și putința de a-l putea arăta și satului, în ce avea el spectaculos, au impresionat mult. Pentru disciplina și frecvența școlară el a dat de asemenea roade care au fost apreciate. „Cu un țigănel copii sunt adunați la școală, cum nu puteam face cu toate îndemnurile sau amenințările cu amenda”.

Cosma Cotu nu are mare încredere în nici unul dintre aceste sisteme. Se pare chiar cu nici nu a aplicat în mod serios vreunul dintre ele.

Este interesant însă să știm ce crede satul și ce cred copiii despre aceste încercări de disciplină școlară. În ce privește satul, el n'a putut remarca decât strajeria. Despre celelalte sisteme nu prea știe ce să spună. Din încercările lui Baltărețu ei au reținut mai mult cooperativă, cu care confundă și cealaltă organizație, — nu fără oarecare dreptate. Elevii însă au mai multe de spus, arătând prin aceasta că faptul i-a interesat.

„Anul asta, spune unul dintre ei, d-l învățător Baltărețu a făcut la școală consiliu, ca să ne conducem singuri noi. În consiliu era un președinte și un secretar. Mai era și un judecător. E bine cu consiliu. Dacă te bate un copil îl dai în judecată. Pe judecătorul nostru îl cheamă Valentin Nicolae și judeca bine. Acum se facea mare liniște în clasa. Când nu era consiliu Valentin era șeful clasei. Atunci el ne scria și ne da pe mâna lui Domnu”. (Luci Macidon, cl. IV).

„Mai la sfârșitul anului, zice altul, s'a făcut și la noi comisie, cu președinte, judecător, consilieri și secretar. Sâmbata era judecata. Secretarul îi scria și-i înainta. Eu am fost secretar. Când și cereva din consiliu făcea ceva rău, ne țipa afară. Judecătorul da în palma. Așa s'a hotărât cu d-l Director Cosma. La unii le placea cu comisie, la alții nu. Când nu era comisie mai te uita Domnu'. Da' cu comisie era și larma. Baiieții strigau: cine

cești tu sa-mi poruncești mie? Cu Domnul era altfel. El ne mai amagea cu bataia. Mai ascultam, mai nu și el ne mai și uita. Când nu era D-l în clasa și nu era comisie, ne jucam în clasa și unul pân-dea la ușe, sa nu ne gaseasca așa cu galagie. Dacă vreunul vrea sa fie el mai mare și sa ne bată, sarcam noi pe el și n'avea ce face". Liviu Sas, cl. VII-a).

Din aceste câteva marturisiri putem sa ne dam seama nu numai de atitudinea copiilor din diferite clase, fața de reformele disciplinare ale dascalilor lor, dar putem patrunde puțin și în viața colectivul școlar, care are mult mai multa importanța educativa de cât munca dupa program. Ar fi fost și mai important dacă am fi putut face sociograme ale claselor și ale școlii, dupa un plan bine stabilit. Dar lucrul acesta nu se poate face de cât cu școala în plina funcțiune, într'un timp mai îndelungat și antrenând la lucru pe toți învățătorii.

Din tot ce am spus însă despre organizarea și structura școlii din Șanț, se pot desprinde totuși ceva din caracteristicile colectivului școlar de care vorbim. Pentru că ceea ce am căutat a fost tocmai acest lucru, nu școala oficială, școala din programe sau chiar aceea din registrele de procese verbale ale organelor de control școlar. Aceasta e mai puțin interesantă, pentru punctul de vedere din care se cade să privim noi lucrurile.

Este adevărat că școala dintr'un sat nu poate fi privită independent de concepția despre școala a Statului, căci ea este a Statului, chiar în sat. În orice caz satul are puțină inițiativă în munca școlară a școlii sale. Dar școala unui Stat este aceeași pretutindeni. Cel puțin așa e în țara noastră. Iar dacă voim să vorbim neapărat de o școala anumită, dintr'un sat anumit, atunci nu putem sa arătăm de cât ceea ce avem deosebit în organizarea ei, modul particular cum se aplică aici legea și programa, probleme care agita viața școlii, felul deosebit cum ele se pun aci. Numai așa vom isbuti să conturăm școala aceasta cu ceea ce are ea dacă nu original, cel puțin viu, al ei. Este ceea ce am încercat și ceea ce poate sa folosească și pentru concluzii de ordin mai general.

Judecând școala din satul Șanț, nu static numai, ci și în devenirea ei istorică, desprindem, în adevăr, câteva lucruri, care o caracterizeaza și sunt de un destul de mare interes.

În primul rând, între școala dinainte de unire și cea de după unire e marc deosebire. Școala dinainte de unire punca accentul pe

scop, pe ideal; școala de după unire pune accentul pe probleme de ordin mai secundar și mai ales pe probleme de ordin metodologic. Parerea noastră este ca acest lucru este o caracteristică a școlii din toată țara, dar cu aspecte deosebite pentru Ardeal și deosebite pentru restul țării. Nu se poate nega o oarecare canalizare a energilor școlare spre anumite țeluri în ultimul timp; dar, pe deoparte ele nu sunt, toate, nici destul de clarificate, nici chiar atât de noi, deci pentru nevoi și timpuri noi. Unele dintre aceste tendințe înscamna întoarceri la vechi idealuri de educație națională într'o formă cu totul neactuală. Este o formă care dictează o normă uniformizatoare, cărcia satul trebuie să i se conformeze, fără să-și poată spune și cuvântul său. Pe această linie se înscrie în bună măsură și educația străjerască.

În influență, pe care ideile noi pedagogice au marcat-o asupra școlii din Șanț, găsim unele lucruri inutile, altele în contradicție cu viața satului. Individualizarea învățământului și fișele individuale sunt fără aplicare în școala satcască, pentru forma lor complicată și în contradicție cu spiritul neindividualist al școlii satești și al satului. Ele sunt în contradicție apoi și cu alte influențe dirijate spre sat, cum e de pilda străjeria. Cu totul încurcate apar apoi și experiențele ce se fac în școala satului în ce privește sistemele de disciplină școlară. După îndrumarea oficialității chiar se experimentează și ideea democratică a conducerii autonome a clasei și străjeria, care nu e democratică, — alături de practicile vechi, pe care oficialitatea le știe și le tolerează.

Din toate aceste puncte de vedere studiul satului Șanț este ilustrativ pentru majoritatea satelor românești, în epoca în care trăim. Trebuie însă văzută și analizată pe viu această realitate, pentru ca să ne dăm seama de ea.

Ce face satul în fața acestei realități educative, creată de școala oficială? Școala confesională de altădată avea mai multe puncte de contact cu satul și cu procesul educativ tradițional al lui. Școala de azi are, din contră mult mai puțină legătură cu ele. Are, evident, un avantaj față de școala confesională mai veche: strădania ei de a fi mai în spiritul vremii. Chiar idealul pe care și-l caută — dar pe care nu și l-a precizat încă — are un aer mai puțin primitiv, — mai modern. Toate aceste începuturi de orientare bună nu sunt însă

operante, dacă trec pe lângă sat sau nu sunt coordonate în măsurile practice prin care vor să se realizeze.

De altfel ineficacitatea școlii acesteia, cu toată zestre trecutului, destul de buna, se vede în rezultatele ei, care nu înregistrează progresele ce ne-am aștepta să le dea.

9. — Materia primă a școlii primare este copilul, iar rezultatele școlii se măsoară cantitativ și calitativ, după puțința de prefacere a copilului în element cât mai util societății, după cerințele minime ale culturii moderne și nevoile locului unde va trăi copilul. Pentru a ne da seama de aceasta, câteva date, în legătură cu copilul, ca elev, sunt în deosebi vorbitoare. Acestea sunt: recensământul copiilor în vârstă de școală, înscrierea — adică puțința școlii de a cuprinde și reține un număr mai mare sau mai mic de elevi —, frecvența școlară și promovarea.

Recensământul școlar, pe care-l avem la în-

demâna (tabelele I și II, alaturate) ne arată distribuția copiilor în 1935, după vârstă, naționalitate, dezvoltarea fizică și intelectuală. Este de remarcat că, față de populația satului, socotită la 2331 suflete, cei 422 de copii, cu vârsta între 5-16 ani, vârsta școlii, reprezintă 18,1%. Procentul respectiv al județului Năsăud este de 14,9%, iar pe toată țara de 20%, — ceea ce destul de favorabil pentru Șanț. O altă remarcă e de făcut cu privire la elevii înscriși în primele patru clase primare, cu vârsta peste 12 ani. Ei reprezintă un procent de peste 10%. În mod normal aceștia ar trebui să fie în cursul superior primar. Dacă nu sunt, înseamnă că este ceva defectuos în mecanismul școlii. — Același lucru putem spune și despre elevii sub 12 ani (20 deci, aproximativ 9%), care nu sunt înscriși de loc în școala primară. Ei sunt înglobați în numărul celor ce trebuie să urmeze școala de adulți, ceea ce este și mai anormal.

T A B E L U L I

Recensământul elevilor pe anul 1935, după vârstă și naționalitate

CIRCUMSCRIPTIA	D U P Ă V Â R S T Ă									DUPĂ NAȚIONALITATE					
	5 — 7			7 — 16 ani			16 — 18			Români			Străini		
	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T
Șanț-Năsăud	47	32	79	175	178	343	12	18	30	233	218	451	1	—	1

T A B E L U L II

Recensământul după dezvoltarea fizică și intelectuală a elevilor.

5 — 7 ani pentru grădina de copii			Dela 7 la 16 ani, înscriși												Intre 10-12 ani cari nu sunt în înv. pr.									Debili și întârziați mentali			Total general						
			In primele 4 clase									In ulti mele 3 clase			Urmează o școală secund.			S'a retras din șc sec. fără a o term.			La cursul de adulți												
			In clasa I p-tru pri- ma dată			In cl. I-IV până la 12 ani			In cl. I-IV peste 12 ani																								
B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T	B	F	T							
47	32	79	27	30	57	73	71	144	14	19	23	46	40	86	5	2	7	—	1	1	19	31	50	3	2	5	234	218	452				
												9																			51,5%	48,5%	100

Mai interesante de cât recensământul sunt listele de înscriere în școală, pentru că ele seot

în relief capacitatea educativă a școlii. În tabloul III aratam acest lucru. Avem aci dis-

tribuția copiilor înșeriși, în raport cu numărul copiilor din fiecare familie care are copii

de școală și cu averea lor.

TABELUL III

Familii cu copii de școală	Familii bogate								Familii mijlocașe								Familii sărace								Familii foarte sărace								Totalul copiilor		
	Nr. copiilor								Nr. copiilor								Nr. copiilor								Nr. copiilor										
	Nr. familiilor				Nr. familiilor				Nr. familiilor				Nr. familiilor				Nr. familiilor				Nr. familiilor														
	care au urmat		n'au urmat		Total		Care au urmat		a'au urmat		Total		care au urmat		n'au urmat		Total		care au urmat		n'au urmat		Total												
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%									
Cu 1 copil	10	67	8	80	2	20	10	100	53	60.9	39	72.2	15	27.8	54	100	44	60.3	26	59.1	18	40.9	44	100	8	50	5	6.3	3	37.7	8	100	116	39	6
Cu 2 copii	3	20	4	67	2	33	6	100	27	81	39	69.6	17	30.4	56	100	22	0.1	32	69.6	14	30.4	46	100	8	50	10	55.5	8	44.5	18	100	126	43	
Cu 3 copii	2	13	4	67	2	33	6	100	5	5.8	9	60	6	40	15	100	6	18.2	11	61.1	7	38.9	18	100	—	—	—	—	—	—	—	—	39	13.3	
Cu 4 copii	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2.3	6	75	2	25	8	100	1	1.4	3	75	1	25	4	100	—	—	—	—	—	—	—	—	12	4.1	
TOTAL	15	100	16	72.7	6	23.3	22	100	87	100	63	69.9	40	30.1	139	100	73	200	72	64.3	40	35.7	112	100	16	100	15	57.6	11	4.4	26	100	293	100	

Nici o familie nu are mai mult de patru copii la școală. Cele mai numeroase sunt cele cu un copil de școală (115, adică 60%), și procentul merge descrescând la familiile cu doi copii (60, adică 31,4%), cu trei copii (13, adică 6,7%), și cu patru (3, adică 1,9%). În ce privește copiii pe care-i găsim în aceste patru grupe, cei mai numeroși se găsesc în grupa familiilor cu doi copii (43%), apoi cu un copil (39,6%), cu trei (13,3%) și cei mai puțini în grupa familiilor cu un copil (4,1%).

Dacă luăm familiile după avere, găsim că familiile bogate dau cel mai mare procent în grupa cu un copil și procentul merge descrescând la familiile mijlocașe, sărace și foarte sărace. Situația este aproape inversă dacă luăm în considerare familiile cu doi copii și chiar cu trei copii. Cât despre familiile cu patru copii, ei sunt ca avere numai din grupa celor mijlocii și sărace. Familiile bogate aplică, după cum se pare, mai cu hotărâre metoda restrângerii nașterilor — „secretul”, cum spun Șanțenii — tocmai pentru a-și conserva buna stare și rangul categoriei lor sociale. Mijlocașii și săracii par să se gândească mai puțin la aceasta.

Să vedem cum se prezintă lucrurile în puținele parinților de a-și da copiii la școală. Observăm, în primul rând, că familiile bogate cu un copil, dau cel mai mare procent de copii ce urmează la școală. Procentul merge apoi descrescând spre familiile mijlocașe, sărace și foarte sărace.

Cauzele care determină pe părinți să-și trimeată sau să-și oprească pe copii de la școală sunt cunoscute destul de just, în sat. Cităm mai întâiu din părerile corpului didactic local.

„O cauză a nefrecvenței e sărăcia. Noi avem aci un om, George Căilan. Are șase clase și a învățat foarte bine. Spune povești frumoase. Are însă cinci copii și-i om sărac. Copiii sunt în sfânta cămașă și-s desculți. E vai de capul lor. Cum mai poate el să-și dea copiii la școală. Eu zic că ar fi bine să se ajute cei săraci; cărțile să le poată avea școlarii mai mulți ani. Acuma-s prea multe ediții și se schimbă la tot anul. Bine ar fi apoi ca aici la noi să se mai facă o școală pe Cârțibav. Copiii care vin de acolo sunt prea departe. Dar să se dea și amenzi cu toată strictețea pentru cine n'are bunăvoință”. (Mihail Cotu).

„La noi în Șanț e și sărăcia o cauză că nu-și dau oamenii copiii la școală, dar mai sunt și unii care nu înțeleg. Numai cu amenda strictă i-ai putea speria pe ăștia. Mai e apoi și după loc. La noi e așa, că nu putem începe lecții de cât prin 15 Octombrie. În Septembrie mulți locuitori nici n'au terminat cu facutul fânului. La 15 Septembrie vitele abia coboară din munți”. (Cosma Cotu).

„Sunt unii parinți, care, deși sunt bogați tot nu-și trimit copiii regulat la școală, — sau de loc. Li opresc de-i folosesc la munca în câmp”. (L. F.).

Uneori, în prima și ultima lună a anului, frecvența e de-a dreptul dezastruoasă, după cum o confirmă chiar mărturiile oficiale. Un proces verbal de inspecții din 19 Septembrie 1929 constată acest lucru. Organul de control arată că, în adunarea poporală din 15 Septembrie, locuitorii i-au declarat „că până după cărat, circa două săptămâni, sub nici o împrejurare

nu trimet copii la școală". Și procesul verbal mai adaogă; „de prezent nici n'am aflat elev mic în clasă". Vina este aruncată pe organele polițienști, precum și pe demagogia partidelor politice.

Interesante sunt și explicațiile date de săteni și care, se înțelege, nu-s toate de aceeași natură. Săteanul Mihai Cicșa, om cu stare, în în vârstă de 49 ani, fost primar, vorbește, în adevăr, ca un om care a avut răspunderi în această privință. După părerea lui, sătenii nu-și dau copiii la școală din următoarele motive: nu înțeleg rostul școlii; au nevoie de copii la muncă; unii din sărăcie; uneori și din cauza vremii rele. Ca și directorul școlii, el este de părere că ar trebui să se dea amenzi aspre și să se execute prompt.

Alți săteni se mulțumesc să însire nevoile lor particulare, dar totalizate, cele mai multe se reduc la două: sărăcia sau nevoia păzirii vitelor. Ilustrativă din acest punct de vedere este următoarea întâmplare. În ziua de 21 Septembrie 1935, copila Octavia Nistor n'a venit la școală. Am fost personal acasă la părinții ei să constat cauza, — cum am fost și pentru alte cazuri. Aci am găsit-o cu o surioară și un frate mai mic. Când a auzit că pe sora lor vrem s'o luăm la școală, băiatul s'a agățat disperat de aceasta și a început să plângă. N'a vrut cu nici un chip să se deslincască de ea.

Scenă interesantă și emoționantă: trei copii între doi și opt ani, părinții la munca, iar Octavia, de opt ani, stăpână și veghetoare peste casă și peste frații ei mai mici! — Pe drum întâlnim o altă fetiță. O cheamă Octavia Șneahă și are tot opt ani. „Eu, spune ea, n'am fost în ăst an la școală. M'a ținut mama acasă că avem un copil. Amu e de doi ani jumate, da' atunci era numai de un an. Eu rămâneam să văd de el acasă, că mama este săracă și mere la holdă. Ist an oiu mere la școală, da' de Luni. Amu mai avem treabă".

În considerațiile pe care le facem asupra frecvenții școlare, este necesar să facem o distincție: sunt ceea ce am putca numi absențe totale, — lipsa pe tot anul a elevilor dela școală —, și absențe parțiale, — absențele motivate sau nu, pe care le fac elevii care urmează totuși cursurile. Până aci ne-am ocupat numai de prima categorie, ceea ce ne poate duce, se înțelege, la unele concluzii. Problema frecvenții este însă întreagă numai dacă se ia în considerare și sub cel de al doilea aspect. Acest lucru îl putem urmări în tabelele alaturate (IV și V). Ele ne dau absențele elevilor în raport cu averea parinților, cu depărtarea de școală și cu anotimpul, motive desluite de noi din convorbirile cu corpul didactic și sătenii. Câteva observații sunt de reținut din ele.

T A B E L U L I V.

Părinții elevilor grupați după avere	Absențele copiilor în raport cu averea părinților						Depărtarea de școală	Absențele copiilor în raport cu depărtarea de școală					
	Numărul și proc părinților		Absențele elevilor					Numărul și proc. părinților		Absențele elevilor			
			Parțiale		Totale					Partiale		Totale	
	Nr.	%	Nr	%	Nr.	%		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Bogați	15	7.8	623	6.3	1098	6.4	0 — 500 m.	67	35.2	1960	19.8	2013	13.4
Mijlocași	87	45.5	4296	43.5	7137	42.2	500 — 1000 m	52	27.2	3614	36.5	3477	23.2
Săraci	71	38.2	4042	40.2	7320	43.3	1000 — 1500 m.	45	23.3	3843	38.8	7869	52.4
Foarte săraci	16	8.	941	9.4	1648	8.1	1500 + m.	27	14.3	485	4.9	1647	11.0
	161	100.—	9902	100.—	16.902	100.—		191	100.—	9902	100.—	15.006	100.—

T A B E L U L V.

	Absențe toamna				Absențe iarna				Absențe primăvara și vara				
	Sept.	Oct.	Nov.	Medie	Dec.	Ian.	Febr.	Medie	Mart.	Apr.	Mai	Iunie	Medie
Frecvență ideală	2525	5510	4680	4238	2742	3315	4875	3644	4875	2145	4680	1565	3316
Absențe (zile)	1349	1918	911	1399	207	417	1009	544	851	530	1492	218	773
Procentul abs.	53.4	34.8	19.4	39.8	7.5	12.6	20.7	14.8	17.5	24.7	31.8	13.9	23.3

a) Cel dintău lucru de reținut este, ceea ce am mai vazut deja, — corelația dintre averea părinților și absențe. Vedem astfel că lipsesc mai mult copiii ai căror părinți sunt mai săraci. Totuși, copiii ai căror părinți sunt arătați ca foarte săraci sunt mai puțin absenți total, adică tot anul. Cauza poate să fie, de sigur, faptul ca pe aceștia părinții n'au pentru ce să-i pastreze acasă. Aceasta dovedește că motivul economic, care determină absențele elevilor este dublu: și sărăcia și lipsa de brațe pentru muncă. Acestea pot să meargă uneori împreună, alte ori nu.

b) O corelație vădită există și între absențele elevilor și departarea de școală. Copiii mai departați de școală lipsesc mai mult. Și aci este de constatat însă un lucru curios, — cel puțin pentru Șanț: copiii cu departarea cea mai mare de școală (peste 1500 m.) vin totuși mai regulat la școală. Dacă ținem scama de faptul că, în genere, la periferie locuiesc copiii cei mai săraci, se confirmă încă odată observația noastră de mai sus: sunt aceeași copii foarte săraci care, odată dați la școală, n'au pentru ce să mai fie reținuți în unele zile acasă. În plus sătenii mai săraci poartă și teamă mai mare de stăpânire și de amenzile școlare, pe care nu le pot plăti.

c) Corelația cea mai strânsă există însă între absențele elevilor și desfășurarea anotimpurilor. Din datele înfățișate se vede însă că nu vremea rea este aci atât cauza adevărată, cât altceva. Procentul cel mai scăzut de absențe se înregistrează toamna iarna, — și încă în lunile cu vremea cea mai aspră. Copiii lipsesc din contra mai mult toamna — mai ales la început, — precum și către sfârșitul anului. Absențele de primăvara sunt cam în media anuală a absențelor (23,3%, față de 24,2% media generală anuală). E deci clar că nu e vorba de anotimpul ca atare, ci de motive economice, — aceleași motive economice de care am vorbit: sărăcia și nevoia de brațe la muncă. Acest din urma motiv este determinant atât pentru sătenii mai avuți, cât și pentru cei fără avere.

— Distincția dintre absențele parțiale și absențele totale, pe care am făcut-o mai sus, are o importanță specială pentru școală și din alt punct de vedere, de cât cel arătat. Ea este în legătură cu rezultatele muncii școlare. Absențele parțiale nu împiedecă, în general, promovarea elevilor, cele totale da. În 1935-36, de

pilda, au fost înscriși 293 copii. Dintre aceștia au avut o frecvență parțială, dând dreptul la promovare, 196 elevi (66,9⁰⁰); 97 (33,1⁰⁰) au lipsit total de la școală, ei nefiind luați în discuție deci pentru promovare.

Confruntarea frecvenței promovabile, cu promovarea, pe o perioadă mai mare de timp, poate să fie lămuritoare pentru bunul sau răul mers al școlii și mai mult. Acest lucru poate fi urmărit în cifrele pe care le conține tabelul VI. Să notăm câteva observații scoase din ele.

TABELUL VI.

A N U L	Nr. claselor	Inscriși	Frecvenți		Promovați		
			Nr.	% față cu înscriși	Nr.	% față cu înscriși	% față cu frecvenți
1904 — 5	6	221	180	81.8	166	75.4	92.2
1905 — 6	6	212	192	90.6	159	75.0	82.8
1906 — 7	6	207	179	86.4	141	61.1	78.7
1907 — 8	6	205	176	85.9	151	73.2	85.7
1908 — 9	6	181	168	92.7	123	67.9	73.2
1909 — 10	6	241	190	78.8	151	62.7	79.4
1910 — 11	6	244	210	86.1	127	52.1	60.5
1911 — 12	6	222	197	88.7	156	70.3	79.2
1912 — 13	6	201	177	88.1	121	60.2	68.4
1913 — 14	6	244	196	80.3	171	70.1	87.2
1914 — 15	3	187	57	30.5	33	17.6	57.9
1915 — 16	5	265	107	40.3	89	33.6	84.1
1916 — 17	—	Școala n'a funcționat					
1917 — 18	4	261	162	62.7	156	57.9	96.2
1918 — 19	4	157	97	61.8	74	47.1	76.2
1919 — 20	4	163	84	51.6	81	49.7	98.7
1920 — 21	5	201	136	67.7	125	62.2	91.9
1921 — 22	6	222	198	89.2	140	63.1	70.7
1922 — 23	6	215	163	75.8	129	60.0	79.1
1923 — 24	5	232	171	73.7	119	51.3	69.5
1924 — 25	5	183	146	80.4	97	53.0	66.4
1925 — 26	5	236	215	91.1	73	30.9	33.9
1926 — 27	6	166	162	97.6	81	48.7	50.0
1927 — 28	7	187	177	94.6	94	50.3	53.1
1928 — 35	Lipsesc datele						
1935 — 36	7	293	196	66.9	162	55.3	82.6

a) Cel dintău lucru care iese în evidență, privește însăși structura școlii în evoluția ei. Până în 1909, când școala din Șanț este întru totul confesională, găsim cea mai regulată frecvență, iar promovările, și ele, ating cel mai mare și mai regulat procent. După această dată, odată cu începuturile etatizării, încep să scadă atât frecvența cât și procentul promovărilor. Procentele cele mai scăzute sunt atinse în tim-

pul războiului. Explicația acestei situații poate să stea în presupunerea că regimul confesional ținea școala mai aproape de sat. Satul simțea mai mult că școala este a lui, ca și învățătorul.

b) După războiu, frecvența se reface treptat. Incepând cu anul 1925, ea devine chiar foarte bună. Numai în anii de depresiune economică ea va fi scăzut din nou. Presupunem aceasta după faptul că în 1935 ea nu este încă refăcută complet.

În anii de după 1924, un fenomen curios este încă de înregistrat: modul cum se fac promovările. Față de numărul elevilor înscriși, promovarea se menține la un procent deosebit de scăzut și tot așa și față de numărul elevilor care vin la școală. Aceasta se explică în parte prin numărul mare de repetenți din clasa I-a, dar și prin mentalitatea care pare să prindă teren și aci, în rândurile corpului didactic, după care școala primară ar fi o școală de selecție, așa cum e școala secundară teoretică, de tip burghez. Această orientare greșită nu este străină, probabil, nici de tendințele de tehnicizare pedagogică a școlii. Fiind mai severi la promovare, învățătorilor li se pare că dau mai multă autoritate instituției pe care o slujesc.

Aici avem un caz tipic de neînțelegere a rostului școlii primare. În această privință, corpul didactic primar ia un rău exemplu dela corpul didactic și școala secundară. El socotește că școala populară e numai anticamera — tot selectivă — a învățământului secundar, ceea ce strică mult învățământului popular.

Rostul școlii primare este mult mai bine văzut de săteni, — și corpul didactic primar de părerea lor este bine să țină seama mai mult. Chiar atunci când nu-și da copilul la școală, săteanul nu încetează de a simți fo-

loasele cărții. El știe doar, ca toți aceia care l-au exploatat știu carte. Când nu-și da copilul la școală, cauza sta mai de grabă în faptul că între interesul său personal și acela al copilului el este silit să opteze pentru al său, în detrimentul copilului. Pe lângă aceasta, în acel moment, interesul lui este imediat. Deci mai viu și mai presant, pe câtă vreme acela al copilului lui este îndepărtat și mai puțin presant pentru el. Școala promite un folos viitor, dar el simte paguba lui imediată și personală. De aceea uneori el se decide pentru aceasta din urmă.

Ceea ce trebuie apoi să aibă în vedere corpul didactic primar, este ca de modul cum va isbuti el să realizeze o bună promovare, depinde și încurajarea frecvenței și acest lucru este esențial. Amenda nu este un remediu așa de bun pentru îndreptarea proastei frecvențe, cum cred mulți dintre învățatori. Din contra, amenda lovește mai greu pe cel sarac, agravându-i prin aceasta saracia și dându-i și mai multe motive de absentare. Ajutorarea copiilor saraci cu îmbrăcăminte, cărți și hrană, mijloace mai bune de locomoție, când e cazul, precum și potrivirea școlii cu nevoile de muncă ale regiunii, — acestea sunt măsuri care reies din analiza făcută faptelor. Când învățătorul vine și cu munca sa serioasă, precum și cu o largă înțelegere a rostului școlii, — arătata și în modul cum promovează pe elevi la învățătură —, școala este și mai mult înțeleasă și căutată de țăran.

— Școala din Șanț e încă departe de a ajunge să răspundă acestor condiții. Ca este așa, se poate judeca după starea analfabetismului din localitate, socotit pentru toți locuitorii cari au depășit vârsta de 16 ani (tabelul VII).

T A B E L U L VII.

V Â R S T A	B ă r b a ȕ i				F e m e i				Bărbați		Femei	
	Știu carte		Nu știu		Știu carte		Nu știu		Știu carte		Nu știu	
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
16 — 20 ani	40	83	8	17	48	87	7	13	88	85	15	15
21 — 30 „	96	55	78	45	112	70	48	30	208	65	126	35
31 — 40 „	136	83	27	17	127	73	46	27	263	78	73	22
Peste 40 „	122	81	30	19	198	72	77	28	320	75	107	25
Total	394	74	143	26	485	73	178	27	879	74.3	321	26.7

Situația înfățișată în acest tablou diferă de aceea data de Institutul Central de statistică, în 1930, care arata, pentru Șanț un procent de 68,1% știutori de carte. Diferența poate să vină și din ameliorarea procentului știutorilor de carte, între timp, — fapt care ar reieși și din tabelul dat de noi. Ea poate să provină însă și din alte motive. Datele noastre sunt luate după „foile de familie” întocmite de echipa monografică și, în acestea, un număr de 42 de persoane n’au indicația dacă știu sau nu carte. E mai mult ca sigur că majoritatea acestora sunt analfabeți.

Ori cât de mult ar influența însă cele 42 persoane amintite, procentele adevărate de știutori și neștiutori de carte, structura însăși a raporturilor dintre ei, pe sexe și clase de vârstă, nu poate să se schimbe esențial. Or așa cum ni se înfățișează ea învederează unele lucruri, care vin iarăși să confirme motive serioase de nemulțumire pentru modul cum se desfășoară procesul educativ, prin școală, în satul Șanț. Să observăm în primul rând situația pentru locuitorii cu vârstă între 21-30 ani. Ei prezintă cel mai mare procent de analfabeți. Dacă socotim bine, aceștia reprezintă rezultatele muncii școlare în prima decadă după unire. Singurul lucru care poate să risipească nemulțumirea este că, după aceleași cifre, contingentele mai noi de absolvenți ai școlii arată a se mari. Tinerii între 16-20 ani prezintă un procent de numai 15% analfabeți, ceea ce ar îndreptați o speranță de îndreptare.

10. — Rezultatele școlii primare se măsoară, în adevăr, după numărul știutorilor de carte pe care-i găsim în localitatea unde ea funcționează. Dar procesul educativ cult nu se mărginește la atât. Chiar școala primară se străduiește să dea mai mult. Pe lângă aceasta școala primară este insuficientă, pentru că se adresează numai unci părți din vârsta educabilă a omului. Pentru a se întregi efectele acesteia, au luat naștere activități ajutoare sau de adâncire a procesului educativ cult în masele populare. Acestea sunt: așa zisa activitate extrașcolară și activitatea culturală propriu zisă, independentă de școala primară.

Activitatea extrașcolară este activitatea culturală dusă de școală, în afară de acțiunea ei proprie, adresată copiilor. În Șanț această activitate s’a dus, după cum era și firesc, într’un mod asemănător cu aceea din restul Ardealului,

cu specificul dictat de mijloacele pe care satul le avea la îndemână și în conformitate cu nevoile și spiritul său.

Înainte de unire, în Ardeal, activitatea extrașcolară era dirijată de Astra, care lucra mână în mână cu organele bisericești și școlare, confesionale. În Șanț nu găsim, în această epocă, un despărțământ Astra, dar influența Astei se resimte, de sigur, și aici. Munca pentru cultivarea satului adult se duce însă tot prin senatul bisericesc și școlastic. De aceea, și aici, acțiunea era dominată de biserică și preot.

„Altă dată și școala și biserica și primăria mergeau laolaltă și popa era ascultat. Și nu era atâtă vrajbă. Azi primarii își fac de cap. N’ascultă de comună, că îi susțin oamenii politici. De nu-i vrem noi, ei vin în comisie intermară. Iar dascălul nu-i ascultat nici bătrân cât popa”. (George Olaru).

Activitatea extrașcolară nu este prea organizată. Ea se reduce la serbări școlare, la sfaturile preotului și învățătorului și la acțiunea dusă tot de aceștia, nesimțit în sat și mai cu seamă prin șezători. O accentuare pe latura educației economice, așa cum se face în acest timp în Vechiul Regat, aici nu găsim. Totuși școala de repetiție, care se adresa unui tineret mai copt, împlinește în mare măsură această nevoie. Aici se fac și cursuri mai dezvoltate, în special de pomicultură. Bătrânul Mihai Cotu se mândrește chiar cu acest lucru. Trebuie să adăugăm apoi la aceasta și vechiul obicei grăniceresc, de a se aduna lumea la primărie, sărbătoarea după ieșirea din biserică, pentru a primi dispozițiile stăpânirii, dar și a se sfătui și a primi sfaturi și de altă natură de cât administrativă. Obiceiul acesta se păstrează și astăzi și n’ar strica dacă ar fi folosit mai mult în acest sens, — desigur cu prudență.

Înainte de unire găsim însă în Șanț — și cu siguranță că nu numai aici — și încercări de activitate culturală cu oarecare autonomie. O astfel de încercare este „Reuniunea de cânt și cetire”, înființată în 1907 de către învățătorul Darius Pop. Darius Pop a fost un bun învățător și Șanțenii au păstrat despre el o amintire foarte frumoasă. Mai târziu el a plecat din comună și, cu vremea, a ajuns revizor școlar. „Reuniunea” înființată de el a ținut doi ani și a răscolit puțin satul. Activitatea ei a fost însă mai mult corală, de cât de cetire. S’a organizat un bun cor, bisericesc și nebi-

ricesc, pentru serbări care se făceau de regulă Sâmbătă seara.

După război și unire, activitatea culturală ia un ritm deosebit și ea se manifesta printr-o tendință mută de a ieși de sub autoritatea prea excesivă a bisericii. Este de altfel un fenomen care se remarcă și în alte domenii. Conducerea comunei, ea însăși, își gasește o altă tutelă în partidele politice; iar viața economică caută și ea să se organizeze separat. Opreziunea împotriva națiunii române, care ținea în loc un firesc proces de diferențiere, acum nu mai există. Tutela din trecut a bisericii a avut, după cum am văzut, unele efecte culturale bune; ea nu era însă, prin aceasta, mai puțin daunătoare, pentru evoluția liberă și firească a spiritului satului.

Activitatea culturală de după război se remarcă, între altele și printr-o atenție mai mare acordată laturii economice. Lucrul acesta este și natural, de altfel, în acest timp, pentru că și viața economică românească din Ardeal are acum puțința să se manifeste liber și să se organizeze în instituții proprii.

În regiunea de care ne ocupăm, viața economică începe repede în puterea unei societăți comerciale „Regna”, înființată în 1922, pentru exploatarea padurilor grănicerești. În 1935, Regna se transformă în societate cooperativă, dar, după cât se pare, în dosul unei firme cooperative, ca camuflează interese restrânse, în dauna obștei grănicerești. Șanțenii toți afirmă acest lucru.

O altă instituție economică, înființată după război, tot în 1922, este cooperativa de consum „Inaul”. S’a făcut fără participarea la conducere a intelectualilor, numai cu concursul, prin 1928, al lui Mihai Cotu, care e numit casier. Deși alcătuită numai din țărani — țărani fruntași — spiritul, care a domnit la conducerea cooperativei, a fost tot cel comercial. Și nepriceperea, adică nepregătirea, lipsa de educație economică și lipsa experienței.

„În Șanț, cooperativa de consum cea veche, Inaul, a avut multe rale. Întâiu o fost vânzătorul, al doilea o fost neștiința consiliului în treburi de astea. O fost oameni cinstiți, dar fără pricepere”. (Dumitru Cotu, șapte clase primare, om cu stare, — în 1930 a făcut și un curs de cooperatie).

Viața economică organizată mai aproape de nevoile economice ale satului este, se înțelege, cooperatia. Dar vedem că satul nu e pregătit

pentru aceasta. Cei ce se încumeta să-l servească în această direcție, o fac sau cu intenții neocooperatiste sau nu știu ce e cooperatia. În alte părți, în Vechiul Regat de pildă, învățătorii au ajutat mult începuturile cooperativei. În Șanț, învățătorul Mihail Cotu sta multă vreme departe de ea. Abia în 1928 primește el să fie casier și nici nu se leaga sufletește de ea.

„A stat puțin, zice unul dintre foștii conducători ai cooperativei; a încesat și 500 de lei pe luna, până o învățat cum merge negustoria. Apoi o făcut bolta lui, pe numele lui fecioru-sau”.

În anul acesta (1936), a luat Caminul Cultural inițiativa înființării unei noi cooperative, — și anume a unei cooperative forestiere. Față de aceasta nouă încercare, fruntașii satului, în special intelectualii, se arată sceptici.

„Eu, spune unul dintre aceștia, cred că noua cooperativă forestieră, ce se încearcă a se întemeia acum în Șanț, cu greu se va porni din loc. Mai întâiu îi va pune piedici cooperativa Regna, din Valea Mare, care este tot forestieră. Nici aceasta nu ajută cu prea mult pe locuitori, dar e mai puternică”. (Sabin Cotu, 32 ani, licențiat, funcționar).

Țăranii par a avea mai multă încredere; dar, din convorbirile pe care le poți avea cu ei, încrederea le este susținută mai mult de dorința de a găsi un mijloc de ajutor în această direcție, precum și de sprijinul dat acum de echipa monografică, sprijin pe care ei contează și în viitor. Aci vedem că principala cauza a neisbuirii cooperativei în Șanț, precum și banuiala că nici pe viitor nu va fi ușor de gasit drumul isbăvitor. Principala cauza stă în condițiile de ordin structural ale satului și acestea trebuiesc cunoscute și, dacă e posibil, să fie schimbate. În afara de acestea însă, și decurgând din ele în mare măsură, o cauza este lipsa de conștiință economică a satului, o conștiință care să fie întemeiată pe interesele sale obștești. În această direcție nu s’a făcut aproape nimic până acum în Șanț, deși viața economică, pe care o vedem încropindu-se, ar cere-o.

Mult mai vie a fost activitatea educativă destinată adulților, în Șanț, pe latura pur culturală sau spirituală. Aci se vede, mai ales, lămurit, tendința de ieșire de sub tutela bisericii, de care am vorbit. În această acțiune, școala nu ia parte direct, dar încurajează ten-

dințele care merg în acest sens, chiar din primii ani de după război.

Tendințele, la care ne referim, se concretizează dela început în acțiunea culturală a tineretului din sat. Din inițiativa acestuia ia naștere, în 1924, o societate menită să-i strângă la un loc pe toți tinerii intelectuali sănțeni, în vederea unui scop cultural comun, — „Societatea studenților români din Rodna Nouă”. Sub numele de student se ascund aici nu numai studenții universitari sau ai altor școli superioare, ci și toți elevii școlilor secundare, după obiceiul cunoscut și deobște în Ardeal. Societatea este independentă de senatul bisericesc, ceea ce nu scapă preotului. De aceea și încearcă el, ca o contra-măsură, să înființeze un ateneu popular, numit în sat „Ateneul popular Pamfil Grapini”. Activitatea acestuia se confundă însă cu aceea a bisericii, nedeosebindu-se prin nimic de ea.

Societatea studenților români din Rodna este altceva. Ea are, mai întâiu, un caracter pur tineresc, iar drept țintă a urmărit, și în mare măsură a realizat, un program cultural destul de interesant: a organizat o bibliotecă, a ținut ședințe literare și culturale și a pus la cale scribări de pură petrecere, destinate burgheziei și intelectualilor din sat, cu deosebire. Se simte în programul acestei societăți influența lucrurilor pe care tinerii săi membri le văzuseră la oraș și pe care vroiau să le realizeze și la ei acasă, aidoma. O spun chiar ei.

„La început, spune căpetenia tinerilor din acea vreme, țineam ședințe. Ședințele erau după tipul celor dela licee, desemnându-se critici pentru fiecare punct de program executat. Acestea nu erau însă pe deplin înțelese de public. Ele făceau impresia unei certe între membri, împrejurare care a determinat societatea să nu le mai facă de cât în ședințe intime”. (Sabin Cotu).

Primul comitet al societății are ca președinte pe Sabin Cotu, student în drept și absolvent al academiei comerciale. În 1926 acest comitete se schimbă, prin plecarea lui Sabin Cotu din comună. Președinte este ales acum Traian Pioraș, absolvent al școlii de notari publici. În 1931 se petrece o nouă schimbare. Aceasta este mai importantă, pentru că adâncește și precizează țelurile societății, reorganizându-o pe baze statutare. La conducere revine acum Sabin Cotu, cu pretenții de om mai cu multă experiență și cu un orizont care ar vrea să depășească pe cel din 1924.

Este foarte interesant să cunoaștem ideile cu care vine el acum, ajutat și de cei din jurul lui. Ele sunt conturate, în cea mai mare parte, în statutele societății, care poartă acum numele de „Societatea culturală Zorile”. După aceste statute, scopul societății este „de a răspândi cultura și cunoștințele adunate în școală, în sânul poporului dela sate, prin organizări de ședințe culturale publice, reprezentații teatrale, corale etc., cu caracter cultural, igienic, național sportiv etc.” Și se adaugă: „În sânul societății nu se va face nici un fel de propagandă politică sau de altă natură, de cât exclusiv culturală” (art. 1). În art. 2, 3 și 4 se arată cine poate fi membru al societății. Se stabilește că pot fi trei feluri de membri: a) membri ordinari, care se recrutează dintre intelectuali din localitate, studenți și elevi de școli secundare; b) membri extraordinari, care se recrutează dintre sătenii știutori de carte sau dintre elevii cursului primar superior; c) membri de onoare „aceia cari s’au distins cu ceva, contribuind la înflorirea societății”. În comitetul de conducere se aleg numai membri ordinari (art. 14). — Tot așa de interesantă este metoda de lucru. Societatea lucrează mai ales în „ședințe plene”, care sunt, după concepția statutului, de două feluri: ședințe publice și ședințe restrânse. La ședințele publice poate să ia parte oricine. În timpul lor nu se fac discuții critice, cu privire la program sau problemele, puse de el. La ședințele restrânse pot participa numai membrii ordinari și de onoare. În aceste ședințe se discută programe, se face critica ședințelor publice ținute și se țin conferințe de un nivel mai ridicat, cu „recenzenți” și discuții în contradictoriu. (art. 35). Societatea are în vedere patru ramuri de activitate, pentru care lucru este împărțită în patru secțiuni: artistico-literară, sportivă, secția elevilor primari și „congregația Mariană”. Aceasta din urmă are scop religios și e condusă de femei. Să vedem aici și un semn al tendinței de împăcare cu biserica? Poate că e mai mult ceva din tendința tineretului vremii, fără legătură cu viața locală.

Sub această formă nouă societatea Zorile își reia activitatea, care lăncezise un timp. Ceea ce iese în relief din statutele ei este o pronunțată tendință de izolare a tineretului intelectual al satului, într’un fel de elită a lui. Așa lucrează ea până în 1934. Activitatea depusă în acest timp pare să fi fost destul de vie, dar, ceea ce

pare să fi interesat mai mult pe membrii săi ordinari, sunt serbările de pură petrecere între fruntașii satelor. Sunt pomenite în special două: „balul plăcintelor”, în legătură cu o veche datină locală și o „mare petrecere câmpenească”. Prima serbare a avut loc în ziua de 12 Martie, cealaltă la 21 August 1932.

În acești trei ani de activitate, membrii societății încep, se pare, să-și dea seama că nu mai sunt de tot tineri, iar fruntașii satului încep și ei să judece activitatea lor. Poate că-și mai dau seama puțin intelectualii satului de distanța ce se creiază între ei și sat. În societatea Zorile, satul este pur decor. Nici chiar aceia dintre săteni, care sunt admiși ca membri extraordinari, n’au vr’ un rol în societate. Pe lângă aceasta, tineretul intelectual al satului simte nevoia să cunoască modul cum se lucrează și în alte părți, de către societăți culturale cu programe și trecut cunoscut. Toate acestea, alimentate pare-se și de oare care ambiții personale sau neînțelegeri, tind să disloce societatea Zorile, pentru a pune altceva în loc.

Lucrul devine fapt în 1934. Atunci ia naștere (18 Martie), din inițiativa a doi tineri învățători, Anton Mosil și Petru Pop, un „cerc cultural Astra”. La 9 Septembrie ia însă ființă și un Cămin Cultural, cu numele de „Vicarul Grigore Moisil”. Astfel avem acum, într’un singur sat, trei societăți culturale. Această situație cerea un arbitru, pentru a restabili unitatea culturală a satului și de ea profită biserica și bătrânii satului. În adevăr, în ziua de 14 Septembrie 1934, cercul cultural Astra, societatea Zorile și Căminul Cultural consimt să fuzioneze într-o singură organizație, — și a nume aceea a Căminului Cultural. În fruntea organizației este ales ca președinte preotul Pamfil Grapini, iar ca vice președinte Mihail Cotu și George Olaru, toți oameni bătrâni și de formație spirituală veche. Alături de intelectuali, în sfatul de conducere, stau acum un număr aproape egal de săteni; iar, dintre tinerii care au jucat un rol mai important în societățile tinerești de până acum, numai Anton Moisil are un rol mai important, fiind ales secretar al Căminului Cultural.

Prin înființarea Căminului Cultural și recunoașterea lui ca singură instituție de acest fel în sat, satul își regăsește unitatea lui culturală, dar, după cum am văzut, aceasta coincide și cu o revenire la spiritul vieții culturale dinainte de unire. Spiritul acesta este reprezentat

prin preot și bătrânii satului. Pentru tineret, evenimentul acesta înseamnă și o capitulare și o cumințire. Faptul n’ar fi fost posibil însă și fără o consimțire și compromisuri avansate de către bătrânii satului. Chiar preotul nu se mai simte așa de stăpân pe sine ca altă dată.

În realitate, noi socotim că lucrurile au o față mult mai adâncă. Sub pretențiile de dominare ale unei categorii sociale a satului sau unei grupări oarecare, se ascund conflicte pline de semnificație socială. În satul, care s’a eliberat de pericolul stăpânirii străine, diferitele interese s’au liberat și ele și, fiecare, a crezut că se poate desvolta separat și în voe. Tineretul pare să-și dea acum seama, tot mai mult că această izolare îi slăbește poziția în sat și de aceea face apel la unirea tuturor forțelor intelectuale și mici burgheze din sat. El simte apoi că, în fapt, autoritatea bătrânilor, pe care au acceptat-o nu va fi și efectivă. În mod fatal energia lor va fi solicitată, — ceea ce va însemna conducere de fapt.

Din punct de vedere educativ acum avem, în adevăr, o situație cu totul nouă. Forțele educative publice, sunt concretizate în trei instituții: biserica, școala și Căminul Cultural. Biserica reprezintă trecutul mai îndepărtat; școala reprezintă idealul educativ al Statului; Căminul Cultural încearcă să înmănuncheze satul tot pentru o acțiune culturală în care tradiția să se împletească armonios cu tendințele culturii moderne. Așa cum s’a realizat el în satul Șanț, el înseamnă deocamdată și un compromis între biserică și școală, cu o întărire momentană a autorității bisericii. Ținta lui nemărturisită este însă mult mai mare: el vrea să patroneze toată munca de ridicare a satului, controlând și subordonând într’un fel, atât școala cât și biserica. Este o țintă ale cărei înfăptuiri pot fi salvatoare pentru sat, cu o condiție: ca în conducerea sa și în țelurile sale, Căminul Cultural să îmbrățișeze interesele culturale ale satului adevărat, nu interese parțiale sau străine de el.

Concluzii.

11. — Concluziile pe care le vom nota aici privesc în primul rând satul Șanț, dar ele privesc deopotrivă toate satele care se găsesc în condiții asemănătoare sau aproape. În întregime nici un sat nu se aseamănă cu altul. Parțial însă satele prezintă asemănări mai mari

sau mai mici, datorită cărora ele pot fi grupate în tipuri. Asemănarile sunt judecate mai ales după modul cum se prezintă viața satului, manifestările lui. Ceea ce determină însă manifestările și deci și asemănările, sunt condițiile ce stau la temelia lor.

Satul Șanț, după cum am văzut, nu poate fi complet înțeles, dacă nu-i cunoaștem fazele de dezvoltare prin care a trecut. Ele sunt trei: o fază de creștere izolată, rapidă, o fază de creștere, când creșterea se realizează și prin imigrări și o ultimă fază de saturație demografică, însemnată printr'un început de emigrări.

Primele două faze sunt epoci de relativ belșug și de avânt din toate punctele de vedere. Mediul și condițiile sociale speciale create de regimul grăniceresc au prilejuit această stare de înflorire. Rezultatele date, pe plan uman, de aceasta stare par a se fi întâipărit în tipul șanțean, care este de o vigoare deosebită, în comparație cu sătenii din alte părți, — un tip viguros și biologic și psihic. Șanțeanul este un om dârz. Viața pe care a dus-o a fost o viață aspră, de luptă continuă, dar el a avut cu ce-i face față. Munca, în această vreme, îi era răsplătită. Putem spune că acestor împrejurări datoră Șanțeanul fondul său de optimism, abia elatinat puțin în timpul din urmă.

Faza din urmă este faza de saturație demografică. Satul Șanț, așa cum se înfățișează el azi, cu câte resurse naturale are la dispoziție și cu putințele lui de a le exploata și pune în valoare, pare a nu putea hrăni un număr de locuitori care să treacă peste cel actual. Trebuie măriți sau resursele naturale sau puterile omenești. Faptul acesta începe a determina o stare de spirit, care nu e încă pesimism, dar croște drum în acest sens.

Acestea par să fie constantele vieții sociale în Șanț și ele se resimt în toate planurile sale de existență și activitate, deci și în planul educativ. În acest plan sunt însă de luat în considerare două aspecte ale funcțiunii educative: aspectul tradițional și cel cult, — amândouă deopotrivă de importante. De obicei pedagogii iau în considerare numai pe cel din urmă, ceea ce le îngustează orizontul înțelegerii. Altcori, dacă se ocupă și de cel dintâiu, o fac pentru a-l așeza ca normă pentru orice pedagogie, ceea ce este iarăși greșit. O înțelegere justă cere separarea aspectelor și raportarea lor la realitățile sociale care le comandă.

Pedagogia tradițională a unui sat este suma tuturor mijloacelor pe care satul le utilizează pentru ridicarea tuturor membrilor săi de-asupra propriilor lor fapte biologice, făcând din ei oameni și săteni, cu pecetia satului lor. Ea este difuză, în mare măsură, iar metodele ei poartă marca ocazionalului; cu toate acestea, funcțiunea ce îndeplinește este aceeași ca și a pedagogiei culte, iar problemele ce le ridică sunt și ele, în general aceleași.

Una din problemele de competență ale oricărui pedagog este aceea a educabilității. Încrederea sau neîncrederea în puterea educației au făcut obiectul unor studii dintre cele mai interesante și au dat naștere la polemici aprinse. Privită în perspectivă socială ea apare însă mult mai ușor de deslegat. Oamenii, luați izolat, pot să ia o atitudine sau alta; în grup ei se supun însă unor comandamente care-i depășesc, ei cred sau nu cred în puterea educației, după resursele de credință pe care viața din jur le-a turnat-o în suflet.

Șanțeanul, de pildă, este în genere optimist în această privință. Pentru el omul e bun de la natură, ca pentru cei mai optimiști dintre pedagogi. El crede că fiecare om are o ursitoare, a cărei împlinire este posibilă, dacă omul știe ce trebuie să facă pentru aceasta. Mijloacele la care el face apel, în acest scop, sunt de natură variată: și mistică și religioasă, în parte și științifice; dar, pe sufletul său încrezător ele se colorează toate după starea sa sufletească. Vorbește în el, în această privință, acea rezervă biologică despre care am vorbit și care își are rădăcini în viața trecută a satului.

Stălpii educației tradiționale, în sat, sunt familia și biserica. Familia este încă temelie pentru educația sanitară și gospodărească, biserica este temelie educației spirituale.

Familia șanțeană este destul de încheagată, pentru a-și putea împlini cu succes rolul. Ea dă însă și semne de stânjeniri în dezvoltarea sa. Pe lângă un oarecare procent de familii netipice, desorganizate, un alt procent de familii cu copii tot mai puțini sau de familii fără bunici, ne arată că suntem de fapt, de purte, în acest sat, de familia patriarhală din alte părți. Educația pe care o face această familie se resimte de acest lucru.

Dintre părinți, mama este aceea care a rămas cu o mentalitate mai primitivă, înclinată mai mult spre misticism și superstiții. Rolul ei, foarte însemnat pentru educația sanitară, se re-

simte de acest lucru. Mama are de asemenea un rol destul de important în educația gospodărească, în primul rând pentru fete; iar și pentru băieți și pentru fete prin faptul că ea este aceea care stăpânește viața primei copilarii când, prin ajutorul jocurilor, copiii capata o inițiere indirectă și în viața gospodărească a părinților. Între structura sufletească a satenei și între atmosfera de basm și ircular a jocurilor acestea, este o mare înruderire.

Tata, țăranul, este dimpotrivă o minte mai deschisă. Ocupațiile lui în afară de cercul familiei, călătoriile mai dese, serviciul militar, — toate acestea fac ca proporția de misticism din sufletul lui să fie mai împuținată de cât în acela al sâtenței. Rolul educativ al tatălui, în epoca patriarhală și în familiile mai apropiate de spiritul acelei epoci, era mult mai întins. Astăzi el este expropriat de o parte din acest rost. O parte din el a trecut pe seama femeii, prin lipsa tot mai frecventă a tatălui din sânul ei, alta i-a fost treptat confiscată de preot și de viața obștească a satului. Funcția educativă a tatălui se exercită azi, în familia țărănească, pentru o vârstă mai înaintată și anume atunci când poate începe educația gospodărească, învățarea meseriei de țăran. Învățarea se face ocazional, văzând și făcând, de îndată ce copilul poate să săvârșească o muncă.

În adevăr, ceea ce dovedește învățătura profesională țărănească, de aceea a meseriașilor, este că aceasta este concretizată într-o instituție și metode proprii (ucenicia propriu zisă), pe câtă vreme nimic de acest fel nu găsim la țăran. Ceva mai mult, după cât se pare, evoluția normală dela învățătura empirică țărănească, la ucenicia meșteșugărească și apoi la școală, pare să fie destinată a nu se petrece în viața țărănească. Țăranul trece, când trece, direct, dela învățătura empirică la școală. Aceasta e o problemă care ar merita să mai fie studiată.

Educația spirituală (intelectuală și morală) a satului a avut de timpuriu o instituție mai specializată, în afară de cercul familiei: biserica. Prin ea s'a făcut mai ales educație moral religioasă. Multă vreme biserica s'a arătat ostilă practicilor magice. De când însă ea însăși este atacată de către spiritul raționalist științific, această ostilitate a mai dispărut. Totuși, în satul Șanț, biserica se arată a fi încă pornită împotriva superstițiilor de tot felul, pe care le consideră, — și pe drept cu-

vânt —, rămășițe ale păgânismului. Acest lucru este oarecum și în spiritul bisericii greco-catolice, mai aproape de raționalismul catolic, dar e datorit și faptului ca preotul satului, cu o lungă viață pastorală aci, concepe astfel lucrurile.

Influența morală a bisericii a fost și este în Șanț — și din aceasta cauza particulară — foarte mare. Preotul a controlat aci multa vreme și cu strictețe educația în familii și educația publică. El s'a introdus de asemenea insistent și în activitatea cetelor de tineri, care au avut și au, și ele, o destul de mare importanță educativă. În această acțiune biserica a fost ajutată și de împrejurarea că, în jurul ei, în Ardeal se concentraseră toate forțele rezistenței naționale.

Este de notat totuși faptul ca aceasta destul de severă educație moral religioasă n'a făcut din Șanțeni niște fanatici și intoleranți religioși. Intoleranța din contra e mai mult mica burghezic și intelectualitate satească, în frunte cu preotul, deși credința multora dintre intelectuali, cel puțin, este mult mai slabă. Țăranul e mai de grabă pentru asimilare, de cât pentru excludere din comunitatea religioasă. Ceea ce dovedește ca intoleranța religioasă are mai mult suporturi de altă natură. Aceasta mai dovedește încă și faptul că influența educativă nu este cu totul eficace de cât dacă întâlnește condiții complet favorabile. Procesul educativ tradițional asculta întru totul de aceasta lege. Așa se explică, după cum am văzut, între altele și optimismul educativ al locuitorilor din Șanț.

Toleranța șanțenilor se mai explica însă și altfel. Oricât de nediferențiat este procesul educativ tradițional, în genere, pentru că așa este mentalitatea satului, oarecari tendințe de diferențiere, mai ales aci, tot găsim. Familia, după cum am văzut, nu mai e de mult suficientă, chiar educației tradiționale. Obștea satului și biserica i-au luat din rostul acesta. Pe lângă aceasta nu numai barbatul, dar chiar și femeia nu mai sunt așa de atașați mentalității mistico-magice. Multe superstiții subsistă în popor numai pentru că alte credințe, mai în conformitate cu spiritul vremii, nu le-au solicitat în mod serios locul. Astfel, fără a putea spune că procesul e prea maturizat, satul Șanț are creiate suficiente condiții pentru o nouă viață. Criza de creștere, prin care trece, îi predispozează și ea atenția, de asemenea, spre reforme de tot

felul. Toate acestea par a deschide îndeajuns drum liber și spre o alta formă de educație. de cât cea tradițională. Acesta ar fi drumul deschis spre școala și pedagogia cultă.

— Pedagogia cultă se deosebește, în adevăr, esențial de cea tradițională și ea nu poate exista firesc de cât acolo unde are condiții normale de a fi. Funcția educativă apare sub formă de desavârșită numai în societățile mai diferențiate. Atunci ea este diferențiată și concretizată în instituții anume: școlile de diferite feluri și grade.

În general, școala de până acum a satului a fost școala primară. Rămânerea satului la acest tip rudimentar și elementar este, de sigur, în legătură și cu cauze de ordin politic; dar ea este și un semn al structurii sociale înapoiate a satului. Școlile de grad superior cer anumite categorii de elevi, pe care satul de azi nu le ofera cu claritate. Ceva mai mult: nici chiar școala primară nu este pretutindeni bine înrădăcinată în sat. În multe părți satenii nu-i vad îndeajuns rostul, așa cum se înfațșează el în programele date din birouri.

În ce privește pe locuitorii din Șanț, ei nu se găsesc chiar în aceasta situație. Mai mult înca: ei vad nu numai rostul școlii primare, dar și unele din defectele școlii lor primare. Pentru ei școala trebuie să dea carte, atâtă câtă poate folosi, mai ales barbatului; și mai trebuie să dea „omenie”. Termenul s’ar pareca cam vag, dar satenii se grabesc să arate că ei înțeleg prin aceasta credința, rușine de oameni și ascultare de cei mai mari și mai înțelepți. Este un ideal de educație pe care l-a cultivat în forma religioasă biserica și pe care tot biserica l-a întipărit pe tot ce a făcut școala primară, în era confesională de alta dată. Se vorbește uneori de practicismul țăranului. Și acesta este un fel de practicism, — pe latura spirituală. Este chiar foarte probabil că în trecut, când educația gospodărească era socotită de competența exclusivă a familiei și pedagogiei tradiționale, acesta era singurul folos pe care țăranul îl avea dela școală.

Despre școala aceasta mai veche, bătrânii șanțeni au amintiri frumoase. Ei au trait vremurile când această școală era vie și combativă, — pătrunsa de spiritul rezistenței naționale. Perioada aceasta a corespuns apoi și cu o perioadă de ascensiune a satului și de aceea, tot ce era motiv de mulțumire atunci, ei atri-

buc și școlii. Amintirea necazurilor și luptelor cu stăpânirea, la care participa și aceasta, nu face de cât să-i mărească aureola de glorie în care ei o vad.

Prin comparație cu vremea de atunci, Șanțenii — tot cei mai vârstnici în primul rând — se arată sceptici față de școala de azi. Motivele mărturisite, ale acestui scepticism, sunt de ordin personal și particular, de cele mai multe ori; dar totalizându-le și privindu-le în ceea ce pot avea el constant, ne convingem că ele au rădăcină mai adâncă. Sunt dificultățile generale prin care trece azi satul, care răbufnesc și se descarcă așa cum se întâmplă și care aruncă umbră de îndoială pe tot.

Este interesant de notat că această stare de spirit se manifestă și se accentuează în Șanț, odată cu etatizarea școlii, începută sub o formă sub regimul maghiar și desavârșită astfel după unire. Etatizarea în sine nu este, de sigur, un rău. Ea poate să fie însă unul atunci când Statul este străin de interesele satului, când deci, prin etatizare, școala se înstrăinează de acesta. Or acesta este cazul nu numai cu școala din Șanț sau din Ardeal în genere, ci cu școala de stat modernă, dela noi și din multe țări, unde ea este croită pe interese orășenești și burheze.

Poziția socială a unei școli, într’un sat, se simte nu numai în atitudinea satenilor față de ea, ci în toată ființa ei: în modul cum îi poate fi aplicat programul, în organizarea sa gospodărească, precum și în situația materială și morală a corpului didactic în viața satului.

Programa școlii primare — ca să începem cu ea — este una, așa cum se prezintă ea în intențiile oficiale și alta cum e văzută în raport cu putințele de aplicare ale fiecărui sat. De multe ori intențiile oficiale sunt rastalmăcite până la desfigurare, tocmai pentru a le da o interpretare locală. Când nu se face așa, școala rămâne ceva pe din afară. Și școala noastră a rămas în mare măsură pe din afara satului. Ceva mai mult, școala noastră primară nu prea și-a avut bine lămurite și mai ales adecvate, nici liniile mari și generale. De aceea, țelurile pe care ea și le-a propus nici n’au prea avut ceva în literatura pedagogică. Pe primul plan al preocupărilor au stat, în orice caz, probleme secundare de metodă și tehnică, nu bătălii ideologice pe teme programatice. Metoda și tehnica pedagogică își au și ele, se înțelege, importanța lor, — niciodată însă înaintea pro-

gramului. Satul apreciază foarte just, în această privință și lucrul s'a putut vedea chiar în satul Șanț, unde locuitorii nu arată niciun interes față de frământările metodologice ale școlii și unde chiar corpul didactic nu le-a acordat decât puțină atenție. Metoda și tehnica sunt instrumente, iar instrumentele au o utilizare serioasă numai când scopul este precizat și serios.

Organizarea gospodărească a școlii se resimte și mai vizibil de poziția socială a școlii într'un sat. Mijloacele materiale, menite să susțină activitatea școlară, nu vin la întâmplare spre cei care au nevoie de ele; ele vin de acolo unde există interesul ca școala să existe într'o anumită formă. Când școala e a satului, satul dă bani; când nu, dă numai în silă sau de loc. Școala confesională veche, cu senatul ei bisericesc și scolastic, era mult mai a satului și faptul acesta a influențat tot timpul, în mod favorabil, latura materială a școlii. Satul contribuia, proporțional, mult mai mult de cât a făcut-o mai târziu, când școala s'a etatizat. Aceasta nu poate să constituie, după părerea noastră, o pledoarie pentru revenirea școlii sub tutela bisericii, căci școala trebuc să rămână cu rostul ei, care să nu-i fie trecut pe plan secundar de instituția tutelară. Pentru sat însă etatizarea e bună numai dacă Statul îi slujește interesele, — ale satului în general și ale fiecărui sat în parte. Când acest lucru se realizează, satul se arată, uneori, foarte dărnice. E dispus atunci să susțină material nu numai cheltuielile de întreținere ale școlii, ci chiar și corpul didactic.

Astăzi însă, după cum se știe, corpul didactic e plătit de Stat. Pentru siguranța lui, lucrul acesta este socotit un bine; pentru legăturile lui cu restul este însă un mare motiv de independență adesea rău interpretată. Dacă s'ar găsi mijlocul ca o parte cel puțin din salariu să se plătească prin sat, prin comitetul lui școlar (nu prin primărie sau percepție), — chiar dacă subvenția ar veni tot de la Stat, poate că s'ar realiza ceva și în această direcție.

Dar dacă învățătorii nu sunt plătiți de stat aceasta nu înseamnă că satul nu se simte în drept să-i judece. Din contra. De obicei învățătorii sunt judecați după meritele lor personale și după pregătire. Pregătirea corespunde cu gândurile pe care Statul le pune în ei. Este însă și un alt punct de vedere din care

învățătorii pot fi judecați și din care sunt de fapt judecați: acela al încadrării lor în viața satului. Sub acest unghi de vedere ei sunt apreciați după raporturile obiective în care sta școala cu satul, cu biserica sau cu Statul; iar, dacă ei sunt de fel chiar din localitate, nu li se uită ușor patura socială din care au ieșit. Satul este, azi mai ales, o rețea de interese contradictorii care explică și rețeaua încurcătă de intrigi, care framântă patura sa conducătoare. În ce privește satul Șanț, lucrul acesta e vizibil în tendința pe care o arată el în a consemna autoritatea morală a învățătorilor localnici, precum și în neputința de a-i fixa pe cei veniți din afara. O atitudine mai binevoitoare abia dacă se observă în timpul din urmă. Aceasta ar putea însemna ca s'a schimbat ceva și structural.

Căci, în adevăr, de structura socială a satului depinde școala mult mai mult, de cât ne putem da seama la o privire superficială. Acest lucru putem să-l intuim dacă vom cauta să patrundem, mai analitic, resorturile înseși ale mecanismului școlar în funcționarea lui. Recensământul școlar, înscrierea elevilor, frecvența și promovarea lor sunt probleme ai caror termeni sunt întotdeauna modificați de la loc la loc. Aci mediul își spune cuvântul lui puternic. Stări economice nefavorabile — saracia și necesitatea brațelor de muncă mai ales — împiedecă mult școala primară în rostul ei, care este de a putea cuprinde pe toți copiii în vârsta de școală. În primul deceniu de după unire, școala din Șanț a suferit mult din aceste motive. Ele, alături de celelalte cauze, arătate mai înainte, au făcut, de sigur, ca procentul știutorilor de carte să fie acum mai scăzut de cât în epoca anterioară, ca și aceea de după ea. Ele, după împrejurări, pot să amplifice sau să diminueze, să grăbească sau să încetenească însuși procesul educativ, în desfășurarea lui, sub diferitele lui înfățișări.

Una dintre aceste înfățișări — care depășește cadrul școlii — este aceea a ridicării satului, luat în întregul lui. Înainte de rasboiu, latura aceasta — numită pentru anumite motive activitate extrașcolară — a fost destul de slabă în Șanț. Mai ales educația economică, asupra căreia se insista atât de mult în Vechiul Regat, aici a fost aproape cu totul neglijată. Se pare însă că aici nici satenii nu-i simțeau prea mult lipsa. Așa cum se gospodăreau ei vedeau de sigur că, dacă uneori nu se ajun-

geau, aceasta nu se datora faptului ca n'ar fi avut suficiente cunoștințe economice.

Dupa unire situația începe să se schimbe. Începuse chiar mai înainte. Sunt semne ca sătenii ei înșiși simt nevoia unor noi orientări acum, în toate. Atât pe latura economica, altă data neglijată, cât și pe cea spirituală, se nase în aceasta epoca societății, care încearcă să înfaptuiască și să orienteze practic pe Șanșeni pentru nevoile cele noi. Satul propriu zis — chiaburii mai ales — se încearcă mai mult pe latura economica (înfaptuirea cooperativei); patura lui burgheza și intelectuală — mai ales cei mai tineri — starue mai cu deosebire pe latura spirituală. Cum era și firese, ambele acțiuni se împotmolese până la urma, căci nici una nu putea să meargă izolată complet și singură.

În ultima vreme s'a ajuns la ideea unirii tuturor forțelor satului. Ideea s'a precizat odata cu înființarea Caminului Cultural, dar tendința se manifestase ceva mai înainte. Formula împacării da impresia întoarcerii satului la spirit și oameni vechi. Aceasta comuniție de moment pare chiar să readuca procesul educativ cult — școala și restul — sub tutela unor forțe de care ele s'au silit, timp de un deceniu să se libereze.

Noi socotim că aceasta nu poate să fie de

cât o perioadă de tranziție, trecătoare. Criza prin care a trecut și trece procesul educativ cult în Șanș este reflexul crizei prin care a trecut și trece satul. A fost pe deoparte o criza naturală de creștere, dar a fost și una de adaptare la condițiile noi de după unire. Datele obiective — cele statistice în primul rând — par să arate că perioada aceasta ar fi pe lichidare. O nouă perioadă de ascensiune și progres ar fi să înceapă și aceasta nu se poate împaca, în nici un caz, cu formula revenirii la ceea ce a fost. Pedagogia cultă se distinge prin diferențiere și specializare. Ea se manifestă din ce în ce mai mult în aceasta direcție. Lucrul acesta cere însă autonomia funcțiunii educative în orice formă s'ar manifesta ea.

Educația nu poate totul — după cum s'a spus, — dar poate mult. Dacă satul va încerca mai ales paralel și o transformare în structura lui socială, activitatea autonomă și staruitoare a școlii, alături de una dusă în aceleași condițiuni de o instituție culturală cum e Caminul, îndrumarea procesului educativ cult al satului pe linia progresului, va fi asigurat. Dacă nu vor putea fi create cel puțin premisele unei acțiuni viitoare în acest sens.

STANCIU STOIAN

ASPECTE DIN SPIRITUALITATEA ROMÂNILOR TRANSNISTRIENI — CREDINȚE ȘI OBICEIURI —

INTRODUCERE

Românii din Transnistria încep să ne fie din din ce în ce mai cunoscuți și în același timp mai aproape de suflet. Suferințele îndurate în ultimele două decenii din cauza comunizării Rusiei au atras privirile noastre și ale Europei întregi, cu tot mai multa staruință dincolo de Nistru. Totuși până de curând nu s'a putut face mult pentru ei, nici în ceea ce privește cunoașterea lor, nici mai ales pentru îmbunătățirea situației nefericite în care se gaseau. Abia desrobirea din anul 1941 a deschis o

perspectivă mai largă pentru cunoașterea și ajutorarea acestei farâme din sufletul românesc resfirată dela Nistru până în inima Rusiei.

Firește, aveam și până acum câteva cunoștințe despre Românii transnistrienii, dela începutul modest, dar important, al flokloristului Th. Burada de acum 60 de ani și până la studiile și articolele publicate astăzi în periodicele închinat exclusiv Transnistriei: „Moldova Nouă” și „Transnistria”, ai căror colaboratori sunt în primul rând intelectualii transnistrienii în frunte cu d. N. P. Smochină.

În special Istoria Moldovenilor de dincolo

de Nistru a preocupat și preocupă încă atenția cercetătorilor cu o vădită precadere. Desigur, e important să se știe când și în ce împrejurări s'au răsfirat Românii la răsărit de Nistru și care au fost manifestările și destinul lor istoric. S'ar putea ca documente indiscutabile, găsite în vreo arhivă sau vreo cronică inedită, să stabilească o cronologie precisă referitoare la istoria Transnistriei. Dar cu aceasta n'am rezolvat decât o mică parte din cunoașterea Moldovenilor de peste Nistru. Cine au fost și cine sunt ei astăzi nu se găsește scris în nicio cronică, dar se poate ceti fără multă greutate din viața și sufletul lor. Cunoașterea Moldovenilor de peste Nistru e în primul rând o problemă de teren, de cercetări intense în satele moldovenești din Transnistria și atunci se vor deslega multe enigme, chiar dacă chestiunea originelor nu s'ar lămuri prea mult. Sperăm că vor veni vremuri prielnice și pentru aceasta. Deocamdată am fost bucuroși că ni s'a oferit prilejul să facem și numai o simpla excursie pentru a prinde câteva aspecte din satul transnistrian.

Observațiile de față au fost prilejuite de o scurtă anchetă făcută peste Nistru în cursul lunii Ianuarie 1942 în cadrul unei echipe de cercetători invitată de d-l Profesor Gh. Alexianu, Guvernatorul Civil al Transnistriei. Echipa s'a compus din d-nii: T. Herseni, N. Al. Rădulescu, I. Făcăoaru, D. Șandru, L. Rusu, I. Danciu și subsemnatul.

Scopul anchetei a fost de a lua un prim contact cu realitățile transnistriene și de a urmări cunoașterea reală a satului românesc de dincolo de Nistru în aspectele sale esențiale, atât din punctul de vedere al cadrelor de viață, cât mai ales din punctul de vedere al manifestărilor. Au fost anchetate trei sate din diferite puncte ale Transnistriei: Speia din județul Tiraspol, Vasilec din județul Dubăsari și Handrabura din județul Ananiev, culegându-se material sporadic și din alte localități.

În ceea ce privește aspectele spiritualității transnistriene cercetate de noi, le socotim interesante prin ele însele, încât ne-am silit să înlăturăm pe cât a fost cu putință comentariile noastre, faptele vorbind dela sine.

Ceea ce te surprinde când treci în stânga Nistrului și intri într'un sat moldovenesc este identitatea lui cu cele din Basarabia, Moldova

sau chiar din Transilvania. Rămâi mirat că te întâmpină oameni cu aceleași vorbe, dar mai ales cu același suflet, cu aceeași ospitalitate și bunăvoință, ca în satele din preajma Carpaților. Firul discuției se leagă atât de ușor, încât după câteva clipe nimeni și nimic nu te-ar putea convinge că te afli în alta lume, decât în aceea în care a pulsat de veacuri sângele și destinul românesc.

*

Românitatea Transnistriei se poate descifra și din aspectul exterior al satelor, al gospodăriilor, din estetica și aranjamentul lor, cât mai ales din studiul manifestărilor spirituale.

Satele românești cercetate sunt de tipul îngrămadit, dar fără ca gospodăriile să fie înghesuie una în alta, ci fiecare gospodărie păstrează o notă de independență, fiind întotdeauna înconjurată de un „ocol” mare, sau chiar de o grădină împrejmuită cu zid. (Sovieticii, pentru a mai rețea din acest individualism, au luat măsura ca zidurile curții să nu depășească jumătate m. înălțime). Speia, primul sat cercetat, e așezată pe o pantă ușor înclinată spre Nistru dar accidentată, încât „satul” e format din gospodării care își caută loc pe coasta, neținând seama de vre-o uliță a satului. Ulițe sunt peste tot și dacă nu sunt, se fac când cineva circulă mai des într-o direcție. Vasilec din jud. Dubăsari, e așezat de-a-lungul unei văi având și case risipite pe coasta sau chiar în „matcă” (luncă). La fel și Handrabura din jud. Ananiev.

Ocupațiile locuitorilor sunt agricultura și pomăritul, mai ales în apropierea Nistrului. Există însă pronunțate urme ale unui păstorit foarte dezvoltat odinioara. „Mocanii” din Basarabia sau chiar din Transilvania se găsesc destul de mulți. U.R.S.S. a distrus însă și păstoritul ca și economia casnică, încât gospodăriile au început a se ruina în ultimul timp. Colhozul, gospodăria colectivă, a luat locul celei individuale.

Casa Moldovenilor de peste Nistru e alcătuită de cele mai multe ori din trei încăperi: tindă, casa mare și cea de locuit. În camera de locuit e de remarcat prezența cuptorului mare pe care se doarme și care e înflorit cu tot felul de desene, în special motive florale. Casa mare e împodobită cu scoarțe, chilimuri și „păretare”. Arta textilă a început însă să dispară din cauza desorganizării vieții econo-

mice casnice. Icoanle și crucea de asemenea nu lipsesc din nicio casă și n'au lipsit în general nici sub Ruși. Se mai constată o mare dragoste pentru „flori”, pentru plantele ornamentale, care împodobesc „coarda”, ferestrele și icoanale.

Dar elementul cel mai simpatic și cel mai plin de surprize au fost pentru noi, **oamenii**. Ei își spun „Moldoveni” și într'adevar nu se desmint. Graiul lor e mult mai apropiat de cel basarabean, la fel și obiceiurile și chiar fizicul. Întâlnești firește și trăsături care îți întorc privirea spre Rasărit. În general Transnistrienii au un temperament mult mai molatec decât Moldovenii de dincoace de Nistru. Există și sate amestecate cu Ucrainienii. Conviețuirea însă e dintre cele mai ideale. Aproape nu-și dau seama, uneori nici nu sunt lamuriți dacă sunt Moldoveni sau Ucrainieni, singură datina, „zaconul” le mai ține oarecum socoteală, căci nici limba nu-i interesează, toți fiind bilingvi perfecți. Ei știu numai că țin „zaconul” ucrainean, sau pe moldovenește „și atunci Moldoveni sântem”. Aceasta chiar și în cazul căsătoriilor mixte, foarte frecvente în satele amestecate.

Trăind în Transnistria alături de Români și Ucrainieni, Germani, precum și alte neamuri în număr mai mic, se naște întrebarea, dacă s'a putut păstra în aceste condiții o spiritualitate specific românească. Treacănd peste dificultățile pe care ni le pune noțiunea de „specific” putem răspunde afirmativ, prezentând câteva din aspectele principale ale spiritualității Românilor din Transnistria.

Cât graiu și suflet românesc păstrează Moldovenii de peste Nistru se poate deduce fără comentarii din materialul pe care îl prezentăm. În ceea ce privește limba, greutățile de înțelegere cu informatorii n'au fost cu nimic mai mari, de cum ar fi fost în oricare sat din România. Chiar și ei au remarcat dela început ca ne înțelegem perfect, doar „unele vorbe îs schimbate” și în al doilea rând limba „moldovenească” din Transnistria îi mai „lată”, a noastră e mai repede. În general însă caracterul „limbii moldovenești” e mult mai arhaic decât al celei dela noi. Pare a fi în gradul de arhaism în care era limba sec. XVI în Transilvania, cu care are foarte multe asemănări. Rotacismul este destul de frecvent. Aceași strânsă legătură cu Românii de dincoace de Nistru o prezintă și literatura populară și obi-

eciurile Moldovenilor de peste Nistru.

Balada e mai puțin răspândită, dar urme din miorița, din cântecul ciobanului care și-a pierdut turma și balade haiducești se pot întâlni din când în când.

Cântecele sunt numeroase, Transnistrienii fiind foarte buni cântăreți. Coruri și instrumente muzicale (chitări, cobză, mandolină) întâlnești mai în fiecare casă. E de remarcat că se cântă și cântece rusești, uneori se spunea că sunt „mai frumoase”. Soldații noștri au dus prin cucerirea Transnistriei și cântece din „țară”, din nefericire, de proastă calitate. De multe ori aveam impresia când ni se cântau cântecele dela „moscali” (soldații noștri) că sunt într-o mahala a unui oraș. (Soldații noștri au adus și ei cântece transnistriene care au „prins” și la noi. Ex. „Șapte mere într-o basma”).

Colindele sunt bogate și vechi. În unele se vorbește despre Ștefan cel Mare. Cea mai răspândită e „Colinda lui Adam”.

Există și **Plugușoare** în care se amintesc localități din Moldova: Hârlău, Balți, Orhei. Melodiile cântecelor rituale religioase (colinde, cântece de stea) prezintă de asemenea un arhaism pronunțat.

Basmul este extrem de bine reprezentat. S'ar putea culege sute de basme, unele cunoscute și la noi. Cele mai multe dovedesc o fantezie foarte bogată și o influență a basmului ucrainean.

Arta populară se resimte și ea de influența celei ucrainene, mai ales în arhitectura casei și ornamentația cuptorului. Casa transnistriană este în exterior o operă de teatru. Curățenia lor, culorile, de obicei albastru deschis, în care sunt vopsite, îți dau impresia că sunt ireale, sau că sunt pictate pe un fundal de scenă. Există și sculpturi în lemn la pridvor, strașini sau acoperiș, reprezentând de obicei un cap de cal sau o pasăre. Arta textilă mai veche manifestă prin anumite discreții, nuanțe de culori și motive, o strânsă legătură cu cea dela Românii din dreapta Nistrului.

*

Am amintit că pentru Transnistrienii criteriul de etnicitate nu este nici limba, nici sângele, ci tradiția, datina, „zaconul”. Aci deci trebuie să căutam mai sigur specificitatea spiritualității transnistriene. Datina e mult mai organic legată de ființa cuiva chiar decât limba. Limba se poate învăța printr'un efort individual, pen-

tru datină trebuie concursul înaintașilor; tradiția nu se învață, în tradiție „crești”. La fel și sângele. Cu el te naști, dar poate sa te tradceze prin moșteniri atavice, tradiția nu săvârșește trădări.

Există însă și aici o mică excepție. Unele obiceiuri sunt de natură generală, cu o circulație mai largă decât grupurile etnice (etniile). Aceste obiceiuri vor putea fi găsite la două popoare învecinate, chiar și atunci când nu s'ar putea vorbi de o influență reciprocă pronunțată. Ceea ce am urmărit noi în satul transnistrian a fost în primul rând legătura tradiției din Transnistria cu cea dela noi, interesându-ne mai puțin formele speciale pe care le ia această tradiție peste Nistru. De aceea corectarea noastră s'a mulțumit mai mult „să constate” datinele, decât să le cerceteze amănunțit. Aceasta și din cauza timpului scurt, pe care l-am avut la dispoziție, abia trei-patru zile pentru un sat.

I. OBICEIURI ȘI CREDINȚE DE SARBATORI

1. Sărbătorile de iarnă.

Crăciunul. Pregătirile pentru sărbătorile Crăciunului se fac cu mult înainte¹⁾. Taiatul porcului la Ignat, învățarea colinzilor și tocmirca muzicanților pentru „gioc” sunt cele mai importante. Cu ajunul Crăciunului încep propriu zis sărbătorile. Atunci se pregătesc mâncările pentru Crăciun și se coc colacii, caci în ziua de Crăciun nici mâncare nu trebuie să se facă. În unele părți copiii încep chiar colindatul sub forma numită „cu ajunul”, o simplă urare de sărbători pentru care sunt răsplătiți cu daruri²⁾.

1) Informatori pentru sărbătoriri: Pavel Darie, 34 ani, Toader Bădescu, 60 ani și Iacob Coronean 64 ani, (Speia); Vasile Berin, 64 ani, (Vasilcău); Parfentie Vasile, 170 ani. Tânase Gheorghită, 62 ani (Handrabura); Nichita Colțea, 29 ani (Subsân).

Bibliografie pentru sărbătorile la Români: S. Fl. Marian, *Sărbătorile la Români*, vol. I-II București, 1898, 1899, 1901; T. Pamfile, *Sărbătorile la Români*, I-III, București, 1910, 1914; T. Papahagi, *Din Folklorul românesc și cel latin*, București, 1927; I. A. Candrea, *Iarba Fiarelor*, Buc. 1928. Pentru asemănări apropiate cu folklorul basarabean, vezi: P. V. Ștefănuță, *Folklor din județul Lăpușna, în Anuarul arhivei de Folklor*, II, 1933, p. 89-180; idem, *Cercetări folklorice în valea Nistrului de jos*, ibid. vol. IV. 1937 p. 31-227, iar pentru materialul publicat în rusește: Idem, *Contribuție la bibliografia studiilor și culegerilor de folklor privitoare la România din Basarabia și popoarele conlocuitoare publicate în rusește*, ibid. vol. III, 1935, p. 177-188. Pentru obiceiurile din Transnistria vezi bibliografia dată de N. P. Smochină: *Din Literatura populară a Românilor de peste Nistru. În Anuarul Arhivei de Folklor*, V, 1939, p. 7.

2) Cf. Diomid Strungaru, *Datinile de Crăciun la Români dintre Prut și Bug*, în rev. Transnistria Buc. an. I Nr. 32 Dec. 22, 1941, p. 2.

3) „Is brava”.

4) ban rusesc.

5) e voie?

6) gospodarul, gazda.

Colindatul propriu zis se face în ziua de Crăciun după ce ies oamenii dela biserică, uneori chiar înainte Handrabura. Și anume copiii colinda în timpul zilei, iar flacaii și oamenii mai în vârstă, scara. Fetele și nevestele nu colinda, cel mult dacă iau parte la cântare când sunt „colindate” de cetele de flacai.

Copiii încep a colinda dela vârsta de 5-6 ani. În acest caz ei nu umbla decât pe la câteva case, de obicei pe la neamuri și pe la vecini și în loc de colinzi spun numai câteva cuvinte:

colindeț, colindeț
toți mălădeți³⁾,
numai eu nu-s de nica,
dă-mi moșule o capică⁴⁾.

Copiii mai marișori de opt-zecce ani, colinda în cete de 4-6 inși, de când ies oamenii dela biserică și până scara. În Vasilcau copiii se duc la fereastră gospodarului și striga: „Moșna 5 sa colindam?” și hăzcainul⁶⁾ răspunde: „Moșna, moșna!”. După ce termina de colindat, gospodarul le dă câte o pereche de colaci, numiți de obicei „lueuni”, sau mere, nuci, pere, iar în casă, care îi cheamă, îi cinstesc cu bucate și vin. Ei închină, mulțumesc și pleacă. Darurile primite le păstrează fiecare pentru dânsul.

După ce înserează, a „amurgit” bine, încep să colinde flacaii și chiar oamenii însurați, aceștia din urma mai mult pe la rude. Flacaii umbla în cete de câte 5-6 până la 10 inși. Ei încep să colinde dintr'un caput al satului, până „mântue” tot satul. Și flacaii încep colinda tot la fereastră și numai dăca sunt în-

vitați intră în casă la gospodari. La fcreastră se cânta de obicei versurile următoare:

Grașe murgu grașe
Și 'n fășele late
Și coama îmbujorată
Și coadă înfiorată.
Drag Domnului de-a nostru 7).

sau:

Sculați, sculați, oameni buni,
Că vin oaspeți buni,
Oaspeți buni colindători.
Noi umblăm și colindam
Și pe Dumnezeu purtăm,
Dumnezeu mititel și înfășețel,
Fașă dalbă de matase
Și cu scutic de ușunic,
Cu chichie de-alămăie,
Șc mai este 'n cea chichie
Chiatră albă destrămată
De platește lumca toată
Și pe noi și pe voi 8).

În timp ce flăcăii cântă la fereastră, „hă-zcainul” iese afară și le dă câte o perchele de colaci. Alții îi cheamă în casă și îi cinstesc cu vin sau cu rachiu. Colacii pe care îi strâng din tot satul, dela 2-300 de perechi (Speia) îi „grămădesc” într-o casă închiriată și îi vând apoi creștinilor, de obicei oamenilor mai săraci, să-i mănânce. Banii câștigați astfel îi dăruiesc bisericii pentru a se cumpăra lumânări, icoane, „steaguri” (prapori), candelabre, sau popii straie ș. a. Acest obicei de a se da banii câștigați din colindat bisericii se găsește și în Basarabia, aci însă se întrebuintează uneori și pentru alte fapte creștinești, cum ar fi de pildă facerea unei fântâni 9).

Cât privește temele din colinzi, ele sunt aceleași pe care le întâlnim și în alte provincii românești, prezentând o mare asemănare cu cele din Moldova și Transilvania 10).

Tot în ziua de Crăciun flăcăii umblă cu steaua și cu „lucefărul” 11). În Speia „steaua” este combinată cu „Irozii”, în Subsân cu „capra”, iar în Handrabura cu unele elemente ale

„Vifleimului”. În această din urmă comună merg cu steaua și oameni mai în vârstă până la 40-50 de ani. „Se grămădesc” 3-4 oameni, iau steaua din biserică și încep dintr'un capăt de sat și merg toată partea. Alții merg pe altă parte. Da, dacă au oamcnii dragoste și vrea nărodul, trece și de cea parte. Se colindă după ce au eșit oamenii dela biserică. Din biserică aleg un om mai mare care conduce. Steaua o duc cu rândul. Steaua e făcută din lemn, înăuntru are o iconiță și arde o lumânare. Colindătorii se bagă în casă la gospodar, iau căciulile din cap și pun steaua pe masă în fața icoanei din colțul dinspre răsărit al casei și încep a colinda. Din toată casa se dă o pereche de colaci, mai dă făină, ce poate omul. Se adună la o casă și când termină vând colacii la oamenii mai săraci, iar banii îi dau la biserică să se cumpere ce trebuie”. Cu steaua merg și copii nu numai flăcăi. Mai de mult pe „vremea lui Nicolae” (Țarul) se umbla cu steaua și în Vasilcău, dar numai flăcăii, copiii nu. Colindau de obicei pe rusește.

În Speia umblă cu steaua numai copiii, câte 4-5. Am amintit însă că aici „steaua” este combinată cu „irozii”. „Se îmbracă cu cușmă de hârtie albăstrie, cu buzdugane mândrite (frumoase). Cu buzduganul bătea în pământ (ritmul). Colindele le începeau în ogradă și cântau până în casă”. De obicei cântau „Christos se naște”. În casă probabil începea teatrul religios. Informatorul nu-și aduce aminte decât următoarea discuție: „Ce fel de crai mare ești? — Dar tu?”. Iar la sfârșit se cânta „Bucură-te sfântă cruce”, una din cele mai răspândite colinzi.

În Subsân merg cu steaua 6-7 flăcăi. Unul din ei duce steaua și altul se face capră. „Se îmbracă cu un cojoc pe dos, din mânecă îi gâtul caprei și-i face capul de capră. Când intră în casă și colindează el bate din buze, cleampăe din buze. Le dă toți părăle și colac”.

A doua și a treia zi de Crăciun flăcăii fac „gioc”, „înănesc” (tocmesc) muzicanți pe 7 zile (pentru sărbătorile Crăciunului, Dumineci, Anul

7) Vasilcău.

8) Handrabura.

9) Cf. P. V. Ștefănuță, *Anuarul Arhivei de folclor*, IV p. 63.

10) Cf. P. V. Ștefănuță, op. cit. p. 58, 108-121, Idem voi. II p. 93, 127-129. T. Burada, *O călătorie în satele moldovenești din Cherson*, Iași, 1893, p. 26-32, N. P. Smochină, *Din Literatura populară a Românilor de peste Nistru*, *Anuarul A. F.*, V p. 31-35. În privința temelor de colinzi vezi și D. Strungaru op. cit. p. 2.

11) D. Strungaru, op. cit. p. 2.

Nou și Botează). Flăcăii au un „zborciu” (staroste) care adună paralele dela flăcăii care joacă (Vasilcău).

Anul Nou, — „Cu plugul”. În ajun de Anul Nou, copiii dela 8-12 ani umblă cu „plugul”. Vin la fereastră și strigă:

Plugul moșului cu 12 boi
La „iuri” prieni 12).
La coadă cudalgei,
Păziți cu sămânța
Că se usucă brăzdița.
Da păziți cu colacul
Că fărâmă boii pragul 13).

sau:

Scoală, bade, nu dormi
Că nu-i vremea de dormit,
Da-i vremea de arat
La câmp curat 14).

La fiecare colindător i se dă un colăcel. Când vin mai mulți colindători, li se dă și covrigi. Copiii mai mititei nu pot învăța tot plugușorul și când merg cu „plugul” în vecini sau la rude, spun numai două versuri:

Plugul moșului cu două vaci,
Scoate, babă, doi colaci.

Flăcăii și chiar oamenii mai în vârstă umblă și ei cu „hăitul” (plugușorul) în seara anului nou. Când ajung la fereastră fac o urare:

Sara, sară dintr’iaasta sară,
Cine s’o așteptat
Cu bucurie și cu veselie
Ca aiești hăitori
O avut să vă vie
Că ni-l așteptați
Pe Sfântu Vasile să-l hăiască 15).

sau:

„Scoală, Sfântu Vasile,
Sculați, sculați, boeri mari”.

Urmează apoi „plugușorul”. Unul din flăcăi

„înterează” (recită), iar ceilalți, „lăturași”, mână boii și strigă: „Hăi, hăi!” 16. În Subsân se aleg dintre flăcăi doi mai mari numiți „cămărași”. Ceilalți stau afară și urează, iar cămărașii intră prin case de iau darurile, colaci, parale, beau câte un pahar de vin și ies. Ei intră în casă înainte de a începe urarea. Cine are dorință îi pofteste în casă pe toți și-i ospătează.

În ziua de anul nou copiii, flăcăii și fetele dela 10-12 ani umblă cu „sămânța” sau cu „semănatul”. Își umplu buzunarele cu sămânță de răsărită (floarea soarelui), păpușoi, grâu, de obicei le amestecă și aruncă prin casă, sau peste vite, zicând: „Sănătate, an nou! Să crească grâiele, păpușoalele și cănechile!” (Handrabura), sau:

Sănătatea Noului
Și la anul cu sănătate.
Să trăiți, să ’nfloriți,
Ca merii, ca perii.
La mijlocu verii
Și la mulți ani cu sănătate 17).

Li se dă colaci și covrigi. Când intră un om în casa cuiva zice: „Să trăiască ghitele, să șeadă ghițălu la vacă, partea și sănătatea, mirele la mireasă” 18).

Un alt obicei de anul nou este „capra” 19). Am văzut că în Subsân era combinată cu „steaua”. În Vasilcău, capra se cunoaște mai des sub numele rusesc de „coza” sau „cozauă”. Capră se făceau flăcăii, dar de când au venit bolșevicii nu s’au mai făcut. „Flăcăii și chiar oamenii mai bătrâni se făceau amar-nic de urât. Când îl vedeai te spăria singur”. Cu capra umblă 4-5 inși. Unul purta „cozaua” (făcută din lemn), se îmbrăca într’un cojor pe dos și capra scotea capul în sus pe o mânecă a cojocului. În urma lui era un om mai mic, îi zice „malanca” 20), care îi „fumea ca-

12) țărcați.

13) Speia, Subsân.

14) Subsân.

15) Vasilcău, vezi Anexa...

16) Cf. plugușor asemănător în T. Burada, op. cit. p. 22-26. Ștefănuță, Anuar, II p. 129. Vezi și N. P. Smochină, Anul nou la Românii de peste Nistru, Ramuri an. XIX, 1925, Nr. I, p. 26 30.

17) Subsân.

18) Subsân.

19) Cf. T. Pamfile, Crăciunul, București, 1914, p. 162-196 și Ștefănuță, Anuar, IV, p. 65.

20) În Basarabia se întrebuințează termenul de „malancă” pentru designarea obiceiului în general, dar există și cel de „capră”. Ștefănuță (op. cit. p. 65) crede că malanca și capra sunt două obiceiuri deosebite. În Basarabia (Tighina), „malanca” umblă pe la casele oamenilor însoțită de lăutari, care îi cântă până moare. După aceea i se cântă o doină și învie (se ridică de jos) și începe să joace. Informator, d-l Dombrovski, student Facultatea de Drept, București.

prii, era îmbrăcat în straie femeiești, era urâtă tare”. Al treilea flăcău avea o „scală” (sucală), o „mașincă” și dădea cu mâna pe roată și a-tingea cu ea straiele la oamenii pe care îi întâlnea și atunci întindea mâna să-i dea ceva bani. Se dădea cam 30-40 căpici. Cel cu „mașinca” se numește „erbicic” (croitor). Alți trei erau cu ciocane, cu harapnic și trăznea cu el. Aceștia erau păzitorii lor. Li păzeau să nu-i rupă copiii. Cu capra umblau pe drum, nu pe la case. Când erau curțile boierești, la ele se duceau că-i dăruiau cu „jertfe” (daruri). Umblau numai în ziua de Anul Nou, după ce ieșeau oamenii dela biserică, „mai mult nu”. (Vasilcău).

Firește că toate aceste obiceiuri au dispărut în cea mai mare parte în timpul bolșevicilor. Mărturiile sunt precise în această privință: „De 12 ani noi n'am auzit colindă”. „Când o fost bolșevicii de fel n'o fost cozaună”. E interesant însă că Rușii au încercat totuși să introducă la anul nou un fel de „pom de Crăciun”, numit pe rusește „iolcă”. El se făcea dintr'un brad, de obicei din thuia orientalis, îmbodobit cu busuioc, funde de hârtie colorată, confettii, covrigi și alte obiecte. „Pomul se pune în școală la Anul Nou unde rămânea câteva zile și apoi se împărțeau obiectele la copii. „Iolcă” se făcea din „mândrețe”. „Asta numa de când o venit bolșevicii, înainte nici nu auzeam de iolcă de-asta”. (Vasilcău).

La „Botează” umblă popa cu „iordanu”, în unele sate în ajun (Vasilcău), în altele în „ziua de Botează” (Handrabura), după ce termină sfințirea apei. Dacă nu termină în prima zi, continuă în zilele următoare. În unele sate în ajunul „Botezei” se umblă și cu „Chiraleisa” (Slobozia 21), Alinaia 22), așa după cum se umbla și în Moldova din timpul lui D. Căntemir 23).

Dintre credințele și datinile de Crăciun și Anul Nou ne-au fost comunicate următoarele: „La Crăciun se ia usturoi, tărățe, fân și le ții în casă toate sărbătorile Crăciunului. Dacă îți fură cimeva calul, iei din acest usturoi și ungi căpăstru. Iei apoi o vârtelniță, te sui cu ea pe casă și o învârtești. Cum se învârtește vâr-

telnița așa să se învârtească calu și să se întoarcă înapoi” (Vasilcău). „Când eram mic părinții făceau „ajun” (colac în formă de 8) din colacii dela Crăciun și-l dădeau la vite în ajun de Anul Nou. Din colacii care-i coceau la Anul Nou dădeau în ajunul Botezei și cel dela ajunul Botezei îl țineau și-l dădeau la Sfântul Gheorghe ca mană pentru vite” 24).

În seara de Anul Nou fetele își fac vrăji pentru a vedea cu cine se mărită. Se pun sub o farfurie: parale, un buchet de flori, cenușă și pâine. Fata închide ochii și ridică unul din obiecte. Viitorul soț va fi în ordinea de mai sus: bogat, frumos, prost sau plugar. Un alt procedeu: pun într'o strachină cu apă două capici (monete rusești) și dacă le poate ridica cu gura se mărită cu grabă (Speia). Se face de asemenea și calendarul de ceapă. În general credințele și datinile legate de aceste sărbători sunt destul de numeroase, deși noi n'am avut timpul necesar de a le studia 25).

Probabil că unele credințe întâlnite în alte regiuni românești să lipsească din Transnistria, deși faptul că nu ne-au fost comunicate nu indică număidecât inexistența lor. Astfel ni s'a răspuns că în noaptea de Anul Nou nu se ține lampa aprinsă și nu există credința că se deschide cerul, deși se crede că în această noapte vitele vorbesc cu Dumnezeu (Speia). De asemenea nu se obișnuiește ca fetele să ia din busuiocul cu care botează popa, când umblă cu Iordanul.

Dintre sărbătorile de iarnă multe din cele cunoscute în alte ținuturi românești au fost cu totul uitate în Transnistria. Astfel nu se cunosc sărbătorile: Sf. Haralambie, Sâmpetru de iarnă, Cercovii de iarnă, Trei Ierarhi, Filipii de iarnă și Dragobetele. Motivarea Românilor este că ei serbează „numai când le spune preotul în biserică”. Schimbarea calendarului, lipsa preoților în timpul bolșevicilor au contribuit în mare parte la uitarea sărbătorilor mai mărunte. Se cunosc totuși: Stretenia (2 Februarie), Sântoaderul, Baba „Hodochia”, Patruzeci de sfinți, Sf. Alexie (17 Martie) și Blagoveșteniile.

La Sântoader, ca și în alte părți, fetele își

21) Cf. P. V. Ștefănuță, op. cit. IV, 65.

22) Cf. V. Netea, *Transnistria* (Cunoștințe folositoare. Seria C. 122, 1941, p. 16.

23) Cf. *Descrierea Moldovei* (ed. G. Pascu) p. 243.

24) Speia, vezi și Ștefănuță, *Anuar* IV p. 70.

25) Vezi o seamă de astfel de practici în N. P. Smochină op. cit. p. 30-32, V. Netea, op. cit. p. 15 și Ștefănuță op. cit. p. 66.

spală părul și se trag de el ca să le crească, zicând:

Sântoadere, Sântoadere,
Crească „gâțile” 26) fetelor
Ca și coada iepelor 27).

La Patruzeci de sfinți „toată pasărea duce la cuibul ei 40 de paie, de bețe. Așa ziceau bătrânii. Oamenii bat cu toiagurile în pământ să se încălzească pământul. Dacă bat cu toiagurile se încălzește pământul” 28). (Vasilcău). În această zi creștinii fac patruzeci de colaci în formă de opt, numiți „sfinți”, îi ung cu miere și îi duc la biserică unde se împart oamenilor de „sufletul morților și de sănătatea viilor” (Handrabura). În alte părți „sfinții” se pun într-o strachină, împreună cu fasole, „răsunoi” și se dau de pomană la un „măhălean” (Subsân).

Sfântul Alexie „făcătorul de minuni pe apă” se serbează mai ales de către pescari și de oamenii care umblă pe apă. La Sfântul Alexie se începe primăvara (Speia).

La Blagoštenie „nu se face focul în casă, că-i ca în ziua de Paști. Bătrânii zic că Blagoșteniile îi mai mare ca Paștile. Atunci se mănâncă pește” (Speia).

2. Sărbătorile de primăvară.

Dintre sărbătorile legate de ciclul Paștilor se serbează „Niezul păreților” dela mijlocul postului mare. „Zi primejdioasă. Toată ziua nu lucrăm. Atunci se numără și ouăle de Paști” (Vasilcău).

Sărbătorile Paștilor încep însă propriu zis cu Floriile. Sâmbăta înainte de Florii oamenii se duc și aduc la biserică „măștișori” de salcie, și le aștern în jurul bisericii. Se face un fel de procesiune. Preotul înconjură biserica și sfințește sălciile, după aceea sălciile sunt duse în biserică și puse grămadă lângă altar. Acolo rămân până a doua zi. După ce se termină vecernia norodul se duce acasă. Duminică dimineața se duce popa la biserică, bat clopotele (erau clopote, acum nici clopote nu sunt),

face utrenia și „peutcii” (cântăreții) cântă. După ce termina serviciul popa da câte un măștișor și miruia pe tot omul. Le da și „pristenie” (cuminecătură). Măștișorii îi duc acasă și îi răsădesc de obicei lângă fântână sau unde este loc, în grădină sau înaintea casei. Alții îi pun la „coardă” și îi țin pentru durere de cap. Se spală cu leșie de salcie pe cap 29). Dacă îl răsădește, când crește mare, la Florii, duce din el măștișori (Vasilcău). La Subsân se aduc pe lângă măștișori de salcie sau de plop și toporași din pădure, îi sfințesc la biserică și îi pun în streășina casei.

Miercuri înainte de Paști nu se lucrează decât până la amiază (Handrabura).

La Joi Mari, în săptămâna patimilor, „tot hăzeainu făcea foc din gunoi, când se făcea ziua. Se aprindea focul prin gunoarie să se încălzească morții. Da o venit un popă și ne-o spus zaconu că nu-î moșna” (Handrabura). Se crede că dacă Joi dimineața cerul este acoperit cu nori atunci se face „pâinea”, dacă-i senin nu se face nimic. Pâinea se face încotro sunt norii (Vasilcău). Tot Joi se „boiesc” ouăle, sau le „crăstâm” (crească = boială). Se vopsesc: roșii, galbene, albastre, verzi, pentru neamurile mai apropiate le „crestesc”, le face cruce, stele și altele. (Subsân). Pentru facerea diferitelor modele se servesc de ceară.

Joi seara „se duceau făclii de acasă și le aprindeau la biserică. Ingenunchiem de 12 ori și bătem mătânii. Veneam cu făcliile aprinse până acasă (erau dela Dumnezeu aprinse) și cu ea aprinsă făceam cruce pe „coardă”. Făcliile le țineam de pacoste, de nevoie, la zile mari. Le aprindeam cu tămâie” (Vasilcău).

În Vinerea Mare, numită și Vinerea seacă, se aprind la biserică făcliile cele mari și se face procesiune în jurul bisericii. Oamenii nu mănâncă nimic în acea zi. (Vasilcău). Cei din Subsân când merg la biserică cumpără două lumânări, una o pun în sfeșnic sau policandru și una o țin aprinsă în mână până se „măntuie” slujba.

Se crede că dacă plouă în ziua de Vinerea Mare, nu mai plouă toată vara (Vasilcău).

26) Chicele.

27) Vasilcău. Sau: Sfinte Toadere,
Sfinte Toadere,
Cât codița iepei
Să crească codița fetii. (Handrabura).

28) Obiceiul de a ocoli casa cu foc nu este cunoscut.

29) Din măștișorii sfințiți nu se dă și la vite. (Vasilcău).

Pentru slujba Învierii oamenii se duc la biserică de Sâmbătă seara, cu pască de acasă. Pasca, un fel de cozonac, și-o face fiecare acasă, din făină, lapte, ouă, șofran, „strașide”, scortșoară, cuișoare, smochine. În afară de pască, mai duc purcel, miel și alte alimente. Norodul se roagă până la miezul nopții când vine popa și începe slujba Învierii. Se fac trei procesiuni în jurul bisericii. Norodul stă în picioare și pasca se pune pe un ștergar la picioare. Popa trece, o tămăduie și o sfințește. Rugăciunea se mântuie în zori. După ce se termină slujba, oamenii pleacă acasă. Cei de acasă nu mănâncă nimic până nu vine hăzeainul cu pasca sfințită. Mai de mult cei care rămăneau acasă în ziua de Paști se spălau cu ou bălan (alb), cu bani de argint și cu ou roșu (Speia).

În ziua de Paști copiii de 7-10 ani umblă câte doi-trei pe la casele vecinilor sau neamurilor și zic: „Hristos a înviat!” Gospodarii răspund: „Adevărat o înviat!” și le dau ouă și daruri. Obiceiul se mai numește și „de-a ouăle” 30).

În ziua de Paști flăcăii trag clopotele toată ziua (se schimbă cu rândul). Fetele nu trag („omu-i curat, muierea nu-i curată, ea face copii”). Flăcăii fac jocuri numai a doua zi de Paști. În ziua de Paști, nu făceam joc, nu era moșna, îi păcat, noi țanem strâns zăconul”. „În ziua de Paști de asemenea nu se doarme, că se ia somnul mieilor și dormi toată vara” (Vasilcău).

A doua zi de Paști flăcăii și fetele fac joc la care se duc și oamenii însurați. Tot în această zi, după ce ies dela biserică, se adună 5-6 flăcăi și umblă peste tot satul, spunând: Hristos a înviat! — iar oamenii le dau câte o pereche de colaci pe cari îi vând, iar banii primiți îi dau la biserică să cumpere cele de trebuință. (Vasilcău).

După Paști se țin 9 Joi pentru ca să nu bată piatra.

După Paști se culeg buruienile de leac: busuioc, visdogi, măruș lupului și altele (Handrabura).

Sângiorzul e sărbătoarea cea mai importantă dintre cele de primăvară. „Sf. Gheorghe

a fost cel mai mare biruitor”. Sărbătoarea e specific păstorească și e împreunată cu o mulțime de credințe și practici magice în legătură cu creșterea vitelor. În această zi să „năniească” văcarii și cioabanii, iar mai demult popa sfințește sămănăturile (Handrabura) și se culegeau florile de leac. Pentru ca să fie sănătoși tot timpul anului, oamenii se spălau în dimineața de Sângeorz cu apă de rouă. Roua se crede că e bună și pentru durere de ochi. Se crede chiar că ea poate da puteri magice. „Am auzit că în noaptea de Sf. Gheorghe sunt muieri și oameni cari se desbracă până în ziua în chelea goală și se sealdă în rouă. Știe el ceva, lua puterea la vaci” (Speia).

Cele mai multe credințe și practici magice sunt în legătură cu mana vacilor 31). Iată câteva din ele: „În noaptea aceea se luptă strigoii să ia laptele dela vaci. Pentru a-i împiedica, la Paști oamenii sfințesc mac și înspre Sf. Gheorghe samănă mac împrejurul grajdului, spunând: „Până a strânge tot macu să nu poată intra strigoia la vaci în grajd”. Pentru aceasta se mai pune în noaptea de Sf. Gheorghe un spine la ușa grajdului” (Speia).

„În noaptea de Sf. Gheorghe se lua mana vacilor. Am auzit că se duc cu un „săculteț” (traistă). Mergea în jurul cirezii și o fost și caii acolo și când o dus căpestrele acasă cură laptele din căpestre” (Speia).

Tot în această noapte se adună buruienile vacilor, se dă la vaci cu „ajun” (colac dela Crăciun sau Bobotează). Buruieni: „hăișor” (aișor), „polobocel” (potbeal) 32) ș. a. Când dădeau „polobocel” la vacă ziceau:

Poloboc, bot,

Să vie untul la loc.

„Sânt femeii cari umblă noaptea și iau laptele dela vaci, numite strigoaice. Ele se aruncă (prefac) și mătă și căne. Dacă le întâlnesc oamenii și le bat, a doua zi muierile acelea erau ca bătute, ucise. Sânt strigoi și strigoaice cari umblă în noaptea de Sf. Gheorghe călare pe limbă de meliță și stuh. Ei se strâng la răscruci” (Vasilcău).

Strigoaicele iau mana vacilor. Când mor dau seama. În casă se ține apă sfințită. Se pune

30) Cf. Ștefănuță. Anuar IV p. 69.

31) Pentru ca să nu-i poată lua mana, când fată mai întâiu o vacă se tocmește. Faci o borticică în corn și pui: mac, piper negru sfințit, lămâie și pască. (Vasilcău).

32) Rostopască nu se dă la vaci, ea îi bună pt. norod, pt. pânțec. (Vasilcău).

borona (grapă de fier) la ușa grajdului să nu intre strigoia (Handrabura).

„Sânt muiere de iau mana dela vaci. Umblă dimineața până la ziuă cu o traistă. Sânt de o aduc (mana) înapoi. Dacă nu știe ea, plătește la alta” (Subsân).

Sărbătorile legate de Paști, Ispasul și Rusalii sau Dumineca Mare sunt de asemenea împreunate cu diferite obiceiuri.

Despre Ispas se spune că este al doilea Paști³³). Atunci se coace din nou pască și se roșesc ouă (Handrabura). La Ispas se pune leuștean în borș că „aniroasă-el bine” (Subsân).

Înainte de Rusalii, Vineri sau Joi, se pune la grajdurile vacilor și la case pelin, să nu te muște purcui. Iar în Sâmbăta Rusaliilor se pune la fiecare poartă câte un frunzar (arminden) din stejar, vișin, nuț, ulm, frasin, acăț înflorit, dar mai ales din tei, că-i mai frumos și „mai bun decât tot lemnul”, îi bun de leac³⁴).

Frunzare se duc și la biserică și se pun prin ungher și pe la iconostas, iar pe jos se pune iarbă verde. Frunzarele se țin la casă până Luni în a doua săptămână după Rusalii, când se iau și se dau pe Nistru, sau le udă cu apă la fântână ca să fie anu „slotos”, adică cu umezeală. Cu ocazia aceasta se face un fel de serbare în grădinile de pe malul Nistrului, se dau și ulcioare și „stăcane” (pahare) de pomană la oameni (Speia). Această serbare se numește la Vasilcău „pe pașiște” sau la „iarbă verde”³⁵). Lucrurile se petrec la fel. „La o săptămână după Dumineca Mare (dar Luni) strângem frunzarii și-i ducem la fântână și-i udăm să ne dea Dumnezeu mană pe pământ, să se facă chită. Frunzarii sed lângă fântână până putrezesc. Frunzarii dela case îi strângem până răsare soarele. După ce se udă se dă de pomană: doi colaci, strachini, ulcioare și apă. Se dau la un copil, la un om bătrân, de sufletul celor morți și de sănătatea viilor”. (Vasilcău). În Subsân frunzarii sunt duși Luni după Dumineca Mare la fântână și sunt udați trei Dumineci de-a rândul. Acolo rămân până sin-

gure se fărâcă și dacă sunt din tei, se iau câteva crângi și se aruncă în pod de leac.

3. Sărbătorile de vară și toamnă.

La Sânziene se pun prin casă orice flori. Se pun și „sânziene” pe la păretare, pe la ferestre, pe acoperământ, se pune iarbă verde. „Așa-i ghine” (Subsân). În această zi se stropesc unii pe alții sau stropesc fetele cu apă din fântână. Aceasta se face pe la amiază. Uneori când e secetă mare, ori pe cine ai întâlni la fântână în ziua de Sânziene, fată ori babă, torni pe ea apă cu căldarea (Handrabura). La Sânziene se făcea „jertfă” (daruri la biserică) cu vișine sau cireșe, fiind întâiele poame (Speia). Un alt obicei dela Sânziene este cel întâlnit în Târnavă, unde plugarii „aruncă prin ierburi și holde mere și pere sfințite cu aghiasmă, ca să fie spicul greu ca para”³⁶).

„La Sâncetru, îi jumătatea anului. Atunci începe vara și începem să strângem chita”.

Sfântul Ilie se serbează că-i rău de trăsnet. La Sfântul Ilie se duc de asemenea poame la biserică. „Până atunci nu se mănâncă nicio poamă. Până nu le sfințește nici din grădina lui nu gusta. Singur dacă mâncam din grădina mea, gândeam că-i otrăvit” (Speia).

Pantilimonul, sau „Pintilie călătorul”. Atunci se mântuie vara. Se ține cu post pentru furtuni, uragane. „Odată o fost o furtună mare, ploaie cu chiatră și foc. Oamenii lucrau până atunci la Pintilie, de atunci, nu” (Vasilcău).

La Macovei se sfințesc florile câmpului și fântânile satului. Oamenii duceau flori la biserică: mac, vizdogi, busuioc, mărar (de lautoare la cap), pelin, pelinul calului, poala Sfintei Mării, rostopască, țigăncuși, răsărita (pentru dinți), bășicări (spini de iarbă) și o cruce sau cunună („vinoc”) de grâu. (Vasilcău). Macoveiul e „cap de post” și se sfințesc de către preoți fântânile satului. Se începea dela fântâna cea mai departe până le termina pe toate. La fân-

33) La fel scrie Smochină despre Dumineca Mare că „se serbează cu aceeași evlavie ca și Paștele”, în Calendarul Ligei Culturale, București, 1924, p. 44.

34) Tot tei se aduce și în Bucovina, unde se crede că Dumineca Mare păzește câmpurile de piatră. Cf. T. Pamfile, *Sărbătorile de vară la Români*, București, 1910, p. 12-17.

35) Tot „la iarbă verde” se numește și în Basarabia. Cf. Ștefănuță, *Anuar*, IV. p. 73.

36) V. Netea, op. cit. p. 16.

tâna se aduceau pentru sfințire tot felul de flori (Speia) 37).

La 6 August sunt Probașniile sau Obrejenia. Atunci se sfințesc merele, poama (strugurii), harbugii și fagurii. Poamele se duc la biserică, se pun jos pe iarbă și popa le „tămăiază” și le sfințește. După aceea se aduc acasă și se dau din ele la sărmani „de sufletul morților și sănătatea viilor” (Handrabura). Până nu se sfințesc poamele îi păcat să mănânci din ele. „Adam o văzut că pomu îi mândru și o mănecat din pom și atunci și-o văzut goliciunea. Și de atunci mărul nu se mănâncă până nu-l sfințește. Ii spurcat. Atunci se face curat” (Vasilcău). Această restricție privește mai ales pe cei care au morți în familie și numai pe cei cari au trecut de 7 ani, căci până la această vârstă poți să mănânci (Handrabura). Credința circulă și în Bucovina.

La Ziua Crucii „se mântue șerchii de umblat, ei se bagă în pământ. Numai șerpele care mușcă vreun om nu-l primește pământul” 38). Umblă pe pământ până înghiață, sau îl omoară omul. Iacă, cocostărcul când se duce la vârat dela noi leapadă câte unul pe aici să se prăpădească. Da de ce-l leapadă, Dumnezeu știe”. (Vasilcău). La Ziua Crucii se culege și busuiocul pentru leac.

Firește că se țin și sărbătorile: Adormirea Maicii Domnului, hramul bisericii din Vasilcău, Tăierea, când nu se mănâncă de fruct și chiar sărbători mai mici: Foca, Ulita și altele precum și Sfânta Paraschiva, Simedru, când „se dă seama oilor”, Arhanghelii, Sf. Nicolae, Varvara și altele.

*

Ce soartă au avut însă în timpul bolșevicilor sărbătorile și datinile legate de ele? În acest timp ele erau oprite cu strășnicie. Sărbătorile și Duminicile se țineau numai pe ascuns, uneori chiar cu ferestrele camuflate. De obicei la sărbătorile mari, (Crăciun, Paști, etc.), se făcea un control sever să nu lipsească nimeni dela muncă. Dar dacă rugăciunile și semnul crucii se puteau face și pe ascuns, datinile, ritualul, au trebuit să dispară în timpul

sovieticilor. De aceea cei mai mulți mărturisesc că de ani întregi n’au mai auzit colinde, sau n’au mai văzut capră la Anul Nou. Dispărând datinele, au fost uitate la rândul lor și ordinea sărbătorilor și chiar numele. Ni s’a întâmplat adesea să întâlnim informatori cari nu mai erau în stare să fixeze timpul unei sărbători, sau să îi confunde numele cu al alteia. Doar câte un bătrân evlavios mai îndrășnea să indice celor tineri rânduiețile tradiției. O astfel de pildă a fost moș Vasile Bogatul din Sucleia, de lângă Tiraspol, care la întrebarea dacă și-au mai putut păstra credința strămoșească în timpul sovietelor, a răspuns: „Ne-o țineam. Cu greutate, cu chin, da n’am lăpădat-o. Eu arătam sărbătorile la oameni, că uitaseră sărmanii de atâtea necazuri. Însmormântările se făceau fără rugăciuni. Pe mine mă chemau la cetit, la psaltiri și eu mă duceam bucuros. Da, nu chiar totdeauna, pentru că Rușii aflaseră că țin la Dumnezeu și mă pândeau” 39).

Acum însă se bucură cu toții de revenirea „zaconului”. „Ne pare ghine, că-s bătrână și acum pot merge la biserică, ținem și Duminica. Până acum cum ne-o cântat așa am jucat” (Vasilcău). Acum cei mai tineri întreabă pe cei mai bătrâni cum era mai demult „zaconul” și-l învață și ei. „Sânt părinți, bătrâni, care ne spun cum o fost înainte și ne luăm cum a fost înainte de bolșevici” (Vasilcău).

Același lucru s’a petrecut și cu obiceiurile dela naștere, nuntă și însmormântare. Orice ritual era interzis. Totul se făcea pe ascuns, dacă era posibil și cât mai simplificat. Oficial nici nu exista botez, nuntă și însmormântare, ci numai registre de stare civilă! Ceea ce am cules privește mai mult epoca dinaintea revoluției, din vremea lui „Niculae” (Țarul).

II. CREDINȚE ȘI OBICEIURI ÎN LEGĂTURA CU VIAȚA OMULUI

1. Nașterea și botezul.

Femeia însărcinată 40) „groasă”, „grea”, trebuie să respecte anumite interdicții în interesul ființei ce se plămădește în straturile ei. Să nu

37) „Multe gospodine și câteodată unii gospodari se păzesc să mănânce mere, pere, sau perje până la această zi, în această zi însă pot mânca, deoarece cerul este deschis” (El. Voronca) Apud T. Pamfile, *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului*, București, 1914, p. 3.

38) În județul Putna se crede că pământul se închide nu numai pentru vietăți dar chiar și pentru ierburi. Cf. T. Pamfile, op. cit. p. 52.

39) Un păstrător de slovă românească: Moș Vasile Bogatul din Sucleia, Rev. Transnistria An. I Nr. 6. (1 Sept. 1941) p. 1.

40) Informatori: Vasile Berin. 60 ani (Vasilcău) și Nichita Colțea, 29 ani, (Subsân). Material com-

dea cu piciorul în mătă sau în câine, că face copilul cu păr pe față. Să nu vadă „pojar” (incendiu) că face copilul pojar. Să nu fure prune sau alte poame, că face copilul cu pete pe față. Unele interdicții privesc numai anumite timpuri. Să nu taie nimic la zile mari, că taie urechea, sau buzele copilului 41) (Vasilcău). Să nu se uite la cine-i urât tare, sau să nu privească la un animal când moare, când se taie un porc sau o oaie (când animalul cască gura, scoate limba, face ochii mari), că face copilul așa. Dacă îi poftă de ceva, să mănânce că altfel prăpădește copilul (Subsân).

Copilul care se naște la zi mare îi tâlhar, curvar și becisnic.

Pentru a naște mai ușor i se dă femeii să bea apă de pe o „lăcată” descuiată sau i se despletește părul (Vasilcău).

După ce a născut, mama execută anumite ocupații cu care dorește să se îndeletnicească noul născut: cioplește un lemn pentru a fi un bun lemnar, sau bate cu ciocanul când dorește să fie fierar ș. a. Aceste acțiuni cu valoare magică țin locul obiectelor ce se pun în leagăn în restul pământului românesc, pentru determinarea calităților celui care se naște.

Urmează apoi prima scaldă a copilului, care se face de obicei cu apă rece, să fie voinic, călit la frig (Vasilcău). În prima scaldă (mai târziu și în leagăn) se pune busuioc, trandafir și cuțit „să nu se lichească duhul cel rău de el”, „să nu-l schimbe duhul rău” (Vasilcău). Buricul îl taie moașa, o femeie mai pricepută din sat, și-l îngroapă într’un colț al casei, ca să nu-l calce cu picioarele (Subsân). Sau îl ascunde într-o ladă și îl dă copilului când împlinește trei ani să-l deslege, că atunci îi mare meșter (Vasilcău). Copilul care se naște cu „cămașă” pe cap îi cu noroc. Această cămașă se strânge pe o rădăcină de busuioc și e bună de leac 42).

E important de remarcat faptul că nu se știe nimic despre „ursitori”, nici măcar din auzite. Cu toate că, după cum am văzut, la naștere se cunosc o multime de determinări

magice ale vieții noului născut. Aceste determinări au rămas însă numai pe planul acțiunilor magice fără a ajunge la personificări mitologice.

Botezul 43) se face la 7-8 zile. Copilul este dus la biserică de „cumetri”. Numărul lor e de obicei de trei, două femei și un bărbat, dar poate ajunge până la șase. Când vin cu copilul dela botez îl țin pe brațe, pe „mânuri”, și unul din cumetri face pe coardă (meșter-grindă) o cruce cu lumânările dela botez care se aduc aprinse dela biserică 44). După aceea copilul este dat mamei sale. (Subsân).

Numele de botez se pune întotdeauna după Sfântul din ziua în care s’a născut copilul. În cazul când acest nume nu e destul de potrivit sau de frumos se pune și un al doilea, dar numai pentru uzul familiei, în registrele de stare civilă fiind trecut numai primul.

„Lăuza” fiind considerată ca „spurcată”, nu are voie 40 de zile să iasă din casă, să treacă drumul, sau să meargă la fântână. Se crede că atunci „arde pământul sub ea”. După 40 de zile popa îi face „molivă” și-i „face drum” (Vasilcău).

În timpul Rușilor, copiii n’au mai putut fi botezați, fiindcă nu era preot. Oamenii mai înstăriți străbăteau distanțe de sute de kilometri pentru a-și boteza copiii la Odesa. După cucerirea Transnistriei s’au produs adevărate procesiuni de botez. Erau sate, în primele zile de misionarism, în care se botezau zilnic zeci de copii, unii din ei fiind de mai mulți ani.

2. Logodna, cununia și nunta.

La obiceiurile de nuntă ale Transnistrienilor se observă o tradiție bogată împreună cu o variație dela sat la sat. Se poate spune că din toate obiceiurile rituale transnistriene, nunta este cea mai bogată în manifestări. Totuși, în liniile sale generale, ea este aceeași peste tot. Noi vom schița numai momentele

parativ a se vedea în S. Fl. Marian, *Născerea la Români*, București, 1892 și P. V. Ștefănuță, *Anuarul Arhivei de folklor*, vol. II, p. 94-97 și IV, p. 78-81.

41) Cf. Ștefănuță, *Anuar* IV, p. 78.

42) Cf. Ștefănuță, *Ibidem*, p. 79 „li bun pentru fetele care nu se pot mărita”.

43) În Basarabia și în alte părți se cunoaște un obicei „rodina”, la trei zile dela naștere, când lăhuza se scaldă și cere iertare femeilor care asistă. Se face și un mic ospăț. Cf. P. V. Ștefănuță, *Anuar* II, p. 94-95 și IV, p. 79-80, precum și Marian, op. cit. p. 135-141.

44) Cf. și Ștefănuță, *Anuar* II, p. 96.

principale, așa cum ne-au fost relatate de informatori 45).

Pentru aducerea miresei există mai multe procedee, ce se folosesc după împrejurări: furatul fetii, fuga pe cuptor, căderea pe cuptor și logoditul.

Furatul fetii. Dacă doi tineri se plac, iar părinții fetii se opun unei căsătorii, atunci flăcăul vine și fură fata. Se pare că acest obicei era mult mai general altădată. „La noi prostul dacă i dragă fata, se duce și o fură” (Vasilcău) 46). Uneori fata simulează o împotrivire față de flăcău, alteori „fata aleargă înainte”. Furatul se face cu ajutorul prietenilor sau chiar cu al părinților flăcăului. Tinerii află din vreme părerea părinților fetii și dacă aceștia se împotrivesc, fata zice: „Hai și mă fură”. Flăcăul vine cu căruța însoțit de prieteni sau de părinți și ia fata cu dânsul dela horă sau dela casa ei. În cazul din urmă tinerii se înțeleg ca după ce înserează, flăcăul să ciocănească în fereastră și fata iese afară. Părinții fetii abia după un timp oarecare își dau seama că fata le-a fost furată și se duc să o caute în aceeași seară sau a doua zi la flăcaul pe care îl bănuiesc. Când părinții fetii intră în casa flăcăului, tinerii cad în genunchi înaintea lor și zic: „Mă rog și mă iartă!” Părinții dacă vreau îi iartă dacă nu, se mai ceartă. Dar fata nu vrea să meargă acasă. „Sânt și părinți care strică ferestrele mirelui”. (Handrabura).

În Subsân flăcăul care vrea să-și aducă mireasă își caută un „staroste”, un om mai bătrân dintre neamuri și merge cu el la fată. În cazul când știe că părinții fetii se împotrivesc, recurge la furatul fetii. Prezența „starostelui” are în acest caz rolul de girant moral, pentru ca flăcăul să nu „amăgiască” fata. Se duc apoi toți trei la casa mirelui și fac o

mieă cinste și de atunci tinerii „se numără mire și mireasă”. A treia zi se duc mirii și starostele la „iertăciune”, să ceară iertare dela părinții fetii. Ei nu zic nimic când intră în casă, ci se duc drept la părinți, care șed unul lângă altul pe laviță și zic: „Vă rog să ne iertați!” Dacă li-i voia, ei răspund: „Dumnezeu să vă ierte!” Și mirii „pupă mâinile” părinților. Dacă nu le place de mire îi mai ceartă, îi mai trage de chică, iar dacă nu li-i voia, iau fata și pe mire îl alungă. E de remarcat faptul că în nopțile următoare furatului, mireasa nu doarme cu mirele („dacă n’are cu el nimic”), ci își cheamă o fată, o prietenă, cu care doarme (Subsân), sau doarme chiar cu soacrăsa (Vasilcău).

Fuga pe cuptor. După cum am văzut, furatul fetii se face din inițiativa flăcăului, cu asentimentul fetii și în contra voinței părinților fetii. Se poate întâmpla ca fata să nu mai aștepte să fie furată, ci să fugă ea la flăcău. Acest procedeu se numește „fuga pe cuptor” 47). La fuga pe cuptor recurg mai ales fetele însărcinate, care nu mai au altceva de făcut 48). Fata în cazul acesta intră în casa flăcăului și atingând cu mâna cuptorul cel mare, se adresează părinților: „Iertați, părinți!” Se poate întâmpla uneori ca fuga pe cuptor să se facă împotriva voinței nu numai a părinților flăcăului, dar chiar și a flăcăului care a sedus-o. Fata își impune voința ei în baza unui drept obișnuit, ce decurge din faptul de a fi fost sedusă. Flăcăul, firește, trebuie să se supună, căci el nu are dreptul să alunge din casă pe aceea pe care a sedus-o. Despre o astfel de mireasă se zice că i-a „căzut pe cuptor” 49).

Furatul fetii și fuga pe cuptor se fac mai mult în împrejurări anormale, altfel se face „logodnă” (pețire), „că-i mai bine”. Mai ales

45) Informatori: Timoftei Tătar 56 ani, Catia Straton, 58 ani (Speia) V. Berin 60 ani (Vasilcău), Ileana Robul 78 ani (Handrabura), Nichita Colțea 29 ani (Subsân). Bibliografie: S. Fl. Marian, *Nunta la Români*, București, 1890. Elena Sevastos, *Nunta la Români*, București, 1889. P. V. Ștefănuță, *Anuarul Arhiviei de folklor* vol. II. p. 97-104 și vol. IV p. 81-88.

46) Cf. Marian, op. cit. p. 150-160, Ștefănuță, *Anuar* IV. p. 82, N. P. Smochină în rev. *Transnistria* I. Nr. 4, 17 August 1941, care relatează că „furtul fetii s’a întrebuițat până la dictatura comunistă”, în realitate el este curent și astăzi.

47) Obiceiul se întâlnește și la Ucrainieni și Bulgari și a format obiectul unui studiu interesant al lui P. Caraman: *Une ancienne coutume de mariage. Etude d’ethnographie du Sud-Est européen*. Lud Slowianski, Krakau, tom. II (1931) p. B. 27—B. 55.

48) Cf. Ștefănuță, *Anuar* II. p. 97, IV. p. 82.

49) P. Caraman se întreabă (op. cit. p. B 54) pe drept cuvânt, ce motive contribuie la păstrarea acestui obicei și răspunde că „societatea în care pierderea fecioriei e socotită ca o crimă sau un mare păcat, poate garanta cu atât mai mult existența și continuitatea obiceiului”. Se citează pravila lui V. Lupu după care seducătorul trebuie condamnat la moarte.

oamenii frunzași consideră lucru rușinos să le „fugă fata pe cuptor”, sau să vină la flăcău mireasă „pe cuptor” 50).

Logodna. Pentru logodit, mirele își alege dintre neamuri sau vecini un „staroste” și se duc amândoi la mireasă. De obicei în casă intră numai starostele și vorbește cu părinții fetii. El se poate adresa direct: „Iacă am venit dela cutare, vreți să-l faceți mire, iacă cine-i el, cum îl cheamă, moșna să vie?” (Handrabura). Dar de cele mai multe ori starostele se exprimă metaforic, spunând că urmărește o „vulpe sau căprioară” 51). Sau: „Am auzit că aveți o ghiță, ori o mânăzată de vândut”. Și ei atunci se pricep de ce-o venit. Dacă li-i cu voia, spun că le-o dă, dacă nu, zic: „N'o vând!” Dacă li-i voia, cheamă și pe mire în casă. Il întreabă pe mire: „Ți-i dragă dânsa?” — „Ni dragă”. Și o întreabă și pe ea: „Ți-i drag el?” — Ni drag”. Și atunci se logodesc”. (Subsân).

În Vasilcău intră și flăcăul în casă. Starostele întreabă pe părinții fetii: „Iacă, am venit, că am auzit că ai o fată și am vrea s'o logodim”. Și dacă părintele vrea s'o logodească, s'o mărite, zice: „Se poate. Iacă, să luăm pe acești tineri și să-i trimitem în altă casă să vorbească. Și dacă se plac, hai să se iee unul cu altul”. Ei dacă s'or plăcut, vin din cea casă și spun că: „Iacă ne-am plăcut din vorbă”. Și atunci stau la masă. Se pune mirele în capul mesei și starostele lângă dânsul. Și mireasa ia un tulpan (basma) și-l pune pe un talger. Da mirele scoate parale. Și atunci zic părinții fetii 52): „No, jupâneasă mireasă, Ți-i dragă, paralele o tulpanu?” Și atunci dacă i drag mirele, ia paralele, dacă nu, ia tulpanu. Dacă o luat paralele, ia o sticlă de vin și toarnă în două pahare, ciocnesc unul cu altul și închină. Apoi dau și starostelui și părinților. După aceea se pun la vorbă. Și-l întreabă pe mire ce „pocolmie” (neam) de oameni îi el. Și mirele spune. Pun și zi de nuntă. Și după asta s'o mântuit. Inhamă caii și se duc acasă” (Vasilcău).

În Subsân, la logodit se pune în farfuria

de pe masă și grâu prin care se amestecă inelele tinerilor. După logodnă tinerii se duc la primărie, primarul le dă „mitrecă”, să vadă dacă nu-s din același „butuc”. Cu scrisoarea dela primar se duc la popa să-i cunune 53).

În Handrabura, când starostele aduce mirelui un răspuns afirmativ, mirele se duce la viitorii socri pentru logodit cu doi colaci împlețiți în șase, cu pâine și sare și le dă părinților: „Poftim la chită și la sare”. Alteori, tot în această comună, părinții mirelui, după câteva zile dela logodit, se duc la părinții miresei cu colac, iar mireasa le dă o ștergură și se duc apoi la popa să-l tocmească la nuntă.

Răspunsul. După câteva zile, sau chiar după o săptămână, socrii mari chiamă la ei pe socrii mici la „răspuns”, să „bec răspunsu” și să fixeze ziua de nuntă 54). „Ș'o venit mirele călare la o săptămână și-i pofteste pe socrii la răspuns. Ei vin odată cu el, dar nu trag la părinții flăcăului, ci la o gazdă sau la staroste. Mirele vine acasă și spune părinților că a venit cu socrii. Socrii mari gătesc mesele. Il cheamă pe staroste și-i dau o păreche de colaci și o sticlă de vin. Se duce starostele după socru mic și-l pofteste la socru ist mare. Și atunci vine aici cu starostele, cu mirele, cu socru mic și dau mâna. Și grămădește socru mare neamurile lui, soră, frate și chiar un vecin bun la răspuns. Și pun pe socrii mici în capu mesei și iau un pahar cu vin și închină, și al doilea pahar și închină.

Și după ce o băut două pahare, se pun la târguială. Întreabă socru aist mic pe socru aiest mare: „Ce-i răspunzi (dai) feceru(lui) tău dacă-l însori?” Da el îi zice: „Iacă, cuscre, eu îi dau o păreche de cai, căruță, îi dau loc (dacă are)”. Și socrul cel mic răspunde dacă-i place. La răspuns socru mare pune tulpanul luat dela logodnă și socru mic paralele. Dacă socrului mic îi convine răspunsul, ia tulpanul. Apoi întreabă socrul mare pe socru mic: „Cuscre, tu ce-i dai fetii?” El răspunde: „Apăi, iacă, cuscre, eu îi dau fetii mele o vacă, oare zece oi, o păreche de ghițăi”. Și de-amu cuscrul cel mare, dacă i-o plăcut ce-i dă fetii,

50) Cf. și P. Ștefănuță, *Anuar* IV, p. 82.

51) Cf. și D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, capitolul 18-lea, în care ni se dau amănunte interesante asupra munților din Moldova dela începutul secolului al 18-lea.

52) La Handrabura întreabă „stărăstoica” miresei, de obicei o vecină (o chiamă din vecini: „Du-te și chiamă pe lele-ta, că avem mire”).

53) „Strigări” la biserică sau afișări la primărie nu se fac.

54) Vezi și P. V. Ștefănuță, *Anuar*, II, p. 98 și IV, p. 83.

îi spune: „Iacă, cuscre mic, ce-ți place amu, paralele o tulpanu? Pofitim și ie!” Și dacă i-o placut mirele, el o luat paralele. Dacă nu i-o placut mirele, atunci ia tulpanul. Și dacă o luat tulpanu, să scoală din capu mesii, mulțumește, înhamă caii și să ducе acasă. Să chіama că s’o strіcat nunta lor. Dacă i-o plăcut mirele, o luat paralele, stau la masă și încep a bea, „beau mireasa”. Toț atunci pun nanași. După ce o băut, s’or sculat și câți or fost chemați la cuscre ăl mare încep a pofți. Atunci nănașu, poftește pe cuscri (mari și mici) la dănsul acasă și „hulese” (chefuesc). Apoi îi poftește altul, până să mântue tot norodul care o fost la răspuns. Răspunsul începe sara și ține până la ziuă. Și a doua zi socrii se duc acasă după ce au pus zî de nuntă” (Vasilcău).

La răspuns nu asistă nici mirele, nici mireasa (afară de cazul când mirele e un văduv). Mirele se ducе dimineața la mireasă și stă de vorbă cu ea. Da el să ducе cu dănsa în târg, la oraș, și-i cumpără păpuci buni, rochie bună. Da ea îi cumpără lui de cămeșe, îi face cămeșe. Ei vin acasă și se gătesc de nuntă (Vasilcău).

Nunta se fixează la două, trei săptămâni după răspuns, după cum se pot pregăti. De obicei nunțile se fac în cășlegi, — „în tot anul nu se fac atâtea nunți ca atunci” (Handrabura) — sau toamna, când sunt bucate și vin.

Chematul. Când sosește ziua de nuntă, mirele trebuie să aibă tocmiți muzicanți (dobă, scripcă, vioară, hărmonie) și să-și aleagă un „vornic” (un flăcău cu cal bun). „Starostele se ducе cu muzicanții după vornic și-l aduc pâr la casa mirelui. Și-l ia în casă și-i dă să bea. Și-i spune părinții mirelui: „Iacă, tu, jupâne vornice, noi ți-om spune ție să poftești să ne ascuți, să ne chemi pe cine om zice noi. (Părinții îi spun câte părechi de oameni și pe cine să cheme la nuntă). El ascultă pe cine să cheme. Vornicul se scoală din capu mesii, mulțumește părinților și să sue pe cal și pleacă. Vornicul merge călare însoțit de „codașu” (un băețel mai mic, așa să numără). Socru mare îi dă vornicului o sticlă de vin în mână și atunci el se ducе drept la nănaș și-l poftește: „Iacă, s’o rugat părinții de casă și noi ne rugăm, poftim pâr la Vasăle și-i dați o mână de ajutor”. Da nănașu mulță-

mește: „Spasiva!” Și să ducе vornicu pe la toți care vrea să-i cheme. Pe neamuri îi chіamă din casă, pe străini îi poftește de afară. Merge la fereastră și strigă:

— Gazdă, Moldoveni de țară,
poftim mă rog, pâr afară!

Și dacă iese gazda, toarnă un păhar de vin și cînstește dintâi el și după aceea dă la fumeia sau la omu care iese. Atunci își ia vornicu cușma din cap și zice:

„S’o rugat jupănu mire
(Oare jupâneasa mireasa
și părinții (care mai are)
dela mic până la mare
și cu fete și ficioři
să le dați mână de ajutori.

Și ei mulțămesc. Și-i întrebă: „Îți veni, o nu-ți veni?” Și ei spun care cum au de gând.

Chematul se face Sâmbătă seara (Vasilcău) și în tot timpul chematului muzica cîntă la mire. După ce s’o mântuit chematul, vornicul vine la casa mirelui și-i dă sticla. Și-i spune că „eu te-am ascultat ce mi-ai răspuns (poruncit) d-ta mie”. Și după asta se așează mirele și cu nănașii la masă și cu norodul chemat. Și încep a drege băutura; îi poftește: „Poftiți și uspațiți” (Vasilcău).

În Handrabura astăzi, atât mirele cât și mireasa își chіamă fiecare oaspeții, de obicei duminică dimineața înainte de cununic. Mirele își ia muzicanții lui, mireasa pe ai ei, și pornesc fiecare prin sat, pe jos sau cu sania, ori căruța, să-și cheme oaspeții. Acest obicei se practică și în Basarabia⁵⁵).

Mai demult însă și în Handrabura erau câte doi „conăcari”, care se duceau călare și cheamau, unul pentru mire, altul pentru mireasă. Ei strigau la fereastră:

Moldoveni din țară,
poftiți vă rog pân afară.
(Inchīnau din ploscă)
S’o rugat părinții mirelui
(sau ai miresei)
și jupănu mire
să pofțiți să faceți cale
și cărare
pân la coliba dumisale⁵⁶).

55) Cf. Ștefănuță, Anuar, IV. p. 84.

56) Acești „chemători” călări împreună cu imaginile din „pofțirea la nuntă” (Moldovenii din

Sâmbătă seara se adună fiecare la mireasă sau la mire, care unde a fost chemat.

În Subsân chematul se face duminică dimineața de către mire și vorniceii, mergând fiecare separat.

Darurile. Altădată erau trei zile de cununie: miercurea, vinerea și duminică (Speia). De obicei înăsa cele mai multe nunți se făceau duminică. Nunta începea propriu zis sâmbăta, când mirele trimetea miresei darurile 57). Pentru aceasta mirele își adună acasă oamenii lui și pe nănași și-i trimete la mireasă cu daruri.

În Handrabura darurile sunt duse de vornic, staroste și neamurile mirelui. Când ajungeau la mireasă găseau ușa încuiată. Vornicelul strigă dela ușă:

Dați-ne drumu, oameni buni,
că noi suntem oameni drumetți
că afară plouă și ninge
și bune strae ea strică.

După ce improvizează mai multe discuții spirituale, li se dă drumul înăuntru. Vornicelul duce miresii darurile puse pe un colac mare numit „coraghie”, prezentându-le printr-o orație specială numită tot „coraghie”:

Poftim, jupâneasă mireasă,
și ține dar dela jupănu mire!
(Când mireasa vrea să-l ia:)
Hei, jupâneasă mireasă,
nu te grăbi cu luat
cum te-ai grăbit cu măritatu.
Te măriți după un putregai
lenios și putregăios,
el de câte ori se scula,
cioara în car era;
pân să 'ncălța
soarele se 'nălța;
dela masă pân la prag
ațele la dânsul se trag.
Mă-sa pân să scula de pe cuptoriu
lua un sucitoriu,
de pe vatră l-o dat cu lopata,
s'o dus în tindă după ușe
și bătea brânză într'un cap de țăpușe;
țăpușa să frânge,
da el să puna în cap și plânge.

Da măsă o luat o osândă (?)

și l-o dat și din tindă.

De bogat ce era avea o șubuleață
și era într'însa de-o rublă ața;
dela soare era bortă mare,
dela lună era numai bună;
s'o dus la popa în gunoi
și urlă ca un dihanoi. -

De bogat ce era
avea șapte locuri de stoguri,
pe un vârf de scai
avea o groapă de mălai.
Vă poftesc, jupâneasă mireasă,
că aici este câte o coarnă uscată
și-i m'ai da la cele guri căscate 58).

După ce a luat darurile, mireasa îi pune pe oaspeți în capul mesii și-i cinsteste. Mireasa trimite și ea mirelui daruri: un căpătăiu (perină) și lăicere (Vasilcău). Nuntașii apoi se împărăștie până duminică dimineața.

În Subsân mirele se duce personal la mireasă sâmbătă seara, împreună cu flăcăi, nănași, vorniceii și „drusce” (fete legate cu basmăluțe la mână). Acolo îi așteaptă socrii mici. Mireasa, vorniceii și drusce. Vorniceii mirelui întreabă: „Bucuroși de oaspeți?” — „Bucuroși!” Unul din vorniceii îi dă miresei o „coftă” (bluză) și mireasa îi dă mirelui o cămașă. Se așează apoi la masă și mănâncă. După aceea o scot pe mireasă și o așează cu zestrea într'un căruț tras de cai și o duc la mire. Acolo se începe nunta, joacă flăcăii cu fetele până la jumătate noaptea, apoi se duc fiecare pe acasă. Mireasa rămâne la mire și se culcă cu o druscă. Același obicei este și în Speia.

Cununia. Cununia se face de obicei duminică după ce se termină slujba la biserică. În Vasilcău mirele se duce duminică dimineața și ia pe nănași și împreună se duc la mireasa și-o iau la biserică. „Intrând în biserică pupa icoanele, bat mătani și șed și ascultă cum cetește preotul, cum cântă „peutcii” (cântareții). După ce s'au mântuit toate „oghiceiturile” bisericesti, stau la cununie. Și dacă stau la cununie, nănașii stau din urmă și le țin „cununia” (cununile). Preotul îl întreabă pe dânsul și pe dânsa dacă se „liubesc”. Dacă nu se „liubesc”, atunci nu să cunună.

țară, cale și cărare, pân la coliba dum sale) indică o străveche origine păstorească a Românilor transnistrieni. În Carpații meridionali chematul „călare” — descris mai întâi de Em. de Martonne — se practică și astăzi pe înălțimile munților.

57) Cf. și S. Fl. Marian, *Nunta la Români*, 1890, p. 238.

58) Vezi orații asemănătoare P. V. Ștefănuță, *Anuar*, II. p. 130-133 și IV. p. 121-123.

Dacă i-o cununat, vin acasă. Mireasa se duce acasa la dansa, el acasa la dansul. Oamenii mirelui merg la el, ai miresei la ea. Ospătează și joacă fiecare.

În Subsân, mirele, ajutat de vorniceii, poftește duminică dimineața neamurile la el și pornesc cu toții la biserică (mireasa este adusă de sâmbătă seara). În biserică se răsleşc, fiecare merge unde-i locul, numai mirii și nănașii stau la un loc. Fata stă la stânga lui, nanașul la dreapta lui și nănașa la stânga ei. După ce se cunună, nănașii stau la spate. Cununia se face după ce se termină slujba. Oamenii care se interesează rămân acolo. După ce-i cunună vin acasă, iau masa și apoi joacă până sara. Sara să mântuie nunta, fieștecare se duce acasă⁵⁹.

În legătură cu mersul la cununie sunt cunoscute următoarele credințe: „Când merg la cununie mirele și mireasa trebuie să meargă ținându-se de mână”. „Când mergi la cununie nu trebuie să lași pe nime să treacă printre tine (printre miri), că atunci mori” (Subsân).

Aducerea miresei. În satele în care mireasa nu se aduce sâmbătă seara, se aduce duminică seara. În ambele cazuri duminică după masă, începând de pe la orele 3-4, oaspeții se adună și „hulesc”, fie separat la mire și mireasă, fie numai la mire, în cazul din urmă. Aducerea miresei duminică seara se face în Vasilcău în modul următor: „După ce au jucat toată ziua până seara, se duce mirele, cu oamenii lui și cu muzicanții după mireasă. Iau două, trei căruțe și să duc. Când ajung la mireasă, muzicanții mirelui se „mânâncă cu cântările” cu ai miresei. Socrul cel mic poftește toată nunta în casă. Și mirele ia mireasa de mână și merg la prag afară și se opresc („Hoara” este afară, în fața casei). Mirele stă cu mireasa în prag și nu intră în casă până nu vine socru mic și-l poftește. Socru mic le iese înainte cu pâine, o icoană (Maica Precista mai de grabă la fete, la ficiori Isus Hristos sau sfântu Nicolae) și un păhar de vin. Ei nu beau, ci numa moae buza și-l aruncă peste cap și udă pe nuntași. „Să le șie traiu frumos”.

Și după aceea pun pe nuntașii mirelui în capul mesii și uspetează. Și atunci îi leagă cu tulpan, cu șterguri, întâi pe nănași în cruce peste umeri. Apoi leagă și pe ceilalți care sunt neamuri. După ce o uspătat, pune pe talger o ștergură să se șteargă pe mâni nănașul. Și atunci nănașul pune acolo trei carboave. Și apoi ies din casă, îi dă, zestre (o ladă cu haine), încarcă în căruță și se duc acasă. Socrii mici cu oamenii și cu muzicanții lor rămân aici (Vasilcău).

În Handrabura, înainte de a pleca dela casa părinților, mirele și mireasa se așează în genunchi în fața icoanelor și se roagă de părinți să-i ierte. În acest timp un vornicel spune „iertăciunea” 59). În „iertăciune” se povestește cum Dumnezeu a făcut cerul și pământul, dar a văzut că „tare rău îi șede fără duh de om”. Atunci a făcut pe Adam și i-a dat de tovarășă pe Eva 60).

Dacă au ajuns acasă, flăcăii joacă zestrea. Apoi mirele și cu mireasa intră în casă și părintele iasă în prag cu o icoană, cu pită și cu vin. Ei pupă icoana și pita. Le dă un păhar de vin, da ei nu-l beau, îl aruncă peste cap, peste nuntași. Părintele mirelui întreabă pe mireasă: „Draga tatii, cu ce-ai venit la noi?” Da ea-i răspunde: „Cu chită și cu sare și cu ficioru dumitale” 61). Și atunci ei le pupă mâna părinților. Și-i ie părintele de mână și-i poftește în casă. Dacă o venit în casă, se așează la masă. Se apucă de cinstit (Vasilcău).

În Handrabura, după ce-au venit la mire, mirele și mireasa se duc amândoi după socrii mici.

Masa mare. Adunați cu toții la mire, pe la orele 10-11 seara sau chiar pe la miezul nopții, se începe masa mare 62). Mirele și mireasa se așează în capul mesii, în dreptul icoanelor. Cineva din ai casei dă cu păharul. Toarnă vin în două „stăcane” (păhare) și închină starostele cu nănașul: „Să hie traiu curat tinerilor”. Și atunci nănașul dă daruri: „Iacă, eu dau șinilor, le dăruiesc la casă nouă o sută de ruble”. Dăruiește după aceea socru mare: pâințe, sare și parale. Și continuă cu ceilalți. După ce s'a terminat cinstea, nănașul numără paralele

59) Cf. T. Burada, op. cit. p. 35-36. N. P. Smochină, op. cit. An. V p. 36-38, iar pentru Basarabia, P. V. Ștefănuță, op. cit. An. II p. 101, 183-135, An IV. p. 86, 125-129.

60) Vezi cele spuse la Problema cosmologică: „Facerea omului”.

61) v. f. și P. V. Ștefănuță, Anuar IV. p. 86.

62) Ștefănuță, vol. II. p. 102, vol. IV. p. 87, În Speia atunci se face și legarea neamurilor cu prosoape.

și spune câți bani s'au adunat. Atunci îi poftește pe muzicanți și le dă câte o pereche de colaci și un stăcan de vin. Cu aceasta nunta la mire s'a terminat (Vasilcău).

În Subsân se cinsteste în afara de bani și vite. Pun o bucătică de pâine și-i „juruește”: „Poftim și dela mine o ghițică, o oița, pureei”, etc. După ce s'au terminat darurile, nănașul ia o băsmaluță, leagă băsmaluța cu darurile și o dă finului. Finul îi pupă mâna. După ce s'a făcut cinstea, nănașa și cu alte femei îi duc pe miri la culcare în altă casă, la alt gospodar („măhăleancă, mai departe o leacă”) și ele se întorc și cinstesc în casă toată noaptea Subsân). De obicei înșă după plecarea mirilor nunta continuă la nănaș și rude, invitând fiecare pe rând până luni dimineața, iar în alte vremi două, trei zile.

Colacul. Luni dimineața, din spre ziuă, se duce nănașa cu două, trei femei mai tinere la miri și aduce cămașa miresii. Dacă mireasa a fost cinstită, „mintioasă”, se învelește cămașa cu petică roșie, în cazul contrar cu albă (Subsân). În alte părți femeile se leagă cu basma roșie sau albă (Speia). Acasă la mire, socru și cu soacra mare chiamă pe nănași și pe neamuri la „colac” (Vasilcău), sau „ostropaș” (Subsân) 63). Oaspeții aduc daruri: talgere, nănașa aduce o gaină și nănașu un cocoș.

În Vasilcău se ia un băț legat cu o panglică roșie, dacă a fost curată, și albă, dacă n'a fost „mintioasă”, pe care se pune cămașa. Atunci să joacă cămașa. Dela socru mare se duc cu „prădanca”, să-l mai lege pe nunul mare cu șterguri, îl leagă euserul cel mic. Cu această ocazie se taie un colac într'un talger, se pune zahăr și apă și ia fiecare câte o bucătică de colac, să „le fie viața dulce”. Se duc apoi la socrul mic, apoi iar la cel mare și de aci norodul se duce acasă.

În Handrabura se trimit luni dimineața doi oameni la parinții miresii legați cu ștergere roșii (semn că-i bine) și stau acolo până vine mirele și mireasa după socrii mici și-i duc la mire acasă să-i ospăteze. Mirii duc socrilor mici un colac, ei merg însoțiți de neamuri,

chiuind, cântând și jucând.

Astazi nu se ține prea mult seama dacă mireasa a fost sau nu „mintioasă”. Mai demult înșă și chiar și astazi la Ucrainieni, „îi mai ciudata. Dacă nu-i curata mireasa, când vine socru mic, se suie cineva în pod și toarna pe el laturi (Vasilcău), sau i se arunca soacrei un ham în gât” 64. De sigur ca aceste procedee sunt mult mai convenabile decât cele practicate de Moldovenii de acum două veacuri, pe care le descrie Cantemir 65.

Dela colac sau „ostropaș”, pe la „ochindic” (vecernie), lumea se împrăștie pe la case sau continua să „huleasca” (cinstesc și beau) la nănași, staroste și neamuri. Mai demult „cumpaniile” de nuntă țineau câte o săptămână întreagă.

În timpul comuniștilor, ritualul, atât de bogat al nunții era cu desăvârșire interzis. Nunta se reducea la înregistrarea cununiei la ofițerul stării civile, care era primarul. De aceea această nuntă era numită „nunta sovietichi”. Ca ritual, această nunta sovietică se reducea la legarea mirilor și a nănașilor cu o panglică roșie.

3. Moartea și înmormântarea.

Dintre semnele care prevestesc moartea într-o familie, sunt cunoscute în Transnistria 66) cântecul de cucuvea și urlatul cânelui. Vulturii când vin în sat, vin a boală (Vasilcău).

Dacă cineva zace mult și nu moare, sunt chemați nouă copii să facă fiecare nouă mătani 67), sau scaldă pe bolnav în „scaldă mortului” (se păstrează puțină scaldă dela alt mort), că atunci „se alege” (Subsân).

Dacă cineva moare fără luminare, atunci n'are lumină pe cealaltă lume. Chiar și la bolșevici se punca lumină. De asemenea se pune foarte multă grijă ca bolnavul să nu moară ne „grijit” (împartășit).

Pe mort îl țin în casă trei zile. Pe copii mai puțin, o zi, până termina pregătirile. Mortul este spalat de către o muiere străină, chiar și dacă e bărbat. Uneori se întâmplă sa-l spele și careva dintre neamuri. (Subsân).

63) Cf. *El. Sevastos. Nunta la Români*, p. 316.

64) Cf. *Ștefănuță, Anuar* II. p. 104, IV. 88 și *El. Sevastos*, op. cit. p. 314-315.

65) *D. Cantemir*, op. cit. capitolul XVIII.

66) *Informatori*: Pavel Darie, 34 ani (Speia), Vasile Berin, 60 ani (Vasilcău), și Nichita Colțea, 29 ani (Subsân). Cf. și *Marian, În mormântarea la Români*, București, 1892, și *P. V. Ștefănuță*, op. cit. *Anuar* II. p. 104-107 și IV. p. 88-91

67) Cf. *Ștefănuță, Anuar* II. p. 104.

Clopotul se trage numai în ziua când a murit și când îl duce la groapa (Speia).

Cât timp e ținut mortul în casă sufletul în chip de „hulub” sta deasupra ușii, sau mai umbla câteva zile prin casa (Speia), până îl duc îngerii la „vâmi” 12 vami) și de acolo la „poarta Raiului” (Subsân. Cât sta mortul în casa nu se stinge lumina Vasilcau) 68.

Groapa mortului poate fi lăsată și singură, numai să pune în cruce peste ea sapa și hârlețul (Speia). La înmormântare se aruncă în groapa câțiva bani (Subsân) 69).

În timpul bolșevicilor nu se mai trageau clopotele la înmormântare, oamenii care aveau bani „naniau” muzicanți să cânte un marș funebru, dacă nu, „îl duceau ca pe un câne” 70). La înmormântare femeile se bocesc 71).

Dupa ce mortul a fost îngropat, se ține pe masa trei zile o lumânare aprinsă, un „stăcan” pahar) cu apă și pâine. Acestea în baza credinței ca după înmormântare sufletul mortului vine sa bea apa și să mănânce și pe întuneric nu vede 72).

Trei zile după înmormântare membrii familiei tămâiază în fiecare dimineața mormântul. Se duce o farfurie de jaratic și tămâie și o lumânare de ceara. Tămâiază de trei ori în jurul mormântului și bocesc (Speia). Când se întoarce acasă dă colac, plăcintă și un pahar de vin la saraci 73).

Se crede că mortul nou străjuește pe ceilalți, îi strajer până moare altul (Speia).

Pentru a se face ușurare sufletului, să i se ierte păcatele, trebuie ca rudele să facă pomeni, parastase sau „panahida”. Pomenile se fac la 3, 9 și 40 de zile după înmormântare, sau la diferite sarbători, de peste an. Se crede chiar că sufletul nu poate sbura la cer până la 40 de zile, când se ridică cu ajutorul aburilor și al fumului de tămâie 74).

„Panahida” sau praznic se face „mai pe scurt, fara canon”, la trei și nouă zile. Iar „praznic” cu vase la 40 de zile. Se mai face

uneori și la un an. Pentru „panahida” de patruzeci de zile se pregătesc colaci, colivă, mâncare și bautură. Se face un colac mare rotund și patru mai mici în formă de cruce, numiți „cristei” și se pun într-un ciur (sită). În colac se implânta un „pom” împodobit cu fructe. În ciur se mai pun „lucuni” (pătrățele din aluat cu zahar), mere, nuci și homboane. În general „panahidă” se face acasă, în Subsân se face însă la biserică. Aici se mai pune în „pom” un „hulub” făcut din pâine, ca să fie „ușor ca un hulub pe haia lume”. Pe masa astfel împodobită cu „ciur” și cu colivă, se mai pun diferite mâncări: sărmanie, tocană de porc sau vită, placintă, vin, etc. Acestea toate pentru ca morții să „se îndulcească pe lumea cealaltă”.

La „panahidă” participă în afară de membrii familiei și de preot, „dascălul” (diacul), rudele și vecinii. În tot timpul oamenii țin în mână lumânări aprinse învelite în niște șervete numite „tătușci” 75). În timpul rugăciunii și oamenii „dar mai ales femeile fac „închinăciuni”, stau în „genunchi” și sărută pământul: „aduc smerenie sfântului până la pământ” (Speia). Când se cântă „Cu drepții odihnește, Doamne, pe robii Tăi” se ridică în sus ciurul și se balansează, iar oamenii se prind cu mâinile unii de alții. Prin ridicarea ciurului cu pomul și a aburilor și fumului de tămâie, se crede că se ridică și sufletul răposatului la cer.

După ce se termină rugăciunile parastasului, se pune o masă comună pentru pomenirea sufletului răposatului, din care mănâncă mai mult preotul și dascălul, iar ceilalți numai gustă. Aceștia din urmă mănâncă din nou și pe îndelete după plecarea preotului. După ce au terminat și cu masa, oaspeții încep a se împărștia. La despărțire femeile se sărută pe gură, dau mâna, iar cele mai tinere sărută și mâna celor mai în vârstă (Speia).

Grija față de sufletul morților se manifestă și periodic de câteva ori în cursul anului. Astfel în sâmbăta morților, înainte de săptămâna

68) La oamenii mari se face și priveghiu. Cf. Ștefănuță, *Anuar* II. p. 106, IV. p. 89.

69) Cf. Ștefănuță, *Anuar* II. p. 107.

70) Muzica de coarde la înmormântare e probabil destul de veche. În Basarabia a fost studiată la 1883. Cf. Ștefănuță, *Anuar* III. p. 186.

71) Cf. T. Burada, op. cit. p. 19, Ștefănuță, *Anuar* II, p. 136-137, IV. p. 132-133.

72) În Basarabia se crede că „În cele trei nopți, după înmormântare, pământul îl întreabă pe suflet de unde este. Sufletul, dacă-i lumină la casa din care o plecat, zice: „Dela casa unde se vede lumină. Dacă-i întuneric, sufletul se luptă cu pământul”. P. V. Ștefănuță, *Anuar* II. p. 107.

73) Cf. Ștefănuță, *ibid.* II. p. 107, IV. p. 91.

74) Cf. și Ștefănuță, *Anuar* II. p. 107, IV. p. 91.

75) În Basarabia numai preotul la prohod are „tătușii”. Vezi, Ștefănuță, *Anuar* IV p. 90.

albă, se duce la mormânt: tămâie, colac. vin. apă, iar cei cu julea tămâiază mormântul. Dacă întâlnește pe cineva în drum, îi dau pomană (Handrabura). Am văzut apoi că la joi mari se aprindea foc în curte pentru ca să se încălzească morții, iar la „iarbă verde”, Probajunii și Sfântul Nicolae se dă pomană de „sufletul morților”. Chiar și anumite interdicții ca de pildă, de a nu mânca mere până la Probajunii, sunt tot în legătură cu morții familiei.

CONCEPȚIA DESPRE LUME ȘI VIEȚĂ

1. Problema cosmologică.

Analizând folklorul ce se referă la problema cosmologică, în special la facerea lumii, constatăm că miezul credințelor e format din fondul biblic (76). Pe acest fond original și dogmatic, în care spontaneitatea creatoare este considerată erezie, înfloresc după posibilitățile de imaginație ale fiecărui popor, plâsmuirile mitice populare, dând naștere unei cosmologii populare. Cu timpul însă nici acest liber exercițiu al imaginației nu satisface pe deplin sufletul omesc. Există spirite care nu se împacă nici cu caracterul dogmatic al genezii biblice, dar nu se complac nici în plâsmuirile spontane ale imaginației populare. Explicația științifică își face astfel loc chiar în cadrul mentalității sătești. Materialul pe care îl prezentăm evidențiază din plin cele trei atitudini amintite față de problema cosmologică: dogmatică-teologică, mitologică-poetică și științific-positivistă.

A. Povestea biblică a genezii. „La început o fost Dumnezeu și îngerii (serafimii și herovimii), oamenii s'or sfințiți după aceea.

A fost deodată întinerie și apa era la un loc cu pământul, nu era creștere de loc. A dat Dumnezeu să facă pământ și a despărțit pământul de apă. A făcut pământul și stelele și lumina și a dat pământului să crească creșturi și jivine. Și după ce-a împodobit Dumnezeu pământul cu toate celea, a făcut și pe om

după asemănarea lui Dumnezeu. Omul așa ca să nu-i fie urît i-a dat fumeie. I-a dat trai far de moarte în veacul veacului.

Dumnezeu le-a oprit doi copaci, ca dacă or mânca, or muri. S'a ivit duh necurat în forma de șarpe și le-a spus ca dacă mâncați, voi știți și de bine și de rău. Iacata Eva a luat din poame și a dat și barbatului să mănec. Și când ei or mâncat, or început să-și vada trupurile și a să ascunde, a le fi rușine. Au început a-și face haine din frunza de copac și a să ascunde unul de altul. Când Dumnezeu a venit, a început să strige: „Unde ești, Adame?” — „Aici, da eu îs gol, mi-a dat Eva să mănec, am greșit! Dacă ei au greșit. Dumnezeu a trimis pe Arhanghelul Mihail și i-a alungat din Raiu. Ei plângând, Dumnezeu le-a dat să lucreze și acum îți avea de toate nacazurile și boale și moarte.

Apoi ei traînd pe lume, le-a dat Dumnezeu pe Cain și Avel. Cain era cu plugaria, Avel la oi. Cain l-a ucis pe frate-sau. A dat Dumnezeu lui Adam pe al treilea fiu, pe Sif (77).

B. Plâsmuirea populară. a) Facerea lumii. Legenda care circula în Transnistria referitoare la facerea lumii, s'ar putea rezuma în următoarele cuvinte. La început a fost numai apă. Dumnezeu și Diavolul, Binele și Raul. Ei erau obosiți amândoi tot plutind peste ape și voiau să facă o bucatică de pământ să se odihnească. De atunci au prins a se „înșchii” unul pe altul. Apa era toată un „ochean”. Diavolul credea că venind cu pământul din fundul mării va face el, iar Dumnezeu să se duca să-și aducă. Dumnezeu conducea toate lucrurile, diavolul se amesteca, dar avea puțină putere. Iata două din versiunile culese (78).

„A fost odată numa apa, Diavol și Dumnezeu. A zis Dumnezeu la Diavol: „Dute și adu o bucatică de pământ din fundul mării să facem un pat să ne odihnim, că nu avea hodina. Diavolul când a adus, a gândit că l-oi svârli cu și-oi face pentru mine. Și Dumnezeu să-și aducă. Și știindu-i Dumnezeu gândul, a svârliț și nu s'a făcut nica. S'a dus de-a doilea. A

76) Cf. și O. Papadima, *O viziune românească asupra lumii. Când Ramănesc*, Cluj, an. II. (1936) p. 253. Vezi și studiul cu același nume apărut în colecția „Convorbiri Literare”. Pentru problema viziunii folklorului românesc vezi și Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*, București 1936, și V. Băncilă, *Lucian Blaga, energie românească*, Cluj, 1938.

77) Speia, Ion Ciobotar, 59 ani.

78) Cf. El. Voronca, *Datinele și credințele poporului român*, Cernăuți, 1903, p. 5; T. Pamfile, *Povestea lumii de demult*, București, 1913, p. 10-20; Gh. F. Ceașanu, *Superstițiile poporului român*, București 1914, p. 5-7; I. A. Candrea, *Iarba Fiearelor*, Buc. 1928, p. 59-67; N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, I. 1929, p. 35-42.

adus și n'a făcut nică. Și atunci diavolul a crezut că el nu poate face nică înaintea lui Dumnezeu. Da a triia oară când a adus, el a zis: „Zi, Doamne, să să facă”. Dumnezeu blagostovind, s'a făcut o bucăciță de pământ unde se hodine amândoi.

Dumnezeu s'a culcat pe brațele Diavolului. Diavolul gândind rău, l-a luat în brață și-a vrut să-l svârle în apă, să rămâie numa el. Da pământul s'a făcut atâta cât a alergat Diavolul cu Dumnezeu în brațe. Deșteptându-se Dumnezeu, l-a întrebat: ce-ai vrut să faci? El a răspuns, pricepând că nu poate să facă, că a vrut să vadă cumu-i de greu” 79).

A doua versiune: „Dintăiaș dată când s'a început pământul, lumea, n'a fost pământ de fel, numa una apă și umbla Dumnezeu milostivnicul cu Diavolul, ca și când era frați. Și-au umblat ei pe apă și să pune la vorbă cum să facem noi să facem puțin pământ să ne hodinim. Și zice Dumnezeu Diavolului: „Tu poți să ajungi pământ, eși și te slobozi în apă și zî: „Ieu pământ în duhul lui”. Și el, diavolul, s'a slobozit în apă și n'a zis în „duhul lui”, ci a zîs „în duhul meu”. Și când a eșit deasupra, nu-i în unghii nimic, unghiile curate. Dumnezeu o zîs: „Ai făcut greșială; slobozi-te a doua oară”. El s'a slobozit și a zîs tot într'a lui duh. Și Dumnezeu l-a trimes a treia oară și a înhipt unghiile și a zîs „într'a lui, într'a meu” și a eșit afară. A rămas pământ numai puțin. Dumnezeu a cotat sub unghii și a făcut pământ ca o turtă. Și așterne turtă pe apă. Dumnezeu a zîs: „Tare-s trudit, mai hodinim o leacă”. Da Diavolul, el cu gândul lui și hârș cu Dumnezeu în brațe la răsăritul soarelui și pământul era departe, de nu se vedea marginile, ”(Tot așa la toate punctele cardinale). Și-l pune jos și zîce: „Cât pământ am făcut!” Dumnezeu s'a trezit și a pus pe Diavol în fundul pământului să ție în schinare pământul” 80).

b) **Facerea omului.** Al doilea motiv de creație mitologică în legătură cu geneza biblică este facerea lui Adam și a Evei. Motivul este îmbrăcat de cele mai multe ori în forma orăției

de nuntă numită „iertăciune” în tot cuprinsul neamului românesc 81.

În această orăție, după rîurile din Transnistria, se spune că Dumnezeu a împodobit „ceriul cu lună, cu soare și cu stele mărunțele, iar pământul cu văi adânci, cu ape dulci, cu câmpii înfrunziți” 82). Dumnezeu a stat și a gândit că mândru-i cieriul și pământul, dar tare rău îi șede fără duh de om.

Și 'n Marea Neagră s'o plecat
și nă mîna dreaptă o luat
și pe Adam l-o întrupat.

Și Dumnez zîs lui Adam:
Patruzeci și unu de ani ai zăbăgit

și nicio roadă n'ai rodit,
nicio floare n'ai înflorit.

Dumnezeu a stat deasupra lui Adam și o „sălămuit” (gândit) din care parte a corpului să facă pe Eva. „Să iee din cap, zălăzuește, din spate, scade”. În cele din urmă se hotărâște să ia din coasta stîngă și a întrupat pe matusa Eva:

Cu trupul de lut,
cu frumusețile dela soare,
cu ochii de pe mare 83).

c) **Lungimea vieții.** Tot în preajma genezii omului se situează o altă legendă, în legătură cu lungimea vieții.

„Dumnezeu a poftit toate juvinile să le dea viață (lungimea vieții) și ele multe nu voia să ia atâta viață. Omul ședea și el de o parte și asculta. Și el o fost poftit. Și la fiecare juvină [Dumnezeu] zîcea: „No, iacă, tu trăiești atâția ani și te hrănești cu cutare mîncare...” Dar juvinii ceia nu i se potrigea așa viață îndelungată cu așa mîncare proastă. Și zîcea: „Doamne, mai scurtează din viață, că cu așa mîncare proastă nu vreau să trăiesc atâta”. Dar omul fiind lacom de trăiu mult, zîcea: „Dă-le mie, Doamne”. Omului îi dase să mînce bun, dar puține zile. Era lacom de zile și atunci mai cerea zile. (Omul ori cum ar trăi, la moarte nu gîndește) 84).

79) Speia, Pavel Darie, 34 ani.

80) Vasilcău, Vasile Berin, 60 ani.

81) T. Pamfile, op. cit p. 43-51, N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II. 1938, p. 39-40 și p. 224-232, unde se dă și bibliografia problemei.

82) Cf. Smochină, Anuar V. p. 36.

83) Handrabura.

84) Speia. Pavel Darie, 34 ani.

d) **Înghețarea lui Adam din Raiu.** După greșeala de a fi înecat din pomul oprit, Adam și Eva au fost înlăsați din Raiu. Această temă formează fondul unuia dintre cele mai frumoase și mai răspândite colinzi din Transnistria, intitulată „Bucură-te, sfântă cruce” sau „Colinda lui Adam 85). În ea se exprimă regretul lui Adam de a părăsi Raiul. În unele variante este zugrăvită în versuri sugestive și gravitatea păcatului comis de Adam. Nu numai Dumnezeu s'a supărat, dar:

Luna 'n sânge s'a sîrăbat,
soarele s'a întunecat,
apele s'or tulburat . . .

Plângerea lui Adam, care a fost „lipsit” de Raiu, este un imn indirect adus frumuseților naturii, frumuseți pe care omul trebuie să le părăsească odată cu viața. Raiul descris în în această colindă este Raiul pământesc ridicat la rangul unei priveliști paradisiace primare.

Raiule, grădină dulce,
cu din tine nu m'aș duce,
de viața ta cea dulce,
de miroasma florilor,
de dulceața poamelor,
de cântarea păsărilor,
de șuerul șerchilor,
de goetul apelor 86),
de cursul izvoarelor,
de chicarea frunzelor 87).

e) **Petele din lună.** Una din variantele legendelor care se referă la petele din lună e pusă în legătură cu Cain și Abel. Varianta se găsește între alte popoare și la Ucrainieni și Români. După această legendă petele din lună ar fi Cain, care străpunge pe fratele său cu o furcă. De obicei în însă în legendele românești nu se spune totdeauna că cei doi frați erau Cain și Abel, ci numai că erau doi frați care se luau la cearcă și unul a înjunghiat pe celălalt, iar Dumnezeu i-a pedepsit să stea în lună 88). În varianta culeasă în Transnistria, fratricidul se produce involuntar, accentuându-se elementul dramatic.

„Au trăit la Dumnezeu doi frați. Erau buni la Dumnezeu, n'au făcut rau nimarui. Da la urmă ei s'au sfădit amândoi. Și acel frate mai mic a prins a plânge și s'a pornit pe deal și a 'nsărat, s'a ascuns într'o căchiță de fân și s'a ascuns acolo. Da fratele cel mai mare s'a sculat, era lună, să aducă un car de fân. Și trage la o căchiță și nu știe ca-i fratele sau acolo. Și a încărcat odată cu furca și a pus în car. Da al doilea a înșipt furca în fratele și scoate furca și 'n loc de fân, fratele. Și zice: „Doamne, ce-am făcut, eu am înjunghiat pe fratele”. Da Dumnezeu răspunde: „Dacă ai făcut tu greșiala aiasta, eu vă blagoslovesc amândoi pe lună: Șiți pe cer cât a și luna!” Se vede căn îi bine o căpiță de fân cu un om înșipt în altul” 89).

f) **Noe și potopul.** Potopul este ultimul motiv din vechiul testament care se încadrează în problema cosmologică. Alături de legenda biblică, imaginația populară a creat o serie de legende mai ales în legătură cu construirea corăbiei și cu imbarcarea vietaților. Dam două din aceste legende. Întâia urmând în deapropoie versiunea biblică, iar cealaltă constituind o temă cunoscută în repertoriul legendelor noastre cosmologice 90).

„Dumnezeu i-a poruncit să facă o corabie, că odată are să facă potop de apă. El a lucrat șapte ani. El a luat trei ficii și din jivine a luat câte șapte perechi din cele bune, iar din cele rele o pereche. (Se vede că el a luat și din crescături, din toate roadele).

A trimes hulub să aducă țărână dela dealul Făvor (dealul cel mai înalt din lume). A vazut din cotro a venit hulubul și a îndreptat într'acolo corabia. Și ajungând acolo, a adus jertfă lui Dumnezeu. Peste un an de zile s'a așezat apele și Noe a sadit vie. Și el s'a desgolit, și Ham a răs de el. Noe l-a blastamat să fie din copiii lui robi. A permis a sa lua unul cu altul” 91).

A doua legenda: „Cân a facut Noe corabia, a zis cătă toate „fipturile” sa intre acolo, sa închidă ușile. Dumnezeu a vrut să „nistoiască” (nimicească) Diavolul. Dar Diavolul s'a vârit în

85) Cf. Smochină, V. p. 32 și 35; Ștefănuță, II. p. 128, IV. p. 109, T. Pamfile, op. cit. p. 80-95.

86) Speia, Terente Tătar, 45 ani.

87) N. P. Smochină, Anuarul Arhivei de Folklor, V. p. 25, 32.

88) Cf. I. A Candrea, Iarba Fiarelor, București, p. 70-71.

89) Handrabura, Matroana Platonov, 53 ani.

90) Cf. T. Pamfile, Povestea lumii de demult, București, 1913, p. 134-135.

91) Speia, Ion Ciobotaru, 58 ani.

inima muerii lui Noe și nu-i da pohtă a să sui în corabie până n'o zis: „Sui, Satana!” Femeia lui Noe nu vrea să să suie, Noe nu știa din ce pricină. Noe o poftea să să suie. El s'a mâniat și a pomenit „Sui, Satana!” Atunci Diavolu a pofit și el în corabie. Și adică Dumnezeu n'o putut nimici pe Satana, nici prin potop” 92).

*

Dar cine a creat flora de legende cosmologice pe care o întâlnim în folklorul tuturor popoarelor? Ce-am putea răspunde la mult discutata problemă a „anonimatului și colectivismului” creațiilor populare? În această privință ne pare interesant răspunsul dat de unul din informatorii noștri referitor la întrebarea pe care i-am pus-o: cine a creat legendele?

„Iacă, eu trăesc în comuna Speia de 30 de ani și nu pot spune că cutare poveste a făcut-o badea Ion. Eu așa prăpui, că ăstea le-a făcut filosofii din bătrâni, când nu era condei și hârtie. Dar erau oamenii cu învățatură în partea lor. Dar n'au dat răspunsul destul. Nu puteau să răspundă altfel, că nu era găsită învățatura. S'a găsit unul care știa mai mult decât ceilalți și umbla pe lume ca un viteaz de-i deștepta pe ceilalți” 93).

Creația mitologică este astfel încercarea de explicație, de a găsi adevărul, după posibilitățile de înțelegere ale oamenilor care nu erau încă „deșteptați”. „Ei se luptau să găsească învățatura (adevărul), dar nu puteau răspunde în alt fel, că nu erau destul de deșteptați”. Acest spirit de „vitejie” al căutătorilor de adevăr, nu s'a mulțumit numai cu deșteptarea mulțimilor prin explicația mitologică, ci a mers mai departe, mânlat de setea de cunoaștere, pentru a descoperi adevărul și a-l prezenta mulțimilor sub forma teoriilor științifice. Acest spirit științific apare uneori în plină mentalitate țărănească, subtilizând și problematizând concepția comună despre lume și viață prin întrebări și soluții ce surprind adesea prin adâncimea lor. Atitudinea științific pozitivistă își spune adesea și ea cuvântul prin glasul vreunui țărau filosof. Un astfel de exemplar nobil îl reprezintă Pavel Darie din Speia 94). Transcriem

fără niciun comentariu textele culese dela dânsul referitoare la problema cosmologică în perspectiva pozitivistă amestecată ici-colo cu elemente mitologice.

C. Atitudinea pozitivistă. 1. „Înainte de creație era apă, dar înainte, nimica. Înainte de nimic a fost Dumnezeu. De unde-i Dumnezeu, nu pot să spui. Dumnezeu a fost, da nimic n'a fost în afară de Dumnezeu. Dar de unde a fost Dumnezeu, nu pot să spui. Dumnezeu a făcut apa și pământul.

2. Dumnezeu, când a făcut-cerul și pământul, a făcut și „crescături” și „juvini” (plante și animale).

3. Omul are trup și suflet. Animalale au suflet, da nu se găsește ca al omului, poartă suflare. Despre juvină n'am auzit povestindu-se că atunci când moare să rămână sufletul și să dea seamă de ce-a făcut pe pământ.

4. Juvină-om. Jovina are patru picioare, sau aripi sburătoare și n'are gură ca omul, să vorbească. E îmbrăcată cu haină veșnică, pe toată viața, da omul poartă felurite haine. Se deosebește cu chipul, nu este în chipul omului, este asemănătoare, dar tot nu este om. Nu se deosebește omul de juvină cu iubirea. Să luăm de pildă păsările. Păsările să înmulțesc în osebite (speciale) timpuri, oamenii nu este întrerupere dacă ajunge la acei ani. Juvinele nu trăesc atâția ani cât trăește omul. Omul este împăratul juvinilor. El are conștiința, are asemănarea chipului lui Dumnezeu. Dumnezeu este stăpânul lumii și omul este stăpânul juvinilor. Jovina nu merge la răspundere (judecată) ca omul.

5. Crescături-juvine. Crescătura îi gie, are vieață. Și juvina. Toate au vieață: crescăturile, juvinile și omul. Crescătura se hrănește din pământ și ce se alcătuește în crescătură mănâncă juvina și omul. Crescătură este vieața omului. Dacă n'ar fi crescături, n'ar fi nici om. Vieața sa atârnă dela crescături. Crescăturile mănâncă cu rădăcinile. Ea nu se hrănește prin gură, ci prin rădăcini. Crescătura ia din pământ și apă. Rădăcinile iau hrana și o duc prin tulpină și frunzele o hierb la soare și o dau înapoi la crescătură. Ea se mișcă prin sămânță, prin vânt și om. Crescătura are și suflet și „răsuflă”. După chipul ei și ea răsuflă,

92) Speia, Pavel Darie, 34 ani.

93) Speia, Pavel Darie, 34 ani.

94) A învățat singur să scrie și să citească, iar la maturitate a făcut cursuri la o școală inferioară de agricultură.

după ascănănarea ei. Și juvina are minte, nu-mai ce-i trebuie ei, dar omul are minte de poartă mintea tuturor. Juvina nu-și dă seama.

6. Pământul și el este giu. Fierul și pcheatra, elementele astea, au fost gii, acum sunt moarte. Când deschic chiatra, vedem că-i alcătuită din scoici și astea au fost cândva gii. Cheatra nu se putea alcătui dacă nu era gie, nimic nu se poate alcătui, dacă nu este giu. Cum ar putea fi copac, dacă n'ar crește. Tot ce este pe pământ, în pământ, în văzduh și mare, se numește făptură. Tot ce există astăzi, ori că este giu, ori că este mort, a fost odată giu. Tot ce există este element. Iată o grindă (trunchiu de copac). Dacă am scos-o din rădăcini, am tăiat-o, elementele în ea au rămas cum au fost, dar sunt moarte.

7. Viu și mort. Dacă luăm copacul. Dacă este mort, nu crește și putrezește. Dacă-i giu, crește, dacă moare, putrezește. Copacul ia din pământ, din aer și soare substanțe, elemente, și crește până îl taie cineva sau se uscă. Atunci substanțe nu se mai adună, încă careva pierd, să evaporează cum apa. Dacă copacul este ars, elementele se prefac în cenușă, sau se evaporază. Elementele se prefac numai, nu se distrug de tot. Poate sunt și de se distrug. Da „caliul”, azotul, trec la rădăcina crescăturilor. Elementele circulă în curgerea, în înălțimea văzduhului și adâncul pământului. Elementele nu se înmulțesc și nici nu pier.

8. Făptură și materie. Ele tot acele elemente au, dar nu tocmai aceleași. Omul răsuflă în aer și-și ia elementele din aer, planta tot din aer, dar ia ce-i trebuie. [Circulația materiei — a elementelor — în univers nu lasă nicio urmă pe materie, după părerea lui Darie].

9. Armonia cosmică. Pământul îi un fel de făptură ca și soarele, luna și toate stelele. Dumnezeu a sădit toată făptura și el a făcut să nu se ciocnească între ele. (La întrebarea dacă stelele și planetele circulă tot în „lume”, a răspuns: „N'am ajuns la așa învățat de filosofie”). Pământul șade în aer, îi aer mult în jurul planetelor și de aceea pot sta.

10. Sfârșenia lumii. O trăi neamul nost 2000 de ani și atunci va veni un potop de foc (așa ne spunea un preot). Când a fost potopul, a eșit „brâul ciobanului”. Dacă-i ploaie mare, atunci ăla oprește ploaia. O să vie un împărat cu limbă mare, ascuțită pe ambele părți, pe cal balan. Antihrist este în toată vremea: Stalin, Lenin.

11. Lumea de dincolo. („Pe ccaialtă lume”). Acolo te duci acasă. Aici noi sântem pe „uspeți” (oaspeți). Eu așa înțeleg. N'ar trebui sa dea de pomeana. Sufletul nu se duce nicairi. Să duce în pământ. Acolo nu pot grai, cum sa te judece”.

2. Problema morală.

În domeniul vieții morale nu întâlnim întotdeauna în concepția populară o exprimare clară și explicită a principiilor directive. Vieța morală este în primul rând traita și numai târziu s'a ajuns și la reflectare asupra ei. Aceasta nu însemnează, firește, că omul nu și-ar da seamă, sau nu ar activa conform anumitor principii comune unui întreg grup social, ci aflarea acestor principii se poate face numai prin provocarea unei discuții directe, intenționate, asupra acestei probleme. De sigur ca și din vieța de toate zilele, dar mai ales din studiul proverbelor, se pot scoate numeroase concluzii care servesc la conturarea unei concepții în domeniul vieții morale. Noi ne vom mulțumi aici cu câteva idei exprimate în discuții de același informator din Speia, Pavel Darie. Ele sunt exprimate conform mentalității satului transnistrian, iar uneori sunt împrăspătate prin contribuțiile personale ale lui Darie.

Se știe că obiectul preocupărilor în ordine morală îl formează pentru societățile mai puțin evolute nu valorile pozitive, ci cele negative. Nu binele, adevărul și frumosul, ci lipsa acestora, concretizată printr'o singură noțiune — **păcatul** — constituie tematica morală. Din acest motiv se poate vorbi de o morală negativă, care se mulțumește cu o severă persecutare a păcatului. Chiar și atunci când cineva, din aceasta mentalitate, încearcă sa „filosofeze” asupra vieții morale — cum face informatorul nostru uneori — considerațiile lui se vor referi mai mult sau mai puțin tot la problema păcatului.

Iată câteva fragmente de discuție. „Originea păcatului este dela Diavol. De ce a păcătuit Adam? Dacă nu păcătua Adam, nu s'ar fi înmulțit lumea. De ce a lasat Dumnezeu raul? Dumnezeu putea face pe om și fără păcat, da el i-a dat voia omului sa faca cum va voi. Dumnezeu poate face orice. Eu vreau ploaie, dumneata vrei soare, dumncaci vrea vânt. Da Dumnezeu nu face pe voia nimanui. Scaunul lui Dumnezeu se gasește în cer. dar

așternutul picioarelor pe pamânt. El vede peste tot”.

„Lumca este păcat. Ce este pacatul, binle și raul? Este pacat ce n'a zis Dumnezeu sa faci. Dumnezeu nu te pedepsește dintr'odată”.

„Ce e binele: când hranesc un sărac, încalcesc un degerat, urc pe cineva în căruță pe drum și nu iau plată”.

Rău și păcat: „Dumitale îți fac rău și mie pacat”.

Frumosul: „Dacă ești frumos și lumea cată prea tare la tine, tot îi păcat. Lumea asta este pentru mine numai un păcat, că eu sunt om cu greșcala într'însa și fac numai rău. O podoba frumoasă nu este păcat, dar acel este pacat, dacă cineva o pofteste. Mândria de a avea o haina mai frumoasă, sau să câștige cinste în lumea asta, tot pacat este”.

Scopul binelui este „să dobândești înparăția ccrului”. Pentru aceasta „trebuie să iubești pe aproapele tău. Să nu ții pe nimc napastă, sa nu zici: ni-a chica el la gani” (razbunare).

Rugăciunea poate să ștergă păcatul. „La noi era un popă și luera și Dumineca. Oamenii ziceau: „Mai lasă-l, că popa știe a să ruga, dar noi nu”.

Pacatul poate fi relativ: „Dacă omori pe omul care a omorât o sută de oameni, nu-i pacat”.

Concepția solidarității păcatului, des întâlnită în culturile folklorice din sud-estul european, e amintită și de Darie. „Dacă cineva se spânzură, atunci se face secetă”. Dar se întreaba în continuare: „Dacă fără știrea lui Dumncezu nimic nu se face, atunci de ce să fie pacat că mă spânzur?”

Dela solidaritatea păcatului s'a ajuns ușor la credința că nu numai omul este răspunzător de faptele sale, ci și regnul vegetal și animal. In colinda amintită: „Bucură-te, sfântă cruce”, se vorbește de judecata florilor, care merg la jurământ:

Numai schicul grâului
și cu lemnul Domnului
șed în poarta Raiului
și-mi judecă florile,
unde li-s miroasmele? 95).

De asemenea am văzut în legătură cu săr-

bătorile o credință după care șarpele care a mușcat un om, a comis deci un păcat, nu mai este primit de pământ, ci este osândit la moarte.

Referitor la această problemă, Darie răspunde, făcând abstracție de credințele de mai sus, că n'a auzit despre „juvini” (și plante) „să meargă la răspundere ca omul și să dea scama de ce-a făcut pe pământ”.

*

Un alt aspect al problemei morale se poate studia din relațiile sociale dintre săteni, precum și din studiul vieții morale propriu zise. La Români transnistrieni am putea vorbi de un pronunțat simț al individualității, care se poate deduce atât din respectul ce se dă fiecăruia, cât și dintr'o evidentă dorință de libertate. Astfel soții își spun întotdeauna unul altuia „dumneata”, iar pronumele dela persoana a treia e întotdeauna „dumnealui” sau „dumneaei”. Rar se întâmplă ca cineva să-i zică soției „mata” „de mândrie” (eufemism) și „tu” „de prostie”. Numai copiilor li se adresează părinții cu „măi”, iar când vrea să-l umilcească, cu „mata”. Neamurile, mai ales femeile, când se întâlnesc, se sărută pe gură și pe obraz, la cei mai în vârstă li se sărută și mâinile. Mai demult o fată nu trecea niciodată pe dinaintea unui bătrân. „Acum s'a mai stricat zaconul”.

Dorința de independență se poate vedea din felul cum se pronunță asupra comunismului. „Înainte de bolșevici era bine, ce lucram, al nostru era” (Vasilcău). „Ce însemnează om hospodar? Dacă mă întâlnesc cu dumncata pe uliță, dacă vreau, îți dau bună ziua, dacă nu, nu. Când ești la colhoz, atunci trebuie să dai la fiecare” (Speia).

„Nouă de amu ne pare bine că nime nimic nu ne zice, că facem noi ce vrem” (Vasilcău). În timpul sovieticilor ei duceau însă o vicață cu orizont închis și apăsător: „Lucram la pământ și la chită și o duccam la stanție, dar nu știam pentru cine” (Vasilcău). Credința însăși le era interzisă și nu se putea păstra decât pe „tăcute”. „De atunci te temi a grăi și ai grăi și n'ai grăi” (Vasilcău). „Fiecare trăia ca frunza pe apă când o bate vânturile” (Speia). „Doamne, ce-am pățimit... Da odată i-a măturat Dumnezeu. Doamne, ferește să mai

95) Speia și Vasilcău, Cf. și bibl. cit. de noi la nota 1 și 10. Vezi comentarea acestui motiv în *Blaga, Spațiul mioritic*, 1936, p. 138 și *O. Papadima, O viziune românească asupra lumii*, 1941, p. 59.

vie iar ei" (Speia). „Să nu se întoarca Dracul! Spasiva, (mulțumim lui Dumnezeu) că ne-a scos la cărmuială" (Vasilcău). „N'om ajunge acele zile să scăpăm de colhoz" (Handrabura).

De problema morală se leagă și vicața religioasă. În această privință se poate vorbi de un puternic sentiment religios, care i-a pus în conflict cu Sovietele. În cele mai multe sate, bisericile n'au putut fi scoase din funcția religioasă decât în ultimii ani și atunci numai prin „amăgitură". Li se luau oamenilor iscalituri sub alte pretexte și la urmă li se spunea că au semnat declarația pentru desființarea bisericii. Unde nu reușiau prin acest sistem, puneau biruri mari pentru biserică, dar mai ales pe preot. Când oamenii se vedeau fără biserică sau fără preot, alergau luni întregi pe la Kiev, Tiraspol, Ananiev sau în alte părți, pentru a li se da preot și întotdeauna erau refuzați. Cu toate acestea credința nu și-au părăsit-o și dacă li era interzis ritualul religios, credeau pe tăcute și își făceau cruce, păstrându-și icoanele din casă chiar în timpul bolșevicilor.

Sentimentul religios se manifestă atât în zilele obișnuite, cât mai ales în cele de sărbătoare. Astfel nu se întâmplă niciodată ca un Român transnistrian să termine una din mesele zilei fără a se ridica în picioare cu fața către colțul cu icoană și candelă și închinându-se în fața icoanei, făcând în același timp semnul cracii, spune: „Spasiva" (Mulțumesc lui Dumnezeu). În fiecare duminică dimineața se aprinde candelă dela icoana din spre răsărit. Bisericele sunt totdeauna pline de lume, duminica și în sărbători.

Sărbătorile încep din ajun, de când trage clopotul la biserică și până luni dimineața. La sărbători mari de tot (Crăciun, Paști), nici mâncare nu se făcea. Cât timp oamenii sunt în biserică nu mănăcă nimeni, nici cei de acasă, nici cei dela biserică (Speia).

Zilele de post sunt miercuria și vinerea, iar bătrânii țaneau și lumea. Se țin de asemenea postul Crăciunului, al Paștilor, Săncetruului, Sântămăriei și al Crucii.

Cele spuse la capitolul despre sărbători, naștere, nuntă și înmormântare, cât și cele ce le adăugăm în capitolul următor în legătură cu funcția magică a sacralului concretizează alte aspecte ale sentimentului religios și moral al Românilor transnistrienii.

3. Știință și superstiție.

Folklorul tuturor popoarelor conține un bogat material ce se lasă greu catalogat și asupra căruia aprecierile au fost dintre cele mai contradictorii. Materialul se refera la o reală, sau pretinsă experiență umană milenară, în care empirismul pozitivist se amesteca cu superstiții și credințe ce derutează, dacă nu scandalizează pe cei mai mulți. E drept ca aceasta experiență a fost adesea catalogată în medicina populară, superstiții sau credințe deșarte, magie, demonologie ș. a., dar între aceste categorii de fapte nu se va putea stabili niciodată o distincție precisă. Cel mai autentic empirism se prezintă uneori într-o seducătoare haină magică și cea mai absurdă superstiție se impune cu aparența unui adevăr indiscutabil.

O bună parte din acest material a fost expus cu ocazia credințelor și obiceiurilor legate de sărbători sau de evenimente importante din vicața omului: nașterea, nunta și înmormântarea. Aici adăugăm numai pe cele care nu s'au încadrat în capitolele anterioare. Trebuie să marturisim însă că ceea ce am cules în scurta noastră anchetă în Transnistria nu constituie decât o mică parte din ceea ce s'ar putea culege într-o cercetare mai amanunțită și de lungă durată.

Medicină. Când tai vița de vie primavara, iei suc, mustul de viță, într-o sticlă, pentru durere de ochi.

Pentru taietură: undelemn, ciapa, tamâie, și ceară curată. Le fierbe la un loc, le stoarce și face alifie pentru „angrenare". Ceara trage angreneala și cu ciapa, undelemnul moaie și tămâia curăță sângele.

Pojarnița cu rachi pentru taieturi.

Pentru măsele „lăptuga" (laptele cânelui). Iei lăptugă și pui la masele.

Durere de ochi: piscaza piatra vânată, o cerne prin pâza curată, ia albuș tare ferbinte, presară peste el piatră vânată și trage durerea din ochi.

Navalnic (are rădacina groasă ca pumnul. Rădăcina o usuci, o faci posmogi, o pisezi faina, o amesteci cu miere de albină și o manânci pe nemâncate și atunci dai afară „lența" (panglica).

De gălbănire se culeg „gâlbinele" și cu un medalion cu masea Domnului și margele roșii, le fierbe într'un ciauș și face scaldătoare. Îl

scalda afară, la un copac și dacă îi iarna, îi toarna pe mâini 96.

Pentru huruicurile de leac se precizează că trebuiesc luate după Paști, în apropiere de Rusali sau la Ziua Crucii, căci atunci sunt mai cu leac (Handrabura).

În Vasilcău și probabil și în alte sate, s'au practicat și procedee magice pentru alungarea ciurii. „Când a fost ciurma de gite mergea o parche de fete cu boi cu un car cu două roate și mergea și lepada batiste sau inele pe drumuri. Și cine lua basmaluța, ceva, murea imediat. Și când s'a bocit cu carul cele două fete, ciurma a trecut” 97).

Magie. Acțiunea magică se întâlnește în cele mai variate momente ale vieții: la naștere, pentru determinarea destinului noului născut și ocrotirea lui de durerile necurate, la nuntă sau înmormântare. O bună parte din practicile magice sunt legate de diferite sărbători, cum e spălarea cu ou la Paști sau cu rouă la Sf. Gheorghe. În noaptea de Sângiorz se fac însa cele mai multe vraji pentru luarea sau apararea manei vasilor. Toate acestea au fost arătate la locul convenit și nu mai revenim asupra lor.

Un aspect interesant al magiei îl constituie descântecul. Deși n'am avut posibilitatea să le studiem mai amanunțit, ne-am putut da seama că ele sunt destul de numeroase, cu toate că în timpul bolșevicilor descântatoarele erau a-restate. În studiul său asupra literaturii populare la România de peste Nistru, N. P. Smochina publica opt descântece, dintre care șapte sunt de deochiu și unul de dragoste. Noi am cules în totul patrușprezece descântece, între care primele opt dela o singură informatoare. Descântecul culse se referă la spăriat, mușcatura de șarpe, deochiu, sameă, cârtiță, junghiu, tatarca, mana, bubă neagră, pocitură, strâns, beșica. Procedeele și formulele întâlnite sunt identice cu cele obișnuite în descântecul românesc (uncori și la alte popoare, magia constituind un fond comun al omenirii). Astfel, în descântecul de deochiu se vorbește despre pasarea „cu un ochiu de apă și unul de foc”, pasărea albă, șerpoaică roșie, broască

verde, sau, în alt descântec, de „amnin, amnin, Cosma de anin”, de intervenția Maicii Preciste sau invocarea stelelor în descântecul de dragoste 98).

Credințe. „Când te duci undeva, dacă îți ese „cu deșertu”, nu-ți merge ghine; cu plin îți merge ghine. Tot așa dacă întâlnești iepuri, mătă, câne, „mai bine te întoarce înapoi”. (Subsân).

Când luna lucește frumos seara îi a ger (Speia).

Când la sfîntitul soarelui se ridică sul roșu lângă soare, are să fie vânt, vara. Dar iarna, când se ridică sul la apus sau răsărit, îi a ger vrășmaș.

Când se ridică sul ca o mătură, roșu pe cer (cometă). se arată a bătaie, a fugă, nevoe.

„Curcudăul” sau „brăul ciobanului” trage apa din mare și din fântâni în văzduh, prin el se ridică apa.

Cerul e al nouălea munte dela noi. Erau bătrâni care ziceau că ce-i pe pământ este și în cer. Aceia îi fata cea frumoasă, cornul plugului, stogurile, etc. Tot ce-i pe pământ, toate is răsosite pe cer 99).

Tabu. Unele credințe sunt formulate negativ, interzicându-se prin ele anumite acțiuni, care ar atrage consecințe foarte grave prin corespondențele de natură magică, ce se crede că există între lucruri și acțiuni. Am văzut o serie pe care trebuie să le respecte femeia gravidă.

Iată altele. Vineri și sâmbătă nu se spală cămăși. Duminică și sărbătoarea nu se mătură prin casă. Seara după asfințitul soarelui nu se scoate gunoierul din casă. Să nu umbli la foc până nu te speli pe mână. Să nu tai cu cuțitul în curastă după ce-ai muls vaca. Miercuri și vineri nu se coace pâine. Mai demult nu se torcea vinerea (Handrabura).

Căciula nu se pune pe masă, că te doare capul. Furca nu se pune pe masă. Să nu mănânce de pe cuțit, că te apucă junghiu. Joi spre vineri să nu torci, că te dor degetele. Îi păcat să mănânce cu căciula în cap. Cămășile când le speli nu se pun pe masă. Duminică dimineața nu se taie găină. Să nu adaugi

96) Speia, Toader Bădescu, 60 ani.

97) Vasilcău, Vasile Berin, 60 ani.

98) Vezi textele din anexe. De asemenea N. P. Smochină, *Anuarul Arhivului*, V. p. 48-51 Pentru comparație cu materialul din Basarabiă, P. V. Ștefănuță, *Anuarul*, II. p. 166-171 și IV. p. 198, 209, precum și A. Gorovei, *Descântecul Românilor*, București, 1931, cu o bogată bibliografie asupra descântecelor noastre.

99) Vasilcău, Vasile Berin, 60 ani.

apă în vinul din păhar că atunci ai mai multe soții. Nu se șueră în casă sau în ogradă, că vin șerpilor în casă și ogradă, etc. (Speia).

Demonologie. Un alt aspect al mentalității sătești care completează concepția despre lume și viață este demonologia. Țăranul și omul primitiv crede cu tărie că „lumea” în care trăiește e populată de spirite, bune sau rele, cu care el intră în raporturi directe prin așa numitele experiențe mistice, care constituiesc însă o realitate de fiecare zi. Ființele pe care cercetătorii folklorului s’au grăbit să le numească mitologice, sunt întru totul „reale” în mentalitatea satului.

Demonologia populară s’a format tot pe baza concepției creștine sau mai de grabă în colaborare cu ea. Astfel dela credința că există „îngeri luminoși”, care stau în cer și „îngeri întunecoși” sau duhuri necurate, care îndeamnă la rău (Speia), la care se mai adaugă credința în existența sufletului după moarte, fantezia populară a putut crea nestingherită o întregă mitologie.

Personajul demonic cel mai popular este de sigur Diavolul. El se poate preface în felurite animale. Când vrei să-l alungi de pe lângă casă, se stropește cu aghiasmă peste tot, se aprinde tămâie și dai la popa să citească molitva (Speia).

Despre Diavol se crede că poartă și furtunile. (Solomonarii nu se cunosc!). „Furtunile (vârtejurile) le face duhul necurat. Ca să fugă duhul necurat oamenii țin tămâie și nafură” (Speia). Când oamenii sunt surprinși de un „vârtej” pe câmp și nu au tămâie la ei, se grăbesc să zică, pentru a nu da vârtejul peste ei: „Tămâie în călcăie, tămâie în călcăie” (idem). Uneori Diavolul sau „Bludu” se preface în fantome, care seduc călătorul în timpul viscolelor de iarnă, rătăcindu-l pe dealuri și înghețându-l prin nămeți (Vasilcău).

Strigoii sunt de asemenea temuți. „Strigoii îs oameni cu coadă, care au putere să se prefacă în om nevăzut”. Alții zic când nu plouă: „Este vreun strigoi cu casa descoperită și leagă ploile, se pune împotriva ploilor” (Speia). „Strigoi e acela care nu să duce la Nistru să se scalde. Cei care se spânzură. La strigoi le mai zice și „dumovoi”. La fiecare casă este „dumovoi”. „Urod” este la fiecare casă” (idem).

Pentru a nu se face strigoi, oamenii spânzurați trebuie prohoditi, „că atunci nu mai fac nimic”. Iar corpul se îngroapă între hotare (la „migea”) căci altfel ei umbla prin sat. „Pe unul l-a prins în țințirim și umbla prin sat. Spuneau cei batrâni ca-i duceau la „migeauă”. Să iei mac sfințit și sa-l presari de-acasă până la groapa. El umbla până cânta cocoșii” 100).

Cu toate acestea întâlnirile cu strigoii sunt destul de frecvente. Iată o astfel de întâmplare: „Eu eram singura, noi caram cu doua căruțe znochii. Era aproape de miezu-noptii. Lângă casa mea e țințirim. Da era luna de ai și scăpat un ac, îl găscăi. Căi pasc în țințirim. Ajungem noi (cram cu fratele) în țințirim. Când s’a ridicat o momâie balaic, cu zic, „hai, Vasile”, da el nimic. El (momâia s’a ridicat cât casa. Eu zic hai, el (fratele, nu. Ne-am uitat la el, ne-am tras înapoi și s’a tras iar în mormânt. A doua zi se vedea o borta. El a fost strigoi” 101).

Cam la fel este vazut de flăcai și copii, o altă ființă mitologică, „Miezul Noptii”. „Iese în felurit chip, în forma de pânza alba, de stâlp din ceriu până în pamânt, în forma de om mare minunat în alb îmbracat”. Asta era frica flăcăilor, să nu dea peste ei Mezu-Noptii) (Speia).

Copiii mai poartă frică de Zmeu, un „fel de vită sălbatică, un pește în Nistru care prinde copilele” (Speia). De zmei se temeau și fetele mari, căci veneau noaptea în șezători sub formă de feciori frumoși (dar cu copita de bou sau de cal) și furau pe cele mai frumoase. („Da nu mă pricep cum trăia cu el dacă era femece. Eu nu mă pricep” — Darie, Speia).

Se mai vorbește despre vârcolaci care „mânâcă luna când se întuneca” și despre vidma. Numele de vidma se întrebuințează astăzi numai ca insulta adresată unei femei: „Dacă te te mână pe cineva, dacă-i parte femeiasca, zici: „Vidmă!” (Speia). Intr’un descântec pentru vaci se vorbește însă și de „vidme” în înțelesul precis de strigoiu, așa cum se întrebuințează de către Ucrainieni.

Funcția magică a sacrului. În cursul expunerii materialului folkloric transnistrian am întâlnit de nenumarate ori întrebuințarea diferitelor obiecte sfințite, ce servesc la asigurarea

100) Vasilcău. Morții considerați strigoi nu se desgroapă.

101) Vasilcău. Vasile Berin. 60 ani.

conservării și prosperității victii fizice și morale a omului. Frecvența cu care se recurge la „sacru” în manifestările spirituale ale Românilor transnistrienți ne face să dăm o deosebită semnificație faptului și să revenim asupra lui într-o perspectivă mai unitară.

Am putea risca dela început afirmația generală ca vicața Românului transnistrian se desfășoară într-un câmp de inducție al „sacralului”. Sau ca virtualitățile sacralului strabat ca niște linii de forță spațiul și timpul în care se desfășoară vicața omenească. Dela naștere până la moarte omul recurge, în propriul sau interes, la proprietățile miraculoase ale sacralului. Mai mult chiar, orice obiect făcut de mână omenească și chiar de mâna creatorului etern, nu poate fi întrebuințat, fără consecința ineficienței sau a pacatului, mai înainte de a fi sfințit. Casa nouă, samânta, recolta, florile, câmpul, poamele, fântânile, toate se cer sfințite înainte de a fi întrebuințate.

Astfel, când se face o casa nouă, „faci o cruce de lemn și o pui în capul corzii (raștiului) afara și când e gata casa, o îngroapă în casa sub perete”. Iar când sfințește casa, popa bate patru cuie de stejar sau de „osică” (un arbore cu frunza albă) în cei patru pereți ai casei. Pe aceste cuie pune câte o luminare aprinsă. După ce termină slujba, face cruce pe perete și bate cuie în perete. „Is bune de ursit, sa șie bucuroasă casa, să șie curată casa” (Handrabura și Vasilcău).

Sfințenia casei se împropătează prin păstrarea obiectelor sfințite: apa sfințită, tămâie, flori, lumânari, etc. „Ce este sfințit ajută la toate. Până acum n'am avut nimic sfințit (din cauza bolșevicilor), dar acum avem apă sfințită. Eu am aghiasmă de cincizeci de ani”. „Pune apa proastă și sa împute, dar dacă-i sfințită, nu!” Se păstrează cu busuioc). Apa sfințită se întrebuințează și în descântecele de deochiu (Handrabura), la sfințirea sămânței, fântânilor, etc.

Alături de apa sfințită se întrebuințează tămâia. Ea servește în deosebi la alungarea duhurilor rele din jurul casei sau al mormintelor, precum și la alungarea furtunilor purtate de Diavol.

Alte obiecte sfințite sunt „măștișorii” dela Florii, luminările care ard în seara de Joi mari sau în Vincerea patimilor și care servesc pentru zilele de urgie, sau diferite obiecte sfințite la anumite praznice și întrebuințate la di-

ferite vraji. Chiar și vrăjile se fac cu predicție în anumite timpuri considerate drept sacre (noaptea de Anul Nou, de Sf. Gheorghe, etc.).

Motivul cu cel mai pronunțat profil magic din economia ideii sacralului îl constituie procedeul de împropătare a energiei sfinte prin adăugarea de apă „proastă” la cea sfințită. Sau prin aducerea luminărilor aprinse, ce ard în seara de Joi mari (Vasilcău) sau la botez (Subsân) la biserică, până acasă și facerea unei cruci pe „coardă”. Aceste luminări aprinse, ce pornesc dela biserică spre casele credincioșilor, sunt ca niște radiațiuni oculte, ce cuprind întregul spațiu aparținător bisericii respective. Interesant este de asemenea sădirea salciei sfințite, din care se duc măștișori în anii următori (Vasilcău).

Dar sacralul nu pătrunde numai lucrurile moarte, ci și ființele au nevoie de harul său. Dobitoacele ca și oamenii trebuiesc împărtășite din această forță, fie prin simplă stropire cu apă sfințită, fie prin cuminecătură. Omul necuminecat e considerat ca un „câne sau ca o vită”.

Până și regnul vegetal se pătrunde prin anumite rituri de puterea sacralului. Pământul, sământa, florile și roadele trebuiesc sfințite înainte de a îndeplini orânduile firii. Natura întreagă, pământ, regnuri și ape, stă sub puterea „sacralului”.

CONCLUZII

Trăiesc, după cum se știe, în Transnistria, în afară de Români și Ucraineni, Germani și alte neamuri pripășite, astăzi de mai puțină importanță. Totuși când intri într'un sat moldovenesc simți un duh particular ce plutește peste el, destul de greu de exprimat în cuvinte, dar care emană din felul cum e aranjată o gospodărie, dar mai ales din convorbirile cu „Moldovenii”. Există un sentiment inconștient, un magnetism al etnicului, care îți leagă mai repede firul vorbelor și al gândurilor cu acci care se trag din „copită moldovenească”.

Iar dacă pătrunzi în viața lor de toate zilele, constați din ce în ce tot mai multe deosebiri între Români și Ucraineni, cu toate asemănările aparente. Același lucru se poate observa și când e vorba de arta populară. Cu toate că se resimte o ușoară influență ucrai-

niană, mai ales în decorarea „cuptorului”, totuși după o oarecare obișnuință am ajuns să ne dăm perfect de bine seama cărei „etnii” aparținea artistul, care firește nu era decât gospodina casei. Iar când artistul era rezultatul unei căsătorii mixte, deduceam după stilul operii, dacă artistul a moștenit însușirile sufletești ale tatălui sau ale mamei. Sângele se transmite adesea și prin suflet.

Dar dacă aceste imponderabile spirituale sunt mai greu de identificat, Moldovenii înșiși își dau seama de valoarea spiritualității în deosebirea grupurilor etnice. Tradiția, datina, constituie pentru ei criteriul de „etnicitate”. Sângele se poate amesteca, limba se poate învăța sau uita, dar „zaconul” nu poate fi decât sau „ucrainian” sau „moldovenesc”. Tradiția pare a se bucura de privilegiul unei „sfințenii” deosebite, care nu se acordă nici limbii, nici sângelui.

*

Când și cum au ajuns Românii în Transnistria e o problemă de istorie sau de etnografie care ne interesează mai puțin. Se pare totuși că e vorba de străvechi expansiuni păstorești, a-istorice, de mocani ardeleni și moldoveni, care fiind surprinși de dispariția condițiilor favorabile păstoritului și de începuturile agriculturii intense și rentabile, s’au stabilit pe acele meleaguri, nu fără regretul și melancolia spațiilor natale. Un bătrân „mocan” din Zahareuca, jud. Dubăsari, ne spunea că ar vrea să meargă să-și vadă satul, undeva în jurul Sibiului, și apoi să se întoarcă iar în Transnistria, unde trăcște de 60 de ani.

E important însă că acești Români au venit aci cu avutul lor material și spiritual. Ei păstrează încă o civilizație cu vădite caractere ciobănești. Au avut până mai eri o industrie casnică dezvoltată, pe care au împrumutat-o și Ucrainenii. Termenii și tehnica țesutului este cea moldovenească, chiar și la Ucrainenii. Românii n’au avut nevoie să împrumute nimic, ei au dat numai. Cât privește manifestările spirituale, s’a putut vedea din capitolele prezentate de noi, cât sunt de asemănătoare cu cele din alte provincii românești. Acest lucru îl vedea clar încă dela 1883 Th. Burada când, referindu-se la Moldovenii din Gubernia Chersonului, spunea: „Credințele, datinile și nărvurile lor, le-am găsit fără nicio deosebire de credința locuitorilor din Moldova”. (op. cit., p. 18-19).

Datorita acestui avut material și spiritual, Transnistrienii au putut să se păstreze „moldoveni”, cu toată conviețuirea și uneori amestecul de sânge și de vorbe. Datorita acestei forțe nici timpul, nici istoria, n’au avut prea mare importanță. Deși izolați prin granițe politice, ei nu s’au desnaționalizat, căci au avut toate cele necesare unei îndelungate rezistențe. Ochii sufletului lor au privit de sigur mereu spre „țară” și așteptau să dispară iarăși granița Nistrului. Căci nu trebuie să uităm că aceasta durează abia dela 1918. Până aci pentru „mocani” nu erau granițe politice. Din Poiana sau Săliștea Sibiului până în Crimeea și Caucaz se întindea spațiul ciobănesc fără de hotare.

După Unirea cea mare, Românii transnistrienii au fost surprinși de o nouă fază a istoriei, de epoca naționalităților. Ei, care se depărtaseră prea tare, în sens spațial, de „copita moldovenească”, au rămas în afara granițelor. De sigur, regretele au fost reciproce. Dar, toate ar fi fost cum ar fi fost, dacă n’ar fi existat comunism. Românii din Transnistria au fost cei mai refractari comunismului. Mulți au fugit în țară cu riscul vieții. Cei care au rămas, s’au păstrat însă „Moldoveni”, fiind mândri de originea lor: „Da noi, Moldoveni sântem”. Am văzut că această „moldovenie” se bazază în primul rând pe tradiția spirituală.

Prin situația periferică în care se află fața de masă Românilor și pentru dârzenia lor de conservare, Moldovenii de peste Nistru s’ar putea numi pe drept cuvânt contraforturile spirituale ale Românismului.

A N E X E

PLUGUȘOARE

I.

Sculați, sculați boeri mari,
ca nu-i vremea de dormit
da-i vremea de plugărit,
la câmp curat

5. dela mori înrotat,
unde o învoit
domnu bine de arat.
Aho, aho, copii și frați,
stați puțin și nu mânați.

10. Ara, ara,
brazdă neagră răvarsa,

- grâu roșu sămăna,
cu borona 1) borone,
cu grapa 2) grapuie,
15. din urmă grâu verde rasare,
da bădiții bine-i păre.
S'o sculat marți dimineața,
la luna, la săptămâna,
s'o dus la deal 3)
20. sa vadă grâu
de verde, de 'nflorit.
Cum o ajuns bădița la deal
grâu era copt, răscopt,
nant ca 'n streșină
25. des ca 'n părete,
la schic era ca vraghia,
la grăunte ca mazărea.
O frecat un schic
o luat un niertic 4),
30. cân o frecat două
o luat nouă.
Bădița s'o spăimatat
și acasă o alergat.
— Bre, nevastă,
35. grâu nouă o să ne piară.
— Bre, bărbate, nici în samă nu băga,
dă herghelia 'n ocol
și 'ncalecă un tertel 5)
cu dunga murgă pe schinare
40. și du-te la târg la Orhei
și cumpără nouă săcerele
cu mărunchi de floricele.

- Da bădița n'o nimerit
la târg la Orhei,
45. da o nimerit la târg la Hârlau,
unde al știu și eu
și n'o găsit să cumpăre săcerele
da o cumpărat oale și ulcioare
care nu-s lelii Marghioale trebuitoare.
50. Au venit bădița acasă
și o început iar a se văicăra:
— Bre, nevastă, grâu nostru o să piară.

- Da lelea Marghioala
iar pe bădița îl îndeamnă
55. să dec herghelia în ocol,
să 'ncalece un tertel
cu dunga pagă 6)
pe schinare
să plece iar la târg la Orhei
60. să cumpere nouă chile 7) de oțel
de unde să facă nouă săcerele
cu dinții de găurele,
cu mărunchi de floricele.
Iară bădița la târg plecând
65. la Orhei nimerind
oțal au găsit
și 'napoi venind
o nimerit la Petrea țaganu
auzind că bate bine cu ciocanu.
70. Unde i-au dat acele 9 chile de oțal
să-i facă acele nouă săcerele
cu dinții de găurele,
cu mărunchi de floricele.
Iară Petrea țaganu
75. până le-o gătit
cu chila 8) găurile făce,
mărunchi de floricele îplete,
cu ciocanu ciocăne
și badichii săcerile-i găte.
80. Iară bădița s'o sculat
marți dimineața
și-o luat vreo doi-trci șiini 9)
și vo câțiva oameni străini
85. și-o băbușoară bătrână
cu brâul de lână
cu șfichiu 10) de răzână 11)
că știe rânduiala bine la pâne.
O luat bădița acele nouă săcerele
90. cu mărunchi de floricele,
cu dinții de găurele,
s'o dus din capătul pământului
din jelița 12) vântului.

-
- 1) grapa de fier sau lemn (cu cuie).
2) grapă din spini.
3) câmp.
4) măsură de 8-10 kg.
5) cârlan.
6) bălan cu negru.
7) kilograme.
8) pila.
9) fini.
10) vârful biciului.
11) cauciuc.
12) bătaia.

- Cân vântu abure
 95. claca badii să 'ntăre,
 când vântu înceta
 claca badii să culca.
 Da băbușoara cu sfichiu de răzănă
 să scula.
100. O pus din mărunchiu în mărunchiu,
 din mărunchi în znop,
 din znop în copă 13),
 din copă în harabă 14)
 din harabă în clae 15)
 105. din clae pe fătare 16).
 O pus bădița acele nouă iepe surete
 cu mânz într'însăle
 cu mânz cât dânsăle
 cu picioarele a-l fărma
 110. cu cozile a-l mătura
 cu urechile a-l vântura
 cu gurile bădiții în sac
 i-a-l turna.
- O încărcat bădița nouă cară
 115. în pogoară
 și-o pornit la moară,
 dar morariu auzind
 că vine bădița cu atâtea
 cară la moară,
 120. o făcut, cioc, boc,
 și-o dat moara la loc,
 o tăiat un cocoș
 i-o turnat bădiții în coș
 și-o tăiat o găină
 125. și-o așezat piatra pe fânină.
 Și 'nvărtindu-se moara
 clanța, blanța,
 pân joi dimineța
 fânina bădiții era gata
 130. și rece cumu-i ghița:
 Și pornindu-se bădița acasă
 cu aceleași cară în pogoară
 auzind lelea Marghioala
 umblă casă dela casă
 135. după o sîtă deasă de mătasă
 să facă un colac
 pentru cei din casă;
 umblă casă dela casă
 după o sîtă rară de năgară

13) clae.

14) Car mare

15) stog.

16) arie pentru imblătit cu cai.

17) ban.

18) bucată de capic.

140. să facă un colac
 și pentru noi aiești di-afară
 îndulcit și 'nzăhărit
 ca pentru noi plugărași gătit!

- Dați-ne, moșule, câte-o capecuță 17)
 145. să ne cumpărăm câte-o mânteluță;
 dați-ne, moșule, câte-un șenșor 18)
 să ne cumpărăm câte-un boldișor
 să 'mpungem boii 'n curișor
 să meargă mai repegior
 150. să nu mănem la aceste curți
 a doamnelor voastre
 nante, minunate,
 dar să ne ducem
 la a noastre
155. cele acoperite cu posderie
 și 'ncreștite cu găinaț de vraghie
 unde 'ntrăm pe brânci 'ntr'însăle
 și eșim pe coate-afară.
 Mânați, băieți, hăi, hăi!
 160. (lăturașii strigă: Hăi, hăi!)

Speia (Tiraspol), Toader Bădescu, 60 ani

II. (Variantă).

- Sfântu Vasile duminică dimineța
 ni s'o sculat
 și fașe dalbă ș'o spălat
 și la icoane s'o 'nchinat
 5. și 'ntr'un grajd de chiatră o intrat
 și ni-o scos un cal sur porumbac.
 Și'n chingi ni l-o închingat
 și'n șeli ni l-o 'nșelat
 și 'ntr'un frâu înfrănat,
 10. în cap l-o așezat
 și pe dalbă scară
 ni-o călcat
 și la târg la Bălți
 ni s'o lăsat.
15. Când soarele răsare
 el în Bălți ni-ajunge
 și pe uliță să primbla
 și feți de negoț el îni căta.

20. Și-ni cata șericele 19)
cu dinții de găurele
ca muchea toporului
de subțirele.
Și el că le-a gasit
și pe cal s'o aruncat
25. Și-acasă că ni s'o 'nturnat.
Acasa ni-o venit
și din gură ni-o grait:
— Tu fiule, dragule,
eu dela Balți ni-am venit.
30. Și ni s'o dus la luna,
la săptămâna,
sa-mi vada lanu de-i copt.
Da el îi mândru și frumos.
- El s'o dus acasă și ni-o luat
35. hinii și vecinii
și ni i-o dus la lan
din capătul pomântului
și i-o pus la clacă.
Ei la clacă s'o pornit
40. el din gură le-o grait:
— Hina și vecină,
mai sus luați, mai jos tacți,
și mărunchi în mărunchi puneți
și snop în snop
45. și clae în clae
și'n hodoboaea 20) cei mai mare.
S'o dus acasă și ni-o școs
noua iepe surieteci
cu cochitele de argint
50. ghine băte la pământ.
Când din cochite scăpăra
Grâu streiera,
și din nări strunuta
grâu să vântura.
55. Și grâu ni-l căra în căruță
și ni-o încărcat nouă cară
în ponoară
sa și le ducă la moară.
Și-o stat și ni-o gândit:
60. la a cui moară să ducă.
Sa ducă la moara lui Holova
n'au cioarile ce mânca.
Da să ducă la moara lui Slănina
ca e ghinc face la fânină.
65. Da moara pe ai coastă șede,
pe un chicior de găină.
Când la moară ni-ajunge

19) secerele.

20) copă, clae.

21) stâlp.

70. morărașii, tâlhărașii,
'tu-i maica șe-i mai are,
de-ispravnici ce era
o luat un ciocan
și-o făcut cioc-boc,
și-o dat moara la loc.
Și-o tăiat o găină
75. și-o dat moara la fânină,
și-o tăiat un cocoș
și-o turnat în coș.
Și ni-o purces moara
treanța, fleanța,
80. când Joi dimineața
fânina în coș șede cu ghiața.
Da bădița de păreli de bine
ni-o strâns fânina în saci
și ni-o pornit carăle acasă.
85. Da lclița distolnică ce era
de părere de ghine
că bădița ni-o venit cu fânina
aleargă 'n cămară
să-mi aducă o sîtă rară
90. să cearnă coconașilor de-afară.
Și face, cioc-boc,
și dă cu capu de un pop 21).
Și-o alergat a treia casă
și-o adus o sîtă deasă de matasa
95. să cearnă coconașilor prin casă.
Și-o cernut un sac
și-o făcut un colac.
O cernut doi saci
și-o făcut doi colaci.
100. O cernut trei saci
și-o făcut trei colaci,
al dela urmă cu zahăr înzărit,
cu niere îndulcit,
ca pentru aești hăitori gătit.
105. Dați, dați, că nu dați să păgubiți,
da dați să dobildiți,
c'avem să ne găsim
la mere, la pere,
la toamna cei bogată
110. și pe noi câteodată.
Că v'am mai ura,
da ne temem c'om înseăra,
că subt această streșină lată,
ninunată,
115. șede baba Lcanca

- care o mâncat mana vacilor
 și puterea săracilor
 și mana câmpului
 și puterea voinicului
120. Mulțanin (N.) de acești colaci
 mândri și frumoși,
 ca fața lui Hristos,
 în palme șiți 22)
 în dește împlețiți
125. și cu zahăr zăriți 23)
 și cu niere 'ndulciți.
 Am mai ura, am mai ura,
 da ne temem c'om însăra.
 Iii, s'arați cu plugușorul moșului
130. cu doisprezece boi,
 aibă-ș parte Domnu dc l-ei.
 Că ei de când s'o ridicat
 multă țară o răvărsat
 tot argint mărgărint
135. Și voi fraților mulțaniți.
Vasîlcău (Dubăsari), Vasile Berin, 60 ani.

DESCANTECE

III. De spăriat.

- Amin, amin,
 soarele din sânin.
 O purces baba Ileana
 marți dimineața
5. pe cale, pe cărare,
 spărietu în drum
 l-o ntâlnit pe Ion
 în pământ l-o trântit,
 fața i-o îngălbenit,
10. ochii i-o împăienigenit.
 Da el mare glas o slobozît,
 la Maica Precesta s'o pornit.
 Da ea o auzit.
 Pe scări de-argint s'o scoborît,
15. prag de aur o călcat,
 pe dânsul l-o 'ntrebat.
 — Șe te văicărezi
 ce te nișelezi? 24)
 — De unde nu m'oi văicăra
20. de unde nu m'oi nișela.

22) suciți.

23) zăhăriți.

24) năcăgești.

25) „Omu care dă peste nevoe, crede. Eu iată din ce cred: Vine câte o fumee să-i descante de spăriet și după ce descântă (baba Ileana), ea visează de ce s'o spăriet și să luptă cu ele (în vis) și dacă dovedește boala atunci îi spune bolnavului că să vindecă, dacă nu, îi spune în față că tu mori”. (Pavel Darie, 34 ani).

- M'am sculat marți dimineața,
 pe cale, pe cărare,
 sparietu în drum m'o 'ntâlnit,
 în pământ m'o trântit,
 fața ni-o îngălbenit.
 — Nu te văicăra,
 nu te nișela,
 că la baba Ileana
30. îi alerga
 și cu mâna ți l-a lua
 și cu mătura l-a mătura
 și cu saghia l-a sulita,
 peste marea neagră l-a arunca
35. unde chită nu se face
 și poamă nu se coace
 și cocoșii n'o cântat,
 c'acolo-i masul lui,
 acolo-i sălașul lui.
40. Da Pavel să rămăie
 Luminat și curat
 ca Maica Precesta
 ce l-o dat.

Descântecul ce începe marți dimineața și se repetă marți dimineața de 3 ori, la amiazi și seara iar de câte trei ori. Se decântă apoi trei zile în șir după același procedeu.

Pentru descântat se întrebuințează o cămașă a bolnavului, în cazul când nu vine personal. Se descântă cu un cuțit legat cu lână roșie și cu mătură părăsită. Face cruce cu cuțitul și cu mătura pe spinarea bolnavului și zice cuvintele de mai sus. Boala „spăriatului” poate să vie din multe: din vis, dintr'un strigăt venit pe neașteptate, dintr'un foo mare, etc 25). E bine să te duci să-ți descante trei babe, dar să nu știe una de alta.

Spela (Tiraspol), Ileana Darie, 84 ani

IV. De mușcătură de șerpe.

- O purces șerpele pe cale,
 pe cărare
 s'o 'ntâlnit cu broasca 'n cale,
 s'o apucat la mare rămășag:
5. care-o sări pragu mai de grabă.

Da broasca pragu o sărit,
da el pân' s'o descolătit
s'o 'nfocat
și de ciudă o crepat.

Se descântă de trei ori. Cu nouă bețe de
alun și cu un cosor. Tai nouă bucăți cu cosoru
dintr'un băț și descânți cu ele în „chișleac”
(lapte acru) și ungi mușcătura cu „chișleac”.

Speia (Tiraspol), idem

V. De deochiu.

- Pasăre dalbă în ceriu o zburat
patru chicături de sânge
o chicat,
chiatra 'n patru s'o deschicat.
5. Așa să chice ochiu din deochiu.
De-o hi de muere
să-i crepe țâțele,
să-i cure laptele.
De-o hi de om,
să-i crepe coaiele
să-i cură sângele.

De trei ori. Stânge în apă nouă cărbuni.
Se fricționează fruntea cu mâna.

Speia (Tiraspol), idem

VI. De samcă.

- „Ghineț” 26) ște chisăzi?
Chisăzi nici grâu,
nici păsat de mălai,
da chisăz strânsu cu strânsoiu,
5. moara cu moroiu.
Samcă din oasă,
samcă din mață,
samcă din toate încheieturile,
samcă din rânză,
10. samcă din cleștele 27) capului,
samcă din talpele chișoarelor.
Ion să rămâie luminat
și curat ca Maica Preceastă
ce l-o lăsat.

De trei ori în trei zile de marți până joi.
Pui o leacă de „sănișcă” (albăstreală) în lapte

26) „Samca” ?

27) creștetul.

28) haina.

29) înșeuat.

30) șei.

31) șanț.

32) bostan mic.

sau apă și-i dai la copil să bea. Când des-
cânți dai pe spate cu un ac să fugă samca.

Speia (Tiraspol), idem.

VII. De cârțiță.

Cârțiță, pârțiță,
cârțița am scăpat-o,
s'o uscat ca tearfa 28) 'n garl.

De 9 ori cu 9 stuhuri. Arzi stuhurile și
cenușa o pui în smântână și ungi buba la
copil. Cârțița se face când o femeie cu rân-
duri se duce la o naștere. Atunci copilul face
bube.

Speia (Tiraspol), idem.

VIII. De junghiu.

- Chei junghiu de-acolea
că nu-i locu tău acolea,
la mormânt,
acolo ți masu,
5. acolo ți sălașu.
Da Gheorghe să rămâie
curat, luminat.

Se descântă, odată, de două ori. Il ungi
pe bolnav cu untură.

Speia (Tiraspol), idem.

IX. De tătarcă.

- Marți dimineața
nouă fete de tătar
au luat nouă hârlețe tătarești
și-o 'nșelat 29) nouă cai tătarești
5. cu nouă șeluri 30) tătarești
s'o dus la hindichi 31) tătareșc
și-l făce,
îl ulicăie
„tărtășica” 32) de-a dura se duce.

De trei ori, trei zile de rând, de marți
până joi. Cu acu în „tătărișcă” cu răchiu și
ungi bolnavul pe spate. De tătarcă te doare
schinarea, îi „rosătură la oasă” (reumatism?).

Speia (Tiraspol), idem.

X. La vaci.

- Mărți dimineața
stăpânu s'o mânecat,
s'o sâneecat,
pe Bălaia la păscut o mânat
5. la un deal ascuțit
ca un vârv de cuțit,
unde roua nu-i scuturată
și iarba nu-i călcată.
Bălaia o păscut, s'o săturat,
10. ungeru cât ciubăru,
țâțale ca brațele,
untu spornic ca sarea
galben ca șeara.
- Da dușmanca de strigare
15. la nițloc de cale
ungeru i-o deșertat,
păru i-o îndărăptat,
urechile i-o ciuntat
Da ea mare glas o slobozît
20. din șeri până 'n pământ.
Nime n'o văzut-o
numai Maica Precesta:
— Tu, Bălaie, ce te vâicărești?
— De unde nu m'oi vâicăra
25. și nu m'oi nișela
că m'am pornit mărți dimineața
pe cale, pe cărare,
dușmanca de strigare
m'o 'ntălnit la nițloc de cale
30. ungeru ni-o deșertat
din mană ni-o luat.
— Nu te vâicăra,
nu te nișela
că la Ileana îi alerga,
35. Ileana ți l-o descânta
cu mâna ți l-o lua,
cu mătura l-o mătura.

Să rămăie Bălaia
curată și luminată.

Se descântă în trei zile în fâină sau tă-
râțe, care se dau la vaci.

Spela (Tiraspol), idem.

XI. De bubă neagră.

Bubă neagră,
bubă bălaie,
bubă verde,

bubă galbenă.

5. S'o scoborît Maica Precista din ceriu
cu o cârge de aur s'o sprijinit
la Ion din gură ni-o grait.
— Ce plângi și ce strâgi?
— Cum Maică Precesta sfânta Marie,
10. cum n'oi plânge,
cum n'oi strîga,
dacă iacă buba cea neagră
s'o iscat.
— Du-te la Darița că ea cu fum
15. ți-o afuma,
cu cenușe ți-o sămâna
peste Marea Neagră ți-o arunca.
Acolo să chice,
să răscheie
20. ca spuma de mare
ca roua de soare.

De trei ori, Mărți, Miercuri și Joi (total
nouă descânturi). Eu zaraz (imediat) am fu-
rat cuvintele dela o babă.

Handrabura (Ananiev), Darița Robul, 49 ani.

XII. De deochiu.

Pasăre albă pe sub cer o zburat
trei chicături de sânge pe chiatră o chicat.
Așa și deochiul să crepe la Ion în cap.

- Călugăr, bulgăr,
5. ie dășagii pe umăr.
Câinii or lătrat,
dășagii or scăpat,
așa și deochiul o crepat.
Să cheie, să răscheie
10. ca spuma de mare
ca roua de soare.

De trei ori. Descânți cu usturoi. Lingi și
stuchești bolnavul pe frunte. Jidovilor și țiga-
nilor să nu descânți că nu-ți ajută ție. Le-am
învățat dela o bătrână, care știa și de dra-
gostc, amăge fetele.

Handrabura (Ananiev), idem.

XIII. De pocitură.

Anin, anin,
Cosma pe anin,
descântecul dela mine
leacul dela Dumnezeu sfântul.

5. Sânt trei surori a soarelui

șed în poarta Raiului:
 una cântă,
 una descântă,
 una suflă de deochiu.

10. Fugi deochiu
 iute ca vântul,
 avan ca gândul
 că te-ajunge
 duh de maică
 15. cum te-ajunge
 așa te 'mpunge.

- Dacă te-o deochiat om
 să-i crepe vinele,
 să-i cure sângele
 20. să se mire toată lumea de dânsul:
 dacă te-o deochiat fumeie
 să-i crepe țâțele
 să-i cură laptele
 să-i rămâie pruncu;
 25. dacă te-o deochiat fată
 să-i crepe rânza,
 să-i cadă cosîța
 să se mire toată lumea de dânsa;
 dacă te-o deochiat flăcău
 30. să-i crepe calul
 să-i rămâie șaua.

- O purces pasăre albă
 pe sub ceriu
 cu un ochiu de apă
 35. și unu de foc.
 Cu cel de apă
 dă într'acel de foc
 și să stânge.

- Așa să să stângă de deochiu
 40. din ochi dela Straton.
 Nelușica lînge nelușei,
 da eu îl ling de deochiu
 pe Straton.

Descânți o singură dată cu usturoiu. Când începi descântecul faci cruce și zici: „Doamne, dă-i leac, dacă are zile!” Usturoiul descântat este chisat într'o strachină și amestecat cu apă neîncepută și sfințită. Din acest amestec bea de patru ori în cruce (din patru părți ale strachinii). Bea odată, să spală pe cap, subsuori și sub genunchi. Dacă bolnavul doarme, descânți cu un ac, îl înțepi cu acul. Când spune ultimele două versuri descântătoarea lînge bol-

navul pe frunte. Când descântă cu usturoiu. suflă peste el.

Handrabura (Ananiev), Ileana Robul, 78 ani.

XIV. De strâns.

- O purces Vania de-acasă
 gras și frumos
 pe cale, pe cărare,
 l-o 'ntunchinat strânsu mare
 5. cu cojoc de lup îmbrăcat,
 cu cușmă de ghibol în cap,
 cu saghie de foc în brâu,
 cu ghiciu de șerpe pe mân,
 din dos l-o luat,
 10. în sus l-o ridicat,
 jos l-o trântit
 fața i-o îngălbenit,
 ochii i-o împăienjenit,
 sângele l-o băut.
 15. Nime 'n lume nu l-o văzut,
 nici nu l-o auzit.
 Maica Precesta din ceriu
 l-o văzut și l-o auzit,
 pe scară de aur s'o coborît
 20. în cărge de argint s'o spriginit,
 la dânsul din gură o grăit:
 — Ce te-ai văerat,
 ce te-ai nișelat?
 — Maică Precestă,
 25. cum nu m'oi văera,
 cum nu m'oi nișela,
 că eu de-acasă ni-am pornit
 gras și frumos,
 strânsu mare înainte ni-o eșit
 30. cu cojoc de lup îmbrăcat
 cu cușmă de ghibol în cap
 cu ghiciu de șerpe pe mân,
 din dos m'o luat,
 în sus m'o ridicat,
 35. fața ni-o îngălbenit,
 sângele ni-o băut,
 ochii ni-o împăienjenit.
 Da Maica Precestă zice:
 — Nu te văera,
 40. Nu te nișela,
 du-te la Ileana curând,
 cu mai de grabă te du la Ileana,
 Ileana ți-a lua strânsu din cap
 strânsu din schinare,
 45. strânsu din chicioare,
 strânsu din chiept,
 strânsu din subchiept,

- strânsu din mân,
strânsu din suta de osișoare,
50. din mia de închieturele,
din sfârcurile nasului,
din cheiturile obrazului,
ți l-a lua
și l-a încuțita
55. în neagra mare l-a arunca.
Acolo să cheie,
să răscheie
ca spuma de mare
ca roua de soare.

De trei ori în holercă (țuică), apă sau pe cămașa bolnavului. De strâns te doare chieptu de frig, rămâne grebenos. Aceleași cuvinte se spun și în descântecul de „spăriet”.

Handrabura (Ananiev), idem.

XV. De vaci.

- M'am sâneecat,
m'am mânecat,
sfântă sâmbătă dimineța
față dalbă ni-am spălat,
5. la sfintele icoane m'am închinat
la Dumnezeu m'am rugat
și la Gălbenița ni-am eșit
și pe Gălbenița am țarcăit-o 33),
la câmp curat am pornit-o,
10. la câmp curat
de fată necălcăt,
de rouă nescuturat.
Și toată ziua o păscut,
mană a dobândit,
15. ugerașu ca ciubărașu,
țâțale ca cosițale;
la stăpâna o venit,
da stăpâna n'o țarcăit-o
Vidimile 34) înainte i-o eșit
20. și mana i-o luat,
ea ghițalu n'o aplecat.
Vidimile cornițele i-o ciuntat,
codița i-o scurtat,
părul i-o îndărăptat,
25. cătăturile i-o strâmbat.
Maica Preceastă din cer o văzut
și-o auzit,
pe scară de aur s'o scoborît

- în cârgi de-argint s'o spriginit:
30. — Gălbinauță, ce te-ai mahnit?
— De-a-âta m'am amărit,
că vidimile de veste ni-o dat
și 'nainte ni-o eșit
mana ni-o luat
35. și eu stăpâna n'am încumnecat 35)
și ghițalu n'am aplecat.
Da Maica Preceasta o zis:
— Ie, stăpână, donița de brad
și apărătorul de fag
40. și o mână sub deal,
sub costișe
pe cărarea lui Adam
și o du la fântâna lui Iordan.
Acolo-i apa iordănită
45. de Dumnezeu blagoslovită
și-acolo este unt și smântână.
Acolo apă-i surghi
mana la loc ți-a veni,
ca 'argintu curat,
50. ca laptele străcurat,
ca soarele luminat.
De-acolo la ocol te-i porni
peste nică nu-i da
numa peste trăi izvoare îi da:
55. unu-i de lapte
unu-i de gin,
unu-i de venin.
Din izvorul cel de lapte
tu-i surghi,
60. mana la loc ți-a veni,
oameni or mânca,
dintr'un izvor s'or sătura.
Din cel de gin or bea
și s'or îmbăta.
65. Din cel de venin
or bea vidimile
și străgile,
fermecătoarele,
chismătoarele,
70. nesuferitoarele
și-or crăpa.

Așa să crepe deochiu dintre ochi
dela Gălbenița
din unger, de sub unger,
75. șibă 36) la Gălbenița

33) muls-o.

34) vidmele.

35) nu i-am dat să mănânce.

86) să fie.

fructu mult ca marea,
spornic ca sarea,
dulce ca mierea,
galben ca ceara.

De trei ori în trei zile: sâmbata, marția și joia. Dimineața, când mulgi vaca. Se descânta în tarâțe sau fanina.

Handrabura (Ananiev, idem)

XVI. De beșică.

- Beșica alba,
beșica neagra,
beșica roșie,
beșica vânată,
5. beșica ghiviziție,
beșica prin deochiu,
beșica din cascade,
beșica din strigare,
beșica din ura cci mare,
10. beșică jidoveasca,
beșica țiganească,
beșica moldovenească,
beșica rumânească,
beșica turcească,
15. beșica nemțcasca...
Chei și raschci,
ca spuma de mare,
ca roua de soare
și Vania sa ramâie
20. curat și luminat
ca ma-sa, ce l-o facut
ca Dumnezeu pe pamânt
ce l-o lasat.

Se descânta de trei ori deodată cu petică din cahala, o aprinzi și faci în jurul capului.

Handrabura (Ananiev, idem)

POVEȘTI

XVII. Deșteptarea oamenilor.

S'o gasit unul care știa mai mult decât cci-lalți și umbla pe lume ca un viteaz de-i deștepta pe cci-lalți. El o întâlnit un om care căra soarele în casa cu un „oboroc” (coș), îl pune în fața soarelui și-l ducea în casă. Când îl destupa, nu era lumina. Dând acel om peste dânsul, l-a întrebat ce face. El raspândându-i ce face, acela l-o deșteptat: „Buna casa ți-ai facut, da trebuie să iei un topor să faci două ferești”. Tăind, s'o aflat lumină în casă.

Mergând el de acolo la altul, o găsit un om care facuse caruța în casa, mai larga decât ușa. Neputând-o scoate afara, voia să taie pereții, s'o scoată afară. Întrebându-l ce face și spunându-i, l-o deșteptat. Să scoată afară câte o bucălică și s'o puie afara.

De acolo trecând în altă comună, o găsit un cismariu care o făcut o șibotă, da o făcut numa una și vâri amândoua picioarele și era foarte cald, dar nu putea merge. Luându-se de vorba despre obiectul cela, l-o deșteptat. „Mai fă una la unu și una la unu”.

De aici trecând mai departe, o dat peste un vecin care trăgea vaca la iarbă sus pe șopron. Întrebându-l ce face, el o spus. „O trag la mâncare, da ea nu vrea să să suie”. El l-o deșteptat. „De ce nu iei de acolo și să-i dai la vacă”.

Trecând mai departe, intrând într'o casă, o găsit doua mueri plângând. Plângea de aceea că copilul șede lângă sobă, da pe vatră șede o bucată de cute și ele plângeau că dacă o pchica aia de acolo, le-o omori copilul. Dar nu le da în cap să mute cutea sau copilul. Dumncalui le-o deșteptat. „Luați ori copilul de jos, sau cutea de pe soba și nu s'a întâmpla asta întrebare care o puneți”.

Speia (Tiraspol), Pavel Darte, 34 ani.

XVIII. Dumnezeu și deavolul.

Când o făcut Dumnezeu lumea, o scos pământ din apă. Da ghiavolului îi era ciudă. „Da scoate și tu Afrânache”. Da el cân scotea cra unghile spalate. „Zi Doamne ajută, că-i scoate”. Da el n'o vrut. Și când o zis o scos și-o facut pământ. Și Dumnezeu s'o dus dela dânsul. Și-o zis: „Fă ce te-ajunge capul”.

El o facut o casă și n'o fost fereste. El ducea soarele cu ciubărul în casă. Dumnezeu zice: „Fa fereste!” Dumnezeu o facut ferestele din spre Sud. Deavolul o făcut feresta de pe ruptor.

S'o dus iar Dumnezeu. El o făcut car. Când vine Dumnezeu: „No, ce-ai mai facut?” El i-o arătat. Dumnezeu zice: „Strică carul și-l scoate afară”. Deavolul crepa de ciudă.

S'o apucat și-o făcut o ciubotă (în loc de două). Dumnezeu i-o spus să facă două. Deavolul o zis: „Mă ghiruie pe mine”.

Dumnezeu o arat și-o semănat ccapă. L-o întrebat Dumnezeu ce vrea, el o zis ce-i deasupra. Al doilea an o semănat grâu, deavolul

o vrut ce-i în pamânt. Și l-a ghîruit.

Dumnezeu o facut un lup de lemn. Dumnezeu zice: „Fugi, ca te-a mânca!” Și Afrânache fugi în iaz. De atunci lupu mânca viței, mici, da o luna mânca vânt.

Handrabura (Ananiev), Ileana Robul, 78 ani. 3

XIX. Munea cânepii.

Odată trăi fete o facut șezatoare într-o casa mai departe de sat. Și or venit niște flăcăi straini (cu copite de bou. Ele or voit sa fugă, dar ei le-or prins și or voit sa le manânce. (Ele s'or ascuns într-o cânepiște. Ele or zis sa nu le mănca, ca le-o spune „munca cânepii”.

„Ări de cânepă, boronești și sameni, da Dumnezeu ploaie și ea răsare și crește. Și crește la genunchi, mai sus de genunchi, mai sus de rostu omului. O culege care-i seacă și care-i cu samânță; culegem pe cea seaca, apoi pe cea cu samânța și o batem și luăm samânța. Și o culegem și facem mânunchi și o ducem la moitoare și o scoatem și-o uscăm și-o aducem acasa și o batem prin bateni. O dau prin melița, apoi o dau prin ragila și facem fioare și fioarele le scarmănam cu peria. Toarcem și facem sculuri și o dam prin raschitor, de pe raschitor o dam pe vârtelnița. o urzim. o țesem, facem pânza. Pânza o ghilim. o uscăm și-o facem balaic ca hârtia și dam la croitor și face camașe, izmene... Atunci o cântat un cucos dela niczu-noptii și ei s'or prapadit”.

Vasilcău (Dubăsari), V. Berin, 60 ani.

XX. Povestea ciobanului.

Era un boer și funcia lui și ave ci un baet. Baietul cela era de șaptesprezece ani și tare îi erau lui dragi oile. Iaca el vrea sa șie la oi cioban. Da iaca el s'o dus într-o zi cu oile pe deal. Da din alt sat o venit alt cioban cu oile aproape de dânsul. O venit un leu la ciobanul celălalt și o vrut sa-l mănca pe dânsul. Da ciobanul cela avea cura sfințita și cuțit sfințit la dânsul. Și leul vrea sa-l înghita pe ciobanu cela, da nu-l putea înghiți de cura și cuțit, ca erau sfințite. Și zice leul la baetul boerului: „Daca-i lua curaua și cuțitul te-oi darui cu un dar ce vrei tu”. Da el o luat și i-o desprins la acela cuțitul și curaua. Și i-o zis: „Dă-mi cârdul aist de oi, al ciobanului”. Da

leul o zis: „Ia cârdul aist de oi și ți-oi mai da ce-oi vrea eu”. Da ciobanul boerului o luat curaua și cuțitul și leul l-o înghițit pe cioban. Și i-o dat oile celea. Și zice: „Sui calare pe mine!” Da el s'o suit calare și l-o dus print'o padure deasa ca nu mai rasbate nime pe cele locuri. La mijlocul padurii erau urși, luchi, ce vrei, etc., care voiau sa-l manânce. Da leul l-o umflat pe sus și l-o dus departe. O ajuns la o horta. Și zice: „Ia intra încoace, acolo-s parinții mei, — tata-so și ma-sa lui — și i-o zis, ți-or da parinții nei o lada cu bani, chetri scumpe, da nu lua. Da este în cui un baț, ca un mestecau de mamaliga, sa-l cei pe cela. Nici din casa sa nu eși pâna nu ți l-or da pe acela!”

Da ei n'o pre vrut sa-l dea, da dupa aceea l-o dat. El o luat bațul cela și o eșit de acolo afara și leul îl aștepta afara sa-l duca pe el. L-o luat călare și l-o dus înapoi, unde o înghițit omul cela și l-o lapadat.

Da el s'o pornit acasa oile pornisera mai înainte. El singur s'o pornit. S'o dus el aproape de casa boerului și gândește: ce sa fac cu cu bațul cesta. Și ie și-l trânteste în pamânt. Da bațul cela era sora leului. Și daca l-o trântit, s'o facut o fata frumoasa și o zis: „Of!” Și fata o zis baetului: „Te duci acasa și la tata-to este un copil mititel, ni-l lua în brațe și atunci îi uita de mine”. Da el s'o dus la boer și s'o jucat cu copilul cela și-o uitat de dânsa. Da fata o gândit sa se faca o casa și ca în casa. Traia acolo.

Da de-amu o cheinau bații la șezatoare. Iaca o gruit un baiet sa doarma cu dânsa. Da ea o zis: „Moșna sa vie!” El s'o dus sa doarma cu dânsa. Și de-amu o intrat în casa. Da ușa sa tot deschide. Da el toata noaptea o închis ușa și n'o dormit cu dânsa. De-amu o cântat cocoșu de catra ziua și s'o dus acasa. Al doilea sara o venit iara bații și zice altu de durunit. Iar o venit un baet și când sa doarma, o zis ea: „Ia cociorva și împinge cenușa în cuptior!” Și s'o lipit cociorva de mâni și toata noaptea o împins la cenușe și n'o durmit. Dimineața s'o dus acasa. Da nu spune nimaruia. Tace. A trîia oara altu. „Moșna sa vie!” Da el s'o dus în casa. Facuse ea un ghișal de lemn îl gândise ea. El o intrat în casa. Da ca zice: „Ia ghișalu asta și-l du la vaca în poiata, sa nu șada în casa!” Da o luat ghișalu și l-o scos afara. S'o suit calare pe dânsul. Da el l-o umflat, l-o târait prin păduri și i-o

rupt cameșa. Și dimineața s'o dus acasă. Și s'or dus ei acasă toți trei și-or spus fiecare cum o pașit.

Da bactul boerului s'o însurat cu o fată și sa duce la biserică, mergea să se cunune. Și fata adusa de ficior, sora leului) s'o facut glod înaintea lui, sa intre căruța în el. Și o intrat caruța cea în el. Da bactul boerului s'o scoborît din caruța și n'o putut-o scoate. Și ba-eții i-o spus ca la fata cea este un ghițal de lemn și daca l-ar înhama l-ar scoate. Și o adus ghițalu cela și l-o înhamat și o umflat căruța cea și o luat mireasa cea și o umflat-o și-o dus-o prin padure.

Da bactul boerului și-o adus aminte de fata cea și s'o dus și-o luat-o și s'o dus la biserică și s'o cununat cu dânsa. Și ni-o facut nuntă și am fost și eu acolo și-am beut și am mâncat. Și ei trasesc și azi acasa.

Vasileău (Dubăsari), Vania Cohanschi, 19 ani (Moldovean)

XXI. Cei doi gemeni.

O fost un om și o fumeie și avea o iapă și omu avea un câne. Și era fumeia a fata și dulauca a fata și iapa a fata. Și o făcut și fumeia doi copii, iapa doi mânzi, da dulauca doi țânci. Și era toți nasdraveni. Și trece o zi și el era de un an și ei o trăit zece zile lângă parinți. Copiii nasdraveni pe cine love omora. Și băiatul al mare o zis la cel mai mic ca el se duce în altă parte. O luat cel mai mare mânzul cel mai mare și cănele cel mai mare. Baiatul cel mai mic mânzul cel mai mic și cănele cel mai mic. Și s'or pornit ei și-ormers pa drum cât or fi mers și când or ajuns la o cruce or hotărît să se despartă. D-ta te-i duce pe ast drum, o zis celui mic, eu m'oi duce pe cel drum. Acel mai mare o zis da daca-i muri, cum oi ști, și dacă oi muri eu cum îi ști. Da cel mai mare avea un baț de salcie în mâna. Și zice eu oi înfîbge bățul acesta în pamânt și dacă îi veni la bațul acesta și o și bațul uscat, sa știi că eu îs mort. Dacă oi veni eu și a și bațul uscat, tu îi și mort.

S'o pornit acul mai mic și o mars, o mârș și o vazut o lumină și s'o dus la acea lumină și s'o cerut să mâie. Da acolo trae doi moșnegi, o babă și un moșneag. Și moșnegii cea l-o luat pe dânsul de suflet. Da el dimineața s'o sculat și-o dat sa se spele și nu era apă. Da baba zice: „La noi apa îi la zmei, trebuie sa-i dai suflet de om, copil sau ce-o hi, și

ți-or da apă”. Da el o zis: „Nu-i nic!” O luat și o eșit el afară și și-o făcut fântână și-o suflat-o cu alama și argint. Și o luat patru bote și și-o dus dela zmei apă și o turnat în fântână și avea ei apă.

Șede el dinaintea casei și vede că merge muzica mândră cântând. Da el o întreat-o pe babă: „Măcă (bunică), ce muzică așa mândra merge?” Da ea o zis că boerul duce fata cea mai mică sa o dec pe apă la zmei. Și numa narodul s'o întors înapoi dela fântână. Da el so suit calare și-o luat cănele și s'o dus la fântâna. Da fata cea i-o zis lui: „Dă-te, voinice, de iceda în laturi, c'a veni zmau și pe d-ta te-a mânca!” El o zis; „Nu-i nică!” Na, caută în cap, că n'are cine îmi căta în cap”. „Vin și ți-oi căta în cap”. Da el i-o dat o sulă, zice să nu adorm, să mă trezești cu asta când îi vedea că vinc zmeu. Da ea o început a-i căta în cap.

Da zmeu s'o pornit cu trei capete. Da ea o văzut zmeu și îi era jele a-l îmboldi cu sula. Și-o început ea a plânge și o chicat o lacrimă ferbinte pe față și s'o trezît. Zice: „Of! Tare am adormit!” Da el o cătat la cal și la căne și o zis cănelui: „Cum îți pare, l-oi ghirui?” Da cănele o zis „L-om ghirui! Da zmeu o venit și o zis: „Da-te, frate, în laturi, sa-mi iau masa”. Da el o zis: „Masa nu se ia așa, trebuie muncă. veri munca!” Da nasdrăvanu i-o zis: „Da și ne-om trânti”. Da zmeu o zis: „Da!”

Și o suflat fațare (arie) de alamă și de aur și-o prins la trântă. Și când l-o trântit nasdrăvanul pe zmeu, o îngropat zmeul până la genunchi și o luat cănele un cap și l-o dus la un deal de cheatră și o ridicat dealul cel de cheatră și o svârlit capetele acolo.

Da fata o luat și i-o dat lui verigă. Da el zice: „Du-te acasă!”. Da țiganul ni-o eșit înainte, și zic, Vania țiganu i-o eșit înainte și zice „Eu te-am scos dela zmeu. Dacă nu-i zice că cu te-am scos, or eși zmeii și te-or mânca”. Da ea o zis că-oi zice. S'o dus acasă fata, da tata-so o întreat-o: „Cine te-o scos dela zmau?” Da ea o zis: „Vanias țiganu”. Da tată-so o zis: „Când aș și cine-i el, te-aș mărita după dânsul și i-aș da toată bogația în jumătate”. S'o dus tată-so și l-o cotate pe dânsul și o dat fata după dânsul.

Acum făcea nuntă și umbla printre case și chema (oamenii la nuntă). Da el o mers pe lângă ghidu (bâtiu, unchiu, bătrân) care l-o

luat de suflet. Da nasdrăvanu durnic cu mâna pe fcreastă, da el o văzut și i-o spus tată-su-lui că nu țiganul o scos fata dela zmeu. Tata-so s'o dus după dânsul. Da el o venit. Da țiganul șede după masă și o zis țiganul nădrăvanului: „Șii sănătos!” Da nădrăvanul i-o zis lui: „Ce ești tu aicea?” „Eu mă însor!” Da nădrăvanul o zis „Da cum boeru dă fata după tine?” Da el zice „Eu am scos-o dela zmei”. „Da cum tu ai scos-o?” „Am ucis zmau”. „Da pă une ai dat zmau?” „Acolo, subț un deal de cheatra”. Da el o zis hai și ne arata unde-s ele. Și l-o dus pe țigan și s'o dus la dealul cel de cheatră și o zis aicea ridică și privește. Nasdrăvanul o zis ridică tu, să vad eu. Țiganul s'o prins și n'o putut ridică. Da nădrăvanul l-o loghit cu sfărca (bo-bărna) și l-o ucis.

Da boerul l-o luat pe nădrăvan și o dat fata după dânsul. Și i-o dat toată bogăția în jumătate. Și i-o dat o casă și zice: Umblă în toate holovincile (cămările) da în una să nu umbli. Și fomeea s'o dus la biserică. Da el o zis: ce hăseain eu știu dacă peste tot locu să umblu, da acolo să nu mă duc. Da acolo era „voločmni” (fermecătoare) și l-o apucat pe dânsul și i-o tras înăuntru (pe el, pe cal, pe căne). Și o început acolo înăuntru a spulbera frig. Da ei o început a frânge copaci și a face foc și se încălzeau. Da baba cea o zis: „Voi-nice, primește-mă să mă încălzească”. Da el zice: „Vin”. Dar ea zice: „Na acest șir de mătasa, aruncă-l pe tine, pe cal și pe căne: tu să nu ma bați, da calu să nu mă svârle, da cănele sa nu ma rupa”. Da el zice: „Dă-o încoa!”

Și-o luat și o aruncat pe dânsul, pe cal și pe căne și s'o facut trei scali (stânci) de cheatra.

Și atunci o venit fratele cel mai mic, s'o dus la crucea drumului, la bațul ce l-o înfipt ei, da el era uscat. Da el zice, fratele meu este mort, ma duc sa-l vad. S'o dus, da fumecea îl întreaba (ei samanau. Am fost la o hota (vânatoare, m'am mai ohotit.

Ea a doua zi s'o sculat și s'o dus iar la biserică și i-o dat cheile lui: „Na, peste tot locu umbla, da acolo sa nu umbli, tot în acea chilioara. Și ea s'o dus, da el o descuiat ușa și o intrat acolo. Și iara așa o început a ninge și a și frig. Da el o vazut scările celi de cheatra și o zis: Aștea-s frații miei și o început a face foc. Da baba cea iara o venit la dânsii și o zis: „Primește-ma să mă încălzească?” Da el zice: „Vin!” Da ea zice: „Na, un șir de mătasa, aruncă pe cal, pe căne și pe tine, tu să nu ma bați, cănele să nu ma rupă și calul să nu ma zvârle”. Da el zice: „Da încoa”. Da ea o întins mâna și-i dă lui mătasa. Da el o prins-o de mâna și-o început a taie dintr'însa și zice „îngie frații!” și o luat-o ei amândoi de mână, unul de o parte și o taiat dintr'însa cu bucată până i-o scos de tot de-acolo. Atunci o taiat-o cu totul și o intrat în casa și-o stat amândoi în casă. Da fumecea nu-i cunoștea carc-i barbatu ei. Da fratele cel mai mare zice: „Care ți-i bărbatul?” Da cănele zice: „Zi că aestalant”. Da ea zice: „Aesta-i el”. Și atunci ei o hulit (chefuit) și o închinat, da în gură nicio chicatura n'o chiecat.

Handrabura (Ananiev), Pahon Strescu, 30 ani.

GH. PAVELESCU

SATE-CRÎNGURI DIN MUNȚII APUSENI

— OBSERVAȚII ASUPRA AȘEZĂRII LOR SOCIALE —

În primăvara anului 1942 Institutul Central de Statistică, de sub conducerea d-lui director general Dr. S. Manuilă, realiza prin Serviciul Exterior, organizat de d-l director H. H. Stahl, un program nou de statistică. A luat astfel ființa un nou organ: censorul statistic de plasa, cu o dubla funcțiune, de teren în primul rând — formând legătura permanentă și directă între centrul întregului mecanism statistic și materialul cercetat — și numai în al doilea rând de birou.

Acest cadru ne-a oferit posibilitatea cercetărilor la teren în satele din plasa Câmpeni, județul Cluj-Turda, dela data de 13 V. 1942 și până la 13 IV. 1943 (11 luni). Studiile începute astfel pe marginea atribuțiilor statistice, cereau însă o cercetare consacrată exclusiv acestor probleme. Ea s'a putut face datorită interesului pe care d-l Prof. D. Gusti, Președintele Institutului de Științe Sociale al României, l-a avut întotdeauna pentru cunoașterea satelor noastre. Cu sprijinul d-lui Prof. Dimitrie Gusti

cercetările au fost continuate în vara anului 1943 16 VI.-15 VII).

Prezentarea de față este un fragment din studiul făcut cu aceasta ocazie. Ea este mai de graba o prefață pentru cunoașterea vieții sociale a satelor-crînguri caracteristice Munților Apuseni.

Plasa Cămpeni este situată în extremitatea vestică a județului Cluj-Turda. Limitele ei naturale le marchează o linie aproape neîntreruptă de înălțimi, care culminează în vârfurile: Biharia Cărcubata-Mare 1849 m., Găina 1488 m., Calincasa 1432 m.) și Balamireasa

Sboru 1633 m. Aceste înălțimi formează și cupana apelor între basinalul Someșului în Nord și al Crișurilor în Vest și Sud. Regiunea muntoasă face parte din masivul Bihorului, ale cărui înălțimi se continuă spre Nord atingând culmi similare în Vlădeasa 1838 m.), spre Nord-Est în Muntele-Mare 1827 m.), iar spre Sud în înălțimile Abrudului cu vârful Vulcan (1266 m., care domina din depărtare toată regiunea. Masivul se termină spre Vest în depresiunea Beiuș-Vășcău, spre Nord în depresiunea Calatei, iar spre Sud a Bradului.

Această cetate naturală constituie basinalul superior al văii Arieșului, cu cele două ramificări principale: Arieșul-Mare și Arieșul-Mic, cu numeroși afluenți, ramificați printre nenumărate culmi tot atât de ramificate. Nivelul cel mai scăzut al văilor se găsește la altitudinea de 550 m. la Bistra și Cămpeni, iar la Arieșeni paraul Lapușului atinge 900 m.

Relieful este prin excelență muntos, cu înălțimi care prin felul lor de înalte spinării rotunjite, dau mai mult impresia unui ținut de dealuri înalte decât de munți. Pretutindeni te surprinde relieful liniștit al înălțimilor, care prezintă o suprafață aproape uniformă, cunoscută sub numele de „platforma Arieșului” sau a „Țării Moților”¹.

Această regiune puternic erodată de ape, prezintă trei niveluri importante pentru așezările omenești. Primul este la altitudinea de 650-700 m., reprezentat mai mult prin umerii în forma de trepte ai văilor. Acest nivel este mai

redus ca întindere datorită numeroșilor afluenți ce coboară din munte, erodându-l puternic. Al doilea nivel, mult superior, este la 800-900 m., cu o întindere mai mare. Acest nivel, pastrat sub forma mai mult sau mai puțin plană, prezintă o deosebită importanță pentru așezările omenești, care sunt rasfirate aproape pretutindeni pe această suprafață. Aceste două niveluri dau dovada de o mare vechime a așezărilor. Al treilea nivel este situat la înălțimea de 950-1100 m. Extensiunea lui este foarte mare și de o egală importanță pentru așezarea vieții umane. Vom vedea că populația acestui nivel, în mod stabil, este de data mai recentă.

Ceea ce interesează din aceste elemente geografice, pentru problemele vieții sociale, sunt câteva condiții determinate. În primul rând aspectul de platou al înălțimilor ușor ondulate, care contrastează în chip uimitor cu văile adânci și înguste, constituind în ansamblu vatra satelor. Și în al doilea rând caracterul unitar al regiunii întregi, în care înălțimile însoțite cheamă, iar văile adânci nu sunt limite și nici crestele nu sunt hotare, dar în care oriunde ai urca pe suprafața ușor undulată, de pretutindeni vezi strajindu, ca un destin, culmile înalte ale Bihariei, alba ca zapada ce o acopere uneori tot timpul anului.

În acest spațiu fizic, care reprezintă în total o suprafață de 134.189 jugăre 77.226 hectare), trăiește o populație de 41.016 locuitori (Rec. 1941) într-o uriașă și continuă luptă cu căderile de zăpadă.

Din punct de vedere administrativ plasa Cămpeni este alcătuită astăzi din 12 comune cu 39 de sate²). În realitate este vorba de 13 sate mari, care au format 13 comune până în 1943.3).

Ne găsim în fața unor sate cu casele risipite, caracteristice în general regiunilor muntoase. Fiecare sat are gospodăriile risipite pe întreaga suprafață a hotărului. Fig. 1. Vatra satului se confundă deci cu aproape tot hotărul satului. Ceea ce de totuși o notă cu totul particulară satelor de care ne ocupăm este prezentarea lor sub forma de grupuri raslețe nu-

1) *Emm. de Martonne, Excursions géographiques de l'Institut de Géographie de l'Université de Cluj en 1921. Première excursion. Le Massif du Bihor* *Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj*, vol I, București, 1924, Cultura Națională, p. 79.

2) Mon. Of. Nr. 102 din 4 V. 1943,

3) Mon. Of. Nr. 73 din 26 III. 1942.

mite crînguri („crînguri”). Nu gospodarii izolate, ci crînguri izolate, risipite ca „stolurile” pe suprafața înalțimilor. (Fig. 2, 3, 4).

Tab. I Impărțirea Administrativă ⁴⁾

Nr. curent	Denumirea comunel	Denumirea satelor ce compun comuna (satul de reședință este cel însemnat cu steluță)
1	Albac	Albac*, Cionești, Costești.
2	Arada	Arada*, Giurgiuț, Mățișești, Trifești.
3	Arieșeni	Arieșeni*, Cobleșu.
4	Avram-Iancu	Avram-Iancu*, Iârș, Vidrișoara.
5	Bistra	Bistra*, Băiești (Dealul-Băleștilor), Dealul-Muntelui, Hudricești (Dealul-Hudriceștilor), Vârși.
6	Câmpeni	Câmpeni*, Dealul-Capsii, Mihoiești.
7	Certege	Certege.
8	Gârda-de-Sus	Gârda-de-Sus*, Iarba-Rea (Neagra-de-Sus), Ocoale.
9	Neagra	Neagra*, Morcânești, Petelei.
10	Ponorel	Ponorel, Luminești.
11	Săcătura	Săcătura*, Pojorâta.
12	Scărișoara	Scărișoara*, Fața-Lăzești, Lăzești, Poti-onci, Sfoaitea.
13	Vidra	Vidra*, Goiești. Poieni.

Noi am identificat aceste crînguri, cu toponimia, structura și poziția lor topografică. În tabloul alăturat dăm 450 de crînguri prezentate în 128 de grupuri mari. Pentru aceste grupuri de crînguri dăm un cod care ne va indica pe hartă poziția și structura ⁵⁾. Trupurile de moșie ale satelor sunt cele arătate de hăr-

țile cadastrale cu modificările ulterioare, trasate de noi după informațiile locuitorilor ⁶⁾. Acestea s'au făcut la vechile comune: Albac, Scărișoara și Neagra, din care au rezultat șase comune: Albac, Arada, Scărișoara, Gârda-de-Sus, Arieșeni și Neagra.

În cadrul lucrărilor Institutului Central de Statistică, noi am prezentat numărul gospodăriilor și al locuitorilor fiecărui grup, și uneori chiar și al crîngurilor mici, atunci când se puneau unele probleme. Cu sprijinul d-lui director H. II. Stahl, care ne-a pus la dispoziție borderoul listelor de gospodării dela recensământul 1941, am avut posibilitatea să repartizăm populația recensată, la grupurile de crînguri prealabil stabilite împreună cu cei mai buni cunoscători ai satelor ⁷⁾. Gruparea prezentată de noi constituie de altfel adevărate sectoare după care circula atât preoții la Bobotează, cât și organele de administrație în executarea ordinelor.

Tab II. Lista „crîngurilor”.

Nr. de ord. al grup. de crîng.	Nr. de cod al comunel	Nr. de grup. de crînguri	D e n u m i r e a *)	
			comunel	crîngului
1	1	1	Câmpeni	Mihoiești.
2	1	2	"	Botești. Cuprinde și Coasta-Berbeceanului, Onești.
3	1	3	"	Motorești.
4	1	4	"	Sorlița. Cuprinde și Pătișești, Poti-tinești.

4) Extras din Mon. Of. 73 | 942.

5) Confruntă Tabloul II cu harta (Fig. 1). Cifrele romane reprezintă codul comunei, iar cele arabe codul grupurilor de crînguri.

6) Deciziile oficiale nu se mai găsesc la Primăriile respective și nici la Prefectura județului.

7) Informatori: I. Câmpeni: Miheș Constantin, 59 ani, agent agricol; Oneș Petre, 32 ani, învățător localnic. II. Certege: Pantea Iosif, 37 ani, primar; Motora Constantin, 58 ani, fost primar; Trifa Dumitru, 35 ani, învățător localnic. III. Bistra: Balea Florian, 48 ani, înmanuator. IV. Săcătura: Bodea Dumitru, 33 ani, impiegat, localnic; Potinteu Nicolae, 45 ani; Popa Pătru, 30 ani; Toader Sabin, 33 ani. V. Albac: Todea Iuliu, 33 ani, preot, localnic; Mateș Dumitru, 42 ani, impiegat, localnic; Costea Nicodim, 36 ani, învățător localnic. VI. Arada: Nicola Aurel, 45 ani, primar. VII. Scărișoara: Morcan Dionisie, 44 ani, fost primar; Morcan Florea, 47 ani, impiegat localnic; Cofariu Ioan, 28 ani, brigadier silvic. VIII. Gârda-de-Sus: Morcan Dionisie, 44 ani, fost primar; Stan Teodor, 52 ani, înmanuator; Boteș Ioan, 61 ani, înmanuator; Morcan Romul, 39 ani, primar. IX. Arieșeni: Todea Ioan, 67 ani, preot localnic; Pașca Ioan, 40 ani, primar. X. Neagra: Haneș Gheorghe, 59 ani, înmanuator și fost pădurar; Toader Gheorghe, 39 ani, primar. XI. Avram-Iancu: Toader Alexandru, 66 ani, fost primar; Banciu Nicolae, 34 ani, notar localnic; Chira Ioan, 46 ani, primar. XII. Vidra: Resiga Gheorghe, 60 ani, învățător localnic; Tomuș Alexe, 63 ani, fost notar localnic; Trif Iosif, 45 ani, primar. XIII. Ponorel: Pleșea Ioan, 58 ani, agent agricol și casier; Vesa Vasile, 61 ani, fost primar; Drăgoi Achim, 69 ani.

*) În ordine topografică.

Nr. de ord. al grup. de crînguri	Nr. de cod al comunei	Nr. de cod al grup. de crînguri	D e n u m i r e a	
			comunei	crîngului
5	I	5	"	Flocești. Cuprinde și Borlești, Corcheșești.
6	I	6	"	Valea-Bistrei. Cuprinde și Dealu-Bistrei, Dândești.
7	I	7	"	Dealu-Capsii (Capsea). Cuprinde și Ancăești.
8	I	8	"	Bonești.
9	I	9	"	Centru.
10	II	1	Certege	Tomoești. Cuprinde și Dărninosu, Comarnice.
11	II	2	"	Precupești. Cuprinde și Trocuii.
12	II	3	"	Borlești Cuprinde și Gulești, Mihăiești, Tintiu. Răpolț, Bulzești. Iepurești.
13	II	4	"	Valea-Caselor. Cuprinde și Bistrăești.
14	II	5	"	Drîcu-Certegii. Cuprinde și Gavrilăești, Cotești, Motorești, Pilcești, Ciupești, Todirești, Botești.
15	II	6	"	Peste-Valea-Bistriei. Cuprinde și Vălni, Haiducești.
16	II	7	"	Coasta-Văscului. Cuprinde și Horpolești, Dosu-Văscului, Văsești.
17	III	1	Bistra	Centru (Sat). Cuprinde și Valea-Oilor.
18	III	2	"	Vârșii-Mici. Cuprinde și Lunca Merilor, Crețești, Purcelești.
19	III	3	"	Vârșii-Mari. Cuprinde și Lunca Largă, Ștefanca, Perjești, Rontu, Băinzat, Tolocești, Câmpănești.
20	III	4	"	Hudricești (Dealu-Hudriceștilor). Cuprinde și Lipaia, Salăgești, Dămbureni, Tomnatecu.
21	III	5	"	Bălești (Dealu-Băleștilor). Cuprinde și Valea-Mare, Poiana, Cheleteni, Rătiliș, Durăști.
22	III	6	"	Dealu-Muntelui. Cuprinde și Pășcești, Bocșești, Pomești, Aronești. Valea-Mare.
23	III	7	"	Gârde (Dealu-Gârdelui). Cuprinde și Dealu-Nămașului, Laruncuri, Gârdea, Gălești.
24	IV	1	Săcătura	Dealu-Frumos. Cuprinde și Gădiuț, Dâncești, Pojorâta, Lunca-Pojorâței.
25	IV	2	"	Bodești Cuprinde și Culdești, Trifești, Șosești, Hristești, Zăhești, Mraștești, Zehuzești, Hozomaș, Clorhoșești.
26	IV	3	"	Necșești Cuprinde și Piștol, Albești, Văleni.
27	IV	4	"	Gura-Negril. Cuprinde și Pănești, Joldășești, Popești-de-Jos.
28	IV	5	"	Burzești Cuprinde și Hristești, Bărdăi, Pupu.
29	IV	6	"	Vultori. Cuprinde și Anăești, Burzonești. (parte).
30	IV	7	"	Popești-de-Sus. Cuprinde și Vătești-de-Sus, Vătești-de-Jos, Băcșești, Burzonești. (parte)
31	IV	8	"	Bricești. Cuprinde și Poduri.

Nr. de ord. al grup. de crînguri	Nr. de cod al comunei	Nr. de cod al grup. de crînguri	D e n u m i r e a	
			comunei	crîngului
32	IV	9	Săcătura	Tomuțești. Cuprinde și Ștefănuțești, Todorești.
33	V	1	Albac	După-Pleșe. Cuprinde și Rogoz, Gongărești.
34	V	2	"	Gura-Albacului (Lunca, Centru). Cuprinde și Ciozești, Conțorești.
35	V	3	"	Pleșești. Cuprinde și Măgărești.
36	V	4	"	Fața-Albacului. Cuprinde și Petrești, Avrămești.
37	V	5	"	Deve.
38	V	6	"	Sohodol.
39	V	7	"	Costești. Cuprinde și Roșești, Păvenești.
40	V	8	"	Bărăști. Cuprinde și Buholț.
41	V	9	"	Păltiniș (Dealu-Păltinișului). Cuprinde și Rujilești (Zgăibesti).
42	V	10	"	Rusești.
43	V	11	"	Lămășoia (Dealu-Lămășoii). Cuprinde și Clonești.
44	VI	1	Arada	Gura-Arăzii (Centru).
45	VI	2	"	Mănecști.
46	VI	3	"	Dostină. Cuprinde și Zăhești
47	VI	4	"	Ferecet (Fericet). Cuprinde și Coișești, Tânciu.
48	VI	5	"	Porjești (Dealu-Filipului).
49	VI	6	"	Mătișești. Cuprinde și Poarca, Jăicești. Tomoiștești.
50	VI	7	"	Trifești. Cuprinde și Dărești, Borteni.
51	VI	8	"	Borta.
52	VI	9	"	Părciu.
53	VI	10	"	Giurgiuț (Capu-Dealului). Cuprinde și Butești, Botișești, Tăroșești, Zenzești, Dădăi.
54	I	11	"	Niculești.
55	VI	12	"	Teiu. Cuprinde și Vărăști.
56	VI	13	"	Baba.
57	VI	14	"	Preluca.
58	VI	15	"	Oașa.
59	VI	16	"	Pătrușești. Cuprinde și Vucești, Filipiști, Bruzei, Puzești.
60	VII	1	Scărișoara	Fața-Lăzeștilor.
61	VII	2	"	Lăzești. Cuprinde și Dobrești, Surdești, Mocănești, Bortănești, Hojești, Mătei, Hărmoniești.
62	VII	3	"	Potloncl. Cuprinde și Trolotești, Hărăști, Tamburești.
63	VII	4	"	Gârda-de-Jos (Centru). Cuprinde și Bordoș, Topliștești, Olărești, Băicești, Dărlăi, Jebrești. Gădoiești, Pleșești, Purcelești, Rădăcești, Vesești, Cărlora, Cărcănești, (Pășești).
64	VII	5	"	Știuleț. Cuprinde și Ciomplești, (Ciotești), Ivănești.
65	VII	6	"	Lespezea. Cuprinde și Morțești.
66	VII	7	"	Runc. Cuprinde și Hârjești, Ivănești, Pucălatești, Tilești, Trăncești Ciulești, Purdești.
67	VII	8	"	Sfoartea. Cuprinde și Belej.
68	VII	9	"	Preluca. Cuprinde și Negești

Nr. de ord. al grup. de crîng.	Nr. de cod al		D e n u m i r e a	
	comunei	grup. de crînguri	comunei	crîngului
69	VIII	1	Gârda-de-Sus	Huzărești. Cuprinde și Florești, Hurhunești.
70	VIII	2	"	Plaiu (Buzăi). Cuprinde și Haiducești, Pleșești, Bortășești, Tolcești.
71	VIII	3	"	Pletei. Cuprinde și Negrești.
72	VIII	4	"	Iarba-Rea. Cuprinde și Morărești, Gligorești, Sucești, Scoarta, Incești, Grecii, Bruzești, Dodoești Marcești Smide.
73	VIII	5	"	Gura-Gârzii (Gârda-de-Sus Centru, La-Biserică).
74	VIII	6	"	Fluțărești. Cuprinde și Toporăști, Gonjești
75	VIII	7	"	Pliști.
76	VIII	8	"	Ocoale.
77	VIII	9	"	Iapa. Cuprinde și Stănișoara, Hănășești.
78	VIII	10	"	Dealu-Ordâncușii.
79	VIII	11	"	Mununa. Cuprinde și Apa-din-Cale.
80	VIII	12	"	Dobrești
81	VIII	13	"	Coasta-Leșului.
82	IX	1	Arieșeni (Lăpuș)	Dealu-Bajului. Cuprinde: Gondești, Tomiței, Droiești, Desmăntați, Pătrăhăiești.
83	IX	2	"	Șteu.
84	IX	3	"	Galbăna.
85	IX	4	"	Vamvucești.
86	IX	5	"	Centru (Văleni, La-Biserică).
87	IX	6	"	Dealu-Avrămeștilor. Cuprinde: Chirilești, Avrămești, Fața-Avrămeștilor, Flocoși, Bubești.
88	IX	7	"	Ponița.
89	IX	8	"	Sturu.
90	IX	9	"	Fața-Lăpușului (Fața-Căpreștilor). Cuprinde: Ducăi, Culdești, Căprești, Tomșești.
91	IX	10	"	Fața-Bisericii. Cuprinde: Drulăi, Căntești, Păntești, Ravecești, Purăști, Bricești, Pășcești, Negești.
92	IX	11	"	Fața-Cristesii. Cuprinde și Cotrești, Cerbu.
93	IX	12	"	Cobleșu. Cuprinde și Culdești, Jăbri.
94	IX	13	"	Hodobană.
95	IX	14	"	Casa-de-Piatră.
96	X	1	Neagra	Morcănești.
97	X	2	"	Lupărești. Cuprinde și Culdești, Scălești, Căpești, Burzești,
98	X	3	"	Căndrești. Cuprinde și Bembea, Pupi, Crețu.
99	X	4	"	Belești-de-Jos. Cuprinde și Șușești, Butuci, Chiculești.
100	X	5	"	Stănești. Cuprinde și Crăești, Bocii, Toiomești. Burzești, Didești, Vamvuții.
101	X	6	"	Petelei. Cuprinde și Cărjești, Lăzărești, Crapi, Obârșea, Costești.
102	X	7	"	Duduieni. Cuprinde și Pășcești, Todirești, Căndrești.
103	X	8	"	Belești-de-Sus. Cuprinde și Chiliești, Cristești, Culești.

Nr. de ord. al grup. de crîng.	Nr. de cod al		D e n u m i r e a	
	comunei	grup. de crînguri	comunei	crîngului
104	X	9	Neagra	Hănășești. Cuprinde și Bara, Cărăști, Durăști, Dosu.
	XI		Avram Iancu	VIDRA-DE-SUS.
105	XI	1	"	Incești. Cuprinde și Helerești Pușelești, Gligorești, Martești
106	XI	2	"	Vidrișoara. Cuprinde: Morcoșești, Boldești, Crăciunești, Pătroești, Dealu-Crișului, Bonji.
107	XI	3	"	Centru. Cuprinde și Găvrești, Ceamești, Coroești, Mihăiești, Cocești, Cursele, Zărești; Dobrana, Tomoțai, Dealu-Hapului, Jioiești; Cărăști, Șoi-cești, Pătruțești, Cristești, Dolești.
108	XI	4	"	Târșă. Cuprinde: Păculești, Orgești, Verdești, Cărulești, La-Căsoaie, Lunca-la-Lelești, Găvrești, Pogănești, Cocossești; Plaiu, Plaiu-Bihărici, Bădăi, Tarnița, Davidești, Cădrești; Călugărești, Hijești, Bădăii-cel-Mici, Dumăcești, Achimețești; Fistărești, Părvulești, Avrămești, Dealu-Hijului.
	XII		Vidra	I. Vidra-de-Mijloc.
109	XII	1	"	Dosu. Cuprinde: Jifești, Porăști, Borzești, Jivodești, Căsești, Lirci.
110	XI	2	"	Săgaj. Cuprinde: Gligorești. Horjești, Vâlcești, Bolești, Davidești, Jefești. Hănășești, Văsești, Rusești.
111	XII	3	"	Nemeși.
112	XII	4	"	Lunca. Cuprinde: Davidești (Lopești), Ciulești, Horști, Forcoșești, Tomoșești-din-Sus
	XII		"	II. Vidra-de-Jos (Gulești).
113	XII	5	"	Lunca-Guieștilor. Cuprinde: Oidești, Poșești, Guiești, Răsi-gești, Achimețești.
114	XII	6	"	Dealu-Guieștilor. Cuprinde: Culdești, Haiducești, Băcești, Bordești, Dăniliești.
115	XII	7	"	Vulcăneasa.
116	XII	8	"	III.
			"	Poieni (Puleni Suprapietri). Cuprinde: Hărăști, Șușești, Trifești. Bordești, Băi, Fântânele, Gârboave.
117	XIII	1	Ponorel	Bendești. Cuprinde și Jghiobeni.
118	XIII	2	"	Pleșcuța.
119	XIII	3	"	Bătești. Cuprinde și Lupuțești.
120	XIII	4	"	Luminești. Cuprinde și Haiducești, Indolea.
121	XIII	5	"	Căbăușești.
122	XIII	6	"	Pleșești. Cuprinde și Bobărești, Drăgoești.
123	XIII	7	"	Bogdănești. Cuprinde și Ciucurești.
124	XIII	8	"	Runcu. Cuprinde: Pitcrești, Pui-lești, Bobărești, Orgești.
125	XIII	9	"	Culdești. Cuprinde și Burzești.
126	XIII	10	"	Vărtănești.
127	XIII	11	"	Dosu-Urdeșului Cuprinde: Urdeșu, Tomoșești, Vesești.
128	XIII	12	"	Ficărești. Cuprinde și Hetelești.

Pentru gruparea crîngurilor am adoptat criteriul topografic. Unele crînguri se găsesc pe coame lungi de dealuri, cuprinzând un trup de moșie bine delimitat. Astfel hotarul întreg al comunei Bistra se separă în mod natural în șapte grupuri mari, bine distincte: Dealu-Hudriceștilor, Dealu-Băleștilor, Dealu-Muntelui și Dealu-Gârdelui, separate de văile Bistricioara, Valea-Mare și valea Dobrii; Vârșii-Mici și Vârșii-Mari separați de valea Petresii, care cuprind hotarul de „peste apa” Arieșului, în lunca caruia este situat „Centrul”. (Fig. 5). Aceste crînguri mari cuprind nenumarate crînguri mici de câte 2-3 case, cu diferite numiri, după familiile ce le alcătuiesc, pe care oamenii le cuprind sub un singur nume general. În acest caz nu am intrat în amănunt menționând numai numirea generală, de pildă Dealu-Băleștilor, Dealu-Hudriceștilor, etc., cu atât mai mult că poziția crîngurilor mici nu este definitivă, ele fiind în continuă creștere. Dar dacă în cuprinsul acestor crînguri mari se desprind unele cu toponimie distinctă și poziție izolată, dar tot pe spinarea aceluiași deal, noi am menționat în listă grupul la care ele se cuprind, aceasta pentru a avea o cât mai completă toponimie cât și pentru a le putea folosi la studiul evoluției crîngului.

Dar această configurație a terenului atât de distinct limitată — cum este cazul Bistrei — nu se găsește decât sporadic în restul satelor și atunci s'a avut în vedere în gruparea lor gravitarea sau apropierea mai multor crînguri spre unul din ele, care a fost luat ca reprezentant al grupului, fie că deținea un trup mai mare de moșie, fie că — în caz de egalitate — avea o poziție centrală. Astfel crîngul Bodești (IV. 2), la care am grupat nouă crînguri învecinate, reprezintă o poziție centrală, deși ca număr de locuitori abia le întrece pe celelalte cu poziții independente. În cazul când unul din grupuri deținea majoritatea ca întindere și populație, a fost luat acesta ca reprezentant al grupului, cum de pildă este Dealu-Frumos (IV. 1) cu câteva crînguri mici.

În afara de această situație, mai întâlnim cazul unor numiri topice luate ca reprezentante ale mai multor crînguri cu diferite numiri, prin faptul că acele crînguri se găsesc pe acea parte de teren. De pildă Fața-Lăpușului (IX. 9) sau

Fața-Eisericii (IX. 10), care cuprind diferite crînguri. (Fig. 6).

Am accentuat până acum, legătura strânsă între mediul geografic și așezările omenești, atât în ceea ce privește poziția, cât și forma lor. Am văzut că gospodăriile au găsit o mai prielnică așezare pe suprafața platoului, decât în văile înguste cu luncile reduse la o fâșie de abia câțiva zeci de metri, expusă inundațiilor. Tot pe înălțimi („la deal”) îi mîna și nevoile economice, nutrețele fiind greu de transportat în vale. Consumarea fânului pe înălțimi mai are avantajul că scutește pe locuitori de a transporta gunoiul necesar fânașelor și culturilor pe înălțimi, fapt deosebit de important pentru regiunea noastră sărăcăcioasă. Văile n'au constituit astfel decât căi de pătrundere în munte căi ce au dus spre pădurile bogate ale regiunii — și pe alocuri unde luncile permiteau prima vatră. În toată regiunea nu întâlnim decât două nuclee mai mari așezate în lunca Arieșului: Câmpeni și Bistra, dar și la acestea „Centrul” nu reprezintă decât un procent redus din totalul populației comunelor respective (31,6% la Câmpeni care este centrul economic al regiunii întregi și 20% la Bistra). (Fig. 7). În afară de acestea, mici nuclee în vale se mai găsesc doar la Albac (Gura-Albacului) (Fig. 8), Arada (Gura-Arării) (Fig. 9), Săcătura (Gura Negrii) și Avram-Iancu (Fig. 10). În ceea ce privește celelalte sate abia câte o casă izolată mai străjue din când în când singurătatea văilor.

Până aici vedem vieța omenească condiționată de factorii cosmici. Dar condițiile cosmice credem că nu explică în deajuns formarea crîngurilor, care sunt determinate în structura lor și de factorul demografic. Proprietatea din jurul gospodăriei primului ocupant a constituit vatra crîngului. Acesta s'a tot lărgit în măsura în care i-a permis natura fizică și evoluția crîngurilor vecine. Descendenții primei familii constituie astăzi populația crîngului.

„Tăt un neam o fost aici. O fost mai mulți frați și s'o împărțit (proprietatea). Aicea nu-s strînătăți, nime, numă tăt de-ai noștri” 8). Aicea nu sunt străini. Sunt tot familii înrudite în tot hotarul nostru (cam 120 jug.). Nime nu știe când or fi venit. Din moși strămoși tot

* 8) Costești-Albac. (V. 7), Ivan Ilie, 74 ani.

aici se știu” 9), ne spune un fiu al Soșoieștilor, crîng cu șase gospodării. „Aici o fost șase case, acum s’o înmulțit. Dintr’o familie s’o făcut cinci căși. Aicea mai demult n’o fost căși, o fost câțiva vătrași bătrâni. Pe aici o fost tăt păduri, numa puțin o fost lume faină. Lume friguroasă, loc tare, pietros, lucru mult și spor puțin” 10).

În crîngul Băi din comuna Vidra (XII. 8) un informator ne identifică un vechi „vătraș” familia Guia (Goia), care stătea jos în valea Arieșului în Lunca-Guieștilor (XII. 5) având proprietatea până în Suprapietri.

„Guia Todor o trait pe vremea moșului și locu ăsta tot o fost al lui, și Dealu Corbului și tot Băii. Aici îi zice la Guiești. Țla strângea darea cu crestele pe băț. Avea slujitori, jurat. El nu era nemeș. O avut un ginere Pop și acum o rămas Pop” 11).

Astăzi Goiești se întâlnesc peste tot pe valea Arieșului-Mic până sus în Avram-Iancu. Vidra-de-Jos se mai numește și Guiești.

Această descendență se poate vedea și din toponimia crîngurilor: Bodești dela familiile Bodea care îl alcătuiesc; Trifești dela Trif, Mătișești dela Mateș, ș. a. m. d. Firește că nu trebuie să conchidem că membrii aceleiași crîng se căsătoresc între rude, ci că fetele puteau fi aduse din alte părți, dar fără să primească zestre pământ. Dar fiindcă aceeași familie înmulțindu-se și ramificându-se nu mai putea fi identificată ușor după numele de familie, a intervenit porecla sau „ciufala”. Astfel examinând toponimia crîngurilor din Arieșeni putem distinge trei categorii de numiri: 1. Nume de

familie; 2. Nume de poreclă sau ciufală și 3. Numiri legate de elemente geografice.

1. Nume de familie: Toma (Tomiței); Avram (Avrămești); Culda (Culdești); Brici (Bricești); Neag (Negești); Pantea (Păntești).

2. Poreclă și ciufală: Gondea (Gondești); Drolea (Drolești); Desmântat (Desmântați); Pătrăhăița (Pătrăhățești); Vamvuc (Vamvucești); Chirilă (Chirilești); Flocoș (Flocoși); Buș (Bubești); Jabră (Jăbrei); Durlău (Drulăi); Canța (Canțești); Raveca (Ravecești); Pura (Puraști); Duca (Ducăi); Capra (Căprești); Tomșa (Tomșești).

3. Numiri legate de elemente geografice 12): valea Șteului (Șteu); valea Galbăna (Galbăna); Poiană (Ponița); Cobleșu; Cerbu (munte); Fața-Lăpușului; Sturu (munte); Hodobană; Casa de Piatră; Fața Cristesii; Dealu-Bajului.

Majoritate deci sunt numirile acordate ca poreclă sau ciufală, ca flocoș, capra, etc., sau cu o semnificație asemănătoare, care s’a păstrat în limba noastră fără să mai fie folosite sau înțelese, și care pot pune interesante probleme pentru filologi. Astfel prin „vamvuc” se înțelege un om întreg la minte, iar „desmântat”, contrariul 13).

Numele de poreclă sau ciufală întrebuițat în toponimia crîngului apare uneori, cu mai mare frecvență, alături de cel topic, de pildă Giurgiuț (Capu-Dealului), (VI. 10), sau alături de unele nume de familie, de pildă Cărcănești (Pășcești) (VII. 4), Cărcan fiind porecla, Pașca numele de familie.

9) Soșoiești-Săcătura, Toader Sabin, 30 ani.

10) Poieni-Vidra, Pavel Goia, 86 ani (XII. 8).

11) Vidra, Poieni-Băi, Goia Gavrilă, 76 ani.

12) Nume de familie din aceste crînguri:

Șteu: Bâte, Gligor, Lazea, Căndea, Belei, Mateș.

Galbana: Vulturar, Avram, Petrus, Bâte, Ștefănuț, Mariș, Negrea, Natotea, Stan, Lazea, Mocan, Morcan.

Ponița: Bâte, Neag, Lup, Giurgiu, Pantea, Pașca, Mocan, Ștefănuț.

Cobleșu: Avram, Petrus, Mocan, Culda, Mateș, Pantea, Negrea, Stan, Pașca, Bâte, Gligor, Vârciu, Lazea.

Fața Lăpușului: Bâte, Dobre. Pașca, Pantea, Mateș, Negrea, Belei, Lazea, Mariș, Vulturar, Culda, Neag, Jurj.

Sturu: Purcel, Gligor, Todea, Lazea, Bâte, Pașca, Jurj, Dobra,

Hodobană: Petrus, Avram, Negrea, Matei, Pleșa, Bâte, Lazea.

Casa de Piatră: Gligor, Matei, Bâte.

Fața Cristesii: Vârciu, Bâte, Jurj, Pașca, Neag, Gligor, Lazea.

Dealu-Bajului: Lazea, Petrus, Mateș, Belei, Culda, Mariș, Gligor, Purcel, Mocan.

13) Arieșeni, Todea Ioan, 67 ani, preot localnic.

Numirile topice sunt scoase din uz de îndată ce crîngul s'a mărit și se afirmă deci că vieață socială. Astfel pe locul numit „Plaiu se găsesc patru crînguri mici: Buzăi, Bortășești, Tolcești și Pleșești (VIII. 2). Plaiu începe să fie indicat sub numele de Buzăi. Uneori numele nici nu intră în funcțiune. Gădoești (VII. 4) este pe locul numit Scaune, fără a purta aceasta numire.

Factorul demografic contribuie și la evoluția crîngurilor. Natalitatea la aceasta populație de munte a fost, mai ales în trecut, foarte ridicată, încât în decurs de câteva generații crîngurile au devenit neîncăpătoare. Natalitatea a avut bine înțeles repercusiuni și în domeniul vieții economice. „Oamenii s'o înmulțit mult, locul s'o împărțit și o rămas pe nimic: casa cu un pic de grădiniță, un strat de ceapă. Sunt mulți care nu samănă decât cânepă și picocii” (cartofi) 14). Aicea' nu-s locurile strânse la oameni, unu-i aici, altu dincolo. Aici n'o fost bine împărțite locurile, tăt mușcături de locuri. Ieste câte unu care are de câte o litră 15) aici și de alta în altă parte, alege care are câte un loc mai mare” 16).

Prin înmulțirea populației și fărâmițarea proprietății, oamenii au fost siliți să găsească noi terenuri pentru așezări. Acestea nu se puteau găsi decât la munte unde prin tăierea de păduri se obținea la început o poiană, în care se stabilea o familie, mai întâi temporar, sub formă de „maietoare”, iar mai târziu, după un timp oarecare devenea o locuință permanentă. Astfel măietorii care sunt la început simple poieni create prin defrișarea pădurilor, după un timp oarecare devin crînguri cu populație stabilă, rămânând să se găsească alte locuri pentru măietori. (Fig. 11, 12). Bine înțeles ca această posibilitate este acum la limită din cauza altitudinii reduse a Munților Apuseni, care sunt în întregime cucerți de vieața umană. (Fig. 13, 14). Ca dovadă că măietoarea a fost totdeauna leagănul crîngurilor, putem cita faptul că în unele crînguri mai re-

cente — cum sunt Poienile Vidrei — gospodăria cu anexele ei (casă, șură, poiată, cămară) se numește și astăzi „măietoare”. Problema spațiului este atât de vitală încât a ajuns să se creeze crînguri în condițiile cele mai neprielnice vieții omenești. Între aceste condiții nefavorabile trebuie amintit în primul rând lipsa apei — din cauza regiunii calcaroase — care trebuie căutată adeseori la distanțe de 2-3 ore, și solul pietros, care pentru a putea fi întrebuințat ca fânaț sau arătură, trebuie curățit în fiecare an strângându-se „grohoturi” (grămezi de pietri) de mărimi impresionante, atingând chiar înălțimea unei case. (Fig. 15).

Acest proces se poate desprinde și din informațiile culese din crîngurile formate mai recent. „Mai de mult numa o casă era. Tata, fie iertat, o făcut-o în pădure, o pus casa pă buciumi (trunchi de brad). Sunt și 100 de ani de când s'o tăiat pădurile. Numa de câțiva ani s'o făcut aiestea (6 case). Mutături o fost pe aici. Pământu l-o avut moșu jos în Stiuleț. (VII. 5) Aici o avut numa mutătură. Vara' stătea aici. Jarna să ducea dinjos” 17). În Roșești, când eram mic erau 6 case. Acum sunt 15” 18). „Moșu ne spunea că mai demult, când era copil, la Biserică o fost numa vre-o 2 case. La Stănești o fost una. O tăiat pădurea ca să facă loc de casă” 19).

Imediat lângă gospodărie se înfiripează și puțină agricultură. „Acolo-i casă, acolo-i sămănătura” 20).

Un informator din Costești-Albac, Simion Pașca în vârstă de 84 ani, ne spune că pe timpul când era copil, pe Vârfurile Țicălaia și Poiene (1233 m.) din hotarul comunei Albac, erau păduri seculare cu câteva poieni deschise în marginea pădurilor de pe fața muntelui, „dosul” fiind acoperit de pădure oarbă. În aceste poieni nu locuiau decât zece familii izolate fiecare în câte o poiană. Astăzi după cca. șapte decenii, din cele 10 familii vătrașe avem în crîngul Costești 124 gospodării. Aceasta se datorește prolificității Moșilor, aproape fiecare familie având 8-10 copii.

14) Arada, Nicola Aurel, 45 ani.

15) Măsură de 15 kg. Într'un jugăr se samănă 6-7 litre de grâu sau secară.

16) Certege, Bădău Todor, 82 ani.

17) Costești-Albac, Ivan Ilie, 74 ani.

18) Costești-Roșești, comuna Albac, Nicula Niculae, 77 ani.

19) Stănești-Neagra, Tolomei Avram, 30 ani.

20) Idem.

TAB. III

POPULAȚIA

Nr. crt.	Comuna	La Recensământul *) din														Suprafața în jugăre	Observații	
		1869		1880		1890		1900		1910		1930		1941				
		Gosp	Locuitori	G.	L.	G.	L.	G.	L.	G.	L.	G.	L.	G.	L.			
I	Câmpeni	—	2259	—	2200	—	2431	—	2556	609	2956	643	3228	772	3620	5.621		
II	Certege	—	1340	—	1269	—	1243	—	1264	289	1219	247	1307	283	1436	7.463		
III	Bistra	—	3718	—	3582	—	3618	—	3755	908	4116	931	4501	1047	5044	21.745		
VI	Săcătura	—	1716	—	1795	—	1841	—	1845	418	1967	415	1968	431	2270	4.648		
V	Albac	—	4588	—	5166	—	5312	—	5800	1274	6513	620	3099	653	3528	18.896	Inclus' v Arada	
VI	Arada	Face parte integrantă din comuna Albac											676	3460	781	4138		
VII	Scărișoara	—	4632	—	5153	—	5275	—	5627	1339	6270	1005	5252	732	4126	31.847	Inclus. parte din Gârda-de-Sus și Arieșeni	
VIII	Gârda-de-Sus	Face parte integrantă din comuna Scărișoara												557	3067			
IX	Arieșeni	Face parte integrantă din comuna Scărișoara											357	2020	378	2352		
X	Neagra	—	2542	—	2733	—	2541	—	2798	672	3053	580	2984	430	2188	15.128	Inclus. parte din Gârda-de-Sus și Arieșeni	
XI	Avram-Iancu	—	2684	—	2758	—	2629	—	3112	725	3609	771	3880	813	4111	17.644		
XII	Ponorel	—	1574	—	1652	—	1674	—	1771	386	1872	359	1976	411	2230	4.389		
XIII	Vidra	—	2592	—	2489	—	2517	—	2655	590	2674	564	2707	567	2906	6 808		
Total . .		—	27645	—	28797	—	29081	—	31183	7210	34249	7168	36382	7855	41016	134.189	77.226 Ha.	

*) Pentru anii 1860, 1880, 1890, 1900 și 1910, precum și suprafața după vol. 42 al Rec. maghiar din 1910; pentru anul 1930 din vol. IX al Rec. Pop., iar pentru 1941 Indicatorul Statistic 1941.

Pentru a urmări înaintarea spre înălțimi, ne putem servi și de rezultatele recensămintelor. Din tabloul alăturat constatăm o simțitoare creștere a populației spre munte hotarele comunelor Albac și Scărișoara, nevoite să se separe din aceasta cauza, în mai multe comune. Aceasta creștere ajunge la limită între anii 1910-1930, cu toate pierderile războiului și colonizarile de după 1920²¹.

Cu toate că crîngul este de multe ori izolat de cel vecin printr-o panta, vale sau padure, totuși locuitorii lui nu duc o viață izolată de-a cîlorlalți. Nevoile care îi fac să se întâlnească sunt în primul rînd de ordin economic. Locuitorii crîngurilor apropiate se ajută reciproc la muncile cîmpului, se întâlnesc în vale la moară și sus la munte cu vitele sau la padure. A doua categorie de necesități sunt de natură spirituală. Nevoia de a comunica între ei se manifestă prin șezători („elaci”), jocuri, cântece din tîlnic și fluier, a căror melodii reduc distanțele și apropie sufletele. Între crîngurile mai departate întâlnirea se face la biserică. Fig. 16, 17. Alte nevoi care împing pe oameni să-și mai parasească uneori crîngurile sunt de ordin administrativ legate de primărie și școală. Din aceasta cauză primăria este totdeauna așezată în vale, valea fiind singura arteră cu poziție oarecum centrală în tot spațiul care formează o comună administrativă. Cât privește satele-crînguri din care este formată în general comuna administrativă din plasa Cămpeni s'ar putea spune că limitele naturale nu constituiesc hotare între ele. Crîngurile se ramifică pe culmi, coboară pe pantele domoale, se împrăștie de-a-lungul vailor, uneori fără să știi când încetează un sat și când începe altul. (Fig. 18, 19. Astfel suprafața totală a celor 13 sate este susceptibilă de numeroase modificări. Un crîng poate trece ușor de la un sat la altul, și ele au și trecut în decursul timpului după cum gravitau interesele administrative.

După 1920, vechea comună Albac se separă în două, alcatuind două comune: Albac și Arada. Hotarul se trasează în mod arbitrar urmând vailor Fericețului și Teiului. Drept criteriu de separare au fost cele două biserici, una din Gura-Albacului, care strîngea odată cu toate vailor și toate crîngurile urcate pe culmi, și

cealaltă din Gura-Arazii, locul de confluență a celor două vailor: Arada și Albac, spre care coboară toți munții. Mățișești, Trifești, Giurgiuș, Oașa, Preluca, uriașă populară a muntelui, cu Fericețul în față — leaganul și sbuciumul lui Horia. Pe Dealul Fericețului, din casa lui Horia n'a mai rămas nicio urmă, numai pămîntul, veșnicul pămînt, „lumea” care se deschide grație ca o pagină de istorie. Toată mișcarea revoluționară prinde grație acolo. Parcă vezi acele spinări mari de munte, cu sutele de gospodării, adăpostite lângă padurea și pașunea înălțimilor, gravitînd spre Fericeț ca spre o mîntuire. Și deasupra, puternica și înfiorătoare Biharie, ca un gând mărui îndreptat spre isbînda. Dealul Fericețului sau al Fericețului — numirea variază — derivînd de la „ferice” (feriga, nu de la ferice. fiindcă într-o „lume” de piatră, într-o „lume” rece și „ră” (rea), unde vîntul Bihariei pustiește orice trudă, nu poate fi vorba de ferice — dealul acesta cu perspectiva lui atît de aproape de Dumnezeu, se continuă cu Dealul Costeștilor, vatra celui mai mare crîng din comuna Albac 677 locuitori). Între acesta și Fericețul din comuna Arada nu este nicio limită naturală, același platou pe care se circula neîntrerupt. Oamenii coboară pe ambele spinări, atît spre Gura-Arazii cît și spre Gura-Albacului. Nici n'ai putea să le stabilești irevocabil apartenența. Din el alte vailor și alte dealuri, duc mai departe și oamenii le trec după cum li-e mai ușor și le cer interesele.

Dar aceasta separare administrativă dacă este foarte comodă din punctul de vedere al proprietății individuale — care în general este identică cu crîngul — nu poate rezolva problema proprietății posesorilor, indiviză și împrăștiată în nenumerate bucați printre proprietatea individuală rămănită și ea. Astfel suprafața vechei comune Albac, s'a separat numai în mod formal în două părți egale. În realitate cunoscătorii hotarului spun că Arada este mai mare, unde de fapt se găsește cea mai mare parte a proprietății urbariale a vechei comune Albac. Astfel locuitorii comunei Albac foloseau pămîntul lor posesorilor în hotarul și împreună cu locuitorii comunei Arada.

Aceste separări arbitrare ne prezintă și alte anomalii. Crîngul Rusești (V. 10) aparținînd

21) Cf. P. Râmneanțu, *Capitalul om din Munții Apuseni*. Buletinul Eugenic și Bio-Politic, Cluj, 1938, vol. IX, Nr. 9-10, 11-12 și 1939, vol. X, Nr. 1, 2, 3-4.

administrativ comunei Albac, se găsește dincolo de apa Fericetului, care a fost decretată ca hotar între comunele Albac și Arada. Proprietatea lor fiind însă tocmai în vale, nu pot fi desprinși de comuna Albac.

Aceleași probleme se pun și pentru celelalte comune separate. Din vechea comună Neagra se desprinde toată partea numită Neagra-de-Sus, din care crîngurile Galbana, Dealu-Bajului și Șteu trec la comuna Arieșeni (Lăpușu, iar Iarba-Rea formează împreună cu toată partea numită Gârda-de-Sus, deslăpătită în 1932 dela comuna Scărișoara, noua comuna cu același nume 22).

În aceste cazuri suprafețele satelor sunt date numai relativ. Suprafețele desprinse neputând fi apreciate s'a aplicat drept criteriu procentajul locuitorilor desprinși. Astfel suprafețele satelor modificate după întocmirea cadastrului nu mai pot reprezenta date reale, întru cât chiar dacă s'ar lua ca bază registrul cadastral, acesta privește numai proprietatea individuală, iar cea posesorială și a Statului, numai global. Situația este și mai neclară dacă se adaugă faptul ca la 1918, în timpul revoluției, au ars toate registrele cadastrale, făcându-se ulterior o copie, care nu s'a mai ținut la curent cu modificările intervenite în proprietatea individuală.

Prezentarea pe care am făcut-o crîngurilor din Munții Apuseni ar putea da impresia ca locuitorii ei trăiesc într-o oarecare izolare. Aceasta izolare este numai relativă și privește mai mult crîngurile ca părți componente ale întregului care este comuna. Noțiunea de „sat” nici nu există. Pentru întreg se folosește termenul de „comună”, ceea ce înseamnă grupare administrativă, iar partea este „crîngul” nu „satul”. Noțiunea de „sat” se întâlnește doar la centrul Bistrei, nucleul din lunca Arieșului, vatra unor vechi familii, între care familia Bistroi, a dat și numele comunei 23). Cei de

pe dealurile Bistrei „vin în sat”. Dar Bistra din extremitatea estică a acestei regiuni, prezintă unele aspecte care o apropie mai mult de formele satelor învecinate: Lupșa, Sălciua, etc. Nicăiri în celelalte sate din plasa Cămpeni nu se mai face această distincție. Pentru cei de Coboara, de pilda, în Gura-Albacului, nucleul din vale nu este sat, ci numai locuitorii sunt „Valeni” sau locul este „La-Biserica”, ceea ce ne dă tocmai noțiunea centrului: valea ca arteră de circulație și biserica centrul spiritual, peste care s'a suprapus mai târziu centrul administrativ. Nu se poate spune însă că unul din crînguri este centrul tuturor celor din sat. Centrală nu este decât valea — arteră de circulație pentru căruțe — dar mai ales dealul și muntele pe care Moții îl strabat mai bucuros decât drumul din vale, atât cu calul de căpastru, cât și cu piciorul. Astfel masivul este mereu străbatut în toate direcțiile. Pe valca celor două Arieșuri se poate ajunge dela Albac la Bălcești-Calata-Huedin-Cluj, dela Scărișoara la basinalul Beiușului, dela Vidra la Baia-de-Criș-Hălmagiu și dela Cămpeni la Abrud-Alba-Iulia sau Câmpia Transilvaniei. Aceste drumuri sunt ca niște porți de ieșire din cetatea de piatră a Moților, în care aurul s'a pastrat numai în legenda Muntelui Gaiu, iar lemnul s'a scurs pe apele Arieșului, porți care atrag din ce în ce mai puțin lăcomia străinilor.

Referitor la popularea înălțimilor din Munții Apuseni, putem distinge două faze: una de tinerețe a vieții umane, caracterizată prin înaintarea spre înălțimi, proces în care masivul ajunge la o populație maximă pentru posibilitățile pe care le poate oferi. Acest proces este astăzi aproape încheiat. Dinamismul demografic neputând fi oprit, iar drumul în sus fiind închis urmează a doua fază când populația este nevoită să parascască muntele și să gasească în altă parte resurse de existență.

LUCIA APOLZAN

22) Mon. Of. 252, p. 6350

23) Bistra, Balea Florian, 47 ani. Cf. și I. Pușcariu, Date istorice privitoare la familiile nobile române, Sibiu, 1892, p. 54.

Fig. 2. Costești, un crîng din comuna Albac, la înălțime de 1200 m.

Fig. 3. Crîngul Trifești din comuna Arada.
www.dacoromanica.ro

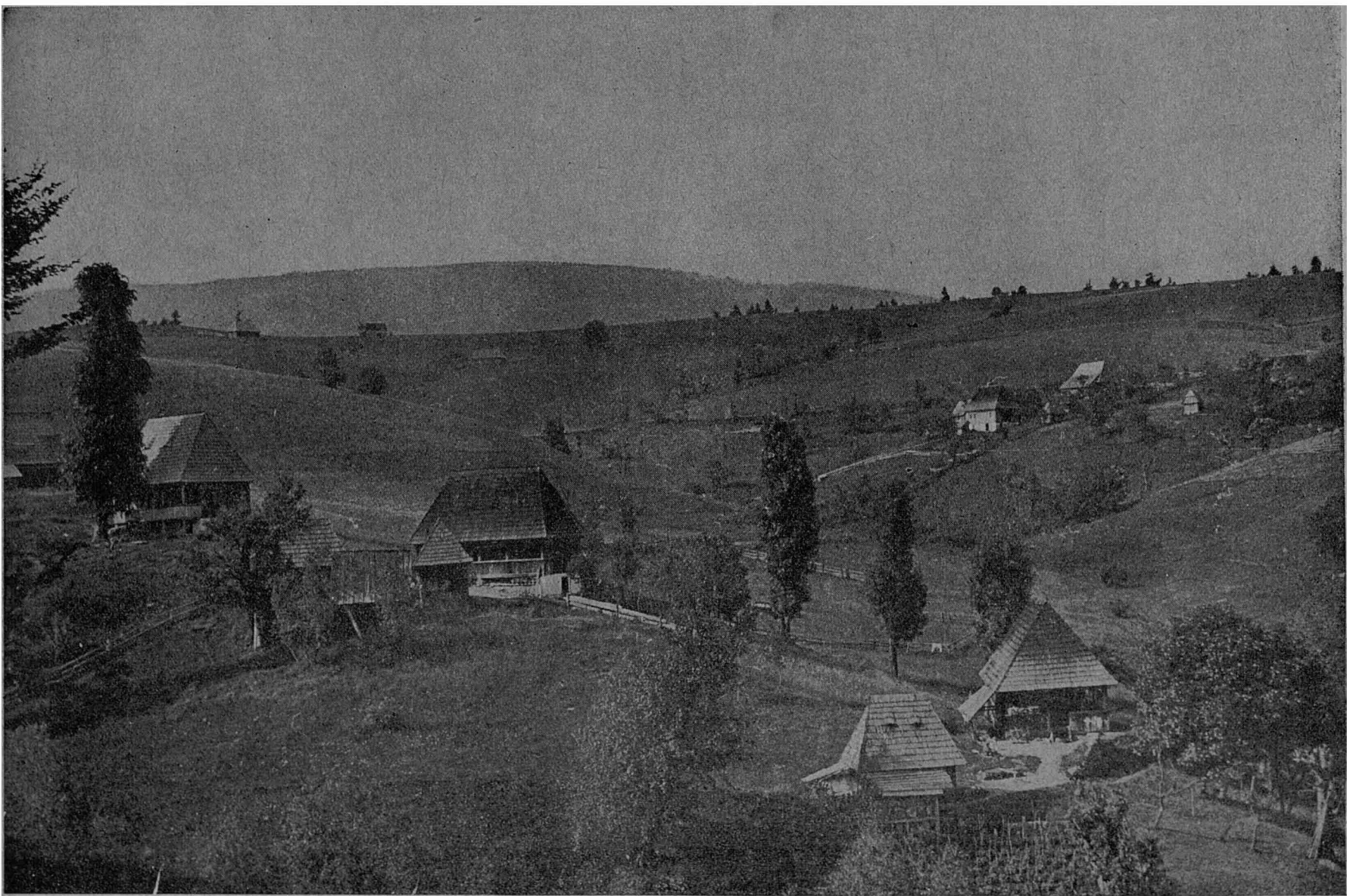

Fig. 4. În interiorul crîngului Durăști (comuna Bistra).
www.dacoromanica.ro

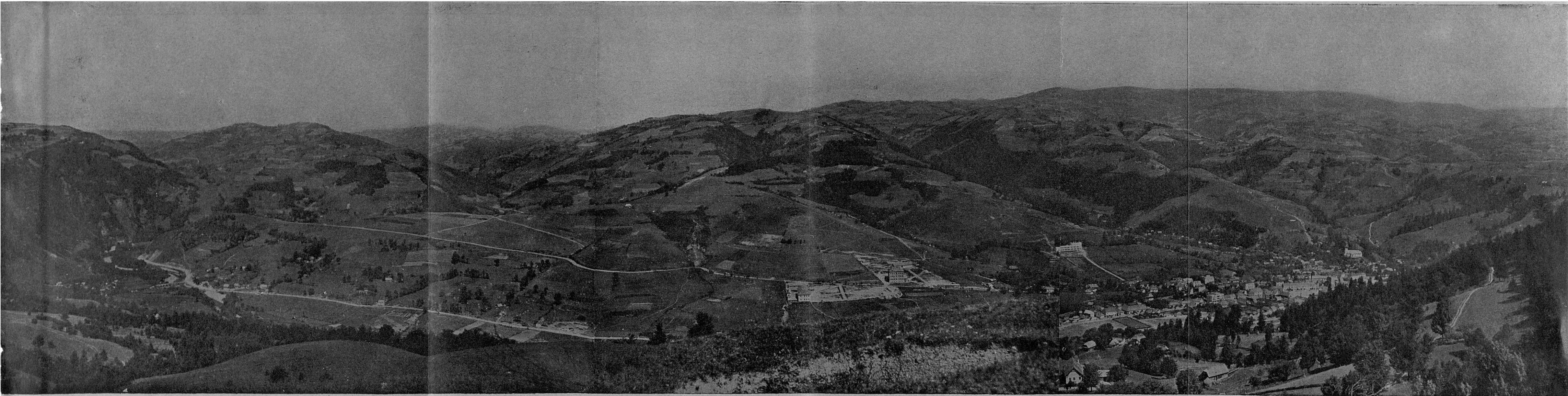

Fig. 7. Vedere panoramică asupra Câmpenilor.

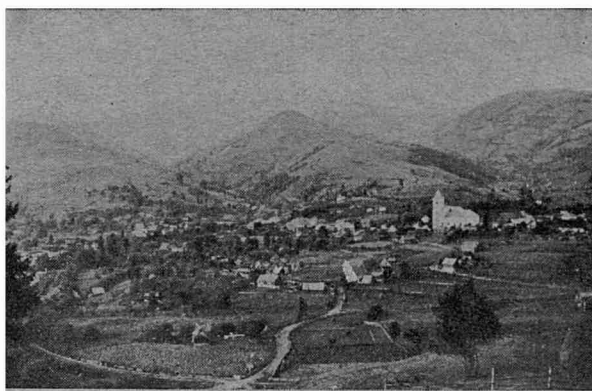

Fig. 5. Centrul comunei Bistra, situat în lunca Arieșului. În față crîngurile Dealu-Băleștilor (stînga) Dealu-Muntelui și Dealu-Gărdelui.

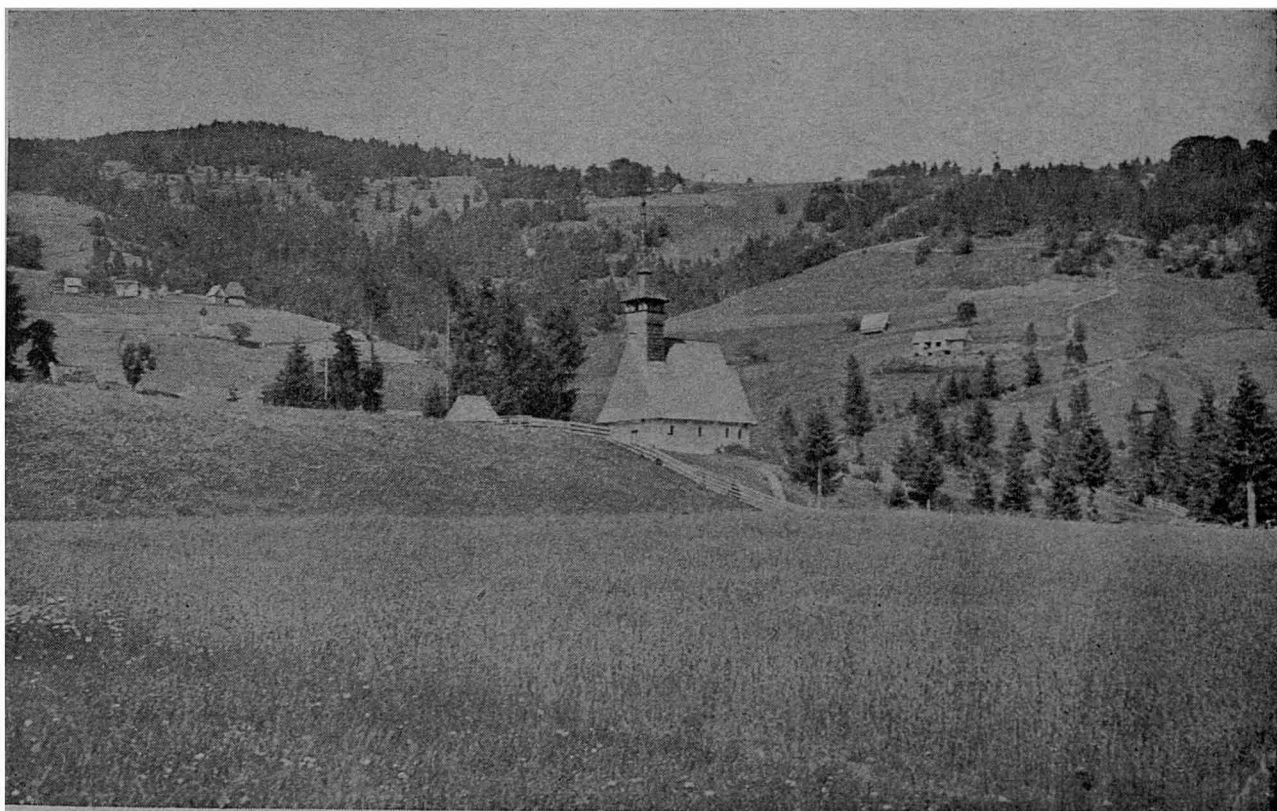

Fig. 6. Arieșeni — Centru și parte din fața Bisericii.

Fig. 8. Gura-Albacului, centrul comunei Albac.

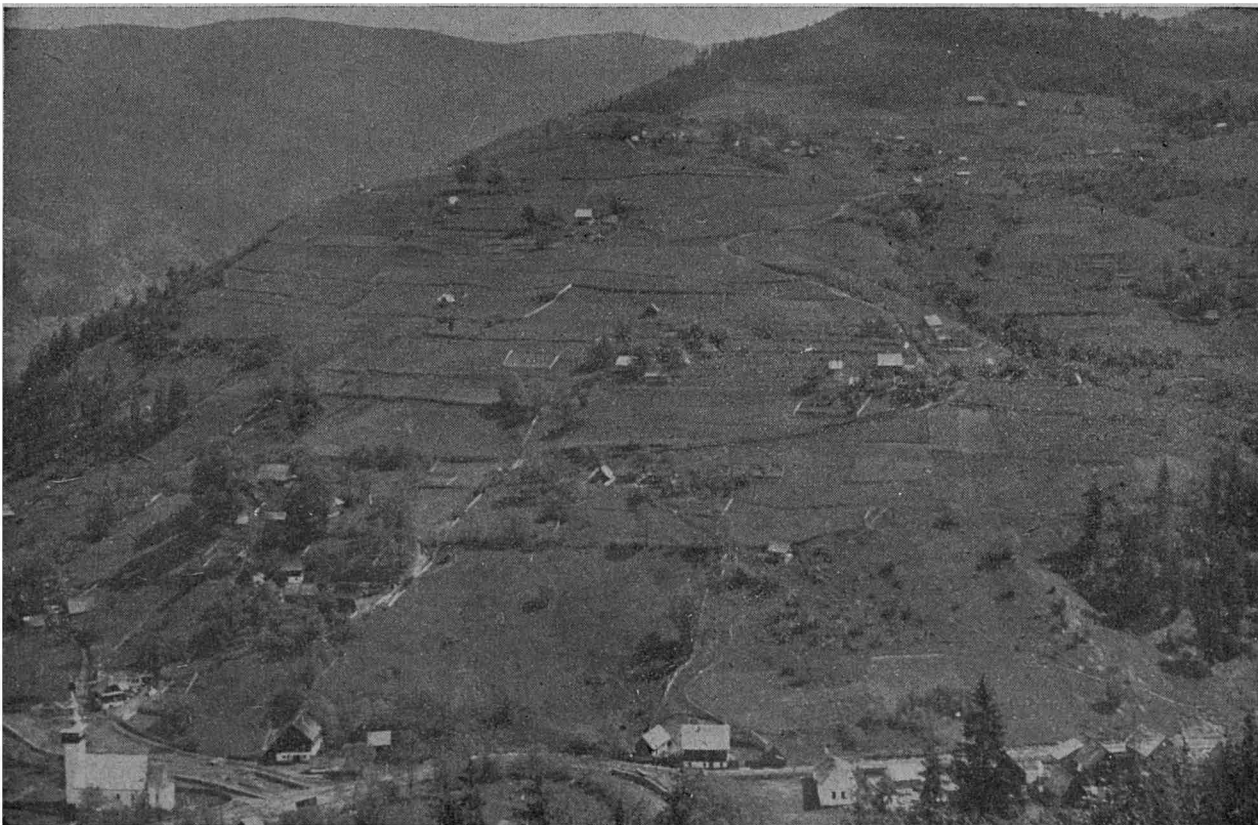

Fig. 9. Gura-Arăzii, centrul comunei Arada. În fața crîngului Nicoleşti.

Fig. 10. Centrul comunei Avram-Iancu.
www.dacoromanica.ro

Fig. 11. O parte din Galbăna-Arieșeni crîng așezat sub Biharia.

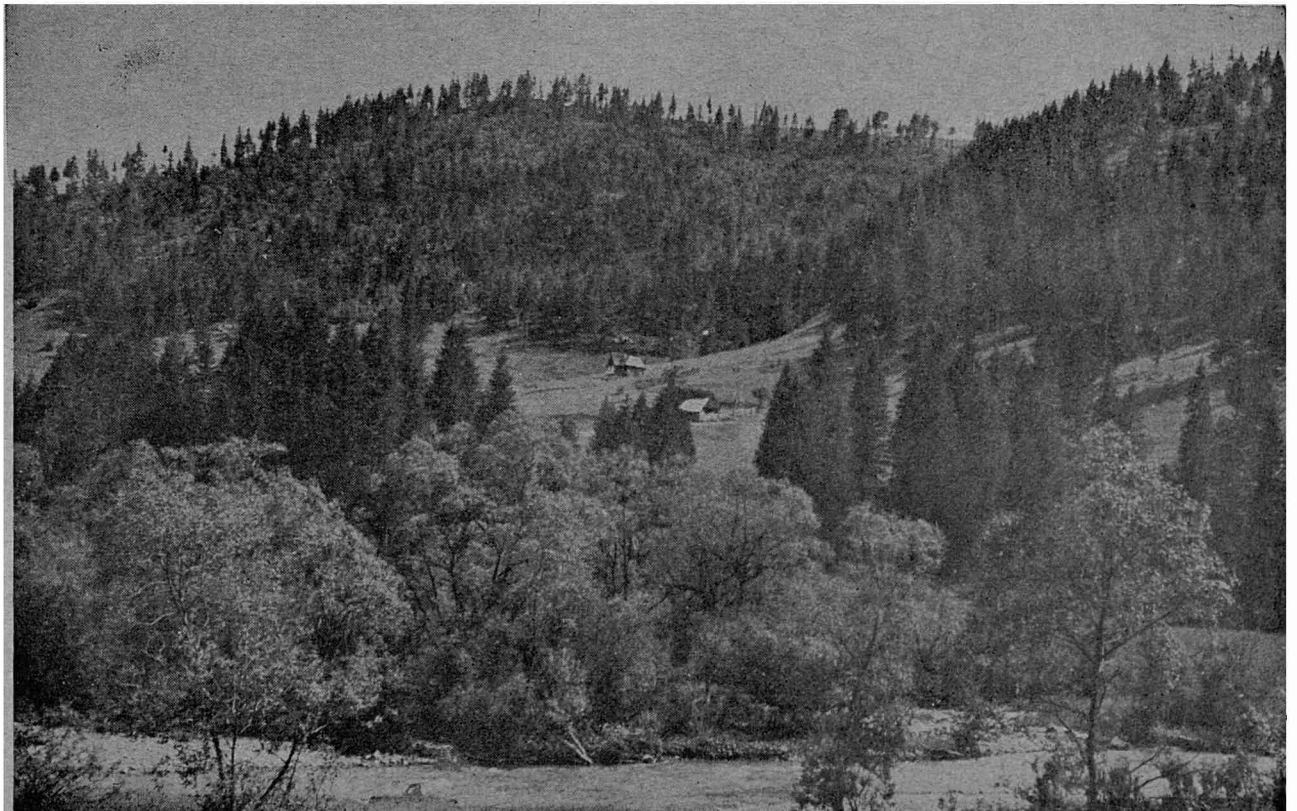

Fig. 12. Pe Valea Arieșului Mare între Gârda-de-Sus și Arieșeni. Gospodărie stabilă într'o poiană.

Fig. 13. O parte din hotarul comunei Arada, cu crîngul Pătrușești.

www.dacoromanica.ro
Fig. 14. Giurgiuț — Arada.

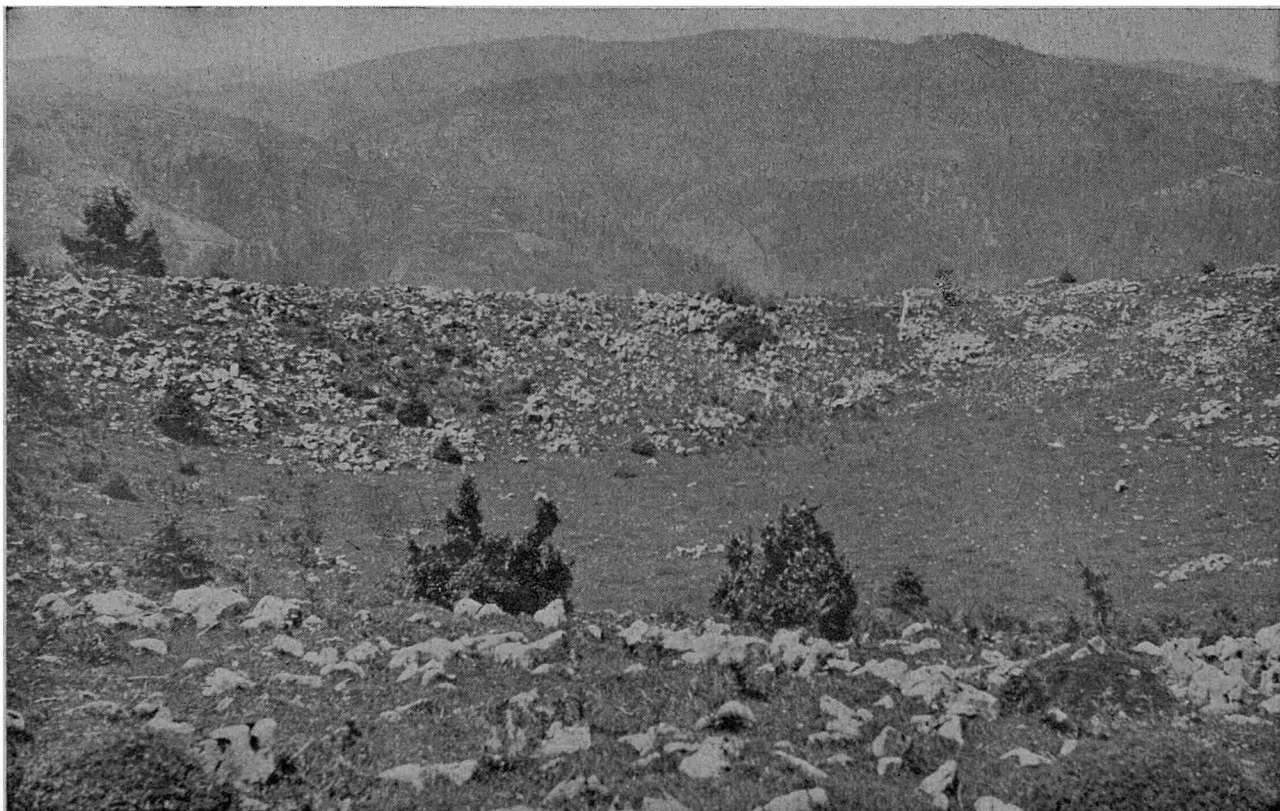
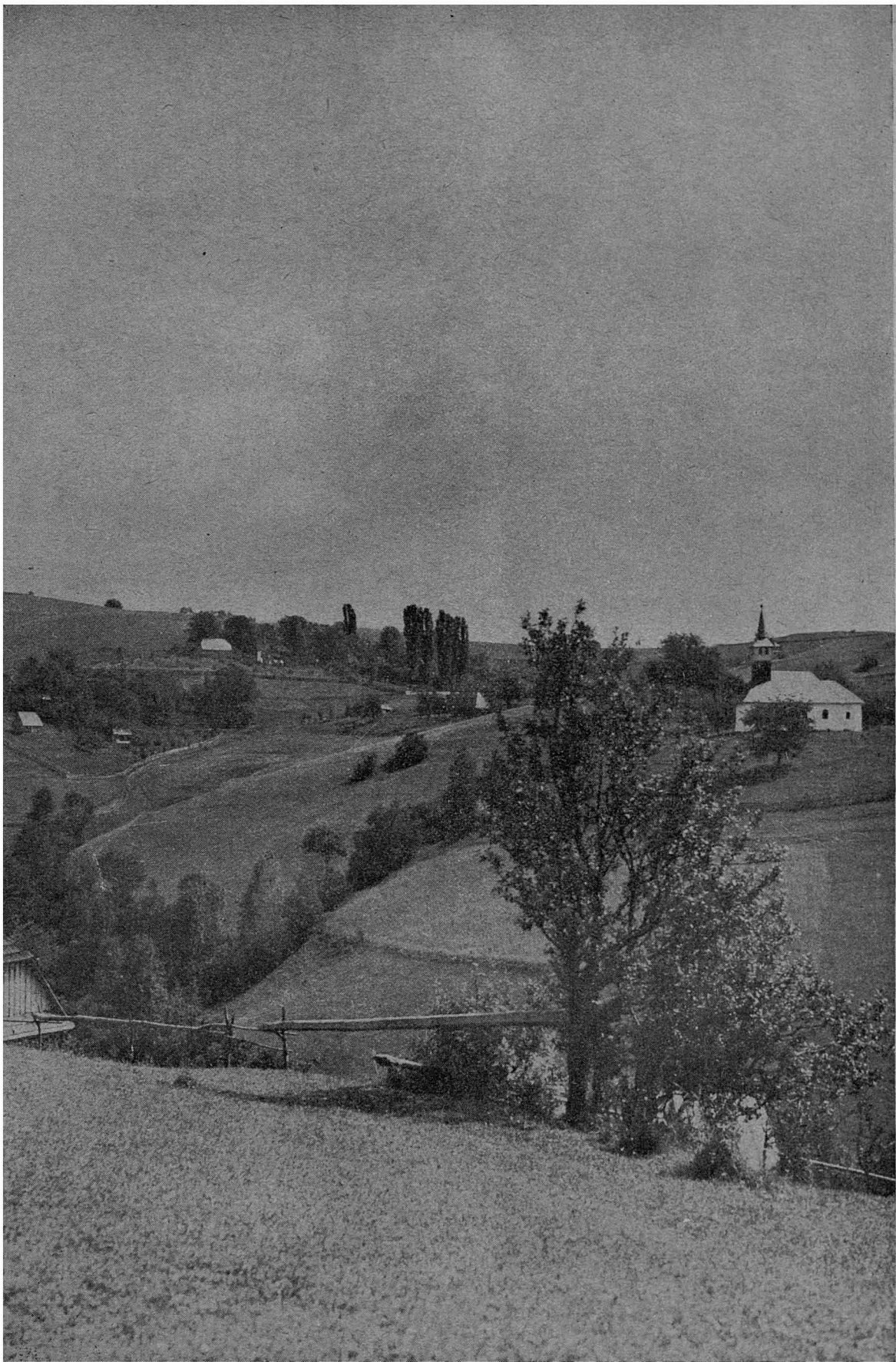

Fig. 15. Loc pietros în Costești-Albac.

www.dacoromanica.ro
Fig. 16. Lazești — Scărișoara

www.dacoromanica.ro
Fig. 17. Dricu-Certegii cu biserica gr. catolică.

Fig. 18. Valea Arieșului-Mic, una din cele mai populate văi. (Comuna Avram-Iancu). În zare crîngul Plaiu.

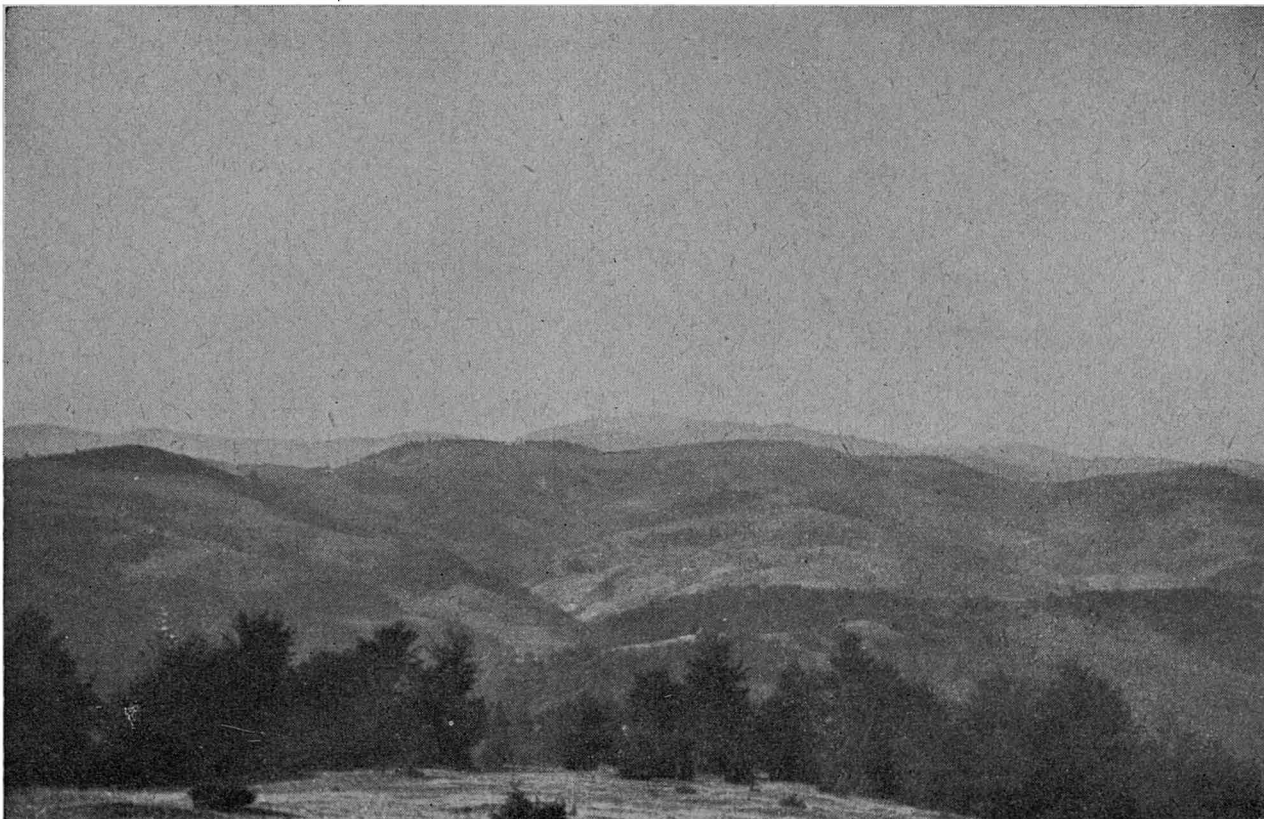

Fig. 19. Leagănul Moșilor — muntele și valea — nesfârșite ca pământul. În zare făclia de aur sumbru a Muntelui Găina (1488 m).
(Vedere panoramică asupra comunelor Neagra și Avram-Iancu).

Fig. 26 Intre Arieșeni și Iarba Rea (comuna Gârda-de-Sus), peste Șteu la altitudine de 1400 m. sub Biharia, la locul numit Colnicele Bărzărilor pe Dealul Cădeștilor.

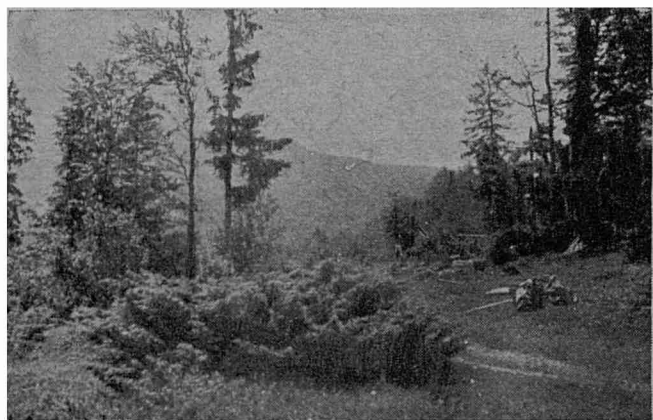

Fig. 27. Jneapăn, brad și fag printre afinișuri, merișoare și frăgar pe Colnicele Bărzărilor (com. Arieșeni).

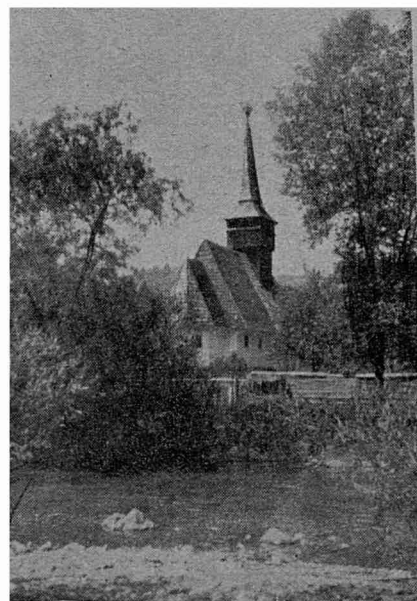

Fig. 28. Biserica ort. din Gârda-de-Sus.

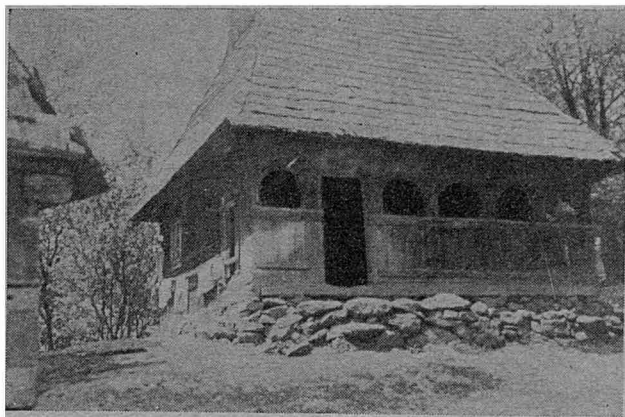

Fig. 20. Casa lui Nicolae Petre din crîngul După-Pleșe (com. Albac), cu o vechime de peste 200 ani.

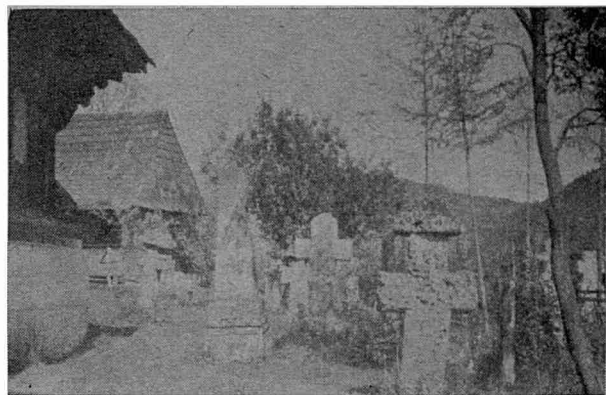

Fig. 21. Cimitirul din Vidra-de-Jos (com. Vidra)

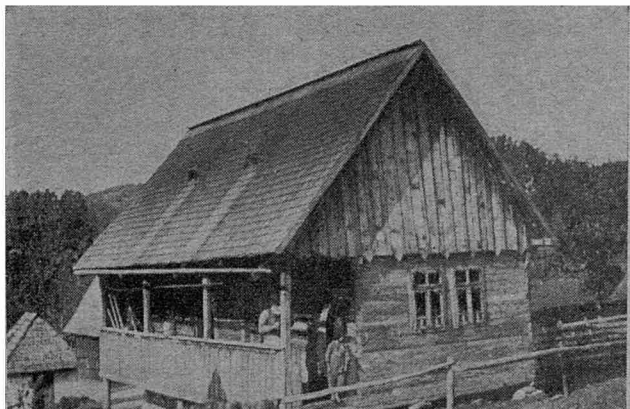

Fig. 22. Casă nouă din Poienile Vidrei.

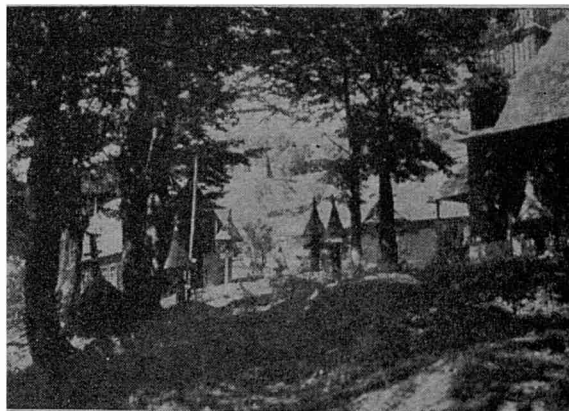

Fig. 23. Cimitirul din Mătișești-Arada.

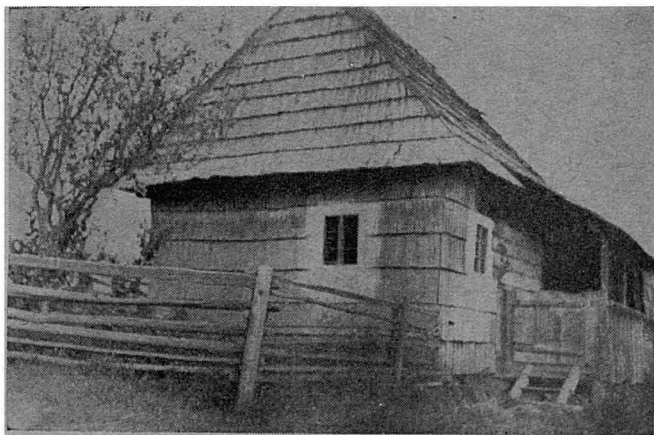

Fig. 24. Casă din Șteu-Arieșeni.

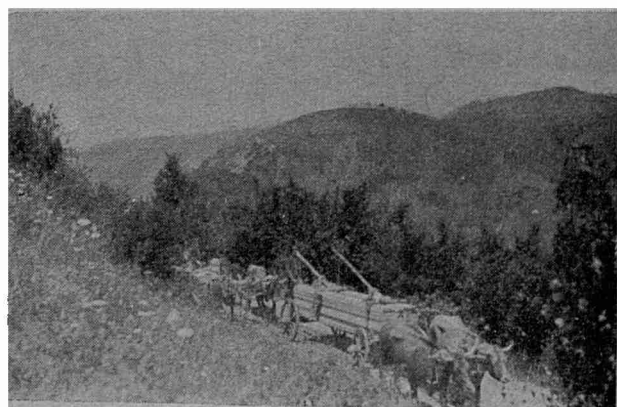

Fig. 25. Pe Dealul-Băleștilor (com. Bistra).

COMPOSESORATELE DE FOȘTI IOBAGI DIN ȚARA OLTULUI¹⁾

— SISTEMUL JURIDIC CONSUETUDINAR NEGENEALOGIC —

Composesoratele de pădure și pășune din Țara Oltului sunt unități sociale asemănătoare obștiilor de moșneni sau răzeși din Vechiul Regat.

Juridic privite, ele sunt instituții de drept privat, care s'au creiat din nevoia de a folosi în devălmășie un patrimoniu ce aparținea mai multor indivizi (composesori).

Sunt realități sociale cu existență aparte; nu se identifică și nici nu se pierd în sat sau în comună. Un composesorat poate grupa în interiorul său numai o parte sau pe toți locuitorii unui sat, după cum, iarăși, poate accepta, în devălmășia sa, locuitori aparținând satelor vecine.

De aceea desființarea unei astfel de unitate are mai mult o importanță economică, decât una socială, asupra satului de domiciliu.

Pentru reglementarea relațiilor dintre indivizi și comunitate, pentru organizarea multora din aceste unități sociale, s'au utilizat niște sisteme juridice, în construcția cărora, găsim diverse practici ale locului.

În lipsa unor legi scrise, la început, iar mai târziu, în luptă cu legile, aceste cutume au devenit reguli de drept, soluționând diferendele ivite în cadrul grupului, impunând o anumită structură composesoratelor, născându-se astfel un adevărat drept consuetudinar al regiunii.

Insemnat pentru sociologie, e faptul, că acest obicei al pământului a izvorât din voința unei colectivități, care nu a acceptat, ca legiuitorul să-i stabilească principiile, pe temeiul cărora, să se facă posibilă trăirea în comun a membrilor ei. Apoi, existența acestui obicei o descoperim numai la o anumită clasă socială, care a consimțit să înlocuiască, cu un sistem original, vechiul regim genealogic utilizat până atunci, pentru repartitia drepturilor coproprietarilor unui fond, care implică o formă de proprietate devălmășă.

Pentru a ne explica apariția obiceiului pământului la composesoratele de foști iobagi din Țara Oltului, va trebui să înfățișăm geneza a-

cestor instituții în raport cu a altor tipuri. Vom limita, însă, această incursiune numai la atât, cât va fi necesar lămuririi problemei noastre.

Cercetând origina a 81 de composesorate, răspândite în ținutul Făgărașului, am constatat, că perioadele în care își află geneza oricare din tipurile existente în această regiune, pot fi reduse la patru.

— Prima coincide cu intervalul în care ducatele Amiașului și Făgărașului erau stăpânite de Domnii Țării Românești. De atunci, fiindtează cele mai vechi devălmășii cu o origină și structură identică cu a obștiilor de moșneni de pe versantul sudic al munților Făgăraș.

— A doua (1462-1766) este perioada căderii Țării Oltului sub stăpânirea maghiară și, apoi, sub cea austriacă, când s'au confirmat de către principii și principesele Ardealului drepturile de stăpânire asupra vechilor proprietăți avute de unii „boeri” români. Ea se termină prin înființarea Regimentului I Român de Graniță (1766). Din aceste trei secole, datează composesoratele de tip boeresc, care s'au organizat pe baza unui regim juridic genealogic. Deaceia acestor composesorate li se mai spune și familii („avem cu toții drept la obagi și mai puțin la familie”. Inf. Z. Băcilă, Ucea).

— A treia perioadă (1766-1851) corespunde intervalului delimitat de înființarea și desființarea Reg. 1 grăniceresc. În decursul ei, s'au structurat composesorate de tip grăniceresc și o parte din composesoratele confesionale (cele unite, care sunt în fond tot grănicerești).

— Ultima (1848-1900) începe cu anul suprimării iobăgiei și durează toată vremea cât s'au executat lucrările de segregare și carte funduară. După cum vom vedea, prin operația segregării s'au putut crea composesorate de foști iobagi și unele composesorate mixte (alcătuite din boeri, foști grăniceri și foști iobagi).

În unitățile sociale din primele două perioade, participarea indivizilor îndreptățiți la devălmășie se face pe cote părți egale, feli și fârtare (jumătăți și pătrimi), sau pe părți in-

1) Din lucrarea; „O tipologie a composesoratelor Țării Oltului”, problemă încredințată de Domnul Profesor Traian Herseni în cadrul cercetărilor monografice întreprinse de Institutul Social Român în această regiune.

gale, luându-se criteriu, în orânduirea parților, genealogia, cu membrii legați biologic, consângeni, ca unii ce descind dintr'un înaintaș comun.

Și în structura composesoratelor din ultimele doua perioade, găsim un element comun: acela, ca, pentru exploatarea în devalmășie a unor fonduri colective, au recurs adeseori la niște sisteme juridice bazate pe cutume.

Ne marginim doar la foștii iobagi.

Mai toate grupurile de urmași ai foștilor iobagi continuă să se folosească de obiceiurile practicate de ascendenții lor. Aceste obiceiuri sunt: **fumul, heiul, familia, locuința, gospodăria, numărul casei;** apoi, obiceiul, prin care sunt admiși în devalmășie numai aceia, care au suportat o cotă parte din totalul unor sarcini comune; cei care au car și vite; o anumită **confesiune (uniți sau neuniți).**

Uneori, s'au dat îndreptățiri la parte pe criteriul descendenții în linie masculină; alteori, s'a atribuit dreptul după starea civilă a pretendentului de parte (celibatarii și văduvii primeau o jumătate de drept).

Obiceiurile acestea, produs al voinții acestor societăți, sunt obligatorii pentru toți; nerespectarea lor este sancționată cu eliminarea individului din sânul colectivității, tradusa în fapt, prin radierea lui de pe tabelul anual al îndreptățitorilor.

În general privit, și astăzi, nu pot beneficia de acest obicei de cât acei, care-și trag origina dintr'un fost iobag, sau, dacă composesoratul e grăniceresc, dintr'un fost grănicier.

Obiceiul a suferit modificări dela un grup la altul, în tendința realizării unei forme politice, care să corespundă cât mai bine nevoilor timpului. Transformările nu au urmat vreo regula geografica, ci, au fost hotărâte de adunarea generală a composesorilor. Așa se explică că în sate situate unele la răsăritul Țării Oltului, iar altele la apusul ei, obiceiul se aseamănă perfect, iar în partea centrală, obiceiul variază chiar în sate învecinate.

Obiceiul pământului a disparut, în mod normal, prin desființarea fondului devalmaș și aceasta s'a făcut fie printr'o cauză din afară (expropriere) fie printr'o intervenție, tot din partea grupului de composesori, cum ar fi o intabulare silită, pe cap de familie, a carei consecință imediată este apariția cotelor parți egale, urmate apoi de cele inegale.

Căutăm începutul acestui obicei.

Memoria sociala conserva faptul ca foștii iobagi lucrau la grofi sau la stat, după poartă. „Ca sa nu lucreze toți câte trei zile pe săptămână, ne informeaza d. E. Boeru, f. prim pretor, Arpașul de Jos, se așezau câte cinci-șase inși într'o curte, caci se lucra după heiuri, având astfel o singura poarta de ieșit la hudiță (ulița, în spre care niciunuia dintre iobagi nu-i era iertat, sa-și facă ferestrele”. Ferestrele erau orientate catre interiorul curții, lipsite astfel de posibilitatea privirii în strada.

Sloboziți din iobagie, după 1848, foștii iobagi nu vor mai avea unde sa pădurească, deoarece ei primeau lemnele pentru foc și construcție dela grofi sau dela stat.

Statul rezolvă această problema prin segregarea pădurilor, defalcându-li-se și foștilor iobagi o porțiune din padurea grofului sau a statului pentru trebuințele lor. În amenajamentele silvice și protocoalele comitetelor, găsim scris că „pădurea a fost dobândita prin răscumpărarea dreptului de uzufruct”.

Se crede, și urme pe teren sunt, ca foștilor iobagi li s'a atribuit padure **proporțional cu heiurile (căminurile),** pe care se gospodarisera.

Urma deci, ca la folosirea pădurii, sa se constituie drepturi indivize, aplicându-se proporționalitatea intravilanelor. Într'o curte, se așezaseră, însa, cinci sau șase familii, în alta, mai puține, încât, ar fi trebuit, sa primeasca fiecare heiu o soarta de lemne și s'o împarta apoi pe numarul de locatari. Prin voința lor, copartașii au suprimat aceasta inegalitate, întemeind îndreptățirea pe o echitate sociala: **fiecare fost iobag, care face un foc (un fum), să aibă drept egal cu ceilalți și aceasta în orice vreme.**

O formă pura a obiceiului e greu de stabilit. Il găsim numai în variante: fum, heiu, numar de casa, locuința, gospodarie. Pe lângă elementele de diferențiere se pot observa însa și regulile comune tuturor variantelor, care s'ar crede a fi obiceiul în forma sa primara.

Iata regulile care alcatuesc un fond comun al obiceiului.

a) Orice îndreptățire presupune înainte de orice calitatea de fost iobag sau descendent al lui.

b) Nimeni nu poate deține doua drepturi. după cum nici un descendent de fost iobag, care și-a construit o casa și face un foc, nu e îndepartat din composesorat.

c) Drepturile nu pot fi înstrăinate, nici în total, nici în parte, pentru ca ele nu sunt ale

Locul ocupat de unitățile sociale de foști iobagi în tipologia composesoratelor Țării Oltului

COMPOSESORATE de păduri, de pășune, de mori, de fierăstrae, mașini de îmblățit, bascule etc.	GRUPA	GENESA	UNITĂȚI	ORGANIZARE	REGIMUL JURIDIC UTILIZAT	CARTE FUNDUARĂ
	I	Perioada I ----- 1462	Tipul „obște de moșneni“	Devălmășia	Consuetudinar genealogic (composesorii sunt legați biologic)	Dreptul intabulat pe numele titularului
		Perioada II 1462—1766	Tipul „boeresc sau familie“ (grupuri biologice)			
	II	Perioada III 1766—1851	Tipul „grăniceresc“ „confesional-unit“	Devălmășia	Consuetudinar negeneo- logic (composesorii nu sunt consângeni, dar sunt legați de o clasă socială, iobăgească sau grăni- cerească)	Dreptul neintabulat nemenal, modificabil anual
			Tipul comp. f. iobagi „ „ mixt (f. iobagi și boeri)			
		Perioada IV 1848—1900	„ „ comunal „ „ confesional- ortodox			
		Perioada V 1900—1939	Asociații de pădurit și pășunat	Cote părți (acțiuni)	După statute	Intabulate

indivizilor de astazi, ele sunt ale ascendenților, vor rămâne descendenților, doar dreptul de folosință este al membrilor, care alcătuesc în prezent composesoratul. Comunitatea depășește indivizii luați în parte, având grija de a-și păstra unitatea pentru generațiile ce vor urma.

d) Când un composesor moare și nu lasă descendenți (ai calității sale, de fost iobag, dreptul intră în comunitate; virtual, mărește puterea celorlalte drepturi, materializându-se, prin sporul la beneficii acordat composesorilor.

e) Străinii **veniți în comună** nu pot dobândi drepturi în composesorat, chiar dacă s'ar căsătorii cu fete din sat. Tot așa feciorul **localnic**, care se căsătorește cu o fată din altă parte, și-și mută domiciliul, în satul soției, își pierde dreptul.

f) Veniturile ca și cheltuelile se împart în mod egal pe toți titularii, iar achitarea regulată a taxelor face dovada continuității folosirii dreptului.

Expunem separat din ce constă ficcare din aceste cutume.

I. Obiceiul fumului.

Prezinta curiozitatea de a-l întâlni în forme cu asemănare perfectă la două extremități ale Țării Oltului, la Șercaița și la Arpașul de Jos. În restul satelor fagărașene, diferă dela o unitate la alta.

Dupa acest obicei, îndreptățirea se acorda acelui cap de familie, care are o casă și locuiește în ea, făcând un foc. Desprinderea unei familii noi dintr'una veche are drept consecință alocarea unui drept în composesorat noului titular, dacă și ascendentă sa a avut drept.

Expresiunea **fumului**, în sens de gospodarie, casnicie, o întâlnim și în unele sate din Museel: „**nevoiași sau înstăriți, tot un fum țin**”.

Dacă bărbatul moare și lasă în urma sa soție și copii, în timpul minorității acestora, dreptul este folosit de mama lor, apoi, trece fiului major, care rămâne în casă.

Străini stabiliți în comună nu pot dobândi drepturi în composesorat, chiar contractând o casatorie cu fete din sat. Composesorul care pleacă din sat pierde dreptul, și-l redobândește în cazul când ar reveni.

Dreptul e inalienabil și nu se intabulează pe cap de locuitor.

Nimeni nu poate avea decât un drept.

Când un composesor a încercat sa obțină

doua drepturi, întemeindu-și îndreptățirea pe **două numere de casă**, aducând deci o regula practicata de alte composesorate, i s'a respins pretenția pe motivul ca „la Șercaița se folosește pe fum”.

Identica este practicarea obiceiului la Arpașul de Jos.

Obiceiul fumului îl gasim și la composesoratul „Valea Brădetului” din Perșani. De altfel, cu modificari mai mari sau mai mici, obiceiul s'a extins la toate composesoratele iobagești din partea de Est a Țării Oltului.

La Perșani, adunarea îndreptățitorilor a hotărât că: „dreptul se dobândește pe **fumuri și cap de familie**; nimeni nu poate dobândi drepturi decât dacă își trage origina dela un îndreptățit, cu excepția acelora, care își vor **cumpăra drepturi dela composesorat**, platind o **taxă fixă de 10.000 lei**”.

O altă excepție la obiceiul fumului, care permite chiar individului sa-și vândă partea, o întâlnim la composesoratul din Râușor. Aci, drepturile se acorda pe **cap de familie și casă**. Astfel drepturile sunt legate de casa, cu toate că memoria satului pastreaza numele fumului ca obicei în composesorat. La Râușor, drepturile se pot vinde însă numai locuitorilor comunei și numai cu autorizația adunării generale, care este obligata a da aceasta autorizație, în cazul când cumparatorul este locuitor al comunei. Vânzarile nu sunt admise decât facute de indivizi în parte, unitatea sociala nu poate face un asemenea contract, dar poate cumpara drepturile doritorilor de a le vinde, având chiar prioritate (protimis).

Obiceiul fumului s'a nascut din nevoia de a avea lemne de foc.

Oamenii, cunoscându-și reciproc nevoile, au adoptat un astfel de sistem de folosință pe fumuri, „caci toata suflarea trage nacazurile Țării și comunei și toți sa aiba drept”, spune tot moș Băcila, din Ucea. Pe baza acestui raționament, vom gasi unitați sociale de acest gen, siluit organizate în alt mod, dar folosind tot pe fum, fără știrea judecatoriei. La Ucea și Porumbac, nu se poate utiliza obiceiul fumului, întrucât s'au intabulat parțile pe cap de locuitor și totuși ascuns se practică fumul.

II. Obiceiul după care dreptul se atribue pe numărul casei.

O alta varianta a obiceiului pamântului con-

fera dreptul casei locuite, numărului casei. Dacă în casa locuiesc două familii, dintre care una este ascendentă, iar alta descendentă, numai una are drept la composesorat.

Când fiul unui îndreptăţit se casătoreşte şi-şi construieşte o casă, cu număr aparte, câştigă drept. În cazuri de vânzare, casa duce uneori cu ea dreptul, alteori dreptul rămâne vânzătorului. Ciudăţenia acestui fapt are o explicaţie legitimă: cumpărătorul s'ar putea să nu fie iobag sau grănicer, calcându-se astfel obiceiul principal. Aceasta cutuma se conserva şi în comp. f. grăniceri din Vad.

Gasim consemnat acest lucru într'un proces verbal la comp. f. iobagi din Parau: „drepturile se dobândesc şi se stăpânesc de către proprietarii de case, dacă sunt descendenţi ai foştilor iobagi. Astfel drepturile sunt legate de case. Totuşi vânzarea casei nu atrage după sine dobândirea de drepturi, decât dacă cumpărătorul e urmaş al foştilor iobagi”.

Nimeni nu poate dobândi mai mult de un drept. Văduva îndreptăţitului păstrează dreptul decedatului, dacă rămâne în casă; şi-l pierde prin remariere. La acest composesorat, drepturile nu se pot vinde sau ceda, nici de membri izolaţi, nici de către totalitatea lor constituită în adunare generală.

III. Obiceiul după care toate regulele grăvitează în jurul familiei.

Dreptul din devalmaşie se naşte odată cu crearea unei noi familii. Dispare prin stingeră ei. În orice vreme, toate familiile vor avea drepturi indivize egale. Dreptul pare a nu fi legat nici de casă, nici de curte, nici de fum, el apare ori de câte ori dintr'o familie se desprinde o altă, prin actul casătoriei.

Nu putem da ca cert, dar sunt multe indicii, care ne fac să credem, că drepturile se acordă numai barbaţilor. Unul din acestea e mult convingător „când o fată din comuna se casătoreşte cu un fecior din alta comuna, îşi poate câştiga un drept, platind composesoratului o sumă de 5.000 lei modificabilă anual” Comana de Sus.

La Comana de Sus, unde se afirma că se foloseşte tot pe fum, obiceiul a suferit transformări mari, împrumutând elemente de la alte

variante heiu, familie.

Astfel composesoratul întocmeşte o listă pe curţi, luând în discuţie fiecare casă şi cap de familie. Din 245 pretendenţi de parte, au fost admişi 203 inşi pentru 164 case vechi şi noi, din aceştia, 32 au primit câte o jumătate de drept. Punându-se problema capilor de familie cununăţi şi necununăţi, au fixat obiceiul următor: să folosească partea întrecă şi egală toată lumea, cu excepţia văduvelor, văduvilor şi celibatarilor bătrâni, cărora li se atribuie doar o jumătate de parte.

IV. Obiceiul atribuirii drepturilor pe car şi vite.

Obiceiul nefiind scris, nu e ceva conturat. Nu rareori, vom întâlni composesorate, în care membrii spun că folosesc după obiceiul heiului şi, în realitate, se practică o altă formă. E şi natural. Fiindcă oricare din aceste obiceiuri nu are alt scop decât conservarea unui patrimoniu colectiv, iar casa, heiul şi gospodăria sunt elementele lui.

Composesoratul din Parau, cu toate că afirmă, că şi-a grupat membrii după numărul ce-l au la casă, şi că partea nu se poate vinde, totuşi, într'un proces verbal gasim scris, că: „drepturile s'au folosit egal” pe fumuri şi cap de familie, că nimeni nu poate dobândi drepturi, decât dacă-şi trage originea de la unul din îndreptăţiţi, cu excepţia celor care îşi vor cumpăra dreptul de la composesorat, platind o taxă odată pentru totdeauna, fixată la 10.000 lei”².

Când s'a procedat însă, la stabilirea celor îndreptăţiţi să intre în devalmaşie, composesorii au declarat că: „drepturile se transmit întregi membrilor care au car şi vite şi, în jumătate parte, la cei lipsiţi de car şi vite, indiferent de dreptul legal de moştenire”.

S'au oprit asupra acestei reguli principale: carul şi vitele, celelalte, plata taxelor, descinderă dintr'un îndreptăţit, au fost socolite secundare, putând suferi transformări.

Se pare că prestaţia a sugerat ideea repartiţiei părţilor după car şi vite, întrucât, la Comana de Sus, un văduv pretinde, că şi el a folosit partea întrecă, că toţi văduvii şi văduvele, care au avut car şi vite. „Acest obicei pe car şi vite, spune el, e dinainte de resbel, când toţi acei cari au făcut prestaţie

2) Toate citatele, care nu arată sursa sunt luate din procesele verbale, aflătoare în arhiva composesoratului respectiv.

comunală au avut drept". Vaduvele trebuiau, însă, să mai îndeplinească condițiunea de a fi cap de familie.

Îngăduindu-se cumpararea de drepturi dela composesorat, devălmașia își va spori numărul membrilor, în aceeași proporție, se va micșora partea de folosința a celorlalți.

V. Obiceiul achitării taxelor comune.

La unele composesorate, cheltuielile sunt atât de mari, în raport cu veniturile, încât nu ne surprinde faptul ca titularul de parte a renunțat să o folosească, ne mai contribuind astfel la sarcinile comune.

S'a ajuns astfel la obiceiul ca numai acela să aibă drept, care suportă sarcinile (cota parte a sa), dovedind cu recepția de plată a taxelor titlul de composesor.

De și dreptul se bazează pe descendența dintr-o clasă socială anumită, composesorii au impus ca obiceiul principal, **plata taxei**.

La organizarea unui composesorat, comisia judecătorească a consemnat ca: „**obiceiul principal** a fost întotdeauna, că membrii trebuie să-și achite cotizația anuală, căci în caz contrariu, își pierd dreptul în composesorat.

Intr'un alt protocol, găsim, ca s'a prezentat, în fața comisiei, o femeie, care a cerut, să fie înscrisă în lista îndreptățiților, pe considerentul, că ascendenta ei a fost membru în composesorat și a plătit taxele. Nu a putut dovedi plata și i s'a dat un termen de 30 de zile pentru a putea face această dovadă. Alți pretendenți sunt respinși de composesorii de față, pe motivul ca părinții lor nu achitaseră taxele. Pe lângă achitarea sarcinilor, tot din acest text, putem deduce ca părțile erau egale pentru toată lumea și ca titular de parte putea fi chiar și femeia.

Mai puțin riguros pentru achitarea taxelor găsim acest obicei și la alte composesorate, unde nu mai formează însă „obiceiul principal”.

La composesoratul din Comana de Jos, care acorda drepturile pe cap de familie, găsim această dispozițiune, care este importată dela unitățile iobăgești care practica obiceiul suportării sarcinilor comune: „Ele (drepturile se pierd, pe deplin drept, prin neplata taxelor și sarcinilor timp de cinci ani, și, în tot cazul, cu ocazia constituirii anuale a listei de îndreptățiți, nu vor fi trecuți în lista decât acei ce vor fi justificat plata acestor taxe până la zi”.

VI. Obiceiul heului sau al curților.

Acest obicei, întrebuintând expresia profesorului meu, d. H. H. Stahl, face din vatra satului **un raboj**. Acci, care dețin un cămin de casă în intravilan, vor fi îndreptățiți, să intre în devalmașia din celelalte trupuri destinate să fie folosite în forma de composesorat. Așa ca, proprietățile din vatra satului vor indica proprietarii cărora le revin părți în extravilanul devalmaș, cum și mărimea acestor părți.

Șase forme se pot întâlni.

1. Atunci, când indiferent de mărimea căminului, în forma unei devalmașii absolute, se acorda la toți locuitorii satului părți egale în composesorat.

2. Când se ține seama de întinderea căminurilor, și atunci, distribuirea părților în devalmașie se va face în proporția indicată de vatra satului raboj.

3. Când loturile se deosebesc pe teren sau numai printr-o intabulare individuală.

4. Nu se aleg pe teren părțile și nici nu se fac foi cadastrale pentru fiecare lot în parte.

5. Când schimbarile din vatra satului nu implica modificări, în aceeași proporție, în restul trupurilor.

6. Și după constituirea composesoratului continuă a se face în interiorul devalmașiei schimbările vetrei.

Un singur composesorat păstrează obiceiul heului într-o formă originală: devalmașia absolută, folosința egală și neaplicarea proporționalității căminurilor.

După origina, e un composesorat **graniceresc omogen, Orban și soții**, din Copacel. E comunal, având membri pe toți locuitorii așezați în sat.

În Țara Oltului, cuvântul **soți**, pe lângă sensul obișnuit, mai are și pe acela de **asociați de moșie sau coproprietari**. E logic deci, ca toate asociațiile de padurit și pășunat să aibă **soți** în nomenclatura lor (Ecaterina Oana și soții, Alexe Socol și soții etc.). În aceste cazuri, numele s'a primit dela acel care deținea mai multe drepturi sau au consimțit composesorii pentru un titlu oarecare. Exemplu, în cazul composesoratului Ecaterina Oana și soții, care a cumparat proprietatea dela Banca Cârțo-reana 1925, numele este al soției notarului, care a întocmit actele și care deține și cele mai multe acțiuni un tip de asociație.

Composesoratele cu obiceiul heului vor primi numele locuitorului așezat în capul satului,

al carui camin are, la Cartea Funduara, cifra 1 ca numar topografic primul heiu, apoi, urmeaza soții din sat, în ordinea vecinătății.

Din cauza foilor cadastrale, facute pe cap de familie, composesorii organizați pe heiu au putut sa înstraineze părțile locuitorilor din alte sate, lucrul ce-l îngaduie Cartea Funduara proprietarilor, care exploateaza un fond comun într-o forma de devalmașie, dar care și-au intabulat drepturile separat. Prin aceasta, composesoratele de acest tip împartașesc neajunsurile unităților, care au adoptat un sistem juridic consuetudinar genealogic.

O unitate sociala, în care drepturile se poarta pe curte o formeaza composesoratul de foști coloni din Arpașul-de-Sus. Drepturile au fost intabulate forțat și, prin nominalizarea lor, s'a înlocuit regimul negenealogic prin cel genealogic, cu părți inegale. S'a ajuns astfel la folosirea de catre 380 de gazde a 284 de drepturi, iar hotarârile vor fi luate de catre composessori prin 16.000 de participațiuni, revenind fiecarui drept câte 55 de puncte.

Inegalitatea s'a constituit în interiorul unui drept, care ar putea deveni cu timpul o ceată.

În felul acesta s'ar desființa însă obiceiul curții. Sub autoritatea sistemului consuetudinar genealogic, individului îi este îngăduit să-și foloseasca partea ori unde s'ar stabili, chiar și în alt sat; partea poate fi vândută ori cui, încât, curtea nu va mai putea duce dreptul cu ea, iar calitatea de descendent al foștilor coloni nu ar fi respectata, nesocotindu-se astfel un element de baza al obiceiului.

Aceasta intabulare siluit facuta de catre oficialitate, nu este însă ținuta în seamă de Arpașeni, care au și gasit modalitatea de a o încalea, alergând la practicarea fumului.

Casierul composesoratului foștilor iobagi din Arpașul-de-Sus spune: „În sat, sunt 380 de gazde cu drept și cu toate că la Cartea Funduara, se gasc mai multe drepturi, noi nu folosim decât pe fumuri”. Tot el, însă, adaugă, ca atunci, când într-o casa sunt doua fete, dreptul rămâne la aceea care se stabilește pe curte și s'a opus sa elibereze mai mult de un bon de lemne unui locuitor, care a pretins doua țidule revenite pe dreptul solicitantului și pe ale socrului sau. (Inf. Pampu Gh., 53 ani, Arpașul-de-Sus).

Tot în partea de apus a Țării Oltului, la Streza Cârțișoara, constatam un desacord între așezământul fcut pe baza legii și între obiceiul

care ar fi trebuit, în acest caz, sa faca legea. Informatorul nostru, d. V. Grovu, brigadier, 54 ani, ne comunica: „După Cartea Funduară, nu suntem egali. Avem însă o declarație dela moșii noștri, să se folosească pe părți egale, pe descendenți de foști coloni. Grofului Teleki i-au trebuit fel de fel de meseriași: masari, olari, coaci (fierari), și s'au așezat aci, cumpărând pamânt dela oameni. Aceștia nu au drept, în afara de câțiva, care au cumparat. Când se taie un parchet, se da drept și la cei ce nu au drept, dacă se trag din foști coloni. Fata casatorita cu un strain dacă se stabilește pe curtea ei, vine la drept, încât dreptul se confiera celui ce rămâne în curte, indiferent daca e baiat sau fata”.

După câte vedem, adeseori, nu se respectă legea și se practică, pe ascuns, un obicei al locului, pentru că aceia care au organizat composesoratele n'au ținut totdeauna seama de uzul străvechiu. Așa că indivizii vor reclama dreptul după cum le vor conveni mai bine: unii, cerând aplicarea unui sistem juridic, după care dreptul este divizibil și înstrăinabil; alții, invocând uzul din strămoși.

În orice caz, am remarcat, că, la constituirea composesoratelor din partea de Vest a Țării Oltului, comisiile, de cele mai multe ori, n'au satisfăcut cererea adresată de composessori, ca să fie așezați după obiceiul locului. Există un mare desacord în ceea ce s'a stabilit pe cale judecătorească și ceea ce practică oamenii. Deacea mai toate unitățile sunt chemate la lege. În partea de Est a Țării Oltului, obiceiul a fost însă recunoscut, drepturile nu s'au intabulat nominal, încât, în interiorul acestor devălmășii exista o perfectă armonie.

Tot anormală se prezintă starea de lucruri la composesoratul de foști coloni și boeri din Corbi. Obiceiul e construit aci atât din elementele fumului cât și ale curților, deoarece când se fac două focuri pe acelaș heiu se acordă și al doilea drept. Președintele composesoratului din Corbi, N. Bârsan, de 38 ani, se plângă și el de măsura grăbit luată, de a se intabula nominal drepturile folosite în composesorat. „După noua legiuire, spune el, drepturile se pot vinde la străini. Dar am luat o hotarîre să le cumpere composesoratul sau să nu poată fi vândute fără autorizarea adunării composesorilor. Facem tot după obiceiul vechi, nu după legea nouă: cinci inși pe un drept”.

VII. Recunoașterea dreptului pe criteriul formării unui cămin gospodăresc.

În unele composesorate, se recunosc ca proprietari, toți acei, cari își formează un cămin gospodăresc. Obiceiul acesta l'am găsit consemnat într'o cerere a foștilor coloni din Scoarei, adresată judecătorului de ocol din Arpaș.

„Toți urmașii de foști coloni, parte bărbătească, care se casătoresc în comună și își formează un cămin gospodăresc, intra de fapt în familia foștilor coloni, composessori de padure, cu o parte egală cu orișicare și folosește aceasta parte atâta timp cât este în viața și locuiește în comună; iar partea femeiască și cei ce se depărtează de comuna, nu au niciun drept în pădurea composesorală, nici ei, și nici sa vânda partea la straini. În acest fel și conform uzului, care în decurs de atâția ani a devenit pentru noi lege, am continuat a folosi padurea ramasă din strămoși, compunând, în fiecare an, tabloul celor îndreptățiți, în adunare generală anuală, fără ca să se fi ivit între noi, până în prezent vreun conflict”.

Am redat acest text pentru că așa trebuia ca să dea forma juridică unităților sociale de foști iobagi. Ar fi fost puțină gâlceavă când era cooptat în devălmășie un nou membru, dar se evita perpetua încurcătură produsă de Cartea Funduară și sistemul genealogic. Obiceiul în forma de mai sus satisface trei mari deziderate ale lumii foștilor iobagi.

— Dreptul noiei familii se recunoaște pe criteriul nevoii de a avea lemne.

— Nu se acordă dreptul femeilor și nici străinilor cumpărători de părți.

— Dreptul e viager și se atribuie localnicilor.

VIII. Obiceiul locuinței.

Toate composesoratele cu un regim negenealogic au elaborat o normă prin care acei ce-și mută domiciliul în alt sat, pierd dreptul înglobat în devălmășie, putând să-l redobândească la revenire. Cu toate acestea unele composesorate s'au oprit asupra locuinței, socotind-o mai importantă decât toate celelalte și, în consecință, au ales-o ca obicei principal.

Iată cum se știe obiceiul în Oprea Cârțișoara: „Toți, care se trag din foștii coloni și sunt așezați în sat, purtând cheltuelile, ce cad asupra tuturor, vor beneficia, în mod egal, de venitul averii composesoratului. Acei, care se depărtează de comună și se stabilesc în alt loc, pe timpul absenței, nu primesc drept. Dreptul se recunoaște la înapoierea celui plecat”³.

La Oprea Cârțișoara, primesc drept și femeile; dacă se stabilesc pe vatra parintească. Așa ca la prima vedere, s'ar crede cu obiceiul principal ar fi vatra parintească. „Totuși, și un strain, fara sa se așeze pe o vatra purtătoare de drept, își poate primi parte, dacă se roaga la composesorat și dacă locuiește neîntrerupt 10 ani în sat”⁴.

În composesoratul foștilor coloni din Oprea Cârțișoara, avem un drept, care a fost divizat în două, în urma decesului titularului, figurând pe tabelul anual de îndreptățiți două jumătăți de drept. (Vezi tabelul dela sfârșit, unde numărul composesorilor e de 230, pentru 229 părți).

S'ar face o eroare, dacă s'ar crede, ca dreptul a fost împărțit. E o divizare temporară, consecința neînțelegerii dintre mama și fiu, fără să fie cât de puțin o încercare de a se introduce un nou element în organizarea acestor unități. Dovada că după moartea mamei sale, feciorul adună cele două jumătăți de folosință.

Dacă obiceiul domiciliului sau locuinței este uneori îngrădit de obiceiul curților și fumului și el se impune, adeseori, sa fie utilizat în unități organizate după alte criterii.

În satul Streza Cârțișoara, unde, în mod sigur, se practica obiceiul curții, găsim și aceasta regula: „Dacă cineva, care nu are drept, locuiește 15 ani în sat, primește o folosință în padurea composesoratului”. Nu trebuie sa se pună problema dacă s'a obținut un drept real sau numai folosința lui, fiindcă, în general, membrii unor astfel de unități, conduse după un regim consuetudinar negenealogic, nu au decât uzufructul unei părți dintr'un patrimoniu colectiv.

În centrul Țării Oltului, ni se indica locuința, ca obicei al pamântului doar în satul Recea.

3) Inf. Victor Grovu, brigadier, Oprea Cârțișoara.

4) Expresiile: „subsemnatul composesorat” și „se roagă la composesorat”, dovedesc, prima, o independență existență a devălmășiei; și, a doua, recunoașterea acestei comunități, de către indivizii, care o alcătuiesc.

„Noi nu avem statute, spune președintele composcoratului Piscul Alb; ne conducem după obiceiul pământului, care s'a fixat în așa fel, ca orice parchet exploatat să se împartă, în mod egal, pe soarte. La pășunat, suntem de-a-valma două sate. Fetele nu se înzestrează, fiecare cetățean are un vot pe locuință, deși, la început, numai cel casătorit în casa părintească avea drept la padure. Totuși, și nelocalnicilor li s'au dat drept, dacă achitau 500 lei și se stabileau în sat”⁵,

Nu trebuie iarași să se creadă că dreptul a fost acordat în schimbul sumei de mai sus. caci oricât s'ar fi platit, nu i se îngadue noului composcor să participe la manifestările unității sociale, dacă nu domiciliaza în sat.

Orice elemente s'ar utiliza tot necesitatea creșterii obiceiului și dacă aceasta este schimbată sau desființată se modifica sau se desființaza și obiceiul.

IX. Un element secundar al obiceiului: confesiunea.

Singura deosebire ce se poate face între composcoratele confesionale neunite și grupul iobăgesc, din care fac parte, o constituie faptul că la organizarea și repartitia drepturilor s'a avut în vedere și confesiunea locuitorilor din sat.

Fără excepție, urmează deci să găsim composcorate ortodoxe numai în sate formate din foștii iobagi, iar, composcorate unite, în satele cu o populație grănicerească. În satele mixte, având o parte din populație descendentă din grăniceri, iar o altă parte, de origine iobăgească, vom întâlni, de cele mai multe ori, câte un composcorat din fiecare categorie. În satul Hărseni, de pilda avem un composcorat al unităților Runcu) și altul al neuniților (Plăeșu).

Prima caracteristică a acestor unități sociale a fost deci, omogenitatea membrilor: uniți sau neuniți.

În al doilea rând, aceste composcorate se conduc după obiceiul pământului, întemeind îndreptăcirile pe curți sau pe numărul casei cât și pe o anumită confesiune.

Interesant la acest tip de unități e faptul, ca-și caută o formă rigidă sprijinindu-și organizarea pe curte (obiceiul principal) și obține o omogenitate a indivizilor componenți pe un obicei secundar, confesiunea.

Cele două obiceiuri n'au putut însă coexista multă vreme. Au intrat repede în conflict: iar confesiunea, fiind obiceiul secundar, a trebuit, să cedeze în fața obiceiului principal. Conflictul se pare că s'a produs când s'a pus problema căsătoriei contractată de către fata unui oltean unit și de un fecior neunit; o familie nouă care se va stabili pe vatra părintească a fetei. Copiii rezultați din această căsătorie, vor fi ortodoksi, urmând condiția tatălui lor, dar își vor reclama dreptul ce le revine pe baza curții, obiceiul principal, încât unitatea își va pierde aspectul omogen.

Dintr-o ancheta întreprinsă prin membrii composcoratului ortodox de foștii iobagi din Ludișor, rezultă, că, în această unitate socială, se găsesc grupate 55 familii, dar cum dreptul se transmite pe curte, nu toți membrii sunt ortodoksi. (Inf. Pr. I. Stroia, 40 ani, Ludișor).

În administrația acestui tip de unități, biserica își păstrează autoritatea, preotul mai totdeauna președintele composcoratului, după cum este și primarul în composcoratele comunale, iar economia lor se varsă în cutia bisericii.

X. Transferarea dreptului în linie masculină.

Omogenitatea din unitățile sociale alcătuite din foști iobagi s'ar fi putut păstra, dacă nu s'ar fi înzestrat și fetele cu drepturi.

După cum am explicat, când am expus composcoratele confesionale, prin căsătorie, femeile pot aduce pe curtea iobăgească un străin sau chiar un localnic dar de origine grănicerească sau boierească, calcându-se astfel obiceiul de bază, care cere ca dreptul să fie recunoscut numai descendenților de foști iobagi. Totuși, unii erezii ai iobagilor, ca să prevină amestecul membrilor din unitățile lor, au oprit înzestrarea fetelor cu drepturile din devalmășie, stabilind obiceiul după care numai bărbaii urmași ai foștilor iobagi să fie îndreptățiți la folosința. S'a constatat că terenul poate fi un bun indicator al originelor iobăgești, grănicerești și boierești a locuitorilor unui sat. Așa că terenul va îndeplini oficiul acesta de răboj în orice vreme pentru dovedirea originii foștilor iobagi pe de o parte și a foștilor boieri pe de altă parte. În composcoratele „Țoanghela iobagească” și „Țoanghela boierească” din Grid întâlnim acest criteriu de atribuire a drepturilor.

5) Inf. d. Traian Răceanu, 36 ani, director școlar, Vaida-Recea.

Composesoratele cu regim consuetudinar negenealogic.

Nr. crt.	Satul de domiciliu	Nr. pe plan	C l a s a	Numele hotarului devălmaș	Situat în comuna	Suprafața (ha)	Nr. membr.	Nr. drept.	Nr. voturi.	Obiceul principal	Observații
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Arpașul-de-Jos	13	f. iob. + boeri	Podgoria-Floroaia	Arpașul-de-Jos	350,79	241	241	241	fumul	neintab. C. F.
2	Arpașul-de-Sus	14	f. iobagi	Plăvaia	Arpașul-de-Sus	427,60	284	284	16.000	curtea	intabulat C. F.
3	Berivoii Mici	39	f. iob. + boeri	Pleașa	Lisa	210,00	170	170	170	familia	
4	Breaza	32	f. iobagi	Colțul Brezei	Breaza	704,00	204	204	204	curtea	obic. recunosc
5	Comana-de-Jos	64	f. iob. + boeri	Dabișul	Comana-de-Sus	397,97	288	288	288	familia	plata taxelor
6	Comana-de-Sus	67	f. iob. + boeri	Chiciora	Comana-de-Sus	201,00	230	176	203	car și vite	1/2 drept
7	Corbi	17	f. iob. + boeri	Corbu	Corbi	183,58	92	92	92	fumul	obic. nrec.
8	Cuciulata	65	f. iobagi	Braniște	Cuciulata	762,78	312	312	312	fumul	
9	Hârseni	46	f. iob. (neuniți)	Plăețu	Copăcel	86,44	70	70	70	curtea	ortodox
10	Hurez	41	f. iobagi			104,00	108	108	108		
11	Ludișor	29	f. iob. (neuniți)	V-lea Cărpinișului	Breaza	17,96	55	55	55	curtea	confesional
12	Lupșa	66	f. iobagi	Hărhămel	Lupșa	217,27	55	55	55	fumul	
13	Oprea-Cârțișoara	12	f. iobagi	Coasta Laiții	Oprea-Cârțișoara	534,96	230	229	229	heiul	locuința
14	Pârău	58	f. iobagi	Osoiul		185,15	290	290	290	car și vite	fumul
15	Perșani	62	f. iobagi	V-lea Brădetului	Perșani	1538,00	210	210	210	fumul	dr. se cumpără
16	Porumbacu-de-Sus	6	f. iobagi	Bărcaciu	Porumbacu-de-Sus	781,93				curtea	
17	Sâmbăta-de-Jos	22	f. iobagi	Moțu	Drăguș	20,82		109	109	fumul	dr. inegale
18	Sărata	8	f. iobagi			654,00	219	219	219	curtea	
19	Scorei	9	f. iobagi	Frâncele	Scorei	326,60	157	157	263.760	gosp. cămin	dr. intabulat
20	Streza-Cârțișoara	11	f. iobagi	Seaca	Streza Cârțișoara	551,40	156	160	160	curtea	
21	Ucea-de-Jos	15	f. iob. + boeri	Corabia	Ucea-de-Sus	150,00		100	100	drepturi fixe	100 părți
22	Ucea-de-Jos	15	f. iob. + boeri	Corbușor	Ucea-de-Jos	201,13	157	157	157	devălmașie nrec.	
23	Ucea-de-Sus	16	f. iob. + boeri	Piscul Colțului	Ucea	607,00	234	234	234		
24	Vaida Recea	37	f. iob. + boeri	Piscul Alb	Vaida Recea	221,08	157	157	157	locuința	
25	Viștea-de-Sus	19	f. iob. + boeri	Viștea	Viștea-de-Sus	491,15	231	84	84	drepturi ineg.	obicei nrec.
26	Voevodeni Mici	26	f. iobagi	Moțu	Drăguș	19,82	59	59	59	curtea	obicei nrec.

„Pământul este devalmăș și folosit de descendenți a șapte familii boerești, 124 inși pe 24 jugare, spune d. Eroftei Boeru, președintele composesoratului „Piscul Comorilor” din Grid. În „Toanghela boereasca, se folosește după obiceiul pământului. Feciorul care se căsătorește intra în drept, fetele nu moștenesc partea familiei, care dispare din lipsa de barbați. Dacă soțul îndreptățit moare, vaduva folosește cât traește”. Întrebat, dacă se pot urmări boerii din sat, a răspuns: „Cam d’aia o ținem; cei care au fete, zice s’o împărțim odata, dar nu se poate împărți, cei cu fete fiind în minoritate”.

Și în aceste unități sociale, dreptul nu poate fi folosit decât de acela care locuiește în sat. Cine-și schimbă domiciliul, pierde dreptul, recapătându-l la înapoiere. Dreptul nu se poate vinde. S’au ivit însă cazuri când a fost înstrăinat, dar cumparatorii au fost împiedicați de a participa la folosință.

În general, toate unitățile sociale de foști iobagi au adoptat această restricțiune cu privire la transferarea dreptului, dar nicăieri mai mult ca aici, nu găsim această normă întărită ca obicei principal. Așa de pildă, la foștii iobagi din Arpaș, ne informează d. Gh. Lupu Dobrin, „drepturile sunt egale și se atribuie pe curte, în linie barbătească, feciorilor care ies din localnici”, totuși moștenesc și fetele dreptul, când n’au un frate care să rămână pe curte.

Sistemul juridic consuetudinar negenealogic.

După regimul juridic creat de acest obicei al pământului, bunurile aparțin comunității, alcătuind un patrimoniu obștesc, conferindu-se fiecărui membru al devalmășiei doar un drept de viageră folosință, un drept de participare la sarcinile și beneficiile anuale.

Proprietatea aparține composesoratului. El atribuie un drept, în orice vreme, îndreptățitului, chiar dacă n’a uzat de el până atunci. E de ajuns să i se recunoască cuiva acest drept și el începe, să folosească imediat.

Dețin drepturi toți indivizii, cari alcătuiesc composesoratul, dar numai totalitatea lor, devalmașia, dispune de activul și pasivul patrimoniului.

Composesoratul traește pe deasupra indivi-

zilor, îi depășește, conferindu-le doar un drept de uzufruct.

În ceace privește mărimea drepturilor, aceea rămâne nematerializată, este însă în funcțiune, în cazul unei materializări, de suprafața fondului și de numărul membrilor din interiorul comunității.

Obiceiul, care stă la baza acestui regim juridic negenealogic, nefiind ceva scris și stabil, a suferit modificări, după timp și loc, după nevoile ivite, creind numeroase variante.

Unde a fost bine conservat, obiceiul și composesoratele au păstrat o structură rigidă. Ea se recunoaște în composesoratele, care au înțeles, să-și sacrifice indivizii, care îi periclitau existența. Acei, ce nu se integrau armonice în societate, au fost eliminați, iar dreptul lor a intrat în comunitate, sporind participarea la beneficii a celorlalți.

Sanctiunea radierii dreptului, cu prilejul alcătuirii tabelei anuale de îndreptățiți, s’a aplicat tuturor acelor, care s’au sustras dela obligațiile comune: neplata taxelor de paza pădurii, refuz de prestație pentru refacerea drumurilor sau pentru diferite lucrări menite să aducă o creștere a valorii patrimoniului comun.

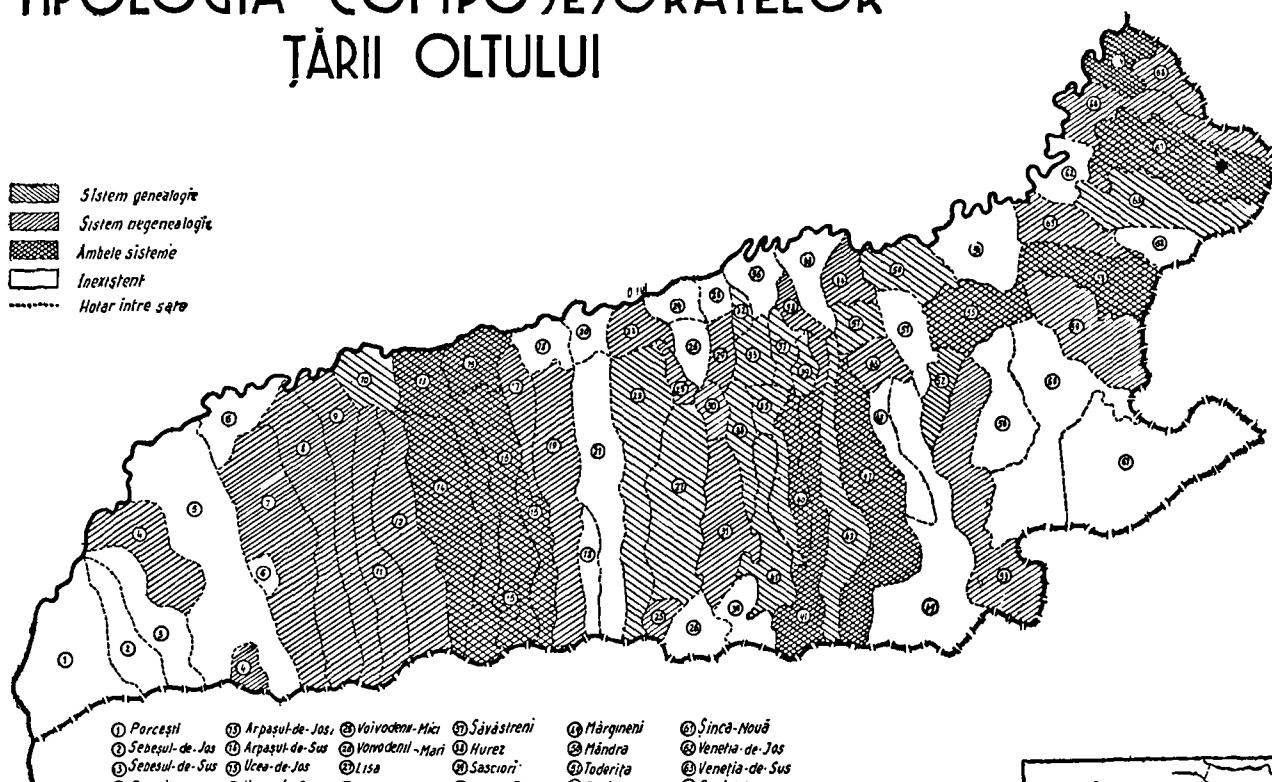
Tot sub severitatea acestui obicei, dreptul se stinge dacă purtătorul lui își mută domiciliul în altă comună (obiceiul locuinței), realocându-se în cazul revenirii în sat. Înțelegem, deci, că dreptul se atribuie, nu pe cale de succesiune, uzucapiune sau contactuală, ci, pe calitatea de descendent al unui fost iobag integrat într’un grup social. Pe temeiul acestei calități se conferă dreptul, pe lipsa ei, se respinge, recunoașterea de composesor a pretendentului de parte, nu pe alte criterii.

În unele composesorate, cu o structură bine consolidată, nici chiar totalitatea indivizilor componenți nu poate să înstrăineze un drept, despărțindu-l astfel de calitatea ce-l însoțește, în sensul cooptării unui străin în sânul comunității.

La alte tipuri de composesorate, s’a dat titularului dreptul de a vinde partea, însă această operație să fie făcută în favoarea obștei (pro-timis). Alte ori, și-a permis comunitatea să facă vânzări în numele composesorilor săi. Cu timpul s’a dat individului libertatea să-și vândă dreptul oricui, la început, cu consimțământul

TIPOLOGIA COMPOSESORATELOR ȚĂRII OLTULUI

- Sistem genealogic
 Sistem negenealogic
 Ambele sisteme
 Inexistent
 Hotar între sate

① Porcești	② Arpașul-de-Jos	③ Voivodeni-Mici	④ Săvăstreni	⑤ Mărgineni	⑥ Sîncă-Mouă
⑦ Sebeșul-de-Jos	⑧ Arpașul-de-Sus	⑨ Vorniceni-Mari	⑩ Hurez	⑪ Mândra	⑫ Venetia-de-Jos
⑬ Sebeșul-de-Sus	⑭ Ucea-de-Jos	⑮ Lisa	⑯ Sasciori	⑰ Toderița	⑱ Venetia-de-Sus
⑲ Racovița	⑳ Ucea-de-Sus	㉑ Drărd	㉒ Vaida-Recea	㉓ Bucium	㉔ Cuculata
㉕ Avrig	㉖ Corbi	㉗ Ludșor	㉘ Berivoli-Mici	㉙ Sercăia	㉚ Părău
㉛ Porumbacu-de-Jos	㉜ Visnea-de-Jos	㉝ Pajorta	㉞ Berivoli-Mari	㉟ Sercăia	㊱ Comana-de-Jos
㊲ Porumbacu-de-Sus	㊳ Visnea-de-Sus	㊴ Breaza	㊵ Făgăraș	㊶ Vad	㊷ Comana-de-Sus
㊸ Sărata	㊹ Dneș	㊺ Luța	㊻ Răușor	㊼ Ohaba	㊽ Lupșu
㊾ Scoreșu	㊿ Drăgus	㉑ Iași	㉒ Dejani	㉓ Ileni	
㉔ Cârța	㉕ Sâmbăta-de-Jos	㉖ Nețetu	㉗ Hârșeni	㉘ Grid	
㉙ Oprea-Cârțsoara	㉚ Sâmbăta-de-Sus	㉛ Telechi-Recea	㉜ Copăcel	㉝ Persani	
㉞ Sireta-Cârțsoara	㉟ Voila	㊱ Bectlean	㊲ Sebeș	㊳ Sîncă-Veche	

prealabil al adunării codevalmașilor, mai târziu, fără să îndeplinească vreo condiție atât vânzătorul cât și cumpărătorul. S'a ajuns, în unele cazuri, la scindarea dreptului, acordându-se văduvelor o jumătate parte, ca și fiului major, ce își întemeiază un nou cămin.

În concluzie, composesoarele din Țara Oltului, se prezintă ca unități sociale indepen-

dente, conștiente de existența lor, au o voință și, mai mult de cât orice, un scop: să transmită patrimoniul întreg generațiilor ce vor urma, iar regimul juridic consuetudinar negenealogic, între altele, duce la realizarea acestui scop.

VASILE V. CARAMELEA

MUZEUL SATULUI VĂZUT DE ROMÂNI¹⁾

Muzeul satului este destinat să fie văzut și cercetat permanent de public. Îndată după realizare, fără o publicitate deosebită și fără difuzarea sistematică a interesului pe care el îl poate prezenta pentru vizitatori, Muzeul și-a făcut singur loc larg în curiozitatea publică. Numeroase persoane, de toate vârstele și de toate categoriile sociale, au venit să-l cerceteze. Astfel în condica destinată consemnării voluntare a impresiunilor pe care Muzeul le trezește în sufletul vizitatorilor, găsim, pentru o singură zi — 14 Martie 1937 — un număr de 762 însemnări diferite. Se înțelege că numărul vizitatorilor pentru aceeași zi a fost cu mult mai mare.

Interesul pe care Muzeul satului îl are pentru public și gândurile variate pe care contactul pe această cale cu civilizația satelor le trezește în sufletele vizitatorilor, se oglindesc în scurtele însemnări scrise, prin care cei mai mulți au ținut să-și exprime aceste impresii.

Dacă realizarea acestui muzeu era îndreptățită pentru pastrarea și evidențierea civilizației țărânești autentice, aceasta se poate dovedi în chipul cel mai stralucit prin lectura acestor însemnări ale vizitatorilor Români și streini cari au trecut prin Muzeu.

Dela satenii și școlarii veniți în Capitala Țării cu diferite prilejuri — surprinși să găsească aici câteva exemplare dintre îndepărtatele așezări românești de pretutindeni — până la oamenii de afaceri, reprezentanții politici și savanții tuturor neamurilor veniți pe meleagurile noastre din cele mai îndepărtate colțuri ale pamântului, toți își manifesta, în aceste însemnări scrise, admirația profundă pentru minunata înfațișare a acestor așezări românești

și bucuria de a fi avut prilejul să le vada. Într'un fel sau altul, aceste însemnări consemnează expresiunea tuturor gândurilor cari au determinat realizarea acestei lucrări și toate aspectele scopului pentru care ea a fost destinată.

Ca să învederam cât de multiple sunt motivele pentru care aceasta lucrare este apreciată de vizitatori, vom reproduce unele dintre cele mai caracteristice însemnări, începând cu invocarea unui tânăr basarabean, care capătă astăzi un accent de gravă mustrare.

— „Satul!

Mândria trecutului și nădejdea plină de încredere în viitorul nostru!

Niciodată nu vom putea creea ceea ce a creat el, nu-i putem da ceea ce ne-a dat și ne dă el!!!” 2).

Vom trece apoi la exclamarea unui om dintr'un alt colț îndepărtat de țară:

— „Sublimă idee a satului Național!” 3)

Într'adevar, pentru Români gama sentimentelor și ideilor, trezite cu prilejul acestor vizite, este foarte complexă.

a) Pentru cei mai mulți bucuria, încântarea și uimirea sunt stări sufletești dominante, deoarece foarte adeseori însemnarile lor se prezintă ca simple strigate scurte:

— „Traiască M. S. Regele împreună cu toată țara Românească” 4.

— „Am vizitat! Sa traiască M. S. Regele” 5.

— „Traiască M. S. Regele, Traiască România Mare!” 6).

— „Ce frumoasă-i țara noastră! Sanatate Regelui și Țării!” 7

— „Cu multă plăcere!” 8)

— „Am vizitat cu bucurie!” 9)

1) Din lucrarea despre „Muzeul Satului”, dăm aici un capitol. 2) Gemeniuc; Edineți-Hotin, I. VIII. 1937. (muștrare acoperită ulterior prin eroismul ostașilor noștri). 3) I. Vlădescu: Drăgotești-Mehedinți, 6 Iunie 1937. 4) Indescifrabil. 5) N. Gr. Ciuhu: Telești-Gorj, 17 Aprilie 1937. 6) Radu Frâncescu: Strâmbeni-Teleorman, 12 Apr. 1937. 7) Străjera I. J. Sipoșu 16. X. 1937. 8) C. Mocanu: 14 Martie 1937. 9) Russ Petre și soția: 26 Febr. 1937.

— „Vizitând aceasta expoziție, mi-a făcut o deosebită impresie!” 10

— „Am ramas încântat de cele vazute!” 11

— „Vizitat de mine Frunțaș Florea Dumitru, locuitor din com. Drăgănești, jud. Baia-Moldova, găsim aici ceva ce mi-a bucurat inima și mi-am împăcat sufletul” 12.

— „Delegat al Caminului Cultural „Deșteptarea” din com. Caprioara, am văzut Muzeul satului și mă simt foarte fericit” 13.

— „Am avut o satisfacție nemărginită vizitând un colț din sublimă Românie!” 14.

— „Am rămas cu sufletul plin de țara mea” 15.

Cea dintâi simplă imagine vizuala a Muzeului încântă, provoacă plăcere, mulțumire și satisfacție deosebită, sentimente care învâluie în sufletul tuturor conștiința că se află în fața unui element care reprezintă țara milenară nealterată și autentică a țăranilor Români, pe care Fundația Regală a dorit și a încercat s'o scoată la iveală...

b) În gospodăriile din regiunea natală, Românii regăseseră locurile, amintirile și adâncă duioșie a vremurilor de copilărie:

— „Vizitând Muzeul Satului mi-am adus aminte de casa părintească, unde m'am născut și am crescut de mic copil!” 16.

— „Intrând în această casa mi se ușurează sufletul, pentru că îmi reamintesc că am trăit cele mai frumoase zile din viața mea” 17.

— „Ca lăgărașan, acest colț natal al meu m'a făcut să re trăiesc clipe sfinte și de reculare” 18).

— „O clipă de împrăștiere a anilor de copilărie la căminul părintesc. Ce plăcut mă simt în casa țărănească a Drăgușului!” 19).

— „Revedem cu năpasta bucurie casa frumoasă românească la fel cu aceea în care am crescut părinții noștri” 20).

Pe această cale omul este transpus direct în cadrul pământului și leaganului natal și pătrunde mai adânc în lumea bogată de amintiri și sentimente ale copilăriei, cu bucurii și regrete de multă vreme acoperite de țesătura

nevoilor și obligațiilor vieții lui prezente, pe alte meleaguri...

c) Gânduri mai înalte își fac loc însă în sufletul vizitatorilor, ale caror însemnări luminează rostul muzeului:

— „Am vizitat casa țărănească din Făgăraș și mi-a plăcut mult așezarea veche românească” 21.

— „Poporul românesc are comori și cari comori trebuie păstrate cu sfințenie” 22.

— „Și de-alungul vremurilor cele văzute vor fi o piedică în calea uitării” 23.

— „Pastrezi lucrurile stramoșești, ceea ce înseamnă că ești cu sufletul la cei cari ne-au făcut Țara” 24).

— „România Mare s'a făcut cu jertfa a 800.000 de Români și ca atare trebuie păstrată cu sfințenie” 25.

— „Admirați arta populară până ce este în floare. Sub puternica influență a artelor strămoșești ea se va distruge, va dispărea satul, originea și vigoarea națiunii. Nu vom mai avea decât pe la Muzeu. Deasemenea încurajați formarea muzeelor ca să fie amintiri și documente despre trecutul nostru istoric și național” 26).

Muzeul apare astfel ca o datorie de recunoștință față de înaintașii cu ale caror jertfe s'au apărut drepturile noastre asupra acestor pământuri strămoșești, ca un permanent prilej de amintire a trecutului, ca un mijloc de a ne apăra împotriva prefăcărilor dăunătoare prin influențele cari vin asupra civilizației românești autohtone.

d) Dar scopul esențial al muzeului, care a strâns laolaltă gospodăriile autentice din diferite colțuri de țară, este să înlesnească puțința și să determine nevoia Românilor de a se cunoaște pe ei înșiși:

— „Mult umbli, multe vezi, multe înveți!” 27

— „Către cerând expoziția satului am cătreerat întreaga Românie” 28.

— „Ce nu pot vedea colindând prin țară, le-am văzut aici adunate” 29).

10) Cănst I Polca : 14 Martie 1937. 11) S. Mărgulescu : Gorj. 18. IV. 1937. 12) Dumitru Florea-Pompier. 13) Ioan Tomșa : Iunie 8, 1937, 14) A. Stoicescu. 15) M. Georgeanu : 28 Iunie 1938. 16) Radu Frățescu : Strâmbeni-Teleorman. 17) Indescifrabil : 28 III. 1937. 18) Andrei Meșianu : 7. II. 1937. 19) Artist Pictor Jan J. (indescifrabil) : 5 Iunie 1937. 20) Frații Borzea, originari din Voila-Făgăraș : 10. III 1937. 21) Prof. Sava Atanasie cu familia : 18 Martie 1937. 22) I. Grigorescu, student : 21. 3. 1937. 23) Indescifrabil : 14. V. 1937. 24) N. Safeia : Reșița-Banat, 9. V. 1937. 25) Indescifrabil : 6 Iunie 1937. 26) Cimilenca Teodor : 30. V. 1937. 27) Indescifrabil : 10 Mai 1938. 28) Gh. Hreidusna : Curtea de Argeș. 29) Indescifrabil, Căpitan : Bazargic, 28 Iunie 1937.

— „Entuziasmat de cele vazute acum e prima cunoștință cu țara mea” 30 .

„Nici o descriere nu poate caracteriza viața satelor românești ca vederea în realitate a „Satului Românesc” 31 .

„Am dori să ne cunoaștem cât mai mult țara. Muzeul satului să ne fie un îndemn” 32).

„Orație minunată de a cuprinde cu ochiul toate ținuturile românești și pe harnicii lor gospodari” 33).

„În casa din Drăguș am văzut Ardealul autentic” 34).

— „Casa frumos împodobită. Curățenie și ordine pretutindeni. A fost o frumoasă idee aceea de a grupa la un loc într’un sat gospodarii din toate unghiurile Țării.

Ce cunoști, iubești mai bine.

Cunoașteți-vă unii pe alții frați Români!” 35).

Muzeul înlesnește astfel o imagine cuprinzătoare a tuturor înfațișerilor diferite ale bogatei civilizații țăranești de pretutindeni, dând vizitatorilor putința să facă „prima cunoștință cu țara”, trezind în sufletul fiecăruia dorința și înboldul de a o cerceta cât mai mult.

Caci nu ne cunoaștem țara! Și cunoașterea ei este doar singurul și cel mai puternic temel al dragostei de patrie. Muzeul trezește în sufletul fiecăruia dorul de călătorie pentru cunoașterea tuturor plaiurilor românești.

e Această cunoaștere nu rămâne o imagine indiferentă și pasivă. Ea sporește aprecierea realizărilor valoroase din civilizația trecută, înțărăște legătura sufletească între Români și trezește simțământul îndatoririlor conducătorilor față de nevoile poporului nostru:

— „Satul Românesc! Sa-l cunoaștem mai bine, pentru a putea aprecia just tot ceea ce reprezintă el în istoria poporului nostru. Conducătorii politici — vremelnici — să nu preocupă nimic spre a evidenția satul și numai satul” 36 .

— „Astfel poate vom cunoaște și noi satul cu nevoile Românilor și cu viața românească” 37

— „Expoziția satului, organizată de Fundația Regală, după cum o afirmă orice bun Român,

este cea mai frumoasă operă pentru unificarea, cunoașterea și apropierea sufletească a Românilor din diferite unghiuri ale țării. Că exemplul frumos este casa din com. Drăguș, jud. Făgăraș, unde am văzut adevărata originalitate a Românului în: port, obiceiuri, vorbă și decorațiuni naționale de cea mai mare frumusețe. Plec profund mulțumit și entuziasmat de această frumoasă operă” 38).

Această cunoaștere menită să demonstreze locul, importanța și aportul satului și sătenilor în istoria trecută și în clădirea viitoare a des-ținului neamului nostru, devine, după cum vom vedea, o forță dinamică activă, care se va manifesta în diferite chipuri. Efectul ei imediat este apropierea sufletească între Români.

f) Însușirea principală a civilizației noastre țăranești este permanenta preocupare pentru frumos. Această preocupare continuă și generală pentru artă — manifestată în arhitectură, sculptură, zugravirea icoanelor, împodobirea ceramicii, port, găteala interiorului, etc., apare ca o năzuință difuză, înglobând toate celelalte funcțiuni directe ale vieții oamenilor. Din această necesitate cele mai multe obiecte apar ca elemente de artă veritabilă. Este o însușire subliniată în chip deosebit de vizitatori:

— „Frumos! Foarte frumos!” 39).

— „Cu mult mai frumos decât credeam!” 40).

— „Multe, multe lucruri frumoase!” 41).

— „Frumoasa-i țara mea!” 42 .

— „Vizitând acest muzeu, am rămas adânc impresionat de frumusețea Țării” 43).

— „Incântat de frumusețea artei țăranești și de buna gospodărie” 44).

— „Sunt foarte impresionat de frumusețea acestui sat, care reprezintă așezăminte din întreaga țară” 45).

Uimirea unanimă în fața unor atât de surprinzătoare și bogate manifestări de artă țăranească specifică și originală, trezește sentimentul de admirație față de înaintași, cultivă dragostea profundă față de tot ceea ce e curat românesc, adâncește sentimentul de demnitate și mândrie națională:

30) Spițeru Mircea: Floești, 10 VII. 1937. 31) N. Dimitriu: învățătoare : Satul Nou-Ismael. 32) Marg. Marinescu, Soc. Radio Dif.; 2. II. 1937. 33) Pr. N. Nițescu : 12. V. 1937. 34) Dr. Vlad E. Hațieganu : 28. 2. 1937. 35) Lt. Col. Popescu : Floești, 12. V. 1937 36) D. Ioniță, teolog, fiu al satului Țintești-Buzău : 22 Iunie 1937, 37) Indescifrabil : 20. III. 1937. 38) Mihail Bucătaru, student Acad. Comercială : 28 II. 1937. 39) I. Ciuraru : 25. III. 1937. 40) G. Tănăsescu : 3. V. 1937. 41) C. Roman : 4. V. 1937. 42) Elena Țuțurîu, 4. V. 1937. 43) Indescifrabil : 26. V. 1938. 44) Petru Neagoi (cunoscut scriitor Român American). 45) Tiberiu Grigoriu, student: Tutova, 12. II. 1938.

— „Multă admirație pentru lucrările naționale” 46).

— „Vizitând admirabila expoziție românească, rămân încântat de această operă a neamului românesc.

Cu multă iubire față de această operă românească” 47).

— „Originalitatea, curățenia și ordinea domină în această locuință, întipărint în sufletul Românului o dragoste vădită pentru pământul strămoșilor lui” 48).

— „Incântată că și noi Românii ne putem mândri cu vechile și sfintele noastre așezări românești” 49).

— „Ca Români ni se umple sufletul de mândrie în fața acestei admirabile dovezi de energie națională” 50).

— „După cele văzute în această extraordinar de frumoasă expoziție, sunt mândră de bogata mea țară” 51).

— „Cele ce am văzut în „Muzeul Satului” m’au impresionat. Să ne mândrim că avem o țară așa frumoasă” 52).

— „Comorile țării noastre adunate aci te înalță și-ți dau încredere în conducătorul și viitorul acestei țări” 53).

De aceea se cuvine să manifestăm toată admirația noastră pentru anonimii realizatori ai acestor impresionante lucrări, să cinstim și să prețuim vioiciunea spiritului lor creator:

— „Cinste și admirație pentru anonimii autori ai muncii” 54).

— „Expoziția satului este o mare bucurie pentru țara românească, căci aceasta arată frumusețea țării și mai ales vioiciunea țaranului” 55)

g) Toate aceste manifestări de artă țărănească alcătuiesc o caracteristică distinctivă a poporului nostru față de toate celelalte neamuri înconjurătoare, o dovadă a putințelor creatoare românești și o cheazășie sigură pentru viitorul înfloritor al acestui neam:

— „Vizitând acest fermecător colț de viață românească, am rămas plăcut impresionat de ceea ce constituie acel frumos specific al artei românești. Am avut ocazia să vizitez până acum multe colțuri pitorești ale Jugo-Slaviei,

Ungariei, Germaniei, Italiei, Franței și Spaniei, dar, trebuie să marturisesc adevărat, n’am găsit nicăieri o mai frumoasă îmbinare dintre sufletul și natura ca în România” 56 .

— „Minunată artă românească!

Voioșie și vigoare Daco-romană, cheazășie a viitorului neamului românesc” 57 .

— „Profund impresionat de lucrurile văzute în această expoziție și în special în această casă din satul Drăguș, jud. Făgăraș, rămân încrezător în forțele productive ale acestui neam” 58 .

— „Păstrați-vă sufletul vostru tot așa de curat cum va sunt stracle și obiceiurile.

Cu voi România nu va muri în veci!” 59).

— „Este imposibil ca cu asemenea frumuseți și asemenea calități să nu vie ziua cea mare a Neamului!” 60).

Vigoarea și simplitatea vieții țărănești, vioiciunea spirituală și simțul pentru frumos dovedite în arta populară, susțin și întăresc speranța în dezvoltarea manifestărilor creatoare ale poporului nostru.

h) Dincolo de marea varietate de înfățișări și obiecte diferite, toate aceste așezări țărănești păstrează, peste tot cuprinsul pământului locuit de Români, trasaturi caracteristice absolute identice în liniile generale ale unei civilizații autentice, structurată în forme originale. Ele indică unitatea spirituală și identitatea de preocupări și năzuințe ale aceluiaș popor, fiind dovada irefutabilă a unității neamului nostru:

— „Vizitarea acestui muzeu mi-a confirmat legătura strânsă (asemănarea ce există între așezările românești din cuprinsul țării noastre” 61).

— „Casa din Drăguș, o veritabilă gospodărie de cum ar trebui să aiba cât mai multe pe întinsul țării, spre a putea asigura dezvoltarea sanatoasă și viguroasă a neamului. M’a impresionat îndeosebi țesăturile, velințele miștoase și a tuturor țesăturilor cari sunt la fel cu acele ale Românilor păstori din Macedonia, o dovadă în plus a unității poporului românesc de pretutindeni. În gospodăriile muntenești, unde influența streina a fost mai mica, se observă unitatea neamului, umul și acelaș dealungul vea-

46) Jean Ionescu: 7. II. 1937, 47) C. Ionescu: 28. II. 1937. 48) Indescifrabil: 3 Mai 1937, 49) Fil. St. Atanasiu: 2. II. 1937. 50) Emil și Elena Ionescu: 28. III. 1937. 51) Elena Tobă: 16 Mai 1937. 52) N. Dinescu, elev cl. IV L. C. V. Buc. 16 Mai 1937. 53) Ada Lt. Brezeanu: 25. III. 1938 54) Indescifrabil: 16. IV. 1937 55) Indescifrabil: 16. IV. 1937. 56) Tiberiu Sceopul, elev cl. V.: 14. III. 1937. 57) Vasiliu Iași, Avocat: Buc. 28. II. 1937. 58) Indescifrabil: 28. II. 1937. 59) Ecaterina Teodorescu: 3 Mai 1937. 60) D. Teodorescu, av.: 3. V. 1957. 61) C. Nistor, stud.: orig. Vicor de Sus-Rădăuți, 28. II. 1937.

curilor peste întinsul cel mai îndepărtat al pământului stramoșesc” 62 .

Iar din conștiința identității, unicității și dăinuirii permanente a neamului nostru peste toate plaiurile stramoșești, care a pastrat aici milenare forme de viață socială identice, se întărește conștiința drepturilor noastre imprescriptibile asupra acestor pământuri și hotărîrea de a le apăra împotriva tuturor cîmpitorilor a caror poftă istorică atât de complicată și îndelungă, nu s’a curmat încă.

i) Civilizația țărăneasca tradițională, ca oricare alt aspect al vieții sociale în genere, este în continuă prefacere. În unele regiuni ale țării, sub impulsivitatea unei neostentive forțe naturale creatoare, care implică participarea tuturor și o concurență permanentă de întrecere reciprocă între cele mai bine înzestrate talente din sat, ea este în continuă afirmare și îmbogățire.

În alte părți însă, sub imperiul unor influențe exterioare multiple, foarte multe obiecte faurite altădată de sateni cu priceperea lor, ca obiecte de apreciată artă ieșite din destoinicia mâinilor lor, sunt astăzi parassite. Adeseori moda lipsită de gust atinge grav viața satului, scoțând din uz și aruncând la pod frumoase obiecte de artă țărăneasca — cuiere și podișoare sculptate cu deosebită măiestrie în lemn, talgere frumos colorate și icoane minime zugravite pe sticlă sau pe lemn, neîntrecute cusături și țesături meșteșugite toate fiind înlocuite cu produse de fabrică, ajunse de prin târguri în casele gospodărilor. Ei parassese astfel îndeletnicirile creatoare din cari au rezultat aceste multiple lucrări de artă. Această influență se resimte și în arhitectura locuințelor.

Și căta saracire de duh aduc cu ele aceste înlocuiri! Hărtii litografiate în fabrică vin peste tot să înlocuiască sfintele icoane în cari spiritul creator în artă dădea expresie unei adânci evlavii creștine, când munea iconarului era o profundă rugăciune închinată cu smerenie lui Dumnezeu.

De aceea, un alt rost al muzeului, subliniat și acesta de vizitatori, este să atragă atenția tuturor asupra acestei primejdii și cu deosebire satenilor însuși:

„Mai se poate să-ți placă modernismul după ce vezi frumusețile Satului Românesc?” 63 .

— „Cinstirea satelor la București... ca să se vada de ce isprava, în gospodărie și în frumusețe, sânt în stare țeranii români.

Vazând cât de mult se prețuiește cecace au putut face dealungul veacurilor după o așa de frumoasă datină înaintașii lor, satenii din timpurile noastre pot să înțeleagă cât greșesc atunci când se iau de hăzenii de la orașe și-și pocese casa. Și, înaintea mândrelor porturi bărbatești și mai ales femeiești, acei cari au dat-o pe orașenie în îmbracaminte, se pot rușina de ratacirea lor” 64 .

Aceasta ratacire, acolo unde din nefericire ea s’a produs cu vina multora dintre noi, nu poate să înceteze decât dacă suprimăm cauzele cari au provocat-o, cecace nu este posibil prin vorbe. Pe unde disprețuirea minunatelor costume cari dădău oamenilor înfașurare voevodala, a pătruns adânc în suflete, trebuie din adâncul sufletelor scoasă aceasta răutăire. Exemplarele vazute la muzeu ajută această lucrare psihică adâncă, prin impresiunile puternice provocate asupra oamenilor...

j) Ca imagine întreagă a civilizației țărănești, care pune în evidență caracterele valoroase ale acestei civilizații, Muzeul Satului îndeplinește, cum am vazut deja, o foarte importantă funcțiune activă în educarea socială și națională a publicului vizitator.

În acest scop el se adresează mai întâiu întregului tineret și tuturor celor ce poartă grija educării acestuia.

Este remarcabil să arătăm că însemnările unora și altora dintre aceste două categorii de vizitatori dovedesc aceeași înțelegere, subliniind deosebitul rost educativ al muzeului:

— „Fat-Frumos, în lupta cu smeul, ca să câștige puteri noi, a fost sfătuit de Sfânta Vineri să sarute pe mama-sa. Și a sărutat pământul pe care se lupta. Și a învins puterea napraznică a smeului.

Când stăm în fața „Satului Românesc” ne pleacă genunchii cu smerenie și sărutăm urmele celor care ne-au fost părinții și frații noștri: Creatori ai prezentului care-i cinstesc și ne mângăie pe noi, simțindu-ne sufletele ca după împărtașirea cu tăria nădejdelor ce ne calauzese pașii spre viitorul ce va deveni prezentul celor ce vor să vină” 65).

— „Admir această expoziție care reprezintă

62) Duliu : 14. II 1937. 63) H. Gheorghiu : 8 II. 1937. 64) N. Iorga : în „Neamul Românesc pentru Popor”, an. XXIV, nr. 11, Iunie 1936, pag. 162 65) Elevii lic. „Em. Gojdu” Oradea, cu prof. însoțitor

munca țaranului nostru român. Cu ei și cu trurile lor s'a înfăptuit România Mare.

Luați exemple voi tineri, generație care ne urmează pe noi! Noi bătrânii v'am făcut o Românie Mare, deci vouă vi se cuvine s'o păstrați..." 66).

— „Totul ce s'a făcut e numai spre bine, să trăiască M. S. Regele. Să ia aminte tinerii liceeni..." 67).

— „Am vizitat azi această expoziție împreună cu copiii mei spre a le fi pildă și îndemn" 68).

— „Am vizitat „Muzeul Satului Românesc" și am rămas cu o idee completă a poporului românesc dela sate. Am vizitat interiorul casei din Drăguș și m'au impresionat foarte mult covoarele de pe pereți și vasele, ce la noi nu se obișnuiesc. Deasemenea o sobă veche românească.

Voi descrie școlarilor mei, după această vizită, satele românești din diferite regiuni" 69).

— „Am rămas foarte entuziasmați de munca folositoare întreprinsă și constituie un îndemn pentru noi viitorul tineret de a le urma pilda" 70).

— „Atâta îmbucurare, entuziasm, sugestii, admirație, etc., îmi produce „Satul Românesc", încât idealul îmi apare mult mai complicat, iar dorința de muncă spre binele masei mult sporită" 71).

Astfel pedeaparte parinții cu grija pentru viitorul copiilor lor, profesorii educatori cu misiunea de a crește și îndruma oameni destoinici și cu dragoste de neam, cetățeni iubitori de țară cari au fost cândva și mai sunt încă gata să-și sacrifice eroic viața pentru apărarea pământului strămoșesc și pentru întregirea neamului, toți găsesc în această civilizație țărănească o dovadă de vrednicie românească și un deosebit de important îndreptar pentru generațiile cari le urmează.

Pe de altă parte tinerii cari „îngenunche cu smerenie și sărută urmele părinților și fraților lor", muncitorii acestui pământ și păstrătorii acestor meleaguri, se înalță dela această pildă de vrednicie „împărtășii cu nădejdi noi", cu

un nou spor de energie răscolitoare și un nou mare îndemn la muncă.

Idealul tineretului pentru munca în cadrul vieții sociale și pentru apararea sau întărirea Patriei, se conturează astfel ca o misiune pentru care nici un sacrificiu nu poate fi prețuit.

El trebuie să se ridice până la înălțatoarea dovedă de vrednicie și abnegație a înaintașilor, între cari munca și sacrificiul țăranilor români rămân întotdeauna o pilda ncântrecută:

— „Pildă vie generațiilor cari vor moșteni aceste binefaceri ale epocii noastre, îndemn la muncă asiduă a acelor cari o trăim" 72 .

— „Frumusețea țării noastre este atât de mare încât ne minunăm noi Românii. Deci fiecare dintre noi are dreptul (în sens de datorie categorică) să muncească din convingere pentru progresul nostru" 73).

— „Delegatul Căminului Cultural „Carol I" din com. Ciuciuleni-Lapușna, văzând toate lucrurile minunate din „Muzeul Satului Țărănesc", rămâne uimit și mulțumit, și-și propune să ducă și colegilor din acelaș Camin un gând bun și un îndemn mai mare la muncă" 74 .

— „Căminul Cultural „Regele Ferdinand I" Ardușat-Satu Mare și Echipa Regala Permanentă, întărita în nădejdi și staruința prin exemplul muncii văzută aci, pleacă cu mai mult entuziasm la datorie" 75 .

— „Cu ocazia „Tinerimii Române" adănc impresionati de cele văzute în Muzeul Satului, cu tot sufletul și dragostea noastră, ne alăturăm operei de ridicare a satului românesc" 76).

— „Vizitat expoziția și am rămas convins de cele văzute și mă oblig în viitor a ajuta la munca și gospodăria românească. Așa să ne ajute Dumnezeu" 77).

Cutul muncii pentru propășirea socială românească ca cea mai îndreptățită justificare a sensului vieții și a rostului oricărui destin individual, capătă astfel un impuls nou și o semnificație înaltă. El devine o poruncă obligatorie, susținută pe o tensiune interioară voluntară, menită să întărească umila energie a fiecăruia pentru ca fiecare să poată ajunge la înălțimea eforturilor înaintașilor săi.

66) I. Amăreanu, decorat în războiul pt. întregire, str. Știrbei Vodă 192, Buc. 67) Toma B. Adrian, pensionar: 20 Aprilie 1937. 68) Lt. Col. Adrian Dimitriu: 5 Mai 1937. 69) Ion V. Deatcu, învățător: 7 Martie 1937. 70) Elevii cl. VII Lic. Ind. No. 2. Buc.: 8 Aprilie 1937. 71) Zarea Anatolie, normatist, cl. VI Bălți: 30. VI 1938. 72) Titu Ghițulescu, inv. Cetatea Albă: 6 Iunie 1937. 73) Indescifrabil: 29. IV. 1937. 74) Alex. Ceapă, învățător: 8 Iunie 1937. 75) Dr. Gavril Toma, Președ. și Dr. Iudrian, șeful Echipei: 8. VI. 1937. 76) Prof. C. P. Ilie: 30 Aprilie 1938. 77) Ioan Ilie St. Stan, com. Drăgoești-Romanați: 10 Mai 1938.

k Facând cunoscuta tuturor Românilor civilizația țăranească în tot ce are ea mai de valoare pentru înalțarea energiei creatoare și stimularea forțelor naționale românești, Muzeul Satului a fost vazut și ca un prilej de tainică regasire și reculegere pentru acei a caror limbă românească a amuțit de mult sub dominație streină milenară, siliți să se exprime în limba asupritorilor:

— Nagyön tetszett minden dolog; szoval: minden kézimunka nagyön szép és nagyön szivesen fogadtak és szépen beszélnek. Nagyön voltunk clégedve” 78).

El este prilej de stimularea eforturilor pentru trecirea conștiințelor adormite sub aceeași influența de silnicie sufletească.

— „Am vizitat aceasta expoziție dela care plec încântata de munca și priceperea celor ce au organizat-o.

Voi duce și în ținuturile secuizate din jud. Trei Scaune amintirea și laudele celor văzute, pentru ca să se știe ce înseamnă a fi român” 79).

El este prilej de îndurerata bucurie pentru acei dintre Români cari își duc viața prin locuri ramase sub stăpânirea altor neamuri:

„Admir progresele uimitoare ale Țării Mame. Un frate înstrăinat” 80).

I Muzeul este înșfârșit, pentru mulți, ocazie de reamintirea suferințelor și sacrificiilor imense facute de Români dealungul veacurilor în lupta

cu toate vânturile cutropitoare ale sbuciumatei noastre istorii:

— „Oltul ne spune cât sânge românesc s’a varsat în decursul veacurilor pentru eliberarea Făgărașului, ținutul scump lui Mircea cel Bătrân” 81).

Și tot el este stimulent pentru lupta împotriva străinilor cutropitori:

— „Vizitând această expoziție aducem o-magiu inițiatorilor și totdeodată ne întărim hotărârea de a salva țara de străinii cutropitori” 82).

m) Dar mai presus de toate muzeul satului este una dintre cele mai valoroase imagini sub cari poporul român se poate prezenta streinilor pentru a arăta ce au realizat și păstrat veacuri dearândul, cu tot sbuciumul prin care au trecut urmașii Geto-Dacilor pe aceste meleaguri:

— „Cunoașterea țării prin expoziții sătești în orașe, e cea mai bună propagandă națională” 83).

— „Cea mai bună propagandă a geniului românesc,” 84).

Câte servicii poate să aducă țării și neamului nostru acest fel de prezentare față de străini, prin civilizația noastră țăranească, toți uimiți să găsească la poalele Carpaților o străveche și înfloritoare civilizație populară originală, vom vedea din cercetarea însemnărilor acestora.

GH. FOCȘA

CRĂCIUNUL ȘI ANUL-NOU LA ROMÂNII DELA EST DE BUG

Pâna la revoluția din 1917, viața Românilor de peste Bug se desfășura aproape neturburată, pe lugașul stravechi, îndrumată de veacuri de puterea datinelor și obiceiurilor. Pentru acești băjenari, desprinși din trupul Neamului și rasfirați de vremuri pe întinsul unui pământ străin, tradiția constituia forța de coeziune, care-i ținea strâns legați unii de alții și-i ferea de înrăuririle deformatoare din afară.

Tradiția era, pentru ei, însăși prelungirea țării de origine, rămasă undeva, departe.

În lipsa unei conștiințe naționale, care era greu să se desvolte în condițiile de viață ale acestor Români îndepărtați, datinile și obiceiurile, practicate de ei cu statornicie din generație în generație, au avut darul să asigure păstrarea, în cea mai mare parte nealterată, a individualității etnice românești în aceste părți. De a-

78) Mi-au plăcut foarte mult toate lucrurile, cu un cuvânt toate lucrurile de mână sunt foarte frumoase și m’au primit cu multă plăcere și cât de frumos vorbesc. Am fost foarte mulțumite”. Maria Olteanu, 20. IV. 1937. 79) Maria Stănculescu: 22 VII 1937. 80) C. Dimianu, Jugoslavia: 11 VI. 1937. 81) Slt. Lăzărescu, Reg. 32 Mircea, Ploiești: 18. IV. 1937. 82) I. Volănescu, Ploiești: 18 Mai 1937. 83) Maria Bolintineanu; 28 III. 1937. 84) Indescifrabil.

ceca, unele încercări ale Statului țarist, mai ales în ultimii săi ani, de a interveni tot mai mult în viața satului românesc, spre a-l denaționaliza pe diferite căi și a-l contopi cu massa slavă, n'au putut duce decât pe alocurea și în măsură prea neînsemnată la oarecare rezultate.

Cele cari s'au resimțit mai mult depe urma procesului de slavizare au fost satele mixte, româno-ucrainene. În unele din ele, elementul ucrainean înmulțindu-se și predominând, datinile au început cu vremea a se amesteca, iar caracterul etnic al populației moldovenești a pătă progresiv, cum s'a întâmplat, de pildă, cu satul Sebena (Ielaniț), 35 km. Nord-Nicolaiev, în care cu greu se mai poate găsi cineva care să știe o colindă, sau cu Arnăutovca (Vizireni), situat la aproximativ 12 km. Sud-Vosnessensk, unde colindele moldovenești s'au uitat aproape cu totul.

Satele curat moldovenești au rămas, până la revoluție, nealterate în spiritul și fondul lor tradițional. Încercările de rusificare prin biserică și prin celelalte instituții cu mai multă priză în viața de sat, era greu să atingă adâncurile permanente ale sufletului românesc, cristalizate în forme tradiționale atât de puternice.

În cele ce urmează înfațișam datinile de Crăciun și Anul-Nou la Românii de peste Bug, cu exemplificări de colinde și „hăituri”, a căror însemnătate — nu numai națională, dar și literară, — nu poate fi trecută cu vederca.

Șiragul datinilor de Crăciun îl inaugurau copiii, cari, în ziua de Ajun, umblau cu „vicera”, cum se chiamă, cu un cuvânt slav, acest obicei în satele moldovenești de pe malul stâng al Bugului, sau cu „prânzul”, cum i se spune în Goroțcaia, sat curat românesc din regiunea Kirovograd. În această zi, părinții își trimeteau copiii la rudele mai apropiate — nănași, bunici, frați sau surori mai mari, moși, mătuși, etc. — încărcăți cu o legătură, în care mama puneă diferite daruri: un colac, o turtă deasupra, două-trei „perihoace”, câteva „hruși” (pere), „v'o lingură de orez” și, uneori, covrigi, „canfete” (bonboane) și altele. Când intrau în casă, cel mai mare dintre copii se adresa gazdei cu cuvintele: „S'o rugat tata și mama, pof-tim vicera”, și îi sărutau mâna. Copiii erau așezați la masă și ospătați cu „chisăliță”, „răcitură de pește”, sau altă mâncare de post și

cinstiți cu un pahar de „horilca”, bragă sau altceva. Gazda lua ce dorea din darurile aduse, punând în loc alte „bunătăți” și cinstind pe copiii la plecare cu câteva „capeici”. Acelaș lucru se întâmpla și la celelalte rudenii.

Acest obicei se practica numai în cadrul legăturilor de familie și era o expresie a solidarității de „neam”.

Tot în ziua de Ajun copiii erau trimiși cu daruri la baba care-i moșise la naștere, oferindu-i din partea părinților „sala” slanina, cârnați, colaci, horilcă și alte „hostințe” (daruri. Se chema că-i duc babii „vicera”.

Spre înserat, venea rândul flacaiandrilor de 14-17 ani. Ei se adunau în grupe de câte 3-4 inși și porneau cu colinda pe la case. Se grăbeau să meargă înaintea flăcăilor „ca să nu-i bată și să le ia colacii”. Ei mergeau la fereastră și cântau „Sculați, sculați, oameni buni”, primind în schimb unul sau doi colaci, pe care-i împărțeau la urma între ei.

Dar cei cari se impuneau cu acest prilej prin amploarea manifestărilor și caracterul mai organizat al acestora, erau flăcăii. Pregătirile lor în vederea Crăciunului începeau cu săptămâni înainte, odată cu venirea postului. În unele părți, flacaii „namiau” tocmeau o casă, în care se adunau și faceau repetiții. „În toată sara se gramădeau. Colindau, haiau. Cei mai mari colindau, da cei tineri se învațau dela cei mari”. Se adunau dela 17-18 ani în sus până la 30 de ani, „daca înca flacaiu”. Câteodata, dar rar, veneau și din cei însurați. În alte părți, flăcăii se gramădeau în diferite case și „cântau de învațau și pe cei tineri. Învațau flacai dela flăcai”. Prilejurile mai potrivite pentru acest lucru erau mai ales șezatoarele.

Pentru colindat, se grupau în „companii”, pe „mahale”, numărul flacailor dintr'o „companie” variind cam dela 10-30. În satele mai mici se formau 2-3 „companii”; în satele mai mari, mai multe. „Companiile” se alcătuiau indiferent de rangul social, familie sau starea materială a flacailor. „De-a colinda și de-a haitul mergeau și flacaii saraci și cei bogați, de-a valma”. Fiecare „companie” își avea „comorașul” ei, care era flacaul cu mai multa autoritate și mai în vârstă. El orânduia și puneă la cale toate, iar ceilalți erau datori să-i dea ascultare.

În satele mixte, „companiile” se alcătuiau pe neamuri, Moldovenii deoparte, cum au pomenit

din stramoși, Ucrainenii de alta, „dupa legea lor”.

În Ajunul Craciunului, când se înopta bine, colindatorii porneau, dupa ce avusesera grije sa ia cu ei o „jardie”, purtata pe umeri de doi flacai, pe care înșirau colacii. Fiecare „companie” mergea în „mahala” respectiva. Numai cei mai „groși de obraz” treceau și în alta „mahala”. Acei cari faceau acest lucru nu erau judecați bine de opinia satului. Incepeau cu casa dela marginea „mahalei” și mergeau la rând, casa de casa. Daca era sărită vreuna, „stăpânul te proboeza ca nu te-ai dus și colacii nu i-ai luat”. Dupa ce intrau în ogradă, unul din flacai întreba la fereastră: „Se poate sau, ucrainește: „moșna...” sa colindam?” Raspunsul era totdeauna afirmativ. În cazuri extreme de rare, vreunul prea sarac raspundea: „Duceți-va cu Dumnezeu, că nu-s colaci!” Flăcării colindau afara, la fereastră, și începeau totdeauna cu urmatoarea „Colindă de Crăciun”, cea mai populara dintre toate, raspândită sub forma diferitelor variante locale:

Sculați, sculați, oameni buni.

Leroloi Doamne,

Ca va viu oaspeți buni,
Oaspeți buni colindatori.
Noi îmblam și colindam
Și pe Dumnezeu îl purtam.
Dumnezeu îi mititel,
Mititel și înfașatul,
Fașa dalba de matasă
Ș'o chichie de scunchie
Și hașmăe pâna 'n pamânt,
Pe la poale tot parale,
Pe la ușa guntușă.
Buna vremea,
Lasa 'n casa,
C'afara ploua de varsă
Și din streșne ca ne chica,
Bune straie ca ne strica,
Tot sucmane și caftane.
Buna vremea ș'o colinda.

(Iuzita dela Simion Voștornic zis Maidanic, de 67 ani, din satul moldovenesc Goroțcaia, regiunea Kirovograd. Nu știe carte).

Când sfârșiau de colindat, flacaii primeau în dar doi colaci, uneori facuți din faina neagra, alteori „balai”. Colacii erau mari, „împlețiți în șase și în opt” și erau purtați pe „jardie”, pe rând, de câte doi flacai. Bani

nu primeau decât la „batusca”, la „diacul” și la alți câțiva fruntași ai satului.

Dacă cei din casă mai doreau, flăcării cântau încă una sau două colinde, care erau pe placul gazdelor sau se potriveau cu vârsta ori condițiile lor de viață. Astfel, la casele cu flăcări se cântau diferite colinde „flăcăești” sau „voinicești”, cele mai numeroase și mai dorite dintre toate.

Iată câteva exemple:

Voinicu Trohim

Bun cal că hrănește,

Lerului.

Da cu ce-l hrănește?

Cu orzu chisat.

Da cu ce-l adapă?

Cu gin strecurat.

Șoimu șoimuește,

Da cu ce-l hrănește?

Cu carne de Turc.

Da cu ce-l adapă?

Cu sânge de Frâng.

Calu mi-o grăit:

— „Stăpânitu nostru,

De când tu ne ții

Fuga nu ne știi.

De m'a 'ntrece șoimu

Vinili sa-mi tai,

Ulița să-mi dai”.

Șoimu mi-o grait:

— „De m'a 'ntrece calu

Aripa să-mi tai,

Ulița să-mi dai”.

Stăpănu zi le-o pus,

Ziua o vinit,

Da stăpănu-o ișit

Și i-o scos la locu curat

Și țânc că le-o dat,

Dela răsărit

Pâr' la asfințit

Și i-o slobozît

Calu pe pomânt

Brazda răsturnând,

Șoimu sus în vânt

Nouri amestecând.

Stăpănu 'n curți că mi-o 'ntrat,

Calu mi-o vinit

Și mi-o nechezat.

Stăpănu-o ișit

Și l-o netezît

Și 'n grajd că l-o dat,

Orz chisat i-o dat

Cu gin strecurat.
 Şoimu mi-o vînit
 Şi mi-o şuielat.
 Stăpănu-o işit
 Măneci răsucind,
 Faluci ascuţind,
 Aripa să-i taie,
 Uliţa să-i dăie.
 Calu i-o grăit:
 — „Stăpănitul nostru,
 Nu strica tu şoimu,
 Ca azi îi Ajunu,
 Da mîne Craciunu
 Ş'or işi boierii
 La câmp la primblare,
 Da tu pe mini călare
 Da şoimu pe mână
 Şi Ț'a şide ghine”.

Bună vremea.

(Auzită dela Trohim Cozacenco, de 65 ani, din satul Gaspărevca, așezat pe Bug la 42 km. Nord de orașul Nicolaiev. Informatorul știe carte. Colinda aceasta, cu una din temele mai puțin frecvente, n'am aflat-o și în alte sate sau la alți informatori. Este cunoscută sub numele de „Colinda Voinicului”).

Voinicu Vasile

Lerului Doamne,

Bun cal că-mi hrănește
 Trei țări stăpânește
 Trei fete-mi ochește,
 Una de hărmancă
 Una de moldovancă
 Da una de jîdaucă.
 Acei de harmanca
 Cu cini sa 'ntâlnește
 Tot îmi poruncește:
 — „Voinicu Vasile
 Facă cum mi-a face
 El să vie 'ncoace
 Că grâu' sa coace
 Și-mi sbor păsărele
 Și-mi ieu schicurele”.
 Acei de moldovanca
 Cu cini sa 'ntâlnește
 Tot îmi poruncește:
 — „Voinicu Vasile
 Facă cum mi-a face
 El să vie 'ncoace
 Că gia să coace
 Și-mi sbor graurașii
 Și-mi ieu strugurașii”.
 Acci de jîdaucă

Cu cini sa 'ntâlnește
 Tot îmi poruncește:
 — „Voinicu Vasile
 Facă cum mi-a face
 El să vie 'ncoace
 Ca oili-mi fata
 Tot pe lînga drum
 Și-mi marg calurași
 Și-mi ieu cărlanași;
 Și marg ciumaceii
 Și-mi ieu mielușaii;
 Și marg boieri mari
 Și-mi ieu tot hasinanc”.
 Voinicu dar Vasile
 Șie el sanatos
 Cu frați cu parinți
 Și cu noi de 'mpreună.

Bună vremea.

(Auzita dela Nastasia Procoșovna Antofie, de 59 ani, din târgul Noua-Odessa, așezat cu 45 km. Nord de Nicolaiev, originara din Serbani, la 22 km. Nord-Est de Noua-Odessa, sat moldovenesc important, care, împreună cu Marculeasa (Dimovca), Serbulovca și Solona, formează grupul satelor „depe deal”, cum le numesc Moldovenii din partea locului. Informația nu știe carte.

Colinda cu această temă a circulat mai ales în satele românești din jurul orașului Vosnessensk cum sunt: Bulgarca, Racova și Noua Grigorovca (Tg. Frumos) și în satele amintite „depe deal”. E cunoscută sub același nume de „Colinda voinicului”).

Din jos din spre mare

Lerului Doamne,

Pe șleahu cel mare
 Marg maistori de voinici
 Patruzeci și cinci
 Cînzeci fara cinci.
 Le-o ișit o maica batrîna 'nainte
 Cu furca în brâu,
 Da furca de sârma
 Și c'un caier de lîna
 Și cu fusu de bârna
 Din furca torcînd
 Și din gura 'ntrebînd:
 — „Voi maistori de voinici
 Patruzeci și cinci
 Cînzeci fara cinci,
 N'ați vazut un fei a mieu?”
 — „De l-am vazut
 Nu ni-i cunoscut”.
 — „Fețișoara lui
 Spuma laptelui,
 Sprinceneaua lui

Schicu grăului,
 Mustecaua lui
 Pana orzului,
 Caluceanu lui
 Gându omului,
 Scușoara lui
 Falca de smaoaica,
 Frăușoru lui
 Doua napârçuți
 Din gura 'neleștate
 De codiți legate,
 Strumancăua lui
 Galban balaori".
 Voinicu Mitia
 Șie sanatos
 Cu frați cu parinți
 Și cu noi cu toți.

Buna vremea ș'o colindă.

*(Iuzita dela aceeași informatoare. Colinda aceea-
 ta e cunoscută și în satele din regiunea Kirovograd
 și poartă numele de „colindă flacăiască”).*

Da leu' s'o lăudat
 Lerului Doamne,
 Pe Limonu de 'mpărat
 Ca i-a paște țarina
 De cu sar' acei sacara,
 Miez de noapte
 Oarze cōapte,
 Dalbe zori
 Grăi cu flori.
 Da Limonu de 'mparat
 Tare s'o spaimat
 Și 'n gura mare o strigat:
 „Cine 'n lume s'a de-afla
 Și-avivara
 Cu bun dar l-oi darui:
 Da-o-aș fica după dânsu
 Bogația 'n jumătate
 Și din ghine-a treia parte".
 Da-ș voinicu și Sireoja
 El s'o de-aflat
 S'o divarat,
 El acas' o alergat
 In grajd de chiatr' o intrat
 Bun cal s'o dislegat,
 L-o 'nșelat
 Și l-o 'nfărnat
 Cal de razboi l-o gatat.
 A voinicu și Sireoja
 Dalba scara o calcat
 Și pe murgu s'o aruncat,

Murgului ghici ca i-o dat,
 Murgu după leu s'o luat
 Ni pre lung că l-o gonit,
 Zi de vară
 Pâr' în sară.
 Dar voinicu și Sireoja
 El din gura o grăit:
 — „Lei, lei,
 Ca nu-s smei,
 Nu fugi tu muerește,
 Ia'n stăi la lupta voinicește".
 Nici pre lung ca s'o luptat,
 Ia trei zile și trei nopți.
 Da voinicu și Sireoja
 Leului capu i-o luat
 Și 'napoi s'o ră'turnat
 La Limonu de 'mpărat.
 — „Ține minte cu ce dar te-ai lăudat:
 Da-o-aș fica după mine,
 Bogația 'n jumătate
 Și din ghine-a treia parte".
 Dar voinicu și Sireoja
 El și-mi cie sănătos
 Sus în vestea lui Hristos
 Și-l ajung' o voie bună
 Cu-a lui frați
 Cu-a lui părinți
 Și cu noiu de-a 'mpreună.

*(Auzită dela Vasile Ciobanovschi, de 62 ani, din
 Perisadovca, sat așezat pe Ing, afluent al Bugului,
 la 25 km. Nord de Nicolaiev. Perisadovca e locuit
 de Moldoveni și Ucrainenii aproape în părți egale.
 În ciuda alcătuirii mixte a satului, elementul ro-
 mânesc s'a menținut uimitor de bine. Informatorul
 știe carte și se crede „om umblat". Colinda, nu-
 mita „Colinda flacăiască", nu e prea cunoscută nici
 în satele de pe Bug și nici în cele din regiunea
 Kirovograd).*

Duminica dimineața
 Ler Doamne Ler,
 Dar voinicu și Neculai
 S'o spălat
 S'o mânecat,
 Față dalbă ș'o spalăt,
 La icoane s'o 'nchinat,
 La Dumnezău s'o rugat,
 In grajd de chiatră că mi-o 'ntrat,
 Bun cal el s'o dislegat,
 L-o 'nșelat
 Și l-o 'nfrănat
 Ca de război l-o gatat,
 Dalbă scară mi-o călcat,
 Pe murgu s'o aruncat,

Mi-o purces la vânat,
 La vânat într'o grădină
 Mi-o scornit o șutulină.
 Nu pre lung că s'o gonit
 Zi de vară până 'n sară,
 De departe-o detunat
 Mai de-aproape-o fulgerat,
 Șutulina mi-o răzut
 Dalbă scara s'o lasat
 Șutulina o luat
 Și 'napoi s'o re'nturnat.
 Dar voinicu și Neculai
 El să-mi cie sănătos
 Sus în vestea lui Hristos
 Cu-a lui frați
 Cu-a lui părinți
 Și cu noi de-a 'mpreună.

(Auzită tot dela Vasile Ciobanovschi din Perisadovca și are aceiași temă vânătoarească, ca și precedentă. „Aiaștă colindă trebuia s'o știe tot bătrânul și tot flăcău”. Este cunoscută sub numele de „Ciotărlina” și nu am putut-o afla decât în acest sat).

La casele cu fete se cântau colinde fetești, mai puține la număr decât colindele flăcăiești sau voinicești. Reproducem exemplarul care urmează:

Munții dintâi
 Drag Domnul de-a nostru,
 Tot din munte 'n munte
 Pân' la a noua munte,
 Sânt fete de Creciun
 Pânzele ghilesc,
 Năfrâmi schindosesc
 Și flori perisădesc,
 Fel de fel de flori,
 Mai multe gălbinele
 Sânt flori mai cu jale.
 Mai în deal, în deal,
 Negru-i ciobănaș
 Imi dă oi la vale
 La adăpătoare.
 Toate fetili o tăcut,
 Floarea cei frumoasă
 Ea din gură o horbit:
 — „Negru ești ciobănaș,
 Nu da oi la vale
 La adăpătoare,
 Că pânzili ni-i călca
 Și florili ni-i fărâma”.
 Negru-i ciobănaș
 El din gură o grăit:

— „Nu calca pânzele
 Da nici florili nu fărâma,
 Dau oili prin prejurul fetelor
 La vale
 La adapatoare”.
 Da Floarea cei frumoasă
 Să șie sanatoasă,
 S'o ajung' o voie buna
 Cu-a ei frați
 Cu-a ei parinți
 Și cu noiu de-a 'mpreună.

(Auzita dela acelaș informator. În alte sate n'am aflat-o).

Unde erau tineri casatoriți se cânta „Colinda tinerească”:

La truchina la doi brazi
 Lerului Doamne,
 Cresc doi meri și doi peri.
 Sus în vârvu merilor este-un pat
 În strung lucrat,
 Cu prostire așternut,
 Cu căpatii împodoghit.
 Da cine 'n patu ista-mi hodinește?
 Hodinesc voinii iștilor curți,
 Ei dorm strânși, cuprinși
 Și-mi dorm ei față la față
 C'asa Dumnezeu-i 'nvață.
 Nu-ș de unde s'o luat
 Dar un pom de porunghi verzi,
 El s'o-îmflat
 Și s'o sburat
 Și de-asupra istului ostrov mare s'o lasat,
 Apa 'n gură o luat
 Și chetricele 'n degițele
 Și s'o-îmflat
 Și s'o ridicat
 Mai sus de-a istului pat,
 Cu apa i-o rourat
 Chetricele, rândunele.
 D'acești voinu iștilor curțu
 Din greu somn s'o dișteptat,
 El din gura o horbit:
 — „Scoala, voina,
 Scoala dragă,
 Nu știu, ninge o ploua,
 O grei oaspeți ne 'mpresoara?”
 D'aci voina iștilor curțu
 Ea din greu somn s'o dișteptat
 Și din gură o horbit:
 — „Tânăr ești, nepriceput,
 Nici că ninge

Nici ca ploua
 Nici grei oaspeți nu ne 'mpresoara.
 Aiști oaspeți colindători
 Las' și-mi cânte
 Și-mi colinde,
 Ca lor plata li să știe:
 Doi pitaci
 Și doi colaci
 Ș'o barilca
 De horilca".
 D'aci voinii iștilor curțu
 Ei și cie sanatoși
 Sus în vestea lui Hristos
 Și traiasca lung și bine
 Și cu noiu de-a 'mpreuna.

(Dela același informator. Supraviețuiri reduse ale acestei colinde am găsit în unele sate de pe malul Bugului ca Bulgarca și Racova).

Acolo unde se aflau „vadaoi ori vādane” se cânta „Colinda stîngherească”:

Domnu-i bun bătrân,
 Lerului Doamne,
 Simion bun o gândit
 Ruga și să facă,
 Ruga-i mănăstire
 Cu noua uș
 Cu nouă altare
 Cu nouă sfinte de pristoale.
 Domnu-i bun bătrân
 Scrie cărți
 Toate părți
 Și 'n toate ținuturli
 Și-mi vic noua pochi mari
 Și noua mai mici
 Ca-s mai poslușnici.
 Domnu-i bun batrân
 Carțile-o pornit
 Noua pochi mai mari o sosit
 Și noua mai mici,
 La fereastra o strigat
 Domnu-i bun bătrân,
 El c'afara o ișit
 El în casă i-o pofțit,
 I-o cîmstit
 Și i-o marit
 Și din gura o horbit:
 — „Voi nouă pochi mari
 Și noua mai mici
 Ca-s mai poslusnici
 Ruga să-mi sluiți,
 Ruga-i mănăstiri

Cu noua uș
 Cu nouă altare
 Cu nouă sfinte de pristoale.
 Plata v'oi plăti,
 Plata pe dreptate
 Pe cum vi se cade".
 Domnu-i bun bătrân
 El și cie sănătos
 Sus în vestea lui Hristos,
 Sa v'ajungă o voie bună
 Cu-a lui frați
 Și cu-a lui parinți
 Și cu noiu de-a 'preuna.

(Dela același informator. E singura colinda cu această temă, gasita).

La casele cu bătrâni se obișnuia „Colinda bătrânească”:

Doamnili Domn din ceri,
 A cui curțu iștilor curți,
 Ce așa nant și minunate,
 Pi sub stele
 Cu zăbrele,
 Pi sub nour
 Cu tunouri,
 Pi la păreți
 Cu poami verzi,
 Pi la porțiți
 Cu hulughiți.
 Dar în curțu ci-s mai este?
 Este-o masă
 Mândră masă,
 Cu făclii dalbă aprinsă,
 Cu pahară poleite
 Cu scaune janțuite.
 Sus, mai sus la cap de masa,
 Șăde Domnu Dumnezău,
 Lângă Domnu Dumnezău
 Șăde Crăciun cel bătrân,
 Lânga Crăciun cel bătrân
 Șăde Sântu Anu-Nou,
 Lângă Sântu Anu-Nou
 Șăde Maica Precistare
 Cu toți sfinții prin prejur.
 Jos, mai jos, la cap de masă
 Șăde Domnu istor curțu,
 El nu șăde, da-i cînștește,
 Di mare greu să jăluește:
 — „Doară-s măi Doamne,
 Doară-s măi dragă
 Mămile și spetele
 Di boi tineri juguind

Pi la şini daruind”.

Jos, mai jos, de cap de masa

Şăde doamna iştirilor curţi,

Ea nu şăde da-i einsteşte,

Di mare greu să jălueşte:

— „Palmili şi degitili,

Di vaci tineri mulgând

Şi colaci mari înşirând

Pi la şini tot dăruind,

Doară-s mai Doamne,

Doara-s mai dragă”.

— „Mi-am stat Doamne şi-mi gândesc,

Te-aş întreba şi nu 'ndrasnesc:

Când a şi vacu d'apoi?”

Ş'apoi Domnu din gur'o grait:

— „Eu Ț'oiu spune cu de-a dreptu

Când a şi vacu d'apoi:

Când a bate fică-su pe taică-su

Da fică-sa pe maică-sa,

Frate mai mic pe cel mai mare

Soră mai mică pe cei mai mare,

Fină-so pe nănaşu-so,

Fină-sa pe nănaşu-sa,

Atunci a şi vacu d'apoi”.

D'aci voinii cei bătrâni

Ii şi cie sănătoşi

Sus în vestea lui Hristos

Şi-i ajung' o voie bună

Cu-a lor fraţi

Cu-a lor, părinţi

Şi cu noi de-a preună.

(Tot dela Vasile Ciobanovschi din Perisadovca. Era una din colindele cele mai obișnuite și e cunoscută sub formă de variante în aproape toate satele care și-au păstrat mai curat caracterul moldovenesc).

Mai rar și unde erau oameni „de traiau mai ghine” și mai ales dacă mai aveau și fete, flăcăii erau poftiți în casă, așezați „după masă” (adică la masă), și li se da de ospătat și „de închinat” horilcă. Uneori colindatorii mai cântau și la masă o colindă, deobiceiul „colinda btrânească”. La plecare primeau colaci și, câteodată, „capeici” din partea gazdei.

Cam după miezul nopții flăcăii terminau de colindat. Colacii „bălăi” îi opreau pentru ci „de-i frângeau și-i mâncau”. Pe ceilalți îi vindeau chiar în noaptea aceea la „oameni mai săraci”, cam cu cinci capeici perechea. Banii strânși din vânzarea colacilor îi dădeau stărostelui bisericii, ca să cumpere steag, ceară,

icoane și alte lucruri pentru biserică.

Dar nu numai tineretul participa prin diferite manifestări la sărbătoarea Crăciunului, ci și vârstnicii și chiar cei bătrâni. Astfel, începând cu ziua întâia de Crăciun până după Anul-Nou se adunau grupuri-grupuri de perechi căsătorite și organizau „hulcaiuri” pe rând, la fiecare dintre ei. „Ședcau toți prin prejurul mesci și huleau și colindau pe stăpânul casei cu simneaua (familia toată”. La sfârșit se ridica unul dintre ei și-i poftea la el pe toți. Atunci se ridica dela masa „compania” toată și se ducea la acesta acasă, unde „huleaiul” începea dela capat. Și tot așa mai departe.

Datimile de Anul-Nou le începeau tot copiii. În Ajun se adunau în grupuri de câte trei până la cinci și mergeau „de-a hăitul”. Cel mai isteț dintre ei spunea „cetarala”, altul „zuruia” din clopoțel, iar ceilalți „haiau”. Unul dintre ei purta pe umeri un plugușor de lemn, la care erau legate câteva fire de busuioc și, uneori, o „miniștergură”.

Flăcăiandrii de 14-18 ani, ca și cu colinda, sileau repede până nu umblau „cei groși”. Nici copiii și nici ei nu ziceau „cetarala” întreagă, ci numai începutul și sfârșitul „ca era prea lungă”.

În noaptea de Anul-Nou umblau „de-a hăitul” flăcăii. Se grupau câte cinci-șase sau mai mulți și luau casele „mahalei” la rând, ca și cu colinda. Flăcaul care rostea „hăitura” sau „cetărala” sta mai aproape de fereastră, iar cel cu clopotul și cei cari „haiau” ceva mai departe. Bice și buhai pare să se fi obișnuit în vremuri mai vechi și nu în toate satele. „Haitura” se rostea întreaga, dela început până la sfârșit.

Iata două exemplare de haitură, primul cules în satul moldovenesc Gorotcaia rusește Gruzcoie), regiunea Kirovograd, și al doilea în satul Gasparevca depe malul Bugului:

Buna vremea

Și mai buna vremea

Sfântu Vasile

A boieri de ghine

Sa și e de ghine

Cu sara lu Sfântu Vasile.

Haide de urați. Hai!

Da Sfântu Gheorghe

Tare s'o bucurat

Intr'o Luni dimineața s'o sculat,
 Fața albă s'o spălat
 Și la icoane s'o 'nchinat,
 Cușma și-o luat
 Și'n tind'o ișit,
 Puha o luat.
 O purces prin ogrăzi,
 Prin ocoale,
 Mi-o strâns niște juncani tineri
 Ca de douăsprezece plugușoare
 Plugarii la deal că i-o turnat,
 Da tâlharii de plugarii
 O dat plugușoarili pe oase și darâma
 Și le-o făcut drob și țărăna.
 Da Domnul tare s'o spăimântat
 Ș'o vârit mâna 'n carman,
 O scos o mână de bani
 Ș'o dat la Danea țiganu
 Că mai ghine bate cu ciocanu.
 O făcut niște plugușoare de-argint,
 Margărind,
 Unde ara
 Brazdă neagră răsturna.
 O arat Domnu dealur'li,
 Hurtopur'li,
 Dealu Sântă Mariiii.
 Ara, ara,
 Și grâu roș vărsa
 Da Domnu s'o răspuns
 Din fundul cuptiorului
 Din dosu hornului:
 — „De s'ar face aiasta duium de chită
 Nant ca casa
 Și des cu mătasa
 Și drept ca păretili
 Pi cum să-l săcere fetili.
 Peste luna
 Săptămâna,
 Mi-o trimăs Domnu slugușoara
 Să-mi vadă țarina de coaptă.
 Slugușoara de pe cal s'o aplecat
 Două schice-o apucat,
 Palme dalbe le-o frecat
 Și în suflet le-o suflat
 Și în gazdă la Domnu o alergat,
 Domnu tare s'o spăimătat
 Că țarina s'o scuturat.
 O scos un cal negru ca corbu
 Da iute ca focu,
 L-o 'nfrenat
 Și l-o 'nșeuat,
 Scară de-argint mi-o călcat
 Și 'n târg în Hliboca mi-o alergat

- Unde să vinde șeru cu oca.
 O cumpărat Domnu șer și oțal
 Ș'o dat la Ambrozie țiganu
 Că mai ghine bate cu ciocanu,
 O făcut niște săceruici
 Ca niște păsăruici,
 Zâmțisorii
 Ca la iepurași dințisorii,
 O luat Domnu săceratorii
 I-o dus din capatul pământului
 Din ragila vântului.
 Da o habă s'o dat din coasta văii
 Din gioaca mieilor
 Din protiva oilor,
 Cu stânga-mi trăge
 Cu dreapta 'n snop pune,
 Din snop în claghi
 Din claghi în dealu fățării.
 Mi-o scos badea douăsprezece iepe sure
 Ca de doisprece ai sterpe,
 Potcoavili de-argint
 Cu cuili de mărgărint,
 Unde-mi călca
 Badea grâu' ghine să treera,
 Cu nării sufla
 Cu buzili 'n sac trăge
 Și cu dinții 'n țăpușe
 Ca de moară mi-l găte.
 O purces badea cu douăsprezece cară
 În pohoară
 La moară,
 Cu carăle cârțând,
 Cu tănjlili duruind
 Cu murgu din urmă nechezând.
 Da răua-aceai de moară
 S'o spăimătat
 Că viu atâtea cară
 La moară,
 O pus coada pe schinare
 Ș'o croit-o la vale,
 O luat-o pe costișe
 Să pască floare de brândușe.
 Da morariu meșter mare
 O ișit dintr'o colighiță
 Cu cușma de miță
 Cu sumanu de lână
 Cu ciocanu 'n mână,
 I-o dat la șăle
 I-o fărâmat trei măsele
 Ș'apoi i-o dat la bot
 Ș'o fărâmat-o de tot.
 O stricat badea două ouă
 Ș'o făcut moară nouă,

O 'ntors-o cu vârta la vale
 Cu arichili 'n soare.
 O măcinat badea
 Trii tărățe ș'o fânină
 I-o părut lelii că mai ghine.
 O dat din casă 'n cămară,
 O apucat sătă rară
 O cernut un sac
 O copt un colac
 Și nu l-o dat pe cara
 Da l-o dat pe uș'afară.
 Apoi o dat din casă 'n casă
 O apucat o sătă deasă
 De mătasă,
 O cernut un sac
 Ș'o copt un colac
 Palme ciucind
 Cu degite 'mpletind
 Cu zahăr zăhărit
 Și cu miere 'ndulcit
 Și lu voinicii de sub casă l-o dat.
 Da noi nu pre mulți voinicei sântem,
 Patru 'n ciubote
 Ș'a cincea 'n ochinci.
 O frânt în două
 O dat și nouă;
 O frânt în trei
 I-o dat și lu Andrei,
 O frânt în patru
 I-o dat și lu Niculaie 'mpăratu,
 O frânt în cinci
 I-o dat și lu-acel în ochinci.

Da noi v'am mai ura
 Da ne temem c'om însara
 La curțur'li dumneavoastră
 Acele cu șer șinghelite
 Și cu șer alb acoperite.
 Da mai ghine dac'om însăra
 Pe la curțur'li noastre
 Acele de cu pozderi acoperite,
 Baligă de vacă lichite
 Găinați de vraghie crășite.
 Da noi mai avem acasă gospodărie
 Vacu cu gițai
 Scroafe cu purcei
 Mățe 'mbrobodite
 Și găște potcogite
 Și de celea câte și mai multe.
 Mai avem două văi de trecut
 Șad șărchii cu gur'li căscate
 Cu limbili lăstate
 Pe cum să rămâie fete nesărutate,

Da voi frați mai ho ha ho!

(*Auzita dela Trohim Cozacenco din satul Gasparevca*).

Hai, Sân Vasile cu voi
 Ce vă spăriați voi de noi
 Că noi sântem ca și voi
 Hăi!
 Mi s'o sculat Moșu Adam
 Intr'o Joi Mari,
 Fața dalbă ș'o spălat
 La icoane s'o 'nchinat
 Doisprece bouleni mi-o 'njugat,
 Cei dela roata
 Cu coarnili 'mbelciugate,
 Cei dela prigon
 Cu coarnili la izgon,
 Cei dinainte
 Cu coarnili măluite.
 Hăi!
 Și mi-o purces la arat
 Văili 'n lungiș
 Dealuri'li'n curmeziș
 Și mi-o prins între niște rădăcinele
 De gișinele
 Și mi-o făcut plugușoru fărămele.
 Hăi!

Da badea pe murgu s'o aruncat
 La meșteru țiganu mi-o alergat.
 Cioc-boc,
 I-o stat plugușoru la loc.

Hăi!
 Da Badița cu plugușoru-mi ara
 Cu sâmincioara 'n schinare-mi samana
 Cu boronice de-aramă-mi borone,
 Când cata din urmă
 Grâu verde răsare.
 Hăi!

S'o dus badița
 La luna
 La săptămâna
 Să-mi vadă grâu' de-i copt,
 Dă el îi copt și răscopt
 Ca fața lui Isus Hristos.
 Da el pe murgu s'o aruncat
 La meșteru țiganu mi-o alergat
 Și mi-o făcut săcerăle
 Cu mărunchieși de floricel.
 Hăi!
 S'o dus
 Ș'o trimăs pe lelița la s'cerat,
 Da ea s'o dus din capătu cel mai de jos
 Că de-acolo îi mai folos,

Da el s'o dus
 Și i-o zis să se duca
 Din capatu cel mai de sus
 Că de-acolo Dumnezău Sfântu i-o spus.
 Da ca s'o dus
 Și cu dreapta-mi s'cera
 Cu stânga-mi lega
 Cu genunchieșili snopu-mi strânge
 Mai frumușul și era,
 Când îl trântea
 Da el sa ris'chie.
 Da badița s'o dus
 In tabunu cel mare
 Și mi-o luat o iapa chioara,
 Mi-o 'ncarcat o șirabanice
 Și mi-o dus pe fațarice-acasa,
 S'o apucat de treerat.
 Da el cu chiciorușili-mi tropușe
 Cu botușoru-mi sufla,
 Cu urechiușili-mi vântura.
 Când cata din urma
 Nici șir de pleavă nu era.
 Hai!
 Badița s'o dus din tabunu cel mare,
 Mi-o luat o iapă balaie
 Mi-o 'ncărcat o șirabanice,
 Și mi-o dus la Moșu Adam la moara.
 Acolo fanina mi-o macinat
 Și mi-o adus dela moară.
 Da lclița s'o apucat,
 Mi-o facut un colac
 In sâtă'n sâtit
 In digetale 'mpletit
 Numa bun de noi voinicei gatit.
 Paziți cu colacul
 Sa nu va farâme boii pragu,
 Paziți cu samânța
 Să nu vă farâme boii brăzdița.
 Hai!
 Pe la mijlocu verii
 Infloriți ca perii
 Cei lume laudata
 Și pe noi câteodată.

(Iuzita dela Simion Voștornic zis Maidanic din Goroșcaia).

În ziua de Anul-Nou umblau copiii „de-a samânța”. Ei porneau de dimineața în grupuri de câte trei până la cinci și mergeau din casa în casa presărând samânța de grâu, porumb, orz, etc., pe care o purtau în buzunare ori în traistă, rostind în cor:

Sanatate noule,
 Sa creasca grăile
 Păpușoale,
 Malaiele.
 Să creșteți și dumneavoastră
 La mulți ani cu ghine și cu sănătate.

În aceeași zi flacaii organizau mese tineresti împreună cu fetele, într-o casă tocmită îndata după Craciun numita „hurdughie”. Ei gramadeau acolo făina, sala, cârnați, horelca, lemne pentru foc sau garduri și porți dela curțile oamenilor. Fetele faceau pe gospodinele, iar flacaii se îngrijeau de horilca și braga, preparata din făina de „malai” (mei) pentru „închinat”. Astfel de mese se organizau dela Anul-Nou până către Sfântu Ion.

În afară de obiceiurile înfățișate aici, mai erau și altele, cu caracter familiar sau intim, care nu au intrat în preocupările prezentării de față. Din cele spuse se poate constata puternicul spirit tradițional al Românilor de peste Bug și, implicit, rolul covârșitor al tradiției în conservarea ramurei românești din aceste părți, până la revoluția din 1917.

Regimul sovietic, venind cu ideea culturalizării masselor și văzând în trecut numai „analfabetism”, „ignoranță” și „întunecime”, se înțelege ca nu a avut o atitudine binevoitoare față de tradiție și de cei cari viețuiau în conformitate cu legile și spiritul ei. Tradiția era privită de noul regim ca o piedică în calea patrunderii culturii sovietice la sate și transformării mentalității populare în sens comunist. Totuși, până în 1929-1930, anii aplicării colectivizării, nu au intervenit schimbări sensibile în aceasta direcție, epoca aceasta rămânând în multe privințe, din motive de ordin tactic și psihologic, o continuare a starilor vechi, dar în același timp având rostul de a ușura pătrunderea lentă a spiritului comunist în toate manifestările de viață ale colectivității. Odata cu aplicarea colectivizării, lupta contra trecutului, contra „tradițiilor învechite” și contra „sărbătorilor lacome și bețive” se intensifica și da rezultate mai ales în ce privește tineretul. Flăcăii încetaseră de a mai umbla cu colinda încă dela revoluție. Doar în casa și în cercuri restrânse se mai puteau cânta colinde de sărbători. Și asta mai mult de batrâni și de cei vârstnici. Tineretul moldovenesc, ca și cel ucrainean, a fost cucerit încetul cu încetul de spiritul nou, comunist.

Copiii însă, cu toată propaganda din școala și în ciuda supravegherii atente a învățătorilor, au rămas în această privință mai mult sub influența familiei decât a școlii. Astfel, ei au continuat să meargă „de-a colinda” și „de-a haitul” aproape tot timpul. Dar pe furiș și numai la rude, vecini sau prieteni apropiați ai familiei. La comuniști, învățători sau alți funcționari ai satului, în nici un caz.

Sovieticii, dându-și seama de imposibilitatea desradăcinării radicale a vechilor obiceiuri, în ultimii ani au început să facă în Ajunul Anului-Nou „brad”, o adaptare a pomului de Crăciun. Nu lipsea nici Moș Crăciun, care se numea însă „Died Moroz” (Moș Ger). În „brad” se atârneau fel de fel de „bunătăți”, care se împărțeau copiilor după ce spuneau poezii și cântau. Obiceiul acesta se practica mai ales

la școli și în cercul familiilor oficialilor și intelectualilor satului. Între ceilalți sateni n’a putut prinde.

În general, se poate spune că regimul sovietic n’a putut desființa cu totul datinile și obiceiurile tradiționale ale moldovenimei de dincolo de Bug. Tradiția a continuat încă să se mențină și să îndrumeze unele din manifestările de viață ale insului și colectivității, slăbind totuși din ce în ce mai mult ca intensitate și putere de circulație.

După îndepărtarea sovieticilor, unele din manifestările tradiționale moldovenești, mai ales cele în legătură cu sărbătorile Crăciunului și Anului-Nou, au început a reînvia, fără a se mai putea întoarce însă la însuflețirea și amploarea de altă dată.

ION APOSTOL

NUME DE FAMILIE

DIN 25 SATE ROMÂNEȘTI DELA EST DE BUG ¹⁾

Onomastica Moldovenilor de la Est de Bug constituie o problemă, al cărei studiu poate oferi multiple surprize pentru cercetător. La timpul potrivit se va publica în întregime această onomastica, cu toate elementele ce-i sunt proprii, spre a fi pusă la îndemâna specialiștilor, cari vor fi în masură să o studieze sub toate aspectele și să tragă concluziile ce se impun.

În cele ce urmează, înfațișăm numele de familie mai frecvente ce se întâlnesc în 25 sate moldovenești de peste Bug, 15 din aceste sate făcând parte din insula etnică de pe malul stâng al Bugului, iar 10 din grupul satelor din regiunea Kirovograd.

Primele 15 sunt: 1) Constantinovca, 2) Alexandrovca, 3) Bulgarca, 4) Racova, 5) Noua-Grigorevca (Tg. Frumos), 6) Arnautovca (Vizireni), 7) Bielousovca, 8) Marculeasa, 9) Serbani, 10) Solona, 11) Serbulovca, 12) Noua-Odessa, 13) Gasperevca, 14) Sebena Ielaniț și 15) Perisadovca.

Iar celelalte 10 sunt: 16) Lisagora, 17) Dobrianca, 18) Lipneașca, 19) Piscani-Brod, 20) Novo Ucrainca, 21) Velica Visca, 22) Panciova, 23) Martinoș, 24) Kaniț și 25) Gruzcoie Gorotcaia).

În dreptul fiecărui nume de familie figurează satul sau satele în care se găsesc, însemnat prin numărul de ordine din tabela de mai sus.

Adam	17
Agachi	22
Albu	4, 11, 16, 17)
Alexandru	25
Ananii	16
Anastase	8
Andronache	4
Audriaș	20)
Anghel	8
Anghelușa	19)
Apostol	5
Arean	20
Arenș	2
Arcuș	5, 6, 7)
Ardelea	3
Armașu	23
Arnaut	5, 2
Arion	23
Armăluța	9
Arghir	20
Arșiri	20
Ardochie	25

1) A se vedea harta cu «Așezările Românești dintre Bug și Nipru» la sfârșitul articolului.

Babmândra	(2, 10, 11)	Blidaru	(13, 20)
Babel	(20)	Boboc	(24)
Babrișon	(21)	Bobină	(16, 22, 23)
Bacalu	(10)	Bobul	(17)
Baciul	(20)	Bobeica	(23)
Baicul	(22)	Bodașcu	(21)
Baidani	(2)	Bogdan	(6, 4)
Balaban	(16)	Bogdaneț	(10)
Balacșei	(13)	Boghiul	(20)
Balanda	(24)	Bogza	(9, 12, 22, 23)
Bantaș	(20)	Boiștean	(21)
Banteș	(20)	Bojog	(12)
Banul	(23, 25)	Boldurat	(20)
Barabas	(16)	Bondari	(13, 16)
Barba	(9)	Bondareț	(12)
Barbălată	(17, 20)	Bontu	(11)
Barbanoua	(2)	Bordeian	(23, 25)
Barbaroșic	24)	Borean	(13)
Barbasură	(21)	Borșa	(24)
Barbul	9, 17)	Bostan	(7, 13, 9)
Barbun	(17)	Botez	(25)
Barcari	(14, 15, 4, 11, 10, 22)	Botoșan	(16)
Basarab	(1)	Botura	(16)
Bădica	(3)	Bozie	(8)
Bajenar	(14)	Bounegru	(11)
Balaccanu	(3)	Bouroș	(8)
Balan	(12, 16, 20)	Braga	(10, 18, 22, 24)
Balănuța	(14)	Bragari	(1)
Balașa	(20)	Brăguță	(19)
Baltcanu	(20)	Braneș	(19)
Barboi	(22, 24)	Brânză	(12, 14, 2, 9, 22, 23, 25)
Baș	(16)	Bubărau	(2)
Bănzar	(5, 2)	Buboc	(22)
Bărbaga	(1)	Bucovan	(1)
Bârca	(11)	Bucuros	(5)
Bârlad	(17, 19)	Budac	(6, 8, 3)
Bârladeanu	(5)	Budulache	(21, 25)
Bărnagă	(2)	Buduluța	(2)
Bărnavee	(25)	Bulacu	(6)
Bărzul	(6, 12, 22)	Bulat	(5, 21)
Băstrei	(6)	Bulațâl	(23, 25)
Bătca	(2, 3, 16, 25)	Bulățelu	(2)
Bercu	(5, 11)	Bulățescu	(2)
Berechet	(12)	Bulgarul	(16)
Beldic	(14)	Bulhac	(2)
Bericol	(2)	Bunduc	(5)
Beizadea	(16)	Bunescul	(18)
Bejun	(18, 19)	Buraga	(17, 19, 20, 25)
Bernavee	(22)	Burca	(22)
Biliban	(11)	Burdujca	(14)
Biliboaca	(11)	Burghilea	(21)
Blanuța	(12, 1)	Burlac	(7, 3, 2)
Blându	(20)	Burlaca	(7, 12, 11, 15, 24, 25)

Burlan	(12)	Chirca	(2, 3)
Burlea	(12, 13)	Chiril	(3)
Burşa	(18)	Chirilescul	(23)
Buşa	(2, 5, 10)	Chirilicea	(24)
Butuc	(20)	Chiroi	(19)
Buzian	(20)	Chişcariu	(10)
Caftan	(15, 25)	Chişleag	(11)
Calciu	(9)	Chislean	(24)
Caliş	(7)	Chistol	(4, 5)
Calmazan	(16)	Chitan	(2)
Calţău	(8)	Chiverean	(2)
Caltea	(14)	Ciapă	(21, 25)
Candagura	(6)	Ciauş	(8)
Capsâz	(6)	Cimpoi	(22)
Caracaş	(23)	Ciobanca	(1)
Carabulea	(20)	Ciobanu	(1, 2, 5, 7, 13, 9, 10, 17, 23, 24)
Caraman	(8, 20)	Ciobotaru	3,5,8,12,16,17,19,21)
Carastan	(4)	Ciocan	(1, 3)
Cardaş	(3, 18)	Ciocărlan	(14)
Carp	(1, 22)	Ciocoi	(20)
Casap	(2)	Ciohodaru	(3)
Catană	(9, 20)	Ciolac	(5, 23)
Caţap	(5)	Cioplan	(19)
Catăpunga	(17)	Ciorbă	(16, 21, 25)
Cazacu	(17)	Ciubăr	(22)
Caldărar	(6)	Ciup	(22)
Calin	(4)	Ciuprina	6)
Călina	(4, 6)	Ciuş	20)
Cănărean	(20)	Clacar	19)
Căpaţana	(1, 16)	Cobiţ	(19)
Căprior	(24)	Coca	(7)
Cărăuş	(6, 11, 16, 20, 22, 23)	Cocoş	(24)
Carauşan	(2)	Cocul	(3, 10, 11)
Cărjă	(3)	Codreamu	(8, 21)
Căşleanu	(24)	Codric	21, 25)
Cauşan	(12, 13, 8, 24)	Cojocar	(2, 10,11,12,20,21,25)
Cega	(13)	Colţ	2, 6, 7, 8, 20
Cerban	(1)	Colţun	(3, 6, 23)
Cerbel	(19, 23)	Condrat	(20)
Cerchez	(5, 6)	Constantinul	24)
Cernat	(25)	Conupa	(7)
Cerpica	(2)	Copaci	5)
Certaş	(22)	Coptu	(20)
Cheptea	(1, 2, 4, 17)	Cornea	1, 2, 25)
Chetrar	(25)	Corniţa	(21, 25)
Chicea	(14)	Coropca	2)
Chichiţa	(13)	Cosmin	23)
Chiholea	(22)	Costaş	24)
Chilug	(1)	Costici	3)
Chiosa	(6, 7)	Cotlear	(7)
Chiafa	(2, 3)	Cotoi	3)
Chioara	(9)	Cotruş	2, 8)
Chiper	(3)		

Cotruța	4)	Dragan	1, 17, 20, 25)
Cozma	3)	Dragomir	(3, 6, 14)
Crainic	16	Drumașcu	(23)
Craciun	4, 20	Druța	8, 9)
Creanga	12	Dudau	(12)
Cristin	16	Dulgheru	(6, 16, 20)
Crivaț	3)	Dumbrava	19, 20)
Croitoru	5, 8, 9, 11, 16, 19, 22	Dumitrașcu	(16, 22)
Cucul	8, 13, 17, 20, 25)	Dunare	(16)
Cucuruz	(25)	Dunduc	(12)
Cudclea	10	Durbală	(16)
Cufașa	23)	Epure	(20)
Cuibar	12, 14	Erhan	(21)
Cumpan	25)	Famin	(11)
Cupoi	16	Farcaș	(7)
Cuprianu	22	Fărtatu	(8, 10)
Curbanu	11)	Făstic	(2, 9, 10, 21)
Curca	(22)	Filaret	(23)
Curgan	15	Filimon	(7)
Curliuga	(25)	Florea	(23, 24)
Curliceanu	22	Focșa	(14, 22, 24)
Cușilescu	12	Folea	(17)
Cuzmeu	(5)	Friga	(24)
Dabija	16)	Frija	(11)
Dacian	3)	Frunza	(24, 25)
Damaschiu	17, 21, 25	Fulcuian	(6, 7)
Danila	(20, 24)	Fulga	20, 25)
Danuțan	5)	Furca	(12)
Daraban	18, 20	Furdui	2, 3, 16, 17)
Dârda	(21	Furtuna	1)
Darie	3, 5)	Futescu	18)
Desaga	24)	Gaina	(24, 25)
Detuna	22)	Galbin	(17)
Dicusar	(1, 6, 12, 18, 22	Gâlca	(1, 2, 3, 5, 9, 18)
Dihorean	(20)	Galușca	(9, 23)
Diman	(9)	Gânjul	(12, 15)
Dimianu	(3, 12	Găștemult	(1)
Dinu	8, 16, 19)	Gheba	(2)
Dirma	2)	Gheorghe	(3, 2)
Djuvara	(8)	Gheorghiaș	(11, 23)
Doaga	(23	Gheorghiu	(10, 11)
Dobrean	(3)	Gherasim	(24)
Doba	(25)	Gherman	(25)
Dobrin	(2)	Ghiaba	(6)
Dobrița	(2)	Ghițul	(17)
Dobrogean	(16, 19)	Glesnuța	(17)
Dobrovan	23, 24	Globa	(2)
Dodu	8	Goduleanu	(2)
Doga	(16)	Gogul	(4)
Dogariu	5)	Goi	(8)
Donose	19)	Gologan	(22, 23)
Dorohoi	23, 24)	Grajdan	(21)
Dorul	1	Gratii	(2)

Graur	(15, 16)	Jumate	16, 18, 19
Grecul	6, 12, 22	Jura	15
Grigore	(9, 20)	Jurascu	11, 20
Grosul	(10, 11, 15, 18, 19, 24)	Jurja	6
Groza	(4, 25)	Iache	(6, 7, 8)
Grozan	(22, 25)	Lapușneanu	1
Grumaz	12)	Lașcu	17
Gurlat	(25)	Leahu	13, 23
Guțul	(19)	Leașcu	16
Haga	25)	Lebada	6, 16, 18
Halbur	(25)	Lefter	7, 22
Halunga	(5)	Lepadat	3, 9, 12
Hâncota	(22)	Liontian	6
Hanul	(25)	Lipcan	18)
Harbar	(17)	Lobușnean	21, 25
Harbuz	(3, 10)	Loghin	2, 25
Hârjau	3, 12, 13, 14, 25	Lopata	1, 16, 25
Hârjul	(14)	Lorescul	20)
Hârlovanu	(23)	Lubenîța	9)
Hârșul	24)	Luncan	25
Hârțac	5)	Lungul	11, 13, 14, 15
Hedeleanu	23)	Lupașcu	2, 16)
Hestemult	(1)	Lupu	5, 15, 17
Hirlioiaie	24)	Macarie	3
Hodorogea	(25)	Maciulin	7)
Hoduleanu	(3)	Macrea	10
Holub	(18)	Macul	1)
Hologhiț	(2)	Magâlda	1)
Hodulean	9	Maidanic	7
Hurjui	(19)	Maimescu	2
Huțul	23)	Malai	1, 2
Iacob	(11)	Mamaliga	2, 20, 25
Ianeni	(20)	Mamulat	17
Iățeu	(16)	Mândrul	10, 12, 18, 23
Iățula	(25)	Manea	3
Ieșanu	5, 22, 24, 25	Maniu	3
Iftode	(3)	Mânzuc	16
Ignat	(11)	Marcuș	20
Iliaș	(1, 23)	Margin	1
Ilin	(23)	Margine	16
Iordache	(2, 9)	Marian	17, 18)
Iordan	(3, 5, 15)	Marițescu	2)
Iovița	(3)	Mârleanu	3
Irime	(16)	Mârzac	23)
Irimia	(3)	Mârzeșcu	17
Irimiță	(9)	Matasaru	17
Ispic	(3)	Mațeu	8)
Iureul	(3, 6)	Matciaș	3, 22, 23
Jardi	(21)	Matiaș	5)
Jebenița	(11)	Mățul	22
Jipa	(7)	Mav rache	16
Jorja	(10)	Mazaru	1
Josan	(2, 6, 10, 11, 23, 24, 25)	Maximci	(20

Mercanu	2)	Pâncul	(22)
Merescu	(3)	Pângaru	(19)
Mertic	(10, 11, 12)	Pantazi	(23)
Meșter	8)	Pântea	(1)
Miercanu	2	Pantilei	(22)
Mihai	(20)	Pânzul	(11)
Mihail	(3)	Papușoi	(12, 14)
Mihailuț	(3, 10)	Pârnachi	(8, 11)
Mihalache	(9)	Pârta	(17)
Mircea	(20)	Partian	(19)
Miron	(3)	Pașa	(16)
Mititelu	(2)	Pasat	(7, 13)
Mitrofan	(24)	Pascal	(6, 18, 25)
Mocofaș	(9)	Pascalu	(9, 24)
Mocri	(3)	Pașnicu	(25)
Moghila	(17)	Păstârnac	(20)
Moldovan	3, 4, 11, 16)	Patrache	(20, 23)
Momescu	(2)	Patrașcu	(22)
Monica	(24)	Paturean	(24)
Moraru	(20)	Perciun	(23)
Mortul	(23)	Percușă	(1)
Moșneagu	20)	Petec	(3)
Munteanu	(1, 3, 4, 8, 9, 11, 13, 14, 18, 20, 23, 24)	Petrica	(6)
Murcea	(20)	Picirița	(15)
Musteața	(2, 3, 6, 17)	Piper	(16)
Nazarie	(17)	Pirca	(22)
Nedelcu	(3, 11)	Pircul	(24)
Negrea	(20)	Pistol	(22, 23)
Năgrescu	(16)	Pistru	(19)
Negruț	(11)	Pit	(25)
Necstor	(22)	Pitac	(15)
Nichifor	(2)	Piucă	(20)
Nicoara	(15, 23)	Plăcintă	(24)
Nicul	(20)	Plescachi	(7)
Niculîn	(5)	Podoleanu	(3)
Niculița	(2)	Poeșică	(16)
Nigara	23)	Pogorelul	(4)
Nour	(23)	Poleit	(20)
Novac	(2, 13, 20)	Polobor	(17)
Oancea	(11, 21)	Popazu	(3)
Obreja	(21, 24)	Popescu	(1, 14)
Ocnanu	(4)	Popovici	(13)
Onofrei	(8, 25)	Păpușoi	(21)
Oprea	(3, 15)	Portean	(5)
Orhei	(1)	Porumbiu	(11)
Orheianu	(6)	Postolache	(7, 8)
Orza	(25)	Postică	(17, 21)
Osmatescu	(16)	Postovoi	(22)
Palade	(3, 10)	Potescu	(22)
Pana	(8)	Pralea	(22)
Panciu	(3)	Prepelița	(5, 8)
Pancul	(13, 22)	Pretuleac	(12, 14)
		Pricalu	(10)

Pristupa	(5)	Selariu	3, 11
Procopie	(1, 23)	Septilici	15
Prodan	(11, 20)	Serban	22, 23
Prutean	(20)	Serbu	17
Puișica	(18)	Serbanos	6
Pulea	(18)	Serpan	22
Pupaza	(16, 18)	Serpar	23
Purcel	(7, 9)	Sfârcul	25
Pureci	5)	Silistreamu	5)
Purice	(20)	Silvestru	2, 23
Pușcaș	(16, 17)	Simion	(3
Rachcanu	(11)	Slobodean	7, 8, 11
Racul	(10, 21)	Smochina	12, 13, 19
Radul	(13, 23, 25)	Socol	24)
Ranga	(25)	Solomon	2
Rapciun	(25)	Solovei	4, 6, 7
Rasol	(1)	Sopun	1
Rață	(20, 25)	Soriș	14
Razmerița	(2)	Soroca	24
Robul	(1, 22)	Sorocean	5,8,9,15,16.19,23,24)
Rogojan	(13)	Spanati	6
Roibul	(20)	Spânul	10
Român	(4)	Spânari	24
Romanescul	20)	Spatar	1
Roșca	(1, 2, 3, 4, 10, 11, 12, 15, 21, 22	Spinachi	9)
Roșcovanu	(20)	Spimu	3, 9
Rotaru	2, 9, 11, 18, 20	Spira	5
Rozan	22)	Spița	4
Rublea	24	Spivac	3, 7
Rudababa	21	Sprinceana	20 24
Rudoii	(5)	Stajila	2
Rusul	(3, 4, 21, 24, 25	Stan	3
Sabin	(3)	Stanciu	17)
Sache	(11)	Stângaciu	(11)
Sacureanu	(24)	Stase	10)
Salahor	(1, 20)	Stavache	20)
Sâmzeniș	(16)	Stegari	23)
Sandu	(3, 11, 18, 24	Stejar	21)
Sapte câni	(20)	Stelca	11
Saraceanu	(11)	Sterpui	25
Sârbu	(11, 17, 20)	Știrbaca	21
Sârma	(6, 12)	Știrban	22
Sătrea	(23)	Știrbatei	3, 5
Savineț	(5)	Știrbeț	9
Scarlat	(14)	Știrbin	7, 17
Schielea	(11)	Știrbu	9
Schimboița	(8)	Stogul	11, 24
Schiridon	(19)	Stoian	(3, 5, 22
Scribeț	(7)	Stoica	5, 24)
Scripea	(7)	Strainu	1, 7, 14
Secara	(14, 19, 24	Straistar	16
Secar	(2	Stâmbel	20)
		Stratulat	1, 14, 17, 20

Stricalu	10)	Ursul	(4, 6, 7, 9, 14, 15, 16)
Stupac	(16)	Vacarina	(16)
Sula	(23)	Vadan	(1)
Șulga	16)	Vâjul	(1, 8, 10, 22)
Șurdul	(8, 12)	Valjan	(1)
Surucean	(22)	Vânat	(8)
Șușchet	25)	Varava	(25)
Tabacar	(12)	Vârlanu	(2, 4, 12, 16)
Taftul	(11)	Vârstac	(16)
Talianu	(16)	Vârstic	(23)
Talmaci	(2)	Vartic	(23)
Talpa	(1, 2, 12, 16, 21, 25)	Varzaru	(5, 7)
Țăra	(5)	Vasilache	(11, 12)
Țarulunga	(11, 16, 23, 25)	Vasiliiu	(17)
Țaranu	(10, 11, 16, 20)	Vatășan	(1)
Țaruș	(9, 14, 22)	Vatulea	(22)
Târziul	(3, 8)	Vazul	(11)
Țâșnati	(8)	Vetușca	(3)
Tataru	(2, 11, 19, 20, 24)	Veveriță	(2, 11, 16)
Tecuci	9)	Videa	(8)
Țepurdei	16)	Vidin	(7)
Tihnean	25)	Vieru	(17, 19)
Ticul	(20)	Voinea	(20)
Țiganaș	(5, 21)	Vioară	(20)
Timuș	2, 15)	Vineri	(2)
Tineancanu	(11)	Viorașu	(16)
Tipulin	4	Viteaz	(4, 6)
Tiron	(12)	Vitica	(24)
Titu	(2)	Vlas	(24, 25)
Todirașcu	(3)	Vodean	(6, 7)
Todița	(16)	Voicilă	(5, 6)
Todorașcu	(5)	Voicu	(3, 14, 16, 18, 20, 22)
Tofan	(8)	Voiț	(25)
Toma	(1, 15)	Voloneț	(25)
Țonea	(5)	Voloșin	(3, 6, 7, 12, 14, 16, 22)
Topala	5, 21)	Vozian	(2, 4, 12, 16)
Topor	13, 15, 17, 22, 24, 25)	Vraghie	(15, 16, 18, 20, 23)
Torba	(3)	Zachei	(11)
Țotoc	(18)	Zama	(21)
Triboi	(20, 25)	Zamfir	(25)
Tulup	(13)	Zgrivaț	(25)
Tudosiu	(1)	Zidrașcu	(16)
Țurcan	(1, 2, 6, 7, 11, 12, 14, 16, 17)	Zir	(13)
Turculeț	(23)	Zmeul	(18, 20)
Țurea	(14)	Zuzulea	(16)
Țurica	(16)		
Turlui	(16)		
Turta	(2, 11, 15, 19)		
Țușca	(16)		
Ulita	(16)		
Untila	(20)		
Ursache	(24)		

Tabloul acesta onomastic constituie una dintre dovezile puternice ale românității Moldovenilor dela Est de Bug. El poate oferi interesante sugestii asupra ținuturilor românești de unde au plecat bejenarii de odinioară.

ION APOSTOL

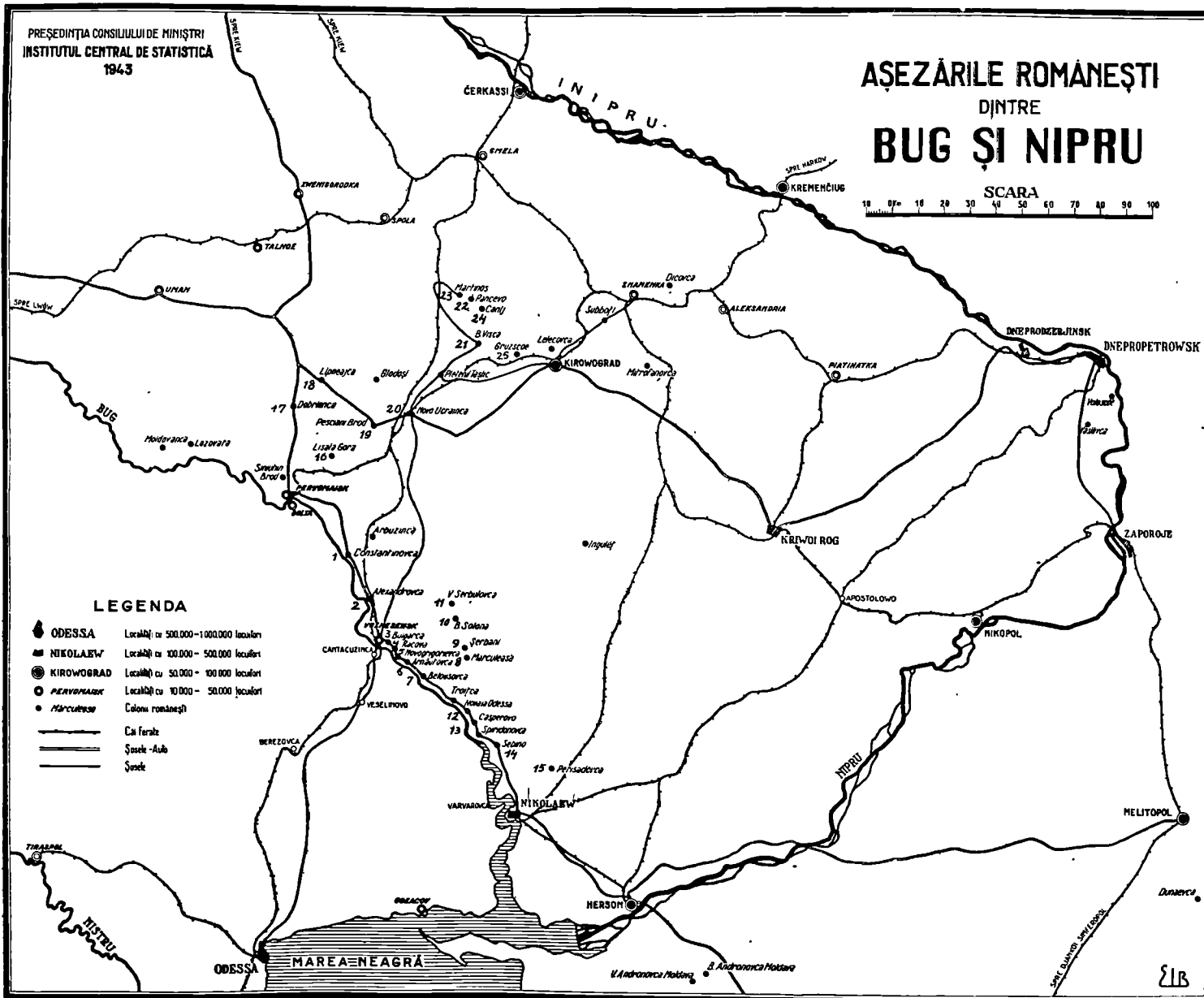
AȘEZĂRILE ROMANEȘTI DINTRE BUG ȘI NIPRU

SCARA

10 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100
Kilometri

LEGENDA

- ODESSA Localități cu 500.000 - 1.000.000 locuitori
- NIKOLAEV Localități cu 100.000 - 500.000 locuitori
- KIROVOGRAD Localități cu 50.000 - 100.000 locuitori
- PERVOMAYSK Localități cu 10.000 - 50.000 locuitori
- Marcușeni Colonii românești
- Căi ferate
- Șosele - Auto
- Șosele

CITITUL LUI ARSÂN DIN CETEA (ALBA)

Daramuş Ioan lui Arsân de 90 ani din Cetea, se ocupa cu cititul de foarte multă vreme, fiind cunoscut în tot jurul satului şi chiar mai departe. Citeşte din cărţile sfinte rugaciuni şi alte rânduceli bisericeşti, pentru tamaduirea suferinţelor bolnavilor, pentru buna înţelegere între oameni, etc., primind în schimb o mica plata dupa dorinţa sau puterile omului. De multe ori nu ia nimic, mulţumindu-se numai să facă bine. Citeşte şi din mila pentru oameni vazându-le suferinţele, dupa marturisirile lui. În cele ce urmeaza vom reda pe cât se poate în graiul locului tot meşteşugul cititului lui Arsân, completând datele culese din gura lui cu marturisirile oamenilor şi cu un caz de citit la care am asistat în vara aceasta.

„Am învăţat şcoala în şcoala vete 1) două ierni, popa Vian era învăţător, şi o măi vint unu nu ştiu de une. Io n'am învăţat decât în deştia cărţi 2) şi istoria am învăţat-o derost. Când am apucat la catechism nu m'am mai dus la şcoala ca m'or pus la capre apoi slugă. Gri-jam caprile pin pădure şi plânjiam de şiodă 3) că nu ma asculta, da le dadeam paşie să facă cum vreau ie, că tat ie să adunau dila o vreme. Uă Doamne! Dila zăşie ai 4) am ştit, — citind Visul Maicii Preciste copiilor stăpânului cari se speriau noaptea în vis, — ş'apai n'am mai citit până m'am însurat". S'a însurat la vârsta de 30 de ani cu o fată din sat, iar armata n'a făcut-o fiindcă „ieram nic 5) şi pe vremea aia nu lua catana aşă".

A umblat foarte mult în satele din Plasa Teiuş şi Alba, iar afara din judeţ n'a fost decât o singura data la Cluj, cu şase pite 6) în spate la nişte catane dila noi, încolo „pe car" 7) iar încoace, m'am mâniat ş'am vint pe jios.

La 90 de ani se bucura de o sanatate perfecta, iar oamenii ştiu despre el că n'a fost bolnav niciodata, marindu-i prestigiul în materie de citit pentru însănătoşiri.

Dimineaţa se scoala, se spala, şi se roaga lui Dumnezeu pentru el; citeşte din Acatist rugăciunile de dimineaţa pentru el, pentru sănătatea lui. „Da, ca să nu şiu betcag le şitesc; ieri m'o durut foalele nu ştiu dişc?" Totuşi oamenii cred ca n'a fost bolnav niciodata în viaţa

lui, pentruca este un om placut lui Dumnezeu şi ascultat de El, pentru viaţa creştinească pe care o duce. Oamenii din sat, satele vecine, şi mai îndepartate, vin la el ca la doctor. Merge şi el la bolnavi, chemat de oameni, şi la vârsta aceasta înaintată, încălţat cu opinci şi îmbracat în portul vechiu românesc din sat, îşi pune cartea în straiţă şi pleaca zeci de km. de-acasa pe câte-o săptămână, primind de mâncare şi dormind pe unde ajunge, pela bolnavii lui. Sunt sate unde în fiecare an merge de mai multe ori, iar noi am putut stabili următoarele 20 de sate unde merge regulat, şi alte 5 sate de munte unde nu mai merge, venind oamenii la el să-i citească: Geoagiul de Sus, Stremţin, Teiuş, Râmeţ, Beiuc, Mesentea, Galda de Jos, Beldin, Mihalţ, Sântimbru, Galtin, Coşelariu, Totoi, Galda de Sus, Tibru, Cricău, Craiva, Gârbova de Sus, Gârboviţa, Gârbova de Jos, — iar dela Raicani, Tecşeşti, Intregalde, Cristeşti, Mogoş, vin numai să le citească.

După declaraţiile lui, numai din Geomal nu-i vine nimeni, şi nici el nu merge la nimeni. Geomalul este un sat destul de mic ai cărui locuitori sunt recunoscuţi în jur ca oameni răi şi bătăuşi, iar din cauza contactului des cu oraşul şi mai ales cu Bucureştiul unde se duc la lucru şi servitori, i-a îndepărtat de mentalitatea magico-religioasă comună satelor noastre de munte şi, în consecinţă nici nu recurg la darul cititului lui Arsân.

„În Cetea, mai la tăt satu am citit. Mai la tată casa am citit de două tri uari, şi nu cred să şie 20 de căşi în sat une să nu şi şitit", — iar felurile cititului lui, sunt foarte variate. Citeşte de orice. — „Când dă omu de năcaz, cum sa nu înşierşie în tăt feliu, — cum spunea Ioan Crişan de 38 de ani, — şi cu doftoru, şi cu ajutorul lui Dumniezo".

Am putut stabili următoarele feluri de citit:

1. În legătură cu sănătatea omului: De năjît 8) (durere de cap), durere de dinţi, durere de măsele, durere de grumazi 9), durere de urechi, durere de ochi, scrântituri, bube la degete, la mâni, de orice dureri interne, de friguri, de hertică 10), bolnavilor de sifilis, alie-naţie mintala, la dei cu năcaz 11), de bătrâneţe,

1) Veche. 2) Cărţi religioase. 3) Mănie. 4) 10 ani. 5) Mic. 6) Pâini. 7) Pe tren. 8) Soare sec. 9) Gât. 10) Tuberculoză. 11) Epilepsie.

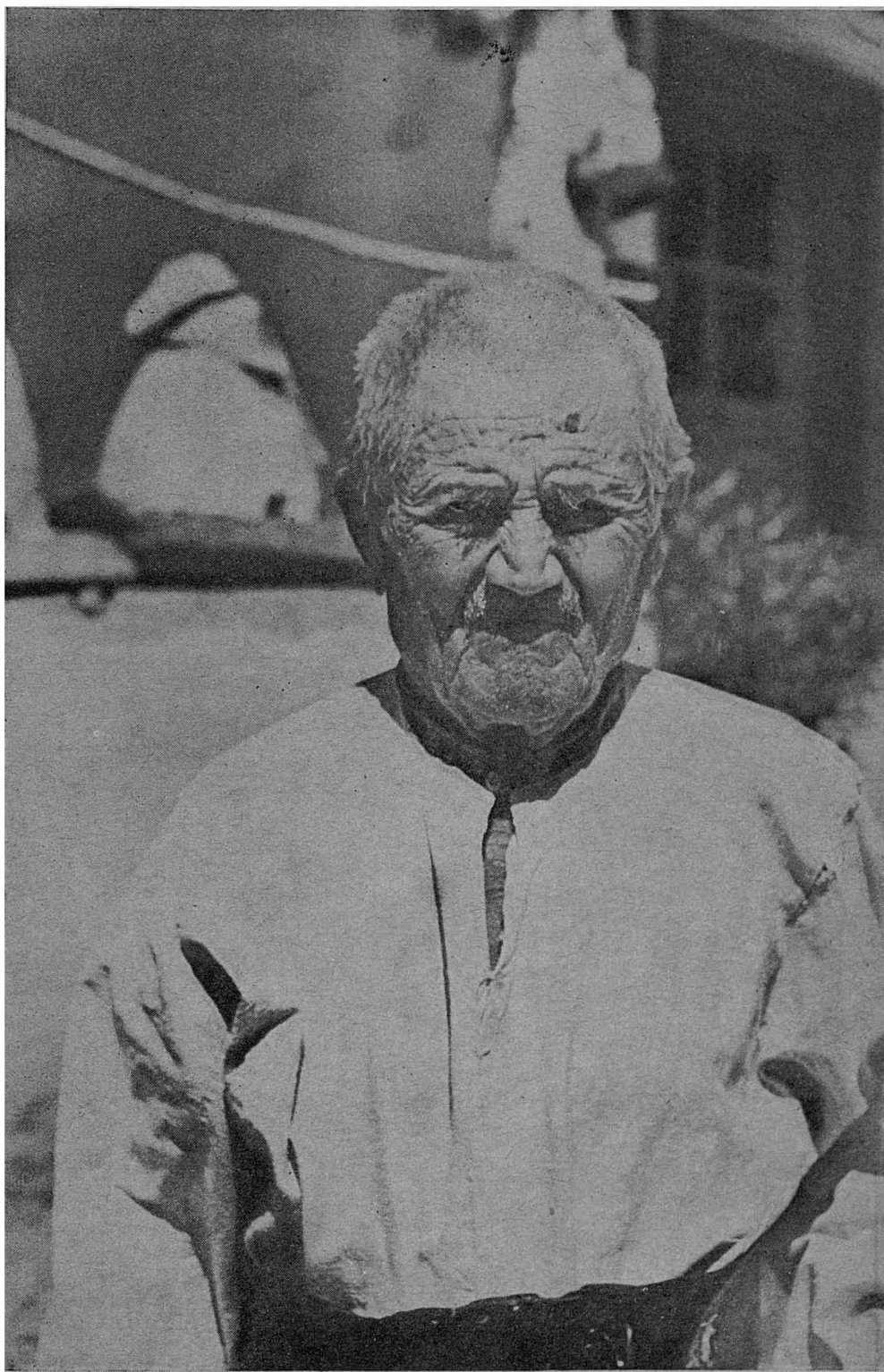

Fig. 1. Ioanu lui Arsân. Cetea. jud, Alba,
www.dacoromanica.ro

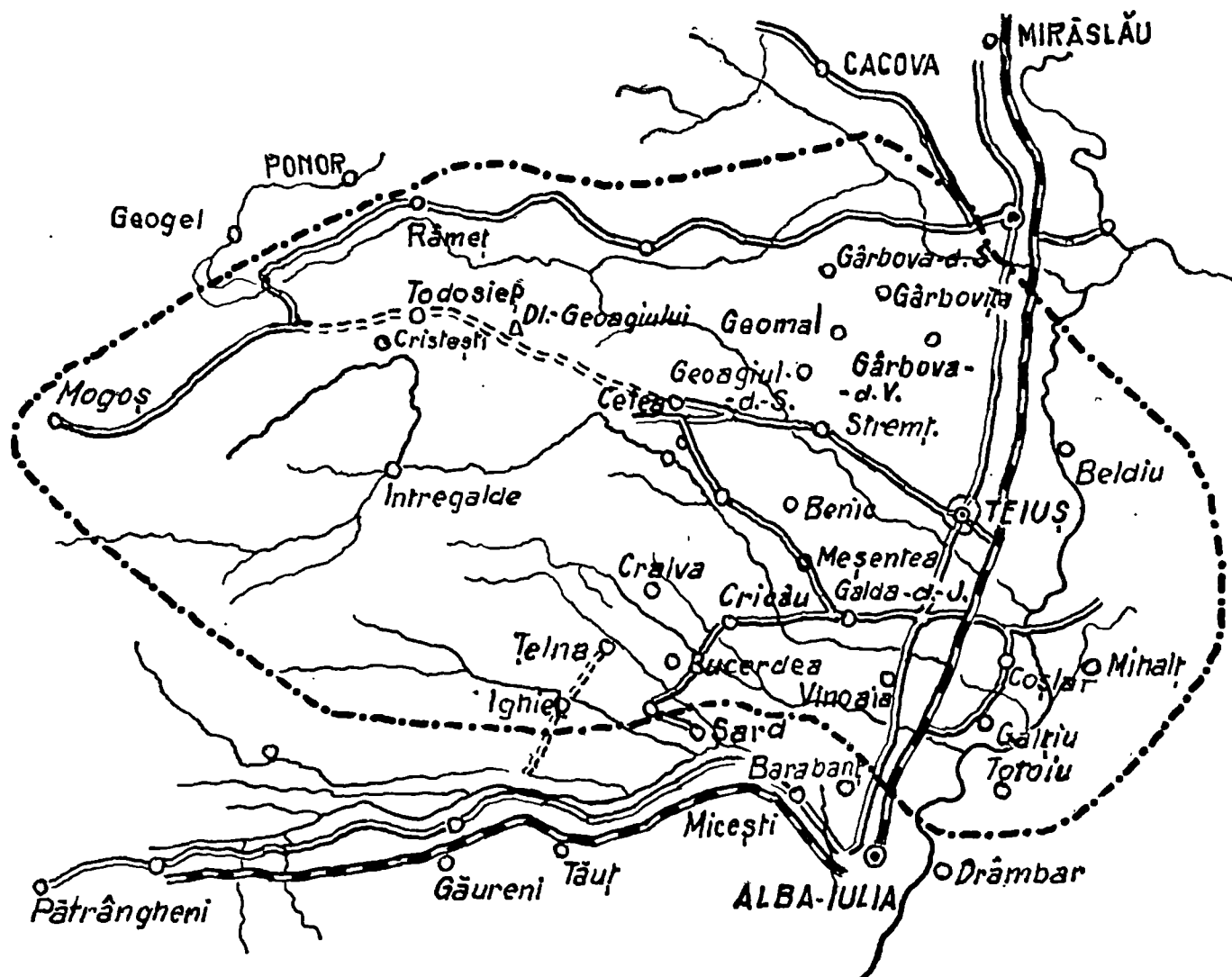

Fig. 2. Satele în care merge Ioanu-lui-Araș și de unde vin oamenii la el pentru cetăț.

pentru ușurarea durerilor când moare omul. sau de orice altă boală și suferința omencască, chiar dacă nu vede bolnavul, ajungând simpla tânguire a unei persoane venită din partea bolnavului.

2. In legătură cu soarta omului. Sa aiba noroc în viață, să nu i se întâmple vre-un accident când îi plecat departe, fetelor le cîtește sa se marite, să traiască bine bărbatul cu femeia, din ura personală, pentru pedepsirea dușmanilor personali; — „da de rau nu mai citește acum la nimeni, că nu mai vreau sa fac rau la oameni, numai bine”.

3. Pentru pagube materiale aduse gospodăriei. Furturile, aprinderile, sau pentru orice stricăciuni, poporul recurge la cititul lui Arsân, pentru ea să-l descopere Dumnezeu pe cel ce le-a făcut.

4. Citește și animalelor bolnave. Aceleași rugăciuni din cărțile pe care le are, le face și animalelor specificând numai în rugăciune că „să se facă boul (sau orice alt animal) omului cutare. Doamne, sănătos”.

Citind dela vârsta de 30 de ani de când s'a însurat până la 90 de ani, a ajuns cunoscut în împrejurimi, având o clientelă permanentă. — „Uă Doamne câte năcazuri măi sînt pe lume” — și „Ni-o dat Dumniezo bogăție mare acum la bătrîneță”, sunt mirările lui, care ne arată rolul important pe care-l ocupă în satul său și'n cele din jur, fiind confidentul atător, și-atător cazuri și năcazuri pe care le au oamenii satelor noastre lipsiți de cunoștințe, și de asistența socială serioasă și permanentă.

Să-1 văsum pe badea Iuan al lui Arsân sa ne poartă unele din multele cazuri pe care le-a avut.

„O vint unu din Gârbova de sus, care s'o pus la năi 12) bătrân, și i-o furat 11 năi, și ni-o dat 50 de bănuți să-i citească. Da nu știu mai gasātu-ș'o năile ori nu.

Nu mai citească la oameni sa piara ca am citit acum 7-8 ani la una dila Stremț, care s'o desparțit de barbat și o vint să-i citească ca sa-i ramână și la fată avere, ca n'o pus pe ea nimic, și să-i ramăie și la fată. (femeia avea o fata cu bărbatul, și numai pe numele barbatului fusesse trecuta toata averea).

Muierea o zăs în fața mea de trei uari: Io

de-oî și de jina. io sa picu 13. De tri uari o zăs, și la tri saptamăni o murit așa din tișoare.

O vint și barbatu iei, și ni-o spus ca nevasta nu-i fășia de mîncare și acum s'o desparțat prin lege, și înca tat vinia curva aia pin gard la iel acasa, da' acum s'o desparțat.

O mai vint Sofron din Stremț care nu-ș' mai putea rădica mînila și picioarele de nu an și tri luni, și ni-o zăs: cum te tiama pe dumniata? Iuan! — Bade Iuane. am auzat ca dumniata așa citești, de ori sa scoala ori moare omu'. Io vreau sa pier. I-am citit într'o noapte de doua ori maselu' și în zua hailalta o murit.

Asta 14) a marelui Vasile i-am citit-o la una dila Teiuș. O zăs ca 5000 de lei o cheltuit cu doftoru „și n'am cunoscut ninic” și am încercat și cu ajutorul lui Dumniezo. Și m'am dus sa-l întălnesc ca nu ni-o prea platit, și ni-o spus că: așa's de sanatos acum, de numa aș tat mîncă ș'aș bea. Doamne mulțam!

O fost unu dila Tiuş care de 8 ai nu mai putea mîncă nici umbla, și i-am citit și o murit, și ni-o dat 150 de lei, și dup'aia ni-o măi dat doamna 70 de lei, ca o scapat de iel. Da' ști cum iera? Am nimerit într'o sâmbata la iei, și o fost facut pup 15 și i l-o taiat bucați pe tier 16), ca nu le putea lua, ca fășia cu mînila tat așa: tremura) Ua Doamne! da multe năcazuri mai sunt pe lumea asta!

Alți cum le citească să tomnicesc, alți stau așa, alți mor...

Asta iar îi buna sa o citești la deștia 17). Am citit-o la o muere, ca am jîsat într'o noapte ca o zăs cata mine șiueva nu știe cine sa i-o citească aia, și i-am citit-o, la Vironica lui Ș. și un an de zăle o umblat fara băte 18), și dup'aia o murit. Așia spune bine 19 : ca o scos din temnița tri barbați nevinovați. Sfântu Constantin iera împarat pe vremea aia.

Io citiam mult în Acatistu Domnului Cristos. Am citit la o fata a lui I. lui B. ca iera oarba, tiar oarba, și o tat umblat 20 pila mocani, pila meșteri, ca o ganit sa-i întrebă și pe meșteri deia pintru fata, și io i-am citit, și cîn s'o întors acasa, fata i-o vazut.

Odata m'am dus la Cricau la o muere sa-i citească pintru tata'so, și dupa ce i-am citit la

12) Oi. 13) Să pier. 14) Rugăciunea Marelui Vasile. 15) Un fel de plăcintă groasă cu brânză, coaptă în cuptor. 16) Furfuri. 17) Din acatist, rugăciunea Marelui Niculae. 18) Fără cîrje în care să se sprijine. 19) În acatist. 20) Tatăl fetei.

tri zăle o murit. Bani n'o avut diata²¹ muierie sa-mi deie nimic, da' cîn am ieșit dila ia, m'or chemat baieș²² din sus de Cricau și o suta am câștigat înainte de-aniaz.

Am fost la Craiva și am citit la o muierie ca de 20 de saptamăni era bolnava, și iar n'o avut sa-mi deie nimic, da pintru aia nu-i nimic, io tat citesc, ca ni mila de om.

Ieri nici nu m'am sculat bine din pat și o și vint o muierie dila mocani, dela Cristești, și altadata dila Mogoș una. și ni-or dat câte o suta pintruca le-am citit. Apai cum sa nu citesc?!

O vint odata T. I. lui V. sa țau șapte zăle pintru I. ca o fost bolunda²³) un an de zăle, și ca o rugat 20 de muieri din sat să țâie zăle pintru ia, da n'or vrut, — ca ramâne bolunzala pe ie, — și io am ținut șapte zăle micreurea și vinerea, și din ciasu ala n'o mai avut nimica. Miercurea și vinerea o țâiu io, și acum într'o zi o vint un om din Beuic, ca i-o furat barda²⁴) din curte, și sa țau pintru iel ca-ni da 100 de lei și i-am citit, și am ținut o zi citind tată zua din catisme (în Psaltire și dimineața i-o vint barda înapoi, de ni-o trimes vorbă sa nu măi citesc ca i-o vint barda înapoi, nu știe cine i-o adus-o.

Când ține zi, postește pâna seara și adauga la rugaciune: Doamne dă-i sa-i aducă barda la omu ala înapoi, că-i pare rau după ia; de mai multe ori ș'o dat Dumnezo ca i-o adus-o.

O doamna din Beuic, i-o perit o oaie, și i-am spus sa-ni deie on zlot²⁵) pintruca citesc și a doua zi i-o vint pacuraru cu oaia la doamna, ca, ț'o adus-o! Io n'am citit și nici nu ni-o platit, da' cum zâșia: sa ști ca numa ti-o vazut vinind pe dumniata la mine, de-aia ni-o adus-o.

Citește și pentru boalele animalelor: că o vint Iacobu Albeștilor la mine, că avea on bou care sa sparia, așa dadea cu coarnele în tăte parțale și din ciasu ala în care i-am citit, n'o mai avut nimica și l-o vândut. Nu ni-o dat nimica pintrucă-i scurta rugaciunea, și n'am mai cerut.

— Pr. Gh. Suciu: Bade Iuane, cine trebuc sa citeasca. preotul ori dumnea-ta?

— Preotu' traba sa citeasca, dá și nic ni-o

dat Dzo daru ala, de dacă citesc din cărțale sfinte, ori sa scoală, ori moare omu'.

— Pr. Gh. S.: Cine are putere mai mare, și cine-i ascultat mai bine de D-zeu?

— Da, aia nu știu²⁶), da' măi demult, unu dila noi o-dat popii Frâncu, bătrănu, 80 de banuși să-i citească la fată-sa care iera bolnavă, și o vint la mine²⁷) că: Tete Iuane, io nu știu daca i-o citit ori n'o citit popa, da' o vint la mine sa-i citesc, ca știe că dacă citesc io sa fașie sanatoasa, și ni-o dat 50 de banuși, și dupa ce i-am citit o fost ca și cîn' n'o fost beteagă, de s'o dus cu ia la America și ș'o maritat-o acolo. Daca n'ai daru ala... Păi io nu știu!... Cum ni-o spus Săniuănu Bum-bului²⁸) cîn i-am citit la nevastă-sa că era beteagă de friguri: că și iel i-ar citi, da dacă n'are daru... și ni-o dat o șierie²⁹) de jin, că bani n'o avut.

Și popa Vian o vint la mine măi demult să-i citesc la Maria, la soacră-sa, că iera beteagă și s'o ușureze Dumniezău.

— Pr. Gh. Suciu: De unde ai daru ăsta de a citi?

— Daru ăla l-am simșit, că am citit la om și l-am trezât. Tatăl ceresc m'o învățat să citesc.

Mai demult avea alte cărți, cu litere cirile, iar azi are următoarele cărți din care citește:

1. Psaltirea bogată. Tipărită în zilele prea înălțatului împărat și rege Francisc Iosif I., sub îngrijirea și cu binecuvântarea înalt prea sfințitului domn Ioan Mețianu. Sib. 1915, Arhidiec. Cartea asta ni-o cumpărat-o o nepoată dila Sibiu cu 13 coroane.

2. Evhologiu bogat. Ed. V-a, Buc., Tip. cărților bis., 1926. Asta ni-o cumpărat-o altă nepoată dila București, cu 650 de lei, că să tot certa cu bărbatu-so, și ni-o adus-o să-i citesc.

3. Rugaciunile dimineții — cu litere cirile, fara copertă.

4. Acatistul prea Sfintei născatoare de D-zeu și alte rugăciuni foarte cu evlavie și cu folos. Sib. Tip. Francisc. 1895 — cirile. —

În legătură cu lumca are următoarele credințe:

— Cui te rogi dumneata Bade Iuane?

— Io la Dumniezo mă rog, da' io nu l-am vazut, și nu-i slobod să-l vedem. Da' cum o zâs Bota³⁰) bătrănu', „că Dumniezo nu mă

21) Biata. 22) Țigani trocari. 23) Nebună. 24) Secure de tâmplar. 25) O sută. 26) Că preotul are mai mare putere ori el. 27) Omul acela. 28) Cântăreț în strană la biserica. 29) O ferie de vin = 10 kg. 30) Fost învățător în sat.

aude” — da’ cred că aude, ca altfel n’ar ploua, n’ar ninge, ș’apai dacă serie aici, trabă eă ieste. Tăt dila Dumniezo cred că-i și traz-nictu’. Io așa zăc că ieste Dumniezo, că daca nu-i, cine ne dă ploaia. Io cred!... Că dacă-i citec omului, văd că l-o sculat; d’apoi cine, nu știu! Ingeri așa zăce cartea că traba sa șie, da’ io n’am văs’t.

Drac n’am vas’t, da’ io știu ca i-am citit la un copil de ungur pe care în Vinerea Paștilor l-a trântit de 12 ori. Muierca o zăs ca dacă-i sta barbatu la gara³¹ în tata luna ini da 100 de lei, ca i-am scăpat copilu’. Da’ i-am spus ca nu io i l-am scapat, ca Dumniezo din șier. (Se) zăcc: Nu crede nici în boieri și nici în om, fără în Dumnezau sa crezi. Aicia cred, în carte, dar în vrajitori nu cred. Pe Dumniezo îl vedem cân fulgeră. — Ma mai uit la stele noaptea și tate stelele sa duc. Sara o vezî aici și dimineața o vezî aici³²). Tatăl din cer le poartă.

Sărbătorile le ține, numai că decând n’aude bine nu mai știe când vin. — Că numai acum de-o săptămână o fost Sf. Ilie și io nici n’am știut. Cu banii pe care-i primește ajută familia copilului său Ioan de 53 de ani cu 4 copii de religie baptist, plătindu-i uneori impozitele, alteori cumpărând bucate. Nu bea și nu fumează, iar legile moralei le-a păstrat cu strictețe toată viața.

Nu-i bine să furi, și io n’am furat niciodată în viață. Ba, sa nu mint, știu că am furat odata on clopot di pe-o capra, da’ de-atunci n’am mai furat niciodată nimic.

Uite ca omu bolnavește după pacatele lui; din pacatele trupului vin boalele. Suferința vine dela Dumnezeu. Dumnezeu da durerile pe pamânt. Plăcerile nu știu dela cine-or fi pe pamânt (râde).

Io văd că am noroc destul de bun. Ici³³ nu citec din carțile eștia și n’au noroc ca mine.

A avut și conflicte din cauza meseriei pe care o practică, dintre care două cazuri povestite de badca Iuân merită să fie amintite. Unul din conflicte l-a avut cu pr. ort. I. Frâncu decedat, care voia să-l oprească să mai citească, sub motiv că n’are darul profeșc de-a face slujbe din cărțile bisericesti, amenințându-l cu judecata.

M’am rugat lui D-zo, ca Doamne, numa cum îni dorește iel nie, da-i. Cum zășic iel, nu cum zăc io, Doamne. Și tiar așa i-o dat, ca s’o dus la jic sanatos și l-or adus cu caru. Dumniezo m’o ascultat³⁴ cum am zăs io.

Al doilea caz s’a întâmplat între el și șeful postului de jandarmi din Beuic.

Io viniam dila Geoagiu unc am fost la on om sa-i citec, și cân țap în sat, jîndaru iaca-ta statea pe-o tatra lângă jia din Palang. Cân ajiung la iel, zăc: Buna zua domnule!

Sa traiești! da une-ai fost batrânule?

— La Geoagiu domnule, de-am citit la on om bolnav.

— Da iești mai adracului tu ca tați oamenii de le citești? dișic nu-i lași sa-și citeasca ici sănguri?

— Cum sa-și citeasca iei, ca asta era be-teag de numa gemea, nu-i mai vinia sa-și mai citeasca.

— Da ce citești batrânule? Hai sa merem la popa și daca popa zăce ca poți citi, te las, daca nu îți iau cartea. Am fost la popa și iel tat ni-o luat cartea, și ni-o dus-o la post la Beuic, da’ io i-am spus: — Ia-o domnule, ia-o, că tat dumniata ni-o aduci înapoi.

Ș’apai nu ni-o țânut-o doar v’o doua săptămâni, și m’am trezât cu cartea înapoi. Am auzit că i-ar și spus Trofinu lui Tapălagă, că, du-i cartea domnule că bătrânu țâne o ză ș’o noapte pintru ca, și tați va prapadiți.

Și i-o fost frica domului, de-o vint și iel la mine sa-l iert, ca, bade, fa bine și ma iarta, ca ț’am trimis cartea înapoi. Apai nu ni-o mai facut nimic nimic.

Tot satul știe povestea cu jandarmii, deși unii din ei spun ca Primpretorul Plasei Teiuș auzind întâmplarea cu cartea, i-ar fi ordonat jandarmului să-i trimita cartea înapoi.

Cum practică Arsân cititul; un caz întâlnit.

În ziua de 27 Iul. 1943 cercetându-l acasa, l-am gasit împreună cu femeia Spalmaccan Frăsâna din Cricau, care deși era speriată, am putut obține următoarele date, asigurând-o ca nu i se va întâmpla nimic, apoi asistând la slujba cititului.

Nu știe carte, are 66 de ani, un copil care-i tragește îi tot bolnav, iar două fete i-au

31) Era C.F.R.-ist 32) Arată cu mâna răsăritul și apusul. 33) Fiul său. 34) Crede cu sinceritate că așa s’a întâmplat, deși preotul era de 70 de ani când a murit.

murit. Una cât am fost încredințată³⁵ și alta de un an și șasa luni. Is betcaga domnule draga mai bine de doi ai, și am fost și la doftoru Fleischer din A. Iulia, și ni-o spus că numa cu ruga lui Dumniezo sa mai încere. Am fost și la domnu părinte dila noi din sat, și ni-o facut îngenuchierc, ca îs umflata, uite, ni, și la mitra — ma rog sa șie cu iertare, și la rânza și la buric. Am fost și la mănastire pila A. Iulia, și și di-acolo ni-or spus ca numai cu rugaciunea și cu ruga lui D-zo Sfântu sa 'ncere. Doamne mulțam Isuse Cristoase, Maria maica lui Dumnezeu ajuta-ni.

— Pr. Gh. S.: Pela vraciuri n'ai umblat?

— Nu, nu, nu, Doamne feri pe toata lumea și ma feri și pe mine, ca nu vreau sa umblu cu vraji și vraciuri să-ni încarc sufletul de pacate, ca pe lumca asta știu ce-o fi, da nu știu ce-o fi pe lumea hailalta. Doamne Isuse Cristoase nu mă slobozi la mintea hai proastă sa umblu dupa prostii și nebunii, că'n Domnu nostru Isus Cristos și'n Maica Sfânta cred da'n altu nime.

Rugaciunea începe la ora 4,15.

· Evhologiu bogat. Ediția V-a. București, Tipografia Cartilor Bisericești, 1926, pag. 408.

Rugaciune pentru năjit, pentru cap, te dor mascele, dinții, crecrii și le citesc. Pentru mână citesc a lui Marelui Vasile, Rugăciune, adică blestemul Marelui Vasile catre cei ce patimesc dela deavol și la toate neputențele (pag. 477).

Asta iara-i buna sa citește la deștea: Am citit-o la o muere cu am visat într'o noapte, ca sa i-o citesc la Veronica lui Șilimon că o zăș căta mine sa i-o citesc aia, Acatistul Marelui Niculae, și un an de zile o umblat fără băte și dup'aia o murit. Aișea spune bine că o scos din temnița tri bărbați nevinovați. Sf. Constantin era suparat pe vremea aia.

Zice Inparatul ceresc, facând matanii aplecat pâna la pamânt, — vreo 7 matanii — și zice:

Sfinte Dumnezeule, miluește-o pe ea, de 3 ori începe tatul nostru cu mâinile împreunate, rezemat de masa, apoi citește din carte. Citind face din când în când cruce, pomenindu-i numele bolnavei.

„Scap-o cât mai curând și-o izbavește cât mai curând”. Citește eurent, cu intonația adecvata când e vorba de izbavirea bolnavei... „Și sa 'ndeparteze dela dânsa toata viclenirea sa-

tanci... Și s'o miluiasca pe roaba sa... Indreptează-o pe roaba ta Frăsâna și de nedreapta moarte izbăvește-o pe roaba ta... Și pe roaba ta care aleargă sub acoperământul tău izbăvește-o... Și izbăvește-o pe roaba ta care cumplit sa chinuște... Și acum și'n pururea și'n vecii vecilor amin”.

Femeia sta amuțită, cu gura strânsă, uitându-se fix la carte, ochii puțin închiși, rezemată cu stânga de lavița, cu dreapta de spețeaza, lasata puțin pe spate din cauza stomacului umflat. In timpul rugaciunei și-a schimbat poziția, rezemându-se cu cotul drept de spețeazu, mâna la frunte, acciași privire.

Cititorul continua ca și când n'am fi în casa, începând cu glas de strană: — „Cătră născătoarea de Dumnezeu”...

Frăsâna Spălmăcean îi îmbrăcată cu bluză de cânepă vopsită negru, zăpreg 36), și poale albe, desculță și cu chischineu 37) sur, împodită pe sub barbă. Interiorul casei vechi, în dezordine, după ușă o oală mare de fier. Pe un dulăpior o lampă de gaz, o sobă mică nevopsită, ușa sobei deschisă; obielele peste opinci lângă pat. Patul de lemn învelit cu un lipideu 38), la picioarele patului se văd paele, o perină de cânepă cu alesătură, iar în pat, cioarecii și pieptarul de miel lăsate neîmbrăcate la mijlocul patului. Pe masă patru cărți religioase, două icoane de hârtie imprimată pe peretele dela răsărit, și alte două icoane de sticlă vopsita pe alți doi pereți. Două uși, două ferestre fără perdele, la ferestre.

„Părinte Sfinte doctorul sufletului”... Femeia oftează din greu...

...,No Dumnezău să-ți ajute!”. Ora 4,45.

Domnule dragă io nu umblu cu prostii și bolunzâi; da dacă cineva ni-o și făcut ceva, Dumnezău să-l răsplătească și să-i ajute! Bărbatu-meu ni-o murit, și's numa sângură ca cucu. Nu știu carte, nu știu domnule, nu, nici pe numaru' unu nu-l știu face. Copilu niau fi tât bolnav, și umblă numa prin spitale.

— Cât să-ți plătesc baciul Iuan?

— Cât trabă să-ni dai, nu ai! (glumește).

— Pai cât? Tât vreau să știu. Cât iei baciul Iuan?

— Pai citesc de sinși uari, și-ni dă omu o suta.

— No bine! io-ți platesc să-ni citești, să-ni citești...

35) Logodită — deci din flori. 36) Șorț de lână în față. 37) Năframă. 38) Cuvertură de lână.

A rămas satisfăcută de onorarul pretins. Poartă în sân Epistolia Domnului nostru Isus Cristos, și pe Sf. Anton învelit într-o trăistuța micuță în sân sub bluză. Ni le arată.

— De unde ai auzit să vii la Cetea la citit?

— Am mai auzât și io din oameni cari au mai fost bolnavi, că dumnealui citește, că lumea vorovește, și să aude, că iese on om care citește la Cetea.

— Când ajungi acuma acasă?

— Păi nu știu! cîn ni-o ajuta Maica Domnului, și Domnul nostru Isus Cristos.

Femeia pleacă, dă mâna cu toți, împreună mâinile, se uită la cer, binecuvântă și se roagă să-i ajute D-zeu. A venit pe jos din Cricău — 10 km. și se reîntoarce tot pe jos. Cititorul îi urează sănătate; Să-ți dee Dumniezo sănătate, că iel îi mare și puternic, și roagă-te numai cu credință la Dumniezo, că Dumniezo tăte le face.

A doua zi iar a venit la Cetea, și redăm după mărturisirile femeii Maria Dărămuș de 41 de ani, nora lui badea Iuân a lui Arsân, următoarele:

„Mujerea aia de ieri spunea că i mai bine, foalele i s'o destumflat, și o vint să-i măi citească. Ea 39) crede că-i făcătura 40) și ia banuiește pe niște vecini cu care certându-se odată, au amenințat-o „ca-i fac ei” și de-atunci să crede împresurată, iar acuma, numai prin citit crede ca că scapă. I se umflă foalele, și sânte cum umblă ca un șoarece prin burtă până la inimă, și ca un șarpe dela inimă până la gât. Ea-i convinsă că-i deavolul, necuratul, care-i face rău. Întâi o durut-o rău pe sub foale, și cîn s'o urcat șarpele până la ureche, (pe dinlăuntru) l-o prins cu degetele, l-o strâns puțin și i-o dat drumul.

Ea deaceea crede că-i făcătura, că nici nu se poate ruga. Cîn vrea să se roage îi vin tat gânduri negre, să să ducă, să facă una și alta, și n'are grijă de rugăciune, să se roage mai departe. Îi împresurată, și-i bocane în cap, ca și cîn ai face așa: boc, boc, și i se pune ceață pe ochi. Ni-o spus că, aș vrea sa vorbesc cu domnia ăia de ieri, să le spun că ni-o fost mai bine, să creadă și ici în puterea lui Dumnezău”. (După Dărămuș Maria).

Ce cred oamenii despre cititul lui Arsân.

Rusan Traian, 43 ani, 6 clase primare, casierul compozitoratului, casierul cooperativei, a făcut și cursul de agent agricol.

„Și io i-am dat să-ni șiteasca lui Arsân. Mai în heștia-ai ni-o fost furat di-pe-acasa, din conie o straita, o brișca 41 dipe masa, o glaza cu jinars, o pita, un sac de-afara dipe ruda, un cauceu din pivnița, și m'am dus sa ma tânguiau lui Arsân: Iuane, iacă ce-am pațât! Poți dumniata face să-ni le mai gasasc iara? — Ce ma înveți sa făc?

Ș-apăi ni-o spus ca citește, și dacă ni le gălesc sa-i dau 30 de lei, daca nu, sa nu-i dau nimic.

În anu ăla aveam on sluga dila Cristești, și în timpul cîn ni s'or furat lucrurile, tata-so o vint dila mocani și s'o dus la lucru de padure în munți Sibiului, și n'or trecut tri zăle după ce s'o dus, și o și vint veste de-acolo că o căzut un fag pe iel și l-o omorît.

Io nu știu cine ni-o furat lucrurile, și nici înapoi nu ni-or mai vint niciodata, da așa cred că tatal copilului ni le-o furat, și l-o pedepsit Dumnezeu după ruga lui Arsân. De platit nu i-am mai platit nimica.

Alta data ni-o mai citit când era mama bolnava, sa moara mai ușor, ca era batrâna”, și crede ca a cunoscut cu ruga lui Arsân. I-a dat un pahar de vinars, și 50 de lei.

Crișan Ioan, 38 de ani, 6 cl. prim., are mașina de treerat în tovarășie cu alții. „Cîn ni-o fost copilu ăl mai mare bolnav, s'o dus socru la Arsân sa-i citeasca, da' io nu l-am lasat numai așa, far' l-am dus la doctor la Teiuș, și doctoru l-a oprit să mai mănec orice, numa mâncari ușoare, de n'o mâncat pita vreo câteva luni. Cu doctoru am cunoscut ca i-o fost mai bine, da cu cititu nu știu. Socru-meu povestește ca lui i-o citit cîn era beteag, ș'o cunoscut. Ce sa faci? Când da omul de rau, apăi încearca în tat felu, și cu doftorii și cu ruga lui Dumnezeu. Ș'apăi vezi, la eștia 42, nu trăbă sa le plătești prea mult, far' așa, cam cum poate omul!”

Accasta manifestare spirituala strâns legata de viața satului și a regiunii, este izvorâtă din

39) Femeia dela Cricău. 40) Că i-a fâsut cineva cu vrăciurile, ceva. 41) Un briceag. 42) La cei cari citeșc, ori fac alte meșteșuguri,

cele doua atitudini creatoare ale societății, din atitudinea de valorificare a lumii care sta la baza manifestarilor spirituale, și procurarea mijloacelor de trai la baza manifestarilor economice.

Depășit de o realitate infinit mai puternică, pe care n-o poate stăpâni, și a cărei ostilitate n-o poate învinge cu mijloacele științifice care-i lipsesc cetranului, singurul sprijin pe care-l poate găsi, este căutarea legăturilor favorabile pentru împăcarea lui cu aceste forțe superioare. Intrucât reprezentarea lumii cuprinsa într-o ambianță de temeri și speranțe nemăsurate sunt caracteristice mentalității religioase existente, n'a fost greu să se treacă dela autoritatea pastorală, la autoritatea cititului lui Arsân.

Legătura favorabilă atunci când nu este slujba preotului, este în cazul nostru autoritatea laică, iar fondul permanent al acestor manifestări este mulțimea intereselor omului legate de „sanătate”, „soarta”, „gospodărie”.

Rolul social, și autoritatea pe care o exercită în lumea spirituală a satului și a persoanelor cu care vine în contact, sunt deosebit de importante. Ajunge simpla amenințare cu cititul

lui Arsân, pentru ca atitudinea persoanei să se îndrepte, exercitând o însemnată autoritate morală, cum este în cazul pagubelor materiale aduse gospodăriei sau cazul cu jandarmul. Valorificarea justă a puterii lui, stă în aprecierea personală a lui Arsân: „Alți cum le citesc sa tomnesc, alți stau așa, alți mor”... fiind procesul natural, biologic, al fiecărei boli.

A doua atitudine, izvorâtă din nevoia de a-și agonisi viața pentru Arsân, și ca bun valorificat economicește de toți cei ce platesc, este iarăși în concordanță cu interesele lor.

Mica plată pretinsă sau gratuitatea cititului în unele cazuri, și autoritatea faptelor povestite atât de el cât și de alții cărora le-a citit, au contribuit la popularitatea de care se bucură. „Cân dă omu de năcaz, apăi încearcă în tot felu; și cu doftorii și cu ruga lui Dumniezo. Ș'apai vezi, la eștia, nu trăbă să le plătești prea mult, făr' așa, cam cum poate omu!” (Crisan Ioan). De aici și universalitatea cititului lui Arsân, legat de toată viața și gospodăria omului.

P. CHITULEA.

UN CAZ DE EREDITATE ARTISTICĂ IN MEDIUL RURAL

Unul din capitolele importante ale artei populare ardelence este pictura pe sticlă. Cercetările facute în centrele principale: Nicula (jud. Someș, Brașov, Făgăraș și Sebeș (jud. Alba), au identificat în fiecare localitate numeroase familii, în care pictatul pe sticlă constituia o tradiție de mai multe generații. Amintim din cercetările personale facute în județul Alba că două familii — Costea din Lancram și Poienariu din Laz — numara cel puțin patru generații de astfel de zugrăvi. (cf. Gh. Pavelescu, „Contribuții la cunoașterea picturii pe sticlă la Românii din Transilvania”. In: „Apulum”. Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia, I, 1942). Desigur ca acest numar este destul de modest față de cazurile celebre din lumea artistica a claselor culte. Dar trebuie sa adăugam că numai datorită mijloacelor de identificare istorică ale satului românesc — de cele mai multe ori simpla tradiție orală ajutată de câteva in-

scripții sumare — ne fac, în cazul nostru, să ne oprim la patru generații. Poate că numărul lor este mult mai mare. Mai amintim de asemenea ca o singură generație a dat adesea mai mulți zugrăvi. Astfel familia Poienariu din Laz singură a dat dela 1800 până astăzi șapte zugrăvi.

În fața acestor constatari, confirmate și în alte centre de pictură, se naște întrebarea: ce factori contribuie la transmiterea zugrăvitului în cursul mai multor generații? De sigur mediul social și ereditatea își vor avea fiecare procentul de contribuție variabil dela caz la caz.

În primul rând atelierul unui zugrav constituie în mod firesc o atracție deosebită pentru sufletul unui copil care, vrăjit de alchimia culorilor și de primitivitatea desenului — ce contribuie la închegarea unei lumi mitologice, plină totuși de însușiri terestre — va sta ceasuri în-

trezi lângă tatăl zugrav, învățându-i astfel meseria. La început îl va ajuta la operațiile mai ușoare, pentru ca mai târziu să le învețe pe toate. Când bătrânul zugrav nu va mai putea satisface cererile clienților sai, va recurge din ce în ce mai mult la ajutorul fiului. După moartea bătrânului zugrav, în cazul că unul dintre descendenți va simți plăcere să picteze, va continua tradiția familială. Atelierul îi stă la dispoziție. În cazul contrar, o va parăsi. Exemple se pot găsi cu prisosință.

Alături de mediul familial, mediul social cultural al satului sau regiunii contribuie și el prin valorificarea produselor la determinarea activității artistice de care ne ocupăm. Aceasta se poate constata mai ales astăzi, când aprecierea icoanelor pe sticlă a scăzut simțitor reducându-se în același timp și numărul zugravilor.

Dar cum pictura pe sticlă este o artă destul de dificilă, presupunând o mulțime de calități tehnice, transmiterea ei în decurs de mai multe generații nu poate fi explicată definitiv numai prin influența mediului, fără a se lua în considerare și factorii ereditari. O imaginație plastică fecundă în executarea desenului (când nu se întrebuițează modele), siguranță și simț în alegerea culorilor, îndemânare în mânuirea pensulelor, sunt numai câteva din calitățile esențiale, necesare unui zugrav. Fără de ele mediul, oricât ar fi de favorabil, nu va crea decât lucrări mediocre, cum sunt cunoscutele icoane dela Nicula.

La rândul său nici talentul singur nu este suficient pentru a determina o activitate artistică. Mulți dintre descendenții de azi ai vechilor zugravi dovedesc aptitudinile și priceperea necesară pentru a continua această artă străveche și interesantă. Dar astăzi satele românești din regiunea, ce constituia altădata piața de desfacere a icoanelor pe sticlă, sunt inundate de cromolitografiile și tinichelele orașelor cu sfinți plini de robustețe burgheză, sfinți ce corespund mai bine structurii psiho-sociale a satului de astăzi. Icoanele pe sticlă nu mai sunt apreciate, iar artă pentru artă se pare ca nu s'a făcut de când e lumea, decât în teorie,

Ce se întâmplă atunci cu „talentul” artistic, care a circulat ca argintul viu în sângele cătorva generații? De sigur, în cele mai multe cazuri talentul se atrofiază, posesorul lui trecând la alte ocupații, ce-i permit să-și câștige existența. În alte cazuri, înclinarea artistică încearcă să găsească un fel de compensație spi-

rituala, cedând acestei preocupări momentele libere de grijile vieții. Posesorul unui astfel de talent va zugravi din când în când câte o icoana pentru uzul personal, pentru rude sau prieteni, ori va mângăli cu desene și schițe foile libere ale vreunui calendar sau cărți de rugăciuni. Acest surrogat artistic este oarecum o creație hibridă. Ea pornește dintr'un instinct artistic puternic, ce nu poate fi stavilit de indiferența mediului social, dar nu poate fi nici cultivat — din lipsa unui mediu adecvat — pentru realizări artistice superioare.

Cazul ni se pare destul de interesant prin unicitatea sa. Satul românesc din Transilvania a cunoscut în ultimele trei secole o mare atracție pentru pictura pe sticlă, venita probabil din regiunile germanice. Țăranul român, cu aptitudinile-i cunoscute a învățat aceasta tehnică, a perfecționat-o și în decurs de mai multe generații a ajuns la lucrări de adevărată artă. Astăzi dinspre același Apus sosesc alte icoane, iar cele pe sticlă sunt parasite. Faptul nu are altă semnificație decât un simplu capriciu de modă. Toata lumea cumpara ceea ce corespunde gustului său. Exemple se pot culege și din alte domenii.

Dar dacă pe plan social problema nu prezintă nimic dureros — decât cel mai mult pentru aparatorii iremediabili ai tradiției pe planul psihologic, al creatorului de artă populară, care prin concursul înaintașilor a ajuns la un adevărat instinct artistic, situația este colorată de un oarecare tragism. Zugravul de astăzi este exponentul unei elite creată de înseși necesitățile spirituale ale satului de altădata. Elita care este pusă astăzi în disponibilitate de aceeași spiritualitate, ce și-a schimbat structura și preferințele. Aptitudinile artistice ale exponenților vechilor zugravi trebuie să moara astfel sub ochii noștri și convulsiunile lor sunt cu atât mai puternice, cu cât mai numeroase au fost generațiile care le-au perfecționat. Iată de ce am crezut potrivit să dam un exemplu concret, ce ilustrează admirabil această situație.

Ion Costea — clopotarul bisericii din Luncra jud. Alba — astăzi în vârstă de 52 ani, este ultimul descendent al familiei de zugravi cu același nume, în care s'a pictat de cel puțin patru generații. Cel mai vechiu zugrav, ce a putut fi identificat, este Nicolae, semnat pe o icoana, „Adormirea Preceștii” datată 1787, după

care urmeaza Ion Costea, semnat pe o icoana la 1841 și Ilie Costea, ultimul zugrav mort în 1821 în vârstă de 79 ani. Cum în Lancrem n'am descoperit alți zugravi, în afară de familia Costea, putem considera ca aproape toate icoanele, care se mai găsesc astăzi în biserica din Lancrem, sau prin casele oamenilor, cu mici excepții, sunt opera acestor zugravi. Cel mai talentat și mai fecund zugrav din familia Costea pare să fi fost Ilie, despre care se spune că lucra fără modele, cu mâna liberă. În orice caz putem afirma — după icoanele ce ni se pastrează — că în familia Costea s'a pictat de cel puțin 150 de ani. În acest timp cele trei generații au continuat și perfecționat fiecare tradiția și aptitudinile artistice. Era deci natural ca ultimul descendent de astăzi — Ion Costea — să urmeze același drum al înaintașilor.

Și totuși Ion Costea nu zugrăvește și n'a zugrăvit niciodată icoane pentru că astăzi nu i le-ar mai cumpara nimeni. Dar pentru a nu desmînți talentul stramoșilor pictează și el în orele libere, dar numai pentru sine, într'un caet special în care a executat în pastel și acuarela peste 50 de tablouri sfinte, tratând la sfârșit și subiecte laice. Grijă cu care Ion Costea paza acest caet de curiozitatea copiilor, pasiunea cu care îmi vorbea de înaintași, m'a făcut să-mi dau seama de valoarea psihologică a caetului. Întîia oară mi l-a arătat în Dec. 1936, când am găsit pe Ion Costea pictând la niște „stele” pentru colindători. A doua oară în 1938 vuzând că mă interesează mi l-a vândut pentru a-l putea studia în voie și a-i face o prezentare, ce eventual ar interesa și pe alți cercetători.

Caetul are formatul 25 20 cm. cuprinzând o sută de file numerotate de la 1 la 100. Hîrtia este de calitate inferioară și liniată pentru registrul comercial. Pîna la fila 38 registrul cuprinde diferite adrese de firme comerciale din: Budapesta, Triest, Wien, Würzburg, Debrecen, Timișoara, Cluj, Săliște, Mediaș, Sighișoara, Arad, Turda, Brașov, etc. Adresele sunt scrise cu o aleasă caligrafie în ortografie germană cu alfabet latin. Aceasta arată că Ion Costea a procurat caetul de la un comerciant pentru a face pe foile libere diferite însemnări. Astfel sunt notate p. 4, 15, 32, 40, 41) zilele făcute la sapa, culesul cucuruzului, la secere, sau curățitul grădinilor la diferiți sateni și suma ce

îi datorează pentru muncă. Uneori însemnările sunt mai amanunțite. Astfel la p. 5 scrie: „Lucru la Nicolae Stanciu pe anul 1933. Anul 1933, 16 Octombrie am fost la Nicolae Stanciu la cules la vie. Am carat cu botul și nu mi-a socotit nimic și am fost în 17, 19, 20, 30 X. Și în Noembrie am fost, în 2, 4, 7, 9, 11, 13, 14, 22, 23 și în 24 Noembrie mi-am tras suma și mi-a socotit la zi numai 25 lei pe cînd la alt loc am avut tot 30 lei. Așa dară contul a rămas 856 lei. Și pe vară pe cînd am căpatat plata bună el numai 25 lei mi-a socotit la zi. La stropit la vie, la sapă, la diferite lucruri, pe cînd el vrea să mă pună la sărăcie nu să înaintez. Am fost la grâu la cărat numai 25 lei mi-a socotit și la taurariu 50 lei, apoi bine-i așa”. Un tablou mai amanunțit de venituri pe anul 1940 se află la p. 38.

O altă serie de însemnări sunt cele de natură strict biografică. Chiar la p. 2 se găsesc următoarele rînduri: „Aciastă carte este a lui Ioan I. Costea născut la anul 1891, luna Martie, ziua 9. Ioan Costea s'au căsătorit și au luat de soție pe Paraschiva Cătean născută la anul 1892, luna Decembrie, ziua 12. Eara căsătoria noastră a fost în anul 1922, luna Ianuarie, ziua 30, adevă în ziua de 3 Erarhi, Vasile, Gligorie și Ioan”. La p. 27-28 sunt însemnate alte două momente importante din viața lui Ioan Costea. În anul 1926 a ajuns clopotarul bisericii, iar 1928 s'a „deprins cu cîntările bisericesti”. Învațarea acestor cîntări, în anii 1926-1928, a lăsat urme și în caetul de care ne ocupăm. Pe câteva foi libere de alte însemnări (p. 3, 4, 5, 35, 37, se găsesc copiate diferite rugăciuni și cîntări bisericesti, mai ales tropare. Asupra biografiei se mai dau completări despre serviciul militar, nașterea primului copil în anul 1934, gerul din 1932, revărsarea Mureșului (p. 43, 46), ș. a.

Se pare că începînd cu anul 1928, data cînd Ioan Costea a „deprins cîntări bisericesti”, fiind și clopotar din 1926, prin intensificarea legăturilor cu biserica, se produce o schimbare în sufletul său. Descoperirea strămoșilor semnați pe icoanele din biserică, atracția ce o prezentau aceste produse artistice, i-au trezit dorința, care pînă atunci stătuse latentă, de a picta și el. N'am putea spune precis cînd s'a produs această hotărîre, dar constatăm că în anul 1928 Ioan Costea a început să transforme caetul cu însemnări diverse într-o adevărată biblie ilustrată. Aceasta se poate

vedea din p. 43 care e împodobită cu un fel de chenar făcut din decoruri de flori colorate, iar în partea de jos sunt desenate soarele și luna, motive frecvente în iconografia noastră populară. În cadrul acestui frontispiciu e scris următorul text: „Lancrăm la 3 Februarie anul 1928. Am scris de suvenire și de amintire pe această carte în eternitate căci slova s'a citi, car mâna va putrezi. Al meu nume și renume Ioan Costea. Când prin această carte ochii îți vor strabate vei vedea scrisoarea mea, inima-ți va zice cinc-a scris aici. Ioan Costea din comuna Lancrăm, plasa Sebeșului Săsesc, județul Alba-Iulia”. La sfârșitul textului este desenat un înger în genunchi ținând în mâinile întinse înaintea o cruce. Pe pagina următoare se găsește textul: „Aciastă carte este a lui Ioan Costea ce cuprinde întrînsa toate păcăniile lui dela naștere până în prezent și cântece”. Sub text e pictată Sf. Treime. Din aceste însemnări se poate vedea că intenția lui Ioan Costea era să facă o autobiografie pe care o și începe pe pagina următoare, la care să mai adauge și cântece. Intenția lui n'a fost însă realizată, biografia a rămas cu o singură pagină, iar din cântece nu întâlnim decât romanțe „Flori de nufăr” la p. 99.

La această data (1928) Ioan Costea avea 37 de ani. În el se trezește dorința de a picta și așterne pe paginile următoare ale caetului fără nicio întrerupere peste 50 de icoane sfinte, la care adaugă la sfârșit câteva motive laice. Să analizăm mai amănunțit aceste produse.

Iată mai întâi lista subiectelor pictate: 1. Sf. Treime, 2. Bunavestire, 3. Intrarea lui Isus ca împărat în Erusalim adica Fluriile, 4. Isus se roagă în munte, 5. Iuda sărută pe Isus, 6. O scenă cu Isus, 7. Isus își duce crucea, 8. Isus pe cruce, 9. Inmormântarea lui Isus, 10. Mironosițele la Mormânt, 11. Învierea, 12. Petru se lapădă de trii ori înaintea cântatului cocoșului, 13. Cina cea de taină, 14. Apostolul și Evanghelistul Mateiu, 15. Apostolul și Evanghelistul Marcu, 16. Apostolul și Evanghelistul Luca, 17. Apostolul și Evanghelistul Ioan, 18. Sf. Ierarc Nicolae, 19. Nașterea lui Isus, 20. Botezul Domnului, 21. Facerea lumii, 22. Moise când a trecut poporul în pustie și a înecat pe Faraon în Marea Roșie, 23. Răstignirea lui Isus, 24. Moise primește tablele legii, 25. Sf. Trei Ierarhi, Vasile, Grigorie și Ioan, 26. Tăierea împrejur, 27. Întâmpinarea, 28. M. M. George, 29. Înălțarea cinst. cruci, 30. Înălțarea

Domnului, 31. Pogorirea Duhului Sfânt, 32. Nașterea Sf. Ioan Botezătorul, 33. Sf. Apostol Petru și Pavel, 34. Sf. Proroc Ilie, 35. Schimbarea la fața, 36. Adormirea Nasc. de D-zcu, 37. Taierea capului Sf. Ioan Botezătorul, 38. Nascerea Nasc. de D-zcu, 39. Înălțarea cinst. Crucii, 40. M. M. Dimitrie, 41. Cuv. Paraschiva, 42. Arhang. Mihail și Gavril, 43. Intrarea în biserică, 44. Alungarea din Raiu, 45. Cain și Abel, 46. O scenă din vechiul testament, poate în legătură cu Sodoma și Gomora, 47. Sf. Nicolae, 48. M. Ilaralambie, 49. Regele și Regina Maria, 50. idem, 51. „Arhanghelul pe vaporul din Constanța”, 52. Isus Hristos, 53. Isvorul de viață dătătoriu, 54. Horea, 55. Schițe: Franz Iosef, un vânat și trei calareți, între care unul este Mihai Viteazul.

În afară de aceasta serie continuata fara întrerupere dela p. 44-73 se mai găsește răspândite printre alte însemnări ale filelor anterioare câteva schițe în creion. Astfel la p. 3 în cadrul Învierii e schițată figura lui Isus, iar dedesubt e scris tot cu creionul troparul Învierii. Întâlnim și figuri omenesti (p. 39, 40, 41, 42) între cari și bustul unui militar (p. 39). Apoi o femeie torcând p. 41 și în două locuri figura „Regelui Mihai” p. 42, 56. Aceste schițe în creion se reduc mai mult la conturul feței, încercând uneori sa le fixeze și o anumita mimica lipsită însă de expresii semnificative precise.

Firește ca nu e cazul sa ne oprim la compoziția acestor produse pentru a vedea întru cât I. Costea nu cunoștea prea multe chestiuni bisericești, abia deprinsese „cântările” și câteva operații necesare calității de „clopotar”. În al doilea rând caetul de care ne ocupăm nici nu cuprinde „icoane” adevărate, ci simple exerciții sau încercări pentru a-și satisface în orele libere instinctul artistic moștenit dela înaintași. Dacă totuși tablourile lui sunt foarte apropiate de icoanele bisericești se datorește faptului că acestea din urma au servit de modele celor din tîi. Desigur ca în afara de icoanele din biserică i-au mai servit modele și manualele de școală primară, cum se poate vedea din pictarea lui Horea dupa tabloul pictorului Adam, reproduș în astfel de manuale.

Foarte rare sunt cazurile când imaginația artistului intervine direct pentru a crea un subiect nou. Un astfel de exemplu îl constituie tabloul intitulat de autor „Arhanghelul pe vaporul dela Constanța”, în care e pictat un va-

por modern, ce poarta inscripțiile „Dacia” și „Constanța”, iar deasupra vaporului e pictat un arhanghel. Tot creații personale par să fie (după primitivismul compoziției) tablourile în care reprezintă facerea lumii și trecerea Evreilor peste Marea Roșie.

În privința motivelor decorative ce însoțesc unele tablouri trebuie să remarcăm în mod special prezența florilor stilizate, de obicei compuse, care încadrează sub forma de ghirlande mai ales primele tablouri. O singură dată întâlnim pictată și frunza de stejar cu ghindă. În general se poate spune că vegetația este subliniata în mod deosebit printr'un verde închis și artistul profita de orice ocazie pentru a așeza în compozițiile sale cel puțin un arbore ca simbol al peisajului natural. Alte motive decorative sunt: soarele, luna și stelele, motive iconografice obișnuite în pictura pe sticlă.

Dacă luăm în considerare execuția artistică a acestor tablouri și condițiile în care au fost lucrate — lipsa de pregătire tehnică, material și instrumentar potrivit — trebuie să spunem că sunt destul de frumoase. Personajele sunt în general dinamice și expresive, iar culorile dulci și armonioase. Excepție fac primele acuarele, în care I. Costea întrebuințează culori prea

tari (roșu, negru, verde). Unele picturi au chiar o frumusețe deosebită. Astfel sunt: Mironosițele la mormânt, Pogorârea Duhului Sfânt, Alungarea din Raiu, Isvorul de viață dătător, ș. a.

Iar asupra valorii artistice ne vom opri mai amanunțit cu altă ocazie, când vom putea însoți analizele noastre și de reproducerile necesare. Rostul acestor rânduri a fost mai mult de a sublinia faptul că valori artistice, cu forțe adesea nebănuite, apar și în mediul rural, că se transmit, în cazul zugravilor pe sticlă, din generație în generație, pentru ca în urmă să moara din lipsa unui mediu de perfecționare. Ce-ar fi putut ajunge Ion Costea, fiul zugravului din Lancrăm, dacă cineva l-ar fi îndrumat spre o școală academică? Cine știe că Ion Morar, care a pictat mai multe biserici, între care și pe cea din Săliște (Grui) este copilul trimis la Școală de Popa Breazu din Laz, care l-a găsit mângăind cu cărbune pereții de bârne ai unci case sărăcicioase. Pe obiectele de artă lucrate cu atâta măiestrie de țăranul român, sunt scrise posibilitățile artistice latente ale poporului nostru. Ele trebuie descifrate și valorificate pentru cinstirea neamului care le posedă.

G. PAVELESCU.

NICOLAE IORGA

PREAMĂRIT DE CONTEMPORANI, DUPĂ MOARTEA SA

I. Lucrări românești.

Dupa moartea profesorului Nicolae Iorga, au apărut o serie de lucrări asupra vieții și operii sale, toate scoțând în relief personalitatea sa și locul pe care-l ocupă în cultura românească și în cea universală.

Intre lucrările românești de seamă, publicate în diferite reviste de specialitate sau separat, trebuie așezată în frunte aceea a prof. I. Simionescu, fost președinte al Academiei Române¹⁾

Nu este numai o încercare de caracterizare a operii științifice, ci și o împletire de amintiri duioase despre Nicolae Iorga, din vârsta fragedă a școlii primare din Botoșani.

Se desprinde limpede personalitatea mamei sale, cucoana Zulnia Iorga, femeie excepțională: isteasă, cultă, vorbind vioi și cald, cu o memorie neobișnuită; expunând orice cu un colorit viu. Ea a fost îndrumătoarea temeinică a lui Nicolae Iorga, el moștenindu-i inteligența, vorba convingătoare, memoria uimitoare și sensibilitatea bolnăvicioasă de fină²⁾.

A doua tovarășe, înzestrată cu eroism deosebit în lupta vieții, plină de devotament până la „reducerea personalității proprii”, sprijin dus până la jertfa de sine, a fost soția sa, Ecaterina Iorga³⁾.

După ce ne duce cu gândul la anii de liceu ai lui Nicolae Iorga, firav și izolat dar admirat pentru știința lui, mutat disciplinar la Liceul Național din Iași pentru îndrăzneala de a-și

îndrepta profesorii, prof. Simionescu ni-l înfățișează la Universitatea din Iași, la Școala Normală Superioară, în străinătate, unde se afirmă ca mare istoric, pentru a fi chemat foarte de tânăr profesor la Universitatea din București și, mai târziu, ca membru al Academiei Române.

Din caracterizarea prof. I. Simionescu, Nicolae Iorga apare ca „un uriaș al activității noastre spirituale”⁴⁾, cu prea puțini egali în activitatea spirituală universală, de-o activitate „febrilă, asemenea clocotișului unui izvor gălgăitor de munte”⁵⁾, trăind în vecinicie prin îndemnurile date.

Ne-a dat însuflețire, încredere în noi înșine, ne-a „chemat” pe toți la datorie contra dușmanilor de veacuri, cu „verva-i înflăcărată”⁶⁾.

Care sunt îndemnurile date de Nicolae Iorga, prin viața și opera sa, îndemnuri sinonime cu îndrumări?

Cel mai însemnat este munca, ea stând la temelie productivității și creațiunii. Ne-a dat exemplul vieții sale de vreme neîncercată, de muncă intensă și continuă: „De la Iorga se poate învăța cât folosește inteligenții, metodică întru buinare a vremii”⁷⁾.

Al doilea îndemn, tot atât de mare, este patriotismul. Preocupările și mai ales stradanii sa uriașe, au un singur scop, ultim și suveran: „a sluji pentru binele țării și al neamului”⁸⁾. Și, cu darul său de-a zugrăvi cald și frumos, prof. I. Simionescu ni-l caracterizează astfel: „Iorga

1) *Simionescu I.* „Despre Nicolae Iorga” extras din *Revista Istorică*, vol. XXVII n-le 1—12, 1942.

2) op. cit. pg. 122.

3) op. cit. ibidem.

4) op. cit. pg. 121.

5) ibidem.

6) ibidem.

7) op. cit. pag. 126.

8) op. cit. pg. 127.

se înalța însă ca un falnic pisc de munte deasupra celorlalți, ultimul învaluit în nimbul de soare când umbra de culoarea oțelului se lasă peste munții din jur. Într'aceasta e neîntrecut. Întrunște în el diversitatea producțiilor unui Hașdciu, cu însuflețirea unui Koșalniccanu, cu patriotismul unui I. C. Brătianu. Aceștia sunt flori razlețe. Fiecare cu o minunată alcătuire. El e pașistea într'acea înflorită, a carei contemplare te cuprinde, îți înalță gândurile spre frumos, spre cele divine” 9 .

Prin acest îndemn, Nicolae Iorga apare ca „însuflețitorul patruns de reala dragoste a neamului”, un „trâmbițaș harnic, destoinic, vijelios” 10) al trecutului și virtuților creatoare ale neamului.

Al treilea îndemn este ridicarea culturală a mulțimii, prin conferințe și publicații. În aceasta direcție a lucrat ca istoric, poet, dramaturg, ziarist, cautând a fi un minunat popularizator, un „far de orientare” 11) pentru generațiile viitoare.

Caracteristicile fundamentale ale personalității sale se cuprind în calitățile și pregătirea sa deosebită de mare istoric și în activitatea sa de „Apostol al neamului” 12). Căci, „firul conducător al vieții sale a fost neamul și țara”. A năzuit să întărească încrederea în „energiile creatoare” ale neamului și să ridice acest neam la un loc de cinste în cultura universală 13).

Profesorul I. Simionescu a știut să prinda calitățile esențiale care definesc personalitatea lui Nicolae Iorga și-i hotărâse locul în evoluția culturii românești. Nu l-a privit numai ca mare istoric, ca savant, ci în rolul lui de factor activ al neamului, în toate manifestările vieții,

rolul lui adevărat de misionar al neamului, de luptător pentru dreptatea țării și îndrumător al multor generații. Și. era firesc ca profesorul I. Simionescu să-l înțeleagă în acest rol, în valoarea lui de muncă națională culturală, de oarece el însuși a fost una dintre energiile mari creatoare ale neamului: un înflăcărat și neobosit naționalist.

În cuvinte calde, duioase, pline de farmec și avânt, de sinceră afecțiune și înțelegere, cu calități de stil care-l apropie, adeseori, prin claritatea și frumusețea lor clasică de Odobescu, profesorul I. Simionescu a reușit să aprindă viu în sufletele noastre icoana lui Nicolae Iorga.

*

Lucrări foarte prețioase, privindu-l mai mult ca istoric, ca savant, sunt acelea ale d-lui prof. N. Bănescu 14 . În toate lucrările, amănuntele și observațiile de amănunt predomină și din bogăția lor răsar caracterizările fundamentale.

Ne referim întâi la elogiul academic în care, de la început, reușește să ne înfățișeze pe Nicolae Iorga printr'o expresie nimerită: „un clocot de viață”, care „mai bine de o jumătate de veac s'a risipit darnic, torențial asupra contemporanilor, a stăpânit mințile, a încălzit inimile, a îndemnat și a poruncit” 15).

Dupa date biografice însemnate și precise, d-l prof. N. Bănescu analizează activitatea și rostul lui Nicolae Iorga, ca profesor, ca istoric și mare patriot. Ni-l prezintă muncind în toate direcțiile, la catedră, în ziaristică, în politică, în literatură, ca orator, pentru „crearea prin cultura a unității sufletești a Românilor” 16),

9) ibidem.

10) ibidem.

11) op. cit. pg. 129.

12) op. cit. pg. 128.

13) ibidem.

14) *Bănescu Nicolae*: N. Iorga, elogiu academic, rostit la 15 Mai 1941, Acad. Rom. publicat în *Revista Istorică* vol. XXVII, n-le 1—12, 1941; *Bănescu Nicolae*: Concepția istorică a lui N. Iorga, în *Revista Istorică*, vol. XXVIII n-le 1—12, 1942 și *Bănescu Nicolae*: Discurs, rostit în ședința de redeschidere a Institutului de Istorie Universală „N. Iorga”, 6 Dec. 1941 și publ. 1942.

15) op. cit. pg. 3.

16) Mărturisire luată din opera lui N. Iorga: *O viață de om*, 1 pg. 140—141, citată la pg. 5.

în vederea unității politice. Ideul naționalist al lui N. Iorga, a crescut și s'a înaripat calauzindu-i viața, din naționalismul lui Eminescu, „revelație fulgerătoare” 17). Astfel, a urmărit, fără preget, crearea unei culturi naționale pe baza trecutului național și specificului național, ca o necesitate vitală națională.

În ceea ce privește literatura, Nicolae Iorga a aratat ca ea este mijlocul de înfrățire, „sufletul unei societăți naționale” 18 și de aceea ea trebuie să afirme sufletul poporului. Pentru aceasta, d-l prof. Bănescu socotește pe Nicolae Iorga ca un continuator al clasicilor noștri, al lui Kogălniceanu, Russo și Maiorescu, creînd al treilea curent mare literar prin activitatea desfășurată la „Sămănătorul”.

Ca ziarist, a lucrat mult, publicând în diferite reviste și ziare și întemeind ziarul „Neamul Românesc”, în 1906, un „amvon” 19) de predică a unității naționale și a drepturilor noastre istorice. A pregătit, prin ziaristică, unitatea conștiinței românești, tot atât de intens ca prin cărțile de popularizare, prin conferințe, prin „Liga Culturală” și prin Școala de Misionare și cursurile de vară de la Vălenii de Munte.

Ca istoric, Nicolae Iorga aparține lumii noastre și celei internaționale. D-l prof. N. Bănescu atrage atenția asupra gândirii adânci ajunsă până la „divinații” uimitoare, scoțând în relief avântul și orizontul larg prin care privea oamenii și evenimentele, cu o pătrundere reală a vieții omenești în toate formele ei de manifestare.

Istoric internațional, se distinge prin studii de bizantinologie și asupra evului mediu. Dar, activitatea sa de istoric, tînde să lamurească istoria națională. Adevărat ctitor al istoriogra-

fiei românești, publica mari și multe colecții de documente și monografii. De la aceste lucrări pregătitoare se ridica la sinteza istoriei noastre, așezând istoria noastră în cadrul istoriei universale, prezentând neconținut oameni și fapte, muncă solidară în toate timpurile și pretutindeni.

În felul acesta caută să fixeze „locul poporului românesc ca factor original, bine determinat și continuu activ al vieții europene, în toate domeniile” 20. De aceea, a pus mare temei pe viața populară, alcătuită din elemente din viața istorică.

Se desprinde concepția sa de „unitate absolută a vieții omenești”, concepția sa asupra istoriologiei: „evenimentele sa se prezintă altfel decât în succesiunea lor cronologică, să fie înlănțuite prin felul cum ele colaborează și concurează la acel mare lucru, cel mai mare din toate, care e viața omenească înșăși” 21.

D-l prof. Bănescu, preamărește nesfârșita iubire de neam, puterea uriașă de muncă, marea erudiție, puterea de inițiativă în toate direcțiile, care-au făcut din N. Iorga „atletul Românilor” a cărui viață „s'a împletit cu viața poporului său” 22, având mereu viziunea viitorului, curajul de-a înfrunta și a se jertfi.

Considerat ca „uriazul generației” sale, care „a exercitat o adevărată suveranitate intelectuală între contemporani”, servește de pildă ca „mai presus de noi și de toate, sta ființa nemuritoare a Patriei și a Neamului” 23.

Lucrarea cealaltă 24 a d-lui prof. N. Bănescu este o completare a elogiului academic, expunând numai concepția istorică a lui Nicolae Iorga, prețuit ca „cea mai strălucită expresie a minții creatoare” 25.

Format sub influența lui Lamprecht, dar a-

17) op. cit. pg. 11.

18) citat de Bănescu N. în „Elogiul Academic”, din „Sămănătorul” nr. 1 din 20 Iulie 1903, la pg. 12

19) op. cit. pg. 14.

20) Citat de Bănescu N. în „Elogiul Academic” pg. 18 din Iorga N. O viață de om III pg. 149.

21) Citat de Bănescu N. în „Elogiul Academic” la pg. 19 din Iorga N., Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité, vol. I (Histoire ancienne) ed. Paris 1926 pg. VII.

22) Bănescu N. op. cit pg. 21.

23) Bănescu N. in op. cit pg. 22.

24) Bănescu N.: Concepția istorică a lui Nicolae Iorga.

25) ibidem pg. 1.

propiindu-se ca ideologie istorica mai mult de Ranke, trecând el însuși prin anumite trepte de evoluție a cugetării istorice, concepția lui se poate stabili în următoarele idei: a) Nu exista legi istorice, ci numai oameni deosebiți și schimbatori; b) Ideea este factor esențial al evoluției societăților omenești; c) Faptele istorice apar sub imboldul acțiunilor puternice și continui, cu manifestare a lor; d) Istoria are misiunea de a urmări fapte și oameni, pentru a reconstrui un sistem de viață unitar și solidar și e Toate manifestările vieții urmează un sens de mișcare, un anumit loc, într'un anumit moment.

Aceasta concepție istorica a stat și la baza cercetării și cladirii istoriei Românilor.

Intr'a treia lucrare 26, d-l prof. N. Bănescu, cu aceeași pietate și caldura de simțire, cu recunoștința și venerație de cercetător format la școala mestrului și continuator al operii sale, revine asupra caracterizarilor de mai înainte, slavind viața acestui „istoric, cugetător și profet” 27, adevărat „titan al culturii noastre”, care-a format generații și ne-a învățat „dintr'odata comoara puterilor vii ale acestui neam” 28). Copleșit de amintiri și duioșie, evoca „cuvântul sau înflăcărat, cu sonorități de metal și scilipiri de sabie”, evoca pe acela care „a despiciat cărări adânci în viața noastră politică, socială și culturală; a deschis ferestre sufletului nostru apasat de neguri” 29.

Din nou e privit ca „învățător fara pereche, îndrazneț deschizător de drumuri noua... fauritor „al concepției unității absolute a vieții omenești”, ca îndrumător în literatură, înviorator și „crainic inspirat al idealului național...,

profet al Românilor de pretutindeni și dornic de înfrățirea popoarelor” 30).

*

Tot atât de însemnate ca și lucrările profesorului Simionescu și ale d-lui N. Bănescu, sunt acelea ale d-lui prof. Gh. Brătianu 31), în calitate de fost elev și urmaș demn și recunoscător. În toate domeniile de activitate ale lui Nicolae Iorga. De fapt, sunt discursuri publicate, răspândite, pentru cunoașterea operii și valorii marelui cititor.

În discursul rostit la redeschiderea Institutului de Istorie Universală „N. Iorga”, cu durere și cu pioasa aducere aminte, d-l Gh. Brătianu evocă personalitatea întemeietorului Institutului, a „cărturarului sămănător al tuturor năzuințelor și revendicărilor neamului” 32).

Evocarea tinde să lamurească rostul întemeierii Institutului de Istorie Universală, considerând această cititorie, pe drept, ca „o în-cununare a trudei de jumătate de veac a lui Nicolae Iorga, în câmpul nemărginit al Istoriei Universale” 33). Căci, cercetarea operelor sale de istorie universală ne arată evoluția gândirii sale, servindu-se mereu de aceeași metodă de lucru, prin comparații, asemănări, deosebiri, paralelisme. Toate cercetările l-au dus către sinteza istoriei omenirii, cuprinsă în volumele intitulate „Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité”, pornind din preistorie și trecând apoi prin toate epocile.

Cruciadele l-au călăuzit spre Orient, spre Bizanț și Imperiul Otoman și astfel, în scurtă vreme, a devenit unul din cei mai adânci cunoscători ai problemelor Sud-Estului Europei,

26) Bănescu Nicolae: Discurs, rostit la redeschiderea Institutului de Istorie Universală „N. Iorga”, în 6 Dec. 1941 publ. de Institut în 1942.

27) Bănescu Nicolae: N. Iorga. Elcgiu academic pg. 15.

28) Bănescu N.: Discurs la redeschiderea Inst. de Ist. Universală, pg. 32.

29) ibidem.

30) ibidem.

31) Brătianu Gh.: Discurs la redeschiderea Inst. de Ist. Univ. „N. Iorga”, 6 Dec. 1941, publ. 1942; Brătianu Gh., Nicolae Iorga, istoric al Românilor discurs rostit la 26 Mai 1943, Academia Română, publ. de Academie 1943.

32) op. cit. pg. 7.

33) op. cit. pg. 8.

pentru studierea căruia a înființat Institutul de Studii Sud-Est Europene.

În spațiul geografic al Sud-Estului european și în spațiul geografic al Europei întregi, a așezat istoria Românilor. Și, astfel, gândul sau de a realiza o sinteză a istoriei omenirii l-a îndemnat să cerceteze pe rând chestiunile Dunării, Rhinului, Mării Mediterane și a oceanelor, așezămintele politice și sociale ale Europei, elementele de unitate ale lumii medievale, moderne și contemporane, cărțile reprezentative în viața omenirii, trecutul poporului francez, Hunii, Ungurii, relațiile Orientului cu Occidentul³⁴).

Ceea ce relevă, clar, d-l Gh. Brătianu, este valoarea eternă a operii lui Nicolae Iorga, prin aceea că orice rând scris „aruncă samânța unei idei, constituie prilejul unei discuții...” trezește interesul într-un grad foarte înalt³⁵. Prin această calitate, opera sa este mereu rodnică. Și, tot astfel, Nicolae Iorga este înțeles ca „o forță a naturii”, după părerea d-lui Jérôme Carcopino³⁶).

Prin opera sa, prin pregătirea sa, prin crearea institutelor de cercetări istorice, prin congresele internaționale la care a luat parte, Nicolae Iorga a țesut legături temeinice între cultura noastră și cultura europeană. Institutul de Istorie Universală moștenește întreaga concepție istorică a lui Nicolae Iorga și toate realizările se vor face în cadrul acestei concepții.

În celălalt discurs, de recepțiune la Academia Română, în locul rămas vacant după moartea lui Nicolae Iorga, d-l Gh. Brătianu face elogiul celui dispărut, punând în lumina naționalismul său, manifestat în întreaga viață, în toate operele care tind să arate valoarea istoriei naționale.

Fiecare rând despre țara și neamul sau tră-

dează o dragoste pururi vie și puternică, dragoste care se confunda cu rostul însuși al existenței sale. Și, calauzit de „înțelepciunea senină” a lui A. D. Xenopol, ea trebuie prețuită numai rezultatele trainice ale activității, care rămân pentru vecinicie, d-l Gh. Brătianu izbutește să ne înfațișeze uriașa operă istorică a lui N. Iorga, oglinda a unei activități uimitoare „prodigioase”, cuprinzând publicații de izvoare gasite în arhive și biblioteci, monografii, biografii, comunicări cu informații documentare, relatari de călătorii și lucrări de sinteză a istoriei Românilor.

„Ca „pelerin și prooroc”³⁷, cutreera ținuturile românești supuse străinilor înainte de 1916, cutreera prin țări străine pentru a lucra în biblioteci și arhive, cautând mereu adevărul asupra neamului nostru în toate epocile, arătând legăturile noastre cu lumea europeană și însemnata europeană a poporului nostru.

„Istoria fiind viața înșasi”³⁸, istoria poporului nostru privește viața românească în toate manifestările ei: în biserică, școală, armată, literatură, artă, societate, negoț, industrie, etc.³⁹.

Paralel cu observațiile clare și reale asupra operii de istoric a lui Nicolae Iorga, d-l Gh. Brătianu, vrăjit de frumusețea amintirilor, cu o emoție vie, aprinde în sufletele noastre clipe înălțătoare și unice din viața profesorului sau și al nostru. Acele clipe se împletesc cu vremurile războiului întregirii și ne arată pe Nicolae Iorga în activitatea sa croică de luptător naționalist. Epoca acestui război este epoca eroică a marelui cărturar, când istoria „cobora..., înarmată și vie, spre a susține și a întări în zile grele conștiința națională”⁴⁰.

Anii de după război sunt închinăți celei de a doua lucrări de sinteză a istoriei Românilor,

34) Toate problemele de mai sus, sunt tratate de N. Iorga, în opere separate, multe din ele răsărite din lecțiile ținute la Școala Superioară de Război și la Universitate.

35) op. cit. pg. 13.

36) *Carcopino Jérôme*: Le professeur Iorga, în *Revista Istorică* vol. XXVII n-le 1—12, 1942, pg. 51.

37) *Brătianu Gh.*: Discurs de Recepțiune, . . . pg. 8.

38) *ibidem*.

39) *Vezi Iorga Nicolae*, operele în care se face istoricul așezămintelor noastre.

40) op. cit. pg. 16.

lumina cazând puternic asupra domniei lui Cuza Voda și Mihail Kogalniceanu 41 .

Opera de istorie națională a lui Nicolae Iorga, alături de cea a lui Xenopol, este piatra de temelie pentru afirmarea drepturilor noastre și îndreptar pentru generațiile viitoare.

D-l Gh. Brătianu starue, în cuvinte mișcătoare, asupra sfârșitului tragic al lui Nicolae Iorga, sfârșit care a însemnat el însuși trezirea conștiinței românești din desnădejde și rătăcire și ridicarea acestei conștiințe pentru a învinge noi încercări.

Împreună cu discursul d-lui Gh. Brătianu, la redeschiderea Institutului de Istorie Universală, sunt publicate și acelea ale d-lor profesori I. Petrovici, N. Banescu și I. Simionescu; iar, ca răspuns la discursul de recepțiune la Academia Română al d-lui Gh. Brătianu, avem acela al d-lui Alex. Lapedatu.

D-l Lapedatu, în puține dar cumpanite și traite cuvinte, caracterizează pe N. Iorga, înzestrat cu „o genială intuițiune istorică”, având „o activitate prodigioasă” și fiind „una din cele mai curate glorii ale spiritualității românești” a cărui operă va trece peste vremuri ca „permanent și nesecat izvor” de cercetări ale vieții românești și „neprețuit tezaur de înalte gândiri și simțiri” 42 .

D-l prof. I. Petrovici evocă pe Nicolae Iorga în cuvinte de înaltă exaltare, reușind să ridice personalitatea și opera sa la proporții uriașe, prin care intră în lumea eroilor, a supraomienilor. Il vedem și noi cu ochii minții pe „uriașul disparut, dominând asistența cu viața sa clocotitoare, cu dinamismul sau pururea neistovit, ce pare să-i asigure 100 de ani de pământească existență, peste nemurirea din lumea eterică, pe care și-o câștigase chiar din pragul tinereții cu supraumana lui strălucire” 43 .

41) op. cit. pg. 22,

42) op. cit. pg. 27—28.

43) op. cit. pg. 22.

44) op. cit. pg. 27.

45) *Sacerdoțeanu Aurelian*: „Nicolae Iorga”, în *Revista Arhivelor* IV 2—Buc. 1941 pg. 205.

46) *Slătinescu Al Sever*: N. Iorga, scriitor militar, 1942 vol. I.

47) *Sacerdoțeanu Aurelian*: Cărturarul Nicolae Iorga în revista „Școala și Viața Ilfovului”, anul VI nr. 1, 1942—pg. 3.

48) *Slătinescu Al Sever*: op. cit. pg. 30—31.

Prof. I. Simionescu îl arată din nou ca „un vijelios răscolitor de energii, cu prea înflăcărată pasiune” 44). Părerile d-lui profesor Bănescu au fost expuse mai înainte.

Mai avem de adăugat încă unele lucrări românești, mai restrânse, cu priviri mai speciale; toate însă evidențiază personalitatea maestrului neîntrecut, cu venerație și recunoștință de foști elevi sau de admiratori și mari naționaliști, care au înțeles, mai ales, nesfârșita dragoste de neam și țară a lui Nicolae Iorga.

Scrieri admirative și avântate, ne dau d-nii Aurelian Sacerdoțeanu 45) și Colonel Sever Alex. Slătinescu, acesta din urmă în calitate de militar și'n legătură cu contribuția pe care marele istoric a adus-o „la desăvârșirea artei noastre militare și propășirea armatei românești” 46).

D-l Aurelian Sacerdoțeanu, prezintă pe scurt viața lui Nicolae Iorga, pentru a slăvi activitatea și opera sa, într-o formă de mare înflăcărare retorică. Și, cu alt prilej, pentru cunoașterea însemnătății lui N. Iorga de către învățătorimea țării 47), vorbește despre profesorul sau ca despre „cărturarul neamului”, într-o formă clară de popularizare și în același timp documentat.

D-l Col. Sever Alex. Slătinescu îl ridică la valoarea eroilor omenirii, așa cum i-a înțeles și cântat Thomas Carlyle în opera sa „Despre Eroii”. Dăruindu-și sufletul „oastei românești, armatură eternă a neamului”, opera ostășească a lui Nicolae Iorga este „un permanent imn de slavă, închinat biruințelor românești. Ca și Carlyle, El este un apologist al eroismului și un vizionar al permanențelor eroice” 48).

Lucrări de specialiști, interesați de probleme istorice discutate și lucrute de Nicolae Iorga,

sunt acele ale d-lor profesori Ștefan Mteș și Th. Capidan.

Ca fiu al Transilvaniei și bun cunoscător al istoriei acestui ținut românesc, care ne-a dat el însuși scorioase contribuții istorice, d-l Șt. Mteș se ocupă de activitatea istorică a lui Nicolae Iorga în ce privește Arhivele din Transilvania și Ungaria 49). Este impresionant materialul documentar adunat de marele istoric din arhivele școlilor, orașelor, bisericilor, satelor, breslelor, etc., din aceste ținuturi. Afară de materialul adunat de el însuși, Nicolae Iorga a îndemnat mulți cercetători să lucreze în această direcție. Documentele privesc toate manifestările de viață, ținând seamă și de arhivele companiilor negustorești și ale minorităților etnice. Cu atât mai prețioasă este munca sa, cu cât cercetările au fost făcute înainte de unirea Transilvaniei cu vechiul regat.

D-l Th. Capidan privește pe Nicolae Iorga ca istoric care a dat o contribuție deosebit de însemnată pentru lămurirea formării etnice și cunoașterea vieții Aromânilor 50).

Stabilește ideile noi pe care le-a adus în aceste probleme, prin comparație cu ideile istoricilor străini și români care s'au ocupat de Aromâni și originea lor. Considerat ca „cel mai adânc cunoscător al realităților balcanice” 51), prin lucrări de specialitate, el arată că toate instituțiile balcanice s'au format pe substratul etnic iliro-trac romanizat, dând o structură socială specifică Sud-Estului Europei.

D-l Th. Capidan, expunând părerile cercetătorilor balcanici, de la Thunmann la Sulzer, Roesler, Jirecek, Miklosich, Schafarik, Tomashek și până la cercetătorii români care au răspuns celor străini, Petru Maior, Hașdeu, Al. D. Xenopol, Onciul, reușește să fixeze lo-

cul pe care-l ocupă concepția lui Nicolae Iorga exprimată de timpuriu, apoi revazută și completată 52).

Iată concepția sa asupra Aromânilor:

— „Elementul macedo-român trebuie derivat din populațiunea romana din regiunile ilirice” și, într'alt loc, adaugă: „Aromânii... sunt un popor alcatuit din aceleași elemente etnice (ca și Daco-Românii)”, înțelegând ca elemente etnice elementele traco-ilirice.

El afirmă persistența elementului românesc în Sudul Dunării, ca populație romanica cu îndeletniciri pastorale și așezări pe înalțimi, așezări greu de grecizat. Deci, Aromânii au o origine sudică, traco-iliro-romana, luptând contra grecizării și, adeseori, izolați în mod natural de influența grecească.

O minuțioasă contribuție biografică, ne-o dă d-ra Fințescu Georgeta 54), lămurind anii de studenție a lui Nicolae Iorga, la Universitatea din Iași.

Cu această lucrare, încheem o parte însemnată a lucrărilor publicate după moartea marelui profesor și istoric.

II. Lucrări străine.

La scurtă vreme după moartea lui Nicolae Iorga, la 6 Dec. 1940, d-l Mario Roques, profesor la Collège de France și membru al Institutului de Istorie Universală „N. Iorga”, a vorbit despre personalitatea și opera sa într'o ședința comemorativă la Académie des Inscriptions et Belles-Lettres 55).

D-l Mario Roques reușește să ne dea o icoană vie, reală a lui Nicolae Iorga, pe care l-a

49) *Mteș Ștefan*: Nicolae Iorga și Arhivele din Transilvania și Ungaria, în *Revista Arhivelor*, Buc 1941, IV 2, pag. 214—223, închinată lui N. Iorga.

50) *Capidan Th.*: N. Iorga și Românii din Sudul peninsulei Balcanice pg. 41—50 în *Revista Istorică*, vol. XXVII n-rele 1—12, 1942.

51) op. cit pg. 42.

52) *Vezi Iorga Nic*: Geschichte des rumänischen Volkes, vol. I, și *Iorga N.*; Histoire des Roumains et de la romanité orientale vol. I—II.

53) operele citate.

54) *Fințescu Georgeta*: Din viața de student al lui Nicolae Iorga, în *Revista Arhivelor* VI 2, Buc. 1941, pag. 220—247, în amintirea lui N. Iorga.

55) Discours de *M. Mario Roque*, în *Revue Historique du Sud-Est Européen*, XVIII, Buc, 1941 pg. 10.

cunoscut de aproape și cu care a colaborat, interesat de manifestările culturale ale poporului românesc. De la început avem accente de prețuire dreaptă, isvorite din afecțiunea care i-a legat și din impresia pe care-a produs-o vestea morții sale tragice... „A fost unul din acei oameni ai vremurilor epice, inițiatori, conducători, diriguitori ai națiunii; care trebuiesc, fără înecutare, să înțeleaga tot asupra țării lor, să învețe tot, dar de asemenea să descurce tot, să trizeze, să adapteze tot ce pot să-i dea alte națiuni, să încerce totul la ei, să înceapă totul, să organizeze totul, mai târziu să verifice totul, să îndrepte și adeseori să reia totul din temelie” 56).

Privita astfel, cariera lui Nicolae Iorga apare „eroică” 57) prin îndarătnicia cu care învinge oboseala și prin puterea uriașă de muncă continuă, rar de întâlnit în lume, odihna însemnând pentru el doar o schimbare de preocupări. Activitatea lui este „multiplă, rapidă, vie, bruscă”, deslanțuind în semenii săi entuziasmul fanatic alături de ura cruntă.

Ceea ce deosebește pe d-l Mario Roques de contemporanii ceilalți, este înțelegerea temperamentului lui N. Iorga și patrunderea individualității sale, intrând adânc în tainele constituției sale psihice din care decurg însușirile sale atât de variate, uneori atât de opuse, în aparență.

Aceste însușiri surprinzătoare prin contrastul lor aparent, sunt analizate în toate manifestările întregii sale activități, activitate diversă, uriașă, impunătoare.

Autor de versuri și de teatru, a adunat un imens număr de documente, a făcut sinteze de istorie universală și a scris istoria poporului său, a fost profesor universitar dar și la Școala Superioară de Război, la Paris și la Valenii de Munte, a fost popularizator și mare orator parlamentar, ziarist și critic literar.

O mare încredere în inteligența, valoarea

și talentul său, era tăria și necesitatea vieții sale. De asemenea, nevoia vie de a arunca în public, a răspândi prin viu grai și scris cunoștințele sale, ideile sale, chiar înainte de a le fi lăsat să se așeze în sufletul său. Tipografia de la Valenii de Munte a fost mijlocul de răspândire „al oratorului și apostolului” 58).

Și aici intervine caracterizarea sa ca orator: — „Pentru a fi orator, îi lipsea mlađicerea și dramaticul vocii, al gestului, așa spune a gândirii; dar era un neobosit explicator, un surprinzător indicator al unor imediate puncte de vedere. Prin desfășurarea rapidă, izbitoare, dar continuă a vorbirii sale cu sonorități monotone, insistente, corosive, erai dus — uneori copleșit — către concluzia pe care Iorga, vorbind, părea totdeauna că o privește cu ochii săi negri, strălucitori, dilatați, dincolo de public, ca și cum o fascina, o prindea și o arunca această concluzie, cu totul caldă, la picioarele auditorilor fascinați” 59).

D-l Mario Roques accentuează rapiditatea cu care se informa, cu care se adapta, ceea ce explică calitatea sa de poliglot și cele peste 800 volume și 10.000 articole. Alte calități deosebite sunt uitarea de sine, gustul înăscut pentru luptă, bucuria replicii prompte și tăioase, replică dusă până la perfecția unui bun joc de scrimă, mulțumit de ținta atinsă, înzestrat cu curajul de-a întâmpina toate riscurile, iubind cu voluptate succesul public, mereu dorind a fi în frunte, trecând ușor peste crizele scurte de gelozie irezistibilă față de succesele altora... 60).

Accestor însușiri se adăogă o școală metodică istorică, sprijinită pe paleografie și diplomatică, pe limbile clasice, slave și moderne. Încât, ceea ce părea spontaneitate sau improvizație era, adeseori, izvorât din cunoștințele bogate, orânduite de-o memorie extraordinară.

Viața sa este istorie națională, cultură națională, politică națională. A urmărit ridicarea

56) op. cit. pg. 11.

57) *ibidem*.

58) op. cit pg. 12.

59) op. cit pg. 13.

60) op. cit. pg. 15.

poporului său prin cultură, păstrând originalitatea națională, cu toate împrumuturile străine. A fost un întemeetor în toate direcțiile, satisfăcut de-a fi întemeetor. Cu acest prilej, d-l Mario Roques indică operele istorice de seamă, colecțiile de documente, revistele, ziarele, instituțiile de cultură din țară și străinătate create de el, considerând opera istorică ca o operă de preț, foarte felurită, „adeseori excelentă și totdeauna luminată de inteligență” 61).

Munca sa de istoric se deosebește prin grija documentară, prin concepția sa largă asupra istoriei și a istoriei Românilor, scriind multe opere parțiale pentru a reda civilizația întreagă a Românilor, arătând „interdependența dezvoltărilor și transformărilor istorice în Sud-Estul european” și „pătrunderea ideilor occidentale în Sud-Estul european” 62).

Din concepția sa largă au izvorât lucrări de istorie universală și convingerea că istoria are o mare valoare educativă morală, întărind ideea de libertate omenească.

Caracterizările d-lui Mario Roques, ieșite dintr'un spirit de observație foarte fin și dintr'o simțire sinceră care nu stânjenește obiectivitatea și înlănțuirea logică ci caută totdeauna precizia și adevărul, sunt foarte prețioase, venind mai ales din afara granițelor noastre.

A doua lucrare de seamă este a d-lui prof. Jérôme Carcopino, prieten al României, publicată în 1931, pentru a sărbători la Paris împlinirea a șasezeci de ani ai lui Nicolae Iorga,

republicată în 1942, în semn de comemorare 63).

Prieten și coleg, d-l Carcopino îl prețuiește pentru patriotismul sau arzător, pentru spiritul de dreptate care-i strabate existența și pentru calitatea sa de însuflețitor cu „o titanică” putere de muncă...

„S'ar crede că mai mulți oameni se întrunesc în el pentru a duce la capăt toate sarcinile pe care le are, pentru a conduce în frunte politica și cercetarea desinteresată, ziaristica și învățământul, știința și literatura” 64).

D-l Carcopino scoate în evidența „voința de neînfrânt ajutată de facultăți creatoare care sunt ca și o forță a naturii personificate 65).

În calitate de prieten și cunoscător al lui N. Iorga, admiră simplitatea sa naturală, ca o podoabă a „inteligenței sale marețe”, ca expresie a unei inimi sincere și generoase.

Ceea ce mai impresionează încă, este raționalizarea până la extrem a muncii și felul său de-a vorbi „cu o voce de tunet” sprijinit pe documente și dorința de a-și convinge ascultătorii prin adevăr. Istoria sa universală este considerată adeseori paradoxală dar foarte însemnată prin sinteza mareașă și prin discernământul faptelor istorice, sintetizând surprinzătoare.

Expunerea d-lui prof. Carcopino, este plină de afecțiune, de prietenie, de prețuire sinceră și într'un stil elegant, de curtoazie și grație.

Dr. MARIA I. NEGREANU

61) op. cit. pg. 16.

62) op. cit. pg. 17.

63) *Carcopino Jérôme*: Le professeur Jorga, în „L'Europe du Sud-Est”, Paris 1931 și în Revista Istorică, XXVII n-le 1—2, 1941.

64) op. cit. pg. 54.

65) op. cit. pg. 55.

ION SIMIONESCU

DARE DE SEAMĂ COMEMORATIVĂ

Nenumarate au fost referințele, recensiile, cronicile, comunicările oficiale care au memorat prin cercetarea operei vieța de muncă a totdeauna bineintenționatului om de știință, profesor și academician I. Simionescu.

Pentru cei 70 de ani de viață petrecuți printre noi până azi, scriind pentru toate mințile, pentru toate vârstele, se cuvine să ne ocupăm mai pe larg de opera sa.

Numai pentru a enumera titlurile lucrărilor profesorului I. Simionescu, există o carte de aproape 100 pagini în care d-l prof. Gh. Macovei cu o râvnă migaloasă și respectuoasă a înregistrat volumele, broșurile, comunicările, conferințele sfatosului și neobositului academician. E bine să menționăm acest lucru din capul locului.

Cetirea unui repertoriu bibliografic enumerând operele profesorului I. Simionescu, poate singur să-ți sugereze titanica muncă zi de zi a învățatului, care dacă neobosit a cercetat fauna și flora pământului românesc în special, cu grije parintească își lasa din când în când analizele și elaborările savante ca să meșteșugasca pentru întreaga suflarea neamului românesc cu înțelepciunea condeiului plin de șart, învățături sanatoase cu rădăcini adânci.

Adevărat cărturar al neamului nostru, descins din mijlocul satului moldovenesc, avea să-și urce mintea viguroasă și mereu puternică până la învățăturile cele mai înalte, ca apoi cu dragoste fierbinte să împartașească tuturor din lumina capatata.

Fără pic de odihnă a colindat, cu gândul și cu fapta, din tinerețe și până astăzi, mereu neobosit, plaiurile, câmpiile, așezările și oamenii lor, învățând, povățuind prin scris, cu graiul.

A drumețit pretutindeni prin țara asta, cu suflet veșnic tânăr; știe munții, îl știu toate

cărarile, toate drumurile, așa cum prin scris îl știu toate cărările ce urcă în mințile Românilor, sătenilor și școlarilor.

Munca profesorului I. Simionescu este o pilă, un imbold pentru toți. Da — tinere cunoașteți țara, munții, câmpiile, dealurile, arborii. Tot ce mișcă în țara asta să-ți împrietenesti prin cunoștință. Toate ierburile și florile, toate viețuitoarele: animalele și oamenii. Mai ales oamenii trebuie cunoscuți, în mediul lor de viață. De aceea profesorul Ion Simionescu s'a ocupat de problemele vieții sătești, convins că fața satului trebuie să fie alta decât aceea pe care o prezintă astăzi. Povățuind învățătorii, povățuind preoții (în recente sale **Scrisori către învățători, Scrisori către preoți**) nu încetează o clipă arătând comorile poporului nostru, să nu atragă atenția asupra calităților și asupra cusurilor.

Permanent și pretutindeni, în fiecare rând din cărțile pe care le-a scris cărturarul venerabil, îndeamnă la cunoașterea frumuseților țării, la cunoașterea oamenilor săi.

Pentru sensul bine precizat al operei de o viață a profesorului I. Simionescu, unul și același, străbătând în același sens și neșovăind la nici o piedică ori lipsă de rezultat, se cuvine să arătăm în această prezentare opera înțeleptului dascăl, după ce mai întâi vom despărți cercetările și publicațiunile științifice, savante, de cele de popularizare și instruirea maselor.

Astfel, se cuvine în primul rând să ne oprim asupra operei științifice, — desigur, aceea care, deși mai puțin vastă, totuși cea mai adâncă, de contribuție serioasă și personală, aceea care a asigurat profesorului I. Simionescu scaunul de academician și președinția Academiei Române, urmărind îndeaproape judicioasa **Bibliografie** a d-lui prof. Macovei, trebuie

să enumerăm în primul rând lucrările de geologie, apoi acelea de paleontologie. Verificarea acestor două cicluri de lucrări, absolut științifice, oglindesc odată mai mult, temeiul pregătirii profesorului și încă, — concludiv, — grija nestrămutată de adâncă cunoaștere a tot ce e românesc. Fiindcă, trebuie să observăm și să subliniem, că și atunci când își întocmește lucrările care să-i aducă o glorie științifică și prețuirea printre savanți,—și își ia materialul din pământul țării sale. Din tinerețe și până azi, din 1889 de când putem data opera venerabilului academician și până în 1943, — titlurile lucrărilor cuprind o localitate din România, un ținut, o apă, un munte, un izvor măcar. Tot temeiul muncii sale, harnicei sale munci, pornește din rădăcina pământului Bărăganului, Moldovei, Dobrogei, din pădurile și piatra munților Carpați; dela sborul păsărilor peste Ceahlău și Parâng, dela fluturii livezilor și hol-delor românești.

Lucrările științifice din domeniul geologiei studiază malul Prutului (Creta superioară și calcarele cu *Lithothamnium* pe malul Prutului. Arh. Soc. St. Lit. Iași VIII, 92-95, 1897), Carpații (Asupra prezenței Callovianului în Carpații românești. Bul. Soc. St. VII, 59-60. 1898) și Sur l'origine des conglomérats verts du tertiaire Carpathique. Ibidem, VI, 310-312, 1910), Peștera Dâmbovicioarei (Ueber die Geologie des Quellengebiets der Dâmbovicioara, Rumänien. Jahrb. XLVII, 9-51, și Pub. fond. V. Adamache, 1898), Dobrogea (Note sur l'âge et le faciès des calcaires de Hârșova-Topal, Dobrogea. Ann. Scient. IV, 187-191, 1907), Moldova (Sur la présence des cendres andésitiques à la base du Sarmatien de Dorohoi, Bull. Sect. Scient. VI, 67-71, 1920), Basarabia (Note sur un calcaire à Bryozoaires du Sarmatien de Bessarabie, Ibidem, VII, 103-105, 1931).

De asemenea, lucrările cu caracter strict științific de contribuții substanțiale, inedite, din domeniul Paleontologiei, își iau subiectele din cercetări în Transilvania (Ueber die oberkretazische Fauna von Uermös-Ormeniș, Verh. 227-234, 1899, Fauna cretacică superioară dela Uermös-Transilvania. Publ. Fond. V. Adamache, 237-274, 1899 și *Ursus spelacus* din peștera

dela Cioclovina-Hunedoara. Mem. sect. sciint. 1941), Muntenia (Studii geologice și paleontologice din Carpații sudici. III. Fauna callovi-ană din Valca Lupului-Rucăr, Publ. Fond. V. Adamachi, I, 189-230, București 1899, Les ammonites jurassiques de Bucegi, Ann. Scient. II, 175-203, 1905 și Asupra unui *Anthracotherium* dela Petroșani, Mem. Sect. Scient. Ser. III. T. X. 1935).

Aceste lucrări ale eminentului elev și emul al aceluia care a fost Cobalcescu, circumscriu personalitatea pur științifică a profesorului I. Simionescu. Enumerarea lor ne îndeamnă să cuprindem subiectele geologice pe trei mari regiuni ale țării noastre, astfel:

1. Platoul Moldovei i-a atras dela început atențiunea, — mergând foarte puțin pe jaloanele lăsate șovăelnic de profesorul și premergătorul Cobălcescu. „Descifrarea în amănunt a alcătuirii geologice a acestui ținut se datorește aproape exclusiv prof. I. Simionescu... După ce a demonstrat că paleozoicul dela Nistru trebuie să se întindă în profunzime până în fața Carpaților și că platforma rusească constituie temelia platoului Moldovenesc... arată totodată prezența la Prut a cretacicului și a Tortonianului stând pe această platformă, peste care se așterne apoi Sarmatianul, ce ocupă toată partea de Nord a Moldovei. Marele recif tortonian-sarmatic din Volhinia se prelungește spre Sud până spre Prut... Prin cenușa andesitică descoperită în județul Dorohoi, a dedus existența unei faze eruptive a vulcanilor din Călimani în vremea Sarmaticului inferior”.

2. Cercetând Basinel Dâmbovicioarei, I. Simionescu „a determinat cu precizie existența și succesiunea diferiților termeni ai Jurasicului și Cretacicului, iar în ordinea tectonică a pus în relief structura casantă a întregii regiuni”.

3. „De un cuprins și mai amplu” sunt studiile întreprinse, — mai matur fiind în Dobrogea. Aci surprinde și soluționează probleme de stratigrafie, obținând odată cu cercetarea din punct de vedere geologic a acestei provincii și un „excepțional de bogat material paleontologic”.

Prin „descoperirea și identificarea formațiunilor devoniene din județul Tulcea” se fixează primul reper în ceea ce privește „vârsta diferi-

telor formațiuni ale Dobrogei hercinice”. Dar studiile sale cele mai numeroase sunt cele asupra „Mezozoicului dobrogean dela trias până la cretacic”.

Daca acestea ar fi să le socotim lucrări cu caracter regional, e locul să amintim lucrările ale caror rezultate au contribuit la rezolvarea unor chestiuni nu numai de ordin local, dar și general. Printre acestea sunt de amintit contribuțiile privitoare la **Originea conglomeratelor verzi din terțiarul carpatic** ori a **Verrucanoului din Carpații orientali**, ca să nu mai cităm problemele ridicate de geologia județului Neamț.

Dacă personalitatea lui Cobălcescu l-a îndreptat spre știința Pământului, fiind format totdeauna și în mediul Școlii de Geologie de la Viena, pe vremea când o conducea un Eduard Suess, profesorul I. Simionescu pornește dela studiile de stratigrafie „ca fiind printre cele dintâi care conduc la concluziuni sigure și definitive în materie de istoria Pământului” poposește într’un repaos larg în cercetările paleontologice pentru ca să se recreeze, să-și dea frâu imaginației și culorilor condeiului său în operele de popularizare pentru toți.

Se cuvine, așadar, să poposim de asemenea și noi acum, asupra activității fostului președinte al Academiei Române în domeniul Paleontologiei.

N’ar fi suficient, ci superfluu să notăm doar amploarea și varietatea, mai ales când rezultatele obținute sunt de o valoare care face ca lucrările din acest domeniu să se așeze „printre lucrările clasice din această specialitate”.

Cu studii cari merg dela vertebrele cele mai superioare până la cele mai inferioare nevertebrate, îmbrățișând toate epocile arhaice dela Paleozoic la Quaternar, savantul I. Simionescu nu numai că îmbogațește cunoștințele referitoare la trecutul pământului României, dar descopera forme noua de viață, necunoscute în alte părți ale lumii.

Rezultatele „l-au condus adesea la stabilirea unor legături necunoscute între provincii geologice foarte îndepărtate, cum a fost cazul provinciei alpine și a celei himalaiene din vremea triasica. Iar materialul paleontologic adunat

prin cercetările întreprinse, a fost tot de el prelucrat și prezentat.

Studii ca acelea asupra faunei devoniene din Dobrogea, asupra faunelor jurasice și cretacice din Basinul Dâmbovicioarei dimpreună cu cel al faunei cretacice superioare dela Perșani, — marturisește d-l prof. Gh. Macovei academicianul în pioasa și prețioasa **O viață de muncă** Prof. I. Simionescu, București, Cartea Românească, 1941: „sunt primele cercetări fundamentale și complete asupra faunelor respective și totodată cele mai importante contribuțiuni la cunoașterea vieții din acele timpuri” p. 12. Prof. Simionescu remarcă într’un mod cu totul special seria memoriilor asupra mamiferelor gliocene dela Cimișlia (Basarabia), iar Monografia faunei **sarmatice a României** este „una din cele mai complete lucrări din câte s’au scris asupra unei faune terțiare dela noi”.

Munca savantului I. Simionescu poate fi ilustrată nu numai prin scrierile documentate în specialitate (Stratigrafie, Paleontologie) ca și prin materialul colecțiilor care formează mândria laboratorului de Paleontologie al Universității din București (materialul dela Cimișlia-Basarabia) și podoba laboratorului de Geologie din Iași (materialul dela Dâmbovicioara și din Dobrogea).

Dacă până aci am enumerat ajutându-ne de puține caracterizări, lucrările care formează imaginea savantului I. Simionescu, în alte două compartimente a dării noastre de seamă comemorative vom prezenta **profesorul și scriitorul operelor de popularizare**.

Din robusta muncă de cercetare atentă și îndelungă a materialului și cu sfătoșenia și exemplificările ample obținute din multe lucruri și locuri văzute, putem reconstitui monumentală figură a profesorului I. Simionescu.

Cunoscând științific munții, pământul, apele, dela Geologie la Paleontologie și de-aci la Geografie, punțile sunt la îndemână. Cutrecrând țara dealatul și dealungul, naturalistul cu însușiri de bun cercetător avea să observe nu numai fosilele straturilor geologice, ci și fauna și flora de azi, locuri și oameni, așezări și obiceiuri. Preocupările naturalistului, treptat, se vor fi îmbinat cu cele ale geografului, ale etno-

grafului, ale sociologului, ale istoricului chiar. Din atâta îmbinare, dintr'un asemenea armonios și enciclopedic țesut se înfiripă, vie și puternică, figura de dascăl al tinereții noastre.

Profesor de Geologie la Facultatea de Științe din Iași, pe locul înaintașului Cobalcescu, profesor de Paleontologie la Facultatea de Științe din București, a crescut cu dragoste de pământul național 40 de serii de studenți. Dăscălind tinerețea românească, are să-și ecarină toată cunoștința poate aridă și necomunicativă cu un verb, smălțuit cu toate culorile și tot pitorescul prins de ochii drumețului îndrăgostit de toate cele însuflețite și neînsuflețite. Pornind dela descrierea unor numuliți fosile, profesorul nu se poate opri să nu povestească și împrejurările și întâmplările în care au fost descoperite exemplarele a și exemplarele b.

Ceca ce o viciață întreagă, sârguincios, a strâns cu mintea și cu ochii a fost comoara din care pe îndelete să scoată și să arate tinerețului universitar. Pedagogia profesorului I. Simionescu este aidoma cu accia pe care o putem schița din operele sale de popularizare. E pedagogia spontană fără formule și definiții din tratate pestalozziene, ori altcumva, ci pedagogia neînvățată de nicăeri, a părintelui pentru fetei săi. Iar grija ca toată lumea să înțeleagă, pentru ca să știe, i-a mărit dascălului elocința și puterea de convingere.

Cu spiritul său animator, muncind pentru învățământ ca secretar general al Ministerului Educațiunii Naționale, printr'o largă și bogată publicistică, profesorul I. Simionescu și-a tălmăcit știința, nu numai în memorii sobre la Academia Română, dar și în tratate și manuale, dela cele pentru învățământul universitar, până la cele de școli primare și în calendare cinstiților gospodari.

Pentru gama variată a activității sale larg națională și cuprinzător românească, pentru o viciață de muncă în domenii de strictă specialitate, ca naturalist profesor, cât și pentru acțiunea de răspândire a culturii în masele poporului nostru, afirmând calitățile și diyulgând defectele însușirilor Românilor, prof. I. Simionescu se conturează ca o figură reprezentativă a spiritualității noastre, cea mai demnă pentru

locul de președinte al Academiei Române.

Fără o pedagogie de împrumut, promovând o proprie pedagogie, grija pe care a purtat-o dela începutul carierii sale învățământului științelor naturale, precum și școlii în genere, s'a manifestat prin numeroase scrieri: unele cu caracter pur didactic ca tratate și manuale (*Tra-tat de Geologie*, 1927; *Introducere în Paleontologie*, 1929; *Paleontologie românească*, 1943, etc.), altele referitoare la predarea acestor discipline (*Didactica Științelor Naturale*), iar altele cu caracter mai general, în care a îmbrățișat cele mai variate probleme de învățământ (*Bacalaureatul în „Revista Fundațiilor Regale”*, 1934, nr. 6; *Tineretul în viciața națională a Țării în „Cele trei Crișuri”*, 1942; *Cultura mulțimii*, 1940; ș. a.). Toate aceste articole și comunicări ori conferințe, conținând observațiuni asupra învățământului nostru, mărturisesc continua și marea preocupare de educația tinerețului.

Din preocuparea didactica sunt isvorite și cele mai multe lucrări de popularizare. Am putea spune că volumele scrise într'o limbă quasi-literară înfățișând pitorescul României, cași în cele în care oamenii, locurile și lucrurile țării sunt arătate, pot fi socotite pe buna dreptate auxiliare folositoare manualelor și tratatelor didactice. De aceea, pentru ca să trecem la lucrările care vor consolida personalitatea de scriitor al operelor de popularizare (*Tara Noastră, Fauna și Flora României, cași ciclurile Pitorescul României: 1. Intre Dunăre și Mare, 2. In lungul graniței, 3. Pe drumul apelor mari, 4. Prin munții noștri, ori Tinere, cunoaște-ți țara; Tinere, cunoaște-ți neamul, Tinere, cunoașteți arborii; Oameni aleși: I. Străinii, II. Români*), se cuvine să amintim cele două sute de conferințe, cele peste o mie de scrisori împrăștiate în cărți, broșuri, anuare, almanahuri și calendare. La fel trebuie să enumerăm cele 49 de volume apărute în „Biblioteca de popularizare a Științei” editata de Casa Școalelor, cași cele peste cincizeci de numere din colecția „Cunoștințe folositoare”, editată de Cartea Românească din inițiativa și conducerea prof. I. Simionescu. Grupele „Energii românești și „Energii streine” au fost cu deosebire viu cerute. Peste tot în aceste scrieri autorul a luat

și reluat mereu problemele sale scumpe, pe care le-a talmacit de ficcare dată pentru o altă patura de oameni pe care astfel îi îndemna la cunoștință. De-aci iarăși putem măsura una din calitățile rare la savanți în general și la români în special. Profesorul I. Simionescu nici un moment nu a obosit să nasca noi curiozități și să educe pe toți cei din juru-i, indiferent de pregătirea ce va fi avut-o fiecare. Meticulos, pe limba fiecăruia a reluat și a înscilat cu pitoresc anecdotic, cu pastelari de tablouri, învățăminte care altminteri n'ar fi atras pe nimcni și noțiunile lor cele mai elementare ar fi ramas necunoscute pentru multă vreme și pentru mulți.

Munca de acest fel, ingrată și poate și prea modesta pentru savant, pentru profesorul de universitate gasește în prof. I. Simionescu slujitorul rabdator, iscusit, care își irosește tot plinul minții și al sufletului cu talent născut din dragostea lucrului pe care îl îndeplinește. Astfel,, negura satclor, semidictismul pseudo-intelctualilor își are în opusculile prof. I. Simionescu lumini și răspunsuri lapidare, atractive pentru memorat și calde pentru a fi strânse în suflet.

Urmând sa dam ascultare felului în care am înțeles să cuprindem această comemorativă dare de seama asupra omului și operei unui Profesor și Academician ca I. Simionescu, după ce am înfațșat savantul și apoi profesorul, ne propunem ca, slujindu-ne de citate variate și critic alese, sa ilustrăm cea de a treia și cea mai importantă latură a activității sale: aceea de scriitor al operclor de popularizare.

În primul rând trebuie să ilustrăm susținerile noastre cu o înfațșare a unor prefețe a operclor profesorului I. Simionescu. Chiar dacă ar fi să citam prefața unui Tratat, cum ar fi acel Tratat de Geologie și de acolo putem constata preocuparea permanentă a profesorului tuturor.

„Accasta carte este sistematizarea cursului de Geologie, pe care-l fac la Universitatea din Iași. Ea se adresează deci în primul rând studenților.

Seriind-o, m'am gândit însă și la toți aceia, cari în viața practică au nevoie

de cunoștinți geologice, cași la acei, cât de puțini, cari ar dori să-și completeze cultura lor generală prin sinteza fenomenelor complexe ce se petrec azi în pământ ori au avut loc odată la fața pământului. Tocmai prin asemenea priviri generale, Geologia are importanță educativă și culturală.

Din această cauză am căutat să fiu cât mai limpede în scris, să înlătur pe cât posibil termenii prea greu de înțeles și să orânduiesc materia așa, ca să înlesnesc tuturor cetirea cărții”. (Tratat de Geologie, Prefața, „Cartea Românească”, 1927).

Așadar „m'am gândit și la toți aceia care în viața practică au nevoie de cunoștinți geologice” spune profesorul tuturor. De aceea d-sa mărturisește întotdeauna când începe să scrie o carte că va căuta să fie limpede în scris, să înlătore ceea ce ar îngreuna înțelegerea; iar materia o dispune astfel în volum, încât să poată fi cuprinsă mai ușor.

Tot așa, dacă e să descifrăm Lămurirea la ediția I-a a monumentalei lucrări Țara noastră, tipărită la Fundația pentru Literatură și Artă, sub direcția profesorului Al. Rosetti, și din ea avem de ascultat cum materia ei, predată doi ani ca un Curs despre România, cu prilejul suplinirii catedrei de Geografie dela Universitatea din Iași, s'a gândit „a pune la îndemâna tuturor o privire generală asupra țării”. Și mai departe, completează cu grijă scriitorul poporului: „Cartea trebuie luată... ca o chemare spre cunoașterea pământului pe care ne ducem traiul, cu toate bogățiile hărăzite de natură, dar și sfortările pentru valorificarea lor”. Științific, dar nu pedant; savant, dar nu inaccesibil, scrisul domnului I. Simionescu este așa cum s'a străduit să fie: „Mi-am dat toată silința să scriu cât mai limpede; am ocolit voit, rigiditatea științifică, deși într'una m'am sprijinit pe rezultatele riguroaselor cercetări... Am însemnat principalele izvoare folosite, nu atât de dragul arătării lor, ci mai ales spre a trezi încrederea în munca științifică românească”.

Citatul de mai sus ne explică prea bine

dece cărțile învățatului cărturar care a fost I. Simionescu ajung la nenumărate ediții și la zeci de mii de exemplare. O exemplificare în plus, din care să putem iarăși vedea căldura sufletească transpusă într'un stil la fel, îmbinat din grijă de instruire sănătoasă; iată cum sună prefața la ediția a V-a din lucrarea *Oameni aleși*, vol. I: „Copiilor țării mele închin această carte scrisă cu gândul curat de a-i îndruma către vicață adevărată de om”. Și mai departe, continuă astfel:

„Din necunoașterea existenței acestor însușiri curat omenești, care deosebesc pe om de restul lumii vietăților, din lipsa cultivării lor spre a le manifesta, poporul nostru a ajuns la aproape fatalismul brațelor încrucișate, așteptându-și soarta fără nici o încercare s'o schimbe după nevoe. „Cum va vrea Domnul” este semnul slăbiciunii, nesocotirea energiei proprii, ce zace ascunsă în fiecare om”.

Pentru ca să-și consolideze și mai bine sensul lucrării noi pe care o dă tiparului, cărturarul nostru concludă în aceeași prefață: „...singura trăinicie... a unui individ, a unui neam nu se bizue decât pe muncă... pe folosirea timpului ce însemnă răbdare și mai presus pe îndârjita hotărîre, voința... de a învinge și a ajunge la ceea ce trebuie să constituie serioasa manifestare a energiei românești”.

Alteori, pe lângă aceste moralizatoare cuvinte, își alege cu discernământ paralele grăitoare între cele suferite de românism și restul lumii; ori ce facem noi și ce-au făcut alții în situații asemănătoare. Gânduri amare vor fi acestea, dar și ele ziditoare de trainice sentimente în mintea celor care le ascultă.

„Fărămițarea și irosala energiei, altfel productivă în condițiuni favorabile, este o caracteristică a evoluției noastre. Ceea ce aiurea, canalizat, îndrumat pe calea specializărilor, ar fi dus la creierea de opere trainice, la noi s'a risipit în acțiuni diverse, cerute de stadiul înfiripării statului abia încheiat. (*Oameni aleși*, II, Introducere).

„Cine s'a inspirat la noi să veșnicească vre-un act din viața lui Avram Iancu, întru nimic mai prejos și în curaj și în soartă de cât eroul tirolez? În afară de desemnul lui Murnu, ajuns popular, în afară de un roman de L. Rebreanu, care e urmarea serbarilor din 1925? Tot sfânta liniște de la Tebea învăluie pe crăișorul Moșilor”. (Ibidem).

Și cât de sănatoase gânduri sunt și la începutul seriei de volume intitulate „*Tinere, cunoaște-ți Țara*”, „*Tinere, cunoaște-ți neamul*”. Cărturarul nostru întâlnind pe un tânăr bachelat, care i-a mărturisit că „nimic nu știa de truda zilnică a acelora care formează „talpa țării”, mărturisește că acesta l-a îndemnat la scrierile din ciclul *Tinere, cunoaște-ți Țara*! „Iată de ce mă încumet, sfârșește profesorul I. Simionescu, prin această modestă lucrare să trezesc în sufletul celor ce se pregătesc pentru lupta în vicața neamului, macar dorința de a-și îndrepta privirea mai îndelung și mai cu băgare de samă asupra realităților noastre”.

Un îndreptar pentru cunoașterea liniei pe care o păstrează pretutindeni în lucrările sale profesorul I. Simionescu, sunt iarăși cuvintele vibrante cu care începe prima și ultima carte din ciclul *Pitorescul României*. În *Între Dunăre și Mare* cuprinde autorul cunoașterea sa întregă despre ținutul Dobrogei.

Aci, parcă — poate și pentru că are o mai minuțioasă cunoaștere a ținutului strabătut în lung și în lat — și mai mult stilul povestitorului se înduioșează, freamătă cald, îndrăgostit. Pasajele pe care frumusețea lor intrinsecă ne obligă să le cităm, ca o împlinire de ilustrare a scriitorului poporului nostru, sunt totdeauna și un model de stil scriitoricesc substanțial și expresiv. Iată Dobrogea:

„Pământul dobrogean este o adevărată corabie a lui Noe. Mai ales primavara și toamna, când paserile calatoare, în pribegia lor ritmică se abat în delta, în Dobrogea se afla furnicarul cel mai bogat de animale. Dela mistreții carora le place desigur umbros al plaurului, până la helghia ca ninsa, lunga de o șchioapa;

dela vulturul măreț și pajura voinică la aușclul cât o nucă, cc-și țese din pâslă cuibul ca o pungă, ori pescarușul numai smaragde și topaze; dela șarpele lui Esculap, gros și lung, la șopârlița cu bumbi de sidef; dela lenevosul somn și gustosul morun, la svârluga cât un vierme, noian de animale felurite mișună prin iarbă, pe sub pământ, în ape ca și în aer. Unele au venit de departe; musafiri întârziați, dau locurilor un colorit exotic. Flamingii din delta Nilului fac uneori vizită neamurilor lor dela gurile Dunării, iar vestitul șarpe Boa își are drept reprezentant pe Eryx jaculus, care stă toată ziua ascuns în nisip. Familii de focă se adăpostesc în peșterile dela Caverna; delfinii sglobii fac tumbe în jurul vaporului ce duce la Constantinopol.

Și haina vegetală a Dobrogei cuprinde stropi exotici. Liliceii înfloresc pe coasta dealurilor până aproape de Agighiol; smochinii trag brâu catiflat pe țărmul dinspre Balcic; plante din Transcaucazia și Persia, se întâlnesc pe pământul dobrogean, cu cele dinspre Mediterana, alăturarea de obișnuitele flori de prin meleagurile noastre.

Acclăș amalgam e și printre oameni.

Nu este numai babilonia din spațiu, dela Tatarii în stângere și Găgăuții cu origine enigmatică, până la puținii Italiani cari își mențin vioiciunea lor meridională...

Dobrogea era trunchiul prin care seva rădăcinilor resfirate în întinsa stepă eurasianică, trecea spre cununa frunzelor și a roadelor desfășurate în sudul Europei; era puntea pe unde, mai ales iarna, veacuri peste veacuri, nu mai conținea furnicarul omenesc...

Dobrogea, cu gurile Dunării și portul Constanța, este fereastra pe unde se aerisește cuprinsul țării, altfel o clădire bogată dar izolată, în care s'ar întinde mucăgaiul grânelor putrezite. Fără Dobrogea ne-am înăduși în saul nostru".

Neistovit și mereu harnic, cel de al patru-

lea volum din ciclul Pitorescul României: Prin munții noștri, este început sub semnul unei rugi care ține loc la prefată și bun îndemna pentru sine-și de a continua opera de popularizare începută: „...să duc la bun sfârșit aceste pagini, prinosul meu... către prea scumpa Țară, cu frumuseți atât de mândre, cu neam vrednic, dar așa de greu și des încercat... să isprăvesc încercarea mea de închinare înaintea altarului... dragostei de Țară”.

Când o lucrare de peste graniță se întâmplă să conțină învățătură pe placul profesorului-cărturar nu stă la cumpănă și nu pregetă să o traducă cu dibăcie într'o românească savuroasă. Așa s'a întâmplat cu lucrarea lui W. Bonsels: *Albina Maia și aventurile ei* (tradusă în românește din germană în 1921), care, apărută în 1912, prin calitățile ei a ajuns repede a fi tradusă în mai toate limbile pământului (rusă, daneză, suedeză, finlandeză, olandeză, ungară, portugheză, engleză, cehă, spaniolă, italiană și franceză). În românește, ediția din 1921 a acestei traduceri a atins tirajul de 389.000 exemplare.

Felul scrisului și desțelenirea de drumuri pentru multe preocupări, aduc din ce, în ce mai nenumărați cititori și cercetători ai lucrărilor profesorului sărbătorit.

Astfel „schitele”, „impreziile fugitive scrise ca foiletoane” despre Orașe din România, nu numai că au atras atenția, dar o astfel de carte „a dat îndemn nu numai la vizitarea orașelor noastre, dar a prilejuit și un început de monografii mai detaliate”.

Să spicuim acum, după ce am arătat intențiunile și cele ce-și propune scriitorul poporului, să spicuim textele pentru a arăta pe-deoparte, cum și în ce măsură realizează propunerile și de pe altă parte — totdeodată — mijloacele de care se slujește pentru a pătrunde în massă și a lucra asupra lor, așa cum arată succesul și răspândirea operelor sale în popor.

Mai întâi materia propusă pentru a forma materialul unei opere este dela început eclectic departamentat. Materia odată organizată, în mari despărțăminte, este rândul compartimentelor să fie asortate pe cât mai simplu, mai

fiere, cu o cât mai expresivă față. Să aducem în sprijinul observațiunii noastre, recentele lucrări intitulate *Oameni aleși*, vol. I. Străinii și vol. II. Românii. Care sunt capitolele primului volum de pildă: *Credința, Vorba, Arta, Poesia, Filosofia, Călătoria, Știința, Industria, Armata*. Care sunt personalitățile cu care înțelege să-și ornameze despărțiturile astfel cumpănite? În capitolul *Vorba* de exemplu, figurează *Demostene, Cicero, Jean Jaurès*. Apoi, din fiecare mare despărțământ, nu lipsesc *Luther, Beethoven, Goethe, d'Alembert, Th. G. Masaryk, Louis Pasteur, Gutenberg, Napoléon*. Și cum înțelege să ni-l prezinte pe fiecare? Cu mijloacele cele mai simple posibil, fără însă să bagatelizeze; având grije să pună lumina chiar pe ceea ce se cuvine să fie clar, limpede. Despre d'Alembert, — nume nou pentru urechile multora de pe la noi — începe astfel, comunicativ, ca într-o nuvelă: „Intr'una din serile cu ceață deasă, rece, din luna lui Noembrie dela începutul veacului al 18-lea, fu lepădat pe treptele micii biserici dispărute St. Jean-le-Rond de lângă Notre-Dame din Paris, un copil abia născut. Acesta, dimpreună cu Diderot, Helvétius și Rousseau aveau să conceapă evanghelia realismului și pregătitoarea revoluției franceze”. Enciclopedia, care „trebuia să conție programul spiritului omenesc în toate manifestările lui... monumentul puterii de gândire și de muncă al omului” (p. 75).

D'Alembert, „cu educația sa universală începută în dogmatismul religios, dar sfârșită în preciziunea și rigurozitatea matematică”... nu putea să rămână străin la vântul de reformă din cultura generală a timpului său când „speculațiunile metafizice din veacurile anterioare nu mai mulțumesc spiritele scrutătoare de adevăr, își face apariția o nouă îndrumare a gândirii spre pozitivism, spre lămurirea științifică a fenomenelor”. (Op. cit. p. 75).

Din volumul II, *Românii*, cuprinzând capitolele: *Bătrânii, Luptătorii, Pionierii, Ziditorii, Indrumătorii, Arta, Biserica, Știința, Eroii necunoscuți*, nu lipsesc figurile unor: *Dimitrie Cantemir, Avram Iancu, Eliade-Radulescu, Titu Maiorescu, N. Iorga, G. Enescu, Ion Codru-Drăgușanu*.

Pentru a înfățișa stilurile de care înțelege

să se folosească scriitorul poporului, e nevoie să recurgem la exemplificari din *Țara noastră*. Aci putem admira varietatea stilurilor, adecvate cu un simț sigur pentru fiecare capitol. Când va scrie despre vicața pastorală, condeinul scriitorului va literaturaliza, va întrebuița calificative, va pasteliza astfel:

„Plaiurile întinse din zona pășunilor alpine au atras o populațiune rară dar constantă în timpul verii, acea a pasto- rilor, odinioară cu turme mari de oi în jurul stânelor, numeroase și spațioase.

Pastoritul înseamnă izolarea de restul lumii pentru câteva luni. Nevoile sânt restrânse ca și mijloacele de a le înfrânge. În schimb, omul trăiește mai apropiat de natură; ea-i influențează gândurile, îi modelează sufletul și-l împinge să caute lămurirea fenomenelor prin proprie observare și judecată.

Pe plaiurile de munte se întâlnesc ciobani veniți din ținuturi depărtate: „cel moldovan, cu cel munțean și cu cel vrâncean”.

Pe înalțimi aveau loc din vreme în vreme iarmaroace, care adunau și lumea satelor dinprejur. Rămășița acestor adunări s'a păstrat până azi cu Târgul fetelor de pe muntele Gaina. La Lacul-roș de pe Penteleu, cam cu trei generații în urmă, se ținea târgul de Sânzienne. Amintirea târgurilor e vie încă în Țara Loviștei. Neleile, sărbători așteptate în multe părți din Oltenia, Munții Apuseni, Țara Hațegului și Banat azi s'au retras spre câmp. Mai de demult erau legate de munte, rămânând în multe locuri ca numiri de vârfuri. Erau întâlniri, probabil și cu caracter economic, pe plaiurile înalte, cu stâne numeroase (Munții Olteniei, Sebeșului, M. Rodnei).

Spre vârf de munte se unifica nu numai limba ci și legăturile etnice. Dragostea de satul parazit vremelnic, se intensifică. În „Valea Dorului”, din spre Săliștea, ciobanii sânt așteptați toamna, sărbătoriți de satul întreg. Și ei se scoboara cu daruri: furci frumos încrustate, sem-

nul scrisului și al dragostei lor, așa cum se pricep, cum le-au suflat cetințele bra-zilor, cum le-au arătat stelele cerului. „Miorița”, expresiunea adâncă a unor sen-timente alese, a luat naștere pe vârful de munte, în singurătatea naturii mărețe, în sălbăticia ei primitivă” (p. 50-51).

Portretele va fi învățat să le zugrăvească so-bru, dar complet, după cronicile vremurilor, fi-îndcă astfel ne înfățișează Maramureșenii:

„Maramureșenii sânt oameni chipeși, cu fața deschisă, ochii pătrunzători și nas corioat. Sânt buni la inimă, primitori și politicoși cu străinii. Când te întâlnesc, nu lipsește să-ți spună drept bună ziua: „Laude-se Domnul”, la care trebuie să răspunzi „În veci”. Este formula folosită dela trecerea lor la Uniți, în mijlocul vea-cului al XVIII-lea”. (Ibidem, p. 135).

Un oraș ca Blajul e prins nu numai în linii geografice, descriptive, ci ne este înfățișat și în aspectul pe care i-l dă trecutul său istoric. Astfel scrie despre Blaj:

„Aproape de Alba-Iulia, la întâlnirea celor două Târnave se găsește Blajul (4716 loc.), liniștit centru al culturii naționale de pe vremuri, capitala jud. Târnava-Mare.

E orașul lui G. Șincai cu sufletul me-reu agitat, al blândului Clain, al studio-sului T. Cipariu. Alături e Câmpia Liber-tății, unde a răsunat glasul lui S. Barnu-țiu, ascultat de Avram Iancu dar și de N. Bălcescu, când s'a adunat poporul spre a cere dreptul la viață. Era, și a rămas, orașul școalelor românești deschise dela 1754”. (Ibidem. p. 146).

Și stilul urmărește sinuozitățile materiei pe care o are de exprimat. Când această materie e severă, matematică, haina stilului e gravă, rigidă poate, corectă, fără ondulațiuni și oco-lișuri.

„Pe lângă zone atractive sânt altele,

mai puține, cu condițiunile de viață mai grele. Arii de mică desime se găsesc în munți între 700-1300 m.; în stepe și deltă ori bălțile Dunării. Județul Tulcea are cea mai rară populație dintre toate 22 loc. pe kmp.). Regiunea subpopu-lată era partea răsăriteană a Câmpiei Române. În 1853, la est de Mostiștea abia erau 1,1 loc. pe km patrat, pe când valea Buzăului arată o intensă populație (103,2 loc. pe km patrat). Înaintările s'au făcut de-a-lungul văilor. Valea Mostiștei ajunge în 1899 cu o densitate de 128, a Ialomiței 117 pe km patrat, dublată în 40 de ani. Ochiurile de stepă de o parte și alta a Mostiștei abia se urcă la 7 lo-cuitori pe km patrat”. (Ibidem, p. 257).

Obiectiv, totuși cu un larg suspin de neamul vârtej în acest colț de Europă, scriitorul ne spune: „Am stat prinși într'un vârtej neogoiat (noi Românii) care nu dădea răgaz nici spre gândire liniștită, nici spre activitate continuă... Vitejia vremurilor, ca urmare în parte și așe-zării geografice a pământului, nu a fost în-termitentă, ca la alte noroade”. Și toate aceste explică multe alte necazuri și lipsuri ale Ro-mânimeii. O sincronizare plină de învățătură își face loc aci și cu o expresivitate adecvată, într'o treime de pagină prinde substanța a câ-torva pagini perifrastice altfel. Scriitorul nos-tru scrie astfel:

„Pe când la noi iureșul Tătarilor pus-tiau satele și orașele, la 1240 se înteme-iază cea dintâi Universitate în Neapole. Pe vremea când Giotto vestește Renaște-rea, la noi Bogdan abia descalecă în Mol-dova. Cristofor Columb descopere o lume nouă, când la noi Ștefan e silit să alerge dela Cetatea-Albă în Codrul Cosminului, din Baia la Hotin. În apusul Europei li-teratura clasică franceză atinge apogeul, pe vremea când la gurile Dunării abia încep timid să se răspândească scrieri bisericești. Newton ajunge la stabilirea legilor de armonie cosmică, în timp ce între Carpați și Nistru, cronicarul Miron Costin abia are răgaz să însemne, cu a-

dăncă durere, valurile ce se abat peste biata lui țară. Lumina cărții tipărite, în graiul înțeles de popor, prinde a se înțeți la noi abia în vremea când în Apus enciclopediștii stărnesc lupta pentru desrobirea individuală, cerând dreptate și libertate. Goethe își încheie activitatea literară și științifică prodigioasă și senină; la noi abia prind a licări luminițele cărții tipărite pe înțelesul poporului. Dincolo Faust, Contractul social ori Critica Rațiunii pure, stărnesc frământări culturale, dincoace „Isprăvile lui Machedon” și „Istoria prea frumosului Arghir și a prea frumoasei Elena” desvaluiau lui Eliade Rădulescu „Parintele literaturii române” farmecul limbii românești”. (Ibidem, p. 507).

Succint și edificator acest pasaj vine să întărească adâncă noastră convingere și dorință că numai astfel ar trebui să se memoreze trecutul, numai astfel ar trebui să se scrie Istoria. Așa mințile fragede ar putea reține, singure ar putea să judece, să cântărească, să concludă. Numai așa sterilul românism ar fi schimbat pe o monedă mai de preț. Și atât noi înțelegem să fie spus trecutul în toate ramurile lui de manifestări, încât gândim că odată și-odată, cineva, ori câțiva vor încerca să arate cele ce au fost, pe toate fețele, de pretutindeni, câte s’au întâmplat.

Dacă i se pune la dispoziție un număr din colecția Cartea Satului, scriitorul care este prof. I. Simionescu nu șovăie și cu o penă colorată, încărcată de metafore, de figuri de stil și descripții sugestive, slujindu-se de narațiuni delicate, abile, concepe o cârtică folosită pentru sate, botezată: Auzite și trăite în țară. Și în ea scrie de toate și despre toate. Despre mâncare, despre viața unui fir de grâu, despre pierderea de vreme, despre roadele cetitului. „E bine să se știe cum era satul lui Onofrei, Brehueștii, din partea de Nord a Moldovei:

„Așezat ca un cuib în fundul unei văiu, se afla mai la o parte de drumul

mare. Avea uliți întortochiate, cu suișuri și scoborâșuri aspre. Casele erau din vălatuci, acoperite cu stuh batut și cu ogrăzi mari, de puteai întoarce în fața casei carul în loc, fără să se anine oiștea de parii gardului. Îndărutul casei, într-o livezoara, câți-va vișinei, pruni piperniciți, își duceau viecea chinuită.

În spatele satului puhoaietele au sapat răpi adânci, de gâlgăiau apele, amenințătoare, după o ploaie repede; ogoarele trase din vârful dealului spre vale erau spălate de pamântul ce-l avea mai bun. Padurea, odinioara ajungea până ’n marginea satului. Acuma între sat și pădure se întinde izlazul saracacios, ars de cum dădeau lunile de vară.

Scaii de toate soiurile ori laptele-cânelui amar de nu-l ating nici caprele, lu-
ară locul padurii” (p. 6).

Un fir de grâu „este o vietate ca și noi, ca și câncle, ca și peștele, caci doar și ea se naște dintr’o samântă, crește, moare. Ca să crească îi trebuie hrana; piatra nu crește.

Vor spune unii: Cum e vietate buruiana, dacă nici nu simte, nici nu mișcă. Să nu credeți una ca asta. Când rupi creanga dintr’un copac, e dreptul ca el nici nu fuge, nici nu țipă, dar tânjește. Și apoi oare mușcata din fcreastra nu simte lumina soarelui, de-și îndreapta frunzele înspre el? Nu se mișcă oare cârcelul de mazare sau lujerul de fasole până ce dă de haragul de care se prinde? Simt și plantele; se mișcă și ele, dar fiind legate de pamânt, se mișcă mai încet, mai pe nevăzute”. (Ibidem. p. 40 și urm.).

Cu aer de dojană și îndemn dimpreună sfatuește cârturarul nostru, constată și sfatuește de dreptul:

„Noi am cam ramas în urma; chiar dintre vecini ne-au întrecut. La ei n’au mai rămas de cât cel mult 10 din 100 care nu cunosc slova. La noi sânt cam

jumatată și jumătate. Dar dacă socotiți ca din jumătatea știutorilor de carte, adică din aceia care au trecut prin școli, eci mai mulți uita să scrie și să citească, pentru ca nu mai pun mâna pe o carte, vedeți ca dacă nu e de tot întunerec peste sate, dar ceață deasă tot a rămas.

Și doar nu atâta din rea voință nu pun oamenii noștri mâna pe o carte, cât din rea obișnuință. Obișnuința și în rău și în bine la om este mare lucru. Greu e să o dobori. Te obișnuiești singur, dar obișnuința se trece și dela parinți la copii. Numai cine știe ce întâmplare grea te poate sdruncina din obișnuință, pentru a te face să apuci o cale nouă... (Ibidem, p. 88).

„Trebuie, oameni buni, să ne dăm și noi cu toții pe drumul cel drept. Omenirea nu ne așteaptă pe noi. Ea merge repede înainte. Cine rămâne în urmă e amenințat să piară. Noi trebuie să ne silim să nu rămânem în urma tuturor. E pacat. Proști nu suntem, leneși nici atât.

Ce ne lipsește, este lumina cărții. Cu puțină osteneală, dacă ne vom ajuta vom ajunge să o răspândim și peste satele noastre. Ne va fi de mare folos, de oare ce un înțelept de al nostru a spus cu drept cuvânt: „Învățătura la om e o comoară și munca e cheia ei; păzești bine cheia ca să nu perzi comoara”. (Ibidem, p. 89).

În ediția Casei Școalelor, — Colecția Bibliotecii de popularizare a Științei — a făcut să apară, între altele și următoarele lucrări ale sale: *De-ale naturii*, 1935; *Colțuri din țară*, 1934; *Mănăstiri din țară*, 1931; *Popasuri prin țară*, 1930; *De prin țară*, 1928; *Sate din România*, 1926; *Lecturi geografice, A. România*, 1923.

Orice din țara aceasta este preocupare pentru scriitor. Toate îl ajută să-și illustreze dragostea de neam: „un arbore adesea poate da subiecte de gândire, de observare, ori contemplare”. Osteneala umbletului și a scrisului îi e o plăcere fiindcă știe că acestea „aduc o mai adâncă înclinare sufletească față de țara care ne hrănește și pe care trebuie să o cunoaștem ca să o iubim cu adevărat”.

Cum deschide paginile unor însemnări? Printr-o observație constructivă, printr-o ușoară dojana, care și ea îmbracă o formă de mustrare constructivă. Pledoaria pentru atlas ar fi una din acele căreia merită să-i dăm loc aci:

„Cu instrucția noastră generală, nu prea sântem obișnuiți a folosi un atlas.

Absolvenții cursului liceal abea pot să se orienteze pe hărțile murale. De aceea în bibliotecile cărțurilor noastre rar de tot se găsesc atlase.

Cu puțină bunăvoință, te deprinzi lesne să folosești un atlas; înțelegerea hărților este absolut necesară, mai cu seamă în vremurile prin care trecem și în deosebii pentru noi.

Când însă atlasul cuprinde pe lângă hărți și unele lămuriri economice, el înlocuiește cărți întregi. Reprezentarea plastică a manifestațiunilor complexe de viață, alăturate comparativ din țări deosebite, îți sugerează atâtea gânduri asupra realității, încât te trezești stând ceasuri întregi în fața atlasului deschis, fără să te ostenești”. (*Colțuri din țară*. p. 5).

Pentru descriptivele și bogatele în amănunte contribuții la cunoașterea naturii ținuturilor românești care sunt Fauna și Flora României, avea scriitorul să-și pregătească penița scriind pe îndelete acele *Lecturi științifice, Din ale Naturii*. Să ne întrebăm de ce face acest lucru? Singur I. Simionescu ne dă răspunsul. De ce e bine să cunoaștem fenomenele naturale? fiindcă acestea „observate, îndrumă spre cunoașterea legilor firești care conduc și societatea omenească”.

Prețioasele puneri la punct sunt rândurile pe care nu ocolim a le cita aci, lămurind cât se poate de complet obiectivitatea de spirit, limpezimea de stil sănătos, părăsind podoabele inutile:

„Nimic nu este nou sub soare. Mai tot ce omul se mândrește că a „inventat”, există în natură. Multe din descoperirile omenești ar fi fost mai de demult folosite, dacă omul în loc să se concentreze în sine, ar fi adâncit mai bine natura cu aplicările legilor mecanice ori fizice în genere...”

...În adevăr, multe din cele create de om nu sânt originale. Aproape totul, sub o formă sau alta, se întâlnește în natură. Singura descoperire e doar că ceea ce a produs omul pare uriaș față de el, dar ceea ce natura a făurit este uneori atât de minuscul încât nici nu e băgat în seamă”. (Din ale Naturii, p. 39).

Nu poate fi vorba că lucrările sale au în ele însele o condamnare: vor fi depășite, uitate. Alt maestru va ști să vestească altcumva, lucruri nouă. Dar scrisul prof. I. Simionescu înseamnă o lumină ce vestește viitorul. Progresul este tot ce învederează paginile sale. Și ar fi numai să ne ajutăm de finalul rândurilor scrise, pur și simplu, despre frunză, pentru ca profesorul, savantul, scriitorul, întruniți atenți peste frazele ce au să le aștearnă, să proorocească parcă viitorul, progresul ce fără îndoială va veni, se va instaura și ne va depăși continuu:

„Dar inventatorul cel mai dibaciu mai stă îndărăt în fața frunzei. El nu a putut încă să producă sinteza așa de simplă pe care clorofilul o face în fiecare clipă, creînd bobul de amidon din unirea C cu H. Când va ajunge la aceasta, se desleagă și problema socială a luptelor dintre oameni. Nu va mai fi bataia de pe pământ; nu va mai fi munca istovitoare a ogoarelor, care să ducă la criza prin care trecem. În retorte care să imiteze celula, cu substanțe asemănătoare clorofilului și prin forța soarelui, fabricile vor da vestitele pilule hrănitoare, ieftine și la îndemâna oricui, căci soarele este al tuturor, iar carbon și hidrogen se gasește pretutindeni.

Până atunci frunza rămâne tainuită fabrică pentru susținerea vieții pământești. De ea atârână totul, chiar manifestarea gândirii omenești.

Moartea ei ar însemna moartea omeneirii”. (Ibid. p. 122).

Dar mai mult decât marginaliile noastre, a zugrăvit personalitatea fostului președinte al Academiei Române, însuși scrisul său. Numai așa am putut caracteriza pe înfăptuitor: prin însăși opera sa.

Lumea noastră cunoaște activitatea academicianului I. Simionescu, dar nu toți cunosc laolaltă activitatea savantului și aceea a profesorului și aceea a scriitorului operelor de popularizare. În această dare de seama comemorativă, manifestările felurite sunt cernute și explicate cu aratari bogate de texte. De pe toate fețele ne apare în același timp învățatul, dascălul și povățuitorul. Cu îndemănare, cu o subtilitate de spirit îmbinată cu o bunavoință fără de margini, cât și dragostea care îl îndeamnă să ia condeiul și să scrie, opera prof. I. Simionescu însuflețită de inspirația artistică și plină de scrupulozitate de cercetător obiectiv, sădește în țărâtime și în tineret farmecul vicții și naturii.

Inspirat, cu tendință de a ornamenta cu artă proza altminteri nevoiașă și pală, condeiul scriitorului pe-alocuri mulțumit și trufaș, pe-alocuri suferind și încețoșat înscriind scaderi, instruește și mustră, descrie și talmacește locuri și lucruri din natură pe înțelesul masselor.

Unealta de capetenie, pentru a fi putut așterne scrisul acesta, este sufletul înțelegător, simțitor, încărcat de bunătate al autorului. Poet și om de știință, meleagurile țării l-au îndemnat și prin farmecul minunat al frumuseților întâlnite, dar și prin interesul stărnit de fenomenele ce se lăsau descoperite la tot pasul, cu realitatea lor promptă, tranșantă. Pitorescul naturii și puterea ei, din pacate încă necuprinsă în întregime de om, l-au făcut odata să se încante de aspectele exterioare ademenitoare, dar atât de adesea înșelătoare, iar alta data să plece urechia la adânc și să cuprinda lipsurile, golurile, suferințele.

Pentru mâine, desigur, câți alții vor fi și câți vor mai trebui să fie, acei care să pornească la muncă doldora de numeroase din calitățile Profesorului I. Simionescu pentru instruirea, îndreptarea definitivă și cât mai grabnică a mulțimilor însetate de cunoașterea sănătoasă a naturii, a legilor ei tot atât de mândre, — dar mai utile încă, — decât Biblia spiritului.

Biblia Naturii își așteaptă diacii, pisarii de mâine, dintre care un inimos, harnic și bineintenționat înainte-mergător le este profesorul I. Simionescu.

Ștefan Popescu

PEDAGOGIE ȘI SOCIOLOGIE

(PROBLEMELE SOCIALE ALE PEDAGOGIEI)

Mișcarea sociologică românească trebuie să fie bucuroasă de succesul obținut pe teren pedagogic, prin crearea unei catedre universitare de „pedagogie socială”; s'a impus, astfel, categoric, studierea raporturilor dintre „pedagogic” și „sociologic”.

De fapt, problema se desbătea de mai multă vreme, și la noi. Dar ea se prezenta, pentru sociologie, ca un punct de afirmat; iar pedagogia o discuta numai ca un ecou al manifestărilor din câmpul pedagogiei internaționale. Succesul sociologiei este că a reușit să atragă toată atenția asupra desbaterii, mutând problema și în mișcarea noastră pedagogică.

Este interesant de revăzut principalele susțineri din trecut, înainte de a se începe discuția problemei raportului dintre „pedagogie” și „sociologie” cu amplasarea pe care succesul menționat o impune. În ce ne privește, aceasta ne folosește pentru a ajunge la încheierile care ne sunt necesare, în cadrul preocupărilor de constituirea pedagogiei ca știință, și anume la capitolul „științelor ajutătoare ale pedagogiei”.

Începem revista susținerilor mai însemnate, expunând punctul de vedere sociologic, fiindcă sociologia este aceea care impune problema raportului „pedagogic-sociologic”; ne referim, în acest scop, la lucrările profesorului D. Gusti.

În propusa „Facultate de Științe Sociale”,

schema „secției sociologice” prevede, alături de sociologie, etică, politică și alte ramuri ale științelor sociale, o catedră de pedagogie socială și națională. (Cf. „Sociologia militans”, București, Institutul Social Român, 1934, pg. XI). Fiind vorba de o schemă, nu aflăm aici cuprinsul disciplinei propuse, care ne-ar fi lămurit asupra raportului dintre „pedagogic” și „sociologic”; vom urmări, de aceea, acest raport, în alte lucrări, reținând, de aci, numai importanța deosebită ce i se acordă, consacrandu-i-se o catedră.

Un prim punct în care adunăm idei presărate pretutindeni (sunt strâns legate de o concepție unitară și de aceea apar în lucrări diferite) este că școala trebuie întemeiată pe studiul realității sociale pe care o slujește.. „...Există o mare nepotrivire între legiuire și realitate. Și atunci, prima datorie constă în adaptarea învățământului de toate gradele la nevoile specifice ale vieții sociale românești, așa cum au fost cunoscute din cercetările monografice. Căci școala nu poate fi privită ca o expresie biurocratică. Ea este și trebuie să fie expresia necesară și firească a mediului social în care este așezată”. (cf. „Știința și Pedagogia Națiunii”, Analele Academiei Române, 1941, pg. 12).

Implicit se afirmă o a doua idee, aceea că școala are de împlinit o funcție socială. Ideea este exprimată și direct: „Ne gândim la foloasele pe care le poate avea cunoașterea adâncită a realităților sătești pentru reforma școlii românești și întemeierea unui învățământ

real, care să-și îndeplinească în întregime funcția lui socială... Școala nu poate fi o instituție cu totul străină de mediul înconjurător, întrucât ea se adresează unei realități precise, pregătind, prin mijloacele locale, care îi stau la îndemână, pentru o viață socială concretă”. („Sociologia Militans”, pg. 82).

În legătură cu aceasta, a treia idee, aceea a **educației sociale**, văzută într'un cadru de etică și politică. „Cum însă în viața practică socială, scopurile și valorile voinței sunt departe de a se conforma normei dreptății și ideilor personalității și culturii, este de neapărată nevoie o educație, o formare a voinței în aceste direcțiuni. Astfel se naște cea mai sublimă sarcină: aceea de a forma și a ajuta să se realizeze voința în sensul dreptății politice și al personalității și culturii etice. Acesta ar fi obiectul unei discipline nouă, a pedagogiei voinței sociale. („Sociologia Militans”, pg. 37-38).

În sfârșit, se pune problema amplă, a **educației adulților și a instituțiilor adecvate pentru cultura poporului**. „Doctrina... izvorită din contactul intim, direct și general, cu sate și țărani din toate regiunile țării, cuprinde o pedagogie a Satului și o pedagogie a Țăranului... Pedagogia Satului se face printr'o unealtă de cea mai mare valoare, numita Camin Cultural... Serviciul Social prevede o școală nouă pentru țăran, o școală de personalități țărănești, deci o școală de formare a elitei țărănești, numită pe scurt Școala țărăneasca”. (cf. „Știința și Pedagogia Națiunii”, pg. 24-25. Alături de „școalele țărănești”, direcțiunea culturii Poporului, din planul de organizare al Ministerului Culturii Naționale, cuprinde „Academii libere muncitorești” și „Cămine, Radio, Cinema”. (cf. „Un an de activitate la Ministerul Instrucției, Cultelor și Artelor 1932-1933”, București, Tip. Bucovina, 1934).

Încheem, menționând că stâlpii importanți ai construcției „Pedagogiei Națiunii” sunt: **Tineretul și Țăranul**. „Experiențele... au aratat, cred, cu prisosință, că marile constante ale Na-

țiunii, Tineretul și Țăranul, înfrățiți, prin știința, cultura, iubire și fapte, formează adevăratele forțe de renaștere a Țării, pentru ca ne dau o clita a Tineretului, conducătoare a Statului, și o elita a Țăraniniei, conducătoare a Satului”. „Știința și Pedagogia Națiunii”, pg. 26.

Am expus, în linii mari, punctul de vedere al Sociologiei, așa cum ni s'a parut ca-l aflăm în lucrări de autoritate recunoscuta.

Este interesant, acum, în urmărirea obiectivă a raportului dintre „pedagogie” și „sociologie”, să aflăm un punct de vedere deosebit, din partea Pedagogiei. Recurgem la un studiu peste care nu se poate trece, în problema noastră: e vorba, anume, de studiul de scurtă întindere, dar cu sistemă și informație bogată, intitulat „Pedagogia Socială și Personalitatea. (București, Casa Școalelor, 1928; conferința în ciclul „Curente noi în pedagogie”, organizat de Casa Școalelor al profesorului C. Năry).

Cercetând, în prima parte, chestiunea „pedagogiei sociale”, concluziile analizei fenomenului educativ, a definițiilor educației, precum și a diferitelor definiții ale „pedagogiei sociale” se strâng în cele două propozițiuni dela începutul studiului: „Pedagogia socială este o denumire nouă pentru o realitate veche. Dintr'un anumit punct privita, educația, deci și pedagogia, a fost întotdeauna socială” pg. 8. Fiindcă, „...educația, obiectul pedagogiei, nu este o afacere pur individuală, ci, din potrivă emnamente socială” pg. 14. Toată problema pedagogiei sociale s'ar reduce, deci, la un capitol asupra „educației sociale”, în cuprinsul „pedagogiei” cf. pg. 41. Astfel fiind, se mai pune o întrebare: „...care ar fi atunci deosebirea față de concepția pedagogică obișnuită, cea care am văzut ca nu pune un deosebit accent pe factorul social, dar care, totuși îl presupune, căci educație individualista nu există și nici nu este posibilă? Deosebirea constă în

primul rând în faptul ca accentul pus pe elementul social al educației este conștient social. Așa dar, caracteristica educației sociale față de aceea, să-i zicem individualistă, constă în primul rând în **predominarea preocupărilor sociale** și, în al doilea rând, în **deplina conștiință a accentuării acestor preocupări**” (pg. 38-39).

Studiul se încheie indicând ca ideal al educației „personalitatea”, cu definiția: „personalitatea este maximum de dezvoltare, într-o ființa umană, a originalității sale specifice, în cadrul principiului social, prin care înțelegem armonia productivă cu mediul”. Se împacă antinomia „individ-societate”, se introduce și accentuarea conștientă a factorului social, și se face, astfel, ca „pedagogia socială” să-și piardă rostul. (cf. pg. 46-53).

Felul cum este concepută „personalitatea” în studiul citat se apropie de idealul „personalității sociale”, caracterizată „printr’un împătrit voluntarism, și, anume: 1. voința de a fi ce ești. Adică actualizarea maximală a potențialului, a latentului personalității; 2. voința de participare la viața socială, adică la structura și funcțiunea unității sociale din care face parte, ca și la viața Totului; deci o încadrare voluntară, o disciplină voită și conștientă, care topește așa zisa antinomie a individului și societății; 3. voința de a crea în sânul națiunii valori sociale și culturale, indiferent dacă sunt mici ori mari, ele fiind egal de necesare înfaptuirii Națiunii. De aceea activitatea creatoare a gospodarului țăran, a profesionistului, a funcționarului, a administratorului, ca și a artistului și omului de știință sunt, din punct de vedere principal constructiv, de o egală însemnătate pentru viața Națiunii. Două lucruri încununează personalitatea socială: un maximum de responsabilitate față de sine însuși și față de Țara și apoi creațiunea, adică transformarea realității de astăzi, pe care o cunoaște, într’un maximum de realitate nouă. În sfârșit, 4. voința de a persevera în realizarea,

cu curaj și cu spirit de sacrificiu, a scopurilor sociale și naționale, în sensul celor trei rosturi amintite mai sus, ceea ce formează, cu un cuvânt vechiu rezumativ, caracterul personalității”. (cf. D. Gusti, „Știința și Pedagogia Națiunii”, pg. 9-10). Acceptarea de către pedagogie a unui astfel de ideal de înțelegere sociologică, evident, are aprobarea Sociologiei. Este mulțumită, însă, Sociologia cu aceasta? Este Pedagogia cu aceasta, perfect înarmată, cu tot ce ar interesa-o, din raportul „sociologic”-„pedagogic”?

Să mai vedem câteva din părerile exprimate în problema noastră. Să urmărim raportul „pedagogic-sociologic” în lucrările profesorului I. C. Petrescu. (Folosim lucrarea „Contribuții la o Pedagogie Românească”, Craiova, Ramuri, 1938 și corespunzătorul „Curs de Pedagogie Socială”, ținut la Facultatea de Filosofie și Litere din București, în anul 1934-35, litografiat, editura Aurel Boia).

O primă idee este că fenomenul educativ trebuie să fie încadrat în realitatea socială. „Pedagogia pură se străduiește să alcătuiască sisteme de educație, care să perfecționeze pe individul-elev. Pedagogia socială caută să încadreze fenomenul educativ între celelalte fenomene. Am putea să plasăm pedagogia socială în cadrul politicii sociale”. (Curs, pg. 39). Această încadrare se face pentru justa înțelegere a fenomenului: „...Cursul de pedagogie socială urmărește fenomenul educativ în raportare la diverse timpuri și la diverse stări culturale și sociale. Tot acest material de studiu era prezentat în scopul de a câștiga o perspectivă mai limpede asupra tipului social pe care trebuie să-l formăm în epoca noastră”. (Curs, pg. 3). „Pedagogia socială privește pe individ ca angrenat în întregul lanț al determinantelor... nu se poate explica individul decât prin societatea, căreia aparține”. (Curs, pg. 74).

Dar raportarea fenomenului educativ la rea-

litatea socială deschide drum unor probleme educative extrașcolare. „Înțelegerea și îndrumarea fenomenului educativ nu este posibilă, fără a-l încadra în ansamblul determinantelor care aparțin acțiunii vieții sociale. Este necesar să facem acest lucru, fiindcă elevul se dezvoltă mai mult sub imperiul altor factori, decât al școlii. („Contribuții”, pg. 38). „Ca roadele școlii să nu degenereze, e necesar să-i organizăm un mediu prielnic de dezvoltare. Sănătatea satului (n. m.: e vorba, aci, numai de Sat), intelectualitatea, moralitatea și religiozitatea satului, gospodăria satului condiționează progresul educației. Pedagogia va trebui să-și lărgască domeniul. Va trebui să devină o pedagogie socială, în sensul de a urmări fenomenul educativ în toate determinările sale sociologice și de a da îndrumări întru organizarea acestor factori”. („Contribuții”, pg. 217). Suntem preveniți aci, să facem o deosebire între conținutul care ar reveni pedagogiei și aspectul care ar interesa pedagogia socială, privitor la o aceeași problemă de pedagogie extra-școlară; iată, în legătură cu „pedagogia familiei”, ni se spune: „Este nevoie, prin urmare, de alcătuirea unei pedagogii familiale, care să urmărească organizarea și promovarea familiei sub toate raporturile... N'am să vă expun nici o chestiune privitoare la educația familială propriu zisă. Aceste chestiuni formează obiectul pedagogiei teoretice și pedagogiei practice. Voiu stărui numai asupra unei chestiuni de pedagogie socială și anume a conflictului care se naște între părinți și copii, între generația adultă și între generația nouă, care urmează să se încadreze vieții sociale”. (Curs, pg. 192-4; „Contribuții”, pg. 120).

Ca teme principale ale cursului de pedagogie socială, cităm: problema tineretului, biologia neamului românesc, familia românească, legislația muncii, asistența socială, biserica, raportul școală-Stat.

În lucrarea „Unitatea Pedagogiei Contempo-

rane ca Știința” (Iași, Tip. Terek, 1936), profesorul St. Bârsănescu considera „pedagogia socială” (în oarecare măsură, „o alta expresie, care se întâlnește în publicistica de specialitate a epocii, cu tendința de a produce confuzie în spirite” (pg. 152), împreună cu „pedagogia familială”, „pedagogia adulților” și alături de „pedagogia criminală”, „pedagogia orbilor”, „pedagogia surdomuților”, etc., ca „pedagogii speciale”. Și despre toate acestea spune: „Intemeierea pedagogiilor speciale, alături de cea generală... trebuie salutăta ca un eveniment de o însemnătate multiplă” (pg. 225-6. Privitor la conținutul „pedagogiei sociale”, doua sunt semnalările importante.

Întâia, este că „pedagogia socială a evoluat pentru a deveni teoria unei forme de educație necesară individului; a educației sociale concepută ca atașarea lui la grupul sau grupările sociale al căror membru este. Prin ea, pedagogia generală își sporește materia cu un paragraf, care a luat o dezvoltare tot mai accentuată, divizându-se ulterior în o teorie a educației individului pentru viața în comunitate, o teorie a educației naționale și patriotice și o teorie a educației civice (pg. 153).

Raportul urmărit de noi mai poate fi cautat în cea de a doua înfățișare a „pedagogiei sociale”, „o concepție nouă și fecundă... care deschide educației un câmp nou de cercetări și acțiune”. Anume, „pedagogia socială din ultimul deceniu se afirmă ca o teorie a asistenței educative a tineretului din perioada post și extrașcolară oferită de Stat și societate prin alte instituții de educație decât școala. În raport cu pedagogia de până acum, care era în general o teorie a educației școlare, ea devine o pedagogie a copilului și a tânărului, pentru vremea când nu se mai găsesc sub sfera de influență a școlii” (pg. 202. „Intemeierea pedagogiei sociale ca teorie a asistenței educative, prestată în instituții sociale și de stat e binevenită, deoarece ea va asigura o desfășurare sistematică și competentă a unei activități, care

se impune tot mai mult societății contemporane, dispusă să înlocuiască familia, angajată prca puternic în lupta vieții sau inaptă pentru roluri pedagogice. Totodată, aducând și o informație științifică despre funcția, importanța și modul de funcționare a numeroase instituții de asistență educativă a tineretului (căminuri, dispensare, biurouri de orientare profesională, case de recreație, etc.), ea va ajuta mult la ridicarea nivelului de activitate a unor creațiuni educative conduse până acum în unele părți de oameni improvizați și necunoscători” (pg. 214).

Dintre lucrările românești care au mai înfașșat raportul „pedagogic-sociologic”, mai citam „Planul de activitate la curs și seminar pe anul școlar 1938-1939” al profesorului Iosif I. Gabrea (București, Impr. Curentul, f. d.).

„Planul” prevede un capitol întreg consacrat „Pedagogiei individuale și pedagogiei sociale” (pg. 7-8). Se analizează raportul dintre o educație socială, față de una individualistă. cf. capitolele 7 și 8: „Pedagogia socială, întemeiată pe credința că societatea e realitatea dela care s-a plece procesul educativ”. „Urmările acestei concepții: educația în societate, prin societate, pentru societate”. Elementele social-individual sunt conciliate în formula „personalității” și se afirmă necesitatea respectării individualității — „singur individul e creator” — și a formării de personalități.

Se mai studiaza problema tineretului („funcția socială și etică a tineretului”, „obstacole în funcția socială și etică a tineretului”, „Inercari de promovare etică”, „Directive spirituale ale tineretului contemporan”, „Stat și tineret” — pg. 2-4), psihologia și sociologia săteanului și a orașanului (pg. 9), „psihologia și sociologia clasei școlare (psihograma și sociograma clasei)” (pg. 10), „funcția socială și etică a învățăturii (pg. 2) și se mai amintește de sociologie, alături de alte științe colaboratoare pedagogiei în formarea omului (pg. 6).

Încheiem urmărirea raportului dintre „pedagogie” și „sociologie” în literatura de specialitate. O extindere bibliografică nu ne-ar aduce prea multe idei nouă, fiindcă am folosit lucrări întemeiate pe literaturi bogate, române și mai ales străine. Studiul întreprins ne-a fost util: am putut vedea cum se pune, în linii mari, raportul „pedagogic-sociologic”.

Să încercăm, acum, o sistematizare a materialului strâns. O facem din unghiul pedagogic, și anume din punctul de vedere al pedagogiei concepută ca știință a fenomenului pedagogic (cf. studiile noastre anterioare din seria „Contribuțiuni critice la constituirea pedagogiei ca știință”, în special studiul nr. 7: „O catedră universitară de pedagogie științifică”, Tip. Universitar, 1944; iar din seria: Em. M. Brandza, „Orientări pedagogice”, studiul nr. 2: „Datele fenomenului pedagogic”, Tiparul Universitar, 1943).

Dacă privim situațiile din unghiul pedagogic, înseamnă că avem preocuparea de a reține pentru pedagogie numai ce este strict pedagogic; lăsăm sociologiei tot ce este problemă sociologică, chiar când este pusă de pedagogie, se referă la instituții pedagogice (văzute ca unități sociale), sau când rezultatele folosesc pedagogiei.

Dacă privim situațiile din punctul de vedere al pedagogiei concepută ca știință a fenomenului pedagogic, înseamnă că nu restrângem preocupările pedagogice la școala tradițională: „fenomenul pedagogic” (instrucție și educație deopotrivă) se petrece în toată viața individului (individ normal, sub- sau supra-normal), dela naștere până la moarte; școala reprezintă numai acțiunea pedagogică organizată și intensă, corespunzând vârstei celei mai potrivite în acest scop și are tendința de a-și întinde câmpul de activitate și ca durată (e vorba de „școlarizarea” acțiunilor de învățământ ocazional, cu pedagogia corespunzătoare, „pre-, „extra și „post-școlară”) și ca varietate de „material” (e vorba de organizarea nu numai a

învăţământului pentru indivizii normali, dar şi a şcoalelor pentru dotaţi, pentru întârziării minţali, delivcenţi, etc.).

În această perspectivă, studiul întreprins mai sus ne conduce la încheierea că **pedagogia are nevoie de sprijinul ştiinţelor sociale**, aşa cum, dintre toate ştiinţele auxiliare, pedagogia mai are nevoie de ajutorul puternic al psihologiei. Acţiunea pedagogică se exercită asupra unui individ — respectându-se toate legile care conduc vieţa sa —, spre a-l pregăti să trăiască în societate (familie, grupări de toate categoriile şi de toate mărimile, naţiune), pentru el, dar şi pentru societate. Acţiunea pedagogică se desfăşura pornind dela fondul original al individului, pe liniile de dezvoltare a putinţelor lui, dar pentru a fi folositor societăţii şi lui însuşi în societate.

Astfel, pedagogia trebuie să fie tot atât de „sociologică”, pe cât de „psihologică”; o pedagogie fără aceste directive nu are sens şi nu poate exista, decât ca simplă ipoteză.

Cu afirmarea acestui strâns şi continuu contact, studiul raportului dintre Pedagogie şi Sociologie ar putea fi încheiat. Este, totuşi, interesant să urmărim aspectele colaborării dintre cele două ştiinţe, în cadrul diverselor compartimente ale pedagogiei (pentru întinderea preocupărilor ştiinţei pedagogice, cf. studiul nostru citat, „O catedră universitară de pedagogie ştiinţifică”).

Capitolul „Problemelor introductive ale pedagogiei” studiază, în general, raportul dintre pedagogie şi ştiinţele auxiliare (deci şi dintre pedagogie şi sociologie).

Dar, în afară de aceasta, insistă asupra unor probleme cu caracter special privitoare la raportul care ne preocupă.

Una este încadrarea şcolii în realitatea socială. Şcoala, adică, trebuie să-şi întemeieze

opera pe datele sociale ale unităţii în slujba căreia este. În plus, ea îşi dirijează opera spre a-şi împlini funcţia socială pe care i-o arată în chip deosebit unitatea socială pe care o serveşte.

În legătura cu aceasta, dar cu caracter mai general, cea de-a doua problemă introductivă a pedagogiei: aceea a **idealului pedagogic**, arătat ca o armonizare între „individual” şi „social”, în formula „personalităţii”.

Pentru „Pedagogia Şcolară”, raportul nostru se manifestă în problema educaţiei sociale. Preocuparea pedagogiei este de a organiza şcoala, în componentele sale: programă, lecţie metode), local, material didactic, etc., spre a se realiza o bună „educaţie socială” (cf. propunerea „clasei-cămin”, alături de „salile de specialitate”, pentru organizarea acestui învăţământ social, în lucrarea noastră „Intuiţie şi Experienţă”, Bucureşti, Tip. Bucovina, 1939, cap. „Sălile de specialitate”).

O problemă specială de pedagogie şcolară este aceea a şcoalelor de educare (sau de reeducare) a **inadaptaţilor sociali**. Ne gândim la clasa indivizilor care nu-şi găsesc rost în societate şi îi provoacă supărări (vagabonzii, infractorii) şi care îşi datoresc situaţia lor neclară în societate unor deficienţe de adaptare socială.

Mai amplă şi mai vie, fiindcă îmbracă forme variate, după varietatea cazurilor, este colaborarea dintre Sociologie şi Pedagogie în domeniul „Pedagogiei aşezămintelor de învăţământ ocazional”.

Întâiu, această „pedagogie extra-şcolară” studiază, ca unităţi pedagogice, după elemente pedagogice corespunzătoare sistematicii şcolare (profesor, local, material didactic, etc.), **aşezămintele de învăţământ ocazional**: ateneu, teatru, cinematograf, radiodifuziune, universităţi populare, universităţi muncitoreşti, asociaţii, cluburi, societăţi sportive, etc. Evident, toate a-

cestea sunt viu ancorate în viața socială, încât „sociologicul” le da o coloratură puternică, fiindcă le și este, în mare măsură, condițiunea unică de existență.

Dar colaborarea dintre științele socialului și pedagogie este mai pronunțată în cea de-a doua preocupare a „pedagogiei extra-școlare”: pedagogia claselor și a unităților sociale. E vorba de acțiunea pedagogică de a ridica unități sau clase sociale (muncitorimea dintr-o fabrică, tineretul extrașcolar, satul, etc.), prin așezăminte de învățământ ocazional potrivite (care au fost studiate, în sine, înainte). E o preocupare pedagogică, dar de un mai puternic interes social și politic, decât în cazul școalei, fiindcă aici e vorba de o acțiune ocazională, fără tradiție veche, greu de urmărit, dar, în același timp, de o acțiune care ar trebui să se exercite asupra unei populații mult mai numeroasă decât aceea de vârstă școlară.

Parte din „Pedagogia așezămintelor de învățământ ocazional” poate fi înfățișată, într-o formă care să-i pună în evidență colorarea sociologică, sub numele de „Problemele sociale ale pedagogiei”.

*

Raportul dintre Pedagogie și Sociologie poate fi considerat și în perspectivă sociologică. Aceasta este însă sociologie și nu intră, deci, în preocupările imediate ale pedagogului.

Ținem, totuși, să semnalăm câteva probleme sociologice din această grupă, care, adeseori, sunt catalogate ca probleme de resortul pedagogiei.

O asemenea temă este studiul școalei ca unitate socială. Evident, școala, clasa — o anume școală, o anume clasă — pot fi privite ca unități sociale și studiate ca atare, după criterii sociologice; acest studiu este însă unul de sociologie.

Asemenea, oricât interes ar prezenta pentru pedagog — și e firesc să prezinte, am spus că sociologia este o știință ajutătoare de temei pentru pedagogie —, studiul evoluției școalei în raport cu evoluția stărilor sociale se face tot din perspectivă sociologică.

Tot astfel, studiul diverselor unități și clase sociale (sat, tineret, muncitorime, etc.), întreprins chiar cu scopul unic de a se pregăti o intervenție pedagogică, tot sociologie este.

*

Cu acestea am sfârșit prezentarea raportului dintre Sociologie și Pedagogie, făcută din punctul de vedere al științei pedagogice.

În câteva vorbe, încheierea studiului nostru este că, dacă nu se poate concepe o educație nesocială, tot astfel nu poate fi vorba de o Pedagogie care să se poată lipsi de sprijinul Sociologiei.

Aplicarea acestei încheieri este că atât pedagogului, ca om de știință, cât și profesorului, ca agent al acțiunii pedagogice în școala de orice grad (sau conducătorului de instituție de învățământ ocazional), cunoștințele de sociologie le întemeiază, le luminează și le sprijină preocupările lor pedagogice.

DUMITRU MUSTER

CÂTEVA IPOTEZE DESPRE GENEZA ORAȘELOR

1. Introducere; 2. RENÉ MAUNIER: forme urbane nediferențiate și diferențiate; 3. WERNER SOMBART: orașul medieval; aspecte genetice economice; 4. HENRI PIRENNE: nașterea democrațiilor urbane medievale în Țările de Jos; 5. GASTON RICHARD: teoria sinochismului — factor genetic urban; 6. WILLY HELLPACH: formarea orașelor în raport cu elementul rasial-național și în raport cu stadiul de cultură; 7. Observațiuni.

1.

S'ar putea folosi un material foarte vast despre „primele orașe”. Datele s'ar referi la cele dintâiu așezări omenești, iar în cuprinsul acestora s'ar putea scoate în evidență cele mai importante „centre” sau „concentrări” de așezări omenești. Se poate desprinde din epoci străvechi ceea ce a fost un loc întărit; ar fi de amintit de întăriturile numite „oppida”, despre care scrie Cezar în Comentariile despre războiul galic; ar fi să ne ocupăm de orașul homeric, de orașele Italiei din antichitatea clasică și apoi din acea târzie, etc. Dar o asemenea tratare n'ar fi decât o expunere istorică.

„Problema genezei” sună astăzi cam strident în domeniul științific. Toate ipotezele și mai ales teoriile cu tendința de a deslega unele chestiuni — odată pentru totdeauna — păcătuiesc prin generalitate și prin deducțiile, pe care sunt forțate să le facă. Atunci care este rostul unei expuneri de acest fel?

Orașele ca unități sau ca forme sociale pot fi comparate cu existențele organice, care se nasc, se dezvoltă și mor. Există o naștere permanentă a orașelor, proces social în lanțul de trecere a unor forme sociale la altele, mai complexe, supraordonate sau pur și simplu deosebite. Acest proces s'a întâmplat acum câteva mii de ani și se întâmplă și sub ochii noștri.

Evident ca nu vom nazui să definim conceptul genezei urbane ca o categorie fixă a orașului. Dar în procesul acesta de naștere continuă a orașelor sunt condițiuni care se ascăună și se repetă și care pot fi și trebuie să fie cunoscute până și în noutatea lor. De aceea cercetarea propusă de unii oameni de știință în domeniul formării orașelor ne poate folosi la cunoașterea genezei urbane și din zilele noastre. Firește că nu e vorba, cum am observat de la început, de o stabilire care să ne ofere de-a-gata jaloanele oricărui cercetări posibile. Însă, în știință, progresul nu se poate realiza decât ținând seama și de experiențele înaintașilor, utile uneori și atunci când se dovedesc eronate.

Dacă cineva va porni la cercetarea sociologică a unui oraș sau a mai multor orașe, fie în cadrul aceleiași națiuni, fie în cadrul acelorăși condițiuni economice, el va fi nevoit să deschidă și cartea trecutului acelor unități sociale, cercetându-le condițiunile apariției și caracterul lor primordial.

Așa dar, vom expune câteva ipoteze și cercetări despre geneza orașelor. Criteriul alegerii acestora a fost tendința de a avea perspective cât mai variate. Nu poate fi vorba de o epuizare referitoare la o asemenea chestiune, ci interesul științific a fost de a fixa câteva din punctele de vedere posibile, încercând astfel o privire critică prin comparația între ipotezele expuse.

Am ales cinci autori, dintre care doi sunt sociologi propriu zis, unul e psiholog și biolog, unul istoric și unul economist.

Redarea punctului de vedere al lui René Maunier oferă o perspectivă dintre cele mai bogate asupra genezei orașului. Concepută ca un studiu de morfologie socială, cercetarea lui Maunier se distinge printr-o tratare sistematică. E adevărat, că adeseori nu ne mulțumim

principiul mecanic care tinde să explice toate plazmuirile unităților urbane. Concentrarea unităților nediferențiate, ca și diviziunea lor, apare ca un proces cauzat numai de forțe externe. Totuși observațiunile autorului sunt profunde și, completate cu altele, vor avea un loc deosebit de important într-o viitoare sistematizare a elementelor care trebuie considerate la geneza oricărui oraș.

Interesantă este perspectiva genetică la W. Sombart, care vede apariția orașului născută dintr-o luptă între medii sociale cu funcțiuni diferite. El accentuează rolul întemeietorilor de orașe, distingând pe aceștia de populația urbană mijlocitoare între rosturile orașului și ale regiunii din jur. Incadrată în teoria generală despre capitalismul modern, problema genezei urbane la Sombart e văzută mai ales sub raportul economic și aplicată la realitatea orașului medieval. În expunerea fazelor pregătitoare ale capitalismului din ultimele două secole, Sombart înclină să arate orașul medieval ca o unitate economică cu totul diferită de cea modernă, — orașul medieval e un sat din punctul de vedere al economiei moderne —, zice el. În felul acesta însă Sombart neglijează una din formele foarte importante prin care a trecut orașul occidental, și anume comuna.

De aceea am căutat să întregim perspectiva economică a lui Sombart cu o perspectivă socială mai largă, deosebit de interesantă, pe care o prezentăm după istoricul II. Pirenne. Într-o lucrare scrisă cu mult spirit de observație, Pirenne desvoltă procesul de naștere și de maturizare a democrațiilor urbane medievale în Țările de Jos. Este un fenomen caracteristic orașelor din sfera culturii occidentale care vestește icoana și frământarea orașului modern. Când orașenii au pretins și au dobândit autonomia lor internă, când s'au organizat pe baze democratice, știind să-și afirme prestigiul față de nobili, față de eclesiastici și chiar față de monarhi, aceasta a însemnat nașterea unui nou oraș și a unui nou spirit. Specializarea în producție, organizarea meseriilor,

apariția primilor potentăți ai banului, lupta între săraci și bogați, uneori cu o foarte semnificativă coloratură religioasă — sărăcimea apelează la predicatorii „ortodocși” —, sunt procese care marchează o altă viață urbană. Lucrurile au rămas însă în interiorul cetăților, ele nu puteau prinde în afară de raza acestora, cu atât mai mult ele sunt caracteristici ale unui oraș cu totul deosebit de orașul de la începutul evului mediu sau de orașul altor sfere de civilizație.

Dar cu W. Sombart și cu H. Pirenne problema genezei orașelor se limitează la anumite epoci istorice. Trebuia să revenim la sociologi. Gaston Richard, acest venerabil creator al unei sociologii „bune” — n'am putea-o numi mai frumos decât cu acest termen clasic —, într-o comunicare făcută la cel de al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie care avea să se țină la București în 1940, vine să deschidă și în această problemă un orizont mai larg.

Originea orașului nu trebuie căutată, numai în diferențele de aglomerare a populației față de sat. Orașul prezintă o forță spirituală de coeziune și de transformare. Această forță, acest principiu de sinoichie (συνοικία) se aseamănă cu principiul unei personalități, care asimilează, grupează în jurul ei, provoacă evoluții, le abreviază. Originele sale trebuiesc căutate și în instituțiile domestice, în credințele religioase și în alte instituții.

În sfârșit, expunem și un punct de vedere modern, care însă prin moderația și precauțiunea autorului, se menține pe terenul științific. Încercarea profesorului W. Hellpach tinde să fondeze elementele de formare a orașelor în caracterele rasiale și naționale, iar pe de altă parte să arate, ceea ce pare cu totul întemeiat, că nașterea orașelor e în strictă legătură cu stadii de cultură mai avansate. După cum vom vedea, această perspectivă are merite mai ales în indicarea unor metode deosebit de prețioase pentru cercetarea nașterii orașului.

Maunier¹⁾ deosebește două tipuri principale de orașe: orașul nediferențiat — concentrare de așezări omenești fără a avea o structură diferențiată — și orașul diferențiat — o concentrare de așezări omenești cu o structură diferențiată.

Aceste două tipuri sunt mai curând o construcție decât o realitate vie.

Tipul de oraș nediferențiat se naște prin:

I. Concentrarea unei societăți. Nu ne putem imagina o societate fără structură, dar aceasta nu este, într'un astfel de oraș, decât structura minimă a oricărei societăți (diferența după vârstă și sexe și diviziunea muncii strâns legată de diferențele biologice). Concentrarea poate fi sporadică sau periodică. Pentru aceste două cazuri avem exemplele unor seminomad, care se așează pentru un timp și dau naștere unor „orașe”. Eșchimoșii trăiesc în timpul iernii în adevărate „orașe”, față de respirarea lor în restul anului. Astfel de concentrări pot fi provocate de agresiunea unor alte neamuri. Nevoia de a se „concentra” și chiar și de a „întări locul”, apare numaidecât.

În asemenea cazuri avem o așezare urbană „nediferențiată”, întrucât societatea care a făcut așezarea, se identifică cu așezarea însăși, iar traiul la „oraș” nu schimbă propriu zis nimic din felul de a trăi în mod obișnuit²⁾. Singurul eveniment nou este „strângerea la un loc”. În cuprinsul acestei aglomerații nu intervin încă deosebiri și diferențieri care să aibă o influență asupra economiei, politicii și culturii tribului sau clanului respectiv.

În societățile agricole orașul format prin concentrare temporară are o durată mai lungă, deși și aceste societăți se pot deplasa vara mai mult spre munte, având așezări în ambele locuri.

În toate aceste feluri de orașe — tribul este acela care stă în centrul lor; tribul compus din clanuri. Fiecare clan este o unitate și din punct de vedere economic, nu numai politic

și național. Astfel orașul nu este decât o „construcție” a unei organizații existente. Totuși, chiar în prima formă de oraș nediferențiat — concentrare temporară —, putem vorbi de o „topografie” urbană: apare incinta principală a orașului, „piața” și chiar incintele mai mici, care ar putea fi puse în legătură cu viitoarele cartiere sau foburguri mahalale.

Primul fel de oraș ar fi, deci, o concentrare a unei societăți existente (tribul pe un timp limitat, luând forma unei „așezări întărite”, cu scopul unei „așteptări” de a da o luptă sau de a trece o perioadă grea de climă sau de producție economică.

II. Al doilea fel de oraș nediferențiat se naște prin concentrare definitivă și permanentă. Când concentrarea clanurilor devine permanentă, tribul se întărește, dar în același timp clanurile devin mai independente. În orașele Indienilor din America de Nord, clanurile încep să-și formeze cartiere. Acest fenomen ajunge la expresii foarte bine conturate în orașele antice. Din punct de vedere economic însă, fiecare clan lucrează la fel, iar tribul-oraș constituie mai departe o unitate nediferențiată. Orașul duce o viață, oarecum, de minimă adaptare față de mediu. El este o condensare a unui trib, astfel ca organizarea sa internă este foarte puțin dependentă de situația locală.

III. Orașul născut prin aglomerarea satelor. Orașe de renume mondial s-au născut prin aglomerare de sate: în Chaldea, în Egipt, în Germania, etc. Între un sat și orașul nediferențiat nu exista deosebiri prea mari de structură. Trecerea se face, uneori, aproape fără a fi observată, dacă ne gândim că și satele, în cea mai mare parte, sunt „locuri întărite”. Orașele născute din aglomerarea satelor au o economie agricolă. Acesta este un caracter urban dominant în antichitate, în buna parte în evul-mediu și pe alocuri existent și în epoca modernă.

Așadar, orașul născut prin concentrarea a două sau mai multe sate, rămânând la același

1) L'origine et la fonction économique des villes (Étude de morphologie sociale), V. Giard et E. Briere, Paris, 1910.

2) Op. cit pag 55.

fel de producție economică, nu ne-ar aduce nimic nou. Totuși, față de funcția militară pur defensivă a satului, orașul reprezintă un centru politic, juridic și militar, depășind cu mult funcțiunile acestea în sat.

Schema lui R. Maunier, considerând geneza orașului mai ales din punctul de vedere economic și mecanic, este unilaterală. Deaceia Maunier, la rândul său, îl consideră pe V. H. Francotte, autorul unei lucrări intitulată „La polis grecque” (1908), unilateral, atunci când explică nașterea orașelor prin sinoichism, adică printr’un proces de concentrare a caselor, mai ales din cauze politice-militare. Și Maunier trebuie să recunoască, prin felul cum explică nașterea satului și a orașului, mai ales ca tip nediferențiat, că aci acționează în primul rând forțele politice: contactul dintre „amici” și „inamici”.

Atunci când Maunier recunoaște că orașul născut din aglomerarea de sate nu aduce nimic nou din punctul de vedere economic, alcătuind însă o unitate politică și juridică nouă, în sensul că se face o nouă diviziune a muncii politice, se institue o nouă conducere, centrală, satele trebuind să se transforme într’o unitate, atunci orașul apare total diferit față de sat. Stând astfel lucrurile, noua ierarhie politică ar putea influența și ordinea economică, și o nouă repartizare a bunurilor ar trebui făcută. În orice caz, orașele nu pot fi clasificate fără a ține seamă de funcția lor politică. Dar, asupra schemei lui R. Maunier vom reveni.

IV. Geneza orașului, într’un sens mai puțin primitiv, se produce și prin forță centrifugă, prin separațiunea elementelor contopite. Astfel, dintr’un oraș dat se desprind elemente care roiesc. Modurile acestui fel de formare a orașelor pot fi: a) diviziunea orașului vechiu în două sau mai multe orașe; b) lupte interne pot duce la diviziune și la deplasarea unor părți. (Adeseori aceste deplasări nu pot produce un oraș nou); c) despărțirea se poate face pe cale pașnică.

Deplasarea unei părți din populația orașului poate fi numai temporară. Fiind în primejdie, un oraș este evacuat, întemeindu-se unul la munte — de pildă; după un timp, o parte din populația evacuată revine la locul vechiu, dar o altă parte rămâne pe locul cel nou.

Nașterea orașelor în acest fel se explică în primul rând prin creșterea volumului populației³⁾.

Lupte interne cât și cauze externe au partea lor de explicare. Acest fel de naștere se poate produce atât în orașele nediferențiate cât și la acele diferențiate, cum vom vedea mai jos.

V. Însfârșit, întemeierea de noi orașe se poate înfăptui prin atracția unor aglomerații umane de către o aglomerație preexistentă. Un asemenea proces are loc în societățile mai dezvoltate. Cele mai multe dintre orașele medievale s’au născut în modul acesta. Procesul este valabil, atât pentru orașul diferențiat, cât și pentru cel nediferențiat. Autorul distinge patru moduri de formare:

1. Atracția unei aglomerații simple de către o aglomerație simplă. (Un castel și un sat; un castel și o mănăstire; un sat și un alt sat);

2. Atracția unei aglomerații complexe de către o aglomerație simplă. (Un castel cu o curte mare și puternică atrage un grup de sate);

3. Atracția unei aglomerații simple de către o aglomerație complexă. (Un oraș atrage un sat și formează o mahala);

4. Atracția unei aglomerații complexe de către o aglomerație complexă. (Formarea orașelor egiptene în jurul mai multor temple, nașterea orașelor Edimburg, Nancy, Toulouse).

Astfel de orașe au o diferențiere internă, dacă nu economică, atunci una de vechime, considerând ordinea în care au venit noile aglomerații. La Roma, diversele vicî erau închise prin porți, constituind părți bine distincte. La Rostock se pot deosebi părțile orașului după vechimea alipirii lor⁴⁾.

Recapitulând, R. Maunier, stabilește trei ca-

3) Vezi Pöhlmann, *Übervölkerung der antiken Grosstädte*, pag. 4-5, apud R. Maunier, op. cit. pag. 108.

4) Vezi Fritz, *Deutsche Stadtanlagen*, p. 18, apud R. Maunier, op. cit.; ibid. pag. 124 asupra diferitelor părți (capitoliul și restul orașului) din cuprinsul orașelor antice.

ractere generale ale orașelor nediferențiate. Unul este de ordin morfologic iar două de ordin funcțional.

I. Caracterul morfologic constă în faptul de a fi segmentat. Orașul nediferențiat poate avea un centru și subdiviziuni, cartiere, născute prin despărțiri, prin aglomerarea unor așezări noi sau și prin simpla izolare a unor familii sau clanuri în cadrul triburilor.

II. Din punct de vedere funcțional, fiecare parte a orașului nediferențiat are o economic complexă, suficientă sieși. Această autonomie economică a părților nu este numai o stare de fapt, ci și o stare de drept.

III. Pe de altă parte, complexul de unități urbane autonome dau, la rândul lor, un oraș cu economie autonomă față de mediul din afară. Este ceea ce s'a numit economia urbană primitivă. În acest tip de oraș, după Maunier, nu se oglindește decât o societate oarecare, „rezumată” sau concentrată. Lucrurile sunt adevărate mai ales din punct de vedere economic, nu însă și din punct de vedere politic sau moral, adăugăm noi.

A doua mare categorie de orașe aparține tipului diferențiat. Orașul de tip diferențiat se deosebește de primul din punct de vedere funcțional. Avem un tip de oraș diferențiat, atunci când cel puțin o singură parte a orașului se specializează într-o anumită producție. Caracterul industrial este în primul rând acela care produce diferențierea. Comparând orașul diferențiat cu cel nediferențiat, nu putem concludere că primul reprezintă totdeauna un stadiu mai avansat. Tipul de oraș diferențiat poate să apară în mod direct, original, fără a trece prin faza orașului nediferențiat.

Iată și modurile de geneză a orașului diferențiat:

I. Combinarea unei aglomerațiuni simple cu o aglomerație simplă. (Pe lângă o tabără militară — castrum — se formează o mahala de negustori: avem astfel ostași + negustori. Acest fel de naștere a orașului s'a petrecut mai ales la începutul evului mediu. Diferențierea între funcțiunile militarului și ale comerciantului este evidentă);

II. Combinarea unei aglomerațiuni complexe nediferențiate cu o aglomerație simplă. (Două sate de agricultori reunite se combina cu un centru comercial. Astfel a luat naștere orașul Atena);

III. Combinarea unei aglomerațiuni simple cu o aglomerație diferențiată. (Un centru comercial — formațiune diferențiată — se combină cu un sat);

IV. Combinarea unui oraș nediferențiat cu un oraș diferențiat. (De cele mai multe ori așezarea nediferențiată preexistă).

Combinarea între cele două sau mai multe părți se datorește unor cauze externe (mediul geografic, etc.), dar și unor cauze interne, de organizare, care fac ca o parte să atragă pe cealaltă.

A. Caracterele morfologice ale orașului diferențiat sunt două:

I. Din punct de vedere geografic, grupurile secundare ale orașului sunt bine distincte. Centrul comercial, în vechime, este în afara zidurilor cetății sau ale orașului;

II. Grupurile, în general, au fiecare un plan deosebit. Centrul militar se deosebește de cel comercial, agricol sau cărturăresc.

B. Din punctul de vedere funcțional se disting caractere după: I. natura funcțiunii și II. după raza de extindere a acesteia.

I. Orașul diferențiat nu este numai un organism economic, ci și militar, politic, etc. Funcțiunile sunt specializate la maximum și bine deosebite una de alta. Deși deosebite, aceste funcțiuni nu sunt opuse, ci complementare. Ele sunt fixate prin norme de drept; cartierele sunt precis delimitate, iar profesiunile se reglementează și ele după o tradiție și o lege clară.

II. Pe când orașul nediferențiat are o funcțiune locală, fiind autonom și închis (orașul de agricultori), orașul diferențiat este legat de alte centre urbane, de cursul economiei generale, etc. În acest fel se nasc tipurile de orașe comerciale, industriale, miniere, etc. Există și orașe religioase. Capitoliul, arx, era altceva decât urbs. Iar Aristot arată că târgurile trebuie separate de locurile sfinte.

Specializarea și extinderea funcțiunilor implică o raționalizare maximă în cuprinsul ora-

șului. Astfel se formează nu numai cartiere, dar și străzi pe profesii și specialități: strada fierarilor, lemnarilor, cojocarilor, etc.

Expunerea d-lui R. Maunier ne da o serie de forme sub care se înfățișează momentele genetice ale orașului. De sigur ca aceasta serie nu este completa. O alta serie de forme se ivesc în legătură cu coordonarea diferitelor unități mai mici, cuprinse în altele mai largi și prin raportul dintre ele. Asupra coordonării diferitelor unități sociale insistă pe larg d-l prof. Corrado Gini⁵⁾ într'un studiu mai recent. Din raporturile de supraordonare și subordonare ale acestor unități se nasc centre noi. Un sat poate trece la funcțiunea de oraș prin stabilirea în acel loc a unui centru administrativ, militar sau religios, cu o sferă de activitate mai largă decât satul de domiciliu. În economia propriu zisa a regiunii respective s'ar putea să nu se fi produs nici o schimbare, nici o specializare, și totuși structura locului ar putea să se modifice fundamental. În definiție, spre deosebire de sat, orașul nu reprezintă decât o artificializare mai mare prin condensarea populației, prin specializarea locuitorilor în diferite domenii, inclusiv cel economic, și prin rolul de conducere față de alte centre mai puțin importante. Asemenea fenomene urmează să fie studiate pentru a întregi expunerea d-lui R. Maunier.

3.

La economistul W. Sombart teoria formării orașului apare în lumina concepției sale despre nașterea capitalismului modern (renta funciară a orașenilor, producția metalelor nobile, Evreii, luxul, războiul⁶⁾). Ca introducere la capitolul „Formarea orașului medieval”, Sombart schițează următoarele condițiuni ale nașterii acestuia:

1. „Mărimea unui oraș este condiționată de cantitatea produselor regiunii sale de alimen-

mentare, iar calitatea părții ce-i revine, de ceea ce numim supraproducție”. Deci, orașul se determină prin schimbul dintre o regiune și alta și prin natura produselor.

2. „La o mărime dată a regiunii de aprovizionare (adică gradul de fertilitate a regiunii sau starea tehnicii agricole) și la o cantitate a produselor generale, creșterea orașului depinde de calitatea supraproducției”. Dătează produsele urbane, impunându-se față de produsele regiunii din jur. Astfel, în condițiuni regionale egale, în statul despot, spre deosebire de statul democratic, de pildă, orașul înflorește mai mult prin stoarcerea impozitelor de la populația satelor.

3. „La o mărime dată a regiunii de alimentare și la o calitate dată a supraproducției, mărimea orașului este condiționată de fertilitatea pământului sau de starea tehnicii agricole”. Principial, țările fertile ar putea să aibe orașe mai mari decât cele nefertile.

4. „La o calitate dată a supraproducției și la o cantitate dată de produse ale pământului, orașul e condiționat de raza regiunii de alimentare”. Orașele țărilor mai mari au și posibilități mai mari, ca de pildă, în Franța, Anglia, Germania. Deasemenea, orașele care întrețin comerțul cu regiuni mai depărtate.

5. „Raza regiunii de alimentare este condiționată de gradul de dezvoltare a tehnicii comunicațiilor”. De aci importanța căilor maritime, fluviale și de uscat⁷⁾.

Ceea ce e important de reținut la Sombart, este legătura dintre locul pe care se ridică orașul și regiunea de aprovizionare și de schimb al diferitelor bunuri. Acest raport de supraordonare a orașului, prin calitatea produselor sale față de produsele regiunii respective, este o condițiune economică esențială pentru nașterea centrelor urbane. Sombart vede nașterea orașului în cadrul larg al societății. El nu privește orașul numai din interior, sub raportul structurii interne. După Sombart, orașul se

5) Vezi Corrado Gini, în Travaux du XIV-e Congrès International de Sociologie, București, Série A — Les unités sociales I-er vol., Bibliothèque de Sociologie, Éthique et Politique sous la direction de D. Gusti, pag. 1-19.

6) Werner Sombart, Der moderne Kapitalismus, München und Leipzig, 1924, ed. VI-a, pag. XI.

7) Vezi Sombart, op. cit., pag. 130-131.

naște dintr'o luptă între două medii, între diferite activități, între produse deosebite ale spiritului și ale mâinii omului. Din raportul acestor medii, produse și subiecte care se „luptă”, rezultă mărirea sau decaderea orașului.

Două sunt problemele importante la nașterea orașelor: cum se ajunge ca oamenii să se despartă de ocupațiile lor „naturale”, mai ales agricole, și cum este posibil ca, la un moment dat, o localitate să atragă ceea ce e supraproducție agricolă în regiunile din jur, viața orașului fiind dependentă de supraproducția regiunii cu care face schimb. Acest al doilea punct se lămurește prin cele cinci condițiuni arătate mai sus.

Oamenii care întemeiază un oraș sunt de două feluri, și anume, esențial deosebiți: mai întâi sunt cei ce au o putere: bogații sau conducătorii într'o activitate anumită, putând astfel să atragă alți oameni sub conducerea lor. Aceștia sunt întemeietorii propriu ziși. Un rege; un comandant de oaste; un comerciant; un meseriaș; un industriaș; un scriitor, ale cărui opere se vând în acea localitate; un medic și chiar studentul ai cărui părinți sunt în altă parte.

Cealaltă categorie de orașeni o formează cei ce populează orașul. Ei sunt mijlocitorii, înșirându-se în calitate de câștigători secundari, terțiari etc. Toți conducătorii de industrie, comercianții, toate profesiunile libere, nu sunt propriu zis întemeietoare de orașe, ci ele „umplu” orașul, îl populează.

Sombart face deosebirea între oamenii creatori de orașe și între orașeni. Este o perspectivă importantă pentru adâncirea fenomenului genezei orașelor.

Pentru studiul întemeierii orașelor sunt de considerat următoarele probleme, după Sombart: I. Descoperirea cauzelor originare care au despărțit mase de oameni de pământul lor; II. Stabilirea motivelor speciale care au dus pe oameni să se adune într'o așezare orășenească; III. Fixarea condițiilor speciale după care se întemeiază un oraș; IV. Desprinderea perso-

nalității acelor oameni care au fost întemeietorii direcți sau indirecti.

Bine înțeles că punctul de vedere al lui Sombart este cel economic. Autorul are în fața sa concepția modernă a orașului. Pentru el, nu poate fi numit oraș, localitatea care nu are ca mijloc de trai, în primul rând comerțul sau industria. Este o premisă a teoriei despre capitalismul modern. Pe baza acestui punct de vedere el ajunge să afirme că: „Ne putem îndoi, în principiu, ca au existat orașe (în sens economic) în tot timpul evului mediu”⁸). Aceasta pentru că făceau și agricultura sau, unele, aveau o economie rurală⁹).

Orașul evului mediu, după Sombart, a fost un „sat”. Aceasta, împotriva tuturor izvoarelor și cronicelor contemporane. Cu evidentă ironie, economistul german ajunge să afirme ca toți cei care au scris aceste cronică și au lasat anumite izvoare, le-au scris parca înadins așa, încât ele „par a fi făcute anume pentru a-și bate joc de profesorii germani din sec. XII și XX”¹⁰). De sigur că aceste așezări aveau și comercianți, băcani, meseriași, etc., însă întemeierea lor se face după felul coloniilor romane de sistem militar centuriat. Dovada sunt străzile aranjate dreptunghiular, cu centrul în formă de pătrat. Acest fenomen este caracteristic și în Franța și în Spania. Până și orașele Americii, cele ale vechilor coloniști, au un caracter rural. Din 300 de orașe germane întemeiate în Răsărit, 30 nu trec de nivelul unui loc pur agricol.

Caracterul rural al orașelor medievale (primele două secole mai ales) se explica și prin faptul că erau orașe de consumatori. Orașul „își ia” ceea ce îi trebuie de la țară, fara a produce ceva în schimb. El are „puterea” de a lua, fie pe bază de impozite, fie prin rente, etc. Puterea o dețin persoanele care întemeiază orașul. Intemeietorul e primul consumator, ceilalți locuitori ai orașului depind de el și vin pe planul al doilea. Intemeietorii sunt marii proprietari sau funcționarii regelui. Primele orașe sunt reședințe ale acestor principii lumești sau

8) Op. cit., p. 135.

9) Conf. celor arătate mai sus de R. Maunier.

10) W. Sombart, op. cit., p. 139.

bisericești (episcopi, mitropoliți; grafi, duci, markgrafi, principi, etc.). Foarte adeseori stau în acelaș oraș și episcopi și duci: Vicenza, Modena, Mantua, Turin, Hamburg; în sec. XI, Florența.

Orașele medievale nu sunt o continuare directă a orașelor romane, pentru că cele mai multe din aceste își pierduseră însemnătatea. Orașele romane provinciale fiind legate de guvernatori și de legiunile militare, dispar odată cu retragerea acestora. Continuitatea este mai mult exterioară. Biserica prescria ca episcopii să-și aibă scaunul în „oraș”; ruinele constituiau un material bun pentru noile ziduri.

În legătură cu formarea orașului medieval, Sombart indică următoarele puncte drept cauze ale exodului dela țară la oraș:

I. Prima cauză a trecerii dela țară la oraș a fost nesiguranța vieții omului la țară, nevoia de a se adăposti în dosul zidurilor. Aceasta mai ales în jurul anului 1000;

II. Tendința de a scăpa de vasalitate și de serviciul militar. Mulți se făceau clerici din aceaș cauză;

III. În secolul al XII-lea mulți țărani își pierd proprietatea și vin la oraș;

IV. O anumită suprapopulație la țară;

V. Peste tot, tendința de a trăi mai liber.

4.

Istoricul Henri Pirenne¹¹⁾ își propune să a-rate felul în care s'au dezvoltat democrațiile urbane în Țările de Jos, scoțând în evidență mai ales cauzele economice și sociale ale nașterii acestor democrații. Belgia, Calais și Olanda au cunoscut în plin ev mediu democrația sub forma ei urbană. Pirenne se ocupă de cauzele economice și sociale, dar în fond, el descrie un proces politic din interiorul orașului medieval. Pe când Werner Sombart rămâne în domeniul „economiei sociale”, Pirenne expune un fenomen atât de interesant pentru sociologie, cum este acel al transformării orașului sub raportul conducerii sale.

Autorul observă că orice civilizație avansată are nevoie „de un sedentarism administrativ”¹²⁾ Aceasta e premisa pentru formarea oricărui oraș. În epoca romană și cea francă e cunoscut numai orașul Tongres, — Liège, Louvain, Malines, Anvers, Bruxelles, Bruges, Ypres, Gand, Utrecht, sunt cu totul necunoscute. Abia mai târziu, după ce se deschid drumurile între Franci și Germani, se nasc și orașele, ridicându-se tocmai în regiunea de vad. De la 820-891 vin cotropirile Normanzilor; cetăți, porturi, etc. sunt dărâmate. În acelaș timp se construiesc așa numitele „castra”, pentru a crea centre de apărare împotriva pericolului normand. Aceste castra erau înconjurare de ziduri și șanțuri, aveau turnuri mici, iar în interior câteva locuințe, eventual o biserică și o garnizoană militară (milites castrenses). Pirenne subliniază că aceste castra difereau de „turnurile” sau de castele în care încep a locui nobilii; aceste cetăți reamintesc destul de bine acropolele antice sau „oppida” Galilor și ale Germanilor¹³⁾.

Conducerea o aveau conți, în genere militari, episcopii nelăsându-se nici ei mai prejos.

Acesta e primul început al istoriei municipale în Țările de Jos.

Șeful militar devine șef judiciar și financiar asupra regiunii din jur. Locul se formează ca un centru de întâlnire; de păstrare și de dea-facere a produselor. Propriu zis, el nu produce nimic. E parazitul regiunii înconjurătoare. Astfel apar Gand, Bruges, Ypres, Lille, Bruxelles, Louvain, Valenciennes. Cetățile episcopale Utrecht, Liège, Cambrai, au cam aceleași rosturi. Dar după un timp, cetățile, simple întăriri militare, încep să-și piardă însemnătatea, iar drumurile comerciale se deschid spre locurile depărtate ale Angliei, Balticeii, Crimeei și Italiei.

E interesantă următoarea constatare făcută pe bază de mărturii ale timpului: oamenii săraci și aventuroși trec de la agricultură la comerț. Noile centre comerciale, mai ales cele de colectare a mărfurilor, se numesc „emporium” sau „portus” (magazin, depozit). Totuși

11) Henri Pirenne, *Les anciennes démocraties des Pays-Bas*, Paris, Flammarion, 1917.

12) Op. cit., pag. 10

13) Op. cit., pag. 6.

noile aşezări se ridică pe lângă castra şi pe lângă centrele episcopale. Sunt şi excepţii. Însă de cele mai multe ori, drumurile strategice coincid cu cele comerciale. În felul acesta, castrum se completează cu portus sau emporium.

Oamenii veniţi din alte locuri în asemenea centre se numesc colonişti şi astfel e şi numele unor oraşe în acea vreme: „colonia”.

Fenomenul juridic şi psihic care se produce, trebuie relevat. Toţi aceşti colonişti sunt oameni liberi în felul lor, oameni care au eşit din „status-ul” în care trăiau. Unii sunt fii de serbi. Dacă cineva din ei e recunoscut de un nobil căruia îi aparţine, nobilul poate să-l reclame. Abia mult mai târziu se transformă această stare de libertate de fapt, într-o stare de drept.

Procesul abia de începe. Oamenii riscuau mult, nu erau bogaţi, iar norocul avea un rol deosebit de mare. Copiii urmau soarta tatălui, iar mama devenea şi ea liberă, trecând la viaţa orăşenească, odată cu soţul şi copiii.

Acest fenomen pune bazele democraţiei urbane din Țările de Jos. Stările de fapt au trebuit să fie consfinţite prin legi. Pe lângă simplii hamali din porturi se organizează şi meseriaşii. Procesul se desfăşoară spontan, fără planuri ideologice, mergând după raţiunea clară şi utilă a faptelor.

Oraşele încep să se conducă prin ele înşăşi (self-government). Din păcate sunt puţine informaţiuni asupra organizării acestei clase de oameni, care se afla alături de clasa militară şi cea religioasă, singurile demne de a fi luate în seamă.

Pentru a suplini familia şi ordinea, se înfiinţează „asociaţii libere” pentru noii veniţi de la ţară. Ghilde existau şi înainte, fiind de origine francă şi germană. Dar gildele antice nu aveau caracter politic, ci religios, mai întâi păgân şi apoi creştin. Ele erau tovarăşii (compagnomages) religioase.

Viaţa grea a comerciantului de atunci, care trebuia să transporte mărfurile cu ajutorul caravanelor, cerea asocierea sub conducerea unui „comes mercatorum”, Hausgraf, cuens des mar-

chands. Caravana de mărfuri avea o emblemă (Schildrake), care era purtată în fruntea trobului de caruţe. După întoarcerea acasă, formaţiunea aceasta, condusă de un şef, nu dispărea, ci devenea o frăţie, o gildă sau o hansă. Organizaţia avea un secretar.

Cu timpul, puterea comercianţilor creşte şi se ridică o burghezie bogată, o adevărată nouă aristocraţie, care manifestă pretenţii de conducere a treburilor publice orăşeneşti. Între principii eclesiastici şi aceşti comercianţi îmbogăţiţi se ivesc inevitabilele conflicte. Clericii se exprimă drastic despre meseria de comerciant: „Mercatura raro aut nonquam ab aliquo diu sine crimine exerceri potuit” 14).

În anul 1077, în oraşul Cambrai se produce o răscoală împotriva episcopului şi se declară „comuna”. Situaţii analoage se petrec în Florenţa muncitoare şi mistică a lui Savonarola. Şi Liège usurpă jurisdicţia canonică; în 1107 împăratul recunoaşte privilegiile oraşului. La Tournai conflictul se rezolvă pe cale paşnică. În 1127 oraşele din Flandra, Arras şi Bruges se răscoală şi cer să participe la alegerea noului principe (în 1127 a fost asasinat Carol cel Bun). Tot oraşele ridică o nouă dinastie în persoana lui Thierry d'Alsace (1128).

La sfârşitul sec. XII burghezia devine o clasă recunoscută şi privilegiată. Fenomenul e aproape general european, bineînţeles, în sfera culturii occidentale. Oraşul antio nu cunoştea privilegii. El nu era ceva cu totul deosebit de sat, de ţară. Legătura între sat şi oraş se rupe acum, iar din punct de vedere juridic, oraşul constituie un adevărat caz de „imunitate”.

Nucleul comercial al oraşului se alipeşte mai întâi la castrum, rămânând în afara zidurilor acestuia; cu timpul, oraşul comercial îşi face zidurile proprii şi devine „burg”. Castrum îşi pierde însemnătatea iar noul oraş preia şi funcţiunea militară. Țăranii din vecinătate adăpostesc aci vitele, carele şi proviziile lor în caz de război. Impozitele militare, care se platesc oraşului, întrec toate celelalte impozite. Pentru zidul care înconjoară oraşul, se plăteşte impozit până la sfârşitul evului mediu.

În unele din noile oraşe conduce autoritatea

14) Apud Pirenne, op. cit., pag. 41.

principeului, alături de care e consiliul orașenesc, expresie a unei conspirații și a unei înțelegeri între orașeni. În alte orașe, toate puterile deriva din organizația comunala.

II. Pirenne stabilește următoarele faze în formarea democrației urbane din Țările de Jos.

I. Faza egalității, — cam între anii 1000-1100;

II. Patricienii, (burghezii cei mai bogați) iau conducerea orașului — 1100-1300;

III. Rascoala comunei — 1300;

IV. Epoca democratică — 1300, până la renaștere.

În prima fază se produce o specializare și o diferențiere între meșteșugari și comercianți. De o parte se dezvoltă un proletariat, de alta o burghezie bogată. Puterea trece în mâna câtorva, în faza a doua. *Majores, divites, stăpânesc* asupra celor *minores, pauperes, plebei*. Aci nu e vorba de patricieni în genul celor dela Roma, șefi ai clanurilor. Bogătașii aceștia învestesc banii în terenuri agricole. Ei dau o organizație orașelor flamande, ei dezvoltă serviciile publice, ei urbanizează.

Dar epoca acestor plutocrații produce și o reacțiune. Autoritatea lor începe să se macine pe la sfârșitul secolului al XIII-lea. Încep răscoalele comunelor. În 1245, la Douai, se produc mișcări numite *takehans*, adevărate greve. În 1274, la Gand, plebea industrială nereușind să dea o lovitură asupra conducerii episcopale, face o recesiune, căci părăsește orașul și pleacă în Brabant.

La începutul secolului al XIII-lea se formează hansa celor 17 orașe, vastă asociație a centrelor de manufactură, cu scopul de a se apăra contra revendicărilor muncitorești.

Clasa de sus (comercianții, principii feudali, preoții) nu era unitară, — unii lucrând pe alții —, astfel că lupta între patriciat și comună se desfășoară adeseori în favoarea celei din urmă.

Un fenomen deosebit de interesant este cel al alianței proletarilor cu predicatorii populari, cu tendințe mistice — care condamnau bogăția și ridicau în slăvă sărăcia. Acești călugări s'au răspândit în toată lumea, predicând în spiritul marelui iluminat din Assisi. Astfel

apare la Liège un mare predicator cu numele Jambert le Begne, iar la Anvers Guillaume Cornelius.

Democrația urbană medievală nu face însă proselitism dincolo de marginile orașului. Se întâmplă ca orașul să se folosească de anumite revolte la țară, întreținându-le, dar nu este ceva constant și bazat pe o tendință mai largă. Numai prin instituția „burghezicii de afară” (*bourgeoisie foraine*) se infiltrează într-o anumită măsură politica municipală în unele localități de la țară. Orașele permit unui număr de meșteșugari agricoli, de fermieri și de nobili mijlocii să se înscrie pe listele lor, participând la libertățile orașelor. Cei înscriși se bucură de un fel de exterritorialitate, depinzând direct de jurisdicția instituțiilor urbane. Privilegiile acestea au dat totuși mult de lucru autorităților locale în Flandra și în țara Liège-ului.

Caracterul democrației urbane, de a nu postula o „libertate generală”, se explică prin faptul că democrația urbană medievală nu se baza pe conceptul de cetățean, ci pe stări profesionale, care s'au organizat democratic, în vederea prosperității lor. Totuși o teorie a democrației, privită principal și general, nu era ceva necunoscut acelor timpuri. Canonul din Liège Jean Hoesen examinează teoria antică a celor trei forme de guvernământ și se pronunță pentru democrație. Dar ideile democratice generale nu prind. Tendința avea un aspect mai ales economic. Mai mult, deși conducerea orașelor o iau democrații, mecanismul vechilor instituții rămâne același.

Interesează progresele economice. Decanii, jurații nu sunt impuși de magistrații comunei, ci aleși de confracții lor. Democrația urbană a avut marele efect de-a specializa orașele după ramurile de producție. Patricienii se ocupă cu marele comerț; ei formează hansele orașelor și deschid posibilitatea colaborării între acestea. În timpul democrației orașul Bruges devine un depozit de mărfuri; Zwyn depozit de lănuiri; Gand depozit de cereale; Malines se specializează în comerțul de sare și pește; în Olanda, Dodrecht e locul important al transitului fluvial.

Organizația politică a acestor orașe e în

funcție de rostul lor economic. Nimeni nu poate interveni în treburile comunei, ca simplu cetățean. Este necesar să aparțină unui grup legal. Jus civitatis nu are decât cel înscris într-un ordin al meseriașilor. Uneori grupările meseriașilor au aceeași importanță în cadrul vieții publice a orașului, alteleori nu.

Scopul organizării „membrilor” burgheziei relevă clar tendința de a avea un echilibru stabil. Aceste democrații nu se abandonează forței oarbe a numărului, ca cele moderne. „Elles s'efforcent, si l'on peut ainsi dire, de doser les suffrages et d'adapter, le plus exactement possible, l'organisation politique à l'organisation sociale” 15). Totuși, acest echilibru odată ajuns, e foarte greu de menținut. De aci, în secolul XIV e o continuă fluctuație a constituțiilor urbane. Mai ales istoria orașului Gand e deosebit de vie din acest punct de vedere.

Interesant e raportul dintre democrațiile urbane și stat. Guvernământul municipal are o tendință republicană în tot cursul evului mediu. Faptul e natural, căci orașele erau un fel de stat în stat, mai ales sub regimul democratic. În Franța și în Anglia puterea regală a fost destul de mare pentru a se opune acestor tendințe și pentru a triumfa. În Italia și în Germania, slăbiciunea principilor a făcut posibilă apariția orașelor libere. În Țările de Jos e o stare intermediară. Orașele se bucură de autonomie, însă în cadrul Principatelor. De ce n'au ajuns aceste orașe la o libertate totală față de principii, când Gand și Bruges cutează să înfrunte și pe regele Franței?

În definitiv, orașul german n'a cunoscut o libertate decât în sensul că a scăpat de autoritatea apropiată a contelui sau a episcopului și a trecut sub autoritatea împăratului. Pentru Țările de Jos împăratul era un străin; orașele nu se plâng monarhului, ci mai curând Papei.

Această putere a stării a treia a fost creată de nobili. Căci neajungându-le veniturile, ei au cerut suplimente de la orășeni. Orășenii bogați plăteau sumele cerute, dar pretinsă privilegii.

15) H. Pirenne, op. cit., pag. 218.

16) Renașterea și Reforma, Fundația Regală pentru literatură și artă. București 1941.

17) Vol. I, II, Halbband, Capitolul „Die Stadt des Okzidents”, pag. 529 și urm. Vezi și pag. 523

În Flandra, în Brabant, în Olanda, în țara Liège-ului starea a treia dobândește o mare putere în „parlamentele” și adunările de stat. În Brabant, Carta din Cortenberg 1312 institue un consiliu de guvernământ, în care se afla: patru cavaleri și 10 reprezentanți ai orașelor. În țara Liège-ului, tribunalul celor douăzeci și doi (1373) cuprinde patru canonici, patru nobili și 14 burghezi.

Asupra dezvoltării ulterioare a orașelor din Țările de Jos nu vom mai continua. Din expunerea de până acum, făcută întocmai după H. Pirenne, se desprinde clar caracterul intern al orașului care prevestește orașele moderne și formele de guvernământ corespunzătoare regimului economic capitalist din Apusul Europei.

Nașterea orașului democratic în evul mediu este un fenomen care nu se gasește în alta parte afară de Europa occidentală. Asupra consecințelor acestui spirit nou în economia, cultura ca și viața politică europeană s'au scris numeroase studii. Fie amintit dintre cele scrise în limba română, studiul mai recent al d-lui prof. Andrei Oțetea 16), care se ocupa de faza precapitalistă mai ales în orașele Italici.

Asupra deosebirii dintre orașul occidental și cel oriental se ocupa pe larg Max Weber în a sa „Grundriss der Sozialökonomie” 17), arătând că deosebirea esențială dintre cele două feluri de orașe consistă în faptul că orașul medieval din Occident a putut cuceri, în dezvoltarea sa, formele unei vieți de libertate, de individualism și deci a putut pregăti viața politică modernă.

Idea comunei trece și canalul Mâncii, iar House of Commons este Camera judecilor, a orașelor și a universităților, înainte de a fi „Camera Comunelor”. Anglia trece astfel la o legătură între rege și comunitățile regatului, înainte de a trece de la feudalism la noua încheiere a vieții politice naționale.

Privind prin această perspectivă amplă, studiul lui Pirenne ne dă informațiuni bogate asupra orașelor din Țările de Jos dar și asupra spiritului general orășenesc din Europa acelor timpuri. Este epoca genezei unui altfel de oraș

decât cel cunoscut până atunci, cu atât mai interesant cu cât constituie articulația hotărâtoare, care desparte evoluția orașului european occidental spre deosebire de cea a orașului din Asia sau din Europa răsăriteană și sud-estică, unde orașele rămân la formele medievale, până în epoca de înflorire a capitalismului european, când trec în mod brusc în raza de influență a acestuia.

5.

Un punct de vedere sociologic este cel al lui Gaston Richard, care nu se desminte nici de data aceasta ca reprezentat al unei sociologii idealist critice, văzând în forțele sociale mai ales fapte din domeniul vieții sufletești și spirituale¹⁸⁾. După Gaston Richard, între sat și oraș există o deosebire din punct de vedere cantitativ și calitativ. Cel de al doilea aspect caracterizează orașul ca o vatră de cultură morală și intelectuală, cât și ca centru de civilizație materială. Orașul este „cetate”, adică o persoană morală, o persoană colectivă, conștientă de existența sa și de acțiunea pe care o poate exercita pentru propriul său destin. „De aci, zice Gaston Richard, scopul nostru va fi de a demonstra interesul pe care-l prezintă pentru sociologie și pentru aplicațiile ei posibile studiul aspectului calitativ, al formării și al vieții urbane”¹⁹⁾.

O explicare statistică și cantitativă a deosebirii dintre sat și oraș nu este în măsură să cupleze diferențele. Această metodă, oricare i-ar fi legitimarea și valoarea, constituie o întrebare asupra posibilității sale de a satisface pe un sociolog. Simpla considerare a deplasării și aglomerării populației dela sat la oraș implică, din punct de vedere metodic, subordonarea sociologiei față de demografie. După Gaston Richard, considerând că arheologia ar fi istoria artei, arheologii ar fi în cea mai mare măsură să ne explice originile cele mai depăr-

tate ale vieții urbane. Viața urbană presupune antecedenta vieții rurale, care, în formele ei primitive, poate fi studiată și la negri. Tot așa, viața urbană americană continuă pe aceea din Europa. Iar cea din Grecia antică continuă viața orașelor din Egipt, Babilon, Fenicia, etc.

Pentru originea orașului e importantă comparația între viața civilizată și urbană a Europei meridionale, din timpul imperiului roman ajuns la apogeu, și cea a Europei de Nord. În evul mediu Nordul imită întru totul Sudul. În mulțimea de fapte și de date care pot fi culese în legătură cu filiațiile, influențele și desvoltările orașelor în diferite regiuni, cercetătorii se pierd. Ei vin din diferite specialități de studiu și cu metode deosebite. De aceea este necesar să se găsească ipoteze generale pentru toți acești studioși.

„Sociologul ar risca să fie înecat în valurile datelor arheologice dacă n’ar putea să degajeze un fapt general, susceptibil de a fi acceptat de către demograf ca și de sociolog, de istoric, precum și de arheolog. Acest fapt este **sinoichismul**, termen pentru care reclamăm indulgența de care beneficiază alte împrumuturi făcute de la Greci de către limba politică curentă. Un exemplu: autarhia.

Sinoichismul (συνοικισμός) desemnează faptul sau voința de a locui împreună. El poate deci însemna totodată simpla aglomerație de indivizi și de familii în același loc, ca și viața morală a unui oraș. El modelează unitatea. Termenul comportă variațiuni, autorizând distincția unui sinoichism simplu și al unui complex”²⁰⁾.

Gaston Richard numește sinoichism simplu „integrarea mai multor comune în unitatea unui corp municipal”. Fiecare dintre satele din care s’a format orașul devin cartiere, păstrându-și fizionomia și tradițiile. Iar sinoichismul complex este caracterizat prin cooperarea durabilă a funcțiunilor sociale, localizate în cartiere, transformându-și viața proprie în organe ale

18) *Travaux du XIV Congrès International de Sociologie*, București 1940. — în *Bibliothèque de Sociologie, Éthique de Politique*, sous la direction de D. Gusti. I-er vol., Série C — La ville. „L’agglomération urbaine et la cité”, pag. 64-73,

19) *Travaux...*, op. cit., pag. 64

20) G. Richard, op. cit., pag. 67.

unei vieți comune. Părțile orașului au fiecare o fizionomie proprie, dar sunt cu totul subordonate unității orașului.

La această diviziune a sinoichismului trebuie adăugate alte două operațiuni, a căror valoare inductivă nu poate fi trecută cu vederea.

„Prima este clasificarea formelor vieții urbane de la cele mai simple și primitive la cele mai moderne. A doua este aplicarea legii de abreviere (de concentrare) a formelor simple, care trec la forme mai complexe” 21).

Este necesar să distingem cel puțin patru tipuri ale vieții urbane, care corespund modurilor diferite de formație și unor funcțiuni diferite, fie și în viața unui stat mai puțin dezvoltat. Aceste sunt: fortăreața; sanctuarul; portul; centrul industrial.

Fortăreața (acropole, oppidum, burg) este, poate, tipul cel mai primitiv al vieții urbane. Sanctuarul e aproape tot atât de vechiu. El poate fi loc de închinare, de pelerinaj sau centru episcopal. În antichitate, acropole reprezenta primul tip, iar „eleusis” pe cel de al doilea. Portul apare odată cu navigația. Centrul industrial e un tip mai modern, și adeseori nu este decât o transformare a târgului. În realitate, avem o reunire, prin sinoichism, a tipurilor de mai sus.

Această inducție se completează prin legea abreviației, lege comună biologiei, psihologiei și sociologiei. Ea explică trecerea formelor simple la forme complexe. În orașele Europei de Nord, ca și în America, evoluția a fost comprimată și trecerile s’au făcut aproape în mod insesibil. Exemplul hansei teutonice ne arată o trecere repede de la viața rurală la cea urbană. La fel în America, orașele de coastă se ridică direct din viața rurală, mai repede decât cele europene și mai ales mediteraniene. Cele de pe coasta Pacificului și de pe malul marilor lacuri (Détroit, Cleveland, Seattle, San Francisco, Los Angeles) cresc mai repede decât cele care datează din perioada colonială (Boston, New-York). Orașele Franței prezintă un caz privilegiat, fiind la marginea imperiului roman.

Pentru a ilustra cele două feluri de sinoi-

chism avem exemplul Parisului și al orașului Périgueux, în centrul văii Dordogne. Orașul are o parte antică „cetatea” și o parte medievală numită „le bourg” sau „l’évêché”. În afara de acestea, s’a dezvoltat orașul modern. Cele două părți vechi sunt considerate azi ca niște cartiere desmoștenite. În evul mediu ele erau autonome, totuși, în prezent, formează o unitate. Este un caz de sinoichism simplu.

Parisul e un caz de sinoichism complex. Istoria orașului se desfășoară în patru faze: Lutecia — menționat de Cezar (I; orașul medieval (II); cel modern care are două perioade: până la 1857 (III) și de la 1857, când s’au alipit la vechiul oraș încă zece orașele suburbane, care azi nu mai pot fi deosebite IV. Toată istoria Parisului este o continuă subsumare a diferitelor regiuni urbane, care lupta să-și pastreze autonomia. Universitatea se lupta cu reunirea comercianților; până în cele din urmă comerțul se completa prin faima universității, iar aceasta avea nevoie de bogați comercianți, industriași și de burghezie regală.

„Rațiunea sinoichismului este mai întâi de toate pacificarea raporturilor între grupurile umane vecine. Dar autoritatea municipală are nevoie de concursul grupurilor, iar acestea cer instituții, fara de care pacificarea n’ar putea fi durabilă. Aceste instituții n’ar prinde rădăcini dacă orașul n’ar deveni o „cité” cetate în sens civil), dacă n’ar dobândi și conserva conștiința personalității sale colective, distinguându-se astfel de o masă populară confuză, mereu în creștere și adeseori reînnoită prin imigrație” 22).

Una dintre problemele sociologiei urbane, după Gaston Richard, este aceea de a se alege în evidența raportul dublu al instituțiilor municipale; pe de o parte instituțiile domestice, frațiile multiforme carora satul le datoră forma sa permanentă și pe de altă parte raportul lor cu instituțiile politice. Chiar dacă un oraș continuă viața unui sat, el poate să se formeze după modelul altor orașe primitive. La popoarele Indiei și la cele slave se poate vedea legătura între instituțiile municipale ele-

21) G. Richard, op. cit., pag. 68.

22) G. Richard, op. cit., pag. 67 și 67-73.

mentare și instituțiile domestice. În ceea ce privește transformarea instituțiilor municipale în instituții politice, ea poate fi observată și studiată cu multe șanse în Elveția. Deasemenea, Camera Comunelor, ca nume și origine, se explică prin acest raport 23).

Gaston Richard aduce completări însemnate în problema genezei orașelor. El desprinde elementul de coeziune socială, așezându-l ca un principiu dinamic, care formează centrele urbane. Este „voința de a trai împreună”. Criteriul lui Gaston Richard, atât de larg cuprinzător, îl putem aplica și la formarea satelor, ca o reunire de gospodarii (οἱ κῆ), de locuințe. Sociologul francez vede încheierea unităților sociale urbane pe baza unei forțe interne a lor, forța de natură sufletească și morală.

Evident că și acest principiu nu poate să ne explice toate cazurile de geneză urbană, căci unitățile sociale nu sunt numai creșteri din interior, ci și efecte ale unor ciocniri și lupte cu alte unități sau cu medii de alt ordin decât cel social (biologic, geografic, etc.). O unitate se desprinde și se formează ca atare față de o realitate care este altceva decât ea.

Important este că la geneza orașului, totuși, trebuie să ținem seama de factorul intern, care imprimă ritmul dezvoltării. Numai astfel dezvoltarea orașului are un sens și se conduce, în existența sa, de o idee, fapt pe care a știut să-l releve profesorul Gaston Richard.

6.

D-l prof. W. Hellpach 24) se întreabă cum s'au nascut orașele. Citând un autor mai vechiu (G. v. Below, „Das ältere deutsche Städtewesen und Bürgertum”, remarcă faptul că orașele germane au apărut dintr'odată. Apariția este instantanee, surprinzătoare și generală. În secolul XI, Germanii se pomenesc cu orașe. Chiar dacă acestea au o preistorie, ele s'au ridicat și s'au impus atenției generale în mod neașteptat. Termenul german de Bürger arată

că locuitorii continuă pe cei care au locuit în cuprinsul unui Burg. Cum se explică acest fenomen al apariției neașteptate?

În ultimele secole asistăm la o naștere voită a orașelor: Washington, Canberra, Karlsruhe. Dar dacă am cerceta bine, am vedea că și aici intervin factori care trec de voința inițială. Washington urma să fie un centru politic cu o reședință liniștită. A devenit cu totul altceva. Dar și orașelor antice li se atribuie o geneză datorită voinței unei persoane (Cartagina—Dido; Roma—Romulus și Remus, etc.). Se poate constata și vedea cu ochii noștri cum unele sate devin orașe mai ales în regiune industrială.

Totuși, originea orașelor e învăluită în întuneric.

În Germania, orașele apar între anii 900 și 1250, deci, în cursul evului mediu de mijloc. Este o epocă în continuarea unei alte epoci — și atunci: prima constatare ce se poate face referitor la nașterea acestor orașe, formulată negativ, este că apariția orașelor nu corespunde unei epoci de început. Deci nu este un fenomen primar. Nașterea orașelor presupune o treaptă culturală anumită. Ea e un fenomen de cultură, spre deosebire de unul „de natură” (natural). Dacă distingem un început, un mijloc și o epocă târzie în civilizație, în economie, în cultură, etc., atunci apariția orașelor trebuie situată în epoca de mijloc. În epoca de început nu apar decât nuclee; iar epoca târzie se caracterizează printr'o urbanizare excesivă. Lucrurile sunt adevărate cel puțin pentru Europa occidentală. Aceste ipoteze ar trebui verificate, dacă se aplică tuturor popoarelor și oricăror forme de cultură.

Se poate constata că în anumite cantoane ale Alpilor satele sunt clădite în mod urban, pe de altă parte, civilizația romană târzie este o civilizație exclusiv orășenească. Această urbanizare se extinde la întreaga Mediterană, căci mediteranianul înclină să trăiască „in foro”, în „αγορά”. Omul mediteranian are o puternică trebuință de a trăi în apropierea altor oameni,

23) Gaston Richard, op. cit., pag. 72-73.

24) W. Hellpach, Stadtvolk Über die Dreifalt seines Ursprungs und seiner Erforschung, in Bevölkerungsbiologie der Grossstadt, herausgegeben von Egon Freiherr von Eckstedt, Ford, Enke-Verlag Stuttgart, 1941.

de a vorbi, de a gesticula. Un autor, care a cercetat nouile colonii agricole italiene cu casele coloniștilor depărtate una de alta, a putut observa o oarecare nemulțumire pe fața oamenilor, întrucât aceștia ar fi vrut să aibă casele la un loc 25).

Dacă această tendință spre urbanitate este atât de organică în Mediterană, cum se explică faptul că în ultimele secole popoarele germanice au ajuns la un maximum de urbanizare? Cu cât sunt mai nordice popoarele germane, cu atât și așezările lor sunt mai împrăștiate, ba și satele sunt resirate în curți aparte.

De aci trebuie să tragem concluzia că trăirea la oraș nu este ceva specific unor rase, ci că aceasta depinde de tehnica și de gradul de cultură al unui popor 26). Ea depinde în general de starea spirituală specifică a epocii de cultură. Aceste stări spirituale specifice se pot forma în mai multe feluri.

1. În cuprinsul unui popor sau al unui cerc (complex) de popoare apar diferite tipuri de oameni ca rasă, impunându-se succesiv printr-o vitalitate mai mare.

2. Anumite stări de spirit obiective (valoare, ordine, creație) nasc, de la ele, noi stări de spirit, după o normă specifică.

3. Se poate întâmpla ca acele stări noi de spirit să ceară un nou tip de om; să-l ceară și să-l impună, închizând astfel posibilitatea ca:

4. Să se nască o stare de spirit în conformitate cu norma specifică a poporului sau a grupului de popoare: „Omul nou” încheie astfel și ciclul de dezvoltare și da naștere unei alte norme specifice de propagare a nouilor stări de spirit.

Revenind la chestiune, rezultă că în dezvoltarea orașelor în Europa nordică și cea mediteraniană, au intervenit motive cu totul diferite. Dacă rasa mediteraniană are predispoziția de a trăi între ziduri și în spirit urban (Stenözese), dezvoltarea acestei stări de fapt trebuia să ducă la supraurbanizare în epoca de azi. Iar cum, de altă parte, rasa nordică are tendința de a trăi în așezări resirate (Euro-

zese), faptul că totuși a ajuns la o mare urbanizare, nu s'ar explica decât prin apariția nou tip de om, însetat de viața urbană, adaugându-se și considerațiunea că norma așezărilor omenești este de a trece spre massarea locuitorilor și apoi la orășenizarea popoarelor.

Toemai paradoxul urbanizării popoarelor nordice explică și excesul, căci popoarele mediteraniene au din capul locului un anumit grad de familiarizare cu viața urbană. Iar urbanizarea excesivă a epocii târzii romane, se explică prin faza avansată de cultură și civilizație, care presupune orășenizare până la limita extremă. Posibilitățile tehnice și pretențiile de confort sunt mai mari, astăzi, la nordici decât la mediteranieni. Urbanizarea nordicilor a apărut prin opoziție; caci omul nordic s'a urbanizat combatând viața rurală, pe când omul mediteranian aproape ca nu face deosebirea între sat și oraș. În orice caz, diferența între sat și oraș nu este o „problemă” în cuprinsul țărilor mediteraniene.

Și W. Hellpach, pe lângă atâția autori germani de azi, susține că orășenizarea excesivă a Germaniei se datorește unui „spirit corupt” german, a unui fel de a fi care a tradat natura adevărată a poporului german — popor de agricultori prin excelență (vezi și Hans F. R. Günther).

Rezumând, Hellpach fixeaza trei linii de geneză a orașului:

1. Ca fel de așezare omenească, pe un spațiu restrâns. Orașul apare ca o caracteristica a anumitor rase, care au tendința de a locui în centre (în „poloizi”), carora să le imprime imediat caracterul urban. Avem, astfel, o naștere a orașului prin însușirile specifice și „naturale” ale anumitor popoare și rase.

2. Printr-o „corupere” — deviere — a specificului unor popoare sau rase, care fiind mâinate de un spirit nou, minoritar — cum a fost la Germani tendința de urbanizare de pe urma înfloririi liberalismului economic în sec. XVIII și XIX —, prin opoziție cu tendința originară și veche a poporului sau a rasei respective.

25) J. Grober, *Die medizinischen, hygienisch-technischen und sozialen Hilfsmittel der italienischen Ackerbauesiedlungen usw.*, (1941), apud Hellpach, op. cit. *Bevölkerungsbiologie der Grossstadt*, p. 85.

26) Hellpach, op. cit., pag. 85.

3. În sfârșit, nașterea orașelor se explică prin faza culturală și de civilizație mai înaintată a unor popoare sau rase.

Ficcare din aceste trei forme de apariție a orașului poate fi cercetată științific prin prisma mai multor discipline. Dar Hellpach indică pentru fiecare formă câte o disciplină științifică, anume pe aceea care este mai potrivită.

1. De așezările specifice (artgemessene Stenözesen) se va ocupa mai ales știința populației, în special ramura ei care poate fi numită oikografia. Cum se așează anumite popoare cu locuințele lor, cum clădesc, cum locuiesc, cum traiesc în spațiu oameni din regiuni diferite? În mod cert, așezările unor clane, neamuri sau popoare apar ca omogene din punct de vedere oikografic. Antropologia ar trebui să încerce să vadă care este corespondența între așezarea centrelor umane și tipurile rasiale. S'ar putea să nu fie o corespondență, ci ar interveni factorii cosmologici, care ar explica un anumit fel de a clădi, de pildă. Totuși se constată următorul paradox: la pol, oamenii se răspândesc, trăiesc în așezări resfirate, iar mai la Sud, deși clima e caldă, ei se adună și trăiesc în așezări aglomerate.

2. Domeniul așezărilor omenești, așa zise „corupte”, anormali, (abartige Stenözesen), va trebui să-l cerceteze mai ales antropologia. Va fi necesară o stabilire a tipului rasial în cadrul unei națiuni, eventual o cercetare în cuprinsul unei familii de popoare de aceeași limbă (popoarele romanice, slave, ugrofine, etc.), pentru a se stabili categoriile de indivizi care au tendința de a pleca la oraș și de a se stabili acolo. Psihologia, psihotehnica și genealogia își vor avea partea lor. Știința medicală a constituției corpului uman va putea stabili o asemenea „corupere” — nu degenerare — a specificului rasial sau național și va putea fixa și tipurile regionale, în cadrul națiunii.

3. De așezările omenești privite prin prisma epocilor de cultură se va ocupa știința istoriei culturii. Ea va trebui să stabilească dacă într-adevăr, la o anumită treaptă de cultură și de diferențiere socială, vor apare orașe sau nu. Ar fi de cercetat efectul asupra unor popoare,

atunci când acestea vin în contact cu o civilizație urbană, — de pilda, momentul când Germanii au venit în contact cu civilizația antică romană.

O încoronare a acestor cercetări va aduce sociologia, care va trebui să fixeze și rolul întemeietorilor de orașe în diversele epoci de cultură.

Aceste ramuri ale științei vor putea circumscrie în termeni mai preciși condițiunile genetice ale orașului. Ele ne vor da primele momente și caracteristici ale așezărilor urbane în raport cu locuitorii lor.

O observație a lui Hellpach, asupra căreia e bine să ne oprim, atrage atențiunea asupra relativității cercetărilor sociale bazate pe istorie: „Orice perspectivă istorică e desavantajată de factorul evident al nesiguranței” (op. cit. pag. 90). Istoria ne oferă un material atât de bogat și atât de complex, încât asupra aceluiaș fenomen se pot emite serii de ipoteze. De aceea, cercetările de azi despre originea orașelor ar trebui să fie mai ales cercetări de teren, cercetând mai întâi realitatea umană, a acelor ce vor pleca la oraș, cercetând apoi pe aceiași oameni în momentul sosirii lor în oraș și după un timp dela stabilirea lor în centrele urbane.

Măsura în care influențează, în sânul unei națiuni, un anumit caracter rasial și psihic tendința de a pleca la oraș, nu ne poate fi relevantă prin studii exclusiv istorice. Trebuie să intervină cercetările asupra situației actuale, cercetări care pot elimina factorii neînsemnați și pot stabili pe cei esențiali. „Ce este de fapt poporul de orășeni, ce înseamnă el și ce poate deveni acesta — e o întrebare vitală pentru viitorul popoarelor...”. „Dar în toate chestiunile vitale se poate acționa cu succes numai dacă se face ceea ce e bazat pe realitate. Voința cea mai bună rămâne oarbă fără cunoașterea adevărului — precum și acesta își pierde consistența fără o voință puternică” 27).

W. Hellpach emite așadar trei ipoteze asupra genezei orașelor, ajungând la concluzia că o cercetare științifică își are rostul mai ales pe baza unei cunoașteri de teren. Astfel se vor

27) Vezi W. Hellpach, op. cit., pag. 94.

fixa caracterele populației, tipurile rasiale și stadiul de civilizație generator de centre urbane.

7.

În America, sociologia urbană și-a croit un drum bine marcat. Ea s'a dezvoltat, cum am arătat și într'un capitol anterior, în direcția unei tehnici urbane (28). Sociologii americani intră imediat în problemele zilei, privind mereu chestiunile din interiorul vieții urbane și adâncind aspectele de ordin practic. Locuința, cartierele, sănătatea, apa, circulația, etc. sunt obiectele cercetărilor. Orașele apar și cresc neconținut. Interesează rezolvirea practică a unor chestiuni precise și limitate. Această privire a lucrurilor are marele avantaj că poate da rezultate imediate și previzibile.

În Europa, sociologia în general și în mod special cea urbană, are un caracter mai abstract. Studiile de sociologie urbană poartă mai ales haina istoriei. Și pe când Americanii privesc problemele în cadrul și din interiorul vieții urbane, oamenii de știință europeni contemplă orașul mai ales ca o unitate socială deosebită de alte unități și care se definește mai bine prin opoziție cu viața rurală. Adeșori, în Europa, istoria unui oraș e chiar istoria unui stat. Individualitățile urbane europene sunt evidente. Dacă considerăm orașe ca Roma, — în care avem pentru fiecare fază istorică un alt oraș, în cuprinsul acelorași ziduri —, vom trebui să ne referim și la alte realități decât cele strict legate de o tehnică orașenească. De altfel, cum observă foarte just Gaston Richard, orașul american continuă evoluția urbană europeană, dar aceasta e o continuare abreviată până la o anumită fază, după care metropolele americane și-au trasat drumul lor de libertate și înflorire.

Dar nu numai deosebiri de asemenea natură sunt de reținut, în cuprinsul sociologiei urbane internaționale. Chiar în Europa, nu avem aceeași dezvoltare a orașelor. Europa occidentală cunoaște o altă evoluție, spre deosebire de Europa răsăriteană și sud-estică. Condițiunile de naștere și de dezvoltare au fost aci altele. Orașul medieval, sub forma sa „democratică” rămâne ceva necunoscut în Europa răsăriteană. Dependența centrelor urbane de puterea monarhului sau a principelui este directă și simțită. Nici pe departe nu încap aci vreo posibilitate de libertate a orașenilor, chiar dacă viața economică ajunge la momente de mare prosperitate. Despotismul monarhilor, instabilitatea și nesiguranta vieții de stat nu permit dezvoltarea unor forme sociale echilibrate. Economia medievală rămâne aci închisată în formele ei străvechi și nu poate găsi o ieșire decât odata cu spargerea tiparelor politice și economice anacronice, prin apunerea imperiului otoman și prin deschiderea schimbului, în toate domeniile, cu Apusul.

În alte capitole ale acestei lucrări vom cauta să adâncim și să desprindem cât mai bine asemenea deosebiri, cu tot cortegiul lor de consecințe și semnificații.

Vom să indicăm, în această ordine de idei, faptul că o cercetare genetică a orașelor își are importanța tocmai pentru elucidarea acestor evoluții deosebite și care nu pot fi neglijate, căci urmele lor persistă în realitatea prezentă.

Afară de observațiunile de ordin general, ni se mai impun și altele. Cum am văzut, René Maunier face o schemă a formelor originare ale orașului, privind apoi aceste forme din punct de vedere morfologic și funcțional. Metoda lui R. Maunier este o combinație între metoda istoric-comparată și metoda etnografică, cum i se zicea pe vremuri; de cercetări sociologice pe teren, îi zicem azi, completând-o.

28) Ca exemple de sociologie urbană americană cităm: Earl E. Muntz, *Urban Sociology*, The Macmillan Company, New-York, 1938. Cartea are următoarele capitole: Evoluția orașelor moderne; Așezarea; Sănătatea publică; Educația în orașul modern; Recreația urbană. De asemenea, amintim lucrarea mai cuprinzătoare a autorilor N. P. Gist și L. A. Halbert, *Urban Sociology*, Crowell, New-York, 1933, cu capitolele: Comunitățile urbane; Definiții; Clasificări; Așezare; Dezvoltare; Ecologie; Imigrație Tipuri sociale; Patologie; Organizația politică și economică; Urbanism; Perspective de viitor.

Viața triburilor oferă prilejul unor cercetări fructuoase pentru a desprinde caracterul incipient al „preceptarilor” urbane. Metoda aceasta poate fi folosită cu multe șanse la noi în țară, unde fenomene, de trecere dela așezările rurale la cele urbane trebuie să se producă sub ochii noștri, dar ele rămân încă neobservate și nestudiate. Fixarea în forme raționale și sistematice a unor asemenea momente de trecere dela rural la urban, bineînțeles sub raportul unor schimbări profunde, este în mod cert o operă care merită să fie întreprinsă cu deosebită atenție la noi în România. Ne-am putea pune cam următoarele întrebări: care feluri de geneză urbană sunt mai frecvente la noi în țară? Cele prin contracțiunea mai multor sate, prin combinarea factorului comercial cu un loc administrativ ca pretura, judecătoria, sau cu un centru militar; locurile de închinare, unde sosesc pelerinii, răscrucile de drumuri comerciale sau pur și simplu creșterea spontană a unor centre rurale până ajung la forme urbane? Aceste cercetări ar lămuri multe aspecte ale României moderne; în oarecare măsură, cercetarea prezentului ar putea arunca lumină și asupra trecutului. S’a adeverit că drumurile actuale sunt aceleași ca și acum 1000 și chiar 2000 de ani; aceleași drumuri strategice, aceleași vaduri ale mărfurilor.

Apoi, acest studiu al nașterii orașului actual

ar trebui întregit cu cercetări de ordin biologic, național și cultural. Sugestiile date de W. Heli-pach și de alții ar trebui să ne preocupe în măsura în care asemenea ipoteze pot fi rod-nice și verificabile.

Convingerea noastră este că viața sătească a României nu va putea progresa decât în strânsă legătură cu o dezvoltare urbană, pe cât posibil și aceasta „organică” și în funcție de realitățile naționale. Care este felul orașului potrivit nevoilor noastre, ce amploare convine să i se dea? Va fi nevoie de noi centre urbane — în alte părți se studiază ridicarea de orașe mici și mijlocii, adevărate centre de colectare, de transformare și de expediere a produselor regiunii din jur —, cum vor arăta aceste centre, etc. este o chestiune care nu o precizăm aci. În orice caz, terenul trebuie mai întâi cunoscut. Este necesar să ne dăm seama care e fenomenul „natural”, spontan, care se desfășoară în cuprinsul României moderne sub raportul genezei urbane.

Iată, câteva din observațiunile care se pot face în jurul ipotezelor expuse mai sus. Reținem deocamdată deosebirea între geneza și evoluția orașelor occidentale față de cele ale Europei orientale și necesitatea de a fixa formele genetice ale orașului românesc, care apare în epoca noastră.

LEON ȚOPA

RAPORT PENTRU CHEMAREA D-LUI TRAIAN HERSENI LA CATEDRA DE SOCIOLOGIE NAȚIONALĂ, VACANTĂ LA FACULTATEA DE DREPT DIN CLUJ-SIBIU ¹⁾.

Pentru ocuparea catedrei de „Sociologie Națională”, vacantă la Facultatea de Drept dela Universitatea din Cluj „Regele Ferdinand I”, Sibiu, propunem conform legii, chemarea d-lui Traian Herseni, din următoarele considerații:

1. D-l Traian Herseni, doctor în filosofie și litere, cu studii speciale de sociologie, la Universitatea din Berlin, unde a fost ca bursier al Statului, în urma recomandăției Facultății de Filosofie și Litere din București, timp de un an, este conferențiar de Sociologie Rurală la Universitatea din București.

D-sa este și membru corespondent al Institutului Internațional de Sociologie.

D-l Traian Herseni a dezvoltat patru forme de activități:

1. Activitatea didactică.

D-l Herseni a fost profesor suplinitor de filosofie și drept la Liceul „Gheorghe Lazăr” din București; este profesor de Etică socială la „Școala superioară de asistență socială” din București; a fost asistent pe lângă catedra de Sociologie, Etică și Politică din București, în care calitate a condus Seminarul de Sociologie și de Sociologie Rurală. Timp de doi ani când

titularul catedrei avea însărcinări de Stat în străinătate, d-l Herseni a fost suplinitorul Catedrei de Sociologie și Etică, conducând și Seminarul, tratând la curs și seminar materii fundamentale, ca: Introducerea în sociologie, Problemele generale ale sociologiei, Istoria doctri- nelor sociologice, Sociologia satului românesc, Metodele sociologiei, Monografia sociologiei (cu aplicări pe teren cu studenții), Problemele actuale ale satului românesc, Scrieri privitoare la viața socială românească: sociologie, etnografie și folklor.

D-l Herseni a reușit să dea o excelentă pregătire seminarială studenților. Rezultatul s’a putut constata la examenele de sfârșit de an când profesorul titular cerând neapărat pentru admiterea la examen și lucrări seminareale, studenții seminarului d-lui T. Herseni erau dintre cei mai bine pregătiți.

Activitatea didactică a d-lui T. Herseni s’a completat prin publicarea împreună cu titularul Catedrei de Sociologie din București, a unui manual pentru clasa 8-a a învățământului secundar, cu titlul: „Elemente de sociologie, cu aplicări la cunoașterea Țării și a Neamului nostru”. Din felul cum este conceput și redactat, acest manual depășește cadrul unui simplu ma-

¹⁾ În conformitate cu dispozițiunile art. 64 din legea de organizare a învățământului superior Ministerul publică în Monitorul Oficial, Luni 14 Decembrie 1944, Nr. 293 (an. CX) pp. 10846-10849, raportul Comisiunii de chemare prin numire ca titular la Catedra de Sociologie Națională dela Facultatea de Drept a Universității din Cluj-Sibiu.

Nr. 257.805/942.

nual de școală fiind utilizat și de oricine dorește o primă inițiere în problema sociologiei.

2. D-l Traian Herseni are o bogată activitate desfășurată pe teren.

D-șă a participat la următoarele Campanii monografice, fiecare din ele durând una până la două luni, întreprinse de Seminarul de Sociologie și de Institutul de Cercetări Sociale al României din București. Astfel d-sa a luat parte la cercetarea sociologică de sate din aproape toate regiunile țării: la monografia sociologică a satului Nerej (Vrancea-Putna), 1927; la monografia sociologică a satului Fundul Moldovei (Bucovina), 1928; a satului Drăguș (jud. Făgăraș), 1929; a satului Cornova (Basarabia), în 1931. În 1934 a participat la campania monografică întreprinsă de Astra, sub conducerea d-lui prof. I. Hațieganu, în satul Măguri (Munții Apuseni), ca delegat al Institutului Social Român și a funcționat ca membru în comitetul de redactare și conducător tehnic al lucrărilor din Măguri. În 1935 și 1936 a luat parte la monografia sociologică a satului Șant (jud. Năsăud). Apoi d-l Traian Herseni a întreprins cu studenții Seminarului de Sociologie, o anchetă sociologică privitoare la grupările de copii, în 1934 și 1935; a cercetat cetele de feciori, ca organizație originală socială țărănească în 70 de sate din Țara Oltului în 1938; a condus cercetările în vederea unor monografii regionale a Țării Oltului în 1939 (cercetare încă în curs); a făcut o anchetă asupra vieții studenților cu Seminarul de Sociologie din București în 1939-1940 și o altă anchetă asupra vânzătorilor de ziare, în 1940/41, cu același seminar.

În sfârșit în anul 1941/42, d-l Herseni a primit, ca delegat al Institutului de Științe Sociale al României, o însărcinare specială din partea Guvernământului din Transnistria, de a studia satele transnistriene, cercetând mai ales regiunile cu populație moldovenească mai compactă din Transnistria, și în special satele Speia, din jud. Tiraspol; Vasilcău din jud. Dubăsari și Handrabura din jud. Ananiev.

Din această simplă enumerare se poate constata experiența îndelungă, continuă și sistematică pe care d-l Traian Herseni a dobândit-o în neobosita sa activitate de cercetător pe teren, și care-l situează printre fruntașii cercetători ai satelor românești de pretutindeni.

3. Activitate de istorie al doctrinelor sociologice și pentru o sociologie sistematică.

În studiul său de o largă informație critică: „Sociologia contemporană” din Arhiva pentru Știința și Reforma Socială (an. 1934), d-l Herseni scrie aceste rânduri ce caracterizează temperamentul său științific: „Grija noastră de competență va fi să expunem, cât mai exact, deși succint, concepțiile generale; notăm apoi în treacăt variantele și le stabilim bilanțul aproape complet al activității sociologice de până acum, cu indicația precisă a câștigurilor care vor trebui păstrate, și a lipsurilor care vor trebui împlinite. Dela istorie vom pași astfel la sistematizare”.

D-l Herseni analizează astfel: a) Curente individualiste (mecanicismul, contractualismul, psihologismul și relaționismul); b) Curente integraliste (naturalismul, historicismul, sociologismul și universalismul) și c) Dincolo și dincoace de individualism și integralism (noologismul și fenomenologismul).

D-l Herseni prin aceste studii dovedește o stăpânire completă a problemelor sociologice contemporane, oferind o spațioasă contribuție la clasificarea acestor doctrine. D-sa a tratat aceste probleme și doctrine prin multe studii; cităm, bunăoară: Tendințe noi în sociologia contemporană (Societatea de mâine, 1933); Socialul ca obiect de preocupare științifică în Universitățile germane (Arhiva pentru Știința și Reforma Socială, 1930); apoi nenumărate recenzii asupra celor mai noi apariții în câmpul sociologiei, publicate în „Arhiva” și „Sociologie Românească”.

Aceste străduințe de istoriograf al sociologiei și-au găsit încoronarea într-o lucrare netipărită decât în parte „Elemente de istoria sociologiei”

și în alta apărută sub titlul: „Sociologie românească”, încercare istorică, 1938, care oferă o orientare foarte documentată asupra preocupărilor sociologice în România, nu numai la sociologii propriu ziși, ci și la autorii de seamă ai Țării, ca literați, oameni de stat, economiști, filosofi, juriști, istorici.

„Prin cercetarea critică a stadiului istoric în care se află sociologia, trecem pe nesimțite, afirmă d-l Herseni, la problemele sistematice ale ei, și anume, adăogă d-sa, la problema realității sociale, a constituirii sociologiei ca știință autonomă și a studiilor directe de sociologie”.

Iată programul de lucru al d-lui Traian Herseni:

„Întâia sarcină sistematică a sociologiei, precizează d-sa în teza sa de doctorat, apărută în 1935: „Realitatea socială. Încercare de ontologie regională”, este înfățișarea realității sociale ca o regiune existențială proprie cercetarea omului, a culturii și a societății în ce ele au specific”.

Dar mai departe, d-l Herseni găsește că, odată sociologia constituită, se ridică în chip firesc problema cunoașterii în sens restrâns.

Iar în acest domeniu d-sa socotește și mijloacele de cercetare, de unde nevoia unei metodologii sociologice.

Acestor probleme le-a închinat d-l Traian Herseni cele mai frumoase lucrări ale sale, care înseamnă în același timp și contribuții originale la cunoașterea Națiunii Române.

4. Activitatea de sociologie națională, izvoită din activitatea desfășurată pe teren, așa cum a fost expusă în punctul 2.

Toate lucrările d-lui Herseni formează părți integrante dintr'un program de lucru personal. D-sa cere ca: „să se aibă în vedere gândul nostru întreg, realizat numai fragmentar în lucrările de până acum, dar cuprins ca situație logică și ca năzuință de înfăptuire în acest program”.

De aceea d-l Tr. Herseni ca o consecință

logica a preocupărilor sale de construcție istorică și sistematică a sociologiei, trage următoarele concluzii necesare: „abia după lamurirea acestor probleme... integrate organic în problematica totală a sociologiei, ne putem socoti stăpâni pe știință și putem trece la cercetarea propriu zisă a realității sociale. De asta dată e vorba de studiul societății așa cum se găsește ea în realitate, adică de cercetarea științifică și directă a unităților concrete de viață socială”.

În acest scop a participat d-l Herseni la acele campanii monografice din satele românești, despre care am vorbit într'un capitol special (cap. 2), având în vedere însemnătatea lor.

Materialul cules și redactat de d-l Herseni în aceste campanii n'a putut fi însă publicat în întregime, din lipsa de fonduri. Totuși d-l Herseni a dat la iveală, din materialul redactat, următoarele contribuții de valoare științifică originală și de o deosebită importanță, mai ales că se referă la cunoașterea națiunii române:

1. Categoriile sociale cornovene (Arhiva, 1932) cu discuția mai ales a trei probleme, descoperite în satul Cornova din jud. Orhei-Basarabia), în timpul cercetărilor monografice: conștiința de categorie socială (deosebirea dintre mazili și țărani), distanțele sociale și mecanismul de opinie publică.

2. În „Individ și societate în satul Fundul-Moldovei”-Bucovina (Arhiva, 1933), se studiaza individul în viața de familie și viața de Stat; conformism și inovație (analiza obiceiului, individualizare și socializare, analiza vieții religioase) și concluzii pentru teoria socialului.

3. Observații sociologice privitoare la copii din Drăguș, jud. Făgăraș, publicată în „Arhiva” nr. 1-4, 1933, în care se analizează pe larg grupările și jocurile de copii și se completează teoriile biotopice și psihologice existente, ca o teorie proprie, sociologica. Studiul acesta a fost analizat și de d-l Warnotte în „Revue de l'Institut de Sociologie” din Bruxelles, nr. 2, 1934, p. 425-427.

4. **Stâna din Munții Făgărașului** (Boabe de grâu, 1934), studii în care se prezintă așezarea geografică, oile și întreținerea lor, ciobanii și ciobănit, mănzările și economia lor, celelalte animale din jurul stânii, sterpele și sterparii, viața spirituală a ciobanilor și relațiile lor sociale. Concluzia studiului este caracteristică pentru programul de lucru al d-lui Herseni: „așa dar, a scris d-sa, o sociologie românească ar trebui să deslușească, în primul rând cele două chipuri de viață socială etnică, stâna și satul, stabilind atât însușirile lor curate, cât și cele amestecate”.

Studiul d-lui Herseni asupra stânii este prima cercetare sociologică în această materie.

5. **Probleme de sociologie pastorală** (în Studii și Cercetări, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică a Institutului de Științe Sociale al României, în București, 1941), prezintă vederi noi asupra problemei sociologice a păstoritului, în descoperire de așa zisele „cercetări folklorice ori etnografice”, pe baza unor cercetări personale, originale, pe teren, asupra Stânii Drăgușenilor, Stănele Nerejene (trei) și a Stănelor bucovinene (cinci). Aceste studii pot fi considerate modele de cercetări comparative și duc la o importantă încheiere asupra organizației pastorale la Români (grupa problemelor și ipotezelor de lucru în legătură cu păstoritul, asupra unei schițe a unei sociologii pastorale și, în sfârșit foarte judicioase gânduri pentru o sociologie a poporului român).

Lucrarea d-lui Herseni asupra „Sociologie pastorală” este, cred, cea mai remarcabilă contribuție ce a apărut până acum la noi în această materie, iar în ce privește metoda întrebuințată ar putea figura cu onoare printre cele mai bune cercetări pe care le numără sociologia străină.

6. La congresul internațional de sociologie ce a avut loc în August 1935 la Bruxelles, d-l Herseni comunicând o parte din rezultatele la care a ajuns prin studiul stânei românești, sub titlul „L'organisation pastorale en Roumanie”.

Comunicarea d-sale a determinat biroul Institutului Internațional de Sociologie să-l proclame membru asociat al lui.

D-l Herseni a mai publicat remarcabile contribuții asupra unităților sociale românești.

7. **Clubul Husarilor** („Arhiva”, 1935), unde se cercetează o interesantă organizare socială sătească, un „club” de țărani din Drăguș.

8. **Ceata feciorilor din Drăguș** („Arhiva”, 1936), cu foarte interesante amănunte: alegerea vătafilor, atribuțiile lor, organizarea și funcționarea cetei, gazda de feciori, colinda și zăuritul, sărbătorile, hora, inițierea fetelor în joc, obiceiuri de anul nou, de bobotează și spargerea cetei. Studiul se încheie cu observații asupra importanței sociologice a organizărilor de flăcăi.

9. **Câteva date privitoare la o cârciumă țărănească** („Arhiva”, 1937), cuprinde analize sociale a cârciumei lui N. Jurcovan din Drăguș.

Cercetările d-lui Traian Herseni sunt făcute metodic. În volumul „Indrumări pentru monografiile sociologice, redactate sub direcția științifică a titularului catedrei de sociologie din București și sub conducerea tehnică a d-lui Herseni (București, 1940), d-sa publică următoarele planuri de lucru: 1. **Problemele sociologiei geografice**; 2. **Plan general pentru cercetarea cadrului cosmic** (în colaborare cu H. H. Stahl); 3. **Plan pentru cercetarea obiceiurilor alimentare țărănești** (în colaborare cu Witold Truszkowski); 4. **Problemele sociologiei psihologice**; 5. **Plan pentru convorbirile sociologice în sat**; 6. **Problemele sociologiei istorice**; 7. **Problemele sociologiei morale și juridice**; 8. **Plan pentru cercetarea moralității**; 9. **Plan general pentru cercetarea manifestărilor administrative** (în colaborare cu Gh. Lupchian); 10. **Plan general pentru cercetarea unităților, relațiilor și proceselor sociale**; 11. **Plan pentru cercetarea gospodăriei țărănești** (în colaborare cu H. H. Stahl și M. Vulcănescu); 12. **Plan pentru cercetarea cetelor de copii**; 13. **Plan pentru cercetarea cetelor de feciori** și 14. **Plan pentru**

atlasul sociologie al României (în colaborare cu I. Ionică); 15. **Indreptar pentru sociografiile școlare**, 1940.

Toate aceste planuri și probleme și-au găsit o sistematizare în **Cursul d-lui Herseni de Sociologie rurală**, ținut în anul școlar 1939/40, litografiat și în lucrarea sa apărută în *Revista de Filosofie*, anul I, 2, 1941 (apărută și în „*Note și comunicări*” nr. 1 al Bibliotecii de Sociologie, Etica și Politica, București, 1931), sub titlul de „*Sociologie rurală*”.

Prin pregătirea sa temeinică și afirmată în valoroasele lucrări amintite, d-l Traian Herseni se impune ca personalitatea cea mai indicată a ocupa catedra vacantă la Facultatea de Drept din Sibiu de Sociologie Națională. Căci, ce poate fi mai național decât cercetarea și cunoașterea satului românesc și mai ales în Transilvania, unde față de înstrăinarea orașelor, satele au rămas în marginea vieții și rezerva de înnoire a Națiunii române.

Suntem convinși că un contact direct, științific și metodic sociologic cu realitatea românească, va fi de mare folos studenților dela Facultatea de Drept, care, în cariera lor de magistrați, avocați, oameni politici și administratori, vor fi obligați să țină seamă de ea pentru a-și putea împlini cu rodnicie misiunea lor socială.

Dacă disciplinele juridice, ca științe, sunt din ce în ce mai mult considerate ca științe sociale, ce se referă la organizarea și dirijarea juridică a unor realități sociale precise, apar cu atât mai mult științele juridice românești, și mai ales în Transilvania, în împrejurările actuale, au nevoie de aceste referințe.

În special pentru o bună administrație, în accepția ei de astăzi de administrație creatoare, cunoașterea sociologică a realităților românești este indispensabilă. Căci aceasta nouă concepție a administrației nu înseamnă un simplu control al aplicării, respectării ori nu a legilor, ci ea înseamnă ceva mai mult: inițiativă, coordonare, organizare și transformare a vieții sociale românești, în sensul unei propășiri efective și a unei înălțări și inobilări ale ei.

D-l Traian Herseni înțelege a pune sociologia în serviciul acestei administrații superioare, așa cum reiese din ultimul său studiu, intitulat: „*Sociologie și Administrație*” și publicat în *Buletinul Oficiului de Studii și Documentare și Statistică al Ministerului Afacerilor Interne*, nr. 3, Aprilie 1942.

Referat încheiat și semnat în Sibiu la 16 Octombrie 1942.

D. GUSTI

RAPORT ASUPRA ACTIVITĂȚII ȘTIINȚIFICE, DIDACTICE ȘI ORGANIZATOARE A D-LUI H. H. STAHL ¹⁾.

Raport asupra activității științifice, didactice și organizatoare a d-lui H. H. Stahl, conform art. 6 al legii învățământului superior, pentru chemarea largă și numirea sa ca titular la con-

ferința de sociologie rurală, vacanta dela Facultatea de Filosofie și Litere din București.

D-l H. H. Stahl are o activitate continua

¹⁾ În conformitate cu dispozițiunile art. 64 din legea relativă la organizarea învățământului superior, Ministerul Culturii Naționale, publică în *Monitorul Oficial* Nr. 141 din 21 Iunie 1943, pp. 5366-5370, raportul Comisiei de chemare prin numire ca titular la Conferința de Sociologia rurală dela Facultatea de Litere și Filosofie din București.

Nr. 116.046/943.

de 17 ani în domeniul disciplinei științifice, ce formează obiectul conferinței de sociologie rurală.

D-sa a desfășurat această activitate nu pentru a urmări vreo rasplata ori recunoaștere, ci din pasiune curată pentru cercetare și din iubire sinceră și adâncă pentru satul românesc, pe care încă din anul 1926 îl studiaza la fața locului, cu o râvnă din ce în ce mai mare, până astăzi.

Vocaționismul d-sale științific s'a ilustrat și prin faptul că din anul 1929, d-sa este asistent onorific la catedra de sociologie din București, cu aprobarea unanimității a Consiliului de Facultate, pentru că nu era vacant locul de asistent bugetar și deabia după demisia d-lui Mircea Vulcanescu din 1942, a putut să ocupe postul bugetar de asistent, deci abia după 13 ani de activitate continuă, conștiințioasă și eminentă, depusă benevol pentru facultate, creînd și conducând primul seminar de sociologie monografică, nu numai la noi, ci și în străinătate.

D-l H. H. Stahl, având studii istorice, — a fost elevul profesorului N. Iorga — și studii juridice, — a fost premiat al Baroului de Ilfov, — a pus aceste prețioase cunoștințe, alături de pregătirea filosofică și sociologică, — ca licențiat și doctor al Facultății noastre, — în serviciul acelor cercetări de sociologie rurală pe teren, organizate de Seminarul de sociologie din București, care au avut un răsunet deosebit și în cercurile specialiștilor din străinătate și la care au participat de multe ori pentru specializare, tineri doctori, ori cu studiile terminate, trimiși expres de ea.

Comunicările d-lui H. H. Stahl, la congresele internaționale de sociologie, i-au atras onoarea de a fi proclamat membru corespondent al Institutului Internațional de Sociologie.

D-l H. H. Stahl funcționează ca profesor de sociologie din 1930, la Școala Superioară de Asistență Socială, și este director la Institutul Central de Statistică, organizând importantul

serviciu exterior al Institutului și statistica administrativă, o funcție care dă o posibilitate privilegiată de a veni în contact permanent cu viața satelor și-i oferă deci posibilitatea creării materialului științific de bază necesar cunoașterii sociologice a satelor.

D-l H. H. Stahl a desfășurat o activitate bogată și în calitate de organizator, conducător și conferențiar de sociologie satească la Școala de echipe studențești și de conducător de Camine, la școli de cenzori statistici, de oficanți statistici, la școli țărănești, la cursurile pentru educarea tineretului, de specialitate a învățătorilor și de perfecționare a personalului administrativ.

În sfârșit d-l H. H. Stahl a fost însărcinat pentru a preda metoda anchetelor sociale în clasa de pe vremuri a Marelui Voevod Mihail.

Această activitate didactică, organizatoare și de îndrumare a d-lui H. H. Stahl, a avut de substrat și imbold o activitate științifică, ce a cuprins patru domenii, ce ar părea deosebite, dar care în realitate formează unul și același: cercetarea sociologică, prin metoda monografică a satelor românești. Aceste patru domenii sunt: participare la campaniile monografice, crearea și conducerea seminarului de monografie sociologică, cursul de sociologie rurală și publicațiile.

Plecând de la principiul că realitatea satelor trebuie cunoscută direct, din însăși această realitate și nu din cărțile despre această realitate, d. H. H. Stahl din 1926, până la 1942, a venit an de an, cu excepția anului 1940, în contact direct cu viața satelor. D-sa a participat în acest fel ca participant conducător, la 18 campanii monografice în toate regiunile țării românești.

Iată lista acestor campanii.

1) 1926, participant la campania din comuna Rușeț (Brăila), organizată de Seminarul de sociologie.

2) 1927, participant la campania din satul Nerej (Vrancea).

3) 1928, participant la campania din satul Fundul Moldovei (Câmpulung-Bucovina).

4) 1929, participant la campania I-a, din satul Drăguș-Făgăraș.

5) 1930, participant la campania din satul Runcu-Gorj.

6) 1931, conducător al campaniei de recensământ și monografie a cartierului Tei, București.

Participant la campania din Cornova-Orhei.

7) 1932, conducător al celei de a doua campanii din satul Drăguș-Făgăraș.

8) 1933, conducător al campaniei de prelucrare a satului Drăguș-Făgăraș.

9) Conducător al celor 3 echipe studențești, de pe Valea Doamnei (Muscel) și organizator al monografiei satului Poenărei (Muscel).

10) 1935, conducător adjunct al campaniei monografice din satul Șanț-Năsăud.

11) 1936, colaborator la organizarea Muzeului satului românesc.

12) 1937, conducător al campaniei a 2-a și realizator al filmului documentar „Șanț”.

13) 1937, realizator al pavilionului românesc la Expoziția „L'habitation rurale”, Paris.

14) 1937, realizator al filmului documentar „Fundul Moldovei”.

15) 1938, conducător al celei de a 2-a campanii din satul Nerej-Vrancea.

16) 1939, conducător al monografiei satului Dioști.

17) 1941, conducător al campaniei de recensământ din jud. Storojineț-Bucovina și județele Orhei, Lăpușna-Basarabia.

18) 1942, conducător al campaniei de recensământ din Transnistria și al monografiei satului Mălăești.

A doua latură a activității științifice a d-lui H. H. Stahl, constă în organizarea Seminarului de monografie sociologică.

Încă din anul 1929 și continuând până azi, d-l H. H. Stahl a organizat și condus cel dintâu seminar de monografie sociologică. Menirea lui era în primul rând de a pregăti pe stu-

denții care urmau a participa la campaniile de cercetări de peste vară.

În al doilea rând de a prilejui tuturor celorlalți studenți luarea unui contact direct cu realitatea socială, prin executarea unor cercetări de teren în satele și orașele țării.

Toți studenții în sociologie au fost deci obligați a confrunta învățătura lor teoretică, cu faptele vieții sociale.

Multe din lucrările astfel executate sub supravegherea conducătorului seminarului, au și o valoare documentară de sine statatoare, care depășește interesul lor pur pedagogic.

Astfel au fost lucrate:

51 de monografii sumare.

31 de studii a cadrului cosmic a diverse unități sociale.

8 studii de cadru biologic.

24 de studii de manifestări spirituale.

28 de studii de manifestări economice.

4 studii de manifestări juridice.

14 studii de unități sociale.

9 studii de cete razești.

120 anchete asupra problemei morții și înmormântării.

56 monografii de școli.

54 monografii de parohii și biserici.

Se adaugă un număr de:

17 studii care au fost publicate în Revista Sociologie Românească.

Vezi: H. H. Stahl: Un Seminar de Monografie Sociologică. Soc. Rom., anul IV, nr. 1—12).

Al treilea aspect al activității științifice a d-lui H. H. Stahl, este cursul de Sociologie rurală, expus în anul 1942-1943, în urma recomandării în unanimitate a Consiliului de facultate și aprobată de Ministerul Economiei Naționale, care după programul alăturat (vezi anexa), da o dovadă clară de maturitatea științifică a felului cum sunt înțelese și tratate atât de grelele și încă incomplet studiate probleme ale unei Sociologii rurale românești, pe baza unor cercetări personale, care culminează

în fixarea celor 4 tipuri de sate: structural pastoral - forestier, structural pastoral - agrar, structural predominant - agrar și intermediar mixt, cu categoriile sociale satești: răzeși și moșneni, clacașii și boierii.

Ideile principale din acest curs se găsesc cuprinse în publicațiile științifice ale d-lui H. II. Stahl, în număr de 33, în afara de numeroase recenzii și cronici, aparute în revistele: *Convorbiri Literare*, *Geopolitica*, *Școala și Viața Ilfovului*, *Criterion*, *Cuvântul Dobrogei Noi* și mai ales în arhiva pentru Știința și Reforma Socială și Sociologie Românească, și care formează a patra latură a activității sale științifice.

I. *Etude sociologique sur les communautés des „răzeși” de la Vrancea*, (București, 1939, pag. 190).

Reluând și completând două studii mai vechi, publicate în Arhiva pentru știința și reforma socială din anii 1929 și 1930, lucrarea este rezultatul unor cercetări de teren, pe calea monografiei sociologice.

Se atacă problema „răzășiei”, care este concepută ca o formă de viață socială a unor sate libere de rude devălmășe. Față de concepția curentă, se adaugă nu numai un punct de vedere nou, propriu zis sociologic, ci și o metodă nouă de cercetare, prezentul fiind socotit punct de plecare pentru reconstituirea trecutului.

Însăși obiectul de cercetare satul vrâncean, aduce o contribuție originală, de oarece acest sat aparține unui tip de devălmășie absolută, negenealogică — de a cărui existență nu se știa, — integrat unui sistem de confederație quasi statală a unui întreg grup de sate.

Problemele atacate în acest studiu sunt următoarele:

a) Problema satului arhaic românesc (descripția tipică a unui sat de răzeși; geneza satului răzășesc; schița unei teorii sociologice asupra satelor răzășești);

b) Obștiile satești ale Vrancei (forma elementară a vieții răzășești, satul, dovezile drep-

tului de aparținere la ceată; patrimoniul sătesc, exploatare economică și formă juridică de stăpânire; regulile devălmășiei familiale);

c) Satele matcă și satele roi;

d) Organizarea quasi statală a Vrancei (organele administrative ale Vrancei, aruncarea munților pe banii birului);

e) Lupte sociale din Vrancea (problema străinilor, apariția boerului, apariția chiaburilor);

f) Nașterea satului de azi al Nerejului;

g) Procesul de disoluție al organizațiilor sociale vrâncene (evoluția economică a Vrancei; pătrunderea capitalismului în Vrancea; nașterea statului modern).

Pe temeiul materialului vrâncean, se încearcă așa dar și elaborarea unei teorii a genezii și morfologiei satului românesc de tip răzășesc.

Concluziile teoretice principale, sunt următoarele:

a) Fenomenul sătesc al răzășiei nu se poate explica prin teza curentă a descendenței biologice dintr'un erou eponim;

b) Forma devălmășiei absolute, negenealogice este anterioară formei în deobște cunoscută a satelor „genealogice”;

c) Forma vrânceană are un caracter pastoral forestier, spre deosebire de forma genealogică, pronunțat agricolă;

d) Satul răzășesc continuă a funcționa, ca mecanism social, chiar atunci când încape în mână boerească;

e) În sânul satului răzășesc, o sumă de procese sociale recente duc la disolvarea lui; printre acestea apariția dijmii și a chiaburilor;

f) Contactul cu capitalismul occidental a avut loc în munți, cu mult mai târziu și în ou totul alte forme decât cele cunoscute pentru satele de câmpie.

Asupra problemelor puse de d-l H. H. Stahl întâia oară în studiul citat, tipărit în „Arhiva pentru știința și reforma socială”, prof. Nicolae Iorga, se exprima astfel:

„Foarte luminos articol al d-lui H. H. Stahl despre răzășii dela Nereju. Formarea organică

a statului din sat, în formă de „câmp-lung”, e expusă cu o deplină competență și trezește chestiuni de un caracter mai general decât chiar al Vrancei întregi”. (Revista Istorică, an. XVI, nr. 4-6, 1930).

Iar în Rev. „Viața Românească” din anul 1931, Februarie, nr. 2, întâlnim următoarele aprecieri:

„Ca exemplu de aprofundare a problemelor de sociologie rurala, trebuie însemnat studiul d-lui H. H. Stahl, „Contribuții la problema razei satului Nereju din Vrancea”, partea II-a. E poate singurul studiu cu adevărat științific asupra vieții rurale românești”.

Importanța acestui studiu a fost remarcată și de d-l Al. Rosetti în utilizarea unora din rezultatele lor în lucrarea sa „Sur quelque termes du daco-roumain relatifs a la propriété terrienne” în Bulletin Linguistique, anul IX, 1941, pag. 72, la termenul „răzeși”.

Materialul nerejean, a fost folosit și de I. C. Filiti, în „Proprietatea solului în principatele române până la 1864”. Vezi Cap. IV. Situații excepționale pag. 200—204.

Însfârșit însemnătatea cercetării d-lui H. H. Stahl a fost adusă la cunoștință străinătății prin studiul d-lui Philip Mosely „The Sociological School of D. Gusti”, apărut în revista Institutului de sociologie englez, „The Sociological Review”, Londra, vol. XXVII, nr. 2, anul 1936, pag. 161.

II. Nerej, un village d'une région archaïque
Monographie sociologique dirigée, par. H. H. Stahl, cu o prefață a d-lui prof. D. Gusti. (București, 1939, vol. 3, pag. 1152).

În afară de studiul unității sociale a razei, arătat mai sus, și care alcătuiește cadrul istoric al acestor 3 volume, se dau studii și material cu privire la toate celelalte probleme ale satului Nereju.

Lucrarea este rezultatul unei munci colective de monografie sociologică, al unui grup de cercetători și cu ajutorul unui număr de studenți

elevi ai seminarului de Monografie Sociologica.

Problemele redactate de către conducătorul monografiei, singur sau în colaborare, sunt următoarele cu un total de 232 pag.

În vol. I: Geografia umană (31 pag.); Populația Vrancei (5 pag.); Istoria neamurilor vrâncene (13 pag.); Analiza demografică a populației (4 pag.); Analiza vieții sufletești a unei obștii țărănești, pe bază de tradiție difuză (15 pag.).

În vol. II: Teologia populara (15 pag.); Știința populară (23 pag.); Cereemonii și obiceiuri (49 pag.).

În vol. III: Familia nerejeană (28 pag.); Codul silvic din 1910 și aplicarea lui (21 pag.); Rolul comunei administrative (7 pag.); Invadarea proprietăților private pe terenul devălmaș (5 pag.); Concluziile celor trei volume (16 pag.).

III. Documente vrâncene, cărți domnești, hotărnicii, răvașe și isvoade, în colaborare cu C. D. Constantinescu-Mircești, cu o prefață de N. Iorga, vol. I, București, 1929, (pag. 200).

Această lucrare conține un număr de 126 de documente, privind confederarea satelor vrâncene, din cele peste 1000 care au fost adunate, în Vrancea, în timpul cercetărilor de teren. În prefață, prof. N. Iorga se exprima astfel: „E o revelație, nu în ce privește amănuntele istorice politice, ci pentru obiceiurile de drept ale acestei părți izolate și de aceea singura așa de românească din poporul românesc”. N. Iorga, încheie astfel: „Toți pricepătorii o vor aprecia cu o deosebită recunoștință”.

Vezi și publicarea unor documente din colecția manuscrisă în N. Iorga „Anciens documents de droit roumain”. Paris, 1930. Vol. I, actul nr. 2, pag. 55, actul CCLXXXVIII, pag. 351, actul CCCIX, pag. 376. Vezi idem, prefața paginile 4, 5, 32.

IV. Tehnica monografiei sociologice (I. S. R. Biblioteca de sociologie, etică și politică, Seria A. Studii și Contribuții nr. 2, București, 1934, pag. 183), euprinde un studiu asupra scopurilor

științifice urmarite de monografia sociologică și a procedeelelor întrebuițate pentru atingerea lor.

Problemele atinse sunt:

a) Observarea și înregistrarea manifestărilor sociale (observații preliminare, observarea și înregistrarea faptelor, observarea și înregistrarea opiniilor);

b) Tratarea problemelor sociologice (observație și raționament experimental, sistematizarea observărilor, clasarea observărilor, organizarea dosarelor);

c) Organizarea muncii colective pe teren;

d) Îndrumări practice pentru alcătuirea monografiilor. Această lucrare a fost citată și consultată de directorul de cercetare al cunoscutului Institut de sociologie Solvay din Bruxelles G. Jaquemyns, în prefața lucrării „La vie sociale dans la Borinage houillier”. (Bruxelles, 1939); de asemenea citată de Philip Mosely, în The Sociological School of Dimitrie Gusti (The Sociological Review London, 1936, Vol. XXVIII, nr. 2, pag. 153, 155, 161 și în articolul din revista americană „Rural sociology” nr. 2 și 4 din Dec. 1937, pg. 458 și 462, cu titlul: „A new roumanian journal of rural sociology” (Rural sociology VI, 2, nr. 4, Decembrie 1937, paginile 458 și 462).

V. Vatra satului Cornova (extras din Arhiva pentru știința și Reforma Socială, anul X, nr. 1—4, pag. 20, 1932).

Fragment dintr'un studiu asupra unui sat de tip genealogic al unor mazili orheiени. Trupul lor de moșie e brăzdat de mari fășii de pământ numite delnițe și mergând „din cap în cap”, Vatra satului este de asemeni împărțită în delnițe. Fiecărei delnițe îi corespunde un neam. În conștiința populară chiar și țărani nedelnici, care au prin împrumutări, delnița „Nadel”, trebuie să fi făcut parte din familia „Nadel”.

Vatra satului are limite foarte precise, peste care azi s'au revărsat casele. Faptul însă că 63,9 la suta din mazili trăiesc în vatră, pe

când restul din nemazili, doar 39,1 la sută, sunt împrăștiți pe câmp, arată originea sigur mazi-lească a acestui sat.

Drumurile din sat sunt drumuri de hotar și merg nu după considerații geografice, ci potrivit unei rețele juridice care determină atât structura vetrei, cât și a câmpului. Studiul acestei structuri contemporane permite reconstituirea vieții sociale mai vechi, printr'o metoda propriu zis sociologică.

Acest studiu, precum și hărțile aferente au fost în totul folosite și parțial chiar reproduse de către cercetătorul german H. Hauffe, în importante lucrări ale sale „Der freibäuerliche Kieinadel der bassarabischer Militärgrenze” în „Deutsches Archiv für Landes und Volksforschung”, anul IV, Caietul 2, Septembrie 1940 și „Die Wandlung der Volksordnung in rumänischen Alt-Reich”. Stuttgart, 1939. Vezi de asemenea Philip Mosely: The Sociological School D. Gusti (The Sociological Review, Londra, Vol. XXVIII, nr. 2).

VI. Spițe de neam țărănești. Sociologie Românească, I. 1936, pag. 5—11, 1936, pag. 161.

Plecând dela pilda unei spițe foarte vaste găsite în satul Răpile-Bacău, d-l H. H. Stahl propune un sistem grafic original pentru transcrierea lor.

Se discută problema fenomenului social al apariției spițelor de neam. Rostul lor practic este acela de a ușura stăpânirea în formele devălmășiei genealogice proporționale. Apariția lor într'un anume sat este deci un semn care ne permite să afirmăm existența unei anume vieți sociale, chiar dacă ea a dispărut astăzi fără de urmă.

Vezi Philip Mosely: A new rumanien journal sociology (Rural Sociology, Vol. 2, nr. 4, Decembrie 1937, pag. 463).

VII. Sistemul onomastic Drăgușan. Arhiva, anul XXII, nr. 1—2, 1934, pag. 83—95.

Din vechea organizare pe neamuri a satului, n'au mai rămas decât câteva urme. Printre acestea, sistemul onomastic popular, în care re-

găsim trei feluri de nume: de neam, de familie și individual. Strângându-se porecele tuturor locuitorilor din Drăguș, s'au putut restabili regulile acestei onomastici care leagă indisolubil numele de o gospodărie. Cine intră printr'o căsătorie într'o gospodărie, capătă numele gospodăriei. Femeia ia numele bărbatului, dar bărbatul care se „mărită” ia numele femeii. Uneori chiar și cumpărătorul unei gospodării, ia numele acesteia. Se întâmplă chiar ca bărbatul care intră în casa unei văduve, să poarte atât el, cât și copiii lui, numele celui dintâi soț decedat, adică numele gospodăriei lui.

Vezi utilizarea acestui studiu, de Ștefan Pașca „Nume de persoane și nume de animale în țara Oltului. (Editura Academiei Române. Studii și cercetări XXVI), în care capitolul privitor la sistemul de denotație populară este un rezumat al d-lui H. H. Stahl, cu concluzia: „autorul, adică d. H. H. Stahl, va face un mare serviciu cercetătorilor, publicând materialul documentar în legătură cu observațiile de mai sus, (pag. 71—76). Vezi Philip Mosely: The Sociological School of D. Gusti, etc., pag. 161.

VIII. Rudenia spirituală din nașie (Sociologie românească, anul I, nr. 7—9, 1936, pag. 25—36).

În continuarea căutărilor vechii organizări sociale a neamurilor, se pot găsi indicații prețioase în rudenia spirituală. Obligația de a fi naș se moștenește din generație în generație. După cum dovedesc cazurile numeroase studiate, în această moștenire se aplică aceleași reguli ale „gospodăriei” ca și în sistemul onomastic.

Alte urme, arătând aceleași reguli, se pot întâlni în moștenirea stranelor bisericesti și a stranelor de cimitire.

Vezi Filip Mosely: A new rumanien journal of rural sociology etc. pag. 463.

IX. Un sat din Transilvania Drăgușul. (Revista Boabe de Grâu, anul IV, nr. 3, 1933, pag. 147—168), este o expunere sintetică a acestui sat de tip arhaic devălmaș care a reușit totuși

să se adapteze vieții moderne fara sa piarda niciuna din trasaturile sale esențiale.

X. Vecinătățile din Drăguș. Soc. Rom., an. I, nr. 1, 1936, pag. 18—31, o analiza a rostului actual a instituției vecinătăților, care în Drăguș au înlocuit de curând vechea organizare a satului pe temeiuri de neam.

Vezi Philip Mosely. Af. Cit. pag. 462—463. Acest studiu a fost folosit de Iuliu Moisi în lucrarea sa: „Natașii sau Fraternități și decurii sau vecinătăți”, Transilvania, nr. 3, anul 1936.

XI. Rușetul Brăila. Un sat din câmpia muntenească. Regimul de proprietate agrară. Sociologie românească, anul 2, nr. 7—8, 1937, pag. 284—88. Este un studiu al efectelor reformei agrare, al mentalității satenilor cu privire la proprietate, precum și al vieții de familie după tipul devălmaș al obiceiului pământesc.

Acest studiu a fost folosit de D. Mitrany, în al său „The Land and the peasant in Rumania”. (Carnegie endowment for international peace), 1930, pag. 225, 534 și 585.

XII. Bornes, limites et signes de propriété champêtres. Notes de folklore juridique roumain. 1938. Extras 5 pagini. Comunicare la Congresul Internațional de folklor din 1937, ce a avut loc la Paris.

În aceasta comunicare se arată ca exista în conștiința populară a satelor noastre două feluri de hotare:

Cele dintre sate, care au un caracter sacru și cele dintre proprietățile individuale care sunt rau vazute și dese ori obținute prin procedee de magie juridică.

XIII. L'organisation collective du village roumain. (Arhiva anul XVIII, 1936, Mélanges D. Gusti), este o încercare de a arata ca temeiul vieții noastre sociale a fost satul, organizat în formele devălmașiei. Stabilirea unei tipologii a acestor sate.

XIV. L'habitat humain et les formes de la vie sociale. Comunicare la Congresul internațional de sociologie, 1934. Arhiva. anul XII.

nr. 1—2, 1934, pag. 196—201). Este prezentarea rezultatelor obținute în cercetările de teren cu privire la cadrul cosmic cu concluzia că dese ori viața socială este aceea care determină fenomenele de așezare spațială, iar nu invers cum se afirmă dese ori.

XV. Organizarea socială a țăranimii. (Enciclopedia Românică, vol. 2, 1938, pag. 559—576). O schema a unei istorii sociale a țăranimii noastre, înțeleasă prin prizma încadrării ei în forma socială a satului.

Vezi o expunere a teoriilor autorului, în T. Herseni, „Istoria Sociologiei Românești”.

XVI. Piedici mai vechi în alcătuirea unei sociologii românești. (Soc. Rom., anul II, nr. 1, 1937, pag. 5—11). Cuprinde analiza cauzelor care au făcut ca problema satului românesc să nu fie pusă. Printre acestea, interesul direct al boerilor pașoptiști, prinși într'un conflict de „tiersaj”, cu sătenii lor.

XVII. Satul românesc, o discuție de filosofie și sociologia culturii. (Sociologie Românească, anul II, 1937, pag. 489—502).

XVIII. Teoria abisală a d-lui Lucian Blaga. (Soc. Rom., anul III, 1938, pag. 10—19).

XIX. Filosofarea despre filosofia poporului român. (Soc. Rom. III, pag. 114—119).

Aceste trei studii formează capitole dintr'un volum de confruntare a metodelor folosite de către d-l Lucian Blaga în studiile sale de filosofia culturii față de metodele propuse de Școala Sociologică din București.

Vezi un comentariu al acestor discuții în T. Herseni, *cars de Sociologie Rurală* în anul 1939-1940, litografiat, prelegerea XXVII.

XX. Ferme autonome și tarlale sătești. (Revista Exceselor din 12 Ianuarie 1941), este o analiză a problemei comasării și o pledoarie pentru modernizarea formelor vechi de organizare colectivă a satelor.

XXI. Sociologie și asistență. (Revista Asistență socială. Anul IV, 1939, nr. 1-2, pag. 9-14), arată felul în care asistența socială, con-

cepută ca o tehnică de politică științifică, trebuie să se întemeieze pe cunoașterea realității sociale.

XXII. Un tablou al României întregi. (In recensământul României din 1941, Editura Institutului Central de Statistică, pag. 71—75), expune un plan pentru un dicționar statistic al localităților din țară.

XXIII. Vicleiul din Tg.-Jiu. (In colaborare cu C. Brailoiu). Tiraj separat din Sociologie Românească, anul I, nr. 12, 1938, pag. 36. Expunere trei „tacâmuri” de vicleiuri, cu organizarea și repertoriul lor.

XXIV. Un isvod vrâncean de cheltuială de moarte în 1781. (Soc. Rom. I. nr. 2, 1936, pag. 37—39).

XXV. Comuna din satul Șanț-Nășaud. (Soc. Rom. II. pag. 4—21). Studiul unui rit agrar de seceriș.

Un deosebit interes prezintă publicarea următoarelor texte, culese dela țărani, și care sunt stenografiate cuvânt cu cuvânt și comentate de d-l H. II. Stahl.

XXVI. O vizionară bucovineană. (Soc. Rom., I, pag. 48—53).

XXVII. Cum a fugit Ion Poparad din Drăguș. (Soc. Rom. I, pag. 35—37).

XXVIII. Cum și-a făcut moș Bacioc gospodăria. (Soc. Rom. I, pag. 32—35).

XXIX. Cum a învățat Șerban Butoiu din ocarină. (Soc. Rom. I, pag. 32—33).

XXX. O tâlhărie la drumul mare. (Soc. Rom. I, pag. 34—35).

XXXI. O întâmplare cu moroi. (Soc. Rom. I, pag. 35—36).

XXXII. Despre Inochentie și inochentism. (Arhiva, anul X, vezi Filip Mosely: The sociological school of, D. Gusti, pag. 135).

XXXIII. Invățăături din zodiac. (Soc. Rom. I, pag. 33—34).

La aceste lucrări apărute, se adaugă alte trei, care se află sub tipar.

XXXIV. Un sat și un preot din Basarabia.

(Editura Ramuri, Craiova), descrierea transformării unui sat sub imboldul unui slujitor al lui.

XXXV. Un text de drept obișnuețnic, în revista „Dreptul”, care prezintă textul așezământului moșnenilor orășeni Câmpulungeni din 1941, comentariul său și o paralela cu așezământul 1910.

XXXVI. Drăgușul, un sat arhaic modernizat. (Editura Institutului de Științe Sociale al României), ce cuprinde cadrul istoric sociologic al monografiei satului Drăguș (ce va apărea curând în „Arhiva pentru Știința și reforma socială”), având următorul cuprins:

1. Trupurile de moșie ale Țării Oltului:

- a) Așezarea regulată a vetrelor de sat;
- b) Impărțirea regiunii în trupuri de moșie pe criterii pastoral-forestiere.

c) Ținutul voevodal al Țării Oltului.

2. Moșia satului Drăguș:

- a) Sistemul pe trei tarlale și obștia sătească actuală;
- b) Sistemul anterior al celor două tarlale;
- c) Sistemul original, fara tarlale, cu moina primitivă;

- d) Trccerca dela tipul pastoral la cel agrar.

3. Categorii sociale Drăgușene:

- a) Boeri, iobagi și domni de pamânt;
- b) Convertirea lor într-o singura obștie sa-tească;

- c) Ridicarea iobăgiei și efectele ei;

- d) Situația de azi.

4. Neam și familie:

- a) Neamurile Drăgușene și supraviețuirile lor de azi;

- b) Valoarea lor demografică și economică;

- c) Repartizarea lor spațială;

- d) Sistemul onomastic drăgușan;

- e) Rudenia spirituală din nașic;

- f) Familia drăgușană.

5. Organizarea administrativă a vechiului sat Drăgușan:

- a Organizarea pe batrâni;

- b Trccerea la sistemul vecinătăților.

6. Concluzii:

Caracteristica satului Drăgușan: just echilibru între trecut și prezent; dainuirea satului, ca realitate socială esențială.

Lucrarea „Drăguș”, se alatura prin noutatea materialului, la cele mai importante lucrări ale d-lui H. H. Stahl.

Activitatea științifică a d-lui H. H. Stahl, nu s'a marginit numai la cercetări, ci și la popularizarea lor și mai ales la îndrumările metodologice date pentru a arata adevăratul drum cum aceste cercetări trebuie făcute.

Aceasta activitate a d-lui H. H. Stahl, se resfrânge în șase lucrări aparute până acum:

1. Școala monografiei sociologice. Arhiva, anul XIV, 1936, pag. 1130 1165; în Omagiu Prof. D. Gusti).

2. Monografia unui sat. Cum se alcatuește pentru folosul Căminelor Culturale. (Editura Fundației Regele Mihai, colecția Cartea Căminului Cultural, București, ediția I-a, în 1937; ediția II-a, în 1939, pag. 250), este un manual pentru intelectuali tritori la sate preoți și învațatori) ca sa-și poata cunoaște satul în care lucreaza.

3. Cultura satelor. Cum trebuie înțeleasă. (Editura satul și școala, Cluj, 1934, pag. 64).

Indrumări pentru învațatori asupra felului cum trebuie înțeleasă cultura satelor și a felului în care trebuie să lucreze pentru ea.

Asupra acestor lucrări se refera în repetate rânduri:

Vezi Philip Mosely, în „The Sociological school of D. Gusti), etc., pag. 164 și A new rumanien journal of rural sociology, etc., pag. 451.

4. Câteva lămuriri despre Serviciul Social pentru tineretul universitar din țara. Edit. Fundației Regele Mihai, Buc. 1939, pag. 34).

5. Metodele de investigație sanitară și medico-socială în mediul rural. În colaborare cu dr. C. C. Gheorghiu, Rev. de Igienă Socială, anul X, problemele sanitare ale populației rurale din România .

6. **Indrumari pentru monografiile sociologice.** (Ed. I. S. S. R., Buc., 1940, colaborare prin redactarea planurilor pentru cercetarea cadrului cosmic, al manifestarilor juridice, gospodariilor țuranești).

Având în vedere personalitatea d-lui H. H. Stahl, așa cum reiese din expunerea de mai sus; ca pregătire, ca ținuta idealistă spirituală, ca activitate științifică, continua și multipla, ilustrata printr-o permanenta cercetare de aproape doua decenii în satele românești, din toate regiunile Țării Românești, ilustrate apoi prin

cursuri și prin activitatea depusă în calitate de conducător creator al Seminarului de monografie sociologică, ca și prin valoroasele sale publicații, care ne îndrituiesc să-l socotim printre fruntașii sociologiei românești, recunoscut ca atare și în străinătate.

Credem că d-l H. H. Stahl, este cel mai indicat și calificat să ocupe Conferința de sociologie rurală, vacantă, de pe lângă Facultatea de Filosofie din București.

D. GUSTI

CAMPANIA MONOGRAFICĂ DIN ANUL 1943 IN SATUL FÂNTÂNA DOMNEASCĂ (Mehedinți)

I

1. **Alegerea satului.** Pentru vremuri normale, liniștite, alegerea unui sat pentru cercetări sociologice este o problema relativ simplă, ea nedepinzând decât de criterii sociologice. Sociologul se fixeaza asupra acelei regiuni, în principiu, care îi înfațișează cele mai interesante și mai tipice aspecte de viață țărănească locală, conducându-se dupa bogăția de forme caracteristice subț care se poate prezenta ca întreg social un sat reprezentativ. In acest fel au fost alese pentru cercetarile din trecut, de catre Școala Sociologica dela București, satele **Nerejul, Dragușul, Cornova, Fundul Moldovei, Runcul, Șanțul, Clopotiva**, etc. In împrejurari, dimpotriva, mai puțin prielnice, cum sunt acelea în plin razboi alegerea unui sat este dependentă și de alți factori, și anume depinde și de condițiile exterioare de lucru, cum sunt acelea legate de transportul echipierilor până la locul cercetarilor, de aprovizionare, de materialele tehnice greu de gasit la vreme și după necesitate, de greutatea gasirii specialiștilor pentru

fiecare problemă specială ș.a.m.d. Satul **Fântâna Domnească** a fost ales de către Institutul Social Român din Oltenia ținându-se seama și de posibilitățile reale de lucru, în împrejurările de moment, pe lângă particularitățile lui de sat moșnenesc pur, din inima Mehedinților, reprezentând tipic viața săracă din Oltenia. Având o Școală Țărănească de Fete a Fundației Regale, unde se putea organiza mai cu ușurință o cantină; fiind pe de altă parte la 3 km. de o stație de c.f. și relativ aproape de Turnu Severin, pentru o eventuală aprovizionare din afară în cazul când satul nu ar fi putut da cele de trebuință, Fântâna Domnească ne oferea cele mai prielnice condițiuni de ușurință materială a cercetărilor. Echipa fiind, ea însăși, destul de restrânsă ca număr de specialiști, și mai ales de specialiști cu rutină în lucrările la teren, posibilitățile de lucru erau ele însele limitate. Satul putea satisface așa dar, ca obiect de cercetare sociologică, cerințele metodologice ale Școalei pe un plan mai restrâns, în împrejurări așa de puțin favorabile pentru cercetări ample și complete.

2. Echipa. Cercetările dela Fântâna Domnească, întreprinse în vara aceasta de echipa condusă de mine, s'au desfășurat între 20 Iulie și 26 August (1943), prin urmare timp de 36 zile, dintre care 25 zile cu majoritatea echipierilor, restul de 11 zile continuate numai de 2. Echipa a fost alcătuită din 6 profesori (D. Papadopol, C. Calavrezo, C. Floru, Sofia C. Floru, C. Ionescu și Lucia C. Ionescu), 2 ingineri agronomi (Dr. ing. D. Hălălău și Corn. Crăciun, dela Stațiunea de Experimentare Filiaș a Institutului de Cercetări Agronomice), 2 medici (Dr. Ilie Truia și Drd. Ion Baba), 2 licențiați ai Facultății de Drept din București (N. I. Constantinescu și Tib. Anastasescu), 2 licențiați ai Facultății de Filosofie și Litere din București, cu specialitatea principală Sociologia (I. Diaconescu și Petre Băndaru) și o maestră de gospodărie (Alexandrina Anghel), — în total deci 15 persoane. Echipa astfel alcătuită i s'a atașat din prima zi, ca informator localnic prețios și în deosebi ca adunător și translator de documente locale vechi, Pr. C. Ținică, licențiat al Facultății de Teologie din Chișinău. Ca informatori au fost utilizați și patru elevi de liceu, de curs superior, din sat, pe lângă parte din învățători care au înlesnit orientarea echipierilor cu privire la stările locale satești.

3. Atmosfera. Starea de spirit cu care a fost primită echipa în sat nu a fost, la început cel puțin, favorabilă întru totul cercetărilor. Lumea a privit cu oarecare teamă, în primele zile mai ales, venirea echipierilor la Fântâna Domnească, socotindu-i trimiși de stăpânire pentru investigații noi în vederea impunerilor. Lămuririle date de noi în prealabil n'au fost desigur suficiente, cu atât mai puțin socotite sincere, ca să ajungă a risipi dela început neîncrederea și suspiciunea. La formarea și întărirea unei atari stări de spirit a contribuit, în oarecare măsură, cel puțin, faptul că, trebuind să fie cercetate în de aproape gospodăriile tipice ale satului, sondagiile obligatorii într-o atare cercetare în legătură cu proprietățile, cu producția obiș-

nuită a pamântului, inventarul caselor, măsurătorile în vatra satului, și alte operațiuni la fel destul de jenante, au făcut ca atmosfera de suspiciune să crească. La menținerea ei a contribuit, pe de altă parte, împrejurarea că preotul satului (Pr. Ținică e preot la Arvătești, sat la 5 km.) fiind bolnav, biserica n'a funcționat, cât timp a stat echipa la Fântâna Domnească, decât o singură dată, la sfârșit. Singurul prilej prin urmare, de care ne puteam folosi mai efectiv, putând vorbi direct și lămurit oamenilor despre intențiile noastre, nu l-am avut. Duminica ne putând-o face, în restul zilelor lumea era cu desăvârșire absentă din sat, toata lumea fiind la câmp, la seceră. A trebuit deci oarecare timp și mai cu seamă multă abilitate din partea fiecărui echipier, ca să se ajunga încetul cu încetul la risipirea stării generale de neîncredere și de suspiciune cu care am fost primiți din capul locului. Pâna la urma, firește, satul s'a convins despre intențiile noastre care nu aveau nicio legatură cu fiscalul, și astfel ni s'a atașat în cea mai mare parte. Lucrul nostru, început cu oarecari greutatea și din partea satului însuși, a putut cu timpul să progreseze în voie și să se ajunga la rezultate prețioase, punct de plecare al campaniei monografice viitoare.

4. Alte greutăți. Un alt impediment a fost momentul însuși al venirii noastre la Fântâna Domnească, în plin sezon de seceră. Toată lumea era la câmp, iar copiii erau toți cu vitele. Firește surprindeam satul în plină efervescentă, în plină manifestare a muncii, ceea ce dischidea pentru unii frumoase perspective de lucru. Munca la seceră fiind însă numai un aspect al vieții satului, oricât de bogat în forme, liquita perspectivele de cercetare monografica integrală. N'am pierdut de sigur prilejul și am urmărit fenomenul seceratului toata echipa, din zori de zi când încep a se face „legăturile” și până la mijlocul zilei când se servește muncitorilor a doua masă, „de amiază”. Echipierii au luat parte la secerat, au urmărit în de a-

proape tot procesul tehnic, ca ritm, ca viteza, ca forma de cooperare, etc., cunoscându-se cu aceasta ocazie o instituție interesantă a satului, „obiștea”, sistem local de ajutorare reciprocă la prașila, la îngropat porumbul și la secera.

Toată lumea fiind la muncă, informația de care fiecare avea nevoie trebuia culeasă când se ivea momentul prielnic. Inseși **jocurile de copii**, cărora li s'a consacrat d. Prof. Calavrezo, au trebuit urmărite unde se puteau găsi copiii. adică departe de sat, după vite. Acest procedeu a fost adoptat de toată lumea, fiecare echipier trebuind să-și adune datele umblând după informatori unde îi puteau găsi. Metoda a avut urmarile ei prețioase pentru formarea înșuși a spiritului de monografist: în acest mod problemele speciale au fost din ce în ce mai mult vazute în întrecșererea lor cu ansamblul integral al vieții sătești, încât „umblarea după informatori” a constituit și cea mai bună școală de trăire a problemelor așa cum le înfațișează manifestarea unitară a satului.

II

5. **Cercetările.** Campania monografică de la Fântâna Domnească întreprinsă în atari condițiuni s'a desfășurat urmărind următoarele probleme de ansamblu:

a **Cadrul cosmologic.** S'a urmărit în de aproape **vatra satului**, cu așezările și suprafețele interioare ce alcătuesc gospodăriile din Fântâna Domnească. S'a putut întocmi astfel **harta satului**, cu așezările ce se distribuie în mod simetric de o parte și de alta a celor două „linii”, arterele principale ale satului. Aceste două **linii** pornesc dintr'un punct comun, „la cruce”. Troița, se despart formând un unghi, apoi evoluează paralel: una, cea mai veche, „linia Bisericii”, merge pe spinarea unuia dintre cele două dealuri pe care se întinde satul, alta, mai nouă, alunecă întâi pe versantul vestic al dealului de mai sus, coboară lin până laie apa Mirei, apoi urcă în serpen-

tina al doilea deal ce face cu primul un unghi, ca să meargă în continuare de la capul satului în spre **Mijarca**.

Totodată, din același cadru, s'a studiat **regiunea** în ce privește așezările omenești (satele și așezarea lor, **tipurile de locuințe**, drumurile dintre sate, cele ce duc la locurile de muncă, potecile, etc.), precum și așezarea satului Fântâna Domnească în regiune, cu trupul ei de moșie, așa cum rezulta din ultima delimitare din 1843 potrivit documentului original pe care îl posedam.

b **Cadrul biologic.** În primul rând s'a avut în vedere întocmirea unei situații precise a populației, ajungându-se a se avea fișierul de familie al întregului sat, ba chiar și cel al satelor Dragotești și Mijarca, cu care Fântâna Domnească formează un trup demografic. prin legăturile strânse de sânge, de interes, de multiple relații zilnice, etc. Pe acest temei s'au fixat cu precizie **neamurile satului**, familiile **originare** vechi) precum și cele **noui venite**, s'a determinat **structura populației pe vârste** s'au identificat **bătrânii** și **babele** de la care s'au luat în cursul cercetărilor informații prețioase și mai ales date de folclor. Pe același temei s'au putut întocmi și **genealogii**, în deosebi genealogiile familiilor mai reprezentative, cărora li s'au studiat și **gospodăriile**. În sfârșit s'a studiat, adunându-se întregul material documentar, **mișcarea populației** (natalitate, mortalitate, excedent natural, mortinatalitate, nupțialitate, divorțuri, concubinaj, emigrări, imigrări, etc.).

În legătură cu așezările omenești în vatra satului s'a urmărit în de aproape și **problema locuinței**, problema așa de gîngășă în regiune, unde întregul ansamblu al gospodăriei arată starea de mare sărăcie a locului. Ținut acoperit de masiv păduros la 1700, cum rezulta din harta Stolnicului Cantacuzino bunăoară, defrișat în decursul seacului următor pentru a se da drum liber locurilor de muncă, satele din regiune s'au dezvoltat ca **sate moșnenești** așezate în cuprinsul masivului păduros amintit. Casele de astăzi

continuă prin materialul construcției ca și prin arhitectură pe cele vechi de altădată, toate fiind construite din lemn. Cele cu zid de cărămidă se numără pe degete, cele din „paente” în schimb (cele din lemn, adică) sunt 98%. Imaginea locuinței de altădată, este dată și de casele vechi, lăsate în părăsire, dar mai ales de pivnițele aduse din dealul viilor, câteva conservate intacte, construite din „bârne” masive, din masivele seculare ale regiunii. Acoperite totdeauna cu lemn în formă de scânduri, rareori apare la acoperișurile bătrâne șindrila, care trebuia adusă dela depărtări. Locuințele bătrâne, ca și dependințele (grajdurile, „jidnițele”, pătulele, etc.), au uneori și acoperiș de coceni sau de stuh, câteva numai acoperiș de tablă (tinichea). În schimb locuințele noi sunt un compromis: construite din aceleași paente despre care am amintit, pe fundament extrem de sumar (sau direct pe pământ, sau pe bolovani de piatră de râu, nelegați între ei, sau pe picioare de lemn), ele sunt acoperite cu țiglă. Greutatea acesteia însă, care apasă asupra construcției de lemn neadaptată dintru început acoperișului, face ca locuința să se ruineze repede și la cele mai multe dintre ele să șuiere vântul printră crăpăturile zidurilor. Într-o atare situație interioarele locuințelor sunt adeseori mizerabile. Problema locuinței la Fântâna Domnească este una dintre cele mai serioase și constituie cheia de boltă a oricărei soluții ce se caută pentru remedierea igienei satului.

Problema locuinței a fost firește conjugată cu altele, în deosebi cu aceea a stării generale sanitare a satului. Medicii monografiști au determinat **boalele sociale** (sifilis, tuberculoză, paludism, alcoolism, pelagră, gușă, etc.), întocmindu-se și un **fișier medical** al satului. În același timp s’au cercetat **fântânile, cuptoarele de pâine, closetele, platformele de gunoi** (în legătură cu igiena locuinței și a gospodăriilor), precum și **alimentația**.

c) **Cadrul istoric.** Sat de moșneni, Fântâna Domnească se găsește în vecinătatea altor sate

de moșneni, într-o regiune pur moșnenească. Institutul este în posesia și a documentului care stabilește o hotarnicie la 1843, se pare ultima, cerută de un boier Opran, din care rezultă situația de acum o sută de ani a proprietăților moșnenești locale, precum și întinderea de atunci a trupului de moșie respectiv, care n’a mai suferit modificările esențiale. Cercetările noastre au dus la o seamă de date ce urmează a fi controlate în legătură cu originea satului (se vorbește insistent printre bătrâni de o mutare în masă dela Disăragi la Fântâna Domnească, cândva), deci a vechimii lui, precum și în legătură cu viața obștei în trecutul mai mult sau mai puțin îndepărtat. S’au adunat toate însemnările din cărțile bisericești vechi, care menționează despre viața satului, și suntem în curs de transcriere a tuturor actelor vechi ce ni s’au pus la îndemână, acte unele dintre ele foarte importante. S’au înregistrat și unele instituții locale, care denotă vechime, cum este bunăoară întovărășirea pentru prășit, pentru îngropatul porumbului și la seceră, „obiștea”, a cărei arie de răspândire este în curs de cercetare.

d) **Cadrul psihic.** Material foarte bogat privind **mentalitatea satului**: opinie publică, principiul autorității, atitudini colective, problema frunțașilor, etc.

e) **Manifestări spirituale.** Infățișăm pe scurt materialul colectat:

— estetica locuinței și tipurile de casă. Câteva schițe;

— interioarele locuințelor (obiectele casnice). Odaia curată.

— îmbrăcămintea femeii, a bărbatului și a copilului (costume vechi, costumul cel nou, modern).

— gîtelea capului la femei: „cârpa”. Pieptenătura.

— stâlpi de casă, de poartă; porți; obiecte artistice lucrate în gospodărie sau de către meșterii satului.

— Troițe; cruci de cimitir.

— Folclor: concepție despre lume, despre du-

huri: mororii. Descânțece, farmece. Moartea (concepție, rituale. Nunta orațiile. Căntece populare. Colinde. Folclor muzical. Magie. Obiceiuri. Religiositate: ritualul casnic, colacii.

Rituri locale (actorii copii): Însmormântarea Tatălui Soarelui și a Mumii Ploii, procesiuni pentru ploaie.

Obiceiuri la moarte priveghiul, însmormântarea, pomana după însmormântare, pomana la șcase săptămâni, ritualul între cele două pomeni. S'a urmărit o însmormântare.

Instituțiile satului:

- Școala.
- Biserica.
- Caminul Cultural.
- Școala Țărănească de Fec

f) Manifestări economice. Sat de moșneni, ocupația preponderentă la Fântâna Domnească este cea agricolă, de unde cercetările în legătură cu economia satului s'au orientat în primul rând asupra ocupațiunii de căpetenie care este agricultura. Ocupațiunile anexe, care să angajeze satul ca întreg nu sunt, propriu vorbind. Există totuși o tendință vădită de evaziune în spre funcționarism, cam 80 de persoane fiind angajate la C.F.R., ca frânari, ca mecanici, conducători, personal ad-tiv, etc. și chiar ca lucrători ocazionali. Tendința spre funcționarism a creat și o altă tendință de evaziune, și anume în spre școlile secundare, mai ales către cele teoretice. La Fântâna Domnească există cel mai mare procent, comparativ, de școlari, a caror învățatura îi îndreaptă în esență către ocupațiuni bugetare.

Sunt și două pravălii în sat, una cu manufactură, alta cârciumă. Conducătorii respectivi au trecut mai departe și spre o industrie a lăunii, având fiecare darac sistematic. O a doua cârciumă nu a putut rezista, și a trebuit să lichideze.

Regimul de proprietate fiind cel moșnenesc, moșia satului formează o unitate mărginită de hotar, „trupul de moșie”, iar stăpânirea acestuia urmează forma clasică a stăpânirilor moș-

nenești, pe suprafețe lungi și înguste, „curelele”, întinse pe distanță de 8 și 10 km. iar ca lățime variind între 3 și 10 m., unitatea de măsură fiind aici „stânjenu”. Uneori curelele se îmbucătățesc, din nevoia de a se înlătura îngustirea excesivă a suprafețelor, și atunci bucațile respective au denumire specială: mese (iar vecinii a două mese: meseni). Astfel, întregul trup de moșie având locuri de arătură, de pădure și de pășunat, este parcelat pe scoborârții din moșii satului. Satul neavând islaz deosebit de locurile de fânețe, s'a recurs la un sistem mixt: locul de fânețe este folosit individual primăvara, până după cosit; după coasă el devine loc de pășune folosit colectiv de satul întreg.

În legătură cu proprietățile se pune insistent problema comasării, care a și format cândva obiect de discuție și a dus la un plan de execuție. Fiind pusă însă pe baze necomplete, încercarea de realizare a ideii a ratat lamentabil.

Ca instituții economice ale satului sunt în Fântâna Domnească o Bancă Populară și o Cooperativă, amândouă însă lăncezesc și sunt pe cale de a-și sista operațiunile, datorită conducerii contra căreia satul murmură în surdina.

În sfârșit sunt de menționat și industriile satului. Acestea se rezumă, firește, când e vorba de industria mecanizată, la moara satului, astăzi cu „valțuri”, altădată, de mult, moară pe apă, pe Mirca; când e vorba însă de industria rudimentară, casnică, ea formează ca în toată patura țărănească izvorul principal al alimentării gospodăriilor cu îmbrăcăminte, în deosebi.

g) Manifestări etico-juridice. Aspectul fundamental moșnenesc al satului imprimă de bunăseama întregului, forme de moralitate ca și forme jurisdicționale obișnuelnice. Procesivitatea satului are prin urmare caractere proprii. Procesele civile sunt mai ales cele de „slog”, adică legate de hotarul ce delimitează două proprietăți moșnenești; cele penale se mărginesc la încălcări de proprietate, stricăciuni aduse recoltelor, eventuale furturi, bătăi, amenințări,

etc. Dela 1932 la 1943 niciun proces de crima. Cele mai multe procese deschise se închid datorită înțelegerii între părți.

h) Manifestări politice și ad-tive.

— Istoricul comunei. Acte oficiale din arhiva satului și din proprietatea particulară a satenilor; problemele edilitare; Bugetele comunei și realizările administrației. Primarii și realizările fiecăruia. Obiectul ad-ției comunale.

i) Unități sociale.

— Gospodăriile satului, tipurile de gospodărie și volumul economic al celor tipice. Familia în Fântâna Domnească.

— Cetele de copii. Jocurile lor.

— Cetele de țăcai: „cu steaua”, „cu vicleul”, etc. Hora satului (organizare, conducere, sistem de plata a lăutarului, etc.).

j) Relații.

— de rudenie de nașie, de moșit, etc). În-surășitul.

— de vecinătate

— de interese.

k) Procese. S'au menționat doua procese sociale caracteristice satului, care au fost cercetate: evaziunca școlară și cea către c. f. .

D. Papadopol

ASOCIAȚIA PENTRU STUDIUL MONOGRAFIC AL JUDEȚULUI ILFOV

Un grup de iubitori ai cercetărilor sociale, după metoda monografiilor sociologice, au hotărât înființarea unei asociații, care are drept scop studii de acest fel în județul Ilfov. De altfel aceasta asociație nu este decât forma mai conturată și legală a unei grupări care are aceasta îndeletnicire de aproape un deceniu. Rezultatele cercetărilor făcute până acum, mai modeste, au fost în parte publicate, fie în lucrări personale, fie în reviste, mai cu seama în revista locală „Școala și Viața Ilfovului”.

Scopul asociației este fixat în art. 2 al Statutului sau astfel: „studierea județului Ilfov din punct de vedere geografic, istoric, biosocial, economic și cultural, precum și a aspectului social integral al județului, după metoda monografică”.

După cum se vede un scop sociologic, dar într-o formulare care dă posibilitatea oricărui specialist să-și aducă aportul său, fără a fi silit să iasă din specialitatea sa.

Paralel cu acest scop științific, societatea va depune după posibilitați și o acțiune culturală,

fie direct, fie ajutând instituțiile culturale existente, care urmaresc acelaș scop. Acolo unde există astfel de instituții în niciun caz nu va căuta sa supraliciteze activitatea acestora, căci, dacă în țara noastră este ceva confuz, apoi este tocmai aceasta lipsa de coordonare a nunciilor în domeniul culturii poporului.

Pentru urmarirea scopului său științific, Asociația pentru studiul monografic al județului Ilfov își divizeaza munca sa în următoarele patru secțiuni:

- a) Secțiunea geo-istorică;
- b) Secțiunea bio-socială;
- c) Secțiunea economică;
- d) Secțiunea culturală.

Secțiunile nu au un cadru fix, fiecare membru putând lucra, atunci când ceva îl interesează și în altă secțiune decât aceea pentru care îl indică specialitatea sa.

În afara de secțiunile arătate mai sus, asociația mai are și o organizare cu caracter mai administrativ, precizată în trei secțiuni:

- a) Studiu și documentare, care se îngrijește

de strângerea materialului documentar. Aceasta secțiune va avea în seama alcătuirea arhivei documentare, precum și organizarea unui muzeu al județului.

b) Secțiunea publicațiilor;

c) Secțiunea activității culturale pe teren.

Un punct important în organizarea Asociației îl formează faptul că în Statutele ei se prevăd două feluri de membri: membri societari și membri corespondenți. Poate fi înscris ca membru corespondent oricine solicită și este admis să ajute cercetările pe teren ale asociației. Prin aceasta se urmărește a se angaja la munca științifică și culturală mai cu seamă învățătorii și preoții sătești, care, îndrumați spre o activitate bine condusă și coordonată, pot să aducă un aport prețios în această direcție.

Membrii corespondenți pot lua parte la ședințele de lucru ale asociației, pot face comunicări și pot trimite spre publicare lucrările lor. Aceia dintre ei care se disting vor putea fi propuși, dacă acceptă, să facă parte din asociație ca membri societari.

În sfârșit, pentru ca munca sa să fie mai spornică și încadrată în munca generală care se depune în acest sens în țara noastră, Asociația a prevăzut afilierea ei la „Institutul de Științe Sociale ale României” de sub președenția d-lui Prof. D. Gusti. În Statut stă scris că în caz de lichidare toată averea asociației să revină acestei instituții.

Având în instituțiile ei o concepție sociologică realista, verificată și de membri, dintre care cei mai mulți au mai lucrat în acest sens, Asociația pentru studiul monografic al județului Ilfov, este menită unei rodnice activități, dacă împrejurările îi vor îngădui acest lucru.

Membrii Asociației monografice ilfovene sunt: Stanciu Stoian, profesor, director al școlilor țărânești la Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I”; Dr. Ath. Galan, director la I.N.C. și director al Academiei de cooperatie; Prof. Brăiloiu, profesor la Academia Regală de Muzică; Mircea Pienescu, prof. la Academia Comercială;

Dr. I. Bârnău, subdirector în Ministerul Sănătății; Prof. Iorgu Stoian, inspector general la Fundație; Dr. I. Ionașcu, director al școlii normale de băieți din București; Dinu Rosetti, director al Muzeului Municipal din București; Prof. Coteș, asistent universitar; Prof. D. Tudor, dela Liceul Mihai Viteazu; Prof. D. Dogaru, inspector în învățământul muncitoresc; Ing. T. Martin, asistent la Institutul de Cercetări Agronomice; Prof. Ion Georgescu, inspector școlar, șef la Institutul psihotehnic al Ministerului Culturii Naționale; Nicu Tudor, inspector școlar; Prof. Gh. Ghiță, dela Colegiul Național Sf. Sava; Gh. Popa, referendar la Inalta Curte de Conturi; I. Dragnea, avocat I. N. C.; Marcel Olinescu, profesor de desen; Gh. Dumitru, președinte al Asociației învățătorilor din județul Ilfov; A. Tudorache Copăcenii, învățător; C. Plăvicesanu, învățător Copăcenii; Ion Popescu, subinspector școlar; Ispas Stoian, învățător; Al. Popescu, învățător Oltenița; I. Artin, învățător Copăcenii-Mogoșești; Păun Popișteanu-Chirnovi, învățător.

În cursul verii acestea, între 8-22 August a. c. Asociația a întreprins cercetări monografice în satul Măgurele-Oteteleşanu, din județ. Pentru aceasta s'a întocmit un plan de lucru minimal, care a fost pus în aplicare și cu ajutorul școlii de cadre a Fundației „Regele Mihai I”, ținută în acelaș timp în localitate. Planul de lucru cuprinde punctele arătate mai jos.

1. Supravegherea generală și coordonarea materialului și lucrărilor: Prof. Stanciu Stoian, președintele asociației.

2. Secretariat: Prof. I. Georgescu, secretarul asociației.

3. Arhiva monografică: Prof. Iorgu Stoian, ajutat de d-ra Maria Dobrescu, directoarea de studii la școala de cadre.

4. Muzeul monografic: Prof. D. Dogaru. Ajutoare: d-ra Stoicescu, profesoară și d-l St. Dode, fotograf.

5. Datele demografice generale. Foi de familie, foi economice, bugete. Statistica locuitorilor pentru trecut, după arhiva dela biserică

și apoi, dela 1864, după registrul de stare civilă. Prof. Iorgu Stoian. Ajutoare: d-ra Ioana Putere, Pr. St. Vlădescu, Ing. Th. Martin (pentru partea economică) și cursistele, — în primele trei zile toate cursistele, dându-se fiecăreia un număr de case, după aceea o echipă de două se ocupă cu punerea materialului în regulă și, eventual completarea lui.

6. **Satul și pământul lui.** Regiunea hotarului satului (întindere, relief, pământ, apă, subsol, climă, floră și faună), vatra satului. Cum folosesc oamenii hotarul și vatra satului, precum și drumurile. Ce a făcut omul până acum? Ce este de făcut, după părerea localnicilor? Prof. I. Coteș, ajutat de Ing. T. Martin și o echipă de două cursiste.

7. **Datele biologice ale satului.** Datele antropologice, datele demografice: recensământul populației (natalitatea, nupțialitatea, mortalitatea). Date sanitare: condițiile cosmologice și biologice ale sănătății ca: condițiile sociale; statistica sanitară. Dr. I. Banu, ajutat de Dr. C. Guriță, d-ra Popescu, profesoară de educație fizică și de o echipă de două cursiste.

8. **Satul istoric și tradițional.** Preistoria satului și a regiunii (Dinu Rosetti, Dir. Muzeului Municipal); istoria satului și a regiunii (Dr. I. Ionașcu), arheologia satului (Prof. D. Tudor); evoluția vieții sociale a satului, în legătură, mai ales, cu stăpânirea pământului (I. Ionașcu și D. Tudor).

9. **Datele psihologice ale satului.** Cercetări de psihologie colectivă, pentru stabilirea de niveluri și tipuri psihologice. Se vor studia în special: temperamentul, inteligența, aptitudinile speciale, diverse atitudini psiho-sociale: Prof. I. Georgescu. Pentru unele probleme de psihologie socio-pedagogică: Prof. Stanciu Stoian și Insp. școlar Nicu Tudor.

10. **Viața economică a satului.** Cultura pământului. Pământul satului. Plantele cultivate în sat. Tehnica locală a culturii plantelor. Măna de lucru. Rentabilitatea. Distribuția și consumul. Pășunatul și problema lemnului de foc. Creș-

terea animalelor domestice. Ing. Th. Martin. Ajutoare: agronomul școlii și o echipă de 3 cursiste.

II. **Viața economică generală a satului.** Negoțul. Meseriile. Cooperăția. Mircea Pienescu. Ajutoare: două cursiste, studențe la Academia Cooperatistă. (În lipsa d-lui Prof. Mircea Pienescu, d-l Dr. Roman Moldovanu, director la Institutul de Conjunctura a binevoit să se ocupe de aceasta latură.

11. **Viața culturală a satului.**

I. Limba (limbile) vorbită în sat. Prof. Iorgu Stoian.

II. Știința țaranului: cosmografie, fizică, chimie, geografie, botanică, zoologie. Superstiții și credințe și practici în legătură cu muncile agricole și viața sezonieră a satului. Credințe și practici ocazionale: la naștere, botez, nunta, moarte, etc. Prof. Brăiloiu, Prof. D. Dogaru, d-na Dragne și o echipă de 3 cursiste.

III. Arta țărănească: muzică, arte plastice, literatură, coreografie, port, împodobirea casei. Prof. Brăiloiu, Prof. Marcel Olinescu, d-na Dragnea, Prof. St. Vlădescu și o echipă de 3 cursiste cu aplicații în aceasta direcție.

12. **Viața morală și juridică a satului.** Buna cuviință: titluri și numiri, ca semne de cinstită, formule de politeț, gesturi de politețe, ospitalitatea, petreceri, diverse alte creații cu caracter moral. Mortalitatea satului după cazierul jandarmeriei, și al judecătoriei de ocol și informații. Oameni buni și oameni rai în sat, societăți cu scop moral, cliți și bande de rautăcări. Fapte morale remarcabile.

— **Viața juridică a satului,** după registrul de procese, informații și obiceiul pământului. Dr. D. Dragnea și o echipă de 3 cursiste. La această problemă vor lucra însă și ceilalți în limita posibilităților.

13. **Viața administrativă și politică a satului.** Gh. Papa, referendar I.C.C. și o echipă de două cursiste.

14. **Unități sociale.** Familia; gospodăria cel puțin cinci gospodării, trei de țărani: bogat,

mijlociu, sarac, una de meseriași și alta de negustori); Cooperativa, Biserica și viața religioasă din comuna; Școala și educația; diverse instituții cu funcții culturale și educative: Caminul Cultural, asociații culturale, etc.; diverse unități sociale cu caracter neoficial sau semioficial și popular: șezatoarea, hora, cetele de flacai, cetele de copii, jocurile. Prof. Stanciu Stoian, Ing. Martin, I. Georgescu, d-ra Popescu și o echipa de 6 cursiste.

Cea mai mare parte din programul aratat mai sus a fost înlăptuită. Mai puțin s'a realizat în ce privește viața juridică și cea politică a satului. Cercetările continuă, fiecare membru având să-și completeze materialul de care mai are nevoie. Redactările definitive se vor face abia după aceea.

STANCIU STOIAN

LUCRARE MONOGRAFICĂ LA MÂNASTIREA SECU

Inițiativa studierii pe teren a unei mănăstiri. a avut fericirea să se acorde cu un vechi gând al d-lui Prof. Gusti, de al cărui sprijin ne-am bucurat prin Institutul de Cercetări Sociale, iar alegerea mănăstirii Secu s'a datorit mai ales unei bune impresiuni făcută de aceasta cu prilejul unei vizite, acum câțiva ani.

Mănăstirea este o unitate socială dintre cele mai dificile, deoarece în structurarea ei intervin mai ales obscure forțe psihice individuale, greu de precizat.

Condiționarile sunt adeseori inedite intrând în menirea monahala o accepțiune desocbită, ostila acestora, iar activitățile sunt grupate în jurul unui ideal precis, care deasemeni stingherește libera lor desfășurare.

Necesitatea aclimatizării, neputința orientării imediate într-un material ce ne depășea nu numai metodic, ci ades ne surprindea chiar puțința de înțelegere, lipsa de cunoștințe teologice și departarea de profesori, pareau menite să frângă cerbicia entuziasmului nostru. Eram doar doi, în mijlocul munților Neamț, e drept ca mai mult stimulați decât copleșiți de aceasta natura care dacă l-a inspirat minor pe Hogaș, a nuanțat pitoresc pe malurile „Ozanei celei frumoase” geniul autentic al lui Creangă.

Intre Pipirigul amintirilor din copilărie și Vânătorii-Neamț, cuib al plăcărilor lui Ștefan, într-o poziție unică, mănăstirea Secu este așezată alături pârâului cu acelaș nume, care la 4 km. mai jos se varsă în Ozana. Dincolo de Vânătorii-Neamț se întind Humuleștii, un fel de suburbie a Tg. Neamț, „mahalaua” cum i se zice.

Dealurile Vasan (776 m.), Dealul Vacilor (726 m.) și o prelungire a Piciorului Rău (768 m.), formează un căuș, perfect adăpostit, o poiană pe malul stâng al pârâului Secu, în care până la 1602 Schitul lui Zosima a slujit numele lui Dumnezeu, iar de la 1602, pe acelaș loc, o nouă ctitorie a lui Nestor Ureche și Mitrofaniei soția sa, câștigă în importanța până la a ajunge printre primele mănăstiri ale țării. Numele și l-a luat de la pârâul vecin care cu un mic debit de apă a fost numit când pârâul uscat, când pârâul Sec, apoi mai simplu apa Secu. Lucrarea va insista îndcajuns asupra condiției cosmice, care are un rol deosebit, mai ales în măsura în care favorizează așezările mănăstirești.

Nu poate fi întâmplare faptul că în regiune, la mici distanțe, se află mănăstirile de calugari Neamț și Secu, schiturile Vovidenia, Procov, Icoana, Sihastria, Sihla, apoi mănăstirile de

maici Agapia și Varatec, cuprinzând toate grădele de viață monahală, dela acela de monah în marea lavră a Neamțului, pâna la schimonah, schivnic, la Sihla cea napădită de padure.

Mănăstirea Secu — în unele documente se găsește caligrafiat „Secul” — situată în chiar centrul regiunii mănăstirilor, este înconjurată de sate puternice, cu un ridicat nivel de viața ca Văntori-Neamț, Pipirig și Filioara.

Cu cei 50 de calugari ai sai ea este subordonată mării Neamț din anul 1935, când în urma luptei dusă de I.P.S.S. Nicodem Patriarhul României, și-a recăpătat o bună parte din averile luate de stat. Cu toate că în 1909 cele două mănăstiri fuseseră despărțite, Secu căpătându-și autonomia, când acțiunea de redobândire a averii a fost pornită, interesele Secului au fost susținute cu aceiași ardoare fiind socotite ca strâns legate de ale Neamțului. Odată procesul câștigat cele două mănăstiri au fost din nou unite sub numele de Neamț-Secu. Dar aceste precizări extinse aci, ne-ar adânci în considerente istorice, politico-administrative și economice de amănunt, fapt ce nu ar exprima intențiunile noastre.

Această reîntrire în drepturi a ocazionat o perioadă de mari progrese economice și în momentul de față se poate surprinde la Secu o deosebită preocupare gospodărească.

Sunt în lucru, în afara incintei, două clădiri aparținând monahilor, ceva mai departe o casa pentru servitori.

Pentru o descongestionare, ce va împiedeca de acum strângerea vitelor mari iarna în jurul mănăstirii s'a clădit un mare grajd la 4 km depărtare, în poiana Bivolăricei care așezată pe malul Ozanei la hotarul mănăstirii Secu cu Neamț, cuprinde pe cele aprox. 50 ha, o mare grădinărie, cultură de păioase și loc de fânaț. Ori acest fânaț trebuia strâns și depozitat pentru iarnă la mănăstire. Acum, construindu-se acest grajd, cu două camere pentru un servitor și calugărul supraveghetor, se va depozita fânul aci, aducându-se în același timp toate vitele

sterpe — se numesc așa cele tinere, ce nu dau lapte încă — liberând locul la Secu.

Construirea unei țărle spațioase de iarna sus pe deal în loc adăpostit la „Borta casoacii”, pentru oile ce vara sunt ținute în poenile mari „la Tășune” și „Picioru Crucii”, este deasemeni aproape terminată.

Tot în ultimii ani s'a construit o casa în Humulești pe un loc de dănie, întemeindu-se și acolo o prisaca în afara celei de la mănăstire și de la via din Baiceni jud. Iași, la aprox. 80 km. departare.

Dacă adaugam cele 25 ha. pământ arabil pe care noul frate Mihail Munteanu din Tg. Frumos, invalid de război, le-a cedat deocamdată cu titlu de arenda mănăstirii, ne putem da seama de extinderea ce vor capata în Secu preocupările de ordin economic.

Vom mai pomeni în trecut ca exista în mănăstire ateliere de fierarie, tâmplărie, dogarie, apoi „odaia” unde se țin uneltele de lucru și o spălătorie. Un iaz, o moara de apă la care s'a atașat un dinam ce face cu puțința luminarea electrică și ținerea unui aparat de radio, apoi un fierastrau pentru făcut scânduri de construcție, toate acestea raportate neconținut la numărul destul de restrâns de 50 calugari ne pot da o imagine asupra înfăptuirilor omenești la Secu.

E drept ca toate stau sub semnul unei accepții rudimentare, sunt mai de grabă realizări ale câtorva oameni, mai ales ale economului, neavând asigurată continuitatea.

Ca o viață aparte, în afara preocupărilor acestora. atât de variate, mănăstirea propriu zisă, incinta, cuprinsa „în zid”, cu biserica ce te'ndeamna mereu la rugăciune în mijloc, reprezentând locul de trai monahal, de împlinire a pravilei. de adăpost al sufletului. Am observat ca întotdeauna calugarul trimis la o ascultare mai îndepărtată, la vie, la prisaca, dorește neconținut să se întoarcă în chilia sa în mănăstire, la locul pe care nesilit și l-a ales drept definitiv adăpost pământesc.

Mănăstirea la altarul căreia calugarul depune legământul se numește locul de „metanie”. Chiar dacă va pleca în alte părți, dragostea sa este legată de acest loc, „dacă părăsești mănăstirea e ca și când ai părăsi satul”¹⁾, sau „legătura cu metania este ca aceea cu mama”²⁾.

Un călugăr poate să atingă în viață onoruri și ranguri cât de mari, în afara mănăstirii sale, la batrânețe în orice caz se întoarce sau poarta dorul întoarcerii la metania sa.

La capitolul biologic este de remarcat faptul ca viața de mănăstire prilejuește în genere tulburări psiho-fizice uneori sensibile, în particular viața în zid la Secu provoacă din cauza umidității chililor de piatră, afecțiuni mai ales pulmonare legate și de hrana insuficientă.

Totuși nivelul sănătății este acceptabil, foarte rar aceste tulburări organice devenind fatale.

Mai interesant este modul de tratament, cu totul empiric, cu o frecventă întrebuintare a băilor Kneipp și Kuhne, sau pur și simplu cu fiertură de burueni diverse ca să nu amintim de alte procedee.

În ceea ce privește condiționarea istorică, m-reă Secu este mult mai legată de istoria monahismului în genere, prin tradiție scrisă, viețile sfinților etc., decât de propriul său istoric.

Este o nota proprie lipsa și desconsiderarea oricărei tradițiuni, strâns legată și de o lipsă a cultului morților pe care pare-se îl păstrează doar unitățile ce au la bază familia.

Viața psihică este mult mai bogată în aspectele sale individuale. Atât trăirea religioasă colectivă cât și manifestarea în grup a unor concepții sunt mult mai sărace în conținut, urmând fidel canoanele, decât desbaterea sufletească intimă, lupta permanentă a călugărului izolat.

Tocmai pentru a tempera aceasta luptă, monahismul are la îndemână ca armă minunată

„pravila”, care prin metanii, închinaciuni și rugăciune continuă, „rugăciunea minții” caută să îndepărteze pe acest om izolat, în luptă cu toate forțele existenței, de dușmanul său cel mai puternic, gândul laic.

Activitatea economică s’ar părea că depășește celelalte preocupări. Am văzut mai sus varietatea înfăptuirilor rezultate dintr’o străduință și care cer alte străduințe.

Vara pe timp frumos, rar poți găsi un călugăr în mănăstire. Toată lumea, împreună cu starețul merge la cosit și adunat fânul de prin poenile vecine sau chiar din cele depărtate la unul sau două ceasuri de drum. Numai strângerea fânului durează cel puțin două luni din vară. Și pe lângă călugări lucrează zeci de săteni și sătence din satele vecine.

Diviziunea muncii se face foarte distinct în mănăstire pe „ascultări”. În afara celor câțiva „ascultători de obște”, buni la toate, restul au funcțiuni precise ca de ex. econom, casier, arhondar³⁾, sau fierar, prisăcar, găinar, bucătar etc.

Ascultările sunt împărțite în două categorii, pe lângă biserică dirijate de eclesiarhul mare, și pe lângă economat.

Bogatul material științific rezultat din calitatea manifestărilor spirituale, rezultat al sensului superior al vieții monahale, ar necesita o privire mult mai amplă pe care lipsa de spațiu nu ne-o permite.

Credința nu se învață, ea fiind un elan către Dumnezeu bazat pe nedesluite forțe psiho-fizice. Totuși în mănăstire se dau credinței inerentele cadre dogmatice. Am vorbit deja despre lipsa tradiției istorice proprii, înlocuită cu tradiția monahică și bisericească în genere. Aceste elemente fac ca mănăstirea Secu să nu prezinte deosebiri față de formele credinței și ritualului.

1. Monah Ionichie Sturzu, 64 ani, neștiutor de carte, trăește de 40 ani în mănăstire.

2. Monah Eftimie Teodorescu, 52 ani, arhondar, patru clase, trăitor de aproape 30 ani în mănăstire.

3. Mai mare la casa de adăpostit vizitatorii, numită „arhondarie”.

Poți surprinde totuși interpretari de o splendidă naivitate conceptuală în câte o discuțiune în care călugărul⁴⁾ pus în dificultate recurge la proprii mijloace.

Cel mai impresionant fenomen constă însă în contopirea concepțiilor și mentalităților cu care fiecare vine din satul său, cu noile credințe, dând o mentalitate monahală, foarte interesantă, mai ales atunci când calugărul este mai puțin știutor de carte, deci oarecum nevoit să-și formeze singur noua structură.

Altfel împrumută cu ușurință cele găsite în cărți religioase de popularizare.

Unul din capitolele însemnate este acela al ceremoniilor, care sunt trăirea organizată în comun, a sentimentului religios reprezentând în același timp una din punțile de legătură cu poporul satelor învecinate și cu închinătorii, de ori unde ar veni ei.

Ilramul, aproape un examen pentru mănăstire, este sărbătoarea cea mai importantă a anului, strângând în jurul Secului sute de săteni, veniți adeseori de la zeci de km. cu căruțele, superiorii de la mănăstirea Neamț, călugării schiturilor vecine, maici, și în deosebi înalți slujitori ai bisericii, adeseori chiar I.P.S.S. Nicodem Patriarhul României, cum s'a întâmplat chiar anul acesta.

Ceremonia cea mai impresionantă rămâne însă „tunderea în monahism” care-i un moment de o rară intensitate dramatică, intercalat în slujba obișnuită a unei zile cu scopul consacrării, investirii unui frate trăitor mai de mult în mănăstire, ca monah. Este momentul lepădării de cele lumești.

Cât despre viața etică, din fericire mănăstirea

Secu nu ne va obliga la prea multe reticențe în redactarea acestui capitol. Totul se desfășoară acolo fără ieșiri remarcabile din linia bunei cuviințe, puținele eșuri din această notă bună aparținând elementelor trimese disciplinar din alte mănăstiri.

Este ușor de presupus că o unitate atât de complexă presupune legături, relații. Mănăstirea Secu este ca orice altă unitate, un corp viu de la care pleacă și la care vin un număr nesfârșit de raze, reprezentând influențe spirituale, interese de tot felul, relațiuni accidentale, etc.

Proiecțiunea oricăreia dintre intersecțiunile a două raze, de la Secu către o unitate, și de la aceasta către Secu, formează ideia subiectivă despre mănăstirea Secu. Relațiunea este deci singura cale de cunoaștere, cunoașterea tuturor relațiilor fiind o cale de apreciere obiectivă.

Vom găsi la mănăstirea Secu relații de subordonare — către mănăstirea Neamț — și supraordonare — față de schiturile Sihastrie și Sihla —, raporturi de vecinătate cu mănăstirile sau cu satele învecinate.

Raporturi cu pelerinii și vizitatorii, cu alte instituțiuni, în sfârșit o mulțime de raporturi ce nu ar putea fi relatate decât în legătură cu alte explicațiuni ce ar obliga aceasta relatare sumar informativă la o extensiune prea mare.

O prelucrare conștientă a materialului strâns timp de două luni la mănăstirea Secu, va trebui să schițeze cât mai sugestiv viața acestei unități, punând în același timp o seamă de probleme ce vor fi puncte de plecare pentru noi cercetări mai metodice și mai complete.

Popescu Aurelian

4. La Secu în afara a câtorva analfabeți, restul sunt știutori de carte doar cu clase primare. Există un singur absolvent de seminar.

CERCETĂRI MONOGRAFICE ÎN COM. CETEA-ALBA

Sub îndrumările școlii sociologice dela București de sub conducerea d-lui Prof. D. Gusti, s'a lucrat în vara aceasta la culegerea materialului monografic despre com. Cetea, de către o echipă compusă din P. Chitulca, I. Goșescu, Aurelia Daramuș, Gh. Suciu și Viorica Marcu. Echipa a fost ajutată și de zece elevi și eleve în cadrul organizării muncii de război.

Cetea este un sat așezat la poalele munților Apuseni, într-o regiune deluroasă, la 7 km. de șoseaua națională Cluj-A. Iulia, având două drumuri principale „spre țară”, unul județean la Teiuș, altul spre Galda de Jos. Este o așezare naturală de oameni pe fundul unei văi mici, având un hotar alungit pe o distanță de aproximativ 18 km. Ceteanul este într-o continuă luptă cu natura, și cu natura lui biologică, cerându-i mereu eforturi nemenești spre a o învinge și spre a-și putea agonisi traiul de toate zilele. Comuna este formată din satul Cetea și cătunul Raicani situat la 10 km. înspre Munții Apuseni, la poalele masivului Piatra Cetii, înalt de 1124 m.

Dupa toate cercetările, Cetea are o vechime preistorică. În 1940 avea o populație de 1249 locuitori, iar azi înafara de cătunul Raicani, are o populație de 1092 locuitori, având ca ocupație principală agricultura, viticultura și creșterea vitelor care le sunt singurele ajutoare în lucrarea pământului. Cerealele cultivate sunt neîndestulătoare populației satului, și în trecut locuitorii lucrau porumb în parte și în trei părți în averea baronului din Galda de Jos la o distanță de 10 km., iar în hotarul Teiușului la o distanță de 7-8 km. Azi, mecanizarea agriculturii și prașitoarele au înlocuit brațele cetenilor. Până în 1848 au fost iobagi, iar după

iobagie plugurile de lemn au contribuit la săracirea gospodariilor; „Șine avea bucate din an în an era socotit bogat, și șine avea jite mai multe. A Puiului, la a Borjă, la Ocoșu nu sa gatau bucatile nișiodată și eia erau măi gazde 'n sat”. (Oțoi Alexă de 71 ani, văduv, 5 cl. primare). Viile se cultivă pe cele trei părți ale satului, iar vinul bun a scos lauda ceteanului pe care și-o spune oridecâteori este întrebat de unde-i: „Dila Șietia Buhaina, Bea jinu cu donița”.

Altfel solul este slab și spălat de apele multor pârae cari brăzdează coastele satului. Majoritatea gospodăriilor sunt încă gospodării cu o economie închisă, iar rentabilitatea lor este problematică.

În vara aceasta s'au urmarit probleme în legătură cu:

1. Cadrul cosmologic. Tipurile de adăposturi.
2. Cadrul Biologic. S'a făcut recensământul populației după vârstă, neam stare civilă, știință de carte, profesiune, etc. și s'au cules încă date în legătură cu migrațiunile din ultimii 25 ani, și mortalitate infantilă pe familii. Recensământul economic, culegându-se date statistice în legătură cu locuința, proprietatea și inventarul viu și mort al gospodăriilor, cari sunt în curs de prelucrare. S'a urmarit mișcarea populației dela 1792 încoace, folosindu-se registrele de stare civilă ale bisericilor ortodoxe și unite, extrăgându-se date în legătură cu nupțialitatea, natalitatea și mortalitatea. Natalitatea după sex, anotimp, religie, gemeni, legitimi-nelegitimi și născuți morți. Mortalitatea după sex, anotimp, vârstă, religie, mortalitate infantilă sub un an, dela 1-4 ani, etc. Casatoriile după vârsta soților, anotimp, religie, stare civilă, (recăsătoriți).

3. Cadrul psihic. S'au urmarit probleme în legătură cu solidaritatea sufleteasca a oamenilor, conștiința lor socială, luându-se în special convorbiri sociologice cu personalitățile satului. Obiceiurile dela naștere, botez, nunta și înmormântare, sunt în curs de cercetare.

4. La cadrul istoric, s'au cules date interesante în legatura cu trecutul satului din gura bătrânilor, reconstituindu-se trecutul cu obiceiurile, ocupațiile, credințele, îmbrăcămintea, inovație, tradiție, buna cuviința, pe o perioada de timp de aproximativ 150 de ani.

5. În legătură cu manifestările economice s'a cercetat pășunatul, și o parte din industria casnică.

6. Manifestările spirituale. S'au luat convorbiri cu țaranii despre credințele, concepțiile și cunoștințele lor. Cunoștințele lor despre lume, caror forțe atribuesc întâmplările vieții, ce cred despre diavol, farmece, etc. S'a cercetat portul la bătrâni, bătrâne, bărbați, femei, fete, feciori, copii, fete, bogați, săraci, agricultori, meseriași, culegându-se date statistice. Descrierea „haidăului” (hai da-o) un dans vechiu și uitat, și claca jocului.

7. S'a urmarit separat moralitatea satului și manifestările administrative din vara aceasta, iar problemele juridice sunt în curs de cercetare.

Ocupând un hotar întins, din care numai 14 este producator, ceteanul trebuie sa munceasca din greu pentru a-și asigura traiul zilnic, și poate deaceea nici nu sunt prea bogați printre țarani. Sunt în schimb un neam de oameni harnici, cum nu gasești în satele vecine. „Pai cum sa nu șie harnici, ca daca n'ar șie, ar muri de foame în hotaru nost. Da și lucru îi, nu-i vorbă, că decân să dușie zapada și pana sa pune alta, n'are omu on pic de hodina”. Marcu Simion, 55 ani, 3 copii, știe carte).

Deși exista o prefacere remarcabila dupa razboiul mondial, totuși nu se poate spune ca starea economica s'a îmbunătățit cu mult, și poate deaceea, încep să-și lase meru ogorul stramo-

șesc, sa plece spre oraș, servitori, meseriași, sau sa intre frânari la C.F.R.

Dela 1893 și până astazi, proprietatea a fost în plin proces de pulverizare, și în afara de 15-20 de gospodarii a caror rentabilitate este legata de numarul mai mare de jugare, celelalte își istovesc forțele între numarul prea mare de parcele mici, fara sa poata face o exploatare intensiva cu uneltele agricole pe care le au.

Fara sa fi putut studia amanunțit problema sanatații, din informații și din observație, putem afirma ca sanatarea și vigoarea biologica este amenințata de unele boli sociale sifilis și de tuberculoza.

Peregrinările între sat și oraș, între meserii și agricultură, au introdus bolile sociale în sat, iar munca istovitoare, drumurile lungi și rele, subalimentația și într'o alta masura alcoolismul, au contribuit la irosirea capacităților în cautarea sănătății pela vraciuri, manastiri cu calugari, ori, mai rar până acum la doftor. Mortalitatea infantila așa cum se desprinde din registrele stării civile este exagerata, ajungând în medie pe 150 de ani, la 32% fara a considera mortalitatea infantila pe anumite perioade de timp, unde trece peste 50%, din mortalitatea generala.

Și totuși, mai rar suflet ca al ceteanului. Omenia cu jin și cu jinars, dela cules și până la terminatul jinului, sa face cu sala forța. — No, da slab om mai iești. Sa nu poți bea on pahar de jin... — Ni, așa! bea-l!.

Mentalitatea satului a fost în trecut, cu siguranța, magico-religioasa. Astazi, lipsa cunoștințelor pozitive și influența orașului, fac sa se distinga coexistența diferitelor planuri de mentalități. Mentalitatea magico-religioasa, fiind reprezentata tipic prin cititul lui Arsân, iar pe dealta parte o noua și vaga mentalitate pozitiva se creaza în urma contactului cu orașul. cu armata, cu razboiul trecut și actual. cu greutățile vieții, care-i due la convingerea, ea e preferabil sa traiești bine pe lumea asta. decât sa aștepți împarația cerurilor. „Ști și

zâc io? Io cred ca și raiu și iadu-i aișia pe pamânt. Pai și iad îți traba mai mare, de cât pintru hal și e cară cu ruda!...” (lemn e în spate, din padure). Halalai Petru, agricultor, 51 ani, 7 clase primare, 5 copii — a fost în războiul mondial).

În schimb, conștiința socială predomina, iar spiritul de cooperare, atunci când e susținut și de inițiativa, e destul de dezvoltat. În ultimii 6 ani, și-au ridicat o casă culturală, și și-au cumpărat cu toate luptele de grup și certurile dintre ei, cea mai frumoasă casă parohială poate din județ.

Viața artistică este reprezentată în deosebi prin dansuri, cântece și portul de duminică al fetelor, care este de-o eleganță costisitoare.

În legătură cu viața morală a satului, dacă

ar fi să amintim numai influența nefastă a orașelor, transportată în satul dela poalele munților prin dese migrățiuni, sau prin deprinderile unor funcționari, cari și-au asumat moravurile și obiceiurile de periferie ale orașelor, încă ar fi de-ajuns. Așa s’au introdus avorturile, luxul, tendința tineretului de a se mândri pentru chef, și altele.

Există totuși o opinie publică dreaptă, ca o marturie a fondului sufletesc sanatos al ceteanului, care așteaptă îndrumări, posibilități de-a primi cunoștințele necesare pentru a-i servi în lupta lui cu viața, mijloace și conducători harnici și cinstiți, pentru a fi mereu premergător în manifestările culturale, între satele din jurul lui.

P. Chitulea

REVISTA INSTITUTULUI SOCIAL BANAT CRIȘANA. BULETIN ISTORIC. (Anul XI, Iulie-August 1943. Timișoara).

Cu o plăcere deosebită, luăm act de o nouă inițiativă a d-lui Corneliu Groșoreanu, președintele Institutului Social Banat-Crișana, această personalitate culturală dotată cu atât de rare calități: d-sa are nu numai inițiative pline de miez, dar are și darul de a strânge în jurul lor colaboratori de seamă, de a le crea atmosfera necesară lucrărilor și în acelaș timp, de a contribui la munca lor prin studii originale.

Pătimaș iubitor al Banatului, pe care îl vrea cunoscut, din punct de vedere social, sub toate aspectele lui, d-l Groșoreanu adaogă preocupării cercetării satelor bănățene pe calea monografiei sociologice și pe aceia de cercetare istorică propriu zisă. Buletinului sociologic, i se adaogă de aceia un „Buletin istoric”, al cărui prim număr îl avem în față.

Acest Buletin istoric este organul unei secțiuni a Institutului, pentru istoria Banatului, secțiune care a putut lua ființă grație faptului mutării Facultății de științe de la Cluj la Timișoara. Președintele acestei noi secțiuni a fost ales d-l Profesor Dr. Victor Motogna. Membrii ei, formând un comitet de redacție, sunt următorii: Prof. V. Ardeleanu, Traian Birăescu, Prof. Dr. Al. Borza, Dr. E. Botiș, Prof. Dr. G. Cotoșman, Prof. Șt. Manciulea, Prof. Marius Moga, Prof. Dr. Tib. Morariu, Dr. Valeriu Șotropa, Prof. Dr. Victor Stanciu, Prof. Nic. Tomiciu și Prof. Tr. Topliceanu.

În „Cuvântul înainte” al acestui nou buletin se spune foarte clar care este scopul urmărit de secțiunea istorică a Institutului So-

cial Banat-Crișana: publicarea documentelor privitoare la Banat și alcatuirea de monografii, care sa permită istoricilor noștri sa scrie cândva istoria Banatului altfel decât cum au scris-o până acum istoricii unguri sau istoricii noștri reduși la cunoașterea numai a acelu material pe care îl daseră la iveală, parțial, ungurii.

Acest cel dintâi numar este o dovada ca secțiunea istorică a Institutului Banat-Crișana este în masura sa-și împlineasca fagaduelile pe care le face. Materialul pe care îl prezinta este în adevăr de calitate.

Trei studii alcatuiesc acest numar: doua datorite d-lui prof. V. Motogna și unul ieșit din pana d-lui Ion Negru, toate trei meritând a fi subliniate în chip deosebit.

În cel dintâi studiu, d-l prof. V. Motogna studiaza chestiunea extraordinar de pasionanta a așa numitelor „districte românești” ale Banatului. Cu drept cuvânt titlul articolului este „Contribuții la istoria Românilor bănățeni din evul mediu”.

Ceea ce știm despre organizarea noastră sociala în cele dintâi timpuri ale istoriei noastre scrise, este deocamdata destul de vag. Knezatele și voievodatele continua a ramâne o enigma a istoriei noastre sociale. Iata însa ca le vedem analizate de d-l Motogna, pentru această regiune a Banatului, cu destule amanunte și dovezi documentare ca sa ne dam seama ca ele erau integrate, sau mai bine zis recunoscute ca atare și folosite, de către statul maghiar, în veacul al XIV-lea.

Nu ne putem împiedica de a vedea, în ceea ce ne privește, aceste forme de viața sociala organizată, sub forma unor confederari quasi statale de sate, de genul acelei confederari care

a trăit în Vrancea pâna aproape sub ochii noștri. Ar trebui aici o dubla lucrare: aceia începută de d-l Motogna, așa cum o arată d-sa însuși, pe calea publicării integrale a documentelor în cauză și a analizei documentelor; iar pe de altă parte, aceia a cercetării sociologice la teren.

Aceste „districte”, aceste voevodate românești, nu se poate să nu fi lăsat urme la teren, până în viața socială a satelor noastre de azi. Ecouri, rămășițe, amintiri, toate acestea trebuesc să existe. Cât de folositoare faptă ar fi, dacă sociologii bănățeni ar putea să dea și ei o contribuție la această întrebare de temelie care este aceia de a ști care au fost formele de viață socială ale satelor noastre de demult.

Un al doilea studiu, tot al d-lui V. Motogna, este o scurtă schiță a istoriei Banatului românesc în epoca migrațiunii popoarelor barbare (271-1300), se tratează pe rând: 1. Problema continuității românilor în Dacia, 2) Banatul românesc în timpul dominațiunii Goților, 3) Banatul sub stăpânirea Hunilor, 4) Banatul sub stăpânire gepidică, 5) Dominațiunea Avarilor și influența slavă, 6) Epoca ducatelor bulgaro-române și ocuparea Banatului de către Unguri, 7) Epoca arpadiană și însfârșit 8) Români din Ardeal și Banat, în lumina documentelor istorice din veacul al XIII-lea, a limbii lor și a toponimiei.

Subliniem din nou faptul că în ceea ce privește toponimia, cercetările la teren pot aduce un material neprețuit de bogat.

Al treilea studiu, al d-lui Ion Negru este o „Contribuție la cunoașterea Banatului”. Pretextul de la care pleacă autorul este republicarea, în traducere românească, a textului jurnalului de călătorie prin Banat, a împăratului Iosif al II-lea, în anul 1773. Dar în introducerea la acest text, d-l Negru ne dă o admirabilă sinteză a celor cunoscute cu privire la marile mișcări demografice ce au avut loc în această regiune, ale cărei legături cu Ungaria

ereau quasi inexistente din pricina imenselor terenuri inundate din partea de vest. Ni se făgăduiește publicarea unor texte care vor fi senzaționale și de mare folos pentru cercetători: *defterul turcesc din 1558*, care este o listă nominală a contribuabililor din acea vreme, din care se vede clar că pe acea vreme singurele nații existente pe aceste locuri sunt românii și sârbii. În al doilea rând, *urbariile Mariei Tereza* care corespund unei a doua etape, de intensă colonizare cu alte neamuri și de strămutare masivă de populație dintr'un loc în altul. Subliniem informația foarte prețioasă a grupului mare de români, care, nevrând a se lăsa maghiarizați, au emigrat în Ucraina rusească. În adevăr, autorul are dreptate când așteaptă ca această informație să fie coroborată cu informațiile pe care le va aduce eu sine, d-l Anton Golopenția, din lunga cercetare pe care a făcut-o în satele cuprinzătoare de români din această Ucraină.

Jurnalul de călătorie al împăratului, este el însuși foarte interesant.

Sfătuim de aceea pe toți cetitorii revistei, să caute a citi Buletinul Istorie al Institutului Social Banat-Crișana și ne permitem a da colegilor de la Institutul Social mărturia admirației noastre pentru munca pe care o fac.

Așteptăm cu nerăbdare continuarea studiilor și publicarea integrală a textelor făgăduite. Dacă însă acestea vor fi totdeauna însoțite de traducerea românească, credem că scopul ar fi mai desăvârșit atins. Textele ungurești sunt, multora, literă moartă. Iar textele latinești, au și ele nevoie de traducerea și comentarea specialistului pentru a putea fi interpretate corect. De asemenea, am ruga ca hărțile și schițele publicate să fie la un format mai mare. Cele două schițe publicate sunt aproape ilizibile din pricina formatului lor mic. Poate ar fi fost bine ca Buletinul Istoric să aibe acelaș format ca și Buletinul sociologic, pe care în paranteză fie spus, colegii noștri din Banat îl numesc buletin „sociografic” nu știm pentru

care motive. Formatul ceva mai mare, ar permite strângerea revistei în volume mai ușor de mănuit, cuprinderea unui material mai bogat și mai ales publicarea hărților la o scară mai potrivită.

Henri H. Stahl

STANCIU STOIAN: Probleme de ieri și de azi ale pedagogiei românești. Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1942, 339 pag.

Printre noutățile literaturii pedagogice apărute în decursul anului precedent, este și această lucrare a d-lui prof. Stanciu Stoian, referitoare la problemele cele mai de seamă ale pedagogiei românești.

Lucrarea, la care ne referim în rândurile următoare, cuprinde două părți: Prima tratează în șapte capitole despre „Evoluția gândirii pedagogice românești” (pag. 5-175); iar cea de a doua este închinată câtorva probleme pedagogice de actualitate (p. 179-335).

Problemele care fac obiectul primei părți sunt: „Inceputurile” (pedagogiei românești); „influența franceză”; „influența germană”; „spiritul junimist și conservatorist în pedagogia românească”; „spiritul poporanist și cel sociolog în pedagogia românească”; „tendențele actuale ale pedagogiei românești”; „evoluția școlii românești”.

Din enunțul acestor teme se poate vedea cum problemele tratate în această primă parte privesc de aproape procesul de formare a pedagogiei noastre naționale, factorii umani care l-au determinat în strânsă legătură cu condițiunile istorice ale culturii apusene, stăruindu-se cu precădere asupra influențelor franceză și germană, în ce privește curente streine, precum și asupra influențelor de doctrină socială și literară dela noi concretizate în curente spirituale cunoscute sub numele de „junimist”, „semănătorist”, „poporanist” și „sociologic”.

Până aici, cartea oferă cititorului o prețioasă îndrumare în trecutul nostru pedagogic. Mai

departe, autorul, sprijinit pe cercetarea temeinică a acestui trecut pedagogic cum și pe o bună informație sociologică, trece la studiul tendințelor actuale ale gândirii pedagogice românești, arătând că orientarea pe care o ia în prezent pedagogia românească se întemeiază pe cercetarea științifică a realităților pedagogice dela noi.

În sfârșit, titlul ultimului capitol al primei părți din cartea citată și anume „Evoluția școlii românești”, este menit să arate evoluția pe care au suferit-o legile și reformele școlare, urmărite în dezvoltarea lor dela 1776, când apare hrisovul lui Alexandru Ipsilante, Domnul de atunci al Munteniei, privitor la reforma școalei din Principatul său, și până la legile și reformele școlare din zilele noastre.

Este interesant de urmărit aici cum școala românească, cu toate influențele streine pe care le-a suferit în legislația ei, a căutat totuși să se adapteze la cerințele educative și culturale ale școlarului român, care trebuia să devină un cetățean folositor țării sale.

Spiru Haret, mare îndrumător al școalei noastre dinainte de războiul din 1916-1918, spre adevăratele ei țeluri, a dat cel dintâi acestei școale o orientare către menirea de a servi neamului prin ridicarea nivelului cultural al satelor.

După războiul de întregire, miniștrii școalelor noastre au dus mai departe ideea „haretistă” de a face din școală un factor de întărire și sporire a puterilor spirituale ale satului, introducând în legile elaborate articole cu o vădită intenție de a adapta școala la cerințele reale ale poporului nostru.

În partea a doua a cărții, sunt tratate o serie de probleme pedagogice de actualitate. Unele dintre ele au o legătură directă cu școala, cum sunt de pildă cele înfățișate sub titlurile: „Tradiție și prejudecată în școala”, „promovarea elevilor în școala primară”, „scrierea frumosă și predarea ei în școala primară”; alte probleme ca: „Grupul școlar”, „educația coope-

ratistă”, „rolul sociologiei în formarea învățătorului”, „ridicarea culturală a satului” și „educația fizică” privesc lămurirea unor noțiuni, a căror valoare pedagogică s’a impus în ultimul timp.

Văditul spirit critic, în care autorul sesizează noile aspecte ale acestor probleme, sporește în mod simțitor interesul cititorului pentru astfel de probleme.

Ca o justificare a acestei observații, vom încerca o scurtă caracterizare a modurilor în care au fost puse în lumină aceste chestiuni de pedagogie actuală.

Astfel în tema „Tradiție și prejudecată în școală”, ceea ce este interesant de urmărit e valoarea pedagogică care se atribue tradiției ca element de conservare a specificului românesc în structura spirituală a școlii. Dar pe cât de valoroasă este tradiția în păstrarea mai mult sau mai puțin intactă a comorilor spirituale ce caracterizează trecutul cultural al poporului, pe atât de dăunătoare este în progresul învățământului și în educație, dacă este întreținută cu prejudecăți ieșite din mintea oamenilor de școală, care susțin cu încăpățănare caracterul neschimbător al tradiției în genere. Dimpotrivă d-l Stanciu Stoian observă că adevărata valoare a tradiției nu rezultă din tendința ei de a rămâne legată de niște forme culturale învechite, care nu mai corespund tendințelor noi ale culturii, ci din caracterul ei flexibil, care-i îngăduie o permanentă readaptare la forma nouă de viață spirituală. Numai privită sub acest unghi de vedere, tradiția apare ca o legătură spirituală organică între generațiile tuturor timpurilor.

Trecând mai departe la „Rolul sociologiei în formarea învățătorului”, d-l St. Stoian arată cât de necesară este această disciplină în făurirea unui spirit critic la învățătorul de astăzi, care va trebui să aibe o privire justă și pătrunzătoare asupra stărilor sociale dar mai ales asupra legăturii fenomenului educativ ca funcțiune socială cu celelalte fenomene, care de-

finesc conținutul realității sociale însăși.

Sociologia, căreia Profesorul D. Gusti i-a pus la îndemână ca instrument de cercetare **metoda monografică**, unul din cele mai potrivite procedee de cercetat aspectul viu și complex al fenomenelor sociale, poate da învățătorului nu numai facultatea de a vedea acest soi de fenomene în justa lor legătură cu fenomenul educativ, dar îi oferă în acelaș timp și perspectivele unei adânciri și largiri a activității sale pe tărâmul școlar și extrașcolar. De aici necesitatea care a determinat introducerea sociologiei în programa de studii nu numai a școlilor normale, dar și a școlilor secundare și profesionale în genere, care au drept țintă pregătirea elitelor îndrumătoare ale vieții noastre sociale.

De aici apoi inițiativa de acum 4 ani a Ministerului Educației Naționale de a înființa la Grădiștea în jud. Vlaşca „Școala de pregătire a învățătorilor pentru activitatea socială”, școală urmată cu atâta interes de învățători, care strânși laolaltă într’o comunitate de muncă pe teren, aveau minunatul prilej de a pune în aplicare principiile sociologice și etice de redresare a vieții culturale satești.

Pregătirea sociologică permite învățătorului să contribuie într’o mare măsură la ridicarea culturală a satului său. Cercetarea monografică a satului, înțelegerea mai largă a rostului unui Cămin Cultural în sat, al unui curs țărănesc sau al unei școli țărănești pentru îndrumarea gospodărească a sătenilor, sunt numai câteva din marile etape ale contribuției învățătorului la ridicarea culturală a comunității satești.

Prin echipele studențești și Căminele Culturale, Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I” inaugurase un bun procedeu de acțiune pentru redresarea vieții satești. Anume prin acele comunități de muncă, alcătuite din tineri studenți, aleși după criteriul capacității lor de muncă, cum este cazul echipelor studențești, sau prin acele obștii satești în care cuvântul de ordine îl formează totdeauna gândul lumi-

nat și fapta convingătoare a preotului, învățătorului, medicului, inginerului agronom, Fundația a valorificat munca individului subordonând-o normelor de acțiune ale muncii obștești și ridicându-l astfel la maximum puterea de randament, ceea ce nu s'ar fi întâmplat, dacă efortul individului s'ar fi desfășurat pe un plan izolat de planul de acțiune al grupului.

La capitolul „Ridicarea culturală a satului”, d-l Profesor St. Stoian pune astfel în evidență valoarea considerabilă a mijloacelor preconizate de doctrina Fundației în opera de ridicare a nivelului cultural al satului românesc. Mijloacele acestea care, după cum s'a putut vedea din cele relatate mai sus, au fost în trecut echipele studențești, Căminele Culturale, Școlile și cursurile țărănești, iar astăzi Căminele Culturale, școala țărănească, sunt examinate de autor în adevărata lor lumină, care le scoate la iveală temeinicia permanentă în ce privește capacitatea lor de înfăptuire pe domeniul culturii sătenești.

„Grupul școlar”, o altă problemă pusă de autor, într'o formă originală la noi, a răsărit din două nevoi: Una materială, de a reduce prin unificare numărul școlilor cu un post din micile cătune, — unde câte un singur învățător nu ajunge să predă la toate 7 clasele, — într'o școală cu învățători pentru fiecare clasă, făcând economii la personal și materiale didactice. A doua cerință, care stă la baza grupului școlar, este de natură pedagogică, care se caracterizează prin imperativul unei legături spirituale intime între școlarii dintr'o circumscripție cu o rază mai mare.

El ar cuprinde în acest caz nu numai elevii cursului primar cu ambele lui cicluri — elementar și superior — dar și elevii școlii țărănești, ai școlii de meserii, agricultură, etc.

Evident, ideia grupului școlar nefiind încă pe deplin conturată, nu se poate încă de pe acum generaliza, dată fiind pe deoparte lipsa de resurse materiale suficiente și pe de altă parte lipsa unei experimentări pedagogice mai

îndelungate a ei.

O problemă pedagogică de actualitate este și „Promovarea elevilor în școala primară”. Autorul a fost îndreptățit să-și pună o astfel de problemă, pornind dela constatarea îngrijorătoare că statistica comparativă a promoțiilor și repetenților de curs primar din anul școlar 1928-1929, de pildă, arată un procent de 37,8% repetenți față de numărul înscrișilor din acel an.

Soluționarea unei astfel de probleme autorul o vede mai întâi în supunerea elevilor de curs primar cu vădite deficiențe mintale și fizice unui examen medico-pedagogic la primirea în cl. I-a. Apoi într'o „triare a subnormalilor sau înapoițiilor mintali”. Aceștia, odată triați, vor fi repartizați în clase speciale, cu programe anume întocmite, sau amânați doi trei ani, după cazuri.

O problemă de un viu interes educativ este: „Educația cooperatistă”.

O chestiune de estetică și metodologie a scrisului este cea pusă și desbătută în capitolul: „Scrierea frumoasă și predarea ei în școala primară”.

Scrierea corectă caligrafic și ortografic trebuie să fie deprinsă deodată cu efortul elevilor de a-și însuși noi elemente de simțire și noi cunoștințe științifice.

Intr'un ultim capitol, care rezumă ideile călăuzitoare ale întregii lucrări, autorul tratează tema din care se trage și titlul întregului volum: „Probleme de ieri și de azi ale pedagogiei românești”.

Capitolul se încheie cu o precizare a noțiunilor de „Educație” și „Pedagogie”.

Obârșia termenului Educație se găsește în cuvântul latin „Educatio” care înseamnă: creștere, formare. Verbul „a educa” ca și substantivul „educator”, a căror origină este deosemena latină, exprimau la obârșie „destul de bine gândul anticilor despre educație”.

Pedagogia — termen de origine greacă — „este o valorificare a datelor pe care le furnizează știința educației” (p. 334).

Termenul „educație, este mai cuprinzător decât cel de „pedagogie”, întrucât se aplică atât la creșterea copiilor, cât și la îndrumarea adulților.

Caluzit de un punct de vedere sociologic, dl-l Stanciu Stoian pune astfel în evidență aspecte noi ale pedagogiei românești.

Pe lângă partea istorică, în care ne sunt înfățișate, cu deosebita grijă, contribuțiile dela cele mai modeste și până la cele mai pretențioase ale oamenilor noștri de școală, lucrarea cuprinde și o parte sistematică în care sunt tratate cu o originalitate proprie chestiunile cele mai actuale ale pedagogiei românești.

În sfârșit, lucrarea capătă o deosebită valoare printr-o considerație specială a noțiunii de sat, care, în urma cercetărilor monografice întreprinse de Școala Sociologică dela București, a capatat un conținut de specific românesc, care merită atenția tuturor instituțiilor de stat preocupate de ridicarea culturală a vieții satești.

Școala Sociologică dela București prin cercetările științifice întreprinse asupra satului românesc a reușit să creieze și o pedagogie a satului, al cărui obiect este determinat de cele două probleme cu valoare națională: problema ridicării culturale a sateanului și problema ținutului. Prin preocuparea cu aceste probleme, pedagogia românească aduce o temeinică contribuție la îndrumarea educativă și culturală a Națiunii.

Considerând satul ca centru educativ, autorul a avut prilejul, în lucrarea citată, să ridice o serie de probleme pedagogice de toată actualitatea și de un deosebit interes național.

Const. D. Gib

CONSTANTIN SUDEȚEANU: Corelația aspectelor vieții sociale. Sibiu, Tip. „Cartea Românească” din Cluj. 1943, 156 pag.

Lucrarea dl-lui C. Sudețeanu, vrea să fie „o modesta contribuție la studiul despre colerația

aspectelor vieții sociale” care să dea „simțului despre complexitatea vieții sociale, un temei oarecum național”.

Desfașurarea ideilor din această lucrare este următoarea:

Introducerea. Există unele „domenii intermediare” între științele, născute din încrucișarea a două domenii anterioare de cercetare: de pildă, Bio-Chimia, născută din îmbinarea științelor biologiei și a chimiei. E vorba de o „corelație între două domenii ale științelor”, ale căror rezultate interferează într’un domeniu comun, printr’o perspectivă de reprocitare” (p. 3)

Tot asemenea, Psihologia socială, prin simpla dezvoltare separată a Psihologiei și a Sociologiei, ajunge a se constitui, ca „un domeniu de hotar între ambele științe” în care „se oglindește raportul dintre Psihologie și Sociologie ca și solidaritatea lor”, ceea ce duce la constituirea unei discipline intermediare.

Psihologia, la rândul ei, are corelațiile ei biologice.

Cap. I. Caracterizarea prealabilă a teoriilor asupra societății. Stabilirea colerațiilor existând în sociologie este anevoioasă. Pentru Psihologie, putem stabili ușor „substratul” biologic. Însă Sociologia prezintă un „caz special și poate unic” căci „nu se poate opera cu asemenea reducere la un substrat unic”, căci ea oferă „mai multe complexuri de condiții în care se petrece, iar aceste condiții lucrează asupra ei simultan”.

„Viața socială apare ca o rezultată din aceste complexuri de condiții, care lasă — am zice — „joc liber” pentru manifestările sociale”, care nu pot fi reduse la niciunul din aceste complexe.

Există condiții „fizice, biologice, psihice etc.” Nu poate fi însă vorba de un substrat „în care manifestările sociale să se întemeieze în chip necesar și să dea succesiunii lor cel puțin aparența unui paralelism între ele și alte stări corespunzătoare”.

Mai mult „viața socială cu manifestările ei se organizează sub diferite aspecte”, economice,

religioase, politice, juridice, morale cu caracter propriu.

A fost firesc de aceea să se încerce explicațiuni unilaterale ale vieții sociale prin acordarea unui rol predominant unuia din aceste aspecte.

Tot astfel „când este vorba de condiționarea vieții sociale nu s'a ținut seama că realitatea acestei vieți implică o condiționare fizică, biologică etc.” și s'a pus viața socială în funcție de un substrat (mediul, rasă etc. .

De aci, au rezultat „teoriile unilaterale”. Sociologia a fost astfel puternic influențată. fie de „științele naturale” fie de „Mecanică”, fie de biologie (organicismul).

În realitate între toate aspectele vieții sociale, există o „corelație”. Realitatea socială nu se lasă redusă la o singură latură a ei, decât în chip arbitrar.

Cap. II. Noțiunea corelației la Comte, întemeiată pe deosebirea dintre științele neorganice și cele organice. Comte e cel dintâi care sesizează „corelația” și o întemeiază pe afirmația că trecerea dela fenomenele inorganice la fenomenele organice se face printr-o schimbare esențială: tot ce este organic nu se poate înțelege decât dintr'un punct de vedere al totului, siliți fiind deci de a proceda „de la compus la simplu”.

Este ideea de „consensus”, care e de esența organicului și care e cu atât mai hotărâtoare cu cât domeniul organicului este mai complex.

În sistemul lui Comte, viața socială va manifesta deci acest consensus în gradul cel mai înalt.

Această noțiune de „consensus”, de „determinare a părților prin total”, „de corelație” sau „cauzalitate reciprocă a fenomenelor sociale”, temeiul „Staticei sociale a lui Comte”, e partea cea mai durabilă din construcția acestui sociolog.

Cap. III. Corelația stabilită prin fenomenele de morfologie socială. Autorul. îmbrățișază în totul opiniunea lui Durkheim potrivit

căreia ar exista o ramură a sociologiei, numită „Morfologia Socială”, care s'ar ocupa cu cercetarea substratului vieții sociale, constituit de masa demografică considerată în așezarea ei spațială.

Este deci vorba de „forma exterioară și materială” a societății alcătuită din fenomenele demografice, biologice și geografice.

Acest substrat este interesant pentru că din el „se produc infiltrări cari dau corelației un cadru definit și o semnificație deosebită”.

E rezumată, în sprijin, parerea lui Halbwachs, care găsește o corelație atât de strânsă încât se poate vorbi de o morfologie religioasă, o morfologie politică etc., elementele materiale devenind „expresia a altceva, care este o realitate de ordine psihologică”.

Astfel „o familie” e legată de un loc spațial spre care toți membrii ei converg. Forul roman, nu poate fi înțeles fara de baza lui materială și nici spiritul de libertate din Transilvania anului 1848, fără de „Câmpia Libertății”.

Așa dar „Morfologia Socială patrunde din exterior înlauntrul vieții sociale”, iar „ceva din realitatea sufletească a vieții sociale se încorporează în cadrele stabile și spațiale ale formelor materiale”.

E vorba de o „corelație” atât de strânsă, încât „morfologia socială” se încadrează în „Sociologia generală”.

Cap. IV. Corelația fenomenelor sociale în faza vieții primitive. Autorul alege viața primitivă deoarece „diferitele aspecte ale vieții sociale apar oarecum mai implicate unele în altele”.

Noțiunea de „primitiv”, o relativă, influența socială fiind de recunoscut la ori ce faza ori cât de „primitivă” ar fi ea.

Etnologia și sociologia au și ele un hotar comun. Etnologia, dela început, prin teoria „cercurilor de cultură”, s'a așezat din punctul de vedere al studiului corelației ce există între diversele aspecte ale culturii existând în a-

nume „cercuri”. E citat Thurnwald și Lowie pentru a se arăta că aceste culturi primitive formează un tot organic.

Cap. V. Corelația aspectelor sociale, fundamentală în gândirea religioasă la societățile primitive și inferioare. Se rezumă teoria lui Lévy-Bruhl cu privire la existența unui tip special de mentalitate primitivă, în care domină categoria „colectivului”, profund religioasă în originea ei.

„In linii mari, mersul expunerii” este următorul: „dela nediferențierea caracteristică mentalității primitive, care nu disociază elementele vieții psihice”, se conchide „la existența unui plan al supranaturalului”, considerat ca însuși mersul obișnuit al lucrurilor”, ceea ce caracterizează gândirea religioasă. De aci se trage concluzia că „pe această treaptă a evoluției, gândirea religioasă are o unitate și o universalitate în care se integrează deopotrivă celelalte aspecte ale vieții sociale”.

Dar această admitere a predominării religiosului nu constituie o contrazicere față de teza inițială? Autorul socotește că nu, deoarece contradicția e doar aparentă: „am dat noțiuni de corelație înțelesul unei considerări împreună și laolaltă a aspectelor sociale, fără de a admite că unul sau altul din aceste aspecte este cel esențial”. S’ar putea vorbi de „o predominare a unui aspect, în cazul de față cel religios, numai când ele au fost deja anterior diferențiate între ele”. Nu e cazul în societățile primitive nediferențiate. E mai mult vorba de o „corelație fundamentală” a aspectelor sociale în gândirea religioasă, în care ori și ce aspect al vieții sociale nu-și găsea o cale de manifestare decât înveșmântat în gândire religioasă.

Autorul nu susține însă teoria lui Durkheim, a genezei religioase a fenomenelor sociale. Corelația, așa dar este „evidentă în această fază când viața socială ne apare ca un stufiș crescut în voie, asupra căreia reflexiunea nu a avut timpul să se îndrepteze și să dea ramurilor

deosebite, puțința de a se desvolta fiecare după legile sale proprii”.

„Viața socială pe această treaptă se desfășoară pentru a fi trăită, înainte de a fi gândită”.

Aspectele deosebite ale vieții, sociale, juridice, morale etc., sunt pentru primitivi „radical corelate într-o viață totală”.

Cap. VI. Corelația între aspectele sociale diferențiate în societățile evoluat. Societățile moderne, dela renaștere începând, sunt dimpotrivă „diferențiate”, fiecare individ putând participa la cercuri sociale diverse, din încrucișarea acestor cercuri, eșind personalitatea, așa cum susține Simmel.

Individualismul și mobilitatea socială, caracterizează deci societățile moderne, profund urbanizate.

În analiza acestei societăți moderne autorul afirmă că a fost „adus peste tot în fața unui fenomen oarecum constant, care ar sta la baza întregii dezvoltări a acestor societăți. Este vorba despre creșterea populației în grupările sociale și tot odată de concentrarea la oaltă a unui număr cât mai mare posibil de indivizi”. „Este indiferent că acest număr este mai mare sau mai mic”; importantă este exclusiv densitatea mare a populației, care este „mai direct legată de însăși organizarea unei societăți” căci ea „pune în contact un număr cât mai mare de oameni”, iar „interacțiunile infinit mai numeroase și mai felurite între conștiințele lor pot determina mai ușor modificări în organizația și structura socială”.

De asemeni, viața economică modernă este de ținut în seamă, de oarece ea se „întrepătrunde” cu celelalte aspecte, producându-se astfel corelația dintre ele.

Mai mult decât atât: viața socială modernă presupune un grad mare de complicare „în combinarea dintre elementele ei care sunt aspectele acestei vieți sociale, economic, juridic, politic religios”.

„Viața socială este prin excelență sinuoasă și aspectele diferite, la care noi reducem felurile ei speciale de manifestare, sunt numai înfățișări abstracte ale unei singure realități, care este una și aceeași prin toate aceste înfățișări”.

Ca exemplificare, un rezumat din teoria lui Max-Weber despre origina protestantă a capitalismului și a teoriei lui Durkheim despre diviziunea muncii.

Lucrarea d-lui Sudețeanu este fără îndoială interesantă. Scrisă limpede, ea poate fi de mult folos acelor care ar dori să se inițieze în unele probleme ale sociologiei, despre care nu avem o literatură românească.

Ne permitem totuși a face unele observațiuni.

Mai întâi teza principală a cărții este departe de a fi originală. Ideea că „punctele de vedere unilaterale care dau naștere sociologiilor parțiale, nu mai poate fi susținută, se găsește în toate manualele moderne de sociologie.

Singurul lucru ce poate fi nou în acest domeniu, este acela al analizei complete a celui fenomen unitar care e viața socială. Nu este suficient a se arăta „corelația” întâmplătoare care există între două „aspecte” ale vieții sociale, ci este necesar un inventar complet al tuturor ordinilor de fenomene care stau în corelație.

Din această pricină ni se par cu totul nesatisfăcătoare enumerările făcute de d-l Sudețeanu, care sunt toate vagi și sfârșesc uneori cu un „etc.”

Suntem de acord că „viața socială apare ca o rezultată din aceste complexuri de condiții, care lasă „joc liber” pentru manifestările sociale”, dar nu putem accepta ca enumerarea condițiilor vieții sociale să fie „fizic, biologic, psihic etc.”, la pag. 11, la care se adaugă „puterea tradiției” abia la pag. 63 și nici ca „aspectele vieții sociale” să fie „economice, religioase, politice, juridice, morale” la pag. 11 și

la pag. 124 să fie „economice, juridice, politice și religioase”.

Cu deplină sinceritate vorbind și fără de nici o prejudecată de școală, nu vad pentru ce d-l Sudețeanu nu adoptă clasificarea noastră: cadrele (cosmic, biologic, psihic și istoric) și manifestările. (spiritual, economic, juridic, administrativ, politic)? D-l Sudețeanu care citează atâta bibliografie străină și este fără îndoială la curent și cu teoria sociologică a școlii din București, desigur că nu este de acord cu clasificarea adoptată de noi și despre care pretindem că epuizează problema. Am fi foarte doriți să aflăm temeiurile sale. Suntem gata a ne recunoaște greșeala, dacă ea ne va fi arătată.

De asemeni, însăși noțiunea de „corelație” trebuie lămurită. La d-l Sudețeanu ea apare uneori ca o „condiție”, uneori ca un fapt „predominant”, alteori ca o „bază” sau ca un „fundament”. Îl rugăm de asemeni să ne arate pentru ce nu primește sistemul nostru, al paralelismului sociologic? Socotim că respingerea sumară a unui „paralelism” în pag. 11 se referă la cu totul altceva decât ceea ce înțelegem noi prin paralelism. Problema merită în tot cazul să fie discutată și școlile române de sociologie, au datoria de a se lămuri reciproc.

În aceeași ordine de idei, nu putem fi de acord cu impreciziunea termenilor folosiți de d-l Sudețeanu. Știința, după cum a spus un francez de spirit, este o limbă pusă în bună rânduială. De aceia, termenul de „aspect” ni se pare insuficient. Ce este în definitiv un aspect? Să fie ceea ce se poate vedea din viața socială? În cazul acesta, preferăm termenul de „manifestare” care spune lămurit despre ce este vorba și ne împiedică să folosim expresii vagi, de felul acestora: „corelație între aspecte și fenomene sociale” (prefața) sau „complex de fapte și manifestări” (pag. 56) sau „orișice aspect de viață socială nu-și gasia o cale de manifestare, decât etc.” (pag. 81) sau „manifestarea acestor aspecte” (pag. 95). Suntem în drept a cere definițiile cuvintelor „aspect” și

„manifestare”, căci fără de ele ni se pare a ne îneca în tautologii.

Lipsa unei teorii perfect încheiate ni se pare însă a se face simțită și altfel decât prin impreciziunea vocabularului. Astfel de pildă, după ce se neagă existența unui „substrat” al societăților, la pag. 11, ni se vorbește de un „substrat al societății” la pag. 37.

Sau, după ce întreaga carte pledează în sensul ca toate aspectele vieții sociale sunt corelate și niciuna dintre ele nu joacă un rol de cauză exclusivă și nici măcar de condiție predominantă, aflăm totuși că aspectul religios este pentru societățile primitive de o importanță cu mult mai mare decât celelalte. Socotim că nu este justă scuza invocată de d-l Sudețanu, pentru a se apăra de o eventuală invinuire de parțialitate față de religie, că în societățile primitive diversele aspecte nu reușiseră să se desprindă unele de altele, toate prezentându-se învestmântate în haina religioasă.

Se poate ca în mintea primitivului, toate manifestările de viață socială să fie îmbrăcate în forma religioasă. Dar aceasta nu înseamnă că fiecare din manifestările vieții sociale nu existau ca atare: manifestarea economică cuprinde elemente de natură economică, indiferent de faptul că oamenii reușesc sau nu, să le înțeleagă autonom sau învestmântate în formă religioasă. De asemeni există elemente de viață juridică, administrativ politică, spirituală care au, în viața socială, efectul lor propriu, indiferent de felul în care respectivii membrii ai societății au sau nu au conștiință de ele. Faptul că în conștiința oamenilor, toate aceste elemente au un caracter religios și că deci „corelația este fundamentală” nu poate fi luat în considerare, decât dacă socotim că unicul factor determinant al societății este mintea omului și gradul lui de conștiință. Dar în cazul acesta, nu mai profesăm o sociologie a corelațiilor, ci suntem părtașii unui sistem parțial sociologic, de natură idealistă.

Tot astfel, socotim că nu corespunde cu po-

zițiile de principiu pe care le adoptă d-l Sudețanu, afirmația că „analiza noastră căutând să desprindă caracteristicile societăților moderne, ne-a adus peste tot în fața unui fenomen oarecum constant, care ar sta la baza întregii dezvoltări a acestor societăți. Este vorba de creșterea populației în grupările sociale și tot odată de concentrarea laolaltă a unui număr cât mai mare posibil de indivizi”, și nici afirmația că „între aceste condiții este una mai ales de importanță deosebită” și anume densitatea oamenilor (pag. 115 și 116).

Contradicția ni se pare flagrantă.

Preferăm de aceea, sistemul nostru de gândire sociologică, care are cel puțin meritul de a fi clar: legea paralelismului sociologic este în primul rând un inventar sistematic, adică o analiză științifică a fenomenului social, privit din punctul de vedere morfologic și genetic, fără însă de a recunoaște, teoretic, preponderența unuia din elemente și nici valoarea lui de „bază” pentru alte elemente coexistente. Această teorie nu ne împiedică de a recunoaște, în cercetarea monografică a unui fenomen, preponderența când a unui fenomen, când a altuia. Dar optarea de la început pentru o preponderență constantă, de pildă a factorului demografic, ni se pare a fi cedarea în fața unei sociologii parțiale și renunțarea la însăși eficacitatea principiului „corelației”.

Se poate totuși să nu fi înțeles destul de bine, gândul adânc al d-lui Sudețanu, iar contradicția pe care o semnalăm să nu fie decât aparentă. Așteptăm de aceea, cu multă plăcere, alte studii ale acestui autor, din care sistemul său de sociologie să poată fi văzut mai clar.

Henri H. Stahl

GEORGE EM. MARICA: *Încercare de definiție a satului*. (Extras din Revista de psihologie, Cluj-Sibiu, 1942, 41 de pagini).

D-l Marica publică comunicarea pe care a prezentat-o Biroului de organizare al celui de al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie,

ce urma să aibe loc în 1939 în București.

Se cuvine să înregistrăm în chip deosebit lucrarea aceasta, atât pentru faptul că atacă o problemă care, pentru noi, este cât se poate de importantă cât și pentru acela că autorul ei, care până acuma se ținuse oarecum depărtat de problemele sociologiei românești, începe o cale nouă, pe care am dori să-l vedem stăruind.

D-l Marica nu a luat nici-odata parte la vreuna din campaniile noastre monografice, și, după câte știm, până în vremea din urmă, nici nu cercetase direct satul românesc. Aci poate va trebui să găsim explicația multor nepotriviri de vederi pe care le vom avea față de domniasa: nu ne întemeiem pe aceeași viziune a satului, nu mânuim un fond comun de informații. În schimb d-l Marica dispune de o informație bibliografică interesantă în care Sociologia rurală americană predomină, dar din care nu lipsesc nici studiile românești. Mai mult încă, domniasa mănuește o tehnică de analiză sociologică cu totul deosebită, ceea ce nu s'ar putea spune că este un bun comun al tuturor celor care atacă asemenea probleme.

Suntem așadar siguri că d-l Marica nu va socoti înoportună discuția pe care avem de gând să o facem cu domniasa, în cel mai cinstit gând de adâncire laolaltă a problemei ce ne preocupă deopotrivă.

Atitudinea d-lui Marica în sociologia generală este întemeiată pe recunoașterea faptului că un fenomen social concret urmează a fi explicat printr'un apel „la mai mulți factori determinanți” iar nu la unul singur. Evident, nu putem fi decât de acord cu acest fel de a vedea.

Întrebarea este însă următoarea: care sunt acești factori? Ne trebuie așadar un inventar al acestor factori determinatori. Și atâta nu este de ajuns: trebuie să știm care este relația ce există între acești factori; cu alte cuvinte ne trebuie un inventar sistematic.

Ni se pare însă a recunoaște o oarecare ezitare în acest punct esențial, în felul în care d-l Marica pune aceasta problema. Domniasa ne spune:

„Încercarea noastră cauta să arate că dacă nu există o ierarhie în ce privește importanța lor determinativă, cel puțin trebuie să existe o ordine în prezentarea acestor factori”.

Cu alte cuvinte, factorii determinatori ai fenomenelor sociale nu au între ei o relație de ierarhie, adică nu sunt unii mai importanți și alții mai puțin importanți ca valoare determinatoare și nici nu pot fi socotiți a decurge sau a depinde unii de alții, într'o serie univoca fatală.

Față de doi din acești factori pe care autorul îi numește „sociologici” și „psihologici”) se spune, cât se poate de precis că „constituiesc două perspective diferite ale realității sociale” astfel ca dacă se expune întâi unul și apoi celalalt, aceasta este „pentru că nu se putea altfel, nu puteau fi expuși amândoi deodată”.

Cu toate acestea, deși nu este vorba de niciun fel de întâietate, nici cel puțin de ordin metodologic, expunerea lor nu este făcută de d-l Marica, la întâmplare, într'o ordine indiferentă sau exterioară. Ci autorul se străduiește „să-i expuna într'o ordine firească”.

Aceasta ordine firească, poate fi înțeleasă în mai multe feluri. Mai întâi poate fi ordinea firească izvorită din necesitățile înșasi ale expunerii, adică o ordine de logică expozitivă, de tehnica intelectuală formală, care nu prejudica nimic asupra fondului înșasi al problemei.

Dar aceasta ordine firească poate fi totuși și o ordine a firii sociale ca înșasi. Avem impresia că d-l Marica ezită între aceste două înțelesuri ale cuvântului, încercând a da o înșiruire a factorilor determinatori lipsită de oricăre precizare a valorii lor relative, expunând întâi un factor apoi pe al doilea, pentru simplul motiv că „nu pot fi expuși amândoi deo-

dată” și, în același timp, neputându-se împiedeca de a da și o înșiruire erarhieă, expunând adică factorii în ordinea importanței lor.

Să intrăm în analiza însăși a descrierii d-lui Marica pentru a vedea dacă într’adevăr există această ezitare a autorului.

După credința sa, factorii determinatori ai vieții sociale trebuiesc împărțiți în două categorii: factorii exteriori-materiali și factorii interiori-spirituali.

D-l Marica nu folosește însă cuvântul categorii, ci pe acela de „Straturi” care ne dă o viziune spațializată a acestei clasificări. Un strat stă jos, alt strat stă de-asupra. Desigur, autorul atrage atenția că imaginea spațială este oarecum neadecvată. Suntem de acord. Dar motivul arătat este doar acela că spre deosebire de ceea ce se petrece în geologie, unde stratul inferior nu este influențat de stratul ce i se așează deasupra, în sociologie straturile se influențează în dublu sens: de la cel de jos spre cel de sus și de la cel de sus spre cel de jos. Suntem iarăși de acord. Dar atunci imaginea spațială ni se pare nu numai „inadecvată”, ci total greșită; mai mult decât atât: primejdioasă, pentru că odată ce am acceptat-o, e cu neputință să nu acordăm stratului de jos o valoare de „bază”. Afară doar dacă nu socotim straturile ca fiind așezate vertical. Ceea ce ar fi absurd, căci nu am mai avea efectul de „imagine”. D-l Marica vede de altfel lucrurile neted orizontal. Pentru el factorii naturali materiali sunt cei de „bază”. Zadarnic deci vom încerca a spune că ne este indiferentă ordinea expunerii factorilor și că începem cu unul fiindcă nu putem începe cu amândoi deodată. Din moment ce unul dintre ei este o „bază”, atunci este firesc să afirmi că „pentru a lămurii un lucru trebuie să începi totdeauna cu baza; baza, în cazul de față nu poate fi decât stratul de factori naturali-materiali”.

Ca atare ordinea „firească” nu este numai o ordine expozitivă ci și o ordine a însăși fe-

nomenului studiat, care se află împărțit în straturi de bază și straturi suprapuse.

În sociologia generală profesată de școala din București, ne ferim a vorbi de straturi și de bază. Ci afirmăm numai că există categorii de factori care stau între ele într’o poziție de „paralelism” ceea ce este destul de precis pentru a arăta ideea centrală a perfecte obiectivități teoretice față de toți factorii, cu alte cuvinte poziția noastră de dubiu sistematic permanent și în același timp destul de vagă pentru a nu ne angaja prin cuvinte nefericit alese dincolo de punctul până la care vrem să fim angajați.

Dar să intrăm în fondul chestiunii: analiza acestor „straturi” propuse de d-l Marica. Avem mai întâi „factori exteriori-materiali” sau „naturali-materiali” care sunt mumiți și „factorii constitutivi și determinanți naturali materiali” și factorii „interiori-spirituali” care se despart în „factori constitutivi și determinanți sociali” și „factori constitutivi și determinanți socio-spirituali”.

Care e temeiul logic al acestei împărțiri pe straturi? Stratul cel dintâi este „alcătuit din factorii geografici și economici, socotiți a fi de bază tocmai din pricina materialității lor”.

Aci putem pune un semn de întrebare asupra înțelesului cuvântului „material”. Fenomenul așa numit „geografic” este un fenomen fizic, fără îndoială. În ce ne privește preferăm să-i spunem „cosmic” pentru că termenul ni se pare a fi mai corect, deoarece el ne ferește de implicațiile pe care le ridică cuvântul de „geografie”, numele unei științe care are drept obiect fenomenele cosmice. Luăm deci numele însăși al factorilor ce trebuiesc studiați, iar nu al științei particulare care îi studiază. De asemenea nici cuvântul de „naturali” nu ne pare a fi foarte fericit, deoarece tot ceea ce există, inclusiv fenomenul spiritual și cel social, fac parte din „natură”.

Fenomenele fizice cosmice au desigur o in-

fluență asupra vieții sociale a oamenilor și sunt factori materiali externi. Suntem deci de acord, în principiu, cu d-l Marica. Numai în principiu însă, pentru că de îndată ce d-l Marica trece la analiza acestor factori, apar la iveală alte fenomene, de pildă așezarea oamenilor pe teren, care sunt numai aparent „fizice”, în fond fiind fenomene sociale.

În ceea ce privește factorii economici, credem că este greșit a se mai vorbi de factori „materiali”, „naturali” și cu atât mai puțin „exteriori”. Ar fi interesant de discutat problema aceasta în legătură cu concepția materialismului istoric, care cel dintâi a vorbit despre „straturi” (infrastructură și suprastructură) și care s’a socotit a fi „materialistă”. Sensul acestei poziții marxiste este însă cu mult mai subtil decât ne poate arăta termenii. Să rămânem de ocazional la întrebarea: ce este material în fenomenul economic? Să fie oare tehnica, adică procedurile folosite de oameni pentru a lupta împotriva fenomenelor materiale ale „naturii”? În tot cazul nu. Tehnica este un fenomen esențialmente spiritual, care se poate concretiza uneori într’o unealtă materială, așa după cum se întâmplă și altor activități spirituale cum e de pildă arta plastică.

Să fie atunci material faptul că economicul are drept primă străduință satisfacerea nevoilor de hrană? Nu se poate susține: foamea e un fenomen biologic, iar nu unul economic. Atunci ce este economicul? Este organizarea muncii, cu ajutorul unei anume tehnici, în vederea satisfacerii unor trebuințe, care sunt primordial biologice. Fenomenul de organizare a muncii, sau „modul de producere” este așadar un fenomen esențialmente social. Ceea ce îl caracterizează sunt relațiile în care oamenii își stau față în față în această străduință a lor spre producerea de bunuri. Ce este aci material? După părerea noastră, nimic.

În tot cazul, ce este aci exterior societății? Dimpotrivă, fenomenul economic face parte în-

tegranta din societate, este însăși societatea în ceea ce are mai important: diviziunea socială a muncii și fenomenele ei complementare.

D-l Marica adaugă la seria factorilor naturali, exteriori și materiali, factorul „etnic”. Desigur acesta există și este în adevăr natural, exterior și material. Dar laolaltă cu ei, mai sunt și alți factori: populație, (cu anume volum, densitate și mișcare), sanatate etc., pe care noi îi studiem laolaltă sub numele de factori „biologici” și pe care regretăm a nu-i găsi expuși la locul lor.

Dar înainte de a trece la analiza altui „strat” încă o lămurire: acești factori sunt sau nu sunt „exteriori”? Dacă sunt exteriori, așa cum se arată la pag. 3, pentru ce sunt socotiți „constitutivi” la pag. 5? Înțeleg că pot fi exteriori și determinanți. Dar exteriori și constitutivi, mi se pare, a fi imprecis. Este fenomenul social „constituit din” sau „constituit de către” factorii exteriori? Distanța este importantă și de aceea regretăm faptul că d-l Marica întrebă înțelegă cuvântul „constitutiv” și pentru fenomenele exterioare care constituiesc fenomenul social doar prin determinare și fenomenele interioare, care constituiesc propriu zis, fenomenul social, care adică sunt însuși fenomenul social.

Să trecem la factorii sociali. D-l Marica subîmparte acest grup, în două: un aspect exterior și unul central, al „socialității”.

În cel exterior, sunt enumerate următoarele: volumul de populație, densitatea populației, mobilitatea socială, omogenitatea biologică, economică și psihică. Iar în cel central, care constituie aspectul propriu zis sociologic al unei unități sociale, se enumeră: durata, ordinea socială (tradiția, obiceiurile, regulile sociale, conducerea), structura socială (gradul de voluntarism, intenționalitate, finalism, totalitarism etc.) adică o serie de criterii pentru a găsi locul de așezare al fenomenului studiat, într’o clasificare sistematică a unităților sociale.

Însfârșit, factorii socio-spirituali care ar pu-

tea fi socotiți și drept mijloace de control socio-spirituali ai unității sociale, cu accentul pus pe „procesese” și pe analiza funcțională. E vorba de analiza fenomenului psihic care întovarășește și face, cu puțință viața socială.

Suntem datori a atrage atenția cetitorului ca aceasta schema de sociologie pe care o înfățișăm nu este expusă, ca atare, de către d-l Marica. Domniasa face nu o expunere de sociologie generală, ci o aplicație a sociologiei pe cazul concret al satului. Astfel încât se poate foarte bine ca, din analiza unui simplu caz concret, sa nu fi putut deduce întreg sistemul de sociologie generală pe care îl profesează d-l Marica. Ne este de aceia teamă să nu fi interpretat uneori greșit, gândul autorului. Așteptam de aceia alt prilej, în care sa avem puțința de a vedea mai clar care este sistemul teoretic profesat.

Am fi însă foarte dornici de a avea curând acest prilej, ca să putem vedea temeiurile pe care le are d-l Marica în a nu se folosi de schema cadrelor și a manifestărilor pe care o folosim noi.

Ceea ce este însă într'adevar interesant în studiul de care ne ocupăm, este analiza satului românesc.

Studiul d-lui Marica se intitulează „o încercare de definire a satului”, adică al oricărui sat, fie de azi, fie de ieri, fie de la noi din țara, fie din America. În realitate, ceea ce îl preocupă primordial pe autor, este satul românesc. Mai mult decât atât, avem impresia ca mai ales satul arhaic românesc este avut în vedere. Ni se pare chiar că d-l Marica are și un vag sentiment de regret față de faptul că „zilele satului — ale satului autentice — sunt numarate”, în ciuda speranței că noua comunitate satcască ce se va naște va fi poate mai bine adaptată vremurilor.

Acest sat românesc este supus unei analize, potrivit schemei teoretice pe care am înfațișat-o mai sus. Concluziile la care se ajunge sunt ur-

mătoarele:

„Satul este o unitate cu baza geografică, cu o populație agricolă și puțin numeroasă, puțin deasă, sedentară și omogenă, o unitate durabilă, puțin diferențiată și stratificată, însă bine integrată, o unitate nevoluntară și nefinală (chiar o comunitate de viață), o unitate primară și totală (adică o unitate completa fără sa fie însă complexă, ci relativ simplă și o unitate autonoma, mai bine zis autarha) determinată de tradiție, care explică în mare măsura fixitatea, stabilitatea sa, iraționalismul motivației sociale și conformismul social puternic ce domnește la sateni, ca și felul de a fi rutinar al societății lor, caracterizată prin predominarea raporturilor personale, intime, directe, totale etc.”. Se adaugă faptul că satul este în mod obișnuit o „grupare”.

Să reluăm definiția propusă, comentând-o:

Satul e o unitate cu bază geografică. Este indiscutabil adevărat. Dar acest adevăr ni se pare a fi general valabil pentru orice fenomen social. Nu există unitate socială care să nu aibe un cadru cosmic. Pentru că nu poate exista niciun fel de fenomen care să nu se petreacă în spațiu. Întrebarea este însă alta: sunt toate fenomenele sociale la un fel așezate pe baza lor teritorială? Sunt unele fenomene care își au teritoriul lor în monopol, neadmițând coexistența altor unități similare pe acelaș teritoriu. E cazul satului de pildă, care are un „hotar” sătesc, un „trup de moșie”, în stăpânire exclusivă. Spre deosebire de alte fenomene sociale care își împart baza lor teritorială cu alte unități similare sau care se afla în „diasporă”. Faptul e destul de esențial ca sa merite a intra în definiția satului.

În al doilea rând, ceea ce este important în analiza unei probleme teritoriale, este stabilirea relațiilor care există între unitatea socială și baza ei teritorială. Știm că d-l Maunier propune o clasificare a grupărilor sociale în care se recunosc grupări constituite prin faptul con-

locuirii spațiale. Dar această trăsătură ni se pare a fi secundară, efect al unei alte cauze ce trebuie căutată. Nu conlocuirea duce la constituirea unei unități sociale, ci felul de a fi al unor unități sociale face ca conlocuirea să aibă o deosebită valoare. Satul pentru că este sat, are o bază de conlocuire, iar nu conlocuirea duce fatal la nașterea satului. Este vorba aici de o problemă mai amplă și mai datătoare de seamă decât faptul brut geografic: este vorba de relațiile care există între grupul social și condițiile cosmice, așa numita problemă a relațiilor dintre „natură și cultură”, care permite o diagnosticare a unităților sociale cu mult mai precisă.

În realitate, fenomenul sătesc românesc are o legătură cu spațiul cu mult mai gravă decât aceea a conlocuirii. După cum am arătat în repetate rânduri, satul, adică obștia sătească, are nu numai o vatră de sat în care se face vizibilă conlocuirea, ci are și un trup de moșie care se află structurat el însuși. Între structura socială a satului, există o corespondență atât de vizibilă, încât o întreagă tipologie a satelor poate fi făcută plecând dela acest punct de vedere. Am încercat, în ceea ce ne privește, să lămurim această problemă, atât de complexă și de plină de noi perspective. Suntem siguri că d-l Marica va recunoaște singur că este a săraci întrucâtva problema satului, reducându-i problema sa spațială la aceea de conlocuire simplă, socotită ca factor determinant.

De asemenea, în afirmația că agricultura este o „variabilă importantă în explicarea vieții sătești” nu putem decât să recunoaștem un adevăr indiscutabil. Dar și de data aceasta trebuie să mărturisim regretul că adevărul e atât de general încât devine nesemnificativ. Nu faptul agriculturii ca atare (chiar dacă o înțelegem cuprinzând capitoul creșterii de vite) constituie satul. Ci satul este un vast „atelier” al unei obștii producătoare, având o anume tehnică, exercitată pe un anume teritoriu, conform unor

anume reguli sociale care merita să intre în analiza sociologului. Economicul nu este un fenomen material, ci un fenomen social propriu zis. De aceea explicarea prin „îndeletnicire” ni se pare săracă.

De asemeni, săracă ni se pare și definiția prin „populație puțin numeroasă, puțin densă, omogenă și sedentară”. Este totul adevărat în această afirmație, cu rezerva ultimului punct, acela al sedentarismului, care nu corespunde faptelor, decât parțial. În „sat” intră și stâna satului, care migrează pe arii mari statornice. În „sat” intră și meseriașii și negustorii, piețele, târgurile, nedeile, căraușia care nu corespund cu nota de sedentarism. Pe de altă parte „populația puțin numeroasă, puțin densă și omogenă” nu poate intra în definiția satului. Ele sunt fenomene biologice care condiționează viața satului, iar nu fenomene sociale propriu zise. Social este altceva: organizarea pe care grupul sătesc o dă acestor probleme, în măsura în care o dă. De pildă, existența satelor genealogice, regulile stăpânirii pe spițe de neam, socotirea grupului uman constitutiv al satului ca o grupă biologică închisă, cu tendințe xenofobe etc., ni se pare a fi cu mult mai importante. Ne pare rău că nu le găsim analizate și nici precizate în definiția ce ni se propune.

Suntem însă complet de acord cu ideea de „durabilitate” a satului precum și cu aceea de „organizare administrativă a satului”, care corespund întru totul faptelor și sunt bine analizate de autor. Deasemeni nu putem fi decât de acord cu observațiile pe care de aci înainte le face d-l Marica asupra acelor probleme pe care noi le studiem la cadrul psihic sau la caracterizarea unității sociale.

Cu toate acestea și această ultima latură a lucrării ni se pare a suferi de același păcat: adevărurile sunt atât de generale încât devin nesemnificative.

Nu vrem să aducem d-lui Marica o invi-

nuire. Mai curând aducem această învinuire „sociologiei generale” ca atare. Atunci când ea depășește cadrul restrâns ce i se cuvine și care este ordonarea ideilor și cunoștințelor ce le avem, ca un rezultat final și total al muncii noastre sociologice, și trece la analiza concretă a unor fenomene sociale, ea nu are decât două căi de urmat: cca dintâi este de a spune, cu prilejul analizei fenomenului social respectiv, „adevărurile” pe care le știe. Aceste adevăruri fiind „generale” se potrivesc fără îndoială fenomenului studiat. Dar se potrivesc în trăsături largi, echivoce, care ne dau despre faptul de viață ce se studiază o icoană palidă, ștersă. E ca și când, dorind a face caracterizarea unui anume individ, am spune despre el că are ochi, nas, gură etc. E perfect adevărat și perfect inutil.

Mai fecundă ni se pare calea de a doua: sociologul, știind sociologie generală, o lasă deoparte și se apucă să studieze, pe concret, un anume fenomen social, pe calea monografiei sociologice. Dacă în adevăr el știe sociologie generală, va fi în stare să cerceteze și să înțeleagă fenomenul social pe care îl studiază. Rezultatul muncii lui nu va mai fi atunci o operație simplă de punere de etichete pe fenomenele sociale concrete, nu va mai fi o încer-

care de „definiție” universal valabilă pentru o întreagă categorie de fenomene ci va fi o descifrare a mecanismului de funcționare a unei unități sociale.

Mentalitatea unui asemenea cercetător va fi cu mult mai modestă, dar, credem noi și cu mult mai fecundă. Dacă nu mă înșel, despre James se povestește că, fiind copil încă, avea obiceiul să nu se mulțumească cu explicația generală, ci de a cere stăruitor să i se explice „le truc particulier de la chose”. E ceea ce am dori să aflăm de pildă despre satul românesc.

Mai întâi am dori o tipologie a satelor românești. Apoi o analiză genetică și morfologică a lor. Pentru noi ar fi cu mult mai util decât o „definiție a satului” în genere.

Aceasta nu înseamnă că socotim munca d-lui Marica, inutilă. Departe de noi acest gând. Lucrarea sa se citește cu interes și mai ales cu folos. Dar insistăm atât de mult asupra propriei noastre viziuni a problemei, cu intenția, pe care o mărturisim cinstit la sfârșitul acestor note, ca d-l Marica să înceapă a lucra sociologie românească. Suntem atât de puțini, aceia care putem face o astfel de muncă, încât a-l avea, cât de curând, pe d-l Marica alături de noi, ni s'ar părea un neprețuit câștig.

Henri H. Stahl

* * *

Bevölkerungsbiologie der Grosstadt, herausgegeben von EGON FREIHERR VON EICKSTEDT, Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart, 1941, pag. 243, cu 40 de reproduceri și 102 tabele.

Sub conducerea profesorului Egon Eickstedt, directorul Institutului antropologie și etnologie din Breslau, s'a tipărit un volum închinat orașului Breslau, cu ocazia împlinirii a șapte sute de ani de la năvălirea mongolilor (1241) asupra acestui oraș.

Medici, raseologi, statisticieni și alți cercetă-

tori ai vieții sociale, publică în volumul de față o serie de studii, adunate toate sub titlul de „Biologia populației orașului mare”. Lucrarea cuprinde studii de biologie socială cu caracter general dar și cercetări asupra populației orașului Breslau. Toate studiile se grupează în jurul ideii de „antropologie a marilor orașe”, idee definită de către d-l Eickstedt, după cum vom vedea în cele următoare.

Privite din punct de vedere sociologic, studiile tind să stabilească structura biologică a unei unități sociale cum este orașul mare și,

în al doilea rând, să desprindă tipul de orășan, după clase și categorii de proveniență, modelat de mediul specific urban.

Nu este o carte de preocupări medicale-biologice; dimpotrivă, perspectiva biologică este întregită prin cea psihologică, etică și economică, încât, am putea spune, că ne găsim în plină sociologie urbană, evident, ținând seama în primul rând de cadrul biologic al orașului.

Asemenea cărți și studii apar în Germania — mai ales —, dată fiind tendința de-a îngredi viața urbană și deci de-a arăta toate insuficiențele și primejdiile unei asemenea vieți, față de viața dela țară, dela care se așteaptă nu numai producție agricolă cât mai sporită, dar și condițiuni prielnice renașterii omului războinic și social (W. Darré, H. F. K. Günther ș. a.). Lăsând însă la o parte aceste preocupări de alt ordin, pe noi ne interesează cuprinsul propriu zis al cărții, având credința că, pentru Români, problema se prezintă sub un aspect aproape opus și că o sociologie urbană, în România, trebuie să promoveze orașele, cercetând și studiind care le va fi aspectul, pentru a câștiga, în sfârșit, un loc trainic în viața națiunii românești.

Firește că studiile făcute asupra altor realități nu pot duce la aplicații potrivite realităților noastre. Dar nu este vorba de reforme imediate, ci în primul rând tendința trebuie să fie de-a cunoaște și de-a stăpâni toate mijloacele de explorare ale unei realități date. Și din acest punct de vedere cercetările de sociologie urbană făcute în Germania — purtând nume foarte variate — ne pot da sugestii interesante pentru elaborarea unui plan de cercetări în România.

Începând cu anul 1936 s'au făcut cercetări antropologice la populația din Breslau. Metoda care a prezidat aceste cercetări a fost o „metodă integrală”. Cercetarea nu s'a limitat la individ sau la categorii de indivizi considerați numai ca făcând parte din anumite grupuri

sau unități, ci datele stabilite în oraș au fost comparate cu cele dela țară — locul de continuă înprospătare a populației urbane. Tipul antropologic a putut fi desprins nu numai prin cercetări somatice și rasiale, dar și prin situarea acestuia în cadrul social.

Silezia a fost prima provincie germană în care s'au făcut cercetări antropologice pe un spațiu extins (au fost cercetate 65.000 de persoane), iar orașul Breslau e primul oraș german în care s'au întreprins cercetări sistematice ale tipului biologic, după o concepție antropologică („integrală”).

Grupați în jurul Institutului antropologic din Breslau, cercetătorii au studiat relațiile dintre oraș și regiunile de unde acesta își înprospătează populația; procentul de imigrare; recrutarea celor veniți după profesii; profesiune și tip rasial; aspectul antropologic al funcționarilor și al lucrătorilor; cercetări asupra tipului și originii pompierilor; prostituatele ca tip social; etc. O bună parte din cercetările făcute nu au putut fi publicate până în prezent din cauza împrejurărilor de războiu.

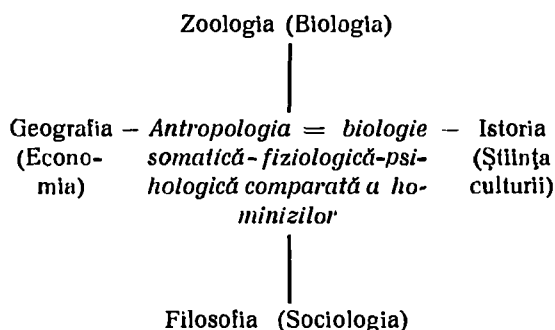
Despre metoda și planul de lucru folosit la Breslau scrie d-l Eickstedt în primele două studii, oarecum introductive, în care se indica liniile mari ale cercetărilor publicate în volum („Antropologia orașului mare” și „Antropologia urbană — problemă de biologie a populației”).

După 1241, anul pustiirii orașului Breslau de către năvălitori, nu rămăsesera decât oameni, căci orașul propriu zis a fost dărâmat. De la nucleul de atunci s'a ajuns la orașul de azi.

După d-l Eickstedt, sunt de considerat trei momente: dinamica populației — fenomenul de polarizare și evoluție; diferențierea populației prin atracția spre anumite ocupații. E interesant, afirmă autorul, că în cele mai multe cazuri, nu atrage atât orașul, cât o anumită profesiune. Fenomenul s'a putut studia la muncitorii în metal și la cismari. Atracția se datorește

nu numai tendinței de câștig, ci mai ales anumitor dispoziții și înclinațiuni de ordin psihic. Al treilea moment este formarea propriu zisă a orașanului ca tip psiho-biologic specific.

Atât metoda de cercetare, cât și felul de-a interpreta faptele din viața unui oraș, după direcția dela Breslau, trebuie încadrate în știința antropologiei în general, a antropologiei urbane, în cazul nostru. În ultima parte a studiului său „Antropologia urbană — problemă de biologie a populației” — d-l prof. Eickstedt circumscrie locul acestei discipline, deosebind-o de antropologia spirituală (filosofică), de politica populației — aceasta din urmă fiind socotită ca o preocupare în strânsă legătură cu politica propriu zisă — și stabilindu-i raporturile cu alte discipline. Face următoarea schemă (pag. 33-34 :

Pe drept cuvânt s'a spus ca antropologia este astăzi la modă. Faptele sociale sunt mereu raportate la om, iar gânditorii și cercetătorii sunt neconțenit preocupați de destinul „unui om”, cufundat într'o criză și din care, pare-se, trebuie salvat.

Dupa școala dela Breslau, o „antropologie științifică”, strâns legată de disciplinele sociale, poate contribui în cea mai largă măsură la cunoașterea și deslegarea vieții urbane, aceasta fiind mediul cel mai critic în condițiunile omului contemporan.

D-l profesor Friederich Burdörfer, președintele Biroului de statistică din Bavaria (d-sa ne-a vizitat țara cu ocazia recensământului din

1941), publică studiul „Orașele mari în curgera vieții poporului german”, prezentând încă odată și ilustrând cu date statistice drama urbanizării moderne. Al treilea german este un orașan, iar după raportul de locuitori dela sat și dela oraș în cuprinsul Europei al cincilea european e un orașan. Arată procesul urbanizării și restrângerea nașterilor la oraș; face comparația între nașterile dela țară și cele dela oraș; înfățișează bilanțul producției rurale și al celei urbane și, în sfârșit, încheie cerând ca orașele să ajungă la o autarhie biologică, iar satele să fie protegute pentru a nu-și pierde vitalitatea printr'o emigrare și orașenizare distrugătoare.

Studiul d-lui profesor Wilhelm Seedorf („Despre emigrarea dela țară ca problemă a evoluției culturale din Europa de Vest”) oferă bogate informațiuni asupra nivelării produse între sat și oraș în cuprinsul Europei de Vest și al Americii de Nord. Tinde să arate că numai o politică pentru sat poate da o nouă prospețime culturii europene. Amintim articolul d-lui Erich Keyser „Principii de istorie a populației urbane” (1. Numărul populației; 2. Dispariția familiilor vechi orașenești; 3. Imigrarea și emigrarea; 4. Felul populației), pentru a sublinia studiul d-lui profesor W. Hellpach „Poporul dela oraș — Despre triplul aspect al originii și cercetării sale”.

Autorul emite următoarele ipoteze asupra genezei orașelor: 1. Orașul apare ca tendință a anumitor popoare de-a trăi mai ales în centre urbane (artemăse Stenözese), acest fel de-a fi este caracteristic popoarelor mediteraniene, arată d-l Hellpach; 2. Orașul apare în opoziție cu satul, ca o particularitate a unei părți din populație (abartige Stenözese) — el se naște contrar tendinței generale de-a trăi în așezări resfirate —, fapt caracteristic popoarelor nordice, fără a împiedica nașterea urbanizării. De fapt, astăzi orașele cele mai mari sunt la popoarele de Nord; 3. Orașul apare ca expresie a unei culturi mai înaintate

— la orice popor — fiind reclamat de însuși gradul de cultură și civilizație mai avansată (spätzivilisatorische Stenözese).

Ipoteczele d-lui W. Hellpach sunt atrăgătoare și cred că ar putea constitui puncte de plecare rodnice în cercetările de sociologie urbană. Asupra lor insistăm în altă parte. Se pare că autorul a indicat, deși totul necesită verificări, anumite laturi prin care am putea încerca stabilirea unor relații între felul de a fi al unor popoare și centrele urbane, considerate în aspectele lor de așezare (oikografice), dar și ca problemă de viață ale acelor popoare, mai ales în cadrul societății de azi. Între satul și orașul mediteranian opoziția nu este atât de simțită ca între satul și orașul popoarelor dela Nord. Aceasta s'ar explica în bună parte, după autor, prin generalitatea caracterului urban, deci și în satul mediteranian, care e o așezare centrată, simetrică, spre deosebire de satul nordic împrăștiat, izolat, promovând individualizarea. Evident că aci intervin și alți factori, totuși expunerea d-lui Hellpach ni se pare demnă de a fi cercetată mai de aproape.

După studiile de un cuprins mai general, despre care am relatat, urmează studii de obiectiv mai restrâns și dări de seamă asupra cercetărilor întreprinse în orașul Breslau.

D-l Hans Schrepfer scrie despre „Peisagiul metropolei și despre tipul de om al orașului mare”, insistând asupra concentrării și mării circulații în centrele urbane mai importante; d-l O. Flössner tratează subiectul „Istoria alimentării orașelor” (contribuție la mediul biologic al orașelor); d-l C. Bennholdt-Thomsen prezintă cercetarea „Evoluția somatică a copilului dela oraș”; studiul „Specificul psihic al populației urbane”, de Albert Huth (Hamburg) deschide o discuție, oarecum veche, dar interesantă, despre deosebirea sufletească între orașan și sătean. Bazat pe cercetările psihologice făcute în Bavaria (1925-1939, cu 95.708 băieți și 48.628 fete, ambele categorii în vârstă de 13-15 ani, autorul poate constata superio-

ritatea tineretului orașenesc față de cel satesc.

D-l profesor K. Valentin Müller Praga publică studiul „Originea și selecția funcționarimii și muncitorimii din centrele urbane mari”; o cercetare la care ar trebui să ne oprim mai mult este aceea a d-lui I. Schwidetzky „Emigrarea și mediul în formarea tipului de om din metropolă”. Intemeiat pe cercetările făcute la Institutul antropologic și etnologic din Breslau, autorul ajunge la concluzii importante în desbătută problema a formării tipului de orașan. Dela cercetările lui Ammon și până azi, se pune mereu întrebarea: prexista și formea un anumit tip de om orașul, sau, invers, tipul de orașan e rezultatul mediului? Răspunsul d-lui I. Schwidetzky, foarte judicios, înapăca ambele ipoteze, precizând că mediul urban influențează în mod covârșitor asupra fenotipului uman, deci nu și asupra caracterului care se moștenește (genotipului).

Ar fi de amintit și: Ekk. Krüger „Structura rasială a funcționarilor administrativi din Breslau”; H. Grimm, „Cercetări antropologice la pompierii din Breslau”; Ruth Sacher, „Prostituatele din Breslau, o contribuție la știința tipurilor sociale” și I. Schwidetzky, „Tipul profesional și social în Breslau”.

Volumul acesta, închinat unui oraș de veche cultură, cuprinde o serie de studii valoroase, asupra cărora nu am relatat decât parțial. În general, trebuie să reținem că cercetările au fost grupate și conduse după un sistem, indicat prin termenul de antropologie urbană, termen definit mai precis de către directorul Institutului din Breslau, chiar în aceasta lucrare.

„Antropologia urbană” nu pare a fi decât însumarea tuturor cercetărilor referitoare la omul urban, privit mai ales prin prisma biologiei și a psihologiei. Aceasta perspectiva nu trece în domeniul morfologiei culturii și rămâne de-o parte de perspectiva politică și economică propriu zisă.

În al doilea rând, trebuie subliniat caracterul

de precizie științifică al studiilor, ele dându-ne și ultima expresie a descoperirilor în acest domeniu. Institutul dela Breslau a pregătit concluziile sale timp de mai mulți ani. Lucrările s'au întocmit după un plan — ipotezele fiind verificate pe subiecții cercetați.

Pentru aceste motive și pentru unitatea de perspectivă a studiilor, „Bevölkerungsbiologie der Grosstadt” devine o carte necesară — un adevărat manual — pentru sociologul preocupat de problemele urbane ale unei națiuni.

Leon Topa

ERDEI, FERENC: *Die Ungarische Stadt*, în colecția „Ungarische Hefte”, editată de Comitetul de știință al Societății ungaro-germane, Caetul No. 2, Budapesta 1942, pag. 63. (Prețul nu e indicat).

Studiul d-lui F. Erdei trebuie privit din două puncte de vedere: ca lucrare științifică și ca scriere de informare, de propagandă în străinătate. Fiecare lucrare științifică poate fi destinată și străinătății, dar, cum scrierea d-lui Erdei apare în cadrul activității Societății ungaro-germane, ea poartă anumite-semne și manifestă tendințe bine precizate. Despre această latură a scrierii d-lui Erdei F. ne vom ocupa la sfârșitul recenziei.

Din punct de vedere științific, studiul este cât se poate de interesant, dacă eliminăm unele stridente de zel național, — de altfel pline de indicii pentru noi —. Cursul expunerii este logic, bine sistematizat, iar conținutul într'adevăr demn de a fi cunoscut de către sociologi.

Teza principală a acestei lucrări este de a arăta, că în cuprinsul Ungariei, în șesul pannonic, s'a dezvoltat un tip de oraș isvorât din felul de viață al nomazilor, trecând apoi printr'o evoluție caracteristică, tip care se înfățișează azi ca un oraș original, necunoscut în altă parte a lumii... „și deoarece nicăieri pe lume așezările nomade, transformate în orașe agrare, n'au ajuns la un nivel european, putem

să numim în mod întemeiat acest tip de oraș, ca oraș maghiar” (pag. 12).

Autorul distinge, în general, două feluri de orașe în Ungaria: orașul de tip apusean, cel mai răspândit, el se află în apusul Ungariei (Transdanubia), în răsăritul ei (Transilvania) (!?...), în centrul și Nordul țării și tipul de oraș maghiar, așezat cam între Dunăre și Tisa.

Despre orașele de tip apusean, autorul nu ne spune decât că ele „au fost întemeiate de Europeni din Apus”, că „și-au păstrat naționalitatea într'un fel oarecare până azi”. (pag. 7). „Iar faptul că au rămas izolate și n'au putut forma o legătură între țară și oraș, se datorește acestor împrejurări”. (pag. 7). Ele s'au dezvoltat ca un corp aparte, cu drepturi de autonomie politică și juridică, au dat naștere unei burghezii închise, cu totul străine de viața națională. Pe de altă parte, dușmănia între nobilimea conducătoare a comitatelor și tendințele de autonomie ale orașelor de tip apusean, cu populație maghiară, a stăvilit și ea nașterea unei burghezii autohtone puternice. Concurența industriei austriace cât și conservatismul clasei politice maghiare — zice autorul — au pus bețe în roate industriei naționale. Sărăcia orașelor acestora se explică prin întârzierea industrializării (pag. 8). Astfel că azi și acest tip de oraș, ca evoluție socială, nu poate fi identificat cu orașul din Apus (p. 8).

Dar nu despre acest fel de oraș se va ocupa studiul d-lui F. Erdei, ci e vorba de un număr de 38 de orașe, dintre care 7 municipale, 22 de comitat și 9 comune mari, toate așezate exclusiv în șesul maghiar. Se dă lista acestor orașe, a căror populație variază între 135.071 locuitori (Szeged) — 117.275 (Debrecen) — cele mai mari — și 11.611 (Hajduhadház) — 8.000 (Kunszentmiklós) — cele mai mici —. Media numărului populației e cam la 35.000. Pentru orientarea cititorilor, cităm și următoarele orașe, dintre cele mai cunoscute: Szabadka (Maria-Theresiopel, cu numele german) — 100.058; Uyvidék (Neusatz) — 63.985; Zombor

(Sombor) — 32.334; Makó — 35.824; Szolnok — 38.764. Datele sunt luate după recensământul din 1930 (pag. 13-14).

Originea oraşului agrar maghiar trebuie cauată în epoca nomadă a vecinilor noştri mai recenţi, în felul lor de a trăi în tabere.

Ungurii nomazi trăiau în tabere de iarnă, în care locuiau bătrânii, femeile şi copiii, inclusiv bărbaţii, în cursul anotimpului rece; vara, bărbaţii şi tinerii trăiau într-o tabără aparte, îndeletnicindu-se cu prăzile răşboinice, pe lângă îndeletnicirile lor păstoreşti. Acest fel de „aşezare” n’ar putea fi numit nici sat, nici oraş. El este caracteristic popoarelor nomade, care se adună în centre în timpul iernii, iar vara se împrăştie în căutarea locurilor de păşune.

Odată cu intrarea Ungurilor în sfera de cultură europeană se face trecerea la viaţa sedentară. Vechea formă de aşă zisă aşezare se păstrează acolo unde erau prielnice condiţiunile geografice, deci în regiunea de şes. În alte regiuni, evoluţia este cu totul diferită, după cum vom arăta în cele urmatoare. Aşa dar, şi atunci când ocupaţiile păstoreşti sunt înlocuite, treptat, cu ocupaţii agricole, felul de aşezare se adaptează acestor condiţiuni noua, însă nu-şi pierde caracteristica originară.

Deosebit de interesante pentru dezvoltarea centrelor urbane din pustă sunt două epoci istorice. Prima este venirea Tătarilor când, zice autorul, se produce o întoarcere spre nomadism (pag. 17) şi populaţia părăseşte satele şi oraşele. Deasemenea „aşezările” Cumanilor, tipic păstoreşti, aflate în aceleaşi regiuni, influenţează şi ele această revenire. Astfel ca multe din vechile tabere maghiare reapar.

După epoca tătară, oraşele de tip apusean îşi reiau tradiţia lor, însă acolo unde tradiţiile nomade au fost mai puternice se formează centre mari, după acele tradiţii. Astfel apare primul fel de oraş, premergător oraşului maghiar de azi. Este aşezarea după sistemul numit *kert*. În centrul oraşului se ridică o a-

glomerare de case, fara strazi pag. 19, în jurul carora se rânduiesc grajdurile şi fermele de vite. Intre aceste „oraşe” se gaseau imense locuri de pascut, fără a se întâlni altfel de aşezări omeneşti. În asemenea centre nu s’au format stări ca în oraşele medievale apusene, aici n’a aparut nici iobăgia din satele dependente de curţile nobililor. Este epoca în care se desvolta clasa de cetăţeni numita „*civis*”, prin care Ungurii de atunci numeau categoria de locuitori ai acestor centre — gospodari bine situaţi, liberi şi autonomi.

A doua epoca istorică mai importantă s’a produs prin venirea Turcilor. Epoca stăpânirii turceşti e caracterizată prin tendinţa populaţiei de a se strânge în centre mari, pe cât posibil sub ziduri, fiind astfel mai puţin expusă şi platind tributul direct stăpânilor superiori. Rezultatul a fost ca Pusta pierde, şi începuturile de viaţă agricolă, pentru a deveni o regiune pură de păşune. Oraşele păstoreşti sunt singurele aşezări posibile. Se creiaza oraşe noi, între care cele ale Haiducilor, după numele populaţiei distinse în răşboaiele cu Turcii şi colonizată de către principele Bocskai al Transilvaniei, în şase localitaţi din Pusta, ridicându-le după sistemul *kert*, dar întărindu-le cu ziduri şi şanţuri. Şi alte oraşe din regiunea Batschka Sudul ţinutului dintre Dunare şi Tisa), deşi ridicate cu scopuri militare, adopta mai târziu sistemul de aşezare numit *kert*. (Szabadka, Zombor, Uyvidék, Zenta).

Ambele epoci istorice au efectul de a ţine pe loc evoluţia economică a acelor regiuni şi produc necesitatea de-a rămâne la vechile tradiţii de viaţă, ca mijloc de conservare.

După retragerea Turcilor se iveau două posibilitaţi în dezvoltarea oraşelor maghiare de câmpie. Sau se naşteau sate în jurul lor, care apoi, în parte, sa fi fost absorbite de oraşe ceca ce nu s’a întâmplat —, sau sa se ridice tabere — un fel de ferme mici — în jurul oraşelor, nefiind altceva decât nişte cadre extinse ale oraşelor propriu zise. Evoluţia s’a în-

dreptat spre cea de a doua posibilitate, dezvoltând o economic tot mai mult agricolă. „În felul acesta, orașul rămase agricol, iar populația agricolă deveni populație orașănească” (pag. 23). Cauza? Tradiția vechi așezări duale, în care, în jurul unei așezări centrale, mobilă și ea, gravitează așezările și mai schimbătoare, dar mai puțin concentrate ale acelorași nomazi.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, se deschide calea produselor agrare maghiare către Apusul Europei. Abia acum începe să primeze caracterul agricol al acestor orașe, dintre care unele mai au și azi populație de păstori.

Tendința de a cultiva cât mai rațional pământul arabil a dat naștere micilor gospodării ferme numite tanya, gospodării care nu sunt însă propriu zis locuite, căci proprietarii și lucrătorii lor fac parte din populația orașului. Astfel locuința rămâne mai departe împărțită între un sediu central și unul temporar, sau în orice caz, ad-hoc. Dela sistemul kert se ajunge la orașul sistem tanya. Fiecare cetățean are o locuință în oraș, e locuința propriu zisă, dar și în afara de oraș are o așezare, unde stau mai ales tinerii, servitorii sau lucrătorii. Ritmul muncii se desfășoară într-o continuă pendulare între orașul propriu zis și fermele acestuia.

Trecerea la forma de producție agricolă tanya a fost precedată de reforme juridice importante, prin care pământurile au devenit proprietăți particulare. Asupra acestor reforme autorul insistă pe larg, începând cu acel *Urbanium* al Marici Terezia, prin care locuitorul orașului primea proprietatea sa urbană, pășătoarea, lotul arabil, eventual partea de pădure, etc. De reținut e faptul că populația orașănească este o populație de agricultori, în marea ei majoritate, evitând astfel calea burghezirii, dar trăind totuși în mediul urban.

În forma lor de azi, aceste orașe au ajuns la stadii economice într-adevăr avansate prin specializare în producția agricolă grădini de

legume, creșterea porcilor, a păsărilor de curte, cultivarea plantelor speciale, etc., etc.).

Însă faptul important din punct de vedere sociologic este chiar unitatea între viața urbană a centrului și viața rustică a regiunii din jur. Căci împrejurimile orașelor acestora nu cunosc sate. Există numai întinse ținuturi de oraș, între care rămâne șesul, loc agricol și de pășune.

Aspectul orașului e aproape rural, dar avem totuși în fața noastră o viață urbană. Industria a crescut adaptată la mediul economic: morile, industria de conserve, a cărnei, distilerile, cărămidăriile, țiglăriile, etc., sunt ramurile principale.

În capitolele consacrate comerțului, administrației, bisericii, stratificării sociale, locuinței, forum-ului, se insistă asupra caracterului original al acestor așezări, căci într-adevăr, populația unei regiuni agricole mari, stă sub administrație urbană, pe când țărani cari trăiesc în sate nu dispun de asemenea autonomie administrativă. În cele mai multe din orașele de câmpie bisericile sunt în centru, iar în regiunea tanya (regiunea de cultivare) aproape că nu se află biserici sau instituții de cultură. În felul acesta, țăranul poate beneficia de cultura orașului, pe când satul din jurul orașelor de tip apusean nu are un contact atât de viu cu cultura orașului.

Evident că în populația de azi a orașelor se produc diferențieri datorite ramurilor de specializare economică, apar și fenomene de separațiune, întrucât unii locuitori încep a întemeia locuințe stabile în afara orașului propriu zis, deci fixându-se ca locuitori rurali. În general însă, după cum încheie autorul, „acest tip de oraș a împlinit o operă dublă. Pe de o parte a știut să ridice la o atmosferă urbană populația originară, care în altă parte trăiește la sat și produce rudimentar, pe de altă parte a disolvat și dualitatea și opoziția dintre oraș și sat” (pag. 61).

Studiul d-lui F. Erdei, privit numai sub as-

pectul unei cercetări științifice, pune una dintre cele mai interesante probleme de sociologie, căci stăm în fața unui caz sociologic, într'adevăr mai rar. Sociologia care se ocupă în primul rând cu formele sau unitățile sociale europene, distinge două feluri de așezări omenești, deosebite ca două unități tipice: satul și orașul. În America, cercetarea pornind dela distincția acestor două forme de viață socială, a dat naștere celor două ramuri de sociologie, numite după sectoarele de realitate de care se ocupă, sociologia rurală și urbană. Ei bine, studiul d-lui F. Erdei înfățișează în plin centru al Europei, unități sociale, care se abat dela împărțirea clasică a tipurilor de așezare caracteristică popoarelor mai avansate sub toate raporturile de cultură.

De aceea, studiul d-lui F. Erdei, trebuie pus în legătură cu cercetările sociologice asupra vieții popoarelor dispărute, a celor ce trăiesc în continentele populate de rase colorate sau nomade. Aici vom putea găsi mai curând unități sociale, care nu prezintă caractere bine distincte de sat sau de oraș, ci apar ca unități mixte.

Menționăm că autorul ține să se întrebe adeseori, în cursul expunerii sale, dacă trebuie să numească aceste așezări orașe sau sate.

Pe de altă parte, și de ce n'am recunoaște-o, nu ne îndoiim de caracterul realist al acestor așezări, de valoarea lor economică și mai ales de trăinicia lor, ca așezări bine structurate pe realitatea geografică în care au apărut și care s'au dezvoltat după caracterul intim al poporului maghiar.

În toate țările din Sud-estul Europei, problema orașului este de mare actualitate. Ea apare în strânsă legătură cu tendința generală de-a întări satul, de a da o mai mare rentabilitate agriculturii și de a deslega pe cât

posibil, problema suprapopulației agricole. În consecință, studiul d-lui F. Erdei este bine venit, ca o cercetare ce aduce pe primul plan preocupările de ordin economic-agricol, în această parte a continentului.

Celalalt aspect al studiului d-lui Erdei, de informare și propagandă în străinătate, ne prilește câteva constatări la care nu putem în nici un chip renunța.

Autorul scrierii „Orașul maghiar” prezintă — în limba germană, — o creație a națiunii maghiare, o creație din domeniul social, arătând-o în toate aspectele ei originale.

Această creație originală se datorește tradițiilor nomade ale Ungurilor, peste care s'a adăugit stratul de cultura europeană. Cum e și firesc, „orașul maghiar” n'a putut să apară decât în regiuni de șes. Este un fapt semnificativ. Ființa intimă a maghiarismului nu se găsește la largul ei decât în câmpie¹⁾.

În alte regiuni decât cele de șes, așezările maghiare sunt identice cu felul așezărilor general europene, având forma de sate și orașe. Inșuși autorul recunoaște (vezi pag. 4, ca în acele regiuni Ungurii au găsit așezări anterioare „fie în stare bună, fie în ruine”, care au imprimat caracterul ulterior al așezărilor maghiare. Pe când orașele din Pustă întârzie foarte mult în dezvoltarea lor, cele dela Rasarit nu întâmpină „greutăți geografice” și se pot dezvolta mai repede. Dar ale cui puteau fi așezările mai vechi? Ce fel de „ruine” se puteau găsi în Transilvania? De ce nu spune autorul un singur cuvânt despre cetățile dace, despre cele romane și mai ales despre orașele și satele Românilor? Este o chestiune ocolită. Ocolita este și chestiunea orașelor colonizate cu nemuri germane, căci ce altceva ar fi putut să însemne aceasta, decât însuși neputința unui popor de nomazi de a continua sau de a des-

1) Asupra acestei caracteristici naționale și asupra așezărilor maghiare, cităm cartea d-lui Schneefuss Walter, *Donauräume und Donaureiche*, Wilh. Braunmüller, Wien — Leipzig, 1942, pag. 34 35 și mai ales pag. 37.

volta o viață urbană și de a putea apăra regiuni muntoase?

Semnificativ este și faptul asupra căruia se insistă pentru a explica antecedentele orașului maghiar de azi. La venirea Tătarilor, scrie autorul la pag. 17, Ungurii părăsesc orașele și satele lor și redevin nomazi. Nomadismul maghiar reapare mereu, pentru a explica diferitele faze ale creerii acelui original oraș maghiar.

Este locul să arătăm, ca o lege psihologică verificată, că natura sufletească a unor oameni este astfel făcută, încât adeseori atribue realități sufletești și comportări proprii, altora, confundând realitatea internă cu una din afară. Teoria că populația românească s'a retras din Transilvania odată cu armata romană, nu numai că a convenit Ungurilor, în explicarea istoriei făcută pentru ei, dar un popor de nomazi nici nu ar fi putut concepe o altfel de comportare. De aceea, adeseori, lucruri clare și simple, apar într-o lumină cu totul aparte în

ochii acestui popor prin excelență colindător prin câmpii.

Și azi scrierile propagandistice maghiare nu mai conțin cu argumentele „plecării” și apoi a „penetrațiunii” românești, făcând istoria unei provincii locuite de un popor agricol din timpuri antice și strâns legat de acea provincie prin așezările sale europene.

Sociologia are și ea de spus un cuvânt în lupta pentru drepturile sfinte ale Românilor asupra Transilvaniei.

D-l F. Erdei a reușit să prezinte într'adevăr interesanta realizare a orașului de câmpie, oraș agricol și caracteristic unei națiuni cu tradiții nomade. Există un oraș maghiar, aceasta e chestiunea care trebuie demonstrată în fața străinătății. Noi nu o combatem, ci tragem numai toate concluziile obiective, care apar atât de clar din chiar studiul autorului ungar.

Leon Topa

* * *

RAYMONDE VAYSSET-BOUTBIEN: *Stuart Mill et la Sociologie Française Contemporaine*, Bibliothèque de Philosophie Contemporaine, Presses Universitaires de France, Paris 1941, 157 pg.

În 1940 s'au împlinit 100 de ani dela apariția „Logicei științelor morale” de Stuart Mill, volumul al șaselea din opera „Sistem de logică deductivă și inductivă”.

Cu ocazia acestui centenar, d-na Vaysset-Boutbien parcurge retrospectiv drumul făcut de științele sociale și mai ales de sociologia franceză, de atunci și până la noi.

Scriind prefața lucrării, profesorul Maurice Halbwachs, compară cartea lui Stuart Mill cu un parc în stil vechiu, puțin părăsit, dar desenat cu îngrijire și cu gust, oferindu-ne perspective luminoase în toate direcțiile. Legătura între gândirea socială a lui Stuart Mill și sociologii francezi contemporani este o legătură

de cadru; totuși, analogiile stau alături de deosebiri evidente, mai ales față de noile metode ale sociologilor francezi ca Em. Durkheim și Fr. Simiand.

În sfârșit, d-l prof. M. Halbwachs, arată că lucrarea d-nei Vaysset-Boutbien a reluat unele idei dezvoltate de d-sa la cursuri, pe altele însă nu le-a mai expus — aceasta explicându-se prin vastitatea subiectului, care necesită stabilirea unor relații mai ample dela gânditor la gânditor și o aprofundare a nuanțelor fiecăruia.

Dela început trebuie să mărturisim că subiectul arătat pe coperta cărții este tratat rezumativ, pe un spațiu cam redus față de mărimea volumului. Despre „Stuart Mill și sociologia franceză contemporană”, propriu zis, ni se dă prea puțin. Stabilirile pe care le face autoarea, deși interesante, totuși nu se referă decât asupra unora dintre sociologii francezi,

terminând cu sumara încheiere: „Stuart Mill trebuie situat pe o linie, trecând prin Condorcet și Durkheim”.

Stuart Mill, Condorcet și Aug. Comte clădeau știința lor despre societate, bazându-se cu deosebire pe ideea evoluției istorice, fiecare dând o interpretare personală acestei idei. Pentru Aug. Comte semnificația unui fapt nu putea fi fixată decât prin stabilirea locului său în istorie. Nici o înțelegere a faptului social nu este posibilă, înainte de a cunoaște faza în care se află faptul, în cadrul evoluției omenirii.

Altfel se prezintă Durkheim. Dar între Condorcet, Aug. Comte și Durkheim, avem o deosebire considerabilă, căci pentru Condorcet, purtătorul vieții sociale este individul, iar faptul social nu e decât un derivat al psihologiei individuale. La Aug. Comte, realitatea socială se înfățișează sub forma unor țesuturi organice, iar societatea întregă stă sub semnul consensului social, din care face parte, indirect, individul. La Durkheim, în schimb, individul este un produs al vieții sociale. Din acest punct de vedere gânditorul clasic al empirismului englez este exact la polul opus față de Em. Durkheim.

Ce-i apropie totuși? Credința în posibilitatea constituirii unei științe sociale raționale, exacte, în felul științelor cosmologice! Evident că este un punct de contact între cei doi gânditori, constituind una din cele mai impunătoare tendințe ale spiritului uman modern. Numai că, nu lipsesc sociologi care să pună la îndoială caracterul științific al sociologiei durkheimiste. În această ordine de idei poate fi citat Gaston Richard. Durkheim, afară de cercetarea despre sinucidere, apare în lucrările sale mai curând ca un spirit speculativ, împins de rațiuni deductive și care răstălmăcește realitatea, operând cu abstracțiuni. Amintim, aici, mai ales lucrarea despre diviziunea muncii sociale.

Mișcându-se pe aceeași linie, elevul său, L. Lévy-Bruhl a căzut în aceeași eroare, căci lu-

crările sale despre mentalitatea primitivă ilustrează o teorie care s'a dovedit în mare parte a fi alături de realitate.

Sociologia lui Durkheim nu elimină eternul naturii umane, constituția psihică a omului egală cu ea însăși, în cursul timpurilor. E diferența care desparte cu totul pe Stuart Mill de Durkheim. Pentru filosoful englez legile sociale sunt legi care descind din legile superioare ale naturii umane. Numai în raport cu aceste se pot face generalizări referitoare la faptele sociale. Dealtfel, după cum remarcă în mod just autoarea, Durkheim n'a voit să recunoască o contribuție personală a lui Stuart Mill în sociologie, spunând că „il n'a fait que passer au crible de sa dialectique ce que Comte en avait dit, sans y rien ajouter de vraiment personnel” (pag. 150).

Comparația între Stuart Mill și sociologia franceză contemporană nu e făcută decât considerând ramura pozitivistă a sociologiei franceze. Școala lui Le Play, Gabr. Tarde, Gaston Richard, precum și alți sociologi, rămân deoparte.

Pe linia pozitivistă, ca un continuator al lui Durkheim, dar depășind metoda acestuia, trebuie considerat Fr. Simiand. Pe când sociologii de până acum căutau legi, Simiand tinde să stabilească fapte. Durkheim arătase că socialul e un fapt bine determinat, un fenomen „concret”, un lucru, cum îi plăcea să-l numească. Simiand combină monografia cu statistica și ajunge la constatarea că este necesar să se lucreze în echipe, continuând opera generație după generație, căci complexitatea și mulțimea problemelor sociale nu permite, de cele mai multe ori, o cercetare făcută de unul singur. Dar sociologia nu poate fi pur descriptivă, o înșirare a diferitelor fapte sociale, ci ea va trece și la experiment, care, după Simiand, s'ar defini ca o „operațiune asupra faptelor (fenomenelor) din care (fenomene) spiritul operatorului scoate o relație între acele fenomene sau între unele din ele” (pag. 140).

Numai după stabilirea acestor relații se va putea trece la constituirea legilor sociologice. Analizând apoi caracterul legilor sociologice, — sociologia ar trebui să se mulțumească deocamdată mai mult cu stabilirea de fapte și cu descrieri exacte —, autoarea crede că se pot reține următoarele caracteristici ale legilor sociale, așa cum apar în sociologia franceză contemporană:

I. Legea sociologică ar fi o lege statistică. Ea ar fixa de fiecare dată o altă realitate, caci condițiunile sociale ar fi totdeauna noi (?);

II. Legea sociologică ar fi o lege simplă (pentru că nu poate prinde în formularea ei decât fapte generale și puține);

III. În sfârșit, legea sociologică ar fi specifică, ea neputând face stabiliri decât între fenomene în cadrul strict al vieții sociale.

În general, tendința ar fi ca sociologia să se fortifice, devenind mai modestă.

În fața acestor ultime rezultate ale sociologiei franceze contemporane, ne așteptam să ni se înfațișeze gândirea sociologică a lui Stuart Mill. Dar ordinea expunerii fixată de autoare este alta. În scurtul capitol destinat propriu zis raportului între Stuart Mill și gândirea sociologică franceză contemporană se arată doar că, pe deoparte Stuart Mill vedea între cauză și efect o legătură necesară, fără a căuta alte legături „mistice”, depășind astfel chiar și pe Durkheim printr’un asemenea gen de „pozitivism”, — pe de altă parte însă se constată ca același Stuart Mill vedea sociologia ca o știință ale cărei legi se deduc din legile altor științe (psihologia și etologia), deci având o pozițiune de dependență.

În loc de a desvolta paralele problemelor, autoarea a preferat să ne dea în prima parte a lucrării sale o expunere mai lungă asupra lui Stuart Mill, tratând următoarele chestiuni: „Locul pe care-l ocupă Stuart Mill” și „Stuart Mill și problema sociologiei”.

Desigur că această primă parte a lucrării d-nei Vaysset-Bouthien nu este lipsită de in-

teres, căci schițarea istorică a realității sociale engleze din epoca lui Stuart Mill și felul în care apare necesitatea unei științe sociale față de divagarile utopiste sunt probleme de o semnificație generală și perennă. Asistăm încă odată la nașterea sociologiei — dealtfel ca și în Franța lui Aug. Comte — tocmai în epoci în care năvala reformelor se izbește de o realitate ademenitoare, dar complexă și recalcitrantă, încât nu există o eșire decât prin reflexiune și o stabilire cât mai riguroasă a unor principii științifice. În asemenea momente apare ideea că intervenția rațională a omului poate influența cursul evenimentelor sociale. Sub acest aspect revelațiile lui Rousseau și impozanta dar relativista operă a lui Montesquieu sunt inferioare sistemului comteist.

Stuart Mill trece prin aceeași experiență socială, iar concluzia sa nu poate fi alta. Ramură a științei generale despre natura umană, pentru Stuart Mill, sociologia comportă subdiviziuni (etologia politică, economia politică, etc). rămânând, deși distinctă, totuși o știință dependentă.

Partea originală în metoda sociologică a lui Stuart Mill este felul în care concepe noțiunea de cauză. Din acest punct de vedere Stuart Mill se situează între David Hume și Aug. Comte. Admițând o cauzalitate necesară, deci dincolo de o simplă succesiune a faptelor, dar desbrucând-o de orice haină metafizică, Stuart Mill devine un precursor direct al sociologiei franceze de azi.

Nu totdeauna se poate proceda în domeniul sociologiei deductiv, pe baza naturii umane, ci adeseori o statistică a faptelor individuale poate descoperi regularități în comportamentul colectiv al indivizilor. Fundamentul acestor regularități constatate, trebuie apoi căutat în legile naturii umane și numai după această raportare urmează să se stabilească legile sociologice. Deci o metodă dublă, bazată pe reciprocitatea între deductiv și inductiv.

„Activitatea spiritului uman se înserează în

legile generale ale stărilor psihice, care sunt legile asociației ideilor. Comportamentul oamenilor, luați în grup, manifestă un caracter de constanță, de regularitate. E ceea ce ne arată statistica și ceea ce permite o anumită prevedere în acest domeniu.

Astfel, cunoștințele deja dobândite referitor la omul moral, revelează existența unor legi în acest domeniu și justifică încercarea de-a urmări un studiu obiectiv, de-a constitui o știință” (pag. 110).

Cum observăm, la Stuart Mill, avem o evidentă anticipare asupra cercetării realității sociale — problema centrală a sociologiei contemporane —, în același timp însă și o diferență vădită, prin postularea controlului realității cercetate cu realitatea naturii umane, cu realitatea legilor omului moral, etern.

Sociologia durkheimiană n’a mers după aceeași trasare și nici urmașii ei contemporani.

E interesant de amintit că astăzi tendința

de-a constitui antropologii, de-a se concentra asupra studiului naturii umane, a devenit atât de puternică, încât, după unii autori, e o ade-vărată modă, evident, aparând ca o completare absolut necesară unei realități sociale, de cele mai multeori cu totul vidată de un sens al existenței omului întreg și același în toate timpurile. Remarca aceasta, d-na Vayssset-Boutbien n’a făcut-o, căci ar fi trebuit să recunoască superioritatea vechiului gânditor englez față de o mulțime de sociologi actuali, și aceasta, poate, tocmai pentru că Stuart Mill n’a fost un sociolog pur.

Problemele expuse în lucrarea de față sunt de un interes copleșitor pentru drumul sociologiei, care este una dintre cele mai încercate științe în epoca noastră. Dacă aceste probleme ar fi fost tratate mai sistematic, ajungându-se la concluzii mai larg comentate, lucrarea ar fi avut merite și mai mari.

Leon Topa

Cuprinsul: 1) Omagiul personalității lui Ion Simionescu, de D. Gusti; 2) Numărul festiv al revistei „Dreptul”, de D. Gusti; 3) O nouă ilustrare a tipurilor sociale, stabilite în „Insemnarile” din numărul trecut al „Sociologiei Românești”, de D. Gusti; 4) Semnificarea copertei din numărul de față al revistei, de D. Gusti, Biserica din Șanț, de Em. Bucuța; 5) Sociologia și Pedagogia satului, de St. Stoian; 6) Cercetări asupra Magiei, de Gh. Pavelescu; 7) Portul și Industria casnică textilă, de L. Apolzan; 8) Un sat de răzeși din jud. Fălciu, de Victor Ion Popa.

1. În cuprinsul revistei, studiul d-lui Ștefan Popescu avea la început menirea să aducă o magiul nostru lui Ion Simionescu, cu prilejul aniversării sale de 70 de ani.

Dar, iată că, întristați peste măsură, suntem nevoiți să constatăm că acest studiu a devenit un neașteptat necrolog.

Pentru mișcarea științifică și culturală, pe care o reprezintă această revistă, moartea lui Ion Simionescu a fost adânc simțită.

Ion Simionescu a însemnat o întrupare impunătoare și o iconă desăvârșită a celor două planuri înfrățite de preocupări fundamentale ale noastre: Cunoașterea științifică și Acțiunea culturală, la un loc, pentru ca mâna în mână să ajute la înălțarea cât mai sus a Națiunii Române.

Ion Simionescu ne-a onorat totdeauna cu cea mai caldă înțelegere. Mai mult, am avut satisfacția să-l vedem, în deosebite rânduri, intervenind cu energie și curaj, în scris ori cu vorba, pentru a face să se înțeleagă rostul adevărat al străduințelor noastre, și dacă nu totdeauna a reușit, aceasta n'a fost din vina sa, el fiind veșnic clar și convingător, ci din vina unora din cetitorii săi, spirite superficiale și de rea credință, pentru care orice

argumentare de pe lume ar fi fost inutilă.

Publicăm mai jos cuvântarea, ce mi-a fost dat să o țin, în calitate de Președinte al Academiei Române, în prima zi a încetării din viață (8 Ianuarie 1944) a lui Ion Simionescu, cu prilejul cinstirii memoriei sale.

— „În numele acelor ce te-au iubit, adică a tuturor ce te-au cunoscut, vin a-ți aduce omagiul afecției noastre și a durerii noastre.

Însă, vai, prin ce mijloace mă pot adresa ca la un dispărut, de a pune în trecut tot ce acum câteva zile, când prezidai ședința ultimă, înainte de sărbători, era un prezent fără umbră.

Cum în aceste ore desperate să te pot evoca, fără să fiu trădat de durerea ce mă covârșește!

Ar trebui pentru a te caracteriza, cum trebuie, cuvinte, pe cari știai așa de bine să le alegi — cuvinte ce-ți asemanau, elocvente și măsurate, ingenioase și profunde, afectuoase și surâzătoare. Ar trebui aceste cuvinte, și eu sunt cu totul sfâșiat de durere.

Vestea dureros de neașteptată a dispariției Președintelui și Colegului nostru ne-a consternat.

Cine bănuia la masa colegială, când am sărbătorit cu voioșie aniversarea sa de 70 de ani, de o trecere din viață atât de fulgerătoare, ce pune în mare doliu cultura românească.

Pentru Academia Română, — unde Ion Simionescu a răspândit cu atâta farmec simplitatea sa cuceritoare, grația familiară, calmul atitudinii, umorul său discret, sufletul său liniștit și talentul său incomparabil — pierderea este imensă.

Fostul nostru Președinte și Coleg a fost mare prin forța personalității și prin ținuta unei existențe închinată cu totul muncii științifice și culturale.

El a fost totdeauna întreg și totdeauna preocupat de a apăra domeniul său interior, pentru a rămâne el însuși, cu sinceritate. De aceea el nu a căutat succesul și nici celebritatea.

Fără a avea aerul, și fără a se mena, a dezvoltat o activitate multiplă, unde se găseau întrunite munca personală și grija binefăcătoare pentru alții.

El avea ușurința, bogăția și generozitatea ființelor privilegiat de înzestrate care iubesc să se dăruiască fiind oricând gata să facă un serviciu personal ori cultural.

Ion Simionescu a fost dintre oamenii ce nu cunoșteau oboseala. El a săvârșit, cu o disciplină admirabilă, opera pe care a conceput-o și dezvoltat-o în mod predigios.

Despre opera vastă a fostului nostru Președinte și Coleg nu se poate vorbi acum.

Printr-o trăsătură esențială putem însă spune, că el a reușit, — ceea ce se întâmplă atât de rar în istoria culturii de pretutindeni — a face unirea armonioasă între Știință și Poezie pentru cercetarea Țării.

Iubitor de frumusețile Naturii românești, pe care le-a descris cu o exaltare lirică: savant geolog, consacrat de Universitățile din Iași și București, prin catedra ocupată cu deosebit prestigiu, ca și prin locul ce i s'a dat în Secția științifică a Academiei Române, Colegul Simionescu a întreprins cu pasiune și din conștiința clară a împlinirii unor mari datorii sociale, o drumeție în lung și largul României Mari, de câteva decenii, plină de peripecii, de superioare satisfacții spirituale, dar și de numeroase restricții.

Dar Colegul Ion Simionescu n'a fost un simplu călător egoist ori romantic, condus numai de plăcerea în sine a drumeției ori de simpla curiozitate distractivă, ci ca un călător științific s'a pus pe drumuri dintr-o curată și adâncă necesitate sufletească, pentru a descoperi Țara și Omul, cu conștiința misiunii de a cunoaște Adevărul românesc.

Aceasta a fost, — cum de altfel totdeauna în toate ocaziile a declarat-o — esența vieții colegului nostru: Știința și Poezia ca unelte de cunoaștere a Națiunii Române, care cunoaștere să fie apoi împărtășită prin scris și viu graiu Națiunii însăși.

Ion Simionescu a fost cu adevărat profesorul Națiunii.

Ficcare carte pe care a scris-o a însemnat o colecție de frumuseți românești: de ceruri, grădini, fluturi, munți, dealuri, de șesuri și ape, ca și o nouă sforțare de cunoaștere a vieții Națiunii Române, din toate satele și regiunile Țării.

Iată de ce prin opera sa originală românească, fostul nostru Președinte va rămâne nemuritor; o personalitate reprezentativă a Neamului care va exercita totdeauna o mare și binefăcătoare influență.

Cu emoția cea mai vie ca interpret al sentimentelor noastre de profundă mâhnire rugăm familia a primi expresia celor mai sincere condoleanțe pentru cruda pierdere încercată.

Iar noi, care pierdem pe Președintele atât de scump și pe Colegul atât de iubit, ne închinăm înaintea ființei sale neînsuflețite, și-i aducem omagiul nostru de admirație nestramutată și de afecție îndurerată mulțumindu-i de opera ce ne-a dat-o și de exemplul ce ni l-a lăsat".

D. Gusti

2. Numarul festiv al anului 70-lea de apariție al revistei „Dreptul” înseamna un eveniment cultural, căci este vorba de cea mai veche revistă juridică românească și a doua după „Convorbiri Literare”, dintre cele mai vechi reviste ce au apărut la noi.

Strălucitul profesor de pe vremuri P. Missir a caracterizat revista „Dreptul”, ca „un produs al solidarității naționale”. Intr'adevar la ea au colaborat cei mai iluștri juriști români, iar istoria ei oglindește marile epoci ale istoriei statului român: întemeierea statului român, (1871-1916) și întregirea României, ce a impus

problema unificării legislației (1915-1943). Revista a creat drumuri noi în cultura juridică românească: a contribuit în largă măsură la crearea terminologiei juridice, la mișcarea științifică juridică, la comentarea marilor coduri și la selecționarea, publicarea, adnotarea și critica jurisprudenței românești.

Revista a trecut prin trei crize de apariție, una scurtă în 1877, a doua mai lungă între 1916-1919 și a treia decisivă în 1941-1942, căci punea însăși existența ei în joc, când intervine d-l avocat Mircea Manolescu, care, „un distins avocat și fin jurist, cu avântul tinereței sale, dă viață nouă revistei Dreptul”, cum se exprimă d-l Siliu Rădulescu (Consilier la Înalta Curte de Casație și fost director al Revistei până în 1941) și face să reapară revista astăzi, cu totul reorganizată.

D-l Mircea Manolescu, care, pe lângă talent, erudiție și practică juridică întrunește și însușirea de a fi un eminent sociolog și credincios fost monografist, a legat inovația de tradiție, urmărind a face din revista, pe care o dirijează, ca și în trecut, o „călăuză și o sinteză care îmbrățișează întreaga viață juridică românească”, însă în spirit nou, închinat „științei și artelor juridice”.

Asupra acestei noi concepții d-l Mircea Manolescu a făcut o expunere amănunțită în secția juridică a Institutului de Științe Sociale al României, sub titlul „Teme pentru o metodologie juridică, privită ca disciplină autonomă”, care face obiectul unei lucrări, ce se află în curs de tipărire și va apare curând în Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică a Institutului de Științe Sociale al României.

D. Gusti

3. D-l Director al „Revistei Fundațiilor Regale”, la a cărei întemeiere am avut cinstea, împreună cu Octavian Goga, să fiu consultat și la a cărei dezvoltare fericită a contribuit, după cum este unanim cunoscut, d-l prof. Alexandru Rosetti, — simte chemarea a se pro-

nunța în mod suveran asupra unor chestiuni, ce depășesc cu mult specialitatea sa.

Pentru a demonstra aceasta, din numeroasele exemple, ce ne stau la îndemână, și despre care, din cauza abundenței materiei acestui număr, nu putem vorbi acum, asupra cărora însă vom reveni, citez articolul său din fruntea numărului de 1 Ianuarie 1944. În acest articol d-sa binevoiește a avea o idee foarte bună despre opera sa: „Aspectul psihologic al Războiului”, din 1922, și una mult mai puțin bună despre lucrarea mea „Sociologia Războiului”, apărută în 1915. Și anume pe motivul că d-sa reprezintă punctul de vedere — Volkskunde —, în timp ce lucrarea mea cuprinde numai „generalității și numeroase puncte de exclamare”. D-sa nu uită să afirme că lucrarea sa ar fi chiar „o primă încercare de doctrină românească a omului în război”. (p. 4).

Întâmplarea a făcut, ca, revizuiind bogatul și variatul material ce-mi stă la îndemână relativ la lucrarea ce o pregătesc asupra „Istoricului și Semnificația Institutului de Științe Sociale al României” să fac o adevărată descoperire, numai cu câteva zile înainte de a citi studiul despre care am vorbit mai sus. Este vorba de o recenzie pe care un distins militar și scriitor a făcut-o asupra „Aspectului psihologic al războiului” a d-lui Caracostea, chiar în anul apariției acelei lucrări, în 1922, și care recenzie nu a fost tipărită atunci.

Acum însă, când autorul lucrării recenzate după cum am văzut, își consideră opera drept capitală și se referă pentru aceasta la „conducătorii oștirii noastre”, simt datoria și îmi fac o deosebită plăcere să repar nepublicarea acestei recenzii și să o redau întocmai cum a fost scrisă în 1922, de acel domn distins Colonel, astăzi General, ca un document istoric prețios și convingător. Iată această recenzie:

— „D. CARACOSTEA: Aspectul psihologic al războiului, Cartea Românească, 1922.

Dezastrul Franței din 1870, a dat naștere unei literaturi militare franceze privitoare la filozofia și sociologia războiului; precum și la pregătirea militară.

În Germania o asemenea literatură născuse imediat după dezastrul din 1806, și, se poate susține că acestei literaturi i s'a datorat succesul german din 1870.

Așa dar, după dezastrul Franței din 1870, existau în Europa două literaturi militare: germană și franceză.

Cercetând pe fiecare dintre aceste două literaturi, găsim o mare deosebire între ele, din punctul de vedere al sentimentelor și al ideilor ce trebuiau întreținute în inima și mintea celor două popoare.

Bernhardi — unul dintre reprezentanții literaturii militare germane — a concentrat toată filozofia, sociologia și pregătirea militară în 20 de cuvinte:

„Putere mondială ori decădere: iată logica ce ni se impune de către evoluția istorică. Nu este cale de mijloc” 1).

Boutroux, marele cugetător francez, a caracterizat perioada corespunzătoare din Franța astfel:

„Unii — naționaliștii — își asumau dreptul de apărători ai patriei, și, sprijinindu-se pe istorie cereau ca Franța să-și reia rolul glorios pe care îl jucase odată, alții, nu mai puțin patrioți, căutau să pună în lumină și să triumfeze idealul de dreptate și umanitate” 2).

Tot el mai adăgă, după conflictele germano-franceze din colonii, în special dupe Maroc, că: „aceste două părți s'au contopit fiind pătrunse de un dublu sentiment; că războiul va fi primit cu liniște și credință în rolul

Franței de apărătoare a dreptății și a libertății de pământ”.

Dacă ne ducem cu cercetarea către 1806 când Germania a fost umilită de Bonaparte, către 1870 când Franța a fost umilită de Bismark, găsim izvorul acestor deosebiri caracteristice în următoarele cuvinte:

În discursul către națiunea germană, din 1807-1808, Fichte zicea: „sa ridicam națiunea germană până va ajunge la cunoștința de sine însăși, adică de esența sa germană, cu scopul de a exterioriza, când va fi posibil, această esență în afară și a o face să domnească asupra lumii” 3).

În Franța, la 1807, chiar în anul dezastrului, oficiul de publicitate din Bruxelles, publica o lucrare franceză care încheie astfel:

„Cu toate acestea nu desperam despre viitorul Franței... Geniul său va trăi deasupra tuturor nenorocirilor, și, de aci înainte, îndreptat către industrie și comerț, fără a înceta de a se apleca și spre știință, litere și arte, va putea să apară mai mare și înfloritor printre națiuni..., neavând alte avuții de cucerire, decât dezvoltarea în interior a țării, Franța va purta totdeauna facla care a luminat atât timp omenirea” 4).

Pentru susținerea acelor două caracterizări, se pot găsi zeci de mii de scrieri, dar, nu aceasta îmi este scopul, ci acela de a atrage atențiunea intelectualilor României întregită și militarilor cari se dedică pentru filozofia și sociologia războiului, că ne găsim într'o situație identică ca a Germaniei după 1870, adică victorioși, și că urmează să fim foarte atenți asupra ideilor și principiilor ce se emit în literatura noastră de după război, relative la

1) Vezi „Moto” „Viitorul Nostru” de Generalul F. von Bernhardi. Traduse de Iuliu I. Roșca, 1916. Acest General a mai publicat „Războiul de astăzi” și „Războiul viitor”. În toate scrierile lui domnește spiritul pangermanismului militar.

2) L'Allemagne et la Guerre — Pages d'Histoire 1914-1915.

3) L'Allemagne et la Guerre — Pages d'Histoire 1914-1915, pag. 11.

4) De Causes qui ont amené les Désastres de l'Armée Française dans la Campagne de 1870, Bruxelles.

filozofia, sociologia și pregătirea războiului.

Suntem astăzi o putere geografică de seamă în Europa, și se impune ca, în opera de civilizație și de pregătire sufletească națională să ne fixăm bine idealul și să jalonăm bine drumul către acest ideal.

Iată pentru care motiv m'a atras titlul lucrării d-lui D. Caracostea, profesor de literatura română și de psihologie la Școala Superioară de Război.

Credeam să găsesc aci o calauză psihologică a ofițerilor, ca să devină cât mai buni ostași, cât mai distinși cetățeni și cât mai cunoscători ai legilor eterne ale victoriei.

Nu știu ce crede direcțiunea școalei asupra acestei lucrări și dacă a plecat ea dela considerațiunile de mai sus.

Eu însă, plecând dela aceste considerațiuni, după prima răsfoire a lucrării am înțeles că autorul:

1. Pleacă dela un punct greșit în ceea ce privește psihologia războiului;

2. Nu cunoaște bibliografia relativă la această psihologie, face afirmațiuni riscate, are naivități;

3. Nu înțelege rostul acestui curs în programele militare.

Această primă impresiune, m'a făcut să recitesc lucrarea cât mai atent.

Am rămas însă cu aceeași impresiune și, după lectura ei, pe care încerc să o justific aci, numai cu o parte din multe citații ce s'ar putea face.

I

La pag. 154 autorul scrie:

„În luptă, nu sunt decât două alternative: sau ofensiva și sentimentul care o mână e ura, sau defensivă, și sentimentul care îi corespunde este frica”.

La pag. 155 d-se zice: „De câte ori, în istoria luptelor, s'a remarcat o mișcare vijelioasă ofensivă, ceva ca o forță a naturei care

se deslănțuește, suportul psihologic al acestei mișcări a fost ura”.

Iar la pag. 63 d-se afirmă: „Din emoțiunile puternice, două sunt acelea care se cuvine să fie în deosebi cunoscute de un militar: frica și mânia”.

Nu mai vorbesc de altă greșală ce face autorul prin afirmațiunea că sentimentul fricei exista numai în defensivă; și al urei numai în ofensivă. Astfel de clarificare nu este permisă nici măcar în interesul diseșării pentru scop didactic.

Dacă ar fi răscolit cât de puțin istoria și filosofia românească sau scrisorile și poeziile soldaților făcute în timpul războiului, autorul ar fi văzut că nu ura contra dușmanilor, ci iubirea de neam și de pământ a făcut vitejia poporului românesc. Ar fi văzut că nu de frică a mers românul la război, ci pentru împlinirea datoriei care a fost una și aceeași către Dumnezeu și către Patrie. Și dacă ar fi cunoscut măcar literatura franceză privitoare la psihologia războiului ar fi văzut că iubirea pentru Franța a făcut eroi din socialiștii francezi, cari nu numai că nu urau pe germani, dar îi socoteau tovarăși ai lor.

Așa dar, nu prin sădirea urii și prin îngrădirea fricei să formăm armata cea nouă, armata națională a României întregite, ci prin iubirea de neam și de umanitate, căci așa a fost pusă sămânța în sufletul românesc de se cunoaște istoria lui.

Neagoe Basarab, el însă-și filozof, spune fiului său și boerilor ca să-și iubească țara mai mult decât orice pe lume, dar să fie creștini să se ferească de război și să nu se folosească de el decât atunci când nu vor avea alt mijloc de a opri neamurile vrăjmașe pornite întru desființarea propriului lor neam.

II

În primul capitol „Câteva Lămuriri” autorul vorbește despre importanța unui curs de

literatură română și de psihologie și constată că: nu numai în lucrările militare românești, dar nici în cele străine, n'a găsit materialul necesar în această privință.

„Am cercetat, scrie d-l Caracostea, scrisul de până acum pe acest teren și am fost isbit de lipsurile constatate... Cursurile de până atunci ca de pildă cel din 1911-1912 al d-lui Profesor Găvănescu 5), erau o redare conștiințioasă și clară a rezultatelor de căpetenie ale psihologiei, mărginite la ceea ce e necesar oricărui om de cultură”. (pag. 5).

„Lucrările străine, privite cu ochi critic, erau adesea mai prejos de așteptările noastre. Acolo unde era pregătire psihologică și filozofică nu găseai material de experiențe militare; și acolo unde era un astfel de material nu întâlneai adevărata interpretare psihologică. Materialul era adesea selecționat la întâmplare, cât despre o organizare a unor anchete conduse în spirit critic și controlate sistematic, nici vorbă”. (pag. 6).

Cât privește lucrările în limba română, una singură merită să fie privită de aproape... lucrarea d-lui Dr. Câmpăanu 6).

La Școala de Război au predat acest curs înaintea d-sale răposatul Theodoru, și apoi d-nii Dragu și Găvănescu. Toți au cercat să aplice psihologia pedagogică la nevoile educative militare. Nici unul n'a cercat să creeze o psihologie, nici n'au afirmat că dela ei începe această aplicațiune. Vom vedea că în această greșeală a căzut numai d-l D. Caracostea.

Cu mult înaintea acestor profesori civili, și de atunci până astăzi o pleiadă de militari, au scris articole și cărți privitoare la nevoia de educație rațională în armată. Citez în ordinea vechimei o parte dintre ei: Comandor Bălescu, Intendant Leonte, Generalii Crăinicea-

nu, Panaiteșcu, Herjeu, Gorski, Jitianu, Găvănescu, Dragu, Colonel Dabija, Cerkez, Cepleanu, Myer, etc. etc.

Deosebit de aceștia au publicat lucrări d-nii: N. Iorga, D. Gusti, Fundățeanu, Dela Turda.

Cât despre literatura străină, ea are o pleiadă de psihologi și filozofi militari cari au ajuns membri ai diferitelor Academii. Apoi, foarte mulți filozofi și profesori civili au publicat tratate importante asupra acestor chestiuni.

• Citez aci numai câțiva dintre ei:

a) În Franța după războiul din 1870 s'au publicat lucrări filozofice militare de o mare importanță de către istorici, cugetători și militari cunoscuți, din cari citez pe: Alfred de Vigny, Blonde, Thiers, Bosquet, Montaigne, St. Armand, Gustave Le Bon, și pe ofițerii: Foy, Brach, Duhesne, Bugeaud, Jomini, Guibert, Ardant du Picq, Duparcq, Gilbert, Vial, Bonnal, Niesl, Maud-huy, Culman, Paul Simon, Percin, Joffre, Foch, etc.

Ca să se vadă importanța ce să dadea în Franța filozofiei militare, citez aci numele intelctualilor francezi cari au ținut într'un singur an o serie de conferințe la Saint-Cyr, sub conducerea academicianului Ernest Lavisse, publicate în broșura „L'armée a travers les Ages”: M. Ernest Lavisse, dela Academia franceză; M. Giuraud, dela Universitate; M. Langloise, dela Universitate; M. Emile Gebhart, dela Academia de Științe morale și politice; Paul Lehugeur, profesor de istorie dela liceul Henric IV; M. Sorel, dela Academia franceză; M. Albert Vandal, dela Academia franceză; M. Emile Boutroux, dela Academia de Științe morale și politice.

Continuăm acum cu alte citate din lucrarea d-lui D. Caracostea:

La pag. 28 vorbind despre memorie și des-

5) D. Prof. Găvănescu a predat în acești ani cursul de psihologie la Școala superioară de Război.

6) „Încercare de Psihologie Militară și Colectivă”.

pre chipul cum se memoreaza cunoștințele autorului scrie: „un model luat de pe natură, despre chipul cum n'ar trebui sa se mai procedeze în instrucția militară, avem într'o remarcabilă descriere a scriitorului nostru Brătescu-Voinești, în bucata la Inspecție, în care zugrăvește hălul de pregătire militară întemeiată pe o memorizare”.

Dacă d-l Profesor Caracostea ar fi cunoscut evoluția metodelor de instrucție rațională, ar fi corectat pe d-l Bratescu-Voinești, adăugând: cum se făcea în armata noastră înainte de 1900.

Iată pe scurt această evoluție:

În literatura și revistele militare au început să apară înainte de 1890 scrieri și articole răzlețe relative la educațiunea națională și la introducerea cursurilor de educațiune în școalele militare.

Dupa războiul Anglo-Bur scrierile și lucrările de acest fel s'au înmulțit.

În 1897 s'a introdus în mod oficial în programul școlii de ofițeri chestiuni de educațiune.

În 1900 s'a introdus oficial cursul de Morala Militară.

În 1903 s'a înlocuit aceasta cu cursul de „Datorii ostașești” complectându-se cu dese conferințe despre educație, psihologie, pedagogie, ținute de conferențieri civili 7).

În 1905 s'a introdus la Școala Superioară de Război cunoștințele de filozofie, cu noțiuni de Logica și Psihologie; iar în 1911 s'a introdus cursul de Psihologie și Pedagogie la toate școlile militare de ofițeri.

Spicuim acum o alta afirmare a d-lui D. Caracostea.

Vorbind de lucrarea de psihologie a d-lui Doctor Câmpeanu tipărită în 1906 la Focșani, care aparuse în limba franceză în 1902 cu o

prefața de Ribot, după ce vorbește de unele neajunsuri ale lucrării zice:

„Mulți vor fi surprinși de a afla că, din câte cărți au scris românii până acum, aceasta a doctorului Câmpeanu, a fost cea mai des tradusă în limbi străine... Se poate spune că, dela Istoria Imperiului Otoman a lui Canteмир, nici o carte eșită din pana unui român, nu s'a bucurat de mai multă căutare între străini ca aceasta”. (pag. 7).

Aci s'ar cădea să i se răspundă de bibliofiliile noștri. Eu atrag numai atenția asupra acestei afirmații.

Vorbind de valoarea materialului din lucrările ofițerilor elevi ai promoției 16 și 17 8) din școala de război, autorul declară:

„Cred că înfățișez pentru prima oară interpretarea unui material sigur, vrednic de crezământ și sistematic adunat...”.

Ofițerii elevi ai școlii de război sunt într'adevăr dintre ofițerii buni ai armatei, dar ceea ce se scrie la 2 ani după război, numai de o parte dintre cei ce au luat parte la război, nu reprezintă nici măcar o sutime din ceea ce constituie materialul psihologic al războiului, material care se găsește în mare parte în corespondența oficială, oficioasă și particulară, petrecută chiar în timpul acțiunii la conduși, la conducători și la populația strâns legată cu ei prin împrejurările războiului.

La pag. 5 autorul arată că i s'a cerut de direcțiunea școlii să facă un curs de psihologie în legătură cu viața poporului și cu folklorul.

La pag. 12 spune că vrea să ilustreze în chip viu stările sufletești în război, iar la pag. 118, reproduce din lucrarea unui ofițer elev:

„Intrând în cantonamentul său din satul Moldovcan, el găsea o stare care nu putea fi

7) Însăși d-l Profesor Motru, despre care vorbește d-l Caracostea în lucrarea d-sale, a ținut asemenea conferințe la Școala Militară de Infanterie.

8) Anul 1920 și 1921.

mai bună decât cea din Muntenia cotropita. Văduvele și copii părăsiți în ger și foame, moșnegii ce-și sacrificau fii uitați; iar jandarmul mai sever ca niciodată, smulgea adesea dela treabă pe cei slabi, ce-și câștigau greu pâinea... jandarmul scotea cu baioneta populația, văduvele și copii celor ce erau chemați să fie educați moralmente. Contra tuturor regulilor rechiziției nici o plată nu se făcea și nici o însemnare măcar. Mai mult. Țăranii de pe zeci de sate ale moșiei d-lui... nu primise plata muncii pe 4-5 ani în urmă...".

Iată unde poate ajunge un profesor de literatură care voind să facă psihologia războiului, se rătăcește în câmpul politicii sociale.

Dacă nu i-aș atribui această scuză de rătăcire, ar trebui neapărat să-l bănuiesc, că în psihologia războiului pe care vrea să o creeze, ignorează intenționat toate elementele puternice necesare unui spirit de sacrificiu pentru neam și patrie.

Dealtfel, trebuie să adaog că nu există în cartea d-sale nici un rând privitor la sentimentul de patrie, la rege, la drapel, la tradiții și la diferite simboluri și rituri ale acestor simțiri naționale.

Iar când vorbește despre sentimentul religios, are grija să arate că: „...nu sunt creștin practicant și nici n'am încercat într-o măsură puternică, vibrațiunea sentimentului religios...". (pag. 225).

Apoi după ce arată că totuși trebuie să avem darul de a intra în stări sufletești altele decât acele încercate de noi, adaogă: „...sunt departe de a prevedea vremea când omul so va desface, ca de o haină netrebnică, de sentimentul care-l pune în contact cu puterile neprevăzute ale firei...". (pag. 236).

III

La armată, ca la orice altă specialitate culturală, cum ar fi acea a preoților și a învă-

țatorilor, este necesar o psihologie pedagogică aplicată, la specialitatea militară, și numai atât cât sa poată orienta pe acești apostoli militari.

La armată, mai ales, nu poate fi vorba nici de laborator psihologic, nici de cercetări psihologice.

Dacă Direcția Școalei de Război a crezut altfel, sau dacă d-l D. Caracostea n'a înțeles nevoia de mai sus, ori dacă atât direcția cât și d-l Caracostea au crezut că sunt chemați să întemeieze o psihologie nouă, rămâne sa fiu lamurit de d-lor.

Privind chestiunea însă prin cele arătate mai sus, iată se demonstrează că d-l D. Caracostea, deși profesor de literatură, și-a pus în cap sa întemeieze o psihologie nouă militară. Nu cunosc ce a produs d-sa în literatură, s'ar pareă însă că acolo și-a terminat rolul și ca a trecut acum în sprijinul celor din alt domeniu.

Reamintind lipsa de lucrări speciale și vorbind de planul de dezvoltare al lucrării sale, d-sa scrie: „am fost nevoit sa caut eu însu-mi temelia dela care să porced. Și cum cea dintâi cerința a unei astfel de lucrări este adunarea unui singur și bogat material de experiența umană, am organizat anchete pentru câștigarea acestui material...".

Negreșit ca asemenea material poate fi folosit pentru obiectul psihologiei războiului, precum experiențele strategice, tactice și tehnice din război pot contribui la întărirea principiilor stabilite cu mult înainte în științele militare respective. Dar asemenea lucrări intra cu totul în alt domeniu și în sarcina unor persoane competente.

Este, așa dar, vădita credința d-lui Caracostea că d-sa pune bazele acestei științe. Mai vădit reese însă ca d-l Caracostea ncu-noscând evoluția acestei științe aplicate la război și la pregătirea militară, a cazut în credința naiva de mai sus.

*

Ar fi încă multe părți slabe de aratat ca

să pun în evidență cele trei caracterizări ce am făcut asupra acestei lucrări. Locul nepermîțînd mai mult, mă opresc aici.

Am cetit lucrarea aceasta cu interes, am găsit în ea și părți bune, dar am socotit ca o datorie să pun în evidență greșala ce a făcut atât Direcția Școalei, care nu a orientat bine pe profesor asupra scopului ce urmărește prin acel curs, cât și profesorul care a primit o sarcină atât de grea, și a complicat-o încă publicînd o lucrare ce nu este la înălțimea pe care suntem în drept să o cerem după un secol de experiențe și publicațiuni privitoare la Filozofia, Sociologia și Psihologia războiului”.

Colonel I. M.

Recenzia aceasta din 1922 este, credem, edificatoare și revelatoare în privința „excepționalei” importanțe ce o acordă autorul însuș cărței sale „Aspectul psihologic al războiului”.

Cetitorul atent al acestei cărți, ca și al studiului său din fruntea numărului din 1 Ianuarie 1944 al „Revistei Fundațiilor Regale”, va putea da un răspuns tot atât de categoric și în privința punctului de vedere nou — „Volkskunde”, pe care autorul lor declară programatic, că-l introduce.

Căci acest — „Volkskunde” nu se întâlnește nicăieri, în studiile sale asupra războiului. Cele câteva generalități cuprinse în reflecții banale, cași citatele, reproduse aici în ordinea în care au fost făcute, din Russo, Bălcescu, Masaryk, Tolstiei, Carmen Sylva, Taine, Montesquieu, Corneille, V. Hugo, Emil Augier, R. Wagner, Theofrast, La Bruyère, Richelieu, Napoleon, Friedrich cel Mare, Bismark, Hașdeu, Heliade Radulescu, Titu Maiorescu, Eminescu, Clausewitz, Goethe, Mihai Sadoveanu și Michelangelo, nu pot în niciun caz ținea locul lui — Volkskunde, și nici nu oferă dovezi pentru tratarea unui subiect, care să iasă din atmosfera lui pur literară, pentru a intra în formularea lui precisă științifică.

Cetitorul informat al studiilor din 1922 și

1944, ale Directorului Revistei Fundațiilor Regale, la care ne referim aici, nu poate să nu-și oprească surâsul, când își amintește de numeroasele și importante lucrări, ce formează impunătoare bibliotecă asupra războiului (sub toate aspectele, „aspectul psihologic” fiind numai unul din ele, și poate nu cel mai important — cităm mai ales bibliotecile speciale din Potsdam și Vincennes), asupra caracterului (cu reviste speciale și cu lucrări devenite clasice asupra științei noi, cunoscută sub „Charaktereologie”), și asupra noțiunii de Volkskunde (despre care eu însumi am insistat în atâtea rânduri, în diferite lucrări ce au culminat în „Știința Națiunii”, scopul suprem al cercetărilor cuprinse atât în cei 16 ani ai „Arhivei pentru Științe și Reforma Socială”, în volumele apărute în „Biblioteca de Sociologie”, ca și cei 5 ani ai „Sociologiei Românești”.

De altfel singura lucrare la care se referă autorul studiului din fruntea numărului Ianuar. 1944 al revistei citate, nu este nici ea cea mai reprezentativă, căci M. Simoneit, a publicat recent la Teubner (Leipzig und Berlin, 1943) o lucrare, necitată, care, mai mult de cât citata „Wchrspsychologie”, construiește o caractereologie pe experiența războiului, sub titlul sugestiv: „Grundriss der Charakterologischen Diagnostik, auf Grund heerespsychologischen Erfahrungen” (232 de pagini).

Dar fiindcă este vorba de „Război și Volkskunde” nu mă pot opri să comunic un fapt care pentru mine este foarte liniștitor față de severa și tulburătoare apreciere a lucrării mele și de dulcea autotămâiere a lucrării d-lui Director al „Revistei Fundațiilor Regale”.

Nu de mult, domnul Conservator al Bibliotecii Academiei mi-a comunicat, că este solicitat de Seminarul profesorului R. Thurnwald din Berlin a i se trimite „Sociologia Războiului” a mea, pe motivul că acel Seminar își propune să discute și cerceteze problema războiului. La dorința domnului Conservator al Bibliotecii Academiei, i-am pus la dispoziție un

exemplar din „Sociologia Militans”, care cuprinde studiul meu asupra „Sociologiei Războiului”, epuizat, îndată după apariție (1915), pentru a fi trimis Seminarului condus de d-l Profesor R. Thurnwald.

D-l Richard Thurnwald, este profesor de Antropologie și de — Volkskunde la Universitatea din Berlin. D-sa a publicat foarte numeroase studii asupra problemei războiului din punctul de vedere al „Științei popoarelor”, în „Lichte der Völkerforschung”. D-sa ne-a dat cele mai temeinice lucrări în domeniul „Război-Volkskunde” (care nu au onoarea a fi consultate de autorul operei „Aspectul psihologic al războiului”). D-l prof. Richard Thurnwald a binevoit să ceară pentru a fi consultat de studenții Seminarului său dela Universitatea din Berlin studiul meu „Sociologia Războiului”, pe care însă d-l Director al revistei sale personale „Revista Fundațiilor Regale” (care mai târziu ori mai de vreme va trebui să devină, ceea ce a fost, o revistă obiectivă, adică a Fundațiilor Regale, nu a directorului ei), într-o notiță distrată din pg. 4 a articolului său literar din fruntea numărului Ianuarie 1944, îl respinge, pentru că nu conține — Volkskunde, ceva care cu desperare se caută în studiile sale asupra războiului.

Am toate motivele să fiu mulțumit de destinul lucrării mele.

D. Gusti

4. Coperta numărului de față al revistei înfățișează nespus de impresionantul serviciu religios din biserica satului Șanț, din Năsăudul românesc, astăzi politicește înstrăinat, unde sub conducerea mea au lucrat, două veri consecutive, în 1936 și 1937, echipe monografice de cercetare sociologică a satului. Vom închina pagini speciale cu rezultatul cercetărilor noastre făcute în acest sat frumos și impunător, locuit de cei mai isteți și vrednici țărani, care au impus atât de mult atenției științifice a d-lui Ph. Mosley, colaboratorul nostru de pe

vremuri, astăzi profesor la Cornely-University din Statele Unite ale Americii.

Acum ne mărginim să reproducem emoționanta scenă a fotografiei de pe coperta revistei și să spunem câteva cuvinte despre preotul ce oficiază.

Preotul Pamfiliu Grapini, parohul Comunei Șanț și protopop, arhidiacon și consilier episcopal, este o figură bisericească venerabilă, cu o activitate rodnică de peste jumătate veac, din inițiativa și sub conducerea căruia s'a ridicat imponenta biserică din Șanț. Sf. S. preotul Pamfiliu Grapini ne este nouă deosebit de scump și pentru că este autorul unei „Monografii a comunei mari „Rodna-Nouă (Șanț), din fostul district al Năsăudului (azi Comit. „Bistrița-Năsăud), împreună cu Note istorice despre valea „Rodnei”, Bistrița. Tiparul tipografiei A. Buciu, 1903, 160 pagini, din care respiră bogata personalitate a autorului.

Biserica din Șanț are privilegiul să fie pictată de pictorul catedralei din Sibiu, Octavian Smigelschi.

D-l Emanoil Bucuța, care a participat la lucrările noastre de monografie sociologică din Șanț, cu talentul său cunoscut, a descoperit și descris aceste picturi în paginile ce urmează.

D. Gusti

Am stat săptămânile trecute (în 1936 n. r.) înaintea unui Smigelschi necunoscut, cuibărit în sate de pe la marginea de miazănoapte a Ardealului, pe unde pătrunsesem ca să găsim alte minuni și când colo am dat de el, ca de un vechiu prieten, venit până aici cu cele mai bune daruri pe brațe. Sus, pe Valea Someșului Rece, pe unde iau sfârșit granița și Năsăudul și încem a miji peste măguri Moldova cea Mare și Bucovina, sunt Ilvele și Șanțul, în jurul Rodnei, cu urmele ei de treceri tătarăști și cu cele două turnuri retezate de piatră ale Catedralei de acum 600 de ani. Toate iconostasele de pe aceste locuri, cinci-șase, sunt zugrăvite de Smi-

gelschi. Isus călătorește și astăzi prin înaltele văi, cu înfățișarea și cu însoțitorii, care i-au fost dați de pictorul din părțile Târnavelor și ale Mureșului. Ingeri mici, numai capete copilărești și două aripi îmbrățișate în dreptul pieptului, plutesc deasupra noastră, ca pe bolțile cu clini ogivali ai bisericii Părintelui Grapini din Șanț.

În Șanț, care e cel din urmă sat pe Someș, în fața Cărlibabei, pentru că Valea Mare nu poate fi privită decât ca un post industrial înaintat al lui, s'a așezat vara aceasta o îndoită expediție: una, o echipă studențească, trimisă, ca în alte 25 de locuri, de Fundația Culturală Principele Carol, și a doua, o puternică echipă monografică a Institutului Social Român. Satul a fost iscodit până în cele mai ferite ascunzișuri, bătut de praf, spălat și întins pe o prăjină la soare, ca o velință, de mâna meșteră de boreasă. Localnicii, isteți și săritori, au pus ei cei dintâi mâna, ca să ajute Smigelschi, care stătea ascuns în biserică din 1906, a ieșit și el la iveală. L'am văzut iară, în cuvintele părintelui Grapini, care l-a adus, l-a adăpostit și l-a îndrăgit. A fost atunci, după 1900, o mare pornire de înlocuire a bisericilor vechi și ruinate cu altele noi și în zeci de sate și pe toate văile din împrejurimi, se cunosc urmele. Clădirile au împrumutat arhitectura clasică și barocă, uneori cu amintiri gotice, mai ales în însulițarea spre cer a turnurilor. Pentru pictura dinăuntru, parohii s'au pus pe căutate, ca să găsească pe cea mai bună și, dacă se poate, pe cea mai românească. În vremea când se pregătea din partea Stăpânirii Haidudorogul și atacul împotriva școlilor confesionale, poporul, ca înaintea unei presimțiri, își aduna și își încerca toate puterile.

Părintele Grapini prin a cărui chibzuință se ridicase noua biserică, a trebuit să se gândească și el la un asemenea pictor. A ascultat un sfat, a ascultat altul, dar a socotit că e mai bine să se convingă singur și a pornit

prin târgurile și satele vecine, ca să vadă cu ochii ceea ce făcuseră cei sculați mai de dimineată decât el. În cele mai multe părți, între Năsăud și Ilva Mare, a dat de sfinți de școală nemțească, lucrați cinstiți, dar fără căldură și care nu vorbeau sufletului. La Ilva Mare a stat însă înaintea Iconostasului lui Smigelschi și a trimis numai decât vorbă la Ibașfalău, unde pictorul era profesor de desen la Liceul de Stat. Smigelschi se găsea pe acea vreme în culmea faimei lui. El, unit și frate de canonic dela Blaj, primise sarcina și o dusesse la atât de strălucit capăt, să împodobească nici mai mult nici mai puțin decât mândria ortodocșilor ardeleni, catedrala lor mitropolitană din Sibiu. Colegii lui de reverendă făceau în glumă din canonicul Smigelschi un candidat la tronul vacant al Poloniei. Familia era însă de buni și mari Români, care prin cel mai cu vază dintre mădularele ei, a gândit și a turnat într'un nou tipar pictura noastră bisericească, pândită de două primejdii, deopotrivă de rele: împietrirea într'o tradiție stoarsă de viața de odinioară, sau revărsarea în procedeele de import ale pictorilor de școală modernă.

Smigelschi a lucrat pentru biserica din Șanț vreo 50 de icoane, dintre care cele mai multe pe lemn, aduse gata din atelierul lui de acasă și prinse în iconostasul făcut de tâmplarul de artă Vogel, din Sighișoara. Deasupra iconostasului, între boltă și partea lui de sus, e un panou rotund, pictat pe pânză, și într'o culoare și un desen mai academic, deosebite de ale icoanelor. Pe pereți, în dreapta și în stânga, sunt chipurile evangheliștilor, câte două și două, deopotrivă pe pânză. Față de lucrul de miniatură și de migală al icoanelor, aceste pânze pătrate aduc monumentalitatea michelangelescă, de Capelă Sixtină, a evangheliștilor dela Sibiu, după care sunt copii sau studii, schițate destul de sumar, o pereche bătrână și cu barba albă de moșnegi de peșteri într'o tonalitate de pur-

pură închisă, Matei și Marcu, iar a doua pereche, Luca și Ion, în plină putere, mai mult tânără, într-o tonalitate albă statuară.

Biserica plutește în lumina albă a iconostasului, prin care se strevăd cei doi portari arhangheli cu tot cerul deschis îndărătul lor. Sub picioarele Maicii Domnului și ale sfinților, odihnesc preșuri și scoarța de țară, cu motive geometrice cunoscute. Curcubeul înălțării își arată mai cu seamă culorile tricolorului românesc. Biserica aceasta era o biserică luptătoare, care nu se temea să-și desfășoare toate flăcările, ripezii și prapurii, ca să acopere și să apercă sub ele întregul acest popor, de grăniceri hotărâți și pietroși. Pictorul cu paleta și cu pensulele lui ședea zămbitor deoparte și arăta calea.

Emanoil Bucuța

5. SOCIOLOGIA ȘI PEDAGOGIA SATULUI.
Dare de seamă asupra lucrării cu acelaș titlu, prezentată ca teză de doctorat la Facultatea de Filosofie și Litere dela Universitatea din București, în 3 Februarie 1943, București, Edit. Prometeu, 1943, 454 pag.

I. Pedagogia satului este o latură a pedagogiei sociale. De aceea, pentru a-i înțelege rosturile trebuie să precizăm mai întâiu ce este aceasta din urmă.

Pedagogia socială a apărut ca un protest împotriva individualismului pedagogic, din necesitatea de a demonstra rolul societății în formarea omului. Ea ar putea fi socotită tot una cu pedagogia adulților, ceea ce ar fi o greșală, întrucât societatea întreagă e mai cuprinzătoare. O altă greșală ce s'ar face ar fi să o definim știința educației sociale: ar fi să-i dăm și un sens prea special, și ar fi să ignorăm și deosebirea dintre pedagogie și știința educației, pe care Durkheim a făcut-o în mod clar. Știința educației este o știință de constatare, mai mult o sociologie a educației; pedagogia este o știință aplicată, cum ar fi de pildă mecanica, — dar prin aceasta nu mai puțin știință. Deosebirea aceasta o socotim noi justă

între pedagogia socială și știința educației sociale.

Cu dezvoltarea sociologiei și precizarea obiectului său, ca o realitate de sine stătătoare, concretizată în unitățile sociale, pedagogia socială capătă și ea o semnificație mai precisă. În acest spirit credem a fi îndreptățiți să definim pedagogia socială ca o „știință care are drept obiect formarea omului în cadrul unei societăți date”, precum și „menținerea și promovarea diferitelor unități sau stări sociale prin conformarea și atașarea omului de anumite valori, isvorâte din nevoile societății însăși” (p. 3). Conform acestei definiții privim fenomenul educativ ca un fenomen de creștere a omului și a grupului social uman, iar pedagogia ca o știință aplicată, întemeiată pe sociologia educației.

În sfârșit o altă distincție putem face între pedagogia socială propriu zisă și politica pedagogică sau politica școlară. Distincția aceasta ține de înțelesul ce dăm idealului educației, care nu este altul de cât idealul social, tendința și direcția în care se dezvoltă societatea — „imaginea pe care și-o face societatea despre ea însăși, potrivit tendințelor ei de perfecționare, adică nevoilor de rezolvare a contradicțiilor existente în sânul ei” (p. 4). Societatea este un complex de tendințe deci un complex de idealuri tinzând spre un ideal unitar. Între acestea idealul Statului este și el unul, în concordanță sau în contradicție cu idealul general al societății. Pedagogia socială ține de idealul general al societății, politica pedagogică sau școlară de acela al Statului.

În ce privește satul, de care ne ocupăm în special în această lucrare, el este o formă distinctă de viață socială, cu structura și idealurile lui. El trebuie să-și aibă deci procesul său de creștere, atât a sa, cât și a tipului său de om. De aceea putem defini pedagogia satului ca știință a formării omului în cadrul satului, precum și a satului conform cu nevoile lui. Deosebim și aci între aspectul static al

pedagogiei satului, mai mult sociologic și între cel dinamic. De cel dintâi se apropie pedagogia tradițională a satului, de cel de al doilea pedagogia sa cultă. Între pedagogia tradițională și cea cultă este și trebuie să fie legătură însă, după cum strânsă legătură trebuie să fie și între acestea și politica școlară a satului. Numai o întemeiere a educației pe realități și o unitate în tendințe poate asigura o bună și sănătoasă dezvoltare a satului.

II. Care sunt metodele de cercetare a pedagogiei satului?

— Fenomenul educativ, așa cum îl privim aci este un fenomen de creștere spirituală, deci socială. În acest caz este firesc ca metodele întrebuițate de sociologie să le întrebuițeze și pedagogia socială. Dintre acestea metoda monografică este, de sigur, cea mai importantă, ea privind faptul social în totalitatea lui și în ceea ce are el mai real.

Sunt de făcut însă rezerve, în legătură cu valoarea metodelor sociologice pentru cercetări de pedagogie socială. În primul rând pedagogul social nu este ținut să facă el toate cercetările cu privire la unitatea sau starea socială care-l interesează. Pe cele mai multe i le poate împrumuta specialistul. El trebuie să-și dea seama de valoarea lor, să le poată verifica și să le poată vedea semnificația pentru educație. Personal va stăruii însă în cunoașterea fenomenelor cu mai adâncă semnificație educativă. Procedând așa el va da metodelor sociologice o utilizare cu adevărat pedagogică, iar metodei monografice în special una de monografie pedagogică.

— În sociologie se mai vorbește uneori și de posibilitatea aplicării metodei experimentale la cunoașterea legilor și faptelor sociale. În pedagogie această metodă este în adevăr posibilă și fructuoasă. Nu este vorba aci de cunoscutule experimente de tehnică pedagogică — acestea cu o semnificație socială numai indirectă — ci de experimentarea unor sisteme de educație, în care latura socială a educației este cea mai

evidentă. Asemenea experiențe s'au făcut mai de mult, dar cu intenție experimentală ele s'au făcut multe în ultimile decenii. Istoria lor este, în mare măsură, istoria pedagogiei sociale în ceea ce a adus ea mai de preț pentru știință. Făcând ei înșiși experiențe sau comentând experiențe deja făcute, un Durkheim, Natorp, Förster, Kerschensteiner și mai ales John Dewey au pus pedagogia socială între științele inductive cu adevărat. Alte experiențe — între care trebuie să punem pe cele legate de ideea regionalistă precum și pe cele făcute în România — au îndreptat pedagogia socială spre viața rurală și nevoile ei educative, alcătuind pedagogia satului. Lucrul acesta s'a întâmplat negreșit acolo unde însăși viața socială ducea la atari preocupări.

Astfel istoria experiențelor de pedagogie socială ne apare ca o anexă a metodei experimentale, iar pentru țări ca a noastră ca o anexă a metodei experimentale aplicată în mediul sătesc.

— În lucrarea de față am utilizat metodele arătate mai sus, cu acest înțeles. Am deosebit în studierea faptelor sau proceselor educative două laturi: a) cadrele fenomenului educativ, — legăturile lui cu tot ceea ce-l poate determina și b) problemele pedagogiei satului și anume cele mai de temelie.

III. Cadrele pedagogiei satului, prin comparație cu cele ale pedagogiei sociale în genere, sunt: cadrul geografic, datele biologice și psihologice cu privire la satean și structura economică și spirituală a satului. Deci: locul, sateanul și satul.

1. Vom începe cu mediul geografic: așezările satești și semnificația lor pedagogică. Elementul spațial ni se poate prezenta sub trei aspecte: spațiul pur fizic, spațiul economic și cel psihic.

Chiar spațiul pur fizic nu este fără importanță pentru formarea omului; căci nu este tot una a trăi într-o regiune sau alta, în spațiul fluctuant, prea puțin fixat al vânătorului

sau chiar al păstorului sau în aria fixă și mai restrânsă a plugarului. Cât despre spațiul economic acesta are o și mai mare importanță pentru om, aci fiind vorba de valori în strânsă legătură cu viața lui. În sfârșit, peste viziunea economică a spațiului se suprapune una de natură pur psihică. Acestuia din urmă i se dă chiar uneori o importanță exagerată; de aceea merită să fie discutat mai pe larg și redus la proporții juste pentru educație.

Este cunoscuta teorie a spațiului matrice, susținută la noi de Lucian Blaga, — idee de origină romantică. Teoria nu este lipsită de un fond de adevăr, dar sub forma exagerată sub care e prezentată, ea este chiar periculoasă. Viziunea spațială nu are în adevăr, drept singură sursă cine știe ce predispoziții ereditare, cât moștenirea culturală a unui anumit fel de a vedea și impresiile directe, culese din mediul real. Pentru educație ideea unui spațiu psihic matrice are astfel un mare neajuns: cultivarea ce pentru ea este o eroare pedagogică, pentru că este împotriva unui principiu biologic fundamental, — adaptarea la mediu. Școala satului are din contra datoria să cultive o viziune spațială potrivită vieții sătești, cu ocupațiile ei specifice.

Pe lângă aceasta, spațiul fizic, cel economic și cel psihic și cultural pot fi privite și ca niște grade deosebite ale modului de a vedea și cuceri spațiul. Fiecare treaptă superioară, nou apărută, a fost o depășire a celei anterioare mai primitive. Prin aceasta însă influența acesteea din urmă n'a fost anulată, ci transfigurată. Așa trebuie să fie și pentru școală. Spațiul fizic rămâne terenul solid — și la propriu și la figurat — pe care trăim și ne dezvoltăm. Lucrul acesta este cu atât mai adevărat pentru sat.

2. În ce privește elementul biologic uman, o justă interpretare a cercetărilor de până acum ne duce la concluzii asemănătoare. Biologic omul poate fi privit: ca speță (aspectul rasial), ca număr (aspectul demografic, — mai social),

ca puțințe de adaptare sau non-adaptare la mediu (aspectul sanitar, eugenic).

Biologii sunt înclinați de obicei să dea factorului rasial un rol exagerat, între Lamarck și Darwin optând mai mult pentru ultimul. Sociologii demografici au din contră un punct de vedere care anulează în parte pe cel rasial. Care este poziția cea justă?

În cearta dintre lamarkiști și darwiniști, deși Darwin pare să fie mai mult verificat, rațiunea nu poate renunța complet nici la explicații lamarkiste. Pe lângă aceasta știința ne dovedește că, la om, selecția și ereditatea nu pot avea numai un înțeles strict natural ca la animale, ci și unul social. În cazul satului românesc, cu o structură biologică așa de amestecată, un biologism strâmt ar fi și nejust și jignitor. El ar contribui la crearea unui complex de inferioritate cu totul dăunător din punct de vedere educativ.

Studierea atentă a aspectului demografic ne convinge mai mult de netemeinicia punctului de vedere pur biologic. Sociologii care s'au ocupat cu această problemă (Ida Hiwert și P. Franken, C. Gini etc.), ajung la concluzia că numărul și proporțiile indivizilor într'un grup sunt factori care pot influența speța, dezvoltând-o sau degenerând-o. Se susține chiar că grupurile de populație pot fi privite ca unități de viață, cu cicluri de dezvoltare asemenea oricărei ființe. Dacă pentru grupurile întâmplătoare lucrul acesta poate să fie puțin adevărat, este sigur că pentru sat el este în mai mare măsură.

Satul are în adevăr o structura demografică specifică. Se spune de obicei ca el e condamnat la o anumită densitate. Este sigur însă că în condiții de viață mai bune și cu o viață culturală mai ridicată, el poate să hrănească o populație mult mai mare și prin aceasta să-și mărească mult capitalul biologic. În sfârșit satul în genere se prezintă cu o proporție mai mare de tineri și cu tineri căsătoriți mult mai de vreme, ceea ce pentru același ca-

pital biologic este de o importanță deosebită. Tineretea biologică a satului are apoi și o semnificație educativă deosebită. Tineretul e doar materia educativă.

Valoarea biologică a omului se mai vede însă și în altceva, în sănătatea lui. Aceasta este un semn al gradului sau de adaptare la condițiile de viață înconjurătoare. Și cum areste condiții nu-s numai de ordin strict natural, ci și social, sănătatea trebuie privită și ea din ambele puncte de vedere. Unul privește trupul, altul sufletul. Înțelesul integral al sănătății, care este cel just, este sănătate corporală și sufletească laolaltă. Boala introdusă în unitatea ființei omnești, fie prin corp, fie prin suflet, influențează și restul. De aceea și măsurile trebuiesc luate în același sens. Ele măresc valoarea măsurilor de ordin cultural și educativ.

— Mijloacele pentru menținerea sănătății și mărirea capitalului vital uman sunt: asistența socială și educația sanitară. Asistența este oarecum exterioară; educația are un sens mai interior și de durată, și poate face mai mult. Ea poate da deprinderi și o conștiință bio-sanitară, care să vadă lucrurile cu ochi și mentalitate de om cult. Intemeindu-ne pe ceea ce mentalitatea țărănească actuală are bun și adaptat condițiilor sale de viață, putem să formăm un țăran cu posibilități mari de dezvoltare. Putem asigura satelor un tip biologic de satean vîguros și sănătos.

3. Să trecem acum la datele psihologice ale pedagogiei satului. Valoarea lor pentru educație este și mai evidentă.

Psihologic, pedagogia s'a întemeiat la început pe psihologia generală individuală. Când copilul a fost „descoperit”, ea s'a întemeiat pe psihologia infantilă, dar tot generală. Psihologia de azi, sub influența sociologice, a devenit și ea socială. Se studiaza azi sufletul colectiv, precum și diferitele tipuri psiho-sociale. Așa a ajuns să se studieze și psihologia vieții țărănești și a țăranului.

Două teorii mai importante pot fi distinse

cu privire la psihologia țăranului: una, asimilând-o mentalității primitive, o socotește un stadiu trecător în dezvoltarea psihică a popoarelor; alta, făcând aceeași confuzie, socotește totuși mentalitatea primitivă mistică un mod etern de comportare a sufletului omenesc.

Toate aceste teorii sunt clădite pe observații mai mult sau mai puțin sistematice, când nu sunt simple speculații. Alături de acestea au început însă să se facă și studii după metode strict științifice, iar rezultatele au început să se arate. După studiile puține de până acum sufletul țăranului poate fi totuși înfățișat în caracterele lui generale. Sufletul lui e mai nediferențiat, mai aproape de natură. Temperament vulcanic, nestăpânit îndeajuns de rațiune, deci emotiv, emotivitatea lui se structurează cultural în două sentimente mai importante: sentimentul naturii și cel religios. Acesta din urmă este frâna și suportul cel mai de seamă al vieții sale morale.

— Profilul său intelectual este asemănător: mai mult imaginativ de cât gânditor, cu o inteligență globală puțin diferențiată.

Țăranul este totuși altceva de cât un primitiv. Starea sa socială mai ridicată față de stări de viață pe care le-a depășit, precum și legătura cu stări care l-au depășit pe el, fac din el o ființă cu sufletul în transformare și mintea deschisă progresului. La noi aceasta situație este întărită și de existența unui tineret sătesc numeros și dinamic.

Se afirmă totuși că țăranul nu poate depăși un anumit nivel de înțelegere, nu poate ieși din orizontul său închis. El ar fi condamnat unor forme de viață și unui cadru mărginit practic. Când ar deveni mai teoretic ar înceta să mai fi ceea ce este. În această afirmație se confundă practicul cu empiricul, socotindu-se cultura numai teoria pură, — ceea ce e fals. În realitate cultura nu exclude aplicarea teoriei, practicul. Cultivarea aptitudinilor practice țărănești este firească, sănătoasă și poate da un țăran cult. Țăranul este

încălinat spre practică mai mult, dar experimental se poate adevăra că mintea lui este deschisă progresului, — ceea ce este esențial.

4. Ceea ce se poate spune despre satean se poate spune și despre sat, — despre structura lui economică și spirituală. Satul este și el o formă de viață mai aproape de natura.

— Economic, satul poartă pecetia unor așezări legate mai ales de elementul principal al economiei satești în studiul ci de azi: pământul și forma de proprietate. Elementul acesta determină viața satelor și Statelor cu temelie predominant satească. Dar influența lui se vede mai ușor în unitatea de bază a economiei satești actuale: gospodăria țărănească familială. Aci putem să vedem și natura așezărilor și să surprindem și tendințele lor de transformare. Și se poate în adevăr observa că gospodăria țărănească și cu ea satul în genere sunt la o răscruce. Deschis pieții capitaliste și în genere vieții din afara lui, el este deschis pentru schimbări.

Acest fapt este și o speranță dar prezintă și pericole. Slab pregătit pentru lupta în care se angajează, el poate ușor cădea în robia economică a orașului burghez. Ceea ce-l poate salva este o organizație economică potrivită și o educație economică în spiritul nevoilor lui. Lucrul acesta poate da cooperăția și educația cooperatistă sau, în orice caz, ceva asemănător. Nepotrivirea între realitățile economice ale satului și educația burgheză ce se face azi în școlile satului trebuie să înceteze.

— Spiritual, viața satului nu se poate prezenta cu totul altfel de cât se prezintă din punct de vedere economic. Limba țaranului, știința țaranului, arta și religia satului, ca și orânduiala sa politică, atâta cât este, se prezintă cu destule caractere de primitivitate, dar și cu tendințe — am putea spune chiar predispoziții — pentru forme și sensuri noi. Politicește s'ar părea — așa cum se și susține — că el este și rămâne oarecum decapitat. Orașul sau cetatea de care a ținut primitiv, mai apoi

orașul în genere au preluat asupra lor funcțiunea politică. Dar și politicește, ca și din celelalte puncte de vedere satul nu poate fi condamnat pentru vecie la o situație și un rol minor. Nevoia de progres a umanității îl cere altfel. Ridicarea satului precum și erijarea tot mai mult în arbitri între sat și oraș a metropolelor și a Statelor moderne vor ajuta aceasta schimbare. Ea este ajutată de asemenea de atmosfera și structura generală a satului cu ferestre deschise spre viitor — lucru pe care-l putem surprinde în mai toate manifestările și unitățile de viață ale satului și în primul rând chiar în familie.

În raportul dintre factorul economic și cel spiritual, urmarit dela apariția omului pe pământ și până azi, se pare că se poate stabili o tendință, cu caracter de lege aproape: pe câtă vreme cultura, materialul economicul și tehnicul se dezvoltă aproximativ rectilin, viața spirituală se dezvoltă în cicluri. Diferitele cicluri de viață spirituală apar și dispar: apar sub imperiul nevoilor economice și dispar când s'au îndepărtat de fircasca lor dezvoltare. Din acest punct de vedere satul pare însă să aibă un drum mai deosebit. La el se poate vorbi de un progres permanent și continuu, dar tot odată, până acum, foarte lent. Linia sa dreaptă se explică de sigur, între altele și prin faptul că viața sa spirituală nu s'a departat niciodată de temelia sa economică firească. Aceasta legătura trebuie să se pastreze și în viitor. Trebuie să fim convinși că manifestările culturale materiale și spirituale stau într-o strânsă dependență, iar educativ, o educație pur spirituală străina de anumite condiții economice date sau în proaste condiții economice este cu totul nefirească, dacă nu imposibilă.

IV. După ce am analizat cadrele pedagogiei satului, determinantele fenomenului sau procesului educativ sateesc, putem să abordăm fenomenul însuși și problemele mai importante ce se pun în legătura cu el. Aceste probleme sunt:

problema ridicării satului, ca problema generală, problema pedagogiei tradiționale a satului, pedagogia cultă a satului și formarea cadrelor îndrumătoare.

1. Problema ridicării satului este astăzi de mare actualitate, atât în statele agrare, cât și în celelalte. Ea are două laturi, deopotrivă de importante: una politică, alta educativă.

a) Politic satul se sbate să se ridice, cum poate mai bine, în complexul de categorii sociale care-și dispută cele mai bune locuri. În acest sbucium și lupta el are aliați și adversari, iar, pe plan ideologic, toate frământările acestea se încheagă în curenți și doctrine. Un exemplu, în acest sens îl oferă însăși țara noastră.

La noi, în cursul secolului trecut, clasa burgheză în ascensiune, a căutat la început alianța satului. După ce ea însăși s'a întărit însă și-a schimbat atitudinea. Clasa vechilor boeri, din contra, încercând o curbă coboritoare, a căutat o apropiere — e drept, mai mult sentimentală — de țărănime. Atitudinea aceasta, reprezentată prin curentul junimist s'a prelungit în semănătorism și gândirism, exponenți ai claselor de mijloc, cu poziție neclară. Muncitori, neorganizați și fără o conștiință a stării lor au avut la noi o atitudine care a putut fi calificată de utopică. Numai poporanismul a rămas ca un exponent hotărât și precis al satului. El are, în adevăr toate caracterele, dar și unele contradicții doctrinare, — manifestări desigur ale unor stări sociale asemănătoare și nediferențiate complet.

Politicește satul își caută o unitate pentru a se putea afirma din nou cu tarie. Factorul politic are, în ridicarea lui, un rol foarte însemnat. Privit dinlauntru el trebuie să însemne libertate de exprimare pentru sat, — autonomie culturală; privit din afară el trebuie să însemne acordarea unui sprijin, de care satul acum, la început, are nevoie. Fără acest sprijin eforturile pur educative cu proprii forțe n'ar putea să ducă la rezultate prea mari.

Statul însă trebuie să vină cu acest ajutor, pentru că e în interesul lui s'o facă.

b) Pe latura pur educativă ridicarea satului se pune ca o necesitate de a forma un sat și un satean, la înălțimea timpului, din toate punctele de vedere: biologic, economic și spiritual. Din necesitatea cultivării elementului uman, în cadrul vieții sociale, în sensul acesta integral, s'au pătruns în parte de aceasta chiar și preocupările mai unilaterale. Acest înțeles îl au, de pildă, apariția igienii sociale și aceea a agronomiei sociale. Experiența însă dovedește că acțiunea trebuie să fie cu adevărat integrală. Ea trebuie dusă simultan pe toate aceste laturi. Noi ne-am străduit să arătăm insuficiența igienii sociale și agronomiei sociale.

Nu vom putea avea un satean biologic altfel, dacă în același timp nu-i vom ridica nivelul de viață economică, precum și pe acela al modului său de a vedea. Și la fel și pe celelalte laturi.

Acțiunea culturală în masele țărănești a ajuns cu greu la această concepție. Ea a pornit de la un punct de vedere propagandistic, de „luminare” a satelor. Această concepție luminstă nu putea merge prea adânc. Nu prin cuvântări se poate angaja satul la muncă pentru propria sa transformare, ci prin acțiune proprie. Iar în această opera trebuie să se pornească nu dela teorii, ci dela realități.

2. Pedagogia tradițională a satului este o altă mare problemă între problemele de educație ale satului. Realitatea ei este uneori contestată, alte ori este subestimată. Adevărul nu poate să iasă de cât dintr-o cercetare atentă.

Pornim dela adevărul sociologic și chiar biologic, că funcția educativă este o funcțiune primară, care trebuie căutată înapoi chiar dincolo de speța umană. Pentru om ea are însă un sens mai adânc decât pentru animale, — și anume unul de natură culturală. Înseamnă prelucrarea experienței de la o generație la alta, — aceea experiență pe care omul n'o poate trans-

mite pe calca credității. Educația tradițională mai ales este aceea care ajută la depășirea biologicului, prin ridicarea omului deasupra propriei sale făpturi.

Ni se poate face însă obiecția că tradiție și educație sunt doi termeni deosebiți. În definiția educației intră de obicei un element intențional, de care tradiția ar fi lipsită. Noi credem că distincția care se face între tradiție și educație este mai mult de ordin metodologic. Între ele, în fond, nu este de cât o deosebire de grad. Viața socială fără conștiință, fapta socială fără intenție, fără sens, este de neconceput. Obiceiurile, tradițiile — și cu ele tradiția educativă — sunt pentru societate ca deprinderile pentru individ. Ele se petrec cu o mai slabă participare a conștiinței, de cât inovațiile și, în genere, faptele calificate de conștiințe; dar, în orice caz, nu pot fi socotite ca inconștiente.

În pedagogia cultă, cea dintâiu întrebare ce ne-o punem este aceasta: ce putem crede despre posibilitatea educației? În ce privește pedagogia tradițională ne putem întreba: ce crede poporul despre puterea educației? Nicăieri nu se găsește mai bine răspunsul la această întrebare ca în proverbe. Dar, cercetând proverbele ne vom afla în fața unei dificultăți. Întocmai ca în istoria filosofiei sau în istoria pedagogiei vom găsi și aci exprimate toate opiniile posibile, dela cele mai favorabile, până la cele mai nefavorabile putinței educației. Socotim aceste contradicții isvorite, cel puțin în parte, din însăși contradicțiile vieții populare și sătești. O atitudine medie și dominantă, una și aceeași pentru orice sat nu există. Pentru fiecare caz ea trebuie cercetată și noi credem că simpla impresie nu-i suficientă pentru aceasta, ci cercetarea atentă cu mijloace științifice, cum ar fi metoda chestionarului sau a testului de atitudine. O astfel de cercetare ne va arăta de sigur cât crede săteanul unui sat dat în propria sa perfecționare, ceea ce nu-i fără importanță pentru educație; după cum ne mai

poate arăta cât de mult datorește pedagogia cultă celei tradiționale.

A doua problemă mare a pedagogiei tradiționale, prin comparație cu cea cultă, este problema idealului. Sociologic, idealul este icoana unei societăți despre ea însăși. El se manifestă în curente de opinie, dar se concretizează și în instituții. Idealul satului este concretizat în instituțiile sale tradiționale. Încadrarea satului în ele este o necesitate constrângătoare, dar, pentru el, ea este și un ideal. El îi simte și vede folosul.

Aceasta nu înseamnă însă că satul educativ este strict conformist. Structura sa proprie, cu tendințele ei, precum și relațiile cu alte forme de viață îi deschid și alte orizonturi. Toate acestea fac pe sătean sensibil la cerințele progresului, ceea ce, din punct de vedere psihologic se poate dovedi chiar experimental. Dacă el se arată totuși bănuelnic uneori față de cultură, aceasta se datorește faptului că, nu odata, cultura a fost instrument de oprimare a lui, din partea altor categorii sociale.

În sfârșit, o altă problemă importantă a pedagogiei tradiționale este aceea a metodelor educative. Ea are în adevăr nu numai idealul ei, ci și metode proprii, ceea ce este firesc. Dacă idealul este quintesența societății, metodele la rândul lor sunt subordonate idealului. În sens social și legate de idealul educativ, metodele cele mai generale ale educației sunt pedeapsa și recompensa, — sau, în alți termeni autoritatea și atașamentul, sprijinite pe instinctul imitației. Ele sunt corespunzătoare constrângerii și atașamentului la grup, cele două caractere definitorii, după Durkheim, ale faptului social. În viața tradițională a satului ele sunt evidente, fără controversele pe care le întâlnim în pedagogia cultă. Recunoașterea lor simplă este întărită de moravurile patriarhale ale satului.

Principiile și spiritul pedagogici tradiționale s'au născut și s'au dezvoltat, în adevăr, în strânsă legătură cu etica fiecărei societăți. Această

etica a ținut întotdeauna de structura unității sociale de temelie. Ea a fost mai întâiu clanul, forma primitivă a familiei; au fost după aceea alte forme de familie, în care s'a transformat cea dintâiu. Numai când alături de sat a apărut orașul, cetatea, a apărut și o etică venită din afara satului și cu ea și pretenții educative din afară.

Aceasta pretenție s'a manifestat mai întâiu sub forma religioasă. Și templul antic și biserica creștină au venit cu această intenție asupra satului. Este cunoscută lupta bisericii creștine în primele secole cu satul. Mai târziu satul s'a convertit și biserica a devenit una din instituțiile sale. Ea este acum aliata satului și luptă pentru menținerea spirițului tradițional. Nu tot așa stau lucrurile cu școala. Aceasta este o instituție a pedagogiei culte, neîncadrată complet încă în viața satului.

3. Intre pedagogia tradițională și cea cultă sunt deosebiri de făcut, dar o linie precisă de demarcație nu există totuși. Intre deosebiri două sunt mai de seamă: a) pedagogia cultă este și a fost legată mai mult de idealurile păturilor conducătoare, singurele beneficiare din plin de avantajele culturii superioare; b) pedagogia cultă are o istorie, pentru că și clasele conducătoare au una.

Pentru sat, singura instituție educativă, care ține de mentalitatea cultă superioară, este școala primară. Și încă, ea reprezintă abia elementele acestei culturi și nici nu-i bine încadrată în structura satului.

Istoria școlii primare și starea ei de azi în diferite țări ne arată cât de greu a pătruns ea în masele populare, mai ales la țară. Și azi ea se găsește într-o stare de vădită inferioritate la sate și, în general în Statele agrare. Aceasta ține de însăși poziția minoră a satului față de oraș.

O anchetă a Biroului Internațional de Educație, din 1936, găsește, în diferite țări, următoarele diferențe între școala satului și aceea a orașului: școlaritate mai redusă la țară în u-

nele țări, în altele reducerea anului școlar, în sfârșit, în altele, un orar deosebit sau o altă distribuție a concediilor. În conformitate cu tot ce am arătat până aci, noi socotim că o bună școală sătească trebuie să se bazeze pe următoarele principii: a) **egalitate absolută de tratament**, între școala satului și aceea a orașului; b) **adaptarea școlii sătești la mediu și la spiritul vremii**; c) **o bună organizare administrativă**, care să permită școlii sătești o bună întrebuințare a tuturor resurselor sale materiale.

Aplicarea acestor principii ne duce între altele la ideea că școala primară nu este suficientă pentru nevoile noi de educație ale satului. Satul are nevoie și de școli de un nivel mai înalt: școli țărănești, școli superioare țărănești, cu timpul poate și adevărate universități ale satului. Aceste școli sunt absolut necesare pentru susținerea unei atmosfere de cultură și crearea elementelor conducătoare ale vieții culturale sătești. Satul mai are nevoie apoi și de o activitate culturală în afară de școală și de vârstele cărora se adresează școala, — activitate care să angajeze tot satul în această direcție. Din nevoia aceasta au luat naștere la început așa numita activitate „extrașcolară” legată de școala primară; iar azi ideea mai cuprinzătoare a muncii pentru cultura poporului.

Activitatea culturală purtată în afară de școală are azi deja o experiență și și-a fixat unele metode de lucru. Aceste metode sunt: a) cuvântul vorbit, prin viu graiu, iar astăzi și prin radio, b) cuvântul scris, — cartea, publicația periodică, biblioteca; c) spectacolul: serzătorii, teatru, cinematograf, concerte; d) demonstrația practică. Fiecare dintre acestea și-au fixat treptat și o tehnică tot mai perfecționată, de care nu ne mai putem lipsi.

Urmărind istoria activității culturale, din ultimile decenii, vedem că aceasta a trecut prin trei stadii mai importante: a) **stadiul organizării de instituții centrale**, cu specialiști sau numai binevoitori, care „coboară” din filan-

tropie culturală la sate; b) stadiul activității „extrașcolare” legată de școala primară; c) stadiul întemeierii unei instituții proprii în sat, cu scop cultural integral. O astfel de instituție este Căminul Cultural sau o instituție asemănătoare.

Căminul Cultural, este, în adevăr ceva deosebit și de primele instituții centrale, pentru că stă în inima satului, și este deosebit și de școala propriu zisă. El este, am putea spune, o școală permanentă și generală de învățământ ocazional și activ, o instituție de cultură și educație integrală a satului.

Prin școli sătești de grad mai înalt și prin Cămine Culturale, viața satului poate fi, în adevăr, schimbată. Aceste instituții pot deveni adevărate „aparate elevatoare” ale satului pe teren cultural. Ele vor putea crea un sat potrivit vremii și la nivel de egalitate și înțelegere cu orașul. Lucrul acesta va folosi și raporturilor dintre sat și oraș. Primenirea orașelor prin sate se va putea face și ea atunci firesc. În acest proces elementele sătești autohtone vor putea înfrunta pașnic concurența elementelor venite din alte părți, cu aer de colonizatori.

4. Acțiunea educativă și-a avut întotdeauna agenții ei purtători de funcțiune educativă. Este drept că la început, în familiile mari primitive, funcțiunea educativă era oarecum difuză, împărțită între părinți și cei mai bătrâni. Cu vremea însă s’au ales elemente tot mai specializate. În linii generale, funcțiunea educativă s’ar precizat tot mai mult în strânsă legătură cu cele două caractere ale vieții sociale: constrângerea și atașarea la grup. Pe cel dintâi îl reprezintă mai cu seamă profesorul; pe cel de al doilea exponentii tineretului, la o vârstă când ei pot s’o facă.

Cel mai vechi profesor al satului, cu funcțiune precisă de educator, este, de sigur, preotul. Tipul cel mai complet al acestuia este preotul creștin: convertitor, educator și dascăl, așa cum a fost definit de cel mai mare pe-

dagog creștin din primele veacuri, Clement Alexandrinul. Mai târziu, cu evoluția vieții religioase, a evoluat și funcțiunea lui, manifestând o continuă tendință de adaptare. Treptat însă, alături de preot a apărut și profesorul sau învățătorul specialist. Cu acesta din urmă mai ales, preotul uneori a conlucrat, alte ori se afla în conflict, reprezentând interese sau chiar mentalități deosebite.

Educatorul de profesie a apărut mai întâi ca „pedagog”, în familiile înstărite, pentru instrucțiunea pe care n’o pot da părinții. Cu timpul el și-a căpătat independență, scoțând pe copil din familie, — mai ales pe aceia ai claselor de mijloc. La țară însă el a pătruns cu foarte mare greutate. Multă vreme aci, funcțiunea lui a fost îndeplinită, după cum se știe tot de preot sau de cântărețul bisericesc. Aceasta se potrivea și cu starea de spirit a satului.

Astăzi învățătorul sătesc este un tip din ce în ce mai conturat, deși nu întotdeauna unitar privit. O tipologie a lui este de făcut și ea ar fi absolut necesară, pentru a se găsi și tipul cel mai adecvat satului. Acest lucru trebuie să se stabilească însă nu deductiv, nici după impresii fugitive, ci atent și cu aparat științific, — ceea ce e posibil.

Odată stabilit acest lucru se poate trece la probleme de ordin mai practic ca aceea a pregătirii acestui tip de învățător. Această ni se prezintă cu următoarele fețe: selecția profesională, formarea profesională, păstrarea învățătorului la țară, crearea în sat a unui mediu în stare să țină pe învățător la înălțimea culturii și problemelor timpului. Este vorba de un învățător capabil, cu vocație sau cel puțin aptitudini, pregătit și încadrat satului. Sociologia și pedagogia științifică trebuie să concure deopotrivă la formarea lui.

Dar problema mai are o latură. Pedagogia satului cu instituțiile noi cerute de ea — școli și instituții culturale adecvate — pretind o pregătire îngrijită și pentru alte elemente

cu rosturi educative în sat. În adevăr, medicul sătesc, agronomul, silvicultorul etc., precum și tineretul intelectual sătesc în genere, pentru rosturile lor educative în sat au nevoie de pregătire pedagogică în acest sens. Alături de aceștia nu trebuie apoi să uităm pe așa numiții fii ai satului”, — cci ce s’au ridicat din sat și mai pot avea încă vreo influență asupra lui. Existența lor a dus deja la oarecari considerații și teoretice și practice, dar, științific, problema rămâne încă deschisă. Ceeace este lămurit însă este că, pentru normala și buna dezvoltare a satului, nici aceștia, după cum nici un element cu vreun rost educativ în sat, nu se poate abate dela principiile găsite ca juste pentru orice educator. Recrutarea sau legătura lor cu satul, la întâmplare, poate să fie altfel nu mai nefolositoare, dar chiar păgubitoare. Nimeni nu are dreptul mai ales să se erijeze în sat ca patron sau protector al satului, ci, modest și simplu să se încadreze satului, muncii și aspirațiilor lui culturale.

V. Și acum concluziile. Din toată cercetarea întreprinsă, credem a putea afirma, în câteva puncte, caracterele mai generale ale pedagogiei satului, problemele și perspectivele sale în viitor.

1. Cel dintâiu lucru pe care socotim că-l putem afirma este acesta: satul are o misiune proprie și permanentă, a sa, care pare a fi una de regenerare și nou avânt, nu numai pentru el, ci și pentru umanitate în genere. Pentru aceasta el cere drept egal la cultură cu orașul. Prin ridicarea lui culturală, s’ar restabili, pe un plan superior, echilibrul și unitatea culturală primitivă a omenirii. Lucrul acesta este posibil; dar, în starea de azi a satului, este nevoie de sprijin, asemănător cu protecția ce se dă copilului. Acest sprijin trebuie să-l dea Statul și se pare că el începe să înțeleagă acest lucru, în multe părți.

2. Progresul uman este, în primul rând, progres cultural. Acest lucru este adevărat chiar și pentru latura biologic umană, — ceeace e-

vidențiază și mai mult importanța și rosturile educației. O bună educație pentru sat nu se poate face însă la întâmplare. Ea trebuie să țină seama de unele principii, dintre care mai însemnate sunt:

a) Acțiunea educativă trebuie să pornească dela cunoașterea științifică a satului și fenomenului educativ satesc.

b) Acțiunea trebuie potrivită mediului satesc astfel cunoscut, precum și culturii timpului (localism educativ).

c) Metodele de lucru în acțiunea pedagogică sătească, trebuie să fie metode active, în spirit social, respectând principiul activității spontane, autonome. Așa sunt comunitățile de muncă școlară și Căminul Cultural.

d) Activitatea educativă sătească trebuie să accentueze latura practică a educației și învățământului, fără a se confunda însă practicul cu empiricul, așa cum se înțelege adese ori.

3. Progresul uman, în corelație cu dezvoltarea științei, reclamă o raționalizare și perfecționare a tehnicii muncii țărănești. Aceasta înseamnă introducerea mașinismului la țară. Căci mașina potrivită trebuie socotită ceea ce este de fapt: o prelungire culturală a puterilor omului, o cucerire și adaptare a forțelor naturii prin minte.

4. Educația în epoca mașinismului trebuie să pregătească pe sătean pentru înțelegerea și mănuierea mașinii. Școala de azi este, din acest punct de vedere, în urma vremii sale și de aceea inadecvată. Educația a străbătut în trecut următoarele faze, în această privință:

a) Faza familială, caracteristică popoarelor primitive și în care țăranul se mai găsește în parte;

b) Faza uceniciei, în care s’a intrat odată cu stabilirea micilor meserii și care este mai specializantă;

c) Faza școlară, cu aspect intelectualist, caracterizată prin predominarea cărții, necesară claselor conducătoare.

Viitorul este al școalei practice politehnice,

școală potrivită tuturor categoriilor muncitoare iar școala țăranului va fi și o ramură a acesteia. Ea va avea nevoie de o pedagogie specifică a sa. Așa conceputa pedagogia satului are de sigur un mare viitor, de care va fi legat viitorul Statelor de țărani și prin aceasta acela al omenirii în genere.

Stanciu Stoian

6. CERCTARI ASUPRA MAGIEI LA ROMÂNII DIN MUNȚII APUSEINI. — Teză de doctorat, su ținută la Facultatea de Filosofie și Litere de la Universitatea din București în 17 Iunie 1942. București. Institutul de Științe Sociale. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică. Sub tipar.)

Lucrarea pe care o prezentăm este rezultatul unei cercetări făcute la teren în vara anului 1939 în cadrul unei echipe monografice a Institutului de Științe Sociale — Regionala Cluj.

Regiunea cercetată este formată din circa 40 de sate din plasele Iara și Baia de Arieș din județul Turda.

În ceea ce privește problemele studiate, data fiind complexitatea lor, ne-am mulțumit să ne ocupăm numai cu aspectele principale ale magiei.

Astfel în partea întâia a lucrării intitulată „Viziunea magică” cuprinzând trei capitole: 1) Spațiu, magie, mitologie; 2) Timp, șansă, număr și 3) Vieață, tehnică, medicină, am încercat să schițăm coordonatele viziunii despre lume văzută în perspectiva magică în comparație cu perspectiva științifică și filosofică. Aceste coordonate sunt: spațiul, timpul, numărul și vieața. Reconstituirea și analiza acestei viziuni este făcută în special din elementele magiei difuze, comune întregului sat (credințe, superstiții, datini, obiceiuri, expresii, vrăji, povești, etc.), constituind o prezență de fiecare zi. Am avut ocazii să cităm un bogat și interesant material cules din Munții Apuseni în legătură cu „întâlnitul” în drum. cu locurile

„rele”, „oprite”, „indicate” sau „sfinte”, cu direcțiile în spațiu și mai ales interesante experiențe mistice în legatura cu geografia mitologică a smeilor, ielelor, vâlcii, pricoliciilor, vârcolacilor și șolomonarilor. În legatura cu timpul am aratat valoarea magica a diferitelor momente din ceasurile zilci rasaritul soarelui, după sfințit, miezul nopții, etc.), sau a zilelor săptămânii. precum și a marilor sarbatori, care reprezintă un fel de concentrare a timpului magic. Atât spațiul cât și timpul sunt considerate în mentalitatea magica numai din punct de vedere calitativ, singur „numarul” produce uneori un fel de cantificare a timpului. În aceeași perspectiva a calitativului și neomogenului este privita și vicața omeneasca cu determinantele ei magice dela naștere, rituri de inițiere, nunta și înmormântare, toate marile momente ale vieții fiind însoțite de practici magice. Tehnica magica mai apare cu aceeași constanță în munca de ficcare zi, în ocupațiile țăranului și omului primitiv deopotriva, precum și în medicina populara.

În partea a doua a lucrării intitulata „Vrăjile” cuprinzând capitolele :1 vrăjile, 2 mana, 3) superstiție și mitologie, am aratat cum în grupurile sociale, de pilda în cadrul unui sat sau al unei regiuni, apar anumite elite magice, vrăjitorii, care dețin în mai mare măsură secretele acestei lumi organizata dupa ei în perspectivă magica. Ei caută sa descopere legile magice și să le întrebuițeze spre folosul lor sau al semenilor. Aceasta tehnică magică specializată sau individualizata o reprezintă vrăjile. Materialul din Munții Apuseni e bogat în exemple în legătură cu ocupațiile primitive: vânat, pescuit, albinărit dar și în creșterea vitelor, agricultură sau alte ocupații. E interesantă de asemenea întrebuițarea matrăguni într’o serie întreagă de vrăji: joc, dragoste, îndrăgît, măritat, urât, ș. a., precum și vrăjile făcute în interesul colectivității: provocarea ploilor, alungarea furtunilor și combaterea magică a ciumei.

În legătură cu personalitatea vrăjitorului, materialul cules din Munții Apuseni aduce o seamă de sugestii asupra rolului de „creator” pe care îl are în diferite vrăji, indicând în același timp considerația pe care o are vrăjitorul în cadrul grupului social (admirație, dispreț, ocolire, relații, etc.), precum și anumite raporturi, de obicei de adversitate, ce există între diferiți reprezentanți ai elitei magice.

În capitolul despre *mană*, care reprezintă un fel de individualizare a ideii sau substanței magice am căutat să pătrundem cât mai adânc într-o lume de legi și fenomene prin excelență magice, lume ce trăiește încă cu o deosebită vigoare în satele Munților Apuseni. Tot în legătură cu problema manei, am descoperit anumite relații, un fel de simbioză spirituală, între superstiție și mitologie. Superstiția în interesul conservării întrebunțează caracterul plasticizant al mitologiei, camuflându-se adesea în dosul diferitelor povestiri verosimile din punct de vedere magic, dar ireale.

În partea a treia intitulată: „Descânțele” cu capitolele: 1) *agenții magici*, 2) *descântatul* și 3) *descânțele*, ne ocupăm de individualizarea tehnicii magice prin procedeul descântatului. Aici se aduc o seamă de rezultate experimentale din care se poate vedea că descântătorul este și el o individualitate creatoare, că descânțele nu se transmit în mod mecanic pe cale inițiativă, ci prin participare activă a personalității respective. Temele descântedelor nu variază numai de la sat la sat, dar și de la informator la informator, chiar și atunci când descântecul a fost învățat de la aceeași persoană. Se constată de asemenea că un descântec prezintă unele schimbări chiar la același informator, când este înregistrat la anumite intervale de timp. De aceea *formula orală* (descântecul) nu poate fi studiată „în sine”, fără informatorul respectiv.

În capitolul despre *Agenții magici* se dau o seamă de date referitoare la numărul și proporția descântătorilor (bărbați și femei) chestio-

nați în Munții Apuseni, despre vârsta lor, dela cine și cum au învățat descânțele, ce plată primesc, cum se comportă în timpul anchetei și cum sunt văzuți de lumea satului.

În capitolul despre *descântat* se arată timpul când se descântă, obiectele și substanțele întrebuințate în ritual, diferite acțiuni săvârșite în timpul descântatului, numărul de câte ori se repetă în descântec și atmosfera în care se descântă.

În ultimul capitol despre *descânțele* (formula orală) se arată motivele principale ale formulei, temele descântecelor, precum și observații despre formulele tip, variante și versiuni.

În *Concluzii* am subliniat importanța studierii elementelor magice pentru cunoașterea satului românesc, atât în interes pur științific cât și practic pentru pedagogia și politica națiunii. Acest studiu însă nu mai poate fi făcut după vechile metode folkloristice și vechea concepție în care superstițiile erau considerate simple supraviețuiri, relicve ale trecutului mort, ci ele trebuie privite ca elemente vii, active în mentalitatea satului, integrate într'un tot organizat, care este *viziunea magică* asupra lumii. De aceea e necesară o perspectivă în care *organicul* și *funcționalul* să se bucure de atenția cuvenită. Permanența în conștiința umană a unei predispoziții magice bazată pe afețele dorință, teamă, speranță, — este de asemenea un implicit fundamental și necesar în studiul fenomenelor magice.

Gh. Pavelescu

7. PORTUL ȘI INDUSTRIA CASNICĂ TEXTILĂ ÎN MUNȚII APUSENI. — Cu 120 fotografii, 23 schițe, 6 cartograme, 2 diagrame și 1 hartă. — Teză de doctorat susținută la Facultatea de Filosofie și Litere dela Universitatea din București în 1 Iunie 1943. București, Institutul de Științe Sociale, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, 1944, 255 p.

Lucrarea noastră face parte din cercetările

inaugurate de „Institutul de Științe Sociale al României” de sub conducerea d-lui Prof. D. Gusti. Ea este rezultatul cercetărilor noastre din vara anului 1939, în Munții Apuseni, întreprinse din inițiativa d-lui Prof. Dr. Iuliu Moldovan, directorul Regionalei Cluj.

Cu Munții Apuseni s’au ocupat numeroși cercetători: geografi, istorici, filologi, etnografi, folkloriști, economiști și sociologi. Cât privește problemele ce ne-au interesat — portul și industria casnică textilă — trebuie să amintim că ele n’au fost studiate în deajuns și în mod științific, nici în alte regiuni ale țării.

Regiunea studiată de noi cuprinde Valea Arieșului, dela Buru la Baia-de-Arieș, cu afluenții săi din partea stângă: valea Poșegii, a Ocolișului, a Ocolișelului, valea Ierii și valea Hășdatelor (43 sate).

Această regiune dela picioarele Muntelui-Mare (1827 m.) a oferit un admirabil loc de izolare pentru un important număr de locuitori, grupați într’un mănunchiu de sate: Ocoliș, Runc, Ocolișel, Poșaga, Sălcuia, Lunca și Vidolm, care formează o regiune unitară. Acesta este nucleul de viață arhaică, în care economia casnică se găsește până astăzi aproape sub forma ei autarhică inițială. Acest fapt ne-a permis să studiem și să stabilim tipul unui port regional de o mare vechime și altă dată de o mare răspândire. În această regiune izolată singura deschidere este spre Est, de-a-lungul văilor ce coboară din munte. Ele au oferit o permanentă circulație între munte și vale, contribuind la crearea unui element uman omogen. Dar tot aceste văi au format mai târziu porțile de intrare pentru elementele străine, care au circulat pe valea Ierii — arteră principală între Cluj și Turda — în vederea exploatărilor forestiere. Acest fapt a contribuit în mod însemnat la procesul de prefacere, ce a avut loc în satele din marginea răsăriteană a regiunii cercetate. Ele constituiesc terenul pe care noi am putut urmări etapele de evoluție a portului, în cadrul desfășurării istorice, stabilind

epocile și zonele de influență, care au fost decisive și pentru regiunea muntoasă. Formele de amestec rezultate, cât și cele degradate, chiar dacă nu mai pot reprezenta o valoare națională, pot duce însă la importante concluzii, pentru evoluția portului în timp și răspândirea lui în spațiu.

În ceea ce privește industria textilă, care formează prima parte a lucrării noastre, ne găsim în prezența uneia din puținele regiuni în care se mai poate vorbi de o industrie casnică textilă, în adevăratul înțeles al cuvântului. Ea își păstrează până astăzi aproape toate caracteristicile esențiale: a) Se produce în cadrele gospodăriei, începând cu materia primă și sfârșind cu cele mai perfecte obiecte de industrie casnică textilă; b) Materialul principal pentru industria casnică textilă, în regiunea noastră, este lăna și cânepa. Alături de cânepă se mai cultivă în cantitate redusă și inul; c) Uneltele care se întrebuințează la pregătirea produselor de industrie casnică textilă, de asemenea sunt lucrate în gospodărie, sau, în caz mai rar, de meseriașii satului. Trebuie să accentuăm importanța unor instalații foarte vechi, ca ștezele și vâltorile, care sunt făcute în întregime din lemn, de către anumiți ștezeri — puțini la număr — care au învățat acest meșteșug din bătrâni. La aceste instalații, destul de perfecționate, orașul nu contribuie cu nimic, nici ca material și nici ca mână de lucru. În general putem spune că tehnicile și instrumentarul întrebuințat la toate operațiile de prelucrare a produselor de industrie casnică, se caracterizează printr’o mare vechime, simplitate și totodată ingeniozitate; d) Se produce numai pentru nevoile gospodăriei. Firește cele spuse mai sus sunt valabile astăzi pentru o regiune limitată, ce cuprinde satele din munte. În satele din regiunea de dealuri, contribuția orașului și a mâinii străine este din ce în ce mai însemnată.

În ceea ce privește portul, se poate spune că în general el reprezintă cea mai vizibilă notă

specifica a unui popor. Fiind strâns legat de viața poporului, portul nu este decât una din nenumaratele sale forme de a se manifesta. Cunoscut și înțeles, el poate fi o prețioasă contribuție la studiul ființei noastre etnice și rămâne un valoros patrimoniu național. La noi el a fost privit numai sub raport etnografic și artistic. Dar un port popular pune probleme mult mai complexe decât cele de natură descriptivă. Tocmai forma lui de viață socială, cu anumite procese și tendințe, ne va pune în adevărata lumină studiul portului nostru popular.

Portul se prezintă sub un îndoit aspect. În primul rând însemnează îmbrăcăminte și în al doilea rând podoabă. Ca îmbrăcăminte, este o formă de adaptare la mediu, născută din nevoia de a apăra corpul. Ca podoabă, este o expresie a felului în care poporul a știut să rezolve această problemă. Portul din regiunea cercetată de noi constituie până astăzi unul din cele mai caracteristice porturi populare românești. El se mai păstrează încă neschimbat într'un grup de sate mai izolate: Ocoliș, Runc, Ocolișel, Poșaga-de-Jos, Poșaga-de-Sus, Sălciua-de-Jos și Sălciua-de-Sus. Altădată însă se găsea în toate satele din regiunea cercetată de noi, fiind reprezentat și astăzi, sporadic, prin unele piese care au supraviețuit. În trecut trebuie să presupunem că acest port — cu mici variante — a avut o răspândire și mai mare, cuprinzând regiunea centrală a Transilvaniei, dela Muntele-Mare din Vest, până la Muntele Bedeleu în Sud și până la poalele Munților Rodnei și regiunea superioară a Mureșului, în Nord și Est.

Portul se împarte în două mari capitole: portul femeiesc și portul bărbătesc. Caracteristica portului femeiesc o formează găteala capului și piesele de îmbrăcăminte, care surprind dela distanță prin formă și culoare. Un păr mai mult de culoare închisă, împletit în două „cosițe”, întărite și îngroșate cu păr artificial, înconjoară urechile și se încolăcesc spre ceafă.

„Năframa” neagră, legată ușor pe frunte, întregește acest ansamblu al capului caracteristic unei neveste. Iar alături de ele întâlnim fețiștele cu „chica” lăsată ușor pe tâmpla dreaptă și sfârșind în „coada” de pe spate, sau cu surprinzătoarea „murună” ce le înconjoară maiestos toată fruntea. Și peste tot apar fetele mari cu pletele pe tâmpile, pururi neacoperite. Specificul portului femeiesc îl dă „zadia” roșie, cu patru-cinci dungi transversale, cu înguste motive colorate. Prinsă ușor de mijloc, zadia atârnă în spate, contrastând cu „șurțul” negru, lucrat, din față, și fondul întreg alb al „cămășii” și „poalelor”. Pe deasupra sunt încinse cu o „frâmbie” îngustă. Cămașa se distinge prin „ciupag” cusătura caracteristică ce acopere pieptul femeii. Mănecele sunt largi, încrețite în dreptul cotului și cu „fodorul” mare. Această „cămașă cu ciupag”, pe cale de dispariție, cedează locul unui alt tip de cămașă „cu cheițe”. Cămașa rămâne albă, având doar cusăturile de culoare galbuie deschisă ale cheițelor și gulerului. Pentru vreme rece piesele obișnuite sunt „pieptarul” și „cojocul” sau „tundra” și „frișcăul” din pânură. În trecut s'a purtat și „gluga”. Ansamblul se completează prin încălțăminte arhaică a „cioarecilor” și „opincilor”. Piesele vii ale portului, împreună cu cele care au aparținut unui trecut de cca 100 de ani, aflate încă în lăzi, precum și informațiile bătrânilor, ne-au servit la studiul amănunțit al portului într'o perioadă de cca 200 ani. Ținând seamă de elementele fundamentale ale pieselor: materialul, croiul, cusăturile și tehnica, s'au putut stabili diferitele tipuri și variante. De pildă la cămașă — care oferă o mare variație — se pot distinge patru tipuri: 1) Cămașa cu ciupag; 2) Cămașa bătrânească; 3) Cămașa cu cheițe; 4) Cămașa cu pene, tipuri ce se confundă cu o clasificare după vârstă.

Portul bărbătesc ne dă dreptul să spunem că înainte de a fi un port local, el este un port românesc, specific oamenilor de munte

în general. Incadrat în acest cerc unitar, portul bărbătesc este alcătuit din: „cămașe” largă încinsă la mijloc, „cioareci” strâmți pe picior și „opinci”. Ele corespund în așa mare măsură utilului, încât artisticul imprimat pe marginea lui abia formează mici diferențieri locale. Tipul vechiu de port se distinge prin cămașa cu „barbi” și „clini” și cusăturile puține făcute la guler și marginile mânecilor largi.

Din studiul nostru se pot trage câteva concluzii generale asupra evoluției portului și proceselor de dezvoltare. 1) Orice port popular se prezintă ca un întreg viu, care trece printr-un proces de evoluție. Procesul de evoluție constă din anumite etape, în care se disting aceleași elemente esențiale, imprimate doar în mod deosebit, dar totdeauna pe același raboj etnic. 2) O piesă veche, care corespunde numai utilului și deci de cele mai multe ori este redusă la elementar, nu se supune influențelor străine. 3) O piesă de îmbrăcăminte este influențabilă în aceeași măsură în care pe marginea utilității ei îngăduie dezvoltarea artisticului. 4) O piesă veche când pierde din frecvență dispare sub formă ocazională. 5) Când o piesă de port arhaic ajunge să se amestece cu forme străine, este pornită iremediabil pe calea dispariției. 6) O influență străină care nu se încadrează pe linia de continuitate a elementelor vechi locale, apare numai ca o modă de scurtă durată, ce nu reușește să câștige tot terenul și dispare în scurt timp. 7) Când se împrumută o piesă străină, ea este adaptată formelor vechi locale.

Asistăm astăzi la mari prețacări pe tot întinsul țării. Când vrem să desprindem specificul nostru etnic și legătura continuă cu gila

noastră, ne isbim permanent de lipsa studiilor analitice fără de care nu se poate face sinteza atât de necesară pentru a înțelege și caracteriza specificul național în toate domeniile vieții sociale. Insuficiențele cercetărilor fragmentare de până acum nu ne îngăduie să tragem concluzii generale asupra portului popular la Români. Și cât de elocvente și necesare totdeauna ar fi extensiunea studiilor de natura aceasta, în primul rând în Transilvania — care ne oferă cea mai mare variație a tipurilor de port — și apoi în toată țara. O reprezentare cartografică a circulației pieselor, ne-ar indica precis direcția influențelor și originea lor. Prezența aceluiași element în diferite colțuri ne-ar descrie cercul cultural al unei anumite epoci, care s'ar determina singur. Și tot ce ar rămâne după ridicarea straturilor suprapuse, ar apărea asemenea cetăților de veche civilizație, scoase la lumină prin săpături.

Lucia Apolzan

8. VICTOR ION POPA: Un sat de răzăși din Fălciu — Dodești¹⁾.

În programul de lucru al Echipelor studențești, trimise la sate de către Fundația Culturală Principele Carol, a intrat, în vara anului 1935, și o așezare de răzăși din Fălciu. Au fost aleși Dodeștii, comună așezată la 10 km. de gara Banca, 27 km. de orașul Bârlad și la obârșia văii Jigălia, pârâiaș care curge paralel cu Bârladul, și cam la 10 km. spre răsărit de el, vărsându-se în apa Ialanului, al doilea afluent de seamă al Prutului.

Satul se află așa dar, drept în capătul de miază-zi și apus al județului Fălciu. Între dealuri înalte, ridicate până aproape de 400 de metri, și povârnișuri aspre și grele, care sco-

1) Publicăm textul unei conferințe ținută la Societatea de Radiodifuziune în anul 1935, de către D-l Victor Ion Popa, care, în afară de preocupările sale artistice, este și un cercetător al satului românesc. Incadrat în acțiunea științifică și culturală a Fundației Regale Mihai I, D-sa a condus timp de doi ani, cu excepționale rezultate și cu mult avânt, echipa studențească din satul Dodești, (Fălciu), imbinând cercetarea monografică cu acțiunea culturală. Conferința de față este o scurtă dare de seamă a rezultatelor cercetărilor sale din acel sat.

boară în scurt până la 210 m. cât s'a mîsurat în fundul văii din sat.

Regiunea a fost cîndva plină de codri butuți de fiare; „Ursoaia” și „Valea Căprioarei” sunt nume care o dovedesc. Arată ca o hliza verde ce desparte capatul Bugeagului basarabean — întins din marginea Cetății Albe până aici, — de valea goală a Bârladului.

Astăzi din acești codri, pomeniți în hrisoave pîna la 1850 n'au mai rămas decît trei petece de verdeață: pădurea Făgădaului, a Ursoaiei și Valenilor.

Așa dar se poate spune ca, e un ținut uscat și primejdut de secetă, ca și Bugeagul întreg — lucru prea bine dovedit în seceta aspră a ultimilor ani, și mai ales în vara lui 1935 de adevărat pârjol, — deși valea Jigalei propriu zisă, este o vagaună bine adăpostită vînturilor dinspre miază-noapte, și s'a aratat prielnică viilor — pîna la filoxerare — și pomilor — pîna la gerul din 1928, care i-a uscat pe de rînd.

Va să zică, pe de-o parte dealuri pline de ogoare — dar bîntuite de secetă, — iar pe de alta, o seliște — sau vatră a satului — și megieșii prietenoase. În deosebirea aceasta vom găsi biziuită toată viața satului de acum, de ieri, și de multe veacuri în urma, de cînd pomenesc hrisoavele de el. Ba poate mai departe încă.

Într'adevăr, pe opcina de apus, am aflat chiar în vara aceasta, o așezare Geto-Dacică din preajma anului 100 înainte de Hristos; iar cum urme de vîsărie se găsesc și în fundul văii Dodeștilor, n'ar fi de mirat dacă așezarea din creastă și cea din poală s'ar dovedi izvorîtă una din alta, ca o mutare spre adăpost.

Așa dar, locurile acestea au cunoscut viață și întocmire omenească încă de acum 2000 de ani. De s'a prelungit așezarea aici, ori s'a făcut alta nu se știe. Locul e destul de apărut ca să nu fi fost nevoe de părăsire totală, și

se prea poate ca Dodeștii, pe care îi găsim ca localitate însemnată în vremea lui Alexandru cel Bun, să fie urmarea firească a vetrelor preistorice din deal.

De unde vine numele Dodești, iarăși nu se știe. Dodea, Dodu și Dode, au fost destui prin ținutul Fălciului, de au lăsat numele lor la văi, păduri și dealuri. Se bănuiește a fi nume Maramureșene — aduse la descălecarea de Dragoș, Balce și Sas, — ceea ce ar ridica adevărata întemeiere a satului între Domniile lor de la 1288—1360. Drept este că numiri Maramureșene — sau ungurești — mai sunt prin preajmă; Tămășanii, Făgădaul, Vadul Ungurului. Dar nu-i mai puțin adevărat că pe moldovenește „tamăș” înseamnă: „opritoare care se pune la butoi”, iar „a dodei” înseamnă: „a ține la strîmtoare, a îngheși”.

Mai apoi, satul apare într'un act de vânzare, încheiat în 1495 la Iași, față fiind Divanul și însuși Ștefan cel Mare. În originalul care se crede pierdut — și pe care l-am adus cu noi — se zice „Dodeștii unde au fost Ștefan”. Ce Ștefan va fi fost acesta nu se poate ști: Ștefan Tamăș, Ștefan Dodca, Ștefan, judele de Bârlad, sau poate mai degrabă Ștefan din neamul Giumătate, care stăpînea valea Bârladului cu amîndouă coastele ei pe vremea lui Alexandru cel Bun. Pare mai probabil acesta, fiindcă în sat se afla și o vale a Oanei, — adică a lui Oană. Ori în neamul Giumătate se afla și un Oană, care și-a întins stăpînirea pînă aici.

Actul din 1495 arată ca vînzători pe nepoții a doi preoți: Scolofindie și Dragomir, frați. Acești vînzători dăduseră cu cîtva timp înainte o parte din spre Ialan — lui Toma Tricolescu, care și-a zis Salce, după locul pe care îl cumpăra, întregind moșiile Tricolesților de pe Ialan și legîndu-le cu cea a lui Dragotă Tămășanul, fratele lui Tricolici, vornicul de Vaslui.

Cumpărătorii din 1495 ai Dodeștilor sunt: Negrilă Medeleanu și nepoții lui: Petre, Pitiul,

Drăgălina, Nicoară și Toader, din care curând, nu rămâne decât Drăgălina.

Așa dar, răzășii de care vorbim sunt Medeleni, și purced din Medelean, bătrânul, ce va fi trăit prin 1400 și și-a legat numele de atâtea sate moldovenești.

Drăgalina a avut un baiat, Andrieș. Acesta a avut trei fii: Popa Mereuță — sau Măriuță, — Boboc și Stahi, trăitori pe la 1600. De la Popa Mereuță a rămas în sat o „Fântână a Măriuței”, iar de la Boboc numele unui deal: „Dealul lui Boboc”. Stahi n’a avut copii și și-a dat partea lui Boboc.

Așezarea pe care o găsim și acum desenată prin ulițele satului, arată limpede această împărțire în trei „Bătrâni” — cum i se zicea. Intr’adevar două uliți pornesc în evantai, ca două raze, din buza râpei unde se află piața. Ca o întărire a celor spuse, e însași așezarea neamurilor din cei trei bătrâni. Astfel, pe când într’unul găsești neamurile Bozna și Coreanu, în celălalt dai numai de neamul Popa, Danailă și Sălăvăstru. Aceasta e nu numai o dovadă a mentalității răzașești, care nu îngăduie vânzarea către venetici și neînrușiți, decât numai când nu se află nici o cumetrie și nici un răzaș doritor să cumpere, — dar dovedește și curgerea rândurilor de oameni, arătând că neamurile Popa, Danailă și Sălăvăstru pornesc din Popa Măriuță, iar Bozna și Codreanu din Boboc. În acest fel, se alcătuește una din cele mai mari spițe de neamuri ce se află în țara românească și, negreșit, unica pentru un neam de simpli răzăși.

Intr’adevăr ei se pot lăuda nu numai că purced din 1400, dar mai ales că au cartea în sânge încă de la Popa Mereuță, care a adus rasa preoțească în neam și a înscăunat-o prin fiul lui, Preotul Constantin, lăsând-o ca un fel de poruncă pentru toate rândurile de vieți următoare. Roadele acestei porunci se pot ușor vedea în cele peste 200 de familii cu numele „Popa” care trăesc în sat, sau au plecat din el, toți fiind cărturari și mai cu seamă neo-

bișnuitul procent al știutorilor de carte, care nu te uimește așa de mult prin cei 83 la suta știutori dintre bărbați, cât prin faptul că între oamenii trecuți de 50 de ani, afli peste cincizeci la sută cari nu numai știu ceti și scrie, dar iubesc cetitul și sunt în stare — cei mai mulți — să ție strana în Biserică.

Negreșit, s’ar putea vorbi foarte mult despre trecutul acestui sat, în care mentalitatea și cursul vieții s’au păstrat cu desăvârșire nestricate.

Intr’adevăr, răzășia Dodeșteană nu îngăduie și n’a îngăduit nici o încălcare a moșiei ei, ci s’a ținut dărză chiar în fața celor mai hrăpăreți dintre boerii locului: Costacheștii, cari stăpâneau de jurîmprejurul satului pe la 1700. Mai mult încă au dus procese grele la Divan, cum a fost unul prin 1840, și au făcut cu neputința așezarea unui boer în sat. S’au pas-trat liberi în răzășiile lor.

Firește, această dragoste de libertate i-a pedepsit crunt mai târziu, la împrăștiere, căci, lipsindu-le loc alăturat, li s’au împărțit pământ tocmai pe „Holobăț” la 17 km. depărtare de sat; adică pe ogoare, al căror lucru cere zilnic, peste timpul trebuitor muncii, înca opt ceasuri, cheltuite numai cu drumul.

Astfel, pământul acesta, nu mai îngăduie nici măcar lucru temeinic la viile care, au fost cândva, singurul izvor de venituri.

Numai că, aceasta se petrecea înainte de filoxeră, pe vremea viței indigene, care aici, în minunatul pământ prielnic din valea Oanei, dădea vin pe care se băteau negustorii, alergând tocmai de la Târgoviște ori de la Giurgiu. Pe timpul acela așa dar, ogorul nu avea nevoie să aducă decât ce trebuia casei și vitelor.

Astăzi, totul e răsturnat. Viile, plantate cu producători direcți, au fost o amagire scump plătită. Vinul lor groaznic nu mai are nici prețul costului de pământ nelucrat, și astfel cele două hectare de viță indigenă care se mai găsesc încă în sat răsărită din nou, după de-

prinderea cu filoxera, stau ca o dureroasă muștrare. Și o dureroasă ispită inutilă. Sunt prea săraci bieții oameni să replanteze.

Și totuși, între toate aceste greutăți răzășul a rămas răzăș. El își cunoaște mica lui noblețe și se poartă după cum crede că i se șade a se purta. E prea lipsit să-și mai îngăduie scumpețea vechiului strai răzășesc, acea frumoasă și largă dulamă albastră, făcută din postav turcesc, înflorat cu găetane negre. Ba i-s scumpe până și ciubotele cu botforii galbeni rășfrânți, ori căciula cu fund de postav albastru. Iar fiindcă totuși nu i se cade a se îmbrăca întocmai ca un țăran de rând, își cumpără de la târg ghetete — căci trebuie să umble încălțat — își ia stofuliță eftină — de-și tocmește surtuc — și poartă pălărie, ca boer ce este.

Femeia, minunată și pricepută țesătoare nu mai pune război pentru rochia largă, cu piepți și fără mâneci, care seamănă aidoma cu vestmântul Domnițelor din ctitoriile de Biserici; țese doar pânză pentru cămăși. Incolo, numai câteva bătrâne de mai au în fundul lăzii — brașovenești sadea, — câte o rămășiță din frumusețea severă a țesăturii lucitoare cu alb și cafeniu închis, brăzdat în dungi înalte și subțiri. Iar stofa fustei de toată ziua, încrucișare nobilă de roș și negru, e trecută învelitoare de pat, fiindcă se face prea greu ca să fie ruptă de purtare... Târgul dă eftin, măcar oă ține puțin, ceea ce dă...

Și-așa, lipsa aduce lipsă și necheltuiala la vreme duce la risipă.

La risipă și — firește — la pelagră. Numai că iată ciudățenia: cele mai multe cazuri nu sunt între oamenii săraci cu adevărat, ci între cei cu stare. Va să zică nu i-a adus aici lipsa, ci teama de lipsă.

Și cu asta iată-ne în una din cele mai însemnate caracteristici ale lor. Trăesc cu o veșnică spaimă a zilei de mâine, ceea ce, în me-

leagul lor vlăguit nu mai poate fi păcat vrednic de osândă. De osândă sunt mai degrabă ceilalți, cei care trebuiau să le arate că este înțelegeră pentru durere și pentru foamete. În sfârșit, că nu mai sunt mărginiți la ei înșiși, ca pe vremea când erau o așezare aciuată între codrii plini de jigăanii cu dinții răi, ci pot găsi lesne o ureche plecată la suferința lor.

*

Incolo, înfățișarea satului este foarte curată. Casele scilicet de curățenie femeiască, dar ogrăzile sunt uscate. Ariile mănâncă degeaba aproape 30 de hectare de loc, care s'ar putea înflori sau îmbrăca în tarlale de zarzavaturi, dacă izvoarele n'ar fi slabe și ar da apă destulă. Așa însă, și mai ales pe o secetă ca acum, când după câteva căldări tulburi, nu mai poți scoate nici una întreagă, nu prinde decât puțină verdeață și prea puțini pomi roditori.

În schimb se prinde salcâmul. Ba acela se prinde așa de groaznic de bine, încât a năvălit peste tot, decând cumințenia oamenilor a oprit măcinarea râpei prin plantații dese și îngrijite.

Ulițele sunt înguste și așa de întortochiate încât le simți cum s'au tăiat pe fața aceleiaș gospodării desfăcute între moștenitori. Vechimea lor o măsoară cu adâncimea la care s'au mâncat și nu-s puține cele care intră la un metru jumătate în pământ, de-ți par mai degrabă șanțuri largi, făcute pentru șuroirea repede a ploilor.

Casa răzășească veche se făcea din ceamur, adică pământ bătut, cu pereți groși de peste o jumătate de metru. Azi se face din vâlătuci. Se acoperea cu strujani, pae și trestie. Azi, cele mai multe au tablă, iar celelalte o visează. Avea odae mare, odăiță și tindă, ferestre de-o palmă, din beșică de bou. Azi, au cel puțin două odăi mari și o tindă, ferestre din ce în ce mai mari... Gardurile de nuele

pier și cresc în locul lor garduri de scânduri... Intr'un cuvânt gospodăria vrea să fie frumoasă, după obrazul răzășului, iar nu după punga lui.

„Răzășul leagă ciubota cu sfoară, dar n'o leapădă, ca să poată bate talpa de pământ”, așa e o zicală în Dodești.

Iar când, după o încăerare între flăcăi, am întrebat pe un bătrân ce s'a petrecut, acela mi-a răspuns mânios:

— „Un păcătos de venetic a cutezat să dea într'un răzăș!”

Veneticul se întâmpla să fie însă student, iar răzășul, flăcău ca ori care altul din sat.

Și astfel cred că se înțelege prea bine ce dărză este conștiința sângelui răzășesc, și pentru ce se simte datorare numelui ce-l poartă.

Satul nu avea primărie și nici se zbuciuma să-și facă. Nu era nepăsare de treburile obștești, ci socoteala că aceste treburi se puteau împlini fără forme, așa cum s'au împlinit totdeauna prin pașnicii — împărțitori de drep-tate — instituție moldovenească, dispărută odată cu înființarea primăriilor, — sau mai târziu, prin bătrânii satului, care și astăzi mai sunt chemați să rupă o tocmeală, sau să hotărăască într'o ispașă.

De aceia puține procese au eșit înaintea autorităților, fie chiar cele mai mărunte, cum e primarul. Iar grija de o casă a primăriei a rămas mai prejos decât grija de fântâni sau de Biserică. Căci, Biserica — mica lor Biserică — făcută din vălătuci — și totuși încă în picioare după mai bine de o sută de ani, nu s'a putut surpa, datorită tocmai acestei griji.

Și într'adevăr, când e vorba de Biserică, răzășul dă fără să se întrebe dacă are de unde.

Carte se învăța odinioară la strană, lângă dascăl, sau la Bârlad, până la 1870 când s'a făcut școală în sat. De atunci și până azi, școala crește mereu, odată cu numărul copiilor ajunși la vremea cărții. Au chiar o grădiniță de copii.

Starea sănătății e mult mai bună decât s'ar părea. Afară de câteva cazuri de pelagră și câteva de malarie — aduse de la Holobăț — oamenii trăesc neturburați. Se pare că se hrănesc mai bine decât e obiceiul la sate, pentru că mănâncă tot laptele, toate ouăle și păsările pe care le au, în afară de carnea care se mai tae și de brânza oilor. Și apoi înălțimea le dă o atmosferă tare și bună, care — cum singuri spun — „ține loc de mâncare”.

Asta face să nu se vadă urme de degenerescență cum ar fi firesc într'o localitate unde căsătoriile se fac așa de des între neamuri și pe o scară așa de întinsă, încât e de mirare când afli doi oameni neînrușiți.

*

Dar câte n'ar mai fi de spus despre satul acesta cu bărbați mândri, cari păstrează până astăzi în ochii lor albaștri ceva din licărirea îndepărtată și cețoasă, pe care o bănuim a fi fost în neobosiții călăreți moldoveni ce țineau calea tătarilor năvălitori pe Ialan.

Păstrează privirea și grija de cal, socotit și acum altminteri decât celelalte vite ale gospodăriei. Căci și acum, calului i se face grajd aparte, ocrotit, cu ușe și ieșle, ca pe vremea de demult, când trebuia bine ținut, acest tovarăș al luptei, adică al adevăratei vieți.

Și câte n'ar mai fi de spus despre satul acesta cu femei neobișnuit de harnice și curate, care își vâruiesc casa la câte două săptămâni, lipesc prispa după fiecare călcătură neîndemnată, hrănesc copiii bine, de îi au grași și frumoși ca în puține părți ale țării, muncind tot odată la câmp alături de bărbați, după ce i-au spălat și le-au dat de mâncare.

Căci, în orice ungher al vieții acestor oameni, e o mărturie de înțelegere deosebită a trecerii prin lume. O afli deopotrivă în te-meinicia creștinismului lor nezdrușcinat de nici o îndoială și nici o rătăcire, în păgânismul priveghiului cu chiote, cântece și joacă, lângă mor-

tul care trebuie să ducă lui Dumnezeu, vestea că cei de jos sunt fericiți, ca și în înțelegerea de care dau dovadă când simt că-i îndrumează un gând bun și fără interes.

Iar aceasta lamurește de ce s'a izbutit ca în 80 de zile să-i stârneasă la muncă și să-i facă a înfăptui atât de multe lucruri și atât de însemnate pentru sat, cum sunt primăria, dispensarul, clopotnița, cum sunt podurile și fântânile. Nu le voi înșira aci. Se

vor găsi arătate limpede și precis în Expoziția Echipelor. Dar toate câte s'au făcut, sunt acum ale lor, ale răzășilor. Și sunt lauda lor. Adică lauda celor de azi, și mai presus de toate, lauda celor mulți și uitați, cari au trudit cinci sute de ani și mai bine, să păstreze într'o văgăună povârnită a Moldovei mele, un neam de oameni cu dreaptă înțelegere și ascultare la porunca sângelui subțiat din ei.

PUBLICAȚIILE ȘCOALEI SOCIOLOGICE DELA BUCUREȘTI

— BIBLIOGRAFIE —

Suplimentul I

Dăm aci primul supliment la „Publicațiile Școalei Sociologice dela București”, bibliografie apărută în volumul „Indrumări pentru monografiile sociologice”, publicat de Institutul de Științe Sociale al României în 1940.

Suplimentul cuprinde publicațiile aparute ulterior datei de Iunie 1940, când a fost încheiată prima lucrare, cât și cele care ne-au scăpat atunci.

Ca și în prima parte, materialul a fost clasificat după sistemul Școalei dela București.

I. TEORIE GENERALĂ ȘI CURSURI

— GOLOPENȚIA, A.: Insemnare cu privire la definirea preocupării ce poartă numele de geopolitică. (Anuarul Societății Studenților în Geografie, Soveja, X-XI (1937-38), p. 110-116).

— GUSTI, D.: La Science de la réalité sociale. Introduction à un système de sociologie, d'éthique et de politique, Paris, Les Presses Universitaires de France, 1941, in-8° mare, 220 p.

— GUSTI, D.: Știința și pedagogia Națiunii, Buc., „Academia Rom.”, 1941, in-4°, 26 p. + 5 tabele + 3 hărți (Memoriile Secțiunii Istorie, Seria III, Tom. XXIII. Memoriul 22, (publicat și în Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 359-374).

— HERSENI, TRAIAN: Sociologia rurală, București, „Institutul de Științe Sociale al României”, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică condusă de D. Gusti, Note și Comunicări,

1, 1941, in-8° mare, 32 p. publicat și în Revista de Filosofie, XXVI (1941, nr. 1-2, p. 26-55).

— IERSENI, TRAIAN: Sociologie și administrație (Ministerul Afacerilor Interne, Buletin publicat sub îngrijirea Oficiului de Studii, Documentare și Statistica, 1942, nr. 3, p. 469-476).

— IONICĂ, ION I.: Cadres de la vie régionale roumaine. Communication préparée pour le XIV-e Congrès International de Sociologie qui devait avoir lieu à Bucarest, 1939, Bucarest, 1940, in-8°, 16 p. (publicat și în Archives pour la science et la réforme sociales, XVI (1943), p. 13-23).

II. ISTORIA DOCTRINELOR, DARI DE SEAMĂ ȘI DISCUȚII

— * Activitatea științifică a prof. Petre Ștefănuță (Sociologie Românească IV (1942, nr. 7-12, p. 567-568).

— APOLZAN, LUCIA: Lucia Apolzan. Portul și industria casnică textilă la Românii din Munții Apuseni. Teză de doctorat. (Sociologie Românească, V 1943, nr. 1-6, p. 334-337).

— BOTIȘ, EMIL: Un deceniu de activitate a Institutului Social Banat-Crișana (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 599-606).

— CHITULEA, P.: Cercetări monografice în comuna Cetea, jud. Alba. (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 232-234).

- CONEA, ION: **Ion Cnea. Clopotiva, un sat din Țara Hațegului.** Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 627-629).
- FOCȘA, GH.: **Gh. Focșa. Sate inundate în Argeș.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 632-633).
- FOCȘA, GH.: **Gh. Focșa. Satul model.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 633-634).
- GOLOPENȚIA, A.: **Banatul într'un dicționar german.** (Revista Institutului Social Banat-Crișana, IV (1936), Ianuarie-Martie, p. 41-49).
- GOLOPENȚIA, A.: **Cercetările monografice ale echipelor regale studențești.** (Căminul Cultural, IV (1938), nr. 11, p. 600-602).
- GOLOPENȚIA, A.: **Anton Golopenția și dr. D. C. Georgescu. 60 sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 629-630).
- GUSTI, D.: **Virgil N. Madgearu și Institutul de Științe Sociale al României.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 551-557).
- GUSTI, D.: **Insemnări. A) Cunoaștere. Știința (sociologia) Națiunii. Comentarii la studiul „Știința și pedagogia Națiunii”. B) Acțiune. Etica și politica Națiunii.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 658-688).
- IERSENI, TRAIAN: **Petre Andrei.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 562-565).
- * **L'Histoire et l'activité de l'Institut de Sciences Sociales de Roumanie.** (Archives pour la science et la réforme sociales, XVI 1943), nr. 1-4, p. 299-307).
- * **Institutul de Științe Sociale. Proiectul de program de activitate al secțiunilor.** (Sociologie Rom., IV (1942), nr. 7-12, p. 570-599).
- **Institutul de Științe Sociale al României: 25 ani de publicații 1919 — 1944,** București, „Institutul de Științe Sociale al României”, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, condusă de D. Gusti, Note și comunicări, I, 1944, in-8° mare, 139 p.
- MACRI, ȘTEFAN: **Drăguș — Viața unui sat românesc.** Societatea de mâine, VII (1930), nr. 6, p. 102).
- MICU, CONSTANTIN: **O anchetă monografică asupra depopulării Banatului.** (Revista Fundațiilor Regale, V (1938), nr. 8 p. 454-459).
- PAPADOPOUL, D.: **Campania monografică din anul 1943 în satul Fântâna Domnească (Mchedinți).** Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 270-275).
- PAVELESCU, GH.: **Gh. Pavelescu. Cercetări asupra magiei la Românii din Munții Apuseni. Teză de doctorat.** (Sociologie Românească, V 1943, nr. 1-6, p. 333-334).
- POPESCU, AURELIAN: **Cercetări monografice la mănăstirea Secul-Neamț.** (Sociologie Românească, V 1943), nr. 1-6, p. 278-281).
- STAHL, II. H.: **Culegeri de folklor. „Anuarul Arhivei de Folklor” și „Culegătorul”.** (Convorbiri Literare, LXVII (1934), nr. 4, p. 346-349).
- STAHL, H. H.: **Folklor importat și folklor patriotic.** (Convorbiri Literare, LXVII (1934) nr. 2, p. 179-180).
- STAHL, II. H.: **O însemnare germană despre răzășii basarabeni.** (Geopolitica și Geistoria. I (1941), nr. 1, p. 103-106).
- STAHL, H. H.: **H. H. Stahl. Nerej, un village d'une région archaïque.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 623-627).
- STAHL, H. H.: **Un seminar de monografie sociologică.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 608-611).
- ȘTIRBU, TH. AL. și PETRE ȘTEFĂNUCĂ: **Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 606-608).
- STOIAN, STANCIU: **60 Sate Românești Vol. I. Populația.** Ed. Institutul de Științe Sociale al României, 1941. (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 630-631).
- STOIAN, STANCIU: **Asociația pentru studiul monografic al județului Ilfov.** (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 275-278).

— STOIAN, STANCIU: Stanciu Stoian. *Sociologia și pedagogia satului. Teză de doctorat.* (Sociologie Românească, V (1943), hr. 1-6, p. 323-333).

— ZAMIRFESCU, ION: Ion Zamfirescu. *Spiritualități românești.* (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 634-637).

III. METODĂ ȘI TEHNICĂ DE LUCRU

— GOLOPENȚIA, ANTON și ION VEVERCA: *Problemele agriculturii românești. Indreptarul lucrărilor seminarului pentru doctorat al Prof. Virgil Madgearu.* (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 507-521).

— Indrumări pentru monografiile sociologice, redactate sub direcția științifică a d. Prof. D. Gusti și conducerea tehnică a d. T. Herseni de Biroul Cercetărilor Sociologice din Institutul de Științe Sociale al României, București, „Institutul de Științe Sociale al României”, 1940, in-8° mare, 500 p.

— IRIMIE, CORNEL: *Metoda monografică și tehnica de lucru; Problema întregului ceremonial (obiceiuri la naștere-botez, obiceiuri la nuntă-cununie, obiceiuri la moarte-înmormântare); Calendarul spiritual și de muncă (sărbătorile de peste an — în special cele dela Crăciun și Anul nou),* (în Indreptar pentru campania de cercetări din vara anului 1943. Institutul Universitar pentru Cercetarea Transnistriei, Odesa, 1943, p. 5-19).

— STAHL, H. H.: *Cum se face numărătoarea oamenilor.* (Căminul Cultural, I (1935), nr. 4, p. 115-119).

— STAHL, H. H.: *Cum se strâng obiectele pentru muzeu.* (Căminul Cultural, I (1935), nr. 9-10, p. 316-317).

— STAHL, H. H.: *Rostul cercetărilor monografice pentru Cămin.* (Căminul Cultural, I (1934), nr. 1, p. 8-9).

— STAHL, H. H.: *Rostul cursurilor de vară pentru învățători.* (Școala și Viața Ilfovului, I (1933), nr. 5, p. 12-14).

— URSU, N.: *Indreptar pentru culegerea cântecelor populare cu bibliografie asupra folclorului muzical românesc.* (Revista Institutului Social Banat-Crișana, X (1942), Mai-August, p. 494-515).

IV. MONOGRAFII SOCIOLOGICE

V. CADRUL COSMIC

— DUNĂRE, N. M. și MAURA DUNĂRE: *Problema apei la Oarja.* (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 429-433).

VI. CADRUL BIOLOGIC

— GEORGESCU, D. C.: *Populația în vicața economică a României.* (în Enciclopedia României, vol. III. Economia Națională, București, 1939, p. 41-62).

— GOLOPENȚIA, A.: *A fost Transilvania în veacul al XVIII țintă sau punct de plecare de migrații românești?* (Geopolitica și Geoistoria, I (1941), nr. 1, p. 90-97).

— POPESCU, ION GH.: *Mișcarea populației în ultimul secol (1835-1934).* (în vol. Studii monografice. Aspecte din vicața unui sat din Țara Hațegului, Clopotiva — extras din monografia Clopotiva, publicată de Institutul de Științe Sociale al României, București, „Tiparul Universitar”, 1940, p. 5-66).

— 60 sate românești cercetate de echipele regale studențești în vara 1938. *Anchetă sociologică condusă de Anton Golopenția și dr. D. C. Georgescu. I. Populația,* București, „Institutul de Științe Sociale al României”, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică condusă de D. Gusti, Sociologia României, 4, in-4°, 143 p.

— FĂCĂOARU, I.: *Compoziția rasială a satelor din jud. Turda (rezumat).* (Buletin eugenic și biopolitic, XIII (1942), nr. 9-12, p. 416-417).

— GEORGESCU, D. C.: *Rasele Europei.* (Vremea, Crăciun (1937), p. 10-12).

— GEORGESCU, D. C.: *Structura etnică a*

țărilor vecine. (Parlamentul Românesc, I (1936) nr. 5).

— ADAM, IONEL: **Puericultura în Ohaba-Bistra.** (Revista Institutului Social Banat-Crișana, X (1942), Ianuarie-Februarie, p. 101-107).

— MARIAN, MIA: **Igiena socială a copilului în Ohaba-Bistra.** (Revista Institutului Social Banat-Crișana, X (1942), Ianuarie-Februarie, p. 127-129).

VII. CADRUL PSIHIC

—

VIII. CADRUL ISTORIC

— BURACU, CORIOLAN: **Cronica istorică a Almăjului.** (Revista Institutului Social Banat-Crișana, IX (1941), Ianuarie-Aprilie, p. 33-47; Mai-August, p. 176-186; Septembrie-Deceembrie, p. 283-288; X (1942), Ianuarie-Februarie, p. 58-78; Martie-Aprilie, p. 225-235).

— COȘBUC, A.: **Obârșia satului Leșu.** (Arhiva Someșană, 1932, nr. 16, p. 100-116).

— COTOȘMAN, GIL.: **Din trecutul comunei Ohaba-Bistra. I. Originea cuvântului Ohaba.** (Revista Institutului Social Banat-Crișana, an. X (1942), Septembrie-Deceembrie, p. 620-629).

— GROFȘOREAN, C.: **În Țara Dacilor.** (Revista Institutului Social Banat-Crișana, VIII (1940), nr. 27, p. 1-12; nr. 28-29, p. 97-114; IX (1940), nr. 30, p. 268-282; nr. 31-32, p. 364-379; X (1940), nr. 33-36, p. 417-432).

— SERAFIM, GH.: **Impărțirea pe moșii și pe trupuri de moșie a satului Negoești-Mehedinți.** (Sociologie Românească, III (1938), nr. 1-3, p. 32-35).

— STOIANOVICI, T. AL.: **Un funcționar sătesc: pomojnicul.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 485-493).

— STAIL, H. H.: **Boerii pașoptiști și problema agrară.** Floarea de Foc, II (1933), nr. 1. p. 5).

— STAIL, H. H.: **Ipoteza sociologică gre-**

șită a croului eponim. (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 23-43).

— STAHL, H. H.: **L'Organisation collective du village roumain.** (Mélanges D. Gusti, Archives pour la science et la réforme sociales, XIII (1936), p. 456-469).

IX. MANIFESTĂRI ECONOMICE

— BĂRBAT, AL.: **Structura economică a satului în Drăguș, un sat din Țara Oltului (Făgăraș), Manifestări economice.** București, „Institutul de Științe Sociale al României”, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, condusă de D. Gusti. Sociologia României 2, 1944, in-8⁰ mare, IX + 189 pg + XXV planșe (publicată în extras sub titlul Studiul economic al satului Drăguș, Făgăraș, 1941).

— COCĂRLAN, PAUL: **Introducere la studiul economic-social al satului Ohaba-Bistra.** (Revista Institutului Social Banat-Crișana, IX (1941), Mai-August, p. 215-227).

— GROFȘOREAN, C.: **La porțile de Fier ale Ardealului.** (Revista Institutului Social Banat-Crișana, X (1942), Martie-Aprilie, p. 249-256; Mai-August, p. 481-483; Septembrie-Deceembrie, p. 639-645).

— MOLDOVAN, ROMAN: **Vieța economică a comunei Suseni.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 445-457).

— NEGRU, ION: **Statistica Clisurci de Sus.** (Revista Institutului Social Banat-Crișana, XI (1943), Ianuarie-Februarie, p. 29-39).

— NICULESCU, TEODORA: **Căprăria de treerat la Rociu.** (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 469-471).

— **60 sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938. Anchetă sociologică condusă de Anton Golopenția și dr. D. C. Georgescu, vol. II. Situația economică,** București, „Institutul de Științe Sociale al României”, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică condusă de D. Gusti. Sociologia României, 4, 1941, in-4⁰, 292 p.

— STANCULESCU, P. et GH. SERAFIM: *La foire de Vidra-Putna*. (Archives pour la science et la réforme sociales, XVI (1943), p. 221-259).

— STAHL, ÎL. H.: *Ferme autonome sau tarlale sătești?* (Excelsior, I 1941), nr. 1).

— GEORGESCU, D. C.: *Studiul întreprinderilor după recensământul din 1930*. (Conjunctura Economiei Românești, I (1936), nr. 3 și 4).

— TIRIUNG, MIRCEA: *Plutăritul și condițiile de muncă și vicață ale plutarilor de pe Bistrița*. (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 493-496).

— TIRIUNG, MIRCEA: *Basarabeni muncitori la periferia Bucureștilor*. (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 496-497).

X. MANIFESTĂRI SPIRITUALE

— FOCȘA, GH.: *Aspectele spirituale ale civilizației țărănești*. (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 44-62).

— FOCȘA, GH.: *Muzeul satului văzut de Români*. (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 172-178).

— ZAMFIRESCU, ION: *Spiritualități românești*, București, „Imprimeriile Naționale”, 1941, in-8 mare, 264 p.

— BUCATURĂ, M.: *Școala și educația poporului în Almăj*. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, IX (1940), nr. 31-32, p. 344-351).

— COȘBUC, A.: *Câteva aspecte din viața bibliotecilor sătești*. (Căminul Cultural, III (1937) nr. 5, p. 177-184).

— POPESCU, ION GH.: *Cartea și credința în Clopotiva* (în Studii monografice. Aspecte din viața unui sat din Țara Hațegului, Clopotiva — extras din monografia Clopotiva, un sat din Țara Hațegului, publicată de Institutul de Științe Sociale al României, București, „Tiparul Universitar”, 1940, p. 115-130).

— STANCIU, STOIAN: *Procesul educativ în satul Șanț-Năsăud*. Sociologie Românească, V (1943, nr. 1-6, p. 63-108).

— STOIAN, STANCIU: *Sociologia și pedagogia satului*. Buc., „Prometeu”, 1943, in-8° mare, 452 pg.

— BIROU, VIRGIL: *Crucile de piatră de pe Valea Cărașului*. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, IX (1940), nr. 33-36, p. 454-468).

— BIROU, VIRGIL: *Crucile de piatră din Tievani*. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, IX (1940), nr. 31-32, p. 313-338).

— BIROU, VIRGIL: *Cu undele Cărașului*. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, IX (1940), nr. 37-38, p. 617-632).

— ILCA, IULIU: *Raport coreografic în Ohaba-Bistra*. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, X 1942), Ian.-Febr., p. 108-121.

— NICULESCU, TEODORA: *Costumul din Rociu*. (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 475-479).

— PAVELESCU, GH.: *Un caz de ereditate artistică în mediul rural*. (Sociologie Românească V (1943), nr. 1-6, p. 206-210).

— SECOȘAN, ELENA: *Izvoade almajene* (urmare). (Revista Institutului Social Banat-Crișana, IX (1940), nr. 31-32, p. 339-343).

— BĂDOIU, FLORIAN: *Muzica populară din Leșu*. (Arhiva Someșana, 1936, nr. 20, p. 377-380).

— BĂRLEA, OVIDIU: *„Conservatorul” de lautari din Rociu*. (Sociologie Românească, IV 1942), nr. 7-12, p. 471-475.

— CRIȘAN, ION T.: *Folklor muzical din comuna Ohaba-Bistra*. Revista Institutului Social Banat-Crișana, IX 1941), Septembrie-Deceembrie, p. 343-355).

— URSU, N.: *Monografia muzicală a comunei Ohaba-Bistra*. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, IX (1941), Ianuarie-Aprilie, p. 93-104).

— APOSTOL, I.: Nume de familie din 25 de sate românești dela Est de Bug. (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 189-197).

— ATANASIU, GH.: Folklor literar de pe Valea Almăjului. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, IX (1940), nr. 37-38, p. 663-668).

— APOSTOL, I.: Crăciunul și Anul nou la Românii de peste Bug. (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 178-189).

— BRAILOIU, C.: Bocete din Oaș. (Grai și suflet, VII (1937), p. 1-84 — și extras).

— BRAILOIU, C.: Nunta în Someș. (Conferință la Radio-București în ziua de 7 Octombrie 1940, ilustrată cu discuri din discoteca Ministerului Propagandei). București, „Societatea Compozitorilor Români”, Arhiva de Folklor, XII, in-8° mare, 18 p.

— BUTURA, VALERIU: Enquête sur la connaissance des plantes utilisées par les vieilles femmes de Nerej. (Archives pour la science et la réforme sociales, XVI (1943), p. 273-282).

— CRISTESCU-GOLOPENȚIA, ȘTEFANIA: Credințe și rituri magice, în Drăguș, un sat din Țara Oltului (Făgăraș), Manifestări spirituale, București, „Institutul de Științe Sociale al României”, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică condusă de D. Gusti, Sociologia României 2, 1944, in-8° mare, X + 117 p. + XV planșe. (publicată în extras sub titlul Gospodăria în credințele și riturile magice ale femeilor din Drăguș, 1940).

— CRISTESCU-GOLOPENȚIA, ȘTEFANIA: Éléments magiques dans la vie spirituelle des paysans roumains de diverses régions du pays, București, „Luceafărul”, 1940, in-8°, 20 p.

— DRĂGAN, HILDA: Folklor medical în Ohaba-Bistra. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, X (1942), Ian.-Febr., p. 108-121).

— FLORESCU, FLOREA: O înmormântare în Cuhea lui Dragoș. (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 497-502).

— FOCȘA, GH.: Le village roumain pendant les fêtes religieuses d'hiver. (Extras din Zalmoxis, III (1940-42), București, „Dacia Traiană”, 1943, 44 p.).

— IONICĂ, ION I.: Dealu Mohului. Cere-monie agrară a cununii în Țara Oltului, București, Tip. „Bucovina”, I. E. Torouțiu, 1943, in-8° mare, 352 p. + XXXII planșe.

— PAVELESCU, GH.: Aspecte din spiritualitatea Românilor transnistrieni. Credințe și obiceiuri. (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 108-149).

— POPESCU, ION GH.: Obiceiuri, credințe și superstiții în Clopotiva, (în Studii monografice. Aspecte din viața unui sat din Țara Hațegului, Clopotiva — extras din monografia Clopotiva, un sat din Țara Hațegului, publicată de Institutul de Științe Sociale al României. București, „Tiparul Universitar”, 1940, p. 67-114).

— ȘTEFĂNUCĂ, PETRE: Rites magiques pour provoquer et arrêter la pluie à Popești-de-Sus. (Archives pour la science et la réforme sociale, XVI (1943), p. 283-298).

— URSU, NICOLAE: O nuntă în Valea Almăjului. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, IX (1940), nr. 31-32, p. 469-494).

— CHITULEA, P.: Cititul lui Arsân din Cetea (Alba). (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 198-206).

— COȘBUC, ANTON: Contribuțiuni la istoricul bisericii din Leșu. (Arhiva Sămeșană, 1933, nr. 17, p. 251-265).

— ECONOMU, N. și T. AL. STOIANOVICI: O biserică moșnencască din Dâmbovnic, Gălăești. (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 480-485).

— ȘORA, MELENTIE: Viața religioasă și morală din comuna Pojejena de Jos. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, IX (1941), Ianuarie-Aprilie, p. 47-58; Mai-August, p. 165-176).

XI. MANIFESTĂRI MORALE ȘI JURIDICE

— GUSTI, D.: *Die soziologischen Bestrebungen in der neueren Ethik* (extras din Vierteljahresschrift für Philosophie und Sociologie, 1908, 36 p.).

— CAMELEA, V.: *Composesoratele de foști iobagi din Țara Oltului*. (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 160-171).

— STĂNGU, TRAIAN: *Raportul juridic din Ohaba-Bistra*. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, X (1942), Mai-April., p. 236-248).

— STĂNGU, TRAIAN: *Chestionar etico-juridic din Ohaba-Bistra*. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, XI (1943), Mai-Iunie, p. 280-285).

XII. MANIFESTĂRI POLITICE ȘI ADMINISTRATIVE

— FOCȘA, GH.: *Sate inundate în Argeș*, București, „Fundatia Culturală Regală Regele Mihai I”, 1941, in-12°, 32 p.

— FOCȘA, GH.: *Satul model Dioști*, București, „Fundatia Culturală Regală Regele Mihai I”, 1941, in-12°, 64 p.

— NEAMȚU, OCTAVIAN: *Intoarcearea la izvoare*. București, „Biruința”, 1942, in-8°, 178 p.

— NEAMȚU, OCTAVIAN: *Țară nouă*, București, „Fundatia Culturală Regală”, 1939, Cartea Echipelor, 10, in-8°, 187 p.

XIII. UNITĂȚI ȘI RELAȚII

— GUSTI, D.: *Legile unităților sociale*, București, „Academia Română”, 1943, in-4°, 22 p. (Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tom. XXV, Memoriul 23), (publicat și în Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 1-12).

— GUSTI, D.: *La Sociologie des unités sociales*. (Archives pour la science et la réforme sociales, XVI (1943), nr. 1-4, p. 5-12).

— APOLZAN, LUCIA: *Sate-crînguri din Munții Apuseni. Observații asupra așezării lor*

sociale. (Sociologie Românească, V (1943), nr. 1-6, p. 149-159).

— BIRĂESCU, TRAIAN: *Patru comune al-măjene. Cercetări monografice în Borloveni-Noui, Bozovici, Moceriș și Bănia*. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, X (1942), Septembrie-Decembrie, p. 563-594).

— CONEA, ION: *Villages d'Ungureni dans l'Olténie souscarpathique*. (Archives pour la science et la réforme sociales, XVI (1943), p. 39-64).

— GOLOPENȚIA, A. și MIHAI POP: *Dâmbovița, o plasă din Sudul județului Argeș*. (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 413-429).

— GROFȘOREAN, C.: *Înfluența industrializării asupra țăranului român. Introducere la studiul La porțile de fier ale Ardealului*. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, X (1942) Ianuarie-Februarie, p. 130-146).

— GROFȘOREAN, C.: *În cuib de vulturi daco-valahi*. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, XI (1943), Mai-Iunie, p. 221-279).

— GROFȘOREAN, C.: *În Valea Dunării*. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, IX (1941), p. 356-374).

— GROFȘOREAN, C.: *La porțile de fier ale Ardealului*. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, X (1942), Martie-Aprilie, p. 249-256; Mai-August, p. 481-493; Septembrie-Decembrie, p. 639-645).

— HERSENI, TRAIAN: *Unități sociale în Drăguș, un sat din Țara Oltului (Făgăraș)*, București, „Institutul de Științe Sociale al României”, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică condusă de D. Gusti, Sociologia României 2, 1944, in-8° mare, VIII + 159 p. + X planșe, (cuprinde studii publicate în Arhiva pentru știință și reforma socială (1933, 1935, 1937); Boabe de grâu (1934) și Sociologie Românească (1936).

— IONESCU-OBARȘIA, ION: *Gura Teghii, sat din Munții Buzăului*. (Sociologie Românească, IV (1942), p. 503-504).

MENIUC, GEORGE: Delacheul, sat de foști clacași în Tighina. Sociologie Românească, IV (1942), p. 505-506.

— 60 sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938. Anchetă sociologică condusă de Anton Golopenția și dr. D. C. Georgescu. IV. Contribuții la tipologia satelor românești. Sate agricole, sate pastorale, București, „Institutul de Științe Sociale al României”, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică condusă de D. Gusti, Sociologia României, 4, 1943, in-4°, 179 p.

— 60 sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938. Anchetă sociologică condusă de Anton Golopenția și dr. D. C. Georgescu. V. Contribuții la tipologia satelor românești. Sate cu ocupații anexe, București, „Institutul de Științe Sociale al României”, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică condusă de D. Gusti, Sociologia României, 4, 1942, in-4°, 218 p.

— ȘTIRBU, T. AL.: Types de villages de Bessarabie. (Archives pour la science et la réforme sociales, XVI (1943), p. 24-38).

— TIRIUNG, MIRCEA: Fundul-Moldovei, sat de păstori înstăriți. (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 504-505).

— TIRIUNG, MIRCEA: Poiana-Câmpina, sat de muncitori industriali. (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 502-503).

— CHELCEA, ION: Țigani din Țara Oltului. (Comunicare la Congresul Internațional

de Sociologie ce avea să se țină în București, 1939), (în vol. Neam și Țară, București, „Atelierele Imprimeria S.A.R.”, 1940, p. 80-85).

— POPOVICI, NATALIA: Influence du travail de la femme sur la vie de famille. (Archives pour la science et la réforme sociales, XVI (1943), nr. 1-4, p. 131-137).

— HERSENI, TRAIAN: Probleme de sociologie pastorală, București, „Institutul de Științe Sociale al României”, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică condusă de D. Gusti, Studii și Cercetări, 9, 1941, in-8° mare, 219 p.

— RETEGANUL, GH.: Păstoritul în Dâmbovnic. (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 433-444).

XIV. PROCESE SOCIALE

— BOTIȘ, EMIL: Urbanizarea țaranului român. (Revista Institutului Social Banat-Crișana, VIII (1940), nr. 37-38, p. 639-652; IX (1941), Ianuarie-Aprilie, p. 105-112).

— CONSTANTINESCU, MIRON: Procesul de sărăcire în Oarja. (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 464-469).

— DUNĂRE, NICOLAE M.: Procesul de îmbogățire în comuna Oarja. (Sociologie Românească, IV (1942), nr. 7-12, p. 458-464).

— MEASNICOV, I.: L'émigration à Drăguș. (Archives pour la science et la réforme sociales, XVI (1934), p. 138-143).

P. Herseni

Martie 1944

INSEMNĂRI BIBLIOGRAFICE

CUPRINZÂND PUBLICAȚIILE — VOLUME ȘI REVISTE — CARE AU INTRAT LA
SECRETARIATUL DE REDACȚIE AL REVISTEI ÎN CURSUL ACESTUI AN

BIBLIOGRAFICE

Bollettino Bibliografico Italiano, Anno IV, Numero 1, Gennaio, 2-3 Febbraio-Marzo, 4 Aprile 1943-XXI. A cura dell' Istituto Nazionale per le relazioni culturali con l'esterò, Roma, Arti Grafiche Panetto et Petrelli-Spoleto, 52 p.

Il Libro italiano nel mondo, Rassegna Bibliografica, Anno IV, Numero 1-2, 1943, XXI. Roma, Società Editrice del Libro Italiano, 104 p.

BUGARIU, AUREL, **Bibliografia Banatului**, 1918-1943, în *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, an. XI, Ianuar-Aprilie 1943, p. 66-127.

CADRUL COSMIC

A. Volume:

ANTIPA, GR.: **Marea Neagră**, vol. I. *Oceanografia, Bionomia și Biologia Generală a Mării Negre*. (Cu 6 hărți din care 4 colorate și 62 figuri în text). Academia Română, Publicațiunile Fondului Vasile Adamachi, tom. X, nr. LV. București, Monitorul Oficial și Imprimeria Statului, 1941, 314 p., lei 250.

BRĂTESCU, C., V. MIHĂILESCU, N. AL. RĂDULESCU și V. TUFESCU: **Unitatea și funcțiunile pământului și poporului românesc**, București 1943, nr. 1 din „Biblioteca Informativă a Societății Regale Române de Geografie”, 86 p.

CONSTANTINESCU, C. K., A. MAUCH, D. VLĂDESCU, und J. BRĂTESCU: **Untersuchungen über die Vererbung der Feinstruktur der**

Schweineborste, mit 18 Abbildungen und 15 graphischen Darstellungen. Sonderabdruck aus Zeitschrift für Tierzüchtung und Züchtungsbiologie Bd. 53, Heft 1, Aus dem Institut Național Zootehnic în Bukarest, Rumänien. Direktor C. K. CONSTANTINESCU, 38 p.

HEROIU, TRAJANO: **Le foreste della Romania** („Amicizia italo-romena”, Biblioteca informativă), București ed. Dacia, 1943, 36 p.

MEHEDINȚI, SIMION: **Was ist Siebenbürgen?**, Bukarest, 1942, 158 p.

MEHEDINȚI, SIMION: **Che cos' è la Transilvania?**, Bukarest, 1943, 144 p.

MEHEDINȚI, SIMION: **Qu' est-ce que la Transylvanie?**, Bukarest 1943, 144 p.

MEHEDINȚI, SIMION: **Rumänien, das Land und das Volk**, Bukarest 1943, 160 p.

MOTAȘ, Ing. C.: **Das Methangas Siebenbürgens**, (Rumäniens Bodenschätze), Bukarest, Dacia Traiană, 1942, 70 p. + 1 hartă.

POPP, NICOLAE N.: **Transnistria, Incercare de monografie regională**, nr. 2 din Biblioteca revistei „Moldova Nouă”, București 1943, 206 p.

POPP, MARA N.: **Ungurenii**, București 1943, extras, 11 p.

SĂVULESCU, TRAIAN: **Inceputurile științei în România: Botanica**. *Analele Academiei Române*, Mem. Secț. Științifice, Seria III, Tom. XVIII, Mem. 14. București, M. O. Imprimeria Națională, 1943, 60 p. + X planșe, lei 150.

SBURLAN, D. A., I. C. DEMETRESCU și AT. HARALAMB: **Pădurea și omul**. Cu numeroase figuri și planșe. „Cartea satului”, nr. 41, București, ed. Fundația Culturală Regală Regele Mihai I, 1942, 172 p.

VÂLSAN, G.: *Siebenbürgen im einheitlichen Rahmen des rumänischen Staates und Bodens*, Bukarest, Die Dacia-Bücher, 1942. 2-te Auflage, 64 p. + 1 harta.

VÂLSAN, G.: *Die Karpaten, Wiege des Rumänentums. (Gerechtigkeit für Siebenbürgen)*, Bukarest. Die Dacia-Bücher, Kleine Schriften. 1941, 26 p. + 1 hartă.

B. Publicații periodice:

Analele Institutului de Cercetări Piscicole al României, vol. I, an. I, 1942, București, Tip. M. O. și Imprimeria Națională, 1942, 234 p. cu 56 planșe fotografice, statistice și desene.

Analele Institutului Național Zootehnic al României, redactat în limbile română, germană, franceză, italiană), vol. IX, București, M. O. și Imprimeria Națională, 1943.

Natura, Revistă pentru răspândirea științei. Apare lunar sub îngrijirea Prof. I. SIMIONESCU și Prof. O. ONICESCU, an. XXII, Septembrie 1943, nr. 9, București, Editura Oficiul de Librarie, lei 60.

Revista geografică română, an. IV, 1941, fasc. I-II-III, (cu fotografii și hărți în afară de text), București, Tip. Universul, 1941, 208 p.

Revista geografică română, an. V, 1942, fasc. I-II, București, Tip. Universul, 1942, 84 p.

Problema locuinței:

CARANFIL, Ing. NICOLAE: *Schema unui program național pentru construcții de locuințe*, extras din Buletinul A.G.I.R., vol. 23, nr. 9-10 și 11, 1941, București, Impr. Națională. 1942, 22 p.

STÂNCULESCU, Arhitect FLOREA: *Organizarea și sistematizarea satelor*, București, Cartea Românească, 1943, 24 p.

Ministerul Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor. *Colegiul Arhitecților din România*. Buletin, 1942, București, Tip. Informația Zilei, S. A. (1942. 144 p.; din cuprins:

TRAIANESCU, Arhit. Prof. ION: *Specificul românesc în arhitectură*.

ENESCU, Arhit. I. D.: *Locuințele economice la orașe și sate*.

ROȘU, Arhit. I. C.: *Probleme de sistematizare și urbanistică*.

STÂNCULESCU, Arhit. FLOREA: *Institutul de Cercetări arhitectonice*.

CADRUL BIOLOGIC

A. Volume:

BANU, G.: *Tratat de medicină socială*, vol. I. *Medicina socială ca știință*. Eugenia. Demografia, București, ed. Casa Școalelor. 1944, XII + 430 p.

BANU, G.: *Tratat de medicină socială* vol. II. *Maternitatea. Prima vârstă. Medicina școlară*, București, ed. Casa Școalelor, 1944. 690 p., lei 800.

CĂLIMAN, VALERIA: *Mama, generatoare de viață românească*, (Astra, Colecția: Neam și Familie, I.), Sibiu, ed. Subsecției eugenice și biopolitice a Astrei și a Institutului de Igienă și Biopolitică a Universității Cluj-Sibiu. 1942. 144 p., lei 100.

DANIȘLOPOLU, D.: *Le système nerveux de la vie végétative*, 15-ème Monographie Paraphylaxie et choc paraphylactique. Acétycholinique, Paris, Masson et Cie éditeurs. 1943, 594 p.

CUPCEA, Dr. S. P.: *Studii eugenice. Ereditate și mediu. Ce este Eugenia? Examenul prenupțial*, extras din Buletinul Eugenic și Biopolitic. Institutul de Igienă, Sibiu, Tip. Cartea Românească din Cluj, 1942, 62 p.

GOLOPENȚIA, ANTONIO: *La popolazione dei territori romeni distaccati nel 1940*, Bucarest, 1942, 28 p.

IEBERER, GERHARD: *Die Evolution der Organismen. Ergebnisse und Probleme der Abstammungslehre*, herausgegeben von..., mit 323 Abbildungen in Text, Jena, Gustav Fischer 1943, 774 p.

Indrumător pentru activitatea medicilor și studenților în medicină în mediul rural, București, Ministerul Sănătății și Ocrotirii Sociale, 1943, 674 p.

IRIMESCU, Dr. S.: Lupta contra tuberculozei. Perspective de viitor în lumina unei noi legiferări, București, Tip. „Furnica”, (1943), 96 p.

KIRIȚESCU, CONSTANTIN: Palaestrica, București, ed. Casa Școalelor, 1940, 480 p., lei 250.

LANDRA, GUIDO: Il problema della razza in Romania, Bucarest, Istituto Italo-Romeno di Studi Demografici e Razziali, 1942, 198 p.

MANUIȚĂ, Dr. SABIN: Die bevölkerungspolitischen Folgen der Teilung Siebenbürgens, Bukarest, 1942, 62 p.

MANUIȚĂ, Dr. SABIN: Réponse à Monsieur Tibor Eckhardt, Bucarest, (Les Editions Dacia), 1942, 20 p.

MANUIȚĂ, Dr. S.: Analele Institutului Statistic al României, vol. I, 1942. București, Tip. M. O. Imprimeria Națională, 1942, 379 pag., lei 1000.

NESTOR, I. M.: Carnet biotipologic, alcătuit de..., Seria 1941, 76 p.

PACLIȘEANU, Z.: Per la più grande Ungheria, Come è aumentata la nazione magiara, Bucarest 1943, 56 p. + 1 tabel.

PACLIȘEANU, Z.: L'art et la manière de faire des Hongrois. Méthodes de recrutement des citoyens magyares, Bucarest, Les Editions Dacia, 1942, 48 p.

SOMEȘAN, LAURIAN: Câmpia Tisei ca barieră etnică, București, 1943, 132 p.

Statutul Cooperativei Sanitare „Sănătatea Neamului” cu sediul în orașul Sibiu, județul Sibiu. Sibiu, Tip. Federației Naționale Coop. de Librărie, 1943, 24 p.

VOINOV, D.: Simțul orientării. Incercare de Fiziologie comparată, Analele Academiei Române, Mem. Secț. Șt., Seria III, Tom. XVII, Mem. 10, București, Tip. M. O. și Imprimeria Națională, 1942, 34 p., lei 60.

B. Publicații periodice:

Archiv für Anthropologievölkerforschung und Kolonialen Kulturwandel, herausgegeben von RICHARD, THURNWALD, DIEDRICH, WESTERMANN und WILHELM MUEHLMANN, Neue Folge, Bd. XXV, (Der ganzen Reihe LIII Bd.), zweites und drittes Heft, zugleich Festgabe für Richard Thurnwald, redigiert von Wilhelm Mühlmann, Berlin, Druck u. Verlag Friedr. Vieweg & Sohn, Braunschweig, p. 65-182.

Bulletin de l'Académie de Médecine de Roumanie, publié par MM. les Professeurs D. DANIÉLOPOLU, M. CIUCĂ, I. IACOBOVICI et D. MANOLESCO, VII-ème année, no. 3-4, Tome XII, Paris, Masson et C-ie éditeurs, 4 + 179-374 p.; VIII-ème année, no. 1-2, Tome XIII, București, Tip. Cultura, 1943.

Buletin Eugenic și Biopolitic, Sibiu, ed. Astra și Institutul de Igienă și Biopolitică, vol. XIII, 1942, nr. 1-4, 144 p., lei 100; din cuprins:

FĂCĂOARU, I.: Rezultatul unor cercetări antropologice din Transnistria, pp. 141-142.

MOLDOVAN, I.: Neamul, pp. 1-8.

VORNICA, G.: Naționalismul biopolitic al lui Eminescu, pp. 68-82.

Același buletin, vol. XIII, 1942, nr. 5-8, pp. 145-276, lei 100; din cuprins:

ILEA, T.: Ancheta preliminară organizării plășii sanitare, pp. 264-275.

MOLDOVAN, I.: Despre legile vieții, pp. 145-158.

RAMNEANȚU, P.: Metoda și tehnica înregistrărilor biologice, pp. 230-239.

STOICHIȚIA, I.: Utilizarea învățătoarelor de igienă și gospodărie pentru acțiunea de medicină preventivă din mediul rural, pp. 159-175.

Același buletin, vol. XIV, 1943, nr. 1-2, 72 p., lei 120; din cuprins:

CUPCEA, S. P.: Ocrotirea familiei, pp. 20-43.

MOLDOVAN, I.: Statul etnic, pp. 1-19.

Același buletin, vol. XIV, 1943, nr. 3-4, pp. 73-136, lei 120; din cuprins:

MANUILĂ, V.: Asistența socială, pp. 88-94.

MOLDOVAN, I.: Instituții sanitare și de ocrotire, pp. 73-87.

Același buletin, vol. XIV, 1943, nr. 5-6, pp. 137-204, lei 120; din cuprins:

MOLDOVAN, I.: Igiena Neamului, pp. 137-151.

RADU, C.: Structura familiei românești, pp. 171-185.

RAMNEANȚU, P.: Frecvența grupelor de sânge la Românii din Valea Arieșului și a Ierii, pp. 194-196.

Idem: Despre activitatea plășilor sanitare model Lipova, Timiș și Ineu-Arad, pp. 197-201.

Același buletin, vol. XIV, 1943, nr. 7-8, pp. 205-268, lei 120; din cuprins:

COSMA, I.: Calificarea medicilor sanitari, pp. 237-247.

CUPCEA, S. P.: Din metodologia geneticii umane, pp. 247-262.

RAMNEANȚU, P.: Inrudirea de sânge, pp. 220-237.

Același buletin, vol. XIV, 1943, nr. 9-10, pp. 269-352, lei 120; din cuprins:

CUPCEA, S. P.: Ereditatea și mediul în determinarea caracterelor somatice și mintale, pp. 324-349.

FAȚĂOARU, I.: Valoarea bio-rasială a națiunilor europene și a provinciilor românești, pp. 278-310.

MOLDOVAN, I.: Ocrotire-asistență socială, pp. 269-278.

RAMNEANȚU, P.: Despre diatezele constituționale și frecvența lor la noi, pp. 311-323.

Buletinul Muncii, Partea I. Publicație oficială a Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, an. XXII, vol. II, Iulie-Dec. 1942, București, Tip. „Informația zilei”, 1942, 716 p., lei 300.

Mișcarea medicală română — Acta medica romana, Revistă cu apariție lunară de medi-

cină și chirurgie generală, an. XVI, nr. 7-8, Iulie-August 1943, pp. 363-474 + 39-54. Craiova, Scrisul Românesc, 1943; din cuprins:

CÂNCIULESCU, M.: Problema medicală, socială și economică a combaterii tuberculozei în România (partea II), pp. 363-366.

POCREAN, Dr. E.: Metode de eugenie aplicabile în Banat, în Revista Institutului Social Banat-Crișana, an. XI, Ian-April. 1943, Timișoara, pp. 137-142.

Raport asupra activității Institutului de seruri și vaccinuri „Dr. I. Cantacuzino” pe anul Aprilie 1941—Aprilie 1942, București, Tip. Cultura, 1942, 60 p.

Revista de Igienă Socială, director Dr. G. BANU, an. XII, nr. 1-2, Ian.-Febr. 1942, 64 p., București, Tip. Marvan, lei 80; din cuprins:

PAVEL, I., E. CREANGĂ și P. SGANDAR: Frecvența sifilisului ignorat. Pentru standardizarea unui tratament antisifilitic minimal, pp. 3-9.

VOINA, A.: Venerologia socială, pp. 10-21.

Acceași revistă, an. XII, nr. 3-6, Mart.-Iunie 1942, București, Tip. Luceafarul, pp. 67-124, lei 100; din cuprins:

BOGDANOVICI, T.: Schiță de program minimal al mijloacelor pentru combaterea tuberculozei, pp. 86-94.

TĂTĂRANU, I. și SMARANDA BOTEZ: Activitatea medico-socială a Centrului de sănătate Ghergcl, în perioada 1935-1940 incl., pp. 67-85.

Acceași revistă, an. XII, nr. 7-9, Iulie-Sept. 1942, București, Tip. Luceafarul, pp. 127-200; din cuprins:

BANU, G.: Orientări actuale de medicină socială în România, pp. 127-135.

BANU, G.: Organizarea medicinei Asigurărilor sociale din România: asistența medicală a diverselor boli, pp. 136-165.

Acceași revistă, an. XII, nr. 10-12, Oct.-Dec., 1942, București, pp. 202-316, lei 100; din cuprins:

BANU, G.: Știința medicinei sociale, pp. 203-222.

BANU, G.: Asistența medicală a bolilor sociale, în *Asigurările sociale*, pp. 223-253.

DRĂGĂNESCU, S.: Problema socială a epilepsiei, pp. 254-260.

Acceași revistă, an. XIII, nr. 1-3, Ian.-Mart. 1943, București, Tip. Luceafărul, 96 p., lei 100; din cuprins:

BANU, Dr. G.: Asistența medicală a tumorilor maligne, bolilor de metabolism, reumatismului, cardiopatiilor și afecțiunilor stomatologice, în *Asigurările sociale*, pp. 3-46.

CIOCĂRLAN, I.: Mortalitatea după cauze în Municipiul București în deceniul 1930-1939, pp. 47-62.

Acceași revistă, an. XIII, nr. 4-6, April.-Iun. 1943, București, Tip. Luceafărul, pp. 99-178, lei 100; din cuprins:

BANU, G.: Organizarea medicinei Asigurărilor sociale din România, pp. 99-132.

DANIEL, C. și L. IONESCU: Contribuțiuni la studiul etiologiei alcoolismului la femei, pp. 133-144.

RAMNEANȚU, P.: Problemele etno-biopolitice ale Transilvaniei, în *Transilvania*, revistă lunară de cultură. organ al Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român (Astra), an. 74, Mai 1943, nr. 5, Sibiu, pp. 325-348.

MIHAIILESCU, VINTILĂ: Românii din Transilvania, în *Transilvania*, an. 74, Sept.-Oct. 1943, nr. 9-10, pp. 637-650.

CADRUL ISTORIC

A. Volume:

BĂNESCU, N.: Un problème d'histoire médiévale: création et caractère du second empire bulgare (1185), București, Cartea Românească. Institut Roumain d'Études Byzantines), (1943), 94 p.

BRĂTIANU, G.: Un enigma e un miracolo

storico: il popolo romeno, Bucarest, 1942, 210 p. + 2 hărți.

BRĂTIANU, G. I.: Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain, Bucarest, 1942, 2-ème éd., 226 p. + 2 hărți.

BRĂTIANU, G. I.: Ein Rätsel und ein Wunder der Geschichte: das rumänische Volk, Bukarest, 1942, 240 p. + 2 hărți.

BRĂTIANU, G. I.: Théorie et réalité de l'histoire hongroise. A propos de quelques ouvrages récents, Bucarest, Institut des Sciences Morales et Politiques, 1940, 52 p.

BRĂTIANU, G. I.: Teorie e realtà della storia ungherese. A proposito di alcuni recenti lavori, Bucarest, Istituto delle Scienze Morali e Politiche, 1940, 54 p.

BRĂTIANU, G. I.: Theorie und Wirklichkeit der ungarischen Geschichte, Bukarest, Dacia, 1942, 2-te Auflage, 60 p.

BRĂTIANU, G. I.: Roumanie et Hongrie. Considérations démographiques et économiques, Bucarest, Les éditions Dacia, 1942, 2-ème éd. 14 p.

BRĂTIANU, G. I.: Rumänien und Ungarn. Volksstatistische und wirtschaftliche Betrachtungen, Bukarest, 1942, 2-te Auflage, 14 p. + 2 tabele.

BRĂTIANU, G. I.: La Moldavia e le sue frontiere storiche, Bucarest, Dacia, seconda ed., 1942, 50 p. + 1 hartă.

BRĂTIANU, G. I.: Die Moldau und ihre historischen Grenzen, Bukarest, Die Dacia-Bücher, 1941, 2-te Auflage, 54 p. + 1 hartă.

BRĂTIANU, G. I.: Nicolae Iorga, apărător al drepturilor românești, Institutul de Istorie Universală „N. Iorga”, București, M. O. Imprimeria Națională, 1943, 23 p.

BRĂTIANU, G. I.: La Bessarabie. Droits nationaux et historiques (Bibliothèque d'Histoire Contemporaine), Bucarest, Institut d'Histoire Universelle „N. Iorga”, 1943, 228 p.

CIORĂNESCU, ALEXANDRO: La tradizione storica e le origini del popolo romeno, Bucarest, 1942, 48 p.

CIORĂNESCU, ALEXANDRU: Die geschichtliche Überlieferung und der Ursprung des rumänischen Volkes, Bukarest, 1942, 56 p.

DAICOVICI, C.: Siebenbürgen im Altertum, Bukarest 1943, 246 p.

DAICOVICI, C.: La Transilvania nell' antichità, Bucarest, 1943, 224 p.

DRAGOMIR, SILVIU: Die siebenbürgische Frage (Gerechtigkeit für Siebenbürgen), Bukarest, Die Dacia-Bücher, Kleine Schriften, 1941, 24 p. + 1 tabel.

FRUNZĂ, DR. ION: Bessarabien. Rumänische Rechte und Leistungen, Bukarest, Die Dacia-Bücher, 1941, 90 p. + 1 hartă.

GIURESCU, CONSTANTIN C.: Istoria Românilor, vol. III. Partea I. Dela moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote, 1601-1821. Cu 143 figuri în text și 7 hărți, în afară de text, București, edit. Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1942, 446 p.

GIURESCU, CONSTANTIN C.: Die europäische Rolle des rumänischen Volkes (Das rumänische Volk in der Welt), Bukarest, Die Dacia-Bücher, Kleine Schriften, 1941, 26 p.

GIURESCU, CONSTANTIN C.: Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până la moartea Regelui Ferdinand I. Cu 196 ilustrații în text și 14 hărți afară din text. București, Tip. Cugetarea, 1943, 544 p., lei 650.

GRECU, VASILE: Invățăturile lui Neagoe Basarab, Domnul Țării Românești (1512-1521), Versiunea grecească editată și însoțită de o introducere și traducere în românește. (Academia Română, Studii și Cercetări, 60), București, M. O. Imprimeria Națională, 1942, 244 p. + XVI planșe în afara textului.

LACEA, CONSTANTIN: Contribuții la cunoașterea trecutului și educației vechilor negustori și meseriași brașoveni, extras din revista Observatorul Social-economic, nr. 5, Sept.-Oct. 1943, Brașov, ed. Dacia Traiană, 1943, 18 p.

LUPAȘ, I.: La Transylvanie, cœur de la vie roumaine, Bucarest, Les Éditions Dacia, 1942, 18 p.

MACREA, MICHELE: La vita romana în Transilvania (Amicizia Italo-Romana. Biblioteca informativă), București, ed. Dacia, 1943, 60 p.

METEȘ, ȘTEFAN: Contribuții la spiritul populației din Transilvania în trecut, II. Boerii ostași din Țara Oltului în veacul al XVIII-lea după conscripția din 1744, Analele Academiei Române. Mem. Secț. Ist. Seria III. Tom. XXIV Mem. 10, București, M. O. Imprimeria Națională, 1942, 36 p., lei 40.

NISTOR, I.: Antwort an die ukrainische Denkschrift, Bukarest, Luceafărul, 1942, 20 p.

NISTOR, DR. ION I.: Die Herkunft der im rumänischen Bodenraum ansässigen Ukrainer, Bukarest, Lupta, 1943, 57 p.

PANAITESCU, P. N.: Răbojul în istoria Transilvaniei, extras din Revista Istorică Română, vol. VIII, 1938, București, M. O. Imprimeria Națională, 1939, 24 p.

PAPACOSTEA, V.: Les deux Hongries, (Revue Historique du Sud-Est Européen, XVIII. Institut d'Histoire Universelle „N. Iorga”), București, M. O. și Imprimeria Națională, 1942, pp. 157-174.

PAPACOSTEA, VICTOR: Un observator prusian în Țările Române acum un veac, București, M. O. și Imprimeria Națională, 1942, 100 p.

PROCOPOVICI, AL.: 25 ani dela unirea Bucovinei, extras din Dacia Traiană, 1943, 16 p.

B. Publicații periodice:

BORZA, AL: Cetățile romane dela Tibiscum și Sarmisegetuza, în Revista Institutului Social Banat-Crișana, an. XI, Mai-Iunie 1943, Timișoara, pp. 209-220.

MOTOGNA, VICTOR: Contribuții la istoria Românilor bănațeni în Evul-Mediu. Districtele românești, în Revista Institutului Social Banat-Crișana, an. XI, Iul.-Aug. 1943. Timișoara, pp. 3-30.

MOTOGNA, VICTOR: Banatul românesc în epoca migrațiunii popoarelor barbare (271-1300)

în *Revista Institutului Social Banat - Crișana*, Buletin Istoric, an. XI, Iul.-Aug. 1943, Timișoara, pp. 31-67.

NEGRU, ION: *Contribuție la cunoașterea Banatului. Jurnalul de călătorie din 1773 al Împăratului Iosif al II-lea*, în *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, Buletin Istoric, an. XI, Iul.-Aug. 1943, pp. 69-110.

Revue Historique du Sud-Est Européen, fondée par N. Iorga, directeur G. I. Brătianu, XIX, 1, 1942, avec 8 planches photographiques, Bucarest, M. O. Imprimeria Națională, 1943, 288 p.

Revista istorică română, organ al Institutului de Istorie Națională din București, Director C. C. Giurescu, MCMXLI-II, vol. XI-XII, 578 p., cu 23 planșe fotografice, 3 tabele genealogice și 3 hărți în afară de text, București, M. O. Imprimeria Națională, 1943, lei 600; an. 1943, vol. XIII, fasc. II, București, M. O. Imprimeria Națională, 1943, 108 p.

CADRUL PSIHIIC

A. Volume:

MĂRGINEANU, NICOLAE: *Psihotehnica în marea industrie*, Sibiu, ed. Institutului Psihotehnic din Cluj, 1942, 140 p., lei 200.

MĂRGINEANU, NICOLAE: *Psihotehnica*, Sibiu, ed. Institutului Psihotehnic din Cluj la Sibiu, 1943, XIV + 516 p., lei 1000.

MARICA, GEORGE M.: *Conducerea la copii*, Studiu psihosociologic, în *Studii și Cercetări Psihologice*, publicate de Institutul de Psihologie al Universității din Cluj la Sibiu. Director: Prof. F. ȘTEFĂNESCU-GOANGĂ, nr. 30, Sibiu, Tip. Cartea Românească din Cluj, 1942, 216 p., lei 300.

PREDA, Dr. GHEORGHE: *Mama și copilul*. (Priviți sub raport sufletesc), Bibl. Astra, nr. 25, Sibiu, ed. Asociațiunii, 1942, 100 p., lei 120.

B. Publicațiuni periodice:

Revista pe Psihologie, Director Prof. FL.

ȘTEFĂNESCU-GOANGĂ, Sibiu, ed. Institutului de Psihologie al Universității, vol. IV, 1941, nr. 1, Ian.-Mart., 118 p., lei 80; din cuprins: BOLOGA, LUCIAN: *Conducătorul de clasă*, pp. 1-18.

Acceași revistă, vol. IV, 1941, nr. 2, April-Iun., pp. 121-220, lei 80; din cuprins:

BARBU, ZEVEDEI: *Cauzalitatea fenomenelor psihice*, pp. 121-143.

MĂRGINEANU, NICOLAE: *Monografia psihologică a profesiei*, pp. 176-199.

ROȘCA, ALEXANDRU: *Orientarea profesională*, pp. 144-175.

Acceași revistă, vol. IV, 1941, nr. 3, Iulie-Sept., 221-332 p.; din cuprins:

MĂRGINEANU, NICOLAE: *Selecția profesională în marea industrie*, pp. 221-247.

RADULESCU, NICOLAE: *Raportul dintre superstiții și atitudini sociale*, pp. 302-310.

Acceași revistă, vol. IV, 1941, nr. 4, Oct.-Dec., pp. 333-436; din cuprins:

CHIRCEV, ANATOLE: *Influența profesiei părinților și a mediului rural-urban asupra atitudinilor sociale la elevi și studenți*, pp. 333-344.

MĂRGINEANU, NICOLAE: *Distribuția profesională în marea industrie*, pp. 365-378.

ONIȚIU, FL. și N. MĂRGINEANU: *Selecția profesională a muncitorilor*, pp. 379-384.

Acceași revistă, vol. V, 1942, nr. 1, Ianuar-Mart., 124 p., lei 120; din cuprins:

MĂRGINEANU, N.: *Organizarea științifică a uceniciei*, pp. 47-83.

TUDORANU, DIMITRIE: *Studiul vieții studențești*, pp. 84-102.

Acceași revistă, vol. V, 1942, nr. 2, Aprilie-Iunie, pp. 124-244, lei 120; din cuprins:

MĂRGINEANU, NICOLAE: *Raționalizarea direcției personalului în marea industrie*, pp. 108-156.

PETEANU, MIHAIL: *Oficiile de orientare profesională din Transilvania*, pp. 179-211.

Acceași revistă, vol. V, 1942, nr. 3, Iulie-Sept., pp. 245-338, lei 120; din cuprins:

BARBU, ZEVEDEI: Problema psihologică a morții, pp. 245-258.

TOSA, LUDOVICA: Metoda observației directe și cantitative aplicată la studiul jocului de copii, pp. 275-279.

Acceași revistă, vol. V, 1942, nr. 4, Oct.-Dec., pp. 341-444, lei 120; din cuprins:

MARICA, GEORGE Em.: Incercare de definiție a satului, pp. 341-378.

MĂRGINEANU, NICOLAE: Necesitatea selecției și orientării profesionale, pp. 396-419.

Acceași revistă, vol. VI, 1943, nr. 1, Ian.-Mart., 120 p., lei 120; din cuprins:

MĂRGINEANU, NICOLAE: Cunoașterea persoanei umane, p. 1-52.

PĂRVU, N.: Cunoașterea oamenilor după față, pp. 88-106.

Acceași revistă, vol. VI, nr. 2, April.-Iun. 1943, pp. 121-240, lei 120; din cuprins:

BOLOGA, LUCIAN: Elevul conducător, pp. 179-225.

MĂRGINEANU, NICOLAE: Organizarea științifică a muncii, pp. 121-178.

Acceași revistă, vol. VI, 1943, nr. 3, Iulie-Sept., pp. 241-326, lei 120; din cuprins:

BOLOGA, LUCIAN: Conducătorul tineretului în epoca pubertății și a adolescenței, pp. 241-290.

dațiilor Regale, an. VIII, 1 Fevr. 1941, nr. 2, pp. 416-425.

COMARNESCU, PETRU: Călătoriile pentru cunoaștere ale lui Dinicu Golescu și Codru-Drăgușanu, în Revista Fundațiilor Regale, an. X, 1 Mai 1943, nr. 5, pp. 393-409.

RADULESCU, ANDREI: Mihail Kogălniceanu. Analele Academiei Române, Mem. Secț. Ist. Seria III, Tom. XXIV, Mem. 2, București, M. O. și Imprimeria Națională, 1942, 52 p.

VIANU, TUDOR: Gheorghe Petrașcu, București, Arta, cu 1 gravură în original, 16 reproduceri, 16 planșe, XII p., 1943.

CORNEANU, Dr. C.: Mihail Gașpar, în Revista Banatului, an. IX, nr. 7-9, 1943, pp. 1-20.

PETEANU, Dr. A. E.: Profesor Dr. Valeriu Branisce, în Revista Institutului Social Banat-Crișana, an. XI, 1943, Sept.-Oct., pp. 381-388.

ȘORA, M.: Prota Gașpar, în Revista Banatului, an. IX, nr. 7-9, 1943, Timișoara, pp. 34-36.

HANEȘ, V. V.: Un mare luptător bănățean: Eftimie Murgu, în rev. Timocul, an. X, 1943, caetul 2-3, pp. 12-16.

IORDAN, AL.: Doctor Petru Beron și primul bucovar bulgar, în Timocul, an. X, caetul 2-3, 1943, pp. 17-28.

MANIFESTĂRI SPIRITUALE

A. Volume:

ALEXANDRU, TIBERIU: Muzica populară bănățeană. Notă monografică, București, edit. Cercului Bănățenilor, 82 p., lei 120.

BAGDASAR, N., VIRGIL BOGDAN, C. NARLY: Antologie filosofică. Filosofi străini, București, Casa Școalelor, 1943, 16 + 574 p., lei 200.

BIROU, VIRGIL: Crucile de piatră de pe valea Carașului, cu 80 clișee originale făcute de autor. Institutul Social Banat-Crișana, Arta populară bănățeană, Timișoara, Tip. Coop. Națională, 1941, 64 p., lei 150.

CADRUL PSIHIC — PERSONALITĂȚI

CODRU-DRĂGUȘANU, I.: Peregrinul tranșilvan, 1835-1844, ed. îngrijită de ȘERBAN CIOCULESCU, București, ed. Cugetarea, 1942, 248 p., lei 200.

IORDAN, IORGU: Nicolae Drăganu, 1884-1939, București, Institutul de Linguistică Română. Seria I. Mem. 1, 1942, 16 p. lei 50.

PETROVICI, I.: Momente solemne, Ediție întregită, București, edit. Casa Școalelor, 1943, 178 p., lei 150.

CIOCULESCU, ȘERBAN: Un mare nedreptățit: Ion Codru Drăgușanu, în Revista Fun-

BOETHIUS: *Mângăierile filosofiei. Traducere și note de David Popescu*, București, Casa Școalelor, 1943, 166 p., lei 150.

BUCUȚA, EMANOIL: *Pietre de vad*, vol. III, București, ed. Casa Școalelor și a Culturii Poporului, 1943, 496 p., lei 250.

CARTOJAN, N.: *Istoria literaturii române vechi*, vol. II. *Dela Matei Basarab și Vasile Lupu până la Șerban Cantacuzino și Dimitrie Cantemir*, București, ed. Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1942, 180 p.

DECUSEARĂ, E. C.: *Elemente de statistică Partea I. Statistica teoretică și aplicată*. Institutul Central de Statistică, Director Dr. Sabin Manuilă, Biblioteca statistică nr. 6, București, ed. Institutului Central de Statistică, 1943, 384 p., lei 700.

DUMITRIU, ANTON: *Logica polivalentă*, București, ed. Vieața Literară, 1943, 182 p., lei 250.

DUMITRIU, ANTON: *Orient și Occident*, București 1943, 199 p.

FOCȘA, GH.: *Le village roumain pendant les fêtes religieuses d'hiver*, București, Soc. Națională Dacia Traiană, 1943, 44 p., extrait de *Zalmoxis*, 3, 1940-1942.

GROFȘOREANU, Dr. C.: *Fără formă și fără formalism*, Publicațiile Institutului Social Banat-Crișana, Timișoara, 1942, lei 150.

IIARTMANN, NICOLAI: *Systematische Philosophie*, herausgegeben von..., Stuttgart u. Berlin, W. Kohlhammer Verlag, 1942, 647 p.

HERESCU, N. I.: *Bibliographie de la littérature latine*, Paris, Société d'édition Les Belles Lettres, 1943, 18-426 p., Collection de Bibliothèques Classiques.

Index de cuvinte ce vor figura în Enciclopedia Universul, București, ed. Universul, 123 pagini.

IONESCU, ȘERBAN: *Aspectul social al ortodoxismului*, București, Tip. Cărților Bisericești, 1942, 28 p.

IONICĂ, ION I.: *Dealul Mohului. Ceremonia agrară a cununii în Țara Oltului* (cu 10 hărți

în text și 32 planșe fotografice în afară de text), București, Tip. Bucovina, 1943, 14 + 352 p. + 32 planșe.

IORDAN, IORGU: *Note de lexicologie română*, extras din *Buletinul Institutului de Filologie Română*, Iași, vol. 7-8, 1940-41. Iași, Tip. Al. Terek, 1942, 72 p.

IORDAN, IORGU: *O disciplină lingvistică nouă: fonologia*, extras din *Analele Academiei Române*, Mem. Secț. Lit. Seria III, Tom. XI, Mem. 7, București, M. O. Imprimeria Națională, 1942, 26 p., lei 50.

IROAIE, PETRU: *Vita e poesia populare romena*, Bucarest, Edizione Dacia, 1943, 360 p.

KANT, I.: *Ideea unci istorii universale. Ce este „luminarea”? Inceputul istoriei omenirii. Spre pacea eternă*. Trad. cu un studiu introductiv de TRAIAN BRĂILEANU, București, Casa Școalelor, 1943, 174 p., lei 150.

Revista Fundațiilor Regale, an. VIII, 1 Febr. 1941, nr. 2, pp. 243-480. București, Tip. M. O. și Imprimeriile Statului, 1941, lei 30;

Din articole:

BASIL, MUNTEANU: *Metoda și personalitatea în studiul literaturii*, pp. 277-304.

Note:

Cuvântarea despre Nicolae Iorga a Profesorului C. Rădulescu-Motru, la Academia Română, în ziua înmormântării, pp. 468-469.

Mergeți și propovăduiți..., *Mitropolia Olteniei în opera misionară din Transnistria*, Craiova, Tip. Sfintei Mitropolii, 1943, 240 p. + 4 planșe fotografice și o schema statistică în afară de text.

NARLY, C.: *Metode de educație*, București ed. Casa Școalelor și a Culturii Poporului, 1943, 268 p., lei 250.

NEGULESCU, P. P.: *Istoria filosofiei contemporane*, vol. II. *Idealismul german postkantian*. Academia Română, Studii și Cercetări, LIX, București, M. O. și Imprimeria Națională, 1942, 520 p., lei 300.

Revista Institutului Social Banat-Crișana, Director Dr. C. Grofșorean. Apare bilunar, numă-

dublu, an. XI, Sept.-Oct. 1943, pp. 377-552.
Buletin Sociologic, Timișoara, Tip. G. Matheiu, 1943, lei. 150.

Studii:

Dr. E. BOTIȘ: *Memoriu asupra necesității înființării unei Universități la Timișoara*, pp. 377-380.

Păr. MELENTIE SORA: *Vieța religioasă și morală în comuna Chaba-Bistra*, pp. 419-441.

Prof. Dr. I. BELU: *Premise pentru o nouă etică românească*, pp. 442-456.

Dr. C. Groșoreanu: *Mișcările Culturale în Sud-Estul european*, pp. 473-505.

Insemnări și Recenzii: pp. 506-552.

Ortodoxia, vol. I. (Conferințe publicate de Facultatea de Teologie din București), București Tip. Cărților Bisericești, 1942, 204 p.

PAVELESCU, GH.: *Pasărea suflet. Contribuții pentru cunoașterea cultului morților în Transilvania*, din *Anuarul Arhivei de Folklor al Academiei Române*, vol. VI, publicat de ION MUȘLEA, București, edit. M. O. și Imprimeria Națională, 1942, 10 p.

POPA, ATANASIE: *Biserici de lemn din Transilvania (I. Arhitectură, plan, stil)*, Timișoara Tip. Gh. Matheiu, 1942, 22 p. + 22 figuri.

POPESCU, Preot NICULAE M.: *Preoți de mir adormiți în Domnul, Doctrina și vicața*, (Secția de popularizare), București, Tip. Cărților Bisericești, 1942, 224 p.

RADULESCU-MOTRU, C.: *Lecții de logică. Logica genetică. Metodologia. Teoria cunoaștinței*. București, ed. Casei Școalelor și a Culturii Poporului, 1943, 268 p., lei 300.

ROSETTI, A.: *Geschichte der rumänischen Sprache. Allgemeine Begriffe*, Bukarest, 1943, 118 p.

ROSETTI, A.: *Storia della lingua romana. Nozioni generali*, Bucarest, 1943, 110 p.

ROSETTI, AL.: *Istoria limbii române. Noțiuni generale*, București, Tip. Universul, 1942, 96 p., lei 100.

ROSETTI, AL.: *Le mot. Esquisse d'une théorie générale*. Copenhagen, Einer Munksgaard, și București, Institutul de Lingvistică Română, 1943, 52 p., 4 cor. dan.

ROSETTI, AL.: *Gramatica limbii române*, București, Tip. Universul, 1943. 246 p., lei 250.

ROȘCA. ALEXANDRU: *Selecția valorilor*, Sibiu, ed. Secției Biopolitice a Astei, 1943, 110 p., lei 150.

Seceriș în ogrorul bisericei Oltenie. Trei ani de activitate în Mitropolia Olteniei, Craiova, Tip. Sf. Mitropolii a Olteniei, 1943, 24 p.

SEIDEL, EUGEN: *Fonologia și problemele ei actuale*, Societatea Română de Lingvistică, Seria I, Mem. 2, București, Institutul de Lingvistică Română. 1942, 76 p., lei 100.

URSU, Dr. NICOLAE: *Contribuțiuni muzicale la o monografie a comunei Măguri, județul Cluj*, Timișoara, ed. Regionalei Banățene a Astrei, 1940, 72 p.

URSU, NICOLAE: *Indreptar pentru culegerea cântecelor populare, cu bibliografie asupra folklorului muzical românesc*. Extras din Revista Institutului Social Banat-Crișana, 1942. 23 p.

ZAMFIRESCU, ION: *Orizonturi filosofice. Idei, oameni, probleme de cultură*. București. ed. Casei Școalelor, 1942, 270 p.. lei 150.

B. Publicații periodice:

| |

Anuarul Mitropoliei Olteniei, Vieța bisericească în Oltenia, Sf. Mitropolie a Olteniei Râmnicului și Severinului, Craiova, Tip. Sf. Mitropolii a Olteniei, Râmnicului și Severinului, 1941, 904 + 5 hărți și 4 planșe.

Al doilea an de activitate, 1941-1942. Extras din revista *Renașterea* a Sf. Mitropolii a Olteniei, Râmnicului și Severinului, Craiova, Tip. Sf. Mitropolii a Olteniei, 1942, 12 p.

Bulletin linguistique, publié, par A. ROSETTI IX, 1941, Copenhagen, Einar, Munksgaard, București, Institut. de Lingvistică Română, 122 + 20 p., 8 cor. dan.

Idem. X, 1942, Index des tomes VI-X, 218 + 16 p., 8 cor. dan.

Insemnări creștine, Revistă de orientări pastorale și misionare, Episcopul TIT SIMEDREA al Hotinului. Câteva prețuiri și înfățișări ale lucrării sale, an. II, nr. 9-10, Sept.-Oct. 1939, Bălți, ed. Revistei Insemnări Creștine, IV + 158 p.

Revista Banatului, an. IX, nr. 1-3, 1943, Timișoara, Institutul de Arte Grafice G. Mathei, 52 p., lei 60; din cuprins:

SERGESCU, PETRE: Despre valoarea etică a științei. (Lecție de deschidere), pp. 1-15.

Aceeași revistă, an. IX, 1943, nr. 4-6. 76 p., lei 60; din cuprins:

BIRĂSCU, TRAIAN: Toponimie și geopolitică, pp. 11-14.

BRANCOVICI, E. M.: Poate fi colectivitatea un scop? pp. 15-23.

Simetria, Caete de artă și critică, IV, Iarna, MXMXLI. Idem MCMXLII, București, Cartea Românească, 1942, 214 p.; din cuprins:

COTESCU, MARICA: Ruralism și disciplina monografiei sociologice, pp. 65-71.

Renașterea, Revistă de Cultură Creștină și Vieță Bisericească Ortodoxă. Organul Societații Preoțești „Renașterea” din Mitropolia Olteniei, an. XXI, Decembrie, nr. 12. 1942, pp. 669-732, Craiova, Tip. Sfintei Mitropolii a Olteniei, 1942.

Aceeași revistă, an. XXII, Iulie-August, nr. 7-8, 1943. pp. 349-428. Craiova, Tip. Sfintei Mitropolii a Olteniei, 1943.

Revista Fundațiilor Regale, an. VIII, 1 Februarie 1941, nr. 2, pp. 243-480. București. Tip. Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. 1941. lei 30; din articole:

BASIL MUNTEANU: Metoda și personalitatea în studiul literaturii, pp. 277-304.

Note:

Cuvântarea despre Nicolae Iorga a Profesorului C. Rădulescu-Motru, la Academia Română, în ziua înmormântării, pp. 468-469.

Revista Institutului Social Banat-Crișana,

Director Dr. C. Grofșorean. Apare bilunar, număr dublu, an. XI, Sept.-Oct. 1943, pp. 377-552. Buletinul Sociologic. Timișoara, Tip. G. Matheiu, 1943, lei 150.

Studii:

Dr. E. BOTIȘ: Memoriu asupra necesității înființării unei Universități la Timișoara, pp. 377-380.

Păr. MELENTIE SORA: Vieța religioasă și morală în comuna Ohaba-Bistra, pp. 419-441.

Prof. Dr. I. BELU: Premise pentru o nouă etică românească, pp. 442-456.

Dr. C. GROFȘOREAN: Mișcările Culturale în Sud-Estul european, pp. 473-505.

Insemnări și Recenzii: pp. 506-552.

MANIFESTĂRI ECONOMICE

A. Volume:

ANDRONESCU. Dott. DEMETRIO: Cereali romeni (Ricchezze romene), Bucarest, 1942, 34 p. + 5 planșe și 7 harți.

ANTIPA, GR.: Die Donau. Ihre politische und wirtschaftliche Bedeutung im Leben des rumänischen Volkes, Bukarest, Die Dacia-Bücher, 1941, 86 p. + 1 harta.

ANTIPA, GR.: Insemnătatea politică și economică a Dunării în vieța poporului român, București, Cartea Românească, 1940, 40 p.

ANTIPA, GR.: Valorificarea stufăriilor Deltei Dunării, Analele Academiei Române, Mem. Sect. Științ. Seria III. Tom. XVIII, Mem. 1, București, M. O. și Imprimeria Statului, 1942, 20 p.

CELARIANU, M.: Die Front der Arbeit. Rumänien im Krieg, Bucarest, Die Dacia-Bücher 1942, 32 p.

CELARIANU, M.: L'organizzazione del lavoro romeno. La Romania in guerra, Bucarest, Edizioni Dacia, 1942, 24 p.

CELARIANU, M.: L'organisation du travail. La Roumanie dans la guerre, Bucarest, Les Editions Dacia, 1942, 30 p. + 4 planșe.

CONSTANTINESCU, MITIȚĂ: *Politica economică aplicată*, vol. I. Schimburi, monedă, prețuri. Vol. II. Agricultură, economie rurală, cooperatie cu 10 grafice și 2 hărți. Vol. III. Producție, muncă, comerț, credit (cu 15 grafice), București, edit. Tiparul Românesc, 1943, vol. I, 406 p.; vol. II, 372 p.; vol. III, 420 p., lei 5.000 3 vol.

CORNAȚEANU, N.: *L'organisation de l'agriculture roumaine en temps de guerre. La Roumanie et la guerre*, Bucarest, Les Editions Dacia, 1943, 62 p.

CORNAȚEANU, N.: *L'organizzazione dell'agricoltura. La Romania in guerra*, Bucarest, 1942, 66 p.

CRISTUREANU, T.: *Despre planificare socială și economică*, București, Tip. Luceafarul, 1943, 46 p., lei 260.

DIAMANDESCU, I.: *Der Einsatz der Finanzen. Rumänien im Krieg*, Bukarest, Die Dacia-Bücher, 1942, 14 p.

DIAMANDESCU, I.: *Lo sforzo finanziario. La Romania in guerra*, Bucarest, Dacia, 1942, 14 p.

DOBROVICI, G. M.: *Evoluția economică și financiară a României în perioada 1934-1943*, București, Tip. Bucovina, 1943, 478 p., lei 500.

L'effort financier. La Roumanie dans la guerre, Bucarest, Les Editions Dacia, 1942, 14 p.

GROSS, HERBERT: *Wirtschaftspolitische Tendenzen in den Vereinigten Staaten von Amerika*, Jena, Gustav Fischer, 1943, 32 p.

Institutul de Cercetări Economice „Profesor Virgil N. Madgearu”. VIRGIL N. MADGEARU. București, Tip. „Luceafarul” S. A. R., 1942; 36 p. in 4. — Cuprinde textul diferitelor expuneri făcute la 12 Iunie 1941 în Aula Academiei Comerciale din București și actul constitutiv al Institutului de Cercetări Economice „Profesor Virgil N. Madgearu”: ION RĂDUCANU, pp. 9-15; MIRCEA VULCĂNESCU, pp. 16-23; GH. TAȘCĂ, pp. 24-26; ION M. MANOFF, pp. 27-28; GROMOSLĂV MLADENATZ, pp. 29-30. Institutul de Cercetări Economice „Pro-

fesor Virgil N. Madgearu”, pp. 31-33. Actul Constitutiv, scop, program, membri, organe, p. 35.

IONESCU, DIMITRIE B.: *Istoria doctrinelor economice*, vol. I, Sibiu, Tip. Cartea Românească din Cluj, 1941, 396 p., lei 450.

LARGEANU, ION: *Organizarea profesională a României. Cadrul, origina, dezvoltarea istorică și stadiul actual. Conținutul și coordonarea. Scopurile. Mijloacele și organele. Concluziunile. Agricultorii. Industriașii. Comercianții. Muncitorii manuali. Intelectualii. Cactele ALACI*, nr. 15, Extras din rev. Alaci, nr. 8-10, Aug.-Oct. 1943, București, Tip. Lupta, 1943, 72 p.

LEON, G. N.: *La nationalisation de la vie économique. La Roumanie et la guerre*, Bucarest, Les Editions Dacia, 1942, 38 p.

LEON, G. N.: *La nazionalizzazione della vitta economica romena. La romanian in guerra*, Bucarest, 1942, 40 p.

MOGA, I.: *Siebenbürgen in dem Wirtschaftsorganismus des rumänischen Bodens*, Bukarest, 1942, 2-te Auflage, 92 p.

OREZEANU, Général T. C.: *L'organisation des transports par les chemins de fer*, Bucarest, Les Editions Dacia, 1942, 30 p. + 2 hărți + 3 tabele și 4 planșe.

OREZEANU, Generale T. C.: *L'organizzazione dei trasporti ferroviari in Romania. La Romania in guerra*, Bucarest, 1942, 30 p. + 2 hărți + 3 tabele și 4 planșe.

Probleme meșteșugărești. Conferințe rostite în ciclul pentru comemorarea a 20 ani dela înființarea Uniunii Micilor Industriași Patroni, de către d-nii D. R. IOANȚESCU, NICOLAE GHIULEA, Dr. CORNEL TODEA, Arhit. I. D. ENESCU, Dr. PAUL STERIAN, RADU LUCA, HORIA PAUL SUCIU, P. ALEXANDRESCU-ROMAN, București, Imprimeria Frăția Românească, 1941, 182 p.

RĂDUCANU, ION, I. C. L.: *Simonde de Sismondi (precursor al curentelor economice și sociale actuale)*, Analele Academiei Române, Mem. Secț. Ist., Seria III, Tom. XXIV, Mem.

13, București, M. O. și Imprimeria Națională, 1942, 30 p., lei 60.

SLAVESCU, VICTOR: *Vieața și opera economistului Nicolae Șuțu, 1798-1871*, Academia Română, Studii și Cercetări, LVIII, București, M. O. Imprimeria Națională, 1941, 600 p. + 1 planșă, lei 350.

SLAVESCU, VICTOR: *Economistul Bogdan Petriceicu Hașdeu*, București, Tip. Cartea Românească, 1943, 170 p., Institutul Economic Românesc.

ZANE, G.: *M. Kogălniceanu, întemeietorul marelui industriei textile din România*, București, ed. Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu, 1942, 26 p.

B. Publicațiuni periodice:

LEON, GIL. N.: *Noua economie germană*, în *Cercetări Juridice*, III, an. III, Iul.-Sept. 1943, pp. 1-20.

Buletinul Asociației Generale a Inginerilor din România, București, Imprimeria C. F. R., an. XXIV, Fev.-Mart. 1943, nr. 2-3, LII + 64 p., an. XXV, Mai-Iun. 1943, nr. 5-6, București, LII + 80 p., an. XXV, 1943, nr. 7, Iul., 87 p.

Buletinul Institutului Economic al României, Director Dr. GHERON NETTA, an. XXI, Iul.-Dec. 1942, nr. 7-12, București. Tip. Cartea Românească, 1943, pp. 147-268; din cuprins:

SOLOMON, ION: *Spiritualismul economic*, pp. 147-161.

Bulletin Mensuel de Renseignements économiques et sociaux, extrait de la *Revue Internationale d'Agriculture*, Institut International d'Agriculture, 34-ème année, Mai 1943, nr. 5. Rome, 1943, p. 177-206.

Buletinul Muncii, Partea I. Publicație oficială a Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, an. XXII, vol. II, Iul.-Dec. 1942, București, Tip. Informația Zilei, 1942, 712 p., lei 300.

Bursa. Revista economică, financiară, industrială și petroliferă. Director AURELIAN STRAT

(*La Bourse, Revue hebdomadaire économique et financière*), XLII-ème année, nr. 1970, 5 Déc. 1943 redactat în limba română și franceză, București, Tip. Universul, 1943, pp. 511-530.

Buletinul Camerei de Muncă București, an. X, nr. 1-6, Ian.-Iun. 1943, 10 ani, București, Imprimeria Curentul, 1943, 85 p.

Buletin informativ, Ministerul Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor. Consiliul Superior al transporturilor și tarifelor, Oficiul de Studii, București, M. O. Imprimeria Națională (lito-grafiat), 1943, an. IV, nr. 80, 1 Oct. 1943, 26 p.; an. IV, nr. 81, 1 Nov. 1943, 26 p.; an. IV, nr. 82, 1 Dec. 1943, 24 p.

Bulletin d'Information et de Documentation, Banque Nationale de Roumanie, Service des Études Economiques (redactat în l. germană, franceză, engleză), Bucarest, M. O. Imprimeria Națională. 5.15-ème année, Mai 1943, pp. 227-278. 6.15-ème année, juin 1943, pp. 281-326; 7.15-ème année, juillet 1943, pp. 328-364; 8.15-ème année, août 1943, pp. 369-426; 9.15-ème année 1943, pp. 429-482.

C.A.M., *Revistă lunară de informații și documentare. Casa Autonomă a Monopolurilor Regatului României, Direcția de Studii, Serviciul de Studii, Statistică și Publicațiuni*, București, Tip. Bucovina, an. II, nr. 11-12, Nov.-Dec. 1942, 64 p., lei 40; an. III, nr. 1-2-3, Ian.-Mart. 1943, 76 p., lei 40.

Curierul Cooperației Române. Revistă de studii și îndrumare, redactor ADRIAN SFIN-ȚESCU, București, Imprimeria Curentul, an. 34, Mai-Iun. 1943, nr. 5-6, 88 p., lei 60; din cuprins:

VASILIU, Ing. IOAN C.: *Ridicarea economică și spirituală a satului*, pp. 75-80.

Acceași revistă, an. 34, Iul.-Sept. 1943, nr. 7-9, 96 p.; idem, an. 34, Oct.-Nov. 1943, nr. 10-11, 80 p., lei 90; din cuprins:

CARDAȘ, Prof. AGRICOLA: *Bancile populare și economiile țărănești*, p. 1-5.

Economia Română, Rumänischer Wirtschafts-

dienst. Informazioni economiche romene. Informations économiques roumaines (Royaume de Roumanie, Ministère de l'Economie Nationale), Bulletin officiel paraissant tous les trois mois en allemand, en italien et en français, Bucarest, M. O. Imprimeria Națională, XXIV-ème, année, oct.-déc. 1942, nr. 2, 78 p., lei 250; XXV-ème année, janvier-juin, 1943, nr. 1-2, 96 p., lei 250.

Il Lavoro Agricolo, Die Landwirtschaftliche Arbeit, El Trabajo Agrícola, Le Travail Agricole, The Agricultural Labour, nr. 1, anno V, Gennaio-Marzo, 1943, XXI, Roma.

Neo-Europa, Revistă social-economică, Director Dr. BIBIRI M. STURIA, București, an. I, nr. 2-3, Mai-Iun. 1941.

Observatorul social-economic, an. X (seria II, nr. 5, Sept.-Oct. 1943, Brașov, Tip. Dacia Traiana, 1943, pp. 395-504, lei 150: din cuprins:

GÂRBACEA, I.: **Regulamentele germane de contabilitate**, pp. 412.

JINGA, VICTOR: **Dincolo de burghezii și capitalism**, pp. 419.

LACEA, CONSTANTIN: **Contribuții la cunoașterea trecutului și educației vechilor meseriași brașoveni**, pp. 395.

TURDEANU, Dr. LUCIAN: **Controlul și coordonarea activității întreprinderilor Statului**, pp. 458.

Revista Generală de Comerț și Contabilitate. Proprietatea Corpului Absolvenților Școlilor Superioare de Comerț, an. XXXII, nr. 9-10, 1943, București, ed. Independența, pp. 153-192.

Revista de Studii Sociologice și Muncitorești, Director N. N. MATHEESCU, București, Tip. Românesc, an. VIII, nr. 28, Trim. I, Mai 1941, număr omagial pentru Prof. Madgearu; din cuprins:

COTARU, PLUTARC: **Virgil Madgearu economistul**, pp. 10-16.

HALLUNGA, AL.: **Virgil Madgearu, omul școlii**, pp. 24-30.

IHERSENI, TRAIAN: **Sociologul Madgearu**, pp. 35-36.

MATHEESCU, N. N.: **V. Madgearu și problemele muncii**, pp. 17-23.

TUDURI, CHRISTINA: **Virgil Madgearu, profesorul**, pp. 31-34.

VULCANESCU, MIRCEA: **Virgil Madgearu, intelectualul**, pp. 1-9.

Acceasi revistă, an. X, nr. 38, Trim. III, Oct.-Dec. 1943. 33 p.; din cuprins:

ALEXANDRESCU-ROMAN, P.: **Planul Beriveridge**.

CRISTUREANU, Dr. T.: **Despre planificarea socială**.

MATHEESCU, N. N.: **Activitatea depusă la Institutul de Studii Muncitorești**.

Zeitschrift des Instituts für Weltwirtschaft an der Universität Kiel, herausgegeben von Doktor Sc. Pol. ANDREAS PREDOEHL, Ordentlichem Professor an der Universität Kiel, 53, Bd., Januar 1941, Heft 1, Jena, Verlag von Gustav Fischer, Weltwirtschaftliches Archiv, begründet von Bernhard Harms; din cuprins:

LEON, Dr. GH. N.: **Kriegsbedingte Veränderungen und Massnahmen in der rumänischen Volkswirtschaft**, pp. 139-154.

MANIFESTĂRI JURIDICE ȘI MORALE A. Volume:

DJUVARA, MIRCEA: **Vieța etică și valorile ideale după D. Parodi**, extras din **Analele Facultății de Drept din București**, nr. 4, 1939, București. Tip. Române-Unite, 1939, 26 p.

GEORGESCU, PAUL AL.: **Conceptul și ideea dreptului în doctrina lui R. Stammler**, București, Tip. Române-Unite, 1939, 152 p., lei 100.

GEORGESCU, PAUL AL.: **Privire asupra filosofiei juridice contemporane. I. Pozitivismul**, București. Tip. Universul, 1941. 82 p., lei 80.

GEORGESCU, PAUL AL.: **Cercetări de filosofie juridică**, București, Tip. Bucovina, 1942. 256 p., lei 300.

GEORGESCO, VALENTIN AL.: **Remarques**

sur la crise des études de droit romain, extrait de la Revue d'Histoire du Droit, XVI-ème, 4. Haarlem, H. D. Tjeenk Willing & Zoon, N.V., pp. 405-434, francs 9.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: **Originile și evoluția generală a proprietății în dreptul roman**, curs de drept roman aprofundat, predat studenților dela doctoratul juridic la Facultatea de Drept din Cernăuți, în anul școlar 1936-1937, București, litografia C. Ionescu, 1938, 560 p., lei 200.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: **La magie et le droit romain**, extras din Revista Clasică Orpheus Favonius, condusă de N. I. HERESCU, Tom. XI-XII, 1939-1940, București, M. O. și Imprimeria Națională, 1941, 12 p., lei 25.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: **Problemele actuale ale dreptului roman**. Institutul de Studii Latine, Colecția de drept roman și istoria drepturilor antice, îngrijită de VALENTIN AL. GEORGESCU, București, M. O. și Imprimeria Națională, 1942, 466 p., lei 500.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: **Probleme de drept valutar, cu un repertoriu jurisprudențial al regimului valutar în România, 1932-1941**, București, Tip. Cărților Bisericești, 1942, 322 p., lei 500.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: **Repertoriul jurisprudențial al regimului valutar în România, 1932-1942, cu un repertoriu legislativ al regimului devizelor. Probleme de drept valutar, vol. II**, București, Tip. Cărților Bisericești, 1942, 430 p., lei 700.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: **Dreptul roman și sufletul lumii moderne**, extras din Cercetări Juridice, nr. 2, Caetul 1, 1942, București, Tip. Vreamea, 1942, 24 p.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: **Dreptul subiectiv în fața operei de reinnoire a dreptului**, extras din Pandectele Române, nr. 1-3, 1942, București, M. O. și Imprimeria Națională, 1942, 38 p.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: **Individualismul și dreptul roman**, extras din Analele

Facultății de Drept din București, an. IV, nr. 1-2, București, Tip. Universul, 1942, 32 p., lei 50.

IONESCU, OCTAVIAN: **Codul civil și noile ideologii sociale**, Analele Facultății de Drept din Cluj, Tom. II, Fasc. 4. Cluj, Tip. Cartea Românească, 1940, 36 p.

IONESCU, OCTAVIAN: **Tendențe noi în dreptul civil**, extras din revista Curierul Judiciar, nr. 23, 21 Iun. 1942, București, Tip. Curierul Judiciar, 1942, 22 p.

IONESCU, OCTAVIAN: **O instituție de drept privat german: Bunul rural de familie**, extras din rev. Curierul Judiciar, an. III, 1 Fev. 1943, București, Tip. Curierul Judiciar, 1943.

IRIMESCU, Dr. S.: **Legea pentru asigurarea contra tuberculozei**, 32 p.

MADAY, Prof. ANDRÉ de: **Le droit, son origine, son évolution**, tirage à part de la Zeitschrift für Schweizerisches Recht, vol. 62, nr. 3, Bâle, edit. Helbing & Lichtenbrahn, 1943, 24 p.

MAUNIER, RENÉ: **Sociologie coloniale**, vol. III, **Le progrès du Droit**, Paris, Les Editions Domat-Montchrestien, 1942, 479 p.

NEGULESCU, PAUL și GHEORGHE ALEXIANU: **Tratat de drept public**, Tom. II, Casa Școalelor, 1943, București, M. O. Imprimeria Națională, 1943, 496 p., lei 500.

RĂDULESCU, ANDREI: **Organizarea tutelii minorilor în dreptul românesc**, Analele Academiei Române, Mem. Secț. Istorice, Seria III, Tom. 24, Mem. 6, București, M. O. și Imprimeria Națională, 1942, 94 p., lei 60.

RĂDULESCU, ANDREI: **Dreptul românesc în Basarabia**, Analele Academiei Române, Mem. Secț. Istorice, Seria III, Tom. XXV, Mem. 13, București, M. O. și Imprimeria Națională, 1943, 38 p., lei 70.

SELTEN, GHEORGHE: **Justiologia. Știința justiției. — Obiectul**, București, Imprimeria Curentul, 1942, 16 p., lei 30.

B. Publicațiuni periodice:

Cercetări juridice, Director RADU M. GORUNEANU, II, an. II, nr. 2, April 1942, București, Tip. Vremea S. A., 122 p., lei 100; din cuprins:

MEITANI, RADU: Stat sau Neam, pp. 1-46.

Acceași revistă, III, an. II, nr. 3, Iul.-Sept. 1942, București, Tip. Vremea, 72 p., lei 100.

Idem, IV, an. II, Oct.-Dec. 1942, București, Tip. R. Cioflec, 1942, 88 p., lei 100; din cuprins:

CIOCALTEU, MIHAIL: Despre obiceiul ca izvor al dreptului, pp. 20-25.

GEORGESCU, VALENTIN AL.: Instituționalismul juridic și doctrinele naționaliste, pp. 3-19.

GORUNEANU, RADU M.: Despre domnia legilor, pp. 27-37.

Acceași revistă, III, an. III, Iul.-Sept. 1943, București, Tip. R. Cioflec, 1943, 112 p., lei 200; din cuprins:

ANGHELESCU, N. H.: Natura și domeniul ordinii publice în dreptul internațional, pp. 42-65.

GORUNEANU, RADU M.: Balanța Justiției, pp. 21-27.

Dreptul, Revistă juridică întemeiată la 1871, apare trimestrial. Director-proprietar MIRCEA MANOLESCU, an. LXX, Caietele 1-4, Ian.-Dec., 1942. Număr festiv în două volume, 70 ani de apariție, 1871-1942, vol. I. București, Tip. Luceafărul, 1942, 304 p.; din cuprins:

DJUVARA, MIRCEA: Despre teoria izvoarelor raporturilor juridice și a cauzalității în drept, pp. 113-126.

GEORGESCU, PAUL: O încercare de tipologie juridică, pp. 127-143.

MANOLESCU, MIRCEA: Idei noi în problema tehnicii juridice (cu supliment în vol. III), pp. 144-145.

OTETELIȘANU, AL.: Câteva principii de bază ale științei dreptului, pp. 73-93.

VĂLIMĂRESCU, AL.: Drept public și drept privat, pp. 94-112.

Indexul legilor și indexul circularilor. August 1943, București, M. O. și Imprimeria Națională, 1943, 24 p.

Revista Institutului Social Banat-Crișana, Dir. Dr. C. Groșorean, Apare bilunar, număr dublu, an. XI, Mai-Iunie 1943, Timișoara, Tip. G. Matheiu, 1943, pp. 209-376. lei 150.

Studii:

TRAIAN STĂNGU: Chestionar Etico-Juridic din Ohaba-Bistra, pp. 280-285.

Procesul pentru mănăstiri, pp. 286-295.

Dr. ȘTEFAN CIOROIANU: Intelectualii satului, exponenții ncamului, pp. 312-317.

PETRU PETRICĂ: Sate Bănățene în declin, pp. 318-325.

Insemnări și Recenzii: pp. 328-374.

Revista română de criminologie, Director V. V. STANCIU, an. I, nr. 1, Iul.-Aug.-Sept. 1942, București, Editura Contemporană, 1942, 98 p., lei 350; din cuprins:

PARHON, Dr. I. C.: Biologie, sociologie, criminologie, pp. 1-3.

PROCOP, DUMITRESCU AL.: Justiția penală — medicina socială, pp. 8-9.

PANDREA, PETRE: Sociologia criminală sau incitația mediului la comiterea infracțiunilor, pp. 21-29.

Acceași revistă, an. I, nr. 2, Oct.-Nov.-Dec. 1942, București, Imprimeria Penitenciarului Văcărești, 1942, 80 p., lei 350; din cuprins:

MĂRGINEANU, N.: Aspectul social al crimei, pp. 8-16.

PARHON, Dr. C. I.: Problema responsabilității privită prin prisma biologică, pp. 1-4.

ROȘCA, AL.: Aspectul psihologic al crimei, pp. 17-20.

VASILIU, Dr. TH. și Dr. I. STĂNESCU: Factorul ereditar în criminologie, pp. 21-25.

Zeitschrift der Akademie für deutsches Recht Berlin, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, Heft 9, 10 Iuni 1943, 10 Jahrg., 20 p.; idem

Heft 10, 10 Iuli 1943. 10 Jahrg., 20 p.: din cuprins:

GÜNTHER, Dr.: Zur Angleichung des Familienrechts, pp. 145-147.

Acceasi revistă, Heft 11, 10 Aug. 1943. 10 Jahrg.; din cuprins:

SCHRÖDER, Prof. Dr. Zum Aufbau der deutschen Geschichte, pp. 175-177.

Acceasi revistă, Heft 13, 10 Ockt. 1943, 10 Jahrg.

MANIFESTĂRI POLITICE ȘI ADMINISTRATIVE

A. Volume:

ANTIPA, GRIGORE: Rolul Academiei Române în combaterea campaniilor de ponegrire a poporului și Statului Român, (extras din Analele Academiei Române, Mem. Secț. Științ., Seria III, Tom. XV, Mem. 11), București, M. O. Imprimeria Națională, 1940, 20 p., lei 15.

DAȘCOVICI, N.: Regimul Dunării și al Strămtorilor în ultimele două decenii (cu o anexă documentară). Publicațiile Institutului de Drept Internațional al Universității Cuza-Vodă din Iași, nr. 15, Iași, Tip. Al. A. Terek, 1943, 211 p., lei 250.

DELAISI, FRANCIS: La révolution européenne, Les Éditions de la Toison d'Or, Bruxelles, 1942, 297 p.

CARR, E. II.: Grundlagen eines dauernden Friedens, Deutsche Übertragung von Elisabeth Rotten, Der englischen original Ausgabe „Conditions of peace“, Zürich, Steinberg Verlag, 1943, 320 p.

CARR, EDWARD HALLETT: Conditions of Peace, London, Macmillan, 1943, 279 p.

IACOBICI, General I. și NICHIIFOR CRAINIC: An die deutschen Soldaten in Rumänien, București, M. O. și Imprimeria Națională, 1941, 34 p.

MANOLESCU, PETRE TH.: Istoricul reglementării navigațiunii pe Dunăre. Teza de doctorat, Universitatea din București, Facultatea de

Drept, București, Inst. de Arte Grafice al Municipiului, 1941, 140 p.

ORENDI-HOMMENAU, VIKTOR: Madjarisches Allzumadjarisches. Ein Beitrag zur Minderheitenfrage in Ungarn. (Das ist Ungarn), Bukarest, Die Dacia-Bücher. Kleine Schriften, 1941, 22 p.

PĂCLIȘANU, ZENOBIUS: Der Ausrottungskampf Ungarns gegen seine nationalen Minderheiten. Nach magyarischen Geheimdokumenten, Bukarest, Die Dacia-Bücher, 1941, 2-te Auflage, 200 p.

PĂCLIȘANU, ZENOBIU: L'Ungheria contro le sue minoranze etniche. Una lotta di sterminazione rivelata dei documenti segreti, Bucarest, Edizione Dacia, 1941, 142 p.

PĂCLIȘANU, Z.: Die magyarische Ordnung im Mitteleuropa, Bukarest, 1942, 126 p.

PĂCLIȘANU, Z.: Ordinea maghiară în Europa Centrală. București, 1942, 104 p.

PĂCLIȘANU, Z.: L'ordre magyar dans l'Europe Centrale, Bucarest, 1942, 116 p.

PĂCLIȘANU, Z.: L'ordine magiaro nell' Europa Centrale, Bucarest, 1942, 108 p.

PĂCLIȘANU, Z.: Politica minoritară a guvernelor ungurești (1867-1914), București, 1943, 140 p.

Rumäniens heiliger Krieg im Spiegel der deutschen Presse, București, M. O. și Imprimeria Națională, 1942, 242 p.

Rumänisches Blut für das neue Europa. Rumäniens heiliger Krieg im Spiegel der italienischen Presse, București, 1943, 226 p.

Sangue romeno per la nuova Europa. La Romania in guerre nella stampa italiana, București 1942, 226 p.

B. Publicațiuni periodice:

Buletinul Municipiului Arad, an. XXI, nr. 18, Arad, 21 Oct. 1943, Arad, Institut de Arte Grafice I. Ienciu.

Buletin publicat sub îngrijirea Oficiului de Documentare și Studii Administrative, România,

Ministerul Afacerilor Interne, nr. 9. Sept. 1943. București, M. O. și Imprimeria Națională, 1943, 121, 200; idem, nr. 10, Oct. 1943; idem, nr. 11, Nov. 1943.

Revue d'Histoire politique et constitutionnelle, Institut International d'Histoire Constitutionnelle, 3-ème année, no. 1, Janv.-Mars 1939. Directeur JOSEPH BARTHELEMY, Paris, Librairie du Recueil Sirey, 1939, 160 p.; din cuprins:

MONTFORT, H. de: L'évolution sociale et politique de la Roumanie. Les équipes sociales royales, pp. 111-121.

Revista Funcționarilor Publici, an. XVIII, nr. 2, April.-Iunie, nr. 3, Iul.-Sept. 1943, București, Tip. Lupta, N. Stroilă.

România militară. Revistă generală lunară, fondată în anul 1864, București, ed. Marelui Stat Major, an. LXXX, nr. 3-5, Mart.-Mai, 1943, 144 p.; idem, an. LXXX, nr. 8-9, Aug.-Sept. 1943, 128 p.; din cuprins:

ATANASIU, General ION: Tot despre „Șef”, pp. 4-6.

BĂDESCU, Cpt. VICTOR: Condițiile psihologice ale unei doctrine de războiu autohtone, pp. 7-27.

Acceași revistă, an. LXXX, nr. 10, Oct. 1943.

UNITĂȚI SOCIALE

A. Volume:

AGARBICEANU, ION: Preotul și familia preotească. Rostul lor etnic în satul românesc, Astra, Colecția Neam și Familie, II, Sibiu, ed. Subsecției eugenice și biopolitice a Astei și a Institutului de Igienă și Biopolitică al Universității Cluj-Sibiu, 1943, 192 p., lei 220.

BADICEANU, VALERIU D.: Ștefan Zeletin, Doctrinar al Burgheziei Românești, București, Tip. Universul, 1943, 136 p., lei 250.

CHELCEA, ION: Menirea muzeului etnografic al Moldovei, Biblioteca Muzeului Etnografic al Moldovei, nr. 1, Iași, Tip. Liga Culturală, 1943, 15 p.

CIORĂNESCU, AL.: Attraverso la Romania in mezz'ora, Bucarest, 1942, 52 p. + 1 hartă.

CIORĂNESCU, AL.: Eine Übersicht, Bukarest, 1943, 52 p. + 1 hartă.

CIUPE, IOAN: Monografia școlii primare de stat pentru băieți din orașul Dej, cu prilejul împlinirii a 25 ani de existență, 1914-1939, Dej, Tip. L. Medgyeri, 1939, 76 p., lei 45.

CONSTANTE, C.: Din trecutul orașului Salonic, capitala Macedoniei. Amintiri, București, Tip. Universitar, 1942, 52 p., lei 100.

DEKANY, ETIENNE: Communauté et organisation. Essai sur la classification des groupements sociaux présenté au XIV-ème Congrès International de Sociologie, Essais de Sociologie édités par la Société Sociologique de Hongrie, 16, Paris, Editions Domat-Monchrestien, 1940, 96 p.

HOFFMANN, Prof. Dr. WALTER: Rumänien von Heute. Ein Querschnitt durch Politik, Kultur und Wirtschaft mit zahlreichen Karten und Bildern, București, Tip. Cartea Românească, 1942, 264 p.

Indrumarea și controlul învățământului primar. Instrucțiuni pentru inspectorii școlari. Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor, București, Tiparul Românesc, 1942, 68 p., lei 30.

KIRIȚESCU, CONSTANTIN: Școala română într-o răscruce de istorie, București, edit. Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943, 408 p.

MALASCHIOFSKY, Dr. ALFRED: Rumänien (Kleine Auslandskunde), Berlin, Junker u. Dünhaupt Verlag, 1943, 96 p. + 2 hărți.

Mama, copilul și căminul familiar în poezia românească, Antologie cu o prefață de ION BREAZU, Astra, Colecția Neam și Familie, nr. 3, Sibiu, ed. Secția Biopolitică a Astei și Institutul de Igienă și Biopolitică din Cluj-Sibiu, 1943, 112 p., lei 150.

MARCU, ALEXANDRU, RADU VULPE, D. M. PIPPIDI, MIHAIL BERZA și HORIA TEODORU: Douăzeci de ani de activitate a Școlii Române din Roma, 5 conferințe la radio, Aso-

ciația Academică Vasile Pârvan a foștilor membri al Școalei Române din Roma, București, 46 p.

MARICA, GEORGE M.: *Despre patrie. Studiu sociologic*, extras din Transilvania, an. 73, nr. 1-3, Sibiu, Dacia Traiană, 1942, 52 p., lei 60.

MILIAN, ANETA CHR.: *Monografia orașului Turnu-Măgurele, cu o prefață de N. Dașcoveici*, Turnu-Măgurele, Tip. Tiparnița, 1942, 96 p.

Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor. *Expoziția documentară. Învățământul practic*. Oct. 1943, (cu 155 ilustrații fotografice și diferite grafice reprezentând activitatea învățământului practic), București, Marvan, 1943, 240 p.

MOSCU-FILIPIDESCU, ELEONORA: *Școala încadrată în viață, Experiențe și realizări pedagogice*, Craiova, ed. Ramuri, 1943, 232 p.

OPREANU, Dr. SABIN: *Die Szekler. Eine völkische Minderheit inmitten des Rumänentums. Mit 9 Karten und 3 Kunstdruckbeilagen*. Sibiu, Hermannstadt, Druck von Kraft et Drotleff, 1939, 212 p.

POPA, Prof. ATANASIE: *Mănăstirea Săraca*, Timișoara, ed. Sf. Mănăstiri Săraca, 1943, 94 p. + XXXII planșe.

POPESCU, GRIGORE N.: *Din trecutul Seminarului Nifon Mitropolitul din București*, București, Universul, 238 p., lei 500.

RĂDULESCU, ANDREI: *Din trecutul de 80 ani al Curții de Casație*, Analele Academiei Române, Mem. Secț. Istorice, Seria III, Tom. XXV, Mem. 14, București, M. O. și Imprimeria Națională, 1943, 34 p., lei 100.

REYNOLD, GONZAGUE de: *Qu'est-ce que l'Europe*, Fribourg, Éditions de la Librairie de l'Université, 1941, 302 p.

STOIAN, STANCIU: *Sociologia și pedagogia satului*, București, Prometeu, 1943, 456 p.

SUDEȚEANU, CONSTANTIN: *Corelația aspectelor vieții sociale*, Tip. C. R. din Cluj, Sibiu, 1943, 153 p.

B. Periodice:

SOFRONIE, GEORGE: *Transformările doctrinare ale conceptului de națiune*, în Transilvania, Organ al Astrei, an. 74. Iul.-Aug. 1943, nr. 7-8, pp. 493-523.

SOFRONIE, GEORGE: *Națiunea română ca principiu al dreptului nostru*, în Transilvania, Organ al Astrei, an. 74, Mai, nr. 5, 1943, pp. 382-391.

GROFȘOREAN, Dr. C.: *Un cuib de vulturi daco-valahi*, în Revista Institutului Social Banat-Crișana, an. XI, Mai-Iun. 1943, pp. 221-279.

ȘOTROPA, VALERIU: *Unitatea poporului românesc privită din punctul de vedere al toponimiei*, în Revista Institutului Social Banat-Crișana, an. XI, Mai-Iun. 1943, pp. 296-311 și Sept.-Oct. 1943, pp. 389-418.

Anuarul Școlii Normale de Învățători Vasile Lupu din Iași, pe anul școlar 1938-1939, Iași, Tip. Albina Românească, 1939, 716 p., lei 200; din cuprins:

COTORANU, D.: *Schița monografică a satului Cârlig*, pp. 304-336.

Cercetări pedagogice, Buletinul Seminarului Pedagogic din Iași, Director ȘT. BARSĂNESCU, Iași, Tip. Al. Terek, 1943, 396 p., lei 400.

Revista de Pedagogie, Director C. NARLY, București, an. XIII, 1943, Caietele I-II. 176 p., lei 300; din cuprins:

NARLY, C.: *Educația tineretului*, pp. 18-41.

Revista Institutului Social Banat-Crișana, Dir. Dr. C. Grofșoreanu, an. XI, Ian.-April. 1943. Timișoara, Tip. G. Matheiu, 1943; 208 p., lei 150; din cuprins:

Inspect. Gen. ION NEGRU: *Statistica Clisurii de Sus*, pp. 29-30.

Revista Școalei, Organul Asociației Învățătorilor din județul Botoșani, Director M. APOSTOL, Tip. Argus, Botoșani, 1943, an. XX, nr. 6, Iunie 1943, 64 p.; idem, an. XX, nr. 7-8, Sept.-Oct. 1943, 56 p.; din cuprins:

BUCUȚA, EMANOIL: Școala de sat, pp. 1-6.

COSTINIU, ADRIAN: Satul românesc și problemele lui culturale, naționale și economice, pp. 16-24.

Școala românească, Buletin Oficial al Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor, nr. 11, Nov. 1943, București, Tip. Bucovina, pp. 771-848.

Școala și Vicața Ilfovului, Revistă trimesțială de pedagogie și cultură locală, an. VI, nr. 2-3, Iul.-Dec. 1942, 68 p., lei 100.

RELATII SOCIALE

A. Volume:

MEHEDINȚI, Prof. S.: La Romania alla frontiera orientale dell' Europa, Bucarest, 1942, 30 p.

MEHEDINȚI, Prof. S.: Rumänien an der Ostgrenzen Europas, Das rumänische Volk in der Welt, Bukarest, Dacia-Bücher, Kleine Schriften, 1941, 36 p.

B. Publicațiuni periodice:

Marea noastră, Revistă pentru propagandă, orientarea și apărarea intereselor pe apă, București, Liga Navală Română, an. XII, 1943, nr. 9-10, Sept.-Oct., 152 p.

Donaueuropa, Zeitschrift für die Probleme des europäischen Südostens. Erscheint am 20 jedes Monats. HAUPTSCHRIFTFLEITER Prof. Dr. VITÉZ THEO SURANYI-UNGER, I. Jahrg. 1 Heft, Aug. 1941, Budapest, Verlag Societas Carpatho-Danubiana, 1941, 64 p.; din cuprins:

KALUHIELYI, FRANZ: Ungarische Institute für Volkstumsforschung, pp. 40-48.

SURANYI-UNGER, Vitéz THEO: Ungarns Wirtschaftsgeltung im europäischen Südosten, pp. 12-14.

VAJTA, FRANZ: Soziale Neuordnung in Donaueuropa, pp. 25-29.

ACȚIUNE CULTURALĂ

A. Volume:

ARBORE, ALEXANDRU P.: Câteva păreri cu privire la culturalizarea satelor, extras din volumul Omagiu Profesorului Ioan Lupaș, București, M. O. Imprimeria Națională, 1941, 22 p.

BERCA, ION: Școala de cadre pentru conducători de cămine culturale și școli țărănești Dioști, București, ed. Fundația Culturală Regală Regele Mihai I, 1943.

Cronica șezătorilor duminicale ale Căminului Cultural Avram Iancu din primul an de activitate — 17 August 1941 — 17 August 1942, sub îngrijirea și cu cuvânt introductiv de IUSTIN HANDREA, Directorul Căminului Cultural. Cartea refugiatului ardelean, I. Fundația Culturală Regală Regele Mihai I., București, ed. Dacia Traiană, 1943, 298 p.

Școli și cursuri țărănești organizate de Fundație în anul 1939-40 și 1940-41, Cartea Căminului Cultural, Fundația Culturală Regală Regele Mihai I, București, Tip. Școala Popului, 1942, 490 p.

Indrumător pentru munca sanitară și socială la sate, 1943, București, Tip. Presa. 196 p., Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale, Ministerul Sănătății și Ocrotirilor Sociale, Ministerul Culturii Naționale.

PARASCHIVESCU, MIRON RADU: Pâine, pământ și țărani, Fundația Culturală Regală Regele Mihai I, Craiova, ed. Vatra, 1943, 122 p., lei 200.

Plan de lucru pentru cursurile țărănești din anul 1941-42, Fundația Culturală Regală Regele Mihai I., București, Tip. Școala Popului, 1942, 24 p.

B. Publicațiuni periodice:

Albina, Folia săptămânală pentru popor, Fundația Culturală Regală Regele Mihai I., an. XLVI, nr. 1-2, 3-4, 5-8, 17-18, 1943.

Răsăritul, Organ autorizat al Caselor Naționale, Director General I. MANOLESCU, București, Tip. Carpați, 1943, an. XXV, nr. 4-6, 32 p.; idem, an. XXV, nr. 7-8, 1943, 24 p.; din cuprins:

TURCULESCU, Dr. **VASILE**: Înțelesul economic și social al locuinței țărănești, pp. 8-9.

Timocul, Revistă de luptă națională-culturală. Redactor **FLOREA FLORESCU** și **A. ANDREI**, Organul Soc. Timoc a Românilor din Valea Timocului și Dreapta Dunării, an. X, Caietul II și III, 1943, București, Tiparul Românesc, 1943, 62 p., lei 80.

Transilvania. Revistă lunară de cultură. Organ al Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, Sibiu, Tip. Dacia Traiană, an. 73, Nov., nr. 11, 1942, 83 p., lei 40; idem, an. 74, Mai, nr. 5, 1943, lei 60; din cuprins:

HULEA, **EUGEN**: Școlile țărănești cu internat și locale, pp. 374-381.

VARIA

A. Volume:

BEZVICONI, C.: **Profiluri de eri și de azi**. Articole, București, edit. Librăriei Universitare I. Cărbăș, 1943, 336 p., lei 550.

BUCUȚA, **EMANOIL**: **Basmele Crivățului**, cu desene de G. Löwendal și Lena Constante, Casa Școalelor, București, M. O. și Imprimeria Națională, 1943, 86 p., lei 80.

DAVID, Prof. **MIHAI**: **Călăuza Studentului**. (Universitatea „Cuza Vodă” din Iași, Oficiul Universitar), Iași, Institutul Românesc de Arte Grafice „Brawo”, 1943, 160 p.; lei 120.

MANOLESCU, General **ION**: **In plin răz-**

boiu prin alte țări, Viena, Roma, Berlin, Copenhaga, Helsinki, București, Tip. Lupta, N. Stroilă, 160 + 47 figuri.

MARCU, **ALESSANDRO**: **Solitudine romena**, București, 1942, 14 p.

RÂMNEANȚU, Dr. **PETRU**: **Expunere de titluri și lucrări științifice**, Cluj, Tip. Cartea Românească, 1942, 72 p.

B. Publicațiuni periodice:

Buletinul Centrului Român de Documentație, Director Ing. **PETRE P. DULFU**, an. III, nr. 1-4, 1942, București, Imprimeria Remus Cioflec, 32 p.; din cuprins:

DULFU, Ing. **P. P.**: **Raționalizarea în România**, pp. 3-7.

ROSETTI, General **R.**: **Organizarea Bibliotecii Academiei Române**, pp. 11-12.

DRĂGULĂNESCU, Ing. **D.**: **Documentația la Căile Ferate Române**, pp. 12-15.

MERIU, **CONSTANTIN**: **Documentarea și statistica**, pp. 18-19.

Societatea de mâine. Revistă de știință sociografică, estetică și cultură, Director **ION CLOPOȚEL**, an. XIX, nr. 9 și 10, Sept.-Oct. 1942, pp. 127-143, lei 50; din cuprins: **ciologică în Banat**, p. 124.

Acceași revistă, an. XX, 1943, nr. 11, Nov.; din cuprins:

CLOPOȚEL, **ION**: **Alba-Iulia, izvor de gândire și reformă radicală**, pp. 155-156.

Viața Basarabiei. Revistă lunară, Director **PÂN HALIPA**, an. XII, nr. 9-10, Sept.-Oct. 1943, București, Tip. Universul, 1943, pp. 561-668; lei 100.

ERATA

- La pag. 19, rândul 17 jos: în loc de făcuic, se cetește făcute.
„ „ 20, rândul 15 jos: în loc de Tuțoza, se cetește Tuțora.
„ „ 22, rândul 6 jos: în loc de cea mare, se cetește cea mai mare.
„ „ 33, rândul 3 jos: în loc de naștere, se cetește nașterea.
„ „ 34, rândul 10 sus: în loc de că admitem, se cetește să admitem.
„ „ 36, rândul 7 jos: în loc de nu afirmă, se cetește afirma.
„ „ 53, rândul 20 jos: în loc de alți, se cetește alții.
„ „ 56, rândul 24 jos: în loc de civilizație, se cetește civilizația.
„ „ 61, rândul 6 sus: în loc de seeace, se cetește ceeace.
„ „ 61, rândul 23 sus: în loc de tot unei, se cetește tot mai.
„ „ 61, rândul 27 sus: în loc de amintirile, se cetește amintitele.
„ „ 64, rândul 19 sus (dreapta): în loc de pați, se cetește poți.
„ „ 66, rândul 15 jos (stânga): în loc de Sunt, se cetește Șanț.
„ „ 66, rândul 17 jos (stânga): în loc de prictica, se cetește practică.
„ „ 73, rândul 23 jos (stânga): în loc de lai, se cetește la.
„ „ 74, rândul 8 jos (stânga): în loc de membrii, se cetește membri.
„ „ 76, rândul 1 jos (stânga): în loc de cureau, se cetește cureaua.
„ „ 94, rândul 13 sus (stânga): în loc de colectivul, se cetește colectivului.
„ „ 95, Tabel I: în loc de Total elevi Șanț — 343, se cetește 353.
„ „ 97, Tabel IV: în loc de Total absențe 16902, se cetește 17.213.
„ „ 102, rândul 10 jos (stânga): în loc de comitete, se cetește comitet.
„ „ 106, rândul 11 sus (dreapta): în loc de el, se cetește ele.
„ „ 127, rândul 7 jos (dreapta): în loc de Dute, se cetește Du-te.
„ „ 136, rândul 15 jos (dreapta): în loc de partirular, se cetește particular.
„ „ 141, rândul 4 sus (dreapta): în loc de trânit, se cetește trântit.
„ „ 153, rândul 37 jos (stânga): în loc de Chirilesfi, se cetește Chirilești.
„ „ 153, rândul 15 jos (stânga): în loc de Burzesti, se cetește Burzești.
„ „ 153, rândul 23 sus (dreapta): în loc de Cădrești, se cetește Căndești.
„ „ 153, rândul 19 jos (dreapta): în loc de Trlfești, se cetește Trifești.
„ „ 153, rândul 17 jos (dreapta): în loc de Ighiobeul, se cetește Ighiobenii.
„ „ 153, rândul 15 jos (dreapta): în loc de Bâtești, se cetește Bătești.
„ „ 153, rândul 7 jos (dreapta): în loc de Pitercești, se cetește Pitercești.
„ „ 154, rândul 21 jos (dreapta): în loc de ararii, se cetește arăzii.
„ „ 155, rândul 15 jos (dreapta): în loc de majoritate, se cetește majoritatea.

La pag. 155, nota 12: în loc de Șten, se cetește Șten.

în loc de Gălbăna, se cetește Galbăna.

în loc de Stefanuț, se cetește Ștefănuț.

- „ „ 156, rândul 24 jos (dreapta): în loc de Știuleț, se cetește Știuleț.
- „ „ 156, rândul 3 jos (dreapta): în loc de 124, se cetește 126.
- „ „ 158, rândul 27 sus (dreapta): în loc de 677, se cetește 683.
- „ „ 163, rândul 14 sus (stânga): în loc de căsătorii, se cetește casatori.
- „ „ 165, rândul 16 sus (stânga): în loc de recepisa, se cetește recipisa.
- „ „ 174, rândul 17 jos (stânga): în loc de paiurilor, se cetește plaiurilor.
- „ „ 174, nota 42 jos (stânga): în loc de 197, cetește 1937.
- „ „ 174, nota 44 (stânga): în loc de Peter Neagoi, se cetește Peter Ncagoe
cunoscut...
- „ „ 177, rândul 1 jos (dreapta): în loc de înaintașilor, se cetește înaintașilor.
- „ „ 177, rândul 71 (dreapta): în loc de normatist, se cetește normalist.
- „ „ 180, rândul 26 sus (stânga): în loc de viu, se cetește vin.
- „ „ 185, rândul 9 jos (stânga): în loc de btrânească, se cetește bătrâneasca.
- „ „ 201, rândul 4 sus (stânga): în loc de tângurire, se cetește tânguire.
- „ „ 205, rândul 7 sus (dreapta): în loc de straita, se cetește straița.
- „ „ 205, rândul 8 sus (dreapta): în loc de cauceu, se cetește canceu.
- „ „ 205, nota 40: în loc de făsut, se cetește făcut.
- „ „ 217, rândul 18 sus (stânga): în loc de făcut, se cetește făcute.
- „ „ 217, nota 55 sus (stânga): în loc de M. Mario Roque, cetește Mario Roques.
- „ „ 219 nota 63 sus (stânga): în loc de Le professenr, se cetește Le professeur.
- „ „ 224, rândul 10 jos (dreapta): în loc de Domnului, se cetește Profesorului.
- „ „ 229, rândul 13 sus (dreapta): în loc de avea, se cetește aveau.
- „ „ 247, rândul 16 jos (stânga): în loc de gouvernement, se cetește government.
- „ „ 248, rândul 24 sus (stânga): în loc de pablice, se cetește publice.
- „ „ 249, rândul 13 sus (stânga): în loc de sauffrages, se cetește souffrages.
- „ „ 266, rândul 4 jos (dreapta): în loc de anul XXII, se cetește XII.
- „ „ 268, rândul 17 sus (dreapta): în loc de Comuna, se cetește Cununa.
- „ „ 277, rândul 15 jos (dreapta): în loc de Mortalitatea, se cetește Moralitatca.
- „ „ 306, rândul 15 sus (dreapta): în loc de principală, se cetește principale.
- „ „ 313, rândul 17 sus (stânga): în loc de prodigios, se cetește prodigios.
- „ „ 317, rândul 9 jos (stânga): în loc de n'au, se cetește n'a.
- „ „ 318, nota 7: în loc de lucraera, se cetește lucrarea.
- „ „ 320, rândul 17 jos (dreapta): în loc de Charakterologisches, se cetește
charakterologischen.

EXECUTATĂ ÎN ATELIERELE

„R A M U R I“

CRAIOVA

IANUARIE

1944

RECENZII

Revista Institutului Social Banat-Crişana (H. H. Stahl), p. 285-287; *Stanciu Stoian*: Probleme de cri şi de azi ale pedagogiei româneşti (Const. D. Gib.), p. 287-290; *Constantin Sudeţeanu*: Corelaţia aspectelor vieţii sociale (H. H. Stahl), p. 290-294; *George Em. Marica*: Incercare de definiţie a satului (H. H. Stahl), p. 294-300; *Egon Freiherr von Eickstedt*: Bevölkerungsbiologie der Grosstadt (Leon Topa), p. 300-304; *Erdei, Ferenc*: Die Ungarische Stadt Leon Topa, p. 304-308; *Raymonde Vayssset-Boutbien*: Stuart Mill et la Sociologie Française Contemporaine Leon Topa, p. 308-311 285—311

INSEMNARI, DISCUȚII, PROBLEME

D. Gusti: Omagiul personalității lui Ion Simionescu, p. 312-313; *D. Gusti*: Numarul festiv al revistei „Dreptul”, p. 313-314; *D. Gusti*: O nouă ilustrare a tipurilor sociale, stabilite în „Insemnările” din numărul trecut al „Sociologiei Româneşti”, p. 314-321; *D. Gusti*: Semnificația copertei din numărul de față al revistei, p. 321; *Em. Bucuța*: Biserica din Șanț, p. 321-323; *Stanciu Stoian*: Sociologia și Pedagogia satului, p. 323-333; *Gh. Pavelescu*: Cercetari asupra Magiei, p. 333-334; *Lucia Apolzan*: Portul și industria casnică în Munții Apuseni, p. 334-337; *IVictor Ion Popa*: Un sat de răzăși din Fălciu — Dodeștii, p. 337-342 312—342

INFORMAȚIUNI BIBLIOGRAFICE

Publicațiile Școlii Sociologice dela București. — Suplimentul I. 343—350
Insemnări Bibliografice, cuprinzând publicațiile — volume și reviste — care au intrat la Secretariatul de redacție al revistei în cursul acestui an 351—371

COPERTA

În fața altarului din Șanț-Nasăud (vezi Insemnari, p. 321-323)

SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ

REVISTA INSTITUTULUI DE ȘTIINȚE SOCIALE AL ROMÂNIEI

Director D. GUSTI, Secretar de redacție GH. FOCȘA

APARE ÎN 12 NUMERE ANUAL

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA

INSTITUTUL DE ȘTIINȚE SOCIALE AL ROMÂNIEI, București, PALATUL ACADEMIEI DE ÎNALTE STUDII
COMERCIALE ȘI INDUSTRIALE, PIATA ROMÂNĂ Nr. 6, ETAJ. III. TELEFON 207.39

Numărul 100 lei. Abonamentul anual pentru școli și particulari 1.200 lei; 5.000 lei pentru autorități și instituții. DD. autori și editori sunt rugați să trimită lucrările, pentru a fi recenzate, secretariatului de redacție.
